

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

O. KYHL

DEN
LANDMILITÆRE
CENTRALADMINISTRATION
1660-1763

II

UDGIVET AF RIGSARKIVET
KØBENHAVN 1976

Indholdsfortegnelse

	Side
Andet afsnit	
Fra afslutningen af den skånske fejde til begyndelsen af den St. Germainiske reformperiode	
III. Krigskancelliet 1678-1763.....	5
1. Krigssekretær, fra 1688 overkrigssekretær Jens Harboe, 1678-1699	5
a. Personlighed(5)	
b. Personale m.v.(6)	
c. Virksomhed(9)	
2. Overkrigssekretær Christian Lente, 1699-1710 .	14
a. Personlighed(14)	
b. Personale m.v.(15)	
c. Arbejds måde(16)	
d. Virksomhed(19)	
3. Overkrigssekretær Valentin von Eickstedt, 1710-1717	29
a. Personlighed(29)	
b. Personale m.v.(31)	
c. Virksomhed(32)	
4. Overkrigssekretær Christian Carl Gabel, 1717-1725	36
a. Personlighed(36)	
b. Personale m.v.(37)	
c. Virksomhed(38)	
5. Overkrigssekretær Johan Christoph von Körbitz, 1725-1726	46
a. Personlighed(46)	
b. Personale m.v.(47)	
c. Virksomhed(48)	
6. Overkrigssekretær Ditlev Revenfeldt, 1727-1730	49
a. Personlighed(49)	
b. Personale m.v.(50)	
c. Virksomhed(51)	
7. Overkrigssekretær Poul Vendelbo Løvenørn, 1730-1740	53
a. Personlighed(53)	
b. Personale m.v.(54)	
c. Virksomhed(57)	
8. Overkrigssekretær Michael Numsen, 1740-1746.	63
a. Personlighed(63)	
b. Personale m.v.(64)	
c. Virksomhed(67)	
9. Overkrigssekretær Christian Lerche, 1746-1753	73
a. Personlighed(73)	
b. Personale m.v.(74)	
c. Virksomhed(76)	

	Side
0. Overkrigssekretær Werner von der Schulenburg. 1753-1755.....	80
a. Personlighed(80)	
b. Personale m. v. (81)	
c. Virksomhed(83)	
1. Overkrigssekretær Conrad Vilhelm Ahlefeldt. 1755-1763.....	86
a. Personlighed(86)	
b. Personale m. v. (87)	
c. Virksomhed(92)	
2. Tilbageblik.....	102
V. Kommissariatsvirksomhed 1679-1763.....	104
1. Generalkrigskommissærerne Stöcken og Brandt 1679-1683	104
2. Det for hær og flåde fælles generalkommissari- at af 1683	110
a. Oprettelse(110)	
b. Instruktion(111)	
c. De deputerede(120)	
d. Kontorforhold m. v. (121)	
e. Arbejds måde(122)	
f. Virksomhed(124)	
3. Overrentemester Brandt. 1685. Deputerede ved land- og søetatens. 1685-1690	135
a. Organisation(135)	
b. Personelle forhold(136)	
c. Arbejds måde(137)	
d. Virksomhed(140)	
4. Land Militiens Commissariat. 1690-1694	149
a. Oprettelse(149)	
b. Instruktion(150)	
c. De ny deputerede(159)	
d. Kontorforhold m. v. (160)	
e. Arbejds måde(162)	
f. Virksomhed(163)	
5. Land Militiens Commissariat som del af Land- og Søetatens Commissariat. I. 1694-1699	171
a. Oprettelse(171)	
b. Instruktion(172)	
c. Kontorforhold m. v. (183)	
d. Arbejds måde(184)	
e. Virksomhed(186)	
6. Land Militiens Commissariat (fra 1703 Land Mi- litiens General Commissariat) som del af Land- og Søetatens Commissariat. II. 1699-1712	189
a. Tronskifte. Personelforandringer(189)	
b. Kontorforhold m. v. (190)	
c. Arbejds måde(192)	

d.	Felttoget 1700(193)	
e.	Fredsvirksomhed(199)	
f.	Ny instruktion 1703(200)	
g.	Fortsat fredsvirksomhed indtil sommeren 1709(213)	
h.	Krigsforberedelse(219)	
i.	Felttoget i Skåne 1709-10(222)	
k.	Reorganisation og rustninger(230)	
l.	Felttoget 1711, Fælleskommissariatets ophævelse(237)	
7.	Land Etatens General Commissariat, 1712-1730	245
A.	Modgangsår 1712-1716.....	245
a.	De deputerede(245)	
b.	Kontorforhold m. v. (246)	
c.	Arbejds måde(247)	
d.	Felttogene 1712-13, H. C. von Platen general-krigskommissær(248)	
e.	Felt General Commissariatet 1713-1716. Felttoget 1715(254)	
B.	Opgangsår med Jobst Scholten som præses. 1716-1721	258
a.	De deputerede(258)	
b.	Kontorforhold m. v. (260)	
c.	Arbejds måde(262)	
d.	Virksomhed(263)	
C.	Fredsvirksomhed under modgang 1721-30.....	271
a.	De deputerede(271)	
b.	Kontorforhold m. v. (273)	
c.	Arbejds måde(275)	
d.	Virksomhed(275)	
8.	Land Etatens General Commissariat, 1730-1746	282
A.	Fortsat fredsvirksomhed, 1730-1742.....	282
a.	De deputerede(282)	
b.	Kontorforhold m. v. (283)	
c.	Arbejds måde(286)	
d.	Virksomhed(286)	
B.	Krigsberedskab 1743, Fredsvirksomhed 1744-1746	291
9.	Land Etatens General Commissariat 1746-1763.	296
A.	Fortsat fredsvirksomhed 1746-1758	296
a.	De deputerede(296)	
b.	Kontorforhold m. v. (298)	
c.	Arbejds måde(301)	
d.	Virksomhed(302)	
B.	Stigende krigsberedskab 1758-1762, Afvikling. Generalkommissariatets ophævelse 1763.....	306
a.	De deputerede(306)	
b.	Kontorforhold m. v. (308)	

	Side
c. Arbejds måde(310)	
d. Tropesamling ved Sydgrænsen 1758-1762. Feltkommissariatet af 1758(311)	
e. Virksomheden i København. Generalkommissariatet ophæves 28. oktbr. 1763(315)	
10. Tilbageblik.....	319
Noter	321
Personregister.....	375

FRA AFSLUTNINGEN AF DEN SKÅNSKE FEJDE TIL BEGYNDELSEN
AF DEN ST. GERMAINSKE REFORMPERIODE

III

KRIGSKANCELLIET 1678 - 1763

1. KRIGSSEKRETÆR, FRA 1688 OVERKRIGS- SEKRETÆR JENS HARBOE. 1678 - 1699

a. Personlighed

Jens Harboe, [1] der var født i 1646, tilhørte en, efter alt at dømmes, velstillet, københavnsk borgerfamilie og stod, gennem moderen, i nært slægtskabsforhold til den ansette krigsbogholder Matthias Hasse.

Om hans uddannelse er intet kendt. Efter nogle år at have været i privat tjeneste opnåede han den 30. marts 1674 bestalling som notarius publicus i København [2], søgte året efter forgæves ansættelse i kommercekollegiet [3] og blev den 5. oktober 1676 "Commissarius hoß Voris armee" [4], d. v. s. krigskommissær i Landskrone.

Som den fremadstræbende natur, Harboe var, synes virksomheden i Landskrone ikke at have tilfredsstillet ham. Når det var muligt, søgte han frem til felthæren, og smidig og taktfuld lykkedes det ham at nå ind i selve den store kreds omkring den enevældige konge. Det er betegnende, at han nævnes at have været blandt kongens omgivelser, da krigens afgørende begivenhed, slaget ved Lund, tog sin begyndelse [5].

Han har været kendt og afholdt i vide kredse, da han den 10. august 1678 - som det synes efter den ny overgeneral Wedels ønske - kom til at afløse den alt for mægtige Herman Mejer som krigssekretær. I den nærmest følgende tid kalder en stor del af de højere officerer ham i skrivelserne deres gode ven, selv overgeneralen skriver til "Monsieur mon cher ami", og titulerer ham indsmigrende "Geheime Kriegs Secretaire" [6].

Men officerernes venskabelige tone skifter snart til ærbødighed, og selv overgeneralen ændrer titulaturen, først til "Wohlgebohrener Herr Admiralitäts Rath" [7], og derefter til "Monsieur mon très Cher Maitre" [8] - det blev til et venligt og imødekomende, men ingenlunde fortroligt forhold.

Den i august 1678 udnævnte overgeneral Wedel sendtes iøvrigt 1681 som kommanderende general til Norge, og en ny overgeneral hentedes snart efter ind fra Frankrig. Har den rastløse Wedel irriteret den langsommere, meget selvfulende konge [9] - eller skulde det være Harboe, der ikke har ønsket at have sin gamle velynder på for nært hold?

Som kongens nærmeste hjælper ved den land- og sømilitære ledelse blev Harboe snart en indflydelsesrig mand og modtog en række udmærkelser af sin kongelige herre. Af korrespondancen til ham ses, at han i maj 1680 må være blevet admiralitetsråd. Januar 1682 blev han krigsråd. 3. maj 1684 optoges han i adelsstanden [1]. 6. maj 1684 blev han etatsråd [2] - og yderligere udmærkelse skulde følge.

Jens Harboe har været velbegavet, ærgerrig og smidig, flittig og energisk, men uden egentlig skabende evne, taktfuld og diskret, god selskabsmand med evne til at vurdere og udnytte forholdene - inderst inde en forsigtigt beregnende natur.

Det er et interessant forhold ved ham, at han så at sige er god ven med alle, høj som lav, uden at stå på intim fod med nogensomhelst.

Kongens slægtning, den meget selvfuldendende hertug Hans Adolf af Pløn ses i 1689 at have tituleret ham "Lieber Herr Estats Rath" og kaldt sig hans "bereitwilligster guter Freundt" [3]. Men det er forgæves, man gennem årene søger efter Harboes navn i de talrige klikker, der omtales. Og dog må det have været et kunststykke at holde sig udenfor - som i 1685, da det hed: "tout est maintenant à notre cour dans des intrigues et cabales extremes!" [4].

Som krigssekretær var Harboe fra først af lønnet med 1000 rd., der i 1683 forhøjedes til 1200, 1689 til 1500 rd., i 1694 reduceredes til 1200, men i 1698 atter steg til 2000 rd. Til denne, ret beskedne gage må imidlertid lægges de betydelige kancellisportler ved udfærdigelsen af bestallinger m. v.

Som alle andre af datidens indflydelsesrige mænd synes også Harboe at have indvilliget i at modtage "honorabel discretion" for ydet tjeneste [5]. -

b. Personale m. v.

Fra Mejer havde Harboe overtaget kopisten Jacob Friis, og desuden sad der fra det gamle krigskollegiums tid endnu et par betjente tilbage, krigsbogholder Hasse og forvalteren Stegman.

Matthias Hasse blev 1680 assessor i kammerkollegiet [6]. Stegman derimod vedblev at fungere som "fyrbøder i generalkommissariatet", d. v. s. tilsynsførende i den tidligere krigskollegiebygning, hvis vekslende skæbne han kom til at dele.

Og så var der jo 1678 kommet endnu en person til, krigskollegiesekretæren Balthasar Seckman, [7], der fra ældre tid stod i et fortroligt forhold til Harboe. Denne fik ham nu meget snart på frastand og synes principielt intet at ville haft med ham at gøre. Regnskabsmæssigt opføres Seckman i 80ernes første år som sekretær i danske kancelli, men

fra 1683 i militærreglementet som "Generall Stabs Secreterer" - en organisatorisk set interessant nyskabning, hvorom dog intet nærmere vides [1]. Da det i 1689 syntes at trække op til krigsoperationer, fik Seckman ordre: "sich straks zum Hertzog von Plöen bey der Armee verfügen, und seine Gen:Stabs Secretariat Charge gehörig versehen" [2]. 6. november 1690 blev Seckman justitssekretær i højesteret [3]. Han indstilledes i 1691 af Harboe til afgang fra militæretaten [4] og findes derefter ikke opført i militærreglementerne.

Det skal endnu tilføjes, at som følge af den stedfundne udvikling gled justitsbetjentene: generalauditør, generalgevaldiger og militærfiskal noget ud i periferien. De opføres i militæretaten under "General Stab" eller som en særlig gruppe "Justitien" og kan forvaltningsmæssigt set ikke siges at stå i noget nærmere forhold til krigssekretær eller krigskancelli.

For bestemmelsen af Harboes assisterende personel er der den i og for sig ikke uinteressante vanskelighed, at i den første halve snes år kun antallet, men ikke navnene, opføres i militærreglementet, og at Harboe altid kvitterer for det samlede lønningsbeløb til sig og undergivne. Det følgende kan derfor kun fremsættes med forbehold.

Foruden den fra Mejer overtagne Friis antoges fra 1/11 1678 Thomas Christensen Borregaard som koptist [5].

Friis døde i slutningen af 1680 [6], og i hans sted antoges fra 1/1 1681 Poul Riis [7] samt ved nytår 1682 desuden Johan Christian Ziege [8].

Borregaard fik fra 1/1 1683 højere løn og karakter af kancellist, men er alligevel snart efter afgået, og Gerhard Neve formentlig da trådt i hans sted. Desuden antoges fra 12/1 1684 Nicolaj Bøgvad [9].

Kopisten fik oprindelig 150 rd. i årsløn, men fra 1687 200 rd.

Af Neve, Bøgvad, Riis og Ziege har Harboe været assisteret i årene 1684-89 [10], og ingen af dem har efterladt sig særlige spor udover Gerhard Neve. Han har sikkert været broder til renteskriver Johan Neve, været akademiker og raget en del op over sine jævnlinge, thi Harboe ses ved flere lejligheder at have vist ham særlig gunst og tillid.

I efteråret 1689 sendtes han med til England som overauditør og generalstabssekretær ved auxiliærkorpset [11] og holdt da, gennem en regelmæssig korrespondance, Harboe underrettet om forholdene - uden om den højstkommanderendes rapporter [12].

Da man ved korpset blev klar herover, var Neves stilning uholdbar, og han måtte afgå i marts 1690 [13], men har senere besøgt korpset i officiel mission [14]. Den 22/5 1691

skriver kongen i sin dagbog [1]: "Kom Neve igien fra Irland, som var hensendt for at vide vore Truppers Tilstand".

I stedet for Seckman blev Neve fra 1/1 1692 sekretær i krigskancelliet [2], og Bøgvad fik karakter af virkelig kancellist. De ældre kopister, Riis og Ziege, var afgået 1/1 1691 og i deres sted antaget Svend Bøckmann og J. D. Walther. Sidstnævnte afgik senere og i stedet kom fra 28/11 1694 Johan Schrader [3]. Men desuden nævnes som "kancellist ad interim" den 3/10 1692 "Mr. Wilcken" [4] og under ekspeditionen mod Ratzeburg i 1693 Johan Georg Kitte [5] (Ketzen).

I flg. militærreglementet af 1695 omfattede derefter krigskancelliet af fast personel: Overkrigssekretær Jens Harboe (årsløn 1200 rd.), sekretær Gerhard Neve (400), kancellist Nicolaj Bøgvad (300), kancellisterne Svend Bøckmann og Johan Schrader (à 150) samt 1 "opvarter oc Fyrbøder" (48 rd.).

Gerhard Neve døde i 1697 [6], og i hans sted ansattes kammerjunker Frederik Christian Helm [7] som sekretær i krigskancelliet. Han var født i Glückstadt som søn af kansleren Johan Helm, blev den 30/6 1694 ansat som volontær i tyske kancelli og krigskancelliet [8] og aflagde diskretionsed den 10/7 1694 [9]. Den 13/9 1697 blev han kammerjunker, 5/10 1697 sekretær i krigskancelliet. Kongen bevilgede ham som sådan 450 rd. i årsløn og som kammerjunker 750, altså ialt 1200 rd. [10].

Helm ægtede i foråret 1698 Harboes broderdatter, stod i det hele Harboe meget nær og synes at have ledsaget ham (og gehejmerådinden) på deres rejser, således at det, når Harboe var fraværende, blev Bøgvad, der kom til at lede krigskancelliarbejdet i København.

Harboe ses at have benyttet den nævnte personelforandring til også at skaffe sine andre undergivne bedre kår. Bøgvad fik fra 22/12 1697 karakter af kancelliforvalter, og han og de to kancellister fik lønforhøjelse. To af Harboe hidtil privat antagne kopister, Hendrik Mauritzen og Hans Normand fik hver 80 rd. i årsløn [11].

I maj 1698 blev Johan Schrader regimentskvartermester, og i hans sted antoges Theodorus Harder. Krigskancelliets personel omfattede derefter iflg. militærreglementet af 1699:

"- 1 Geheime Råd oc Ober Krigs Secreterer Jens Harboe	2000 Rdlr.
- 1 Cammer Juncker Friederick Christian Helm tilliige som Krigß Secreterer udi alt...	1200 -
- 1 Cantzeliforwalter Nicolai Bøgvad [12]..	350 -
- 1 Cantzelist Swend Böckmann	200 -
- 1 dito Theodorus Harder	200 -
- 2 Copijster à 80 Rdlr., er	160 -
- 1 Opvarter oc fyrbøder	48 - "

c. Virksomhed

Det virker påfaldende at se, i hvor høj grad Harboe i de første år er kongens personlige og egentlig ganske private medhjælper. Der er ikke tale om nogen forvaltningsmyndighed. Selve "krigskancelliet" er et vakkende, ret ubestemt begreb, et levn fra Mejers tid.

Krigssekretæren og hans kopister lønnes i disse første år under "Hoff Estaten" [1]. De har arbejdsrum på slottet, som det først hedder, "auf des Hrn. Secr. Harboe seiner Cammer auf dem Schloße" [2], og senere: "i Kriigs Canceliet paa Kiøbenhafns Slott" [3]. Krigssekretæren følger kongen, så at sige fra opholdssted til opholdssted.

Iflg. sin bestalling skulde krigssekretæren rette sig "effter dend instruction Vij hannem allernaadigst gifvendes Vorder saa vel som udj huis hannem tid effter anden allernaadigst anbefales", men en instruktion ses aldrig at være bleven udfærdiget, og det var i stedet arbejds traditionen fra Mejers tid, der foreløbig blev den bestemmende.

I den første tid, indtil krigens slutning, ses da også Harboe at have arbejdet som Mejer før ham og bl. a. at have udfærdiget "Extract af Suppliquer" o.l. [4], hvor han i margenen ud for hver enkelt sag noterer kongens mundtlige afgørelse. Under de senere fredsforhold er det selve sagen, der forelægges - ofte kan det endda være en til krigssekretæren selv indsendt skrivelse - og Harboe noterer omhyggeligt i margenen kongens stilling til sagens enkelte punkter samt til slut steds- og datoangivelse.

Samarbejdet mellem konge og krigssekretær har været ret intimt, og kongens egne notater eller egenhændige resolution kan, lige til hans sidste regeringsår, findes, med rødkridt, blyant eller blæk [5]. Kongens medvirkning strakte sig til de mindste detaljer, og eksempelvis har kongen i 1682 selv bestemt og i alle enkeltheder påtegnet, hvad der skulde gennemføres, og hvilke reparationer udføres, i hver fæstning i Danmark og hertugdømmerne [6].

De indgåede skrivelser findes fra 1679 sondrede i to jævnsides løbende rækker: "Krigskancelliets indkomne Sager", omfattende henvendelser til kongen og alle registrerede, samt "Krigssekretærens Indkomne Breve", der er forblevet uregistrerede. Det er en selvfølge, at en henvendelse til kongen ofte ledsagedes af skrivelse til krigssekretæren med nærmere uddybning af sagen, og bøn om assistance, hvad der kan give sidstnævnte række en særlig interesse.

Den udgående korrespondance, hvoraf kun de kgl. skrivelser er, endda kun i hovedsagen, bevarede, førtes i almindelighed på tysk, således at der f. eks. i 1683 var 1089 tyske og kun 413 (eller ca. 27,5%) danske ekspeditioner [7]. Der

skreves på dansk til flåde og tøjhus samt i reglen til myndigheder i Norge og til rentemesteren (og de københavnske deputerede i generalkommissariatet).

Der korresponderedes på tysk med hærens afdelinger i Danmark og Fyrstendømmerne, i nogen grad med Norge (navnlig Wedel) og de deputerede i København, altid med de deputerede m. fl. i Fyrstendømmerne.

Men der kan godt findes afvigelser derfra, så man f. eks. har skrevet dansk til officerer hernede, som man var vis på forstod sproget. Der kan findes dansk resolution på tysk andragende og omvendt. Det har været rene hensigtsmæssighedshensyn, der var bestemmende, uden tilsyneladende plan.

Fra adskillige officerer foreligger henvendelser på fransk [1]. De fik altid tysk svar.

I almindelighed må det siges, at kongen var mere dansk end Harboe, og at denne har manglet sans for modersmålets betydning. Det daglige sprog i krigskancelliet må have været tysk.

Det var ikke at vente, at en selvfølende og ærgerrig mand som Harboe i længden skulde føle sig tilfreds med en halvprivat sekretærstilling, og der kan da også gennem årene spores en stille, men fortsat udvikling af embedet. Harboe har, fra han følte sig sikker i sadlen, forsigtigt arbejdet på at genvinde stillingens tidligere så ansete position.

Fra Mejer havde Harboe arvet paraferingsformen "Ad mdt. Sacr. Maj. Reg.", men den har været ham imod, og fra ca. 1. august 1680 går han over til den almindelige parafering ved navn alene. Det var dernæst noget uden for rammen, at Harboe i februar 1680 beordredes til, i kommission med von Stöcken og to generaler, at overveje og afgive betænkning i fæstningsspørgsmålet [2]. I maj 1683 træffes han som medlem af en større kommission angående de ny krigsartikler [3], og han blev efterhånden et stadigt forekommende medlem af de i rådstuen på slottet nedsatte kommissioner [4].

Som årene gik, ses det at være overdraget ham at meddele enkeltpersoner kongens afgørelse i sager, dem vedrørende. I 1683 skriver en officer: "Ew. Königl. Mayt sage vor die hohe gnade, so Sie durch dero Krieges Rath Harbou allernädigst mir antragen laßen, allerunterthänigsten Dank". [5]. Samme år erindrer en anden officer i skrivelse til kongen om, at han for 14 dage siden af Harboe har fået ordre til at foretage en tjenesterejse [6]. I januar 1684 omtaler en officer en kgl. resolution, som Harboe, "auf Dero Befehl" har meddelt ham [7].

Der er her foregået en udvikling siden 1678, som klart er opfattet af den gamle, drevne forvaltningsmand Herman Mejer, når han i 1683-84 adresserer sine breve til Harboe [8] som "Secretaire des Commendements" - altså kabinetssekretær.

En videre konsolidering og frigørelse af egen stilling nåede Harboe, da krigskancelliet i april 1684 [1] fik sit eget signet og dermed frigjordes for den nedarvede afhængighed af danske kancelli, hvor besegling af de kgl. ekspeditioner hidtil havde fundet sted.

Krigskancelliets segl viser et trekantet skjold, med det såkaldte kabinetsvåben, halvt delt af Danmark og Norge og tværdelt af Unionen. Langs hver af skjoldets nederste sider et opad vendt kanonrør, samt et sådant, højre vendt, over skjoldet. Herover atter kongekronen, hvorfra nedhænger elefantordenens bånd med denne ordens klenodie. Omskrift: CHRISTIANUS. V. D. G. REX. DANIÆ. NORV. V. G. D. S. H. D. C. Old & D E L.

Og endnu et interessant skridt fremad var det, da Harboe et par år senere, formentlig i marts 1686, optog "krigskancelliet" som myndighedsangivelse. Endnu i august 1685 var formlen for hans påtegning rent personlig: "Hans Kongl: May:t wil herpaa hafue ... deris... erklæring til viidere... resolution. Friederichsborg d. 29. Aug. 1685. J. Harboe" [2]. I stedet findes nu "Kriigs Cancellied d. 13. Martj 1686. J. Harboe", og således ofte senere [3].

Harboes virksomhed som overbringer af kgl. afgørelser til enkeltmand fortsættes [4], men i slutningen af 80erne har han forladt sin forsigtige baggrundsstilling og anerkendes nu som selvstændig myndighed, således som det vil fremgå af følgende: I februar 1687 skriver en højere officer: "Hiedurch habe Mhg H:rn Estatsraht gehorsamst berichten wollen..." og i et andet brev hedder det "Auff Ewren Excell:n ertheilten befehl habe ich..." [5]. I januar 1688 siges der: "Ewre Excellz muß gehorsamst berichten, wie daß dero Ordre an dem Hrn. Obrist Lambsdorf insinuiret, welcher nach Verleßung deßen mich mit fernerer Ordre an dem Hrn. Obristl Wilisen spediret" [6].

Denne forsigtige, skridtvise udvikling af krigssekretærembedet var foregået så at sige for kongens øjne og med hans billigelse. Den fik sin officielle bekræftelse, da kongen den 11. august 1688 gav Harboe bestalling som "Ober-Kriigs Secreterer" [7]. Bestallingen er af samme dato som og figurerer inde mellem tre andre oversekretærbestallinger, hvoraf to i danske (Moth og Luxdorph) [8] een i tyske kancelli (Jessen) [9], og om disse udnævnelser i fællig kan det siges, at kongen ikke var nogen ynder af kollegiestyret, men foretrak en enkelt mand (oversekretær) i spidsen for den enkelte administrationsgren.

Krigskancelliet var hermed officielt placeret som højeste militæradministrative myndighed, med overkrigssekretæren som chef, og sideordnet de civile kancellier.

Netop dette havde været Herman Mejers drøm i 1660!

Men hvor forsigtig en mand Harboe alligevel var, og i

hvor høj grad han altid ønskede at være på den sikre side, får man et indtryk af, dengang han i august 1688 skal ekspedere en skrivelse under egen hånd til samtlige regimentschefer, og på foden af sin kladde noterer: "Effter dette Concept er til alle obersterne Effter Hans Kgl. M:ts allernaadigste mig schriftlig gifvene ordre dat. d. 14 Aug 1688 Skrefven." [1].

Da de fra krigssekretæren udgæede breve ikke er bevarrede, mangler den direkte og bedste kilde til studiet af Harboes personlighed og virksomhed. Men af de mange indkomne breve, som er i behold, fremgår tydeligt, hvilken tillid og anseelse han efterhånden erhvervede sig overalt i hæren. Høj som lav har fortrøstningsfuldt gennem firsernes og halvfemsernes lange og vanskelige tid henvendt sig til ham med deres ønsker eller bekymringer, og af mange takkebreve fremgår, at han har hjulpet og jævnet, hvor han kunde, og i det mindste haft et trøstende og mildnende ord at give. Denne sympatiske side af hans personlighed bør ikke lades uomtalt.

Harboe havde firserne igennem været en stadig og virksom modstander af overrentemester Brandts uordentlige og letsindige finansstyre. Han kom derefter ind i konflikter af alvorligere karakter.

I de tyske hofkredse havde udnævnelsen af de fire borgerlige oversekretærer vakt stor misnøje. Allerede i 1685 havde det jo heddet! "Ceux qui sont à la cour veulent tout pour eux et rien donner à un autre" [2]. Det var alle de højeste stillinger, man ønskede forbeholdt sig, og hvor lidt man generede sig, fremgår af en ytring i et samtidigt brev: "Il n'est point nécessaire de savoir parfaitement le Danois, pour faire la fonction de Stifts-Ambtman. M. le Baron de Winterfelt a cette charge dans l'isle de Fünen, il est logé icy dans une meme maison avec moy, il ist fort content de son emploie, et m'a dit qu'il en tiroit plus de revenues que de sa charge d'Ober Marschall qu'il a exercé à la cour pendant plusieurs années. Et pourtant il entend fort peu le Danois!" [3].

I modsætning hertil udtaler overkrigskommisær Braem en del år senere i brev til Harboe, at "de fremmede har mange Patroner, mens de danske Ingen, uden Herr Geheime Raad." [4]. Det var under disse forhold en selvfølge, at udnævnelsen af de fire danske, og ovenikøbet borgerligt fødte oversekretærer måtte være en slem torn i øjet på hofkredsen, og halvfemserne viser da også en stadig bestræbelse for at få dem fortrængt - en fortsat kamp mellem "Messieurs de Mecklenbourg et les Obersécétaires." Luxdorph blev p. gr. af uforsigtig opræden tvunget væk allerede i februar 1690 [5]. Moth skulde, som broder til grevinden af Samsø, antages uangribelig, men dog blev der i det skjulte virket imod ham. I 1693 hed det: "L'on tasche d'eloigner M. Moth le Cons:r privé de la Cour

et de l'envoyer en Norvegue en Lui donnant la qualité de Vice-Stadthalter" [1], og samme dag hedder det i et andet brev: "Eß ist ... ganz sicher und gewiß, daß man im wercke begriffen ist, dem hrn. ober secretaire hrn. geh: Raht Moht von hier zu eloigniren..." [2]. Anstrengelserne blev dog forgæves.

Det var dog navnlig Jessen [3] og Harboe, angrebene rettedes imod. For sidstnævntes vedkommende skal følgende anføres:

Straks efter Mecklenburgeren, gehejmeråd Plessens overtagelse af finansstyret (januar 1692) hed det, at der arbejdedes på at få en kollegial militærstyrelse indført, og den svenske resident kunde endda referere det nærmere i en indberetning af 12. februar 1692: 4) "Man är nu på vägen at indrätta här ett Krigs Collegium, hwaruti Fältmarskalken Grefwe Wedel præsidium föra skall, adjungerandes sig General Lieutenanterne Pless och Schack samt flere personer, hwarigenom intenderas, att de saker, som angå Kongl. Majt:s militie till Lands, häreffter collegialiter skola uptages...". Man vidste i forbindelse hermed, at "Mr Harboe se demetra [de sa charge]" [5]. En måned senere var man klar over, at angrebet var mislykkedes [6].

Ved et taffel i forsommeren 1693 lod hofmarskal J. O. von Raben i drukkenskab nogle fornærmelige ytringer falde om overkrigssekretæren og hans broder, oberst Andreas Harboe, - en strid fremkom af stadig større dimensioner, og alle tog parti i sagen. Geheimeråd C. S. Plessen sluttede sig til sine landsmænd, men det andet parti fik overtaget hos kongen, og Raben måtte give mundtlig og skriftlig undskyldning [7].

Samme år vandt oversekretærerne en ny sejr, idet alle tre, Moth, Jessen og Harboe, den 8. november 1693 blev ridde-re af Dannebrog. I et samtidigt brev hedder det, "daß der hr. geheime Raht von pleße, wie wohl unwißent dah zu geholfen hatte weile er vorhin die Ober secretaireien nicht achten wollen, hatte sie der König, arizo, ihme gleich und zu Ritterßbrüder gemacht!" [8]. Plessen søgte nu sin afsked og som afløser for ham nævntes forskellige, men man mente, kongen vilde vælge Harboe, "et, selon le dire de la fortune, ce dernier en est le plus capable." [9]. Kongen bevægede dog Plessen til at blive.

I november 1694 fortæller Plessen, hvorledes kongen er usædvanlig venlig mod ham for at betage ham skinsygen over, at Jessen har større indflydelse [10]. 3. oktober 1695 udnævntes alle tre oversekretærer til gehejmeråder, men så bliver Plessen den 7. december ridder af elefanten og mener, at dette "coup est ... de dure digestion" for hr. Jessen [11]. Næste forår er der igen tale om hans kamp med oversekretærerne, og der gives en karakteristik af dem. Når Moth kommer i harnisk, sparer han ikke nogen. Af de to andre er det navnlig Jessen, som modarbejder Plessen. Harboe "ne fait que de se défendre" [12].

Tilslidst (1698) synes dog også Harboe at være gået angrebsvis tilværks for selv at overtage finansstyret [1], men her holdt kongen ham stangen, ligesom han til andre tider havde gjort ved Plessen.

Den fælles kamp havde ført Moth og Harboe sammen, men hvad der er af særlig interesse og et vidnesbyrd om Harboes stærke position: Etatsråd Reinhold Mejer, der var Plessens håndgangne mand, og som, når Plessen var syg eller fraværende, havde ledelsen i rentekammeret, holdt sig gode venner ("fort uni") med Harboe [2].

Lige til det sidste bevarede Harboe Christian den femtes yndest, og da de højeste embedsmænd var samlede ved deres herres dødsleje, var det Harboe den døende konge henvendte sig til frem for andre: "I har handlet som en ærlig mand", sagde kongen, idet han rakte ham hånden [3].

Men med tronskiftet kom modpartiet til magten, og de 3 oversekretærer blev fjærnede, Moth og Harboe straks i august 1699, Jessen det følgende år [4].

Plessen skal have arbejdet på at skaffe sin ven Christian Lente Harboes plads [5], og Lente blev da også nu overkrigssekretær.

Krigskancelliets arkiv fra Harboes sidste tid er kun mangelfuldt bevaret, men af landetatens kommissariatsprotokol fremgår, at Harboe den 25. og 26. august har været med til at tage tropperne i ed, og endnu den 28. august har deltaget i almindeligt kommissariatsmøde. Den 29. form. blev det i kommissariatsmøde, hvori Harboe ikke deltog, befalet, at breve til underskrift skulde hembæres til gehejmeråd Lente, og heraf fremgår, at Harboes afskedigelse må have fundet sted den 28. august 1699.

Der blev om Harboes afgang kolporteret forskellige historier, han skulde have optrådt fornærmeligt over for kronprinsen (Fr. IV), behandlet folk hovmodigt o. s. v. [6]. Alt dette er ganske uoverensstemmende med, hvad der ellers vides om Harboe, og må betegnes som sladder. Det var ved tronskiftet et princip, man brød med, den borgerlige oversekretærs tid var tilende.

2. OVERKRIGSSEKRETÆR CHRISTIAN LENTE. 1699 - 1710.

a. Personlighed

Christian Lente [7] var født i Flensborg den 29. marts 1649 som søn af Frederik IIIs kammersekretær, senere tysk kansler Theodor Lente.

Omhyggelig opdraget med hoftjeneste som mål, blev Lente i 1670 sekretær i tyske kancelli, 1675 resident i de spanske Ne-

derlande, 1680 gesandt i London, 1688 i Haag, tillige fra 1688 vicestiftsbefalingsmand i Ribe. Han adledes i 1682, blev 1695 hvid ridder, 1697 gehejmeråd, og hjemkaldtes i august 1698 for at overtage stillingen som overhofmester ved det ridderlige akademi i København.

Gennem slægt og opdragelse var Lente snævert knyttet til den indflydelsesrige, holstenske kreds, der beherskede store dele af administrationen her hjemme. Som danske har Lenterne ikke følt sig. Også med den mecklenburgske hofklike havde Lente føling gennem sit venskab med gehejmeråd C. S. Plessen, og det var formentlig denne, der straks efter tronskiftet fik den ny konge til at vælge Lente til afløser for den hidtidige overkrigssekretær Harboe. Personskiftet må, iflg. generalkommissariatets arkiv (han blev tillige deputeret i dette kollegium), være sket den 28. august 1699; under 5. september bragtes det til de højere officerers kundskab [1].

Som det vil fremgå af foranstående, var det en for Lente fuldstændig ukendt virksomhed, han førtes ind i. Det måtte bero på hans evner, energi og helbredstilstand, om han formåede at honorere kravene.

Lente har været en særpræget natur, i sine yngre år hensynsløs stræber og egoist, men samtidig elskværdig og tilsyneladende brav, et godt hoved, men udpræget pessimist, med perioder af dyb depression.

Nu var han allerede en tidligt ældet mand, trykket ned af huslige sorger, plaget af dårligt helbred. Det angives, at stillingen ved det ridderlige akademi blev tildelt ham, fordi han p. gr. af migræne ikke kunde tåle mere arbejde [2]. Nogle år senere hedder det: "Gehejmeraad Lente er gammel og lider af podogra." [3]. Selv taler han kun i almindelige udtryk om sin "indisposition", "maladie", "unpässlichkeit" o. s. v.

Det blev i første række det dårlige helbred, og derefter arbejdsvanskeligheder, der kom til at præge hans tjenestevirksomhed.

Christian von Lente var en fornem mand, gehejmeråd allerede før begyndelsen af sin militære karriere. Han har været yderst høflig i sin optræden, meget selvfølende og kun lidet indladende. Når nogen i hans omgivelser blev ham imod, ses han i stilhed at have fået vedkommende fjernet fra sin nærhed.

Lente var ikke optaget i militærreglementet. Som gehejmeråd var han lønnet med 4000 rd. årlig [4]. Dertil kom imidlertid de, navnlig efter tronskiftet, betydelige kancellisportler [5].

b. Personale m. v.

Der fandt ved tronskiftet kun en enkelt personelændring sted, thi militærreglementet for 1701 [6] angiver følgende

sammensætning:

- 1 krigssekretær Balthasar Seckman	600	rd.
- 1 kancelliforvalter Nikolaj Bøgvad	350	-
- 1 kancellist Svend Böckmann	280	- [1]
- 1 " Theodorus Harder.....	280	-
- 1 kopist Hendrik Mauritzen	150	- [2]
- 1 "	80	-
- 1 opvarter og fyrbøder	48	-

Den tidligere krigssekretær Frederik Christian Helm afgik 31. august 1699 [3]. Balthasar Seckman, der var ungdomskendt af Lenterne, blev genansat i krigskancelliet den 10. september 1699 [4], men beholdt samtidig sin stilling som justitssekretær ved højesteret. Også andre af krigskancelliets personale havde bibeskæftigelse, således var Böckmann fra 8. marts 1701 tillige regimentskvartermester ved drabantgarden [5], og Bøgvad, som tidligere omtalt, kasserer ved krigshospitalskassen.

I den anførte personelsammensætning skete der, mens Lente var overkrigssekretær, følgende ændringer:

Fra 1706 henføres den ikke navngivne kopist under kancelliforvalteren som af denne antaget medhjælp. I 1707 tiltrådte Frederik Seckman denne plads [6]. - I forsommeren 1708 døde Harder [7], og 21. juli 1708 tiltrådte Mauritzen som kancellist i hans sted, samt tiltrådte Johan Mercker som kopist [8].

27. april 1709 døde Böckmann [9], og formentlig i juli s.å. og i hans sted tiltrådte Mercker som kancellist. 12. juli 1709 tiltrådte Peter Lorenzen Harbech som kopist [10]. Der blev nu atter to kopiststillinger.

Omkring marts 1710 døde Mercker, og i hans sted antog Lente auditør Adolf August Heick som kancellist fra 20. s. m. at regne, men p. gr. af Lentes sygdom opnåede Heick ikke straks kgl. bestalling [11].

Krigskancelliet havde, som i Harboes tid, tilhuse på Kjøbenhavns slot.

c. Arbejds måde

Da der aldrig har foreligget nogen instruks for overkrigssekretæren, kan det for opfattelsen af hans stilling have sin interesse at notere, at det i den førnævnte skrivelse af 5. september 1699 til de højere officerer med meddelelse om personskiftet foreskrevet, "at du med bemelte Vores Gehejmeraad von Lente herefter om hvis Voris tienistis befordring udi den dig Allernaadigst anbetroede forretning, vedkomme kand udi alt vedbørende communicerer og hannem om alting efter dig

derom tilkommende Anmodning tilbørlig Oplysning gjør og giver." Det var viden og forberedelse, der var Lente tiltænkt, afgørelsen forbeholdt kongen sig - altså atter militærkabinetets form.

I det første halvår efter tronskiftet har den kgl. resolution på mange af de indgåede sager påtegningen "I Conseillet" ("Im Conseil"). Kgl. egenhændig redaktion kan findes, ved større sager kan kongens stilling til de enkelte punkter findes noteret i margenen. Forholdets omfang og mange sagers natur gør det usandsynligt, at de har været drøftede, snarere har kongen benyttet sin tilstedeværelse til at lade sig de tilfældige ekspeditioner forelægge til resolution. Omkring marts 1700 forsvinder den særlige påtegning atter, og som i tidligere tid var det en undtagelse, at militære sager forelagdes konseillet.

Hvad Lentes egne ekspeditioner angår, er de i kongens navn udfærdigede - d. v. s. med form som: "Hans ... Majestæts ... vilje er", "Hans ... Majestæt har ... befalet mig at tilkendegive..." e. l. - såvel som "håndbrevene" rent personlige. Myndighedsangivelsen "krigskancelliet" er kun undtagelsesvis truffet [1].

Som modersmål havde Lente tysk, men han skrev gerne sine personlige breve på fransk, derimod har han kun sjældent anvendt dansk.

Krigskancelliet havde også under Lente et overvejende tysk præg. En optælling af de kgl. udfærdigelser fra tiden, da man efter tronskiftet og felttoget 1700 atter var kommen under normale forhold, viser for 1702 ialt 1206 udfærdigelser, deraf 437 (eller c. 36%) danske, 767 tyske (og 2 latinske [2]) [3]. Når procenttallet for danske bliver noget højere end tidligere, skyldes det, at sager, den ny landmilitars vedrørende, udfærdigedes på dansk.

Lente har straks efter tiltrædelsen villet sætte sit præg på krigskancelliet.

Da der efter tronskiftet skulde stikkes et andet signet, benyttede han lejligheden til at få et nyt segl indført, af type som danske kancellis. Seglet viser det fuldstændige, danske rigsvåben, med begge danske ordener og med den sædvanlige omskrift på latin [4].

Og det har været Lente personlig, der tog initiativet til en nyordning af bogføringen [5]. Der sondredes fra nu af mellem: Kongl. udfærdigede sager - også indeholdende skrivelser fra Lente "Nomine Ihro May:t", disse sidste navnlig vedrørende mindre sager, eller med foreløbig afgørelse. Den kgl. resolution kan have henvendelse til Lente som grundlag, som når det f. eks. hedder: "Wir haben aus deinem an Unßern Geheime Rath von Lente abgelaßenen Schreiben ... uns ... hinterbringen laßen..." [6].

Overkrigssekretærens håndbreve, der er bevarede dels i protokoller med skiftende betegnelse, dels i koncept (eller løs afskrift). Denne gruppe omfatter en tid egentlig to, nemlig indtil hen i 1704 i reglen på fransk udfærdigede breve af ret intim karakter, og dernæst den officielle, hovedsagelig på tysk førte korrespondance. Efter 1704 er der kun bevaret få og spredte, franske breve.

Geheimesager, iflg. betegnelsen af confidential natur, hvilket imidlertid ikke altid svarer til virkeligheden.

Memorialer, d. v. s. betænkninger, andragender o. l. af mere omfattende art, alfabetisk ordnede efter afsender [1]. De er i reglen henvendte til kongen, sjældnere til overkrigssekretæren. Ved vidtløftige memorialer kan findes ekstrakt, visende Seckmans eller Harders hånd. (Tysk ekstrakt af dansk memorial vidner om krigskancelliets sproglige indstilling). Kongens afgørelse findes undertiden, påtegnet med Lentes hånd. Til andre tider anfører Lente, at memorialen er bleven forelagt, men intet resolveret, atter andre memorialer har iflg. Lentes påtegning ikke været refereret, fordi der allerede var resolveret, eller af anden årsag.

Overkrigssekretærens indkomne breve, alfabetisk ordnede. Da Lente øjensynlig omhyggeligt opbevarede sine korrespondenters breve, og en del helt- eller halvtprivate sådanne er kommen med, dannes her på en måde en fortsættelse af det ældre "Chr. Lentes arkiv".

Refererede sager. Når posten ankom, blev den åbnet og sorteret samt ekstrakt af skrivelsernes indhold udfærdiget, i begyndelsen af Seckman, senere også af kancellisterne Harder og Böckmann. Disse ekstrakter har fra først af vekslende navne, men falder snart i to grupper: "Extractus Memorialum" og "Extract der an Ihro Excell. eingekommenen Briefe", begge på knækket papir. De forelægges Lente, der på de første - under referatet for kongen - noterer dennes mundtlige, i reglen kortfattede, resolution, som f. eks. "fiat", "nichts", "kan geschehen" o. s. v. På ekstrakten af de til ham selv rettede breve noterer Lente, ofte vidtløftigt, grundlag for besvarelsen, og for begge gruppers vedkommende er derefter den videre udarbejdelse foregået i selve krigskancelliet, ofte efter traditionelt fastlagt formular.

"Refererede sager" omfatter alle de sager, som ikke repræsenteredes af mere betydningsfulde memorialer. De er uoverskuelige, men indeholder meget af interesse, og deres betydning øges ved, at kun de vigtigere, indkomne sager fra først af synes at være bevarede, og af disse er en del ekspe-deret til andre myndigheder og kan der være gået tabt i tidernes løb.

Ekstrakterne, såvel som Lentes påtegninger, er udfærdi-

gede på tysk. Hyppigt er originale, indgåede skrivelser forblevet liggende ved ekstrakter af memorialer, et forhold, der gør sig gældende i stigende grad, efterhånden som årene går.

For arkivet som helhed gælder, at gruppeinddelingen ikke kan siges at være nøje overholdt, og at den fra 1705 egentlig glipper. De indkomne sager sorteres ikke som før, i protokollerne over udgåede kgl. sager er adskilligt ikke indført, koncepterne til håndbrevene renskrives til eget brug, men er for 1705-06 ikke samlet til protokoller, disse er for de følgende år meget ufuldstændige o. s. v. o. s. v.

d. Virksomhed

Det er kun naturligt, at et så fortroligt samarbejde som det, der havde fundet sted mellem den afdøde konge og hans mangeårige overkrigssekretær, måtte forsvinde efter det dobbelte personskifte, men det er øjensynligt, at det heller ikke senere kom i stand igen. Kong Frederik IV holdt mest af selv at disponere.

Med sit ukendskab til det ham overdragne arbejde måtte Lente imidlertid søge hjælp andetsteds, og det var da kun rimeligt, at han henvendte sig til hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, hærens ansete overgeneral, af hvem han snart blev i høj grad afhængig. En række bevarede breve vidner herom [1]. Lente blev hurtigt hertugens talsmand i alle sager over for kongen. Og da sygdom kom til, fra december 1699 til april 1700, følte Lente sig usikker og deprimeret, ikke vis på at kunne bevare sin stilling. Han fandt det nødvendigt at bønfalde hertugen om støtte. "Je la supplie de me continuer sa protection et d'etre bien persuadee, du Zele, de l'attachement et du profond respect avec lequel je svis..." hedder det i hans nytårsbrev af 2. januar [2].

Afhængigheden udvikles videre. "Je supplie Monseigneur, Votre Altesse, de m'envoyer connoissance des changemens d'officiers qu'Elle aura fait, dans le Regiment de la Batte, afin que je leur fasse expedier leurs patentés." [3]. Kongen disponerer på egen hånd, og krigskancelliet kun ekspederer. "Si les ordres de Votre Altesse, qu'Elle reçoit du Roy, ne sont pas clairs et nets en certains points, je la supplie de ne m'en point attribuer la faute, car comme je ne sors point, et que le Roy garde luy meme les lettres de Votre Altesse, je ne svis pas si bien instruit, que je le devois etre." [4]. Andre trænger sig ind mellem Lente og kongen, denne resolverer, og det kan ske, at en sag ekspederes gennem krigskancelliet uden Lentes vidende [5].

Med det kommende forår bedredes Lentes helbred, så han i maj kunde ledsage kongen til Holsten. Lente havde med sig kancellist Böckmann og kopist Mauritzen, medens

krigssekretær Seckman med det øvrige personale forblev i København.

Sommerfelttoget i Holsten 1700 lader formode, at Lente i en yngre alder og ved godt helbred kunde være blevet en brugbar overkrigssekretær. Han er meget virksom, energisk og myndig, og det hænder, at der, mellem hans reskripter i kongens navn, optræder rent personlige ordrer, uden hentydning til kgl. befaling, som i en forholdsordre til en detacheret oberst [1].

Men vinteren 1700-01 bragte atter sygdom, og sladderen begyndte nu at beskæftige sig med ham. "Je me suis hazardé de sortir, quoique je ne suis pas entierement remis encore, pour dissiper le bruit des malins, que mon indisposition et celle de S. E. M:r de Plessen n'etoit que feinte", skriver han den 22. januar 1701 til hertugen af Württemberg [2].

Afhængigheden af denne vedvarer, og karakteristiske er et par bevarede breve fra hertugen: "Hierbey gehet ein Vorschlag wegen einige Officiers von der Garde, mit Dienstlichen Ersuchen, Ew: Excellenz wolten ohnschwer gelieben solches heute expediren zu lassen" [3], og det andet: "Je ne scay si Votre Excellence a fait expedier les ordres touchant les places vacantes dans le Regiment de dragons, Le Major General Lewendahl souhaitteroit... Il y a deux Capitaines... qui souhaitteroient... Le Superidenten [4]... Recomande Son fils...". [5]. Hertugen var da på rejse ud af landet, og det er sine sidste ønsker, han fremsætter.

Uheldigvis for Lente døde hertugen i juni 1701, og Lente viser derefter udpræget passivitet. Det er andres initiativ, han efterkommer, andres tanker, han udfører. Han vil gerne holde sig de højere officerers ønsker efterrettelig, navnlig angående personelbesættelserne, men kan intet udrette hos kongen, og til tider er det, som alt er ved at bryde sammen for ham. Da den højstbefalende i Norge, feltmarskal Wedel, i vinteren 1701-02 bliver opbragt på Lente, fordi nogle officerer, efter forudgående afslag fra Wedel, har opnået deres vilje ved at gå direkte til kongen, er Lente meget ulykkelig og gør på ynkelig måde undskyldning. Det er ikke sket med forsæt, han har aldrig haft til intention at gøre noget, der kunde mishage Hs. højgrevelige Excellence, Wedels til Norge afgående ordrer [6] har han vel nu og da gjort sig kendt med, men "wegen überhäufften affiren mir fast unmöglich felt solche jederzeit mit der benötigten attention durch zu le en.." o. s. v. [7].

Det skulde naturligvis ikke gøre forholdene lettere, at sygdom atter indtraf, først i efteråret 1701 og så i hele vinteren 1701-02. "J'ay été quasi tout l'hiver malade, et le suis encore", skriver han i maj 1702 til en højere officer [8]. I et andet brev [9] klager han over, at der er andre, der "détourne le Roy de ses bonnes intentions... ma maladie m'empeche

de parler au Roy, mais je le fais faire par Messieurs du Commissariat." I et brev [1] fortæller han, at han har fået oversekretæren i tyske kancelli, Chr. Sehested, til at referere en sag, ved tidligere lejlighed har han måttet forelægge en sag skriftligt for kongen o. s. v. [2].

Først den 24. juni 1702 kan han meddele, at han er trådt i virkelig funktion igen og i Odense har kunnet melde sig til kongen, der da var på rejse for at inspicere den nyoprettede landmilits.

Forholdene bedredes dog ikke derfor. 17. oktober må Lente i brev til en officer meddele, at kongen disponerer "von selbsten, ohne jemand Vorher was davon zu sagen" [3]. Et par dage før havde Lente ret åbenmundet skildret et stedfundet avancement: "Personne n'avoit songé à luy, et ceux qui croyoient y pouvoir pretendre avec plus de justice en sont fort fâchés. Le Roy n'en a dit mot a persone, ainsi tout le monde a été fort surpris, quand cet' affaire a eclattée." [4]. "Je sais bien, Monsieur", skriver Lente noget senere til en officer [5], "que la nomination aux places vacantes, ne plaira pas. J'ay même pris la liberté d'en parler a Sa Majesté, mais Elle m'a donné par écrit, la disposition qu'Elle en a faites ainsi que je n'y ai pas de part que gloriam obsequij" [6]. Af en efterskrift til brevet fremgår, at en højere rytterofficer direkte til kongen havde indsendt projekt til omorganisation af rytteriet, "Je ne l'ai pas veu encore". Og samme dag må Lente skrive til en anden officer: "Je Vous puis assurer de bonne foi, que j'ay fait, tout ce qui a été dans mon pouvoir, pour Vous faire avoir une des places de Lieutenant Collonel vacantes. J'ay ey le malheur de n'y avoir pas pu reusir, dont je suis très fâché."

De anførte eksempler kunde suppleres med mangfoldige andre, men de vil være tilstrækkelige til at vise, at den sygelige og lidet præstationsdygtige Lente var uden al indflydelse, og krigskancelliet i mangt og meget kun et ekspeditionskontor.

Der er samtidig hen på året 1702 en tydelig irritation at spore hos de højere officerer over den ringe støtte, de mente at finde hos Lente, og denne er irritabel over deres klager - og over sin egen uformuenhed.

Medens Lentes deltagelse i krigskancelliets arbejde er meget omskiftelig, og han i det hele må siges at indtage en baggrundsstilling, fremgår det stærkt af de bevarede arkivalier, at det er Seckman, der har ledet og også præget det daglige arbejde. Et særligt vidnesbyrd herom er kancelliets interesse for retsvæsenet. Generalauditørerne i de to riger holdes under nøje tilsyn, deres virksomhed kontrolleres, og ret egenartede problemer diskuteres, som en påberåbt forordnings anvendelighed, civile prokuratorers adgang til de militære retter o. a. m. Dette kan kun skyldes Seckman. Han har været en duelig, flittig og erfaren kontormand. Hvad der i det hele blev præsteret,

skyldes nok ham mere end Lente.

Året 1703 er hengået roligt, med noget mindre sygdom end de foregående år. Om sommeren var Lente med kongen på inspektionsrejse "udj Jylland oc Holsteen". Hans indflydelse var nu som før. "J'ay fait ... ce que j'ay pu, mais je n'ay rien seu obterier...", skriver han i januar til hertug Carl Rudolf af Württemberg [1], og i juni opfordrer han i irritation en general til at henvende sig til kongen selv: "...c'est au Maître d'ordonner et non pas à moi." [2].

Vinteren 1703-04 blev Lente atter syg, denne gang i flere måneder. Det var højre hånd og fod, det var galt med (podagra?). Han kunde ikke røre sig eller sidde oprejst, men måtte diktere nødvendige ekspeditioner til en hjælper [3]. Forbindelsen med kongen blev vanskelig eller glippede helt. Kongen sender Lente en indgået relation og lader sige, at... [4]. En anden relation har Lente "under mit Couvert j blandt andere Sager til allernaad:st efftersyn til sendt, mens det er bleven mig igien tilbage-shicket, uden at noget derved blef sagt, hvorfore ieg ej heller videre derpaa kand svare..." [5]. Lente vilde gærne have hjulpet en major til oberstløjtnantscharge, "Mens som HKM: selv, uden at det mig forhen har været vidende, der ieg formedelst min endnu anholdende svaghed icke selv kand komme til hove, har udnævnt..." en anden, er der denne gang intet derved at gøre.

Under Lentes sygdomsanfald har Seckman eller Harder for ham refereret de indgåede breve og noteret hans afgørelse ned.

I samme tilfælde findes på de for kongen bestemte extracter varierende hånd med angivelse af den kgl. resolution, hvad der skulde godtgøre, at snart en, snart en anden har udført referat for kongen. I hvert fald ret hyppigt har det dog været oversekretæren i tyske kancelli, Chr. Sehested.

Krigssekretær Balthasar Seckman ses ikke at have refereret for kongen.

Var det nu underligt, at en så selvstændig natur som kong Frederik IV vænnede sig til at undvære overkrigssekretærens assistance? Er det ikke endnu mere underligt, at han lod ham blive siddende i stillingen år efter år?

Endnu omkring 1. maj 1704 har Lente været syg og uarbejdsdygtig, men det mærkelige sker, at han hen mod månedens midte kan følge kongen, først på inspektionsrejse rundt i Danmark, derefter på en Norgesrejse, der strakte sig op til Trondhjem. Lente er under rejsen i travl virksomhed, og i ingen af de mange udfærdigede ekspeditioner er der tale om sygdom. Det er langt mere den gamle Lente fra sommeren 1700, der er genopstået - vel et vidnesbyrd om, at Lentes lidelse først og fremmest var af psykisk natur [6].

Lente skulde på rejsen have været assisteret af kancellist

Böckmann, men på grund af dennes svagelighed blev det kancellist Harder og kopist Mauritzen, der kom med [1].

Tilbage i København blev krigssekretær Seckman med det resterende personale. Den til Seckman udfærdigede instruks om hans forhold henlagde ham under og gav ham referat til den under kongens fraværelse fungerende "Slotslov", hvis præsidet var storkansler, greve Conrad Reventlow [2].

Kongen vendte tilbage til København først i september, Lente en dag senere, og snart efter hjemkomsten fortæller Lente, at han "se trouve indisposé" [3]. Det lykkedes ham dog at forblive i virksomhed, men hans position forblev stadig den samme. I september [4] må han afvise adskillige højere officerers henvendelser, fordi kongen "die promotion der Officirer zum Theil schon selber regliret", i oktober skriver han til hertug Carl Rudolf af Württemberg [5]: "Le Roy a retenu le dernier projet de Vôtre Altesse, [6] et ne me l'a pas donné encore. Je ne sais pas ce qu'il contient, puisque je n'en ay pas eu de Copie, mais je croy que Sa Majesté y fera beaucoup de changement, à ce que j'ay entendu sous main. Ce n'est donc pas ma faute, si l'expedition ne s'en est pas faite encore, laquelle suivra pourtant immédiatement la résolution du Roy."

Fra den følgende tid er lignende træk opbevaret. I januar 1705 skriver han til overkrigskommissæren i Norge [7]: ". . die Suppl: so MH:r Justitz Rath, . . an Ihr: Königl: May:t gesandt zu haben, erwehnet, habe ich noch nicht gesehen, noch etwas darzu vernommen." Vist i september 1705 hedder det i brev til en højere officer som svar på dennes bebrejdelser [8] ". . Il n'y a question que de mon pouvoir, et non pas de ma volonté. Le soin qu'on a pris de me decrier aupres du Maitre [9], produit que je svis peu ecoutè, et qu'on fait peu de reflexion, sur mes..?.. [10]... remonstrances... Permettez moy pourtant de Vous dire, qu'un mot de votre main, au Roy, feroit plus d'effet que cent remonstrances, que je pourois faire". Ligeså skriver han i juni 1706 til feltmarskal Wedel [11], at han vil referere dennes ønsker for kongen, "allein es würde wohl von mehrern affect gewesen sein, wan Ew. hochgräfl. Excell: solches directe am König hätten gelangen lassen."

Forholdet til de højere officerer forblev i det hele vanskeligt og fuldt af friktioner. Lente forsøgte hver gang at retfærdiggøre sig - men det var egentlig det værste af alt. I efteråret 1705 ses en oberst at have tilskrevet Lente "und vermeinet, Er könte keinen mehr Vorschlagen, nachdem keiner von den jenigen so er bishero Vorgeschlagen, wäre approbiret worden." [12].

Det var de ulyksalige sygdomsanfald, der umuliggjorde blot nogenlunde regelmæssige arbejdsformer. I vinteren 1704-05 har Lente skrantet. De kgl. resolutioner er ofte udaterede

og uden parafering og må være indhentede ad uregelret vej.

I april og de første dage af maj 1705 var kongen på sin sædvanlige inspektionsrejse. Lente deltog i denne og havde med sig kancellist B ö c k m a n n og kopist M a u r i t z e n [1]

Men straks efter hjemkomsten blev Lente syg. 23. maj skriver han til en højere søofficer: "Jeg befinder mig og sielv svag, og har nogle Uger ej kundet komme af Cammeret." Noget senere meddeler han en general, at han selv ligger syg i København, hoffet er på Frederiksborg, generalens relation er sendt didhen "umb . . . vorgelesen zu werden." [2].

Først omkring midten af juni var Lente atter rask.

Arbejdet synes derefter en tid at være forløbet normalt, men fra marts 1706 var Lente atter i et par måneder alvorligt syg. I marts meddeler han en general [3], at dennes skrivelse har han for kongen ladet "foredrage, der ieg en 14ten dags tiid selv har veret upaßlig, og ey endnu kand komme til hofte." Sidst i april skriver han til en oberst [4] bl. a. : "meine unpäßlichkeit verhindert mich . . . eigenhändig zu antworten, daher eines andern bedienen mus."

I juni-juli 1706 deltog Lente i kongens årlige inspektionsrejse rundt om i landet. Lente havde som sædvanlig med sig kancellist B ö c k m a n n og kopist M a u r i t z e n [5].

Der er fra 1705 en spirende, fra 1706 en tydelig træthedsfølelse at spore hos Lente. Han kæmper ikke mere for blot formelt at dokumentere sin deltagelse i arbejdet. De kgl. resolutioner mangler i stigende grad hans parafering, og samtidig er det iøjnefaldende, så stort et antal ekspeditioner der udgøres af resolutioner på forslag og andre memorialer udefra - initiativet lå ikke i centrum, men ude i periferien.

Fra september 1706 foreligger der en kgl. ordre til generalkommissariatet [6], uden parafering og øjensynlig uden Lentes og krigskancelliets medvirkning, skønt tilhørende dettes ressort.

Krigskancelliet var i ydre og indre forfald. Dette giver sig, som omtalt, også udtryk i dets bogføring.

I de følgende år er derefter billedet uforandret det samme, 1707 mulig med mindre sygdom [7], men 1708 var det galt som sædvanlig. I maj hedder det til en general [8]: "Mon indisposition que me fait garder la Chambre, pres de trois semaines, m' a empeché de faire Moy même rapport au Roy de la relation de Vôtre Excellence. . . cependant elle a esté leue au Roy, Mais Sa Majesté ne m' a pas fait savoir Sa volonté la dessus." Samme dag skriver han til en brigader, at hans skrivelse er sendt til kongen, "som sig det udi Conseillet har ladet forelæse, mens mig intet svar derpaa ladet Meddeele."

Sygdommen varede til midt i juni.

Forholdet til de højere officerer er blevet vanskeligere og vanskeligere. Fra marts 1708 [9] foreligger der et brev fra en

oberst, det er uartig over for Lente, endnu uartigere og til- lige hånligt over for generalkommissariatet, med åbent angreb på hele styret ("Hätte der gottseel. König... gelebet, würde mir dieses nicht wiederfahren seyn"). Og endda var dette ikke det værste, der nu blev budt Lente.

11. juni 1707 var generaløjtnant Christian Ditlev Reventlow [1] bleven udnævnt til general af infanteriet ("über Unsere Infanterie", d. v. s. våbenchef) [2]. Han var søn af storkansle- ren, født 1671, og havde indtil for nylig kæmpet i kejserlig tjeneste, hvor han erhvervede sig den berømte feltherre, prins Eugens tillid og yndest. Reventlow var en fremragende, hel- støbt, noget hæftig personlighed.

Det kan ses, at Lente meget har ønsket at komme på en god fod med ham [3], men det lykkedes ikke.

Reventlow, der var ungdomskendt af kongen og nød den- nes fulde tillid, fik straks en meget betroet position, viste stor aktivitet - og stødte sammen med Lente og generalkommis- sariatet. I begyndelsen af januar 1708 skriver Reventlow til kongen, at Lente har været hos ham og meddelt nogle kgl. per- soneldispositioner. Disse er Reventlow ikke tilfreds med, men foreslår og begrundet noget andet. I et brev af s. d. angiver han, hvad man skal lade krigskancelliet skrive i en sag, og sidst i måneden bryder det for alvor løs [4]. Som en kommis- sariatssag skal det andetsteds nærmere blive refereret, men "weile hr. von lente a la teste", blander Reventlow ham ind deri og siger kongen, at han hellere vil gå sin vej end finde sig i, "was hr. von lente mit dem comsriat vornehme". Og for- holdet bedredes ikke. I slutningen af maj 1708 skriver Revent- low til Lente, vedlægger kopi af en gennem krigskancelliet ud- færdiget kgl. ordre, viser, hvor ufuldkommen og uforståelig den er, og forlanger "de me faire expedier un ordre clair et explicatif." [5].

Over for en sådan optræden var Lentes sædvanlige bort- forklaring og udflugter uanvendelige, men såvel han (som ge- neralkommissariatet) korresponderede derefter højst nødigt med Reventlow.

10. - 30. juni 1708 var Lente, medhavende B ö c k m a n n og M a u r i t z e n [6] i kongens følge på den sædvanlige in- spektion af landmilitzen [7], og i slutningen af oktober 1708 måtte Lente, assisteret af B ö c k m a n n, ledsage kongen på en rejse, der foreløbig gik til Kolding. I kongens følge befandt sig desuden blandt andre general Reventlow og oversekretæren i danske kancelli, Ditlev Vibe, og først her i Kolding synes det at være røbet, at kongen, ledsaget af de nævnte herrer og uanset den kritiske, udenrigspolitiske situation, agtede sig på en længere lystrejse til Italien [8].

Oversekretær Vibe måtte i hast udfærdige de i anled- ning af bortrejsen nødvendige ekspeditioner. Regeringsmyndig-

heden i København overdroges de to der tilbageblivende medlemmer af konseillet, gehejmeråderne Otto Krabbe og Christian Sehested [1], og i deres instruks opregnes omhyggeligt de forskellige, også militære myndigheder (generalkommissariat, admiralitet, Holm og garnison), de skal arbejde sammen med. Om krigskancelliet findes intet.

Direktivet til generalkommissariatet blev også udfærdiget af Vibe [2], og det er en fornøjelse at læse den klare og klangfulde udfærdigelse. Derimod ses Lente absolut intet at have foretaget sig. Når man mindes, at der forud for kongens rejse til Norge i 1704 blev udstedt en omhyggelig instruks til Seckman, og at en forbindelse mellem denne og konseillet nu var langt mere nødvendig, så bliver Lentes fuldstændige passivitet beskæmmende for ham. Har han mon ikke været lammet af den byrde, der nu yderligere lagdes på ham - og optaget af personlige arrangements?

Først i Venezia den 11. januar 1709 - altså mere end to måneder senere end til de andre centralmyndigheder - blev der udfærdiget en forholdsinstruks til Seckman (krigskancelliet) [3]. Den er meget videregående end den ældre af 1704 og lægger egentlig Seckman fuldstændigt ind under konseillet. Adskilligt ved den kunde tyde på, at den er foranlediget ude fra, og da vel af Vibe, som i en månedstid havde refereret de forefaldende militære sager for kongen.

Thi på nedrejsen til Italien var Lente blevet syg i Augsburg, og da kongen den 2. december fortsatte rejsen, måtte Lente efterlades, lidende af chiragra i venstre hånd [4]. Den 3. januar kunde han i Venezia atter slutte sig til kongens følge, [5] men genvordighederne var ikke dermed til ende. 27. april 1709 døde kancellist Bockmann pludseligt i Bologna [6], og Lente var "sans persone pour m'assister", som han klagende siger, samtidigt med, at han jamrer over "Nos courses perpetuelles, peu de santé, beaucoup d'affaires." [7]. Rejsens videre forløb blev uden kalamiteter. Et godt resultat var opnået, Lente var kommen på bedre fod med Reventlow.

Imidlertid var Seckman med det øvrige personel forblevet i København. Også han rantes af sygdom, den 4. maj klager han over endnu ikke at have kræfter nok til at kunne gå ud. [8]. Det er vel dette, der har bevirket, at man ikke benyttede kongens fraværelse til at få krigskancelliets bogføring bragt i orden. Der kunde have været tid dertil, thi medens kongen var borte, sank tallet af ekspeditioner til 462 mod 1070 i det samme tidsrum året før. Forbindelsen med kongen og Lente var jo langsom og mangelfuld.

Med det hjemmeværende konsejl kom Seckman allerede i november 1708 i tjenstlig forbindelse, og ialt udfærdigedes gennem konseillet 67 ekspeditioner, mens 395 må regnes for kongelige. Seckman ses tillige at have udfærdiget skrivelser

i den fraværende overkrissekretærs navn. To indre forhold er derhos af interesse. I et bevaret, fransk (!) brev til Lente udtaler Seckman sig med megen kritik om generalkommissariatet. Og mens Lente var borte, kom myndighedsangivelsen "det kongelige krigskancelli" atter i brug. Den holdt sig efter Lentes hjemkomst.

27. juli 1709 vendte kongen hjem fra sin rejse. -

I den snart efter påbegyndende krigsforberedelse måtte Lente som overkrissekretær og medlem af konseillet være virksom deltager. Personlig var han imod et fredsbrud, men stod uden indflydelse. "Sehestedt suit aveuglement Wiebe, et Christian von Lente demeure seul dans son opinion. C'est à dire qu'on precipite tout, et rien n'est prest", hedder det i et brev til broderen [1], men det falder ikke Lente ind, at han må bære sin store part af ansvaret for manglerne. Han var inde i en af sine depressionsperioder, og et andet brev [2] viser hans sindstilstand: "On m'accable assurancement, de toute maniere, par tant, par le travail meme que parce que rien ne se fait en ordre, ni dans son vray temps. L'unique remede que j'y trouve c'est de mettre en execution le dessein que j'ai eu, depuis si long temps, de renoncer à mes charges et de me retirer des affaires du monde. Plusieurs raisons m'y obligent. Il est temps de songer serieusement à l'autre monde"... "Mes forces du corps et de l'esprit diminuent et mon travail augmente." Og videre siger han: "...je ne sers que par pure amitié pour le Roy, ne demandant ni augmentation d'honneur ou du bien... quand je demande quelques choses pour mes Parens et mes domestiques, ou on me le refuse, ou on le fait de mauvasse grace. Des Dings bin ich müde...".

Nu må det siges, at der jo nok i Lentes jeremiader er megen indbildning og overdrivelse, men det har selvfølgelig været en travl tid for ham, og medens han vel lige til det sidste lod generalkommissariatet skøtte sig selv [3], fremgår det af de bevarede aktstykker, at han i efteråret 1709 virkelig har mandet sig op til aktiv deltagelse i krigskancelliets arbejde. Der findes bevaret en del egenhændige koncepter, påtegninger o. a. fra tiden indtil helt hen på vinteren.

Den 11. november 1709 forlod kong Frederik IV København ombord på sin jagt for at følge korpset, der gjorde landgang i Skåne. Han forblev ved det til den 4. december.

I kongens følge befandt Lente sig, medhavende kancellist Mauritzen og kopisterne Harbech og Seckman [4].

Med Lentes psyke var det kun at vente, at han efter den heldige landgang og det tilsyneladende lykkeligt indledede felttog svingede helt om. I sine håndbreve fra denne del af året 1709 er han mange steder højt oppe, ret som om Sverige allerede var slået ned, og det kun gjaldt om at plukke sejrens frugter.

Men krigsvinterens mangeartede besværligheder bragte ham atter ind i depressionen. Hans modvilje mod krigen groede frem igen. Hvad der havde med korpset i Skåne at gøre irriterede ham og æggede til modvilje, hvilket spores mange steder i hans håndbreve, og når han ydede generalkommissariatet sin støtte i dets afvisende holdning over for så at sige ethvert krav fra korpsets side. Det er så yderst karakteristisk, at da Reventlow december 1709 i brev til Lente kræver 17.000 tdr. havre månedlig, svares der ham fra generalkommissariatet (med også Lentes underskrift) [1], at "infall sothanes quantum von hier aus solte desideriret werden es uns eine wahre unmöglichkeit ein mehres als bereits geschehen überzusenden" - hvorefter man alligevel sendte havren.

Ja selv når Lente var elskværdig stemt, var han for lidt en realiteternes mand til at kunne yde rimelig hjælp. Man trængte i Skåne hårdt til nogle rustvogne [2] og skrev derom til Lente. Han svarede, at tilvejebringelsen lå inden for den kommanderende generals kompetence, og henstillede ganske, om man vilde fremskaffe dem på stedet, ellers måtte der herom skrives til generalkommissariatet [3].

En anden overkrigssekretær vilde vel have givet kommissariatet så og så mange dage til fremskaffelsen, men her har man Lente som i en nøddeskal.

Og hos den meget aktive Reventlow skabtes der på den måde kun en stigende misstemning.

Efter, som det synes, at have skrantet det meste af vinteren, blev Lente syg i begyndelsen af marts 1710 [4] og kom ikke mere i virkelig funktion [5]. I de vanskelige dage efter Helsingborgkampen den 10. marts måtte Frederik IV undvære sin overkrigssekretær. Til tider er som sædvanlig overkrigssekretær Sehested trådt i hans sted [6], men i den kritiske situation arbejdede også krigssekretær Seckman sig mere frem i forgrunden, han modtog ordre direkte af kongen [7] og vovede sig til, skriftligt over for denne at demonstrere øjeblikkets krav [8]. Søger man nu at sætte sig ind i kongens sindstemning, er det klart, hvad det sluttelige resultat måtte blive. Lente afløstes den 17. maj 1710 som overkrigssekretær og deputeret i generalkommissariatet af kongens yndling, generalmajor Valentin Eickstedt. Det hedder i bekendtgørelsen herom [9], at Lentes afskedigelse fandt sted efter ansøgning, og dette støttes andetsteds fra [10] såvelsom af Lentes egen, ældre udtalelse. Alligevel må beslutningen være kommet ret pludseligt, måske på en mindre, ydre foranledning, thi bl. a. de forinden ekspederede håndbreve antyder intet i den retning, tværtimod.

Søger man af de mange spredte træk at nå frem til et samlet billede, da finder man noget uendeligt sølle ved hele Christian von Lentes apparition, og sympatetisk kan han ikke kaldes. Han - og broderen - regnede sig for ærlige, brave

Holstenere, der egentlig var altfor gode til virksomhed i Danmark. Christian Lente havde et vågent øje for andres fejl, men for sine egne store brist var han ganske blind. Han har ved flere lejligheder udtalt, at han intet forlangte, men var genstand for megen miskendelse. 7000 rd. s årsløn og høje ærestitler skulde dog synes en god betaling, selv for en mand, der havde formået at udfylde sin plads.

Men i valget og den mangeårige fastholdelse af denne ynkelige figur falder der et stort ansvar på kong Frederik IV.

3. OVERKRIGSSEKRETÆR VALENTIN VON EICKSTEDT.

1710 - 1717.

a. Personlighed

Valentin von Eickstedt [1] var født i Svensk-pommern den 13. december 1669, men 1684 som fændrik indtrådte i dansk tjeneste, 1685 var han blevet sekondløjtnant, 1688 premierløjtnant og s. å. kaptajn, 1693 major, 1697 oberstløjtnant, 1700 karakteriseret -, 1701 virkelig oberst og s. å. kommandør for det nyoprettede grenaderkorps, 1704 generaladjutant hos kongen og kammerherre, 1705 hvid ridder, 1706 brigadér, 1708 generalmajor.

Sit hurtige avancement skyldte Eickstedt den store yndest, han stod i hos kong Frederik IV, og det var vel kongens ønske om med tiden at knytte ham endnu nærmere til sig - og samtidig at få afstivet det lidet evnerige generalkommissariat - der den 29. oktober 1708 også havde bragt Eickstedt ind i kommissariatet. Han havde været en flittigt mødende deputeret og var kommet i godt, kollegialt forhold såvel til Lente som til de øvrige medlemmer [2], men hans virksomhed kunde ikke siges at have sat noget som helst spor.

I felttoget i Skåne havde han deltaget som generalmajor ved infanteriet, men skuffet forventningerne. Reventlow havde februar 1710 skrevet, at Eickstedt "estoit fort honeste home, mais qui s'embarrassoit de la moindre chose." [3]. Under Helsingborgkampen havde han vist personlig tapperhed og efter samme loyalt givet sig ind under en yngre, mere kapabel generals kommando, indtil kongen, efter hvad der sagdes, lod ham særskilt rappellere, "umb ihn der Gefahr eines schmähligen todes zu befreuen." [4]. Der er vel tænkt på den mulighed, at Svenskerne gik til storm på Helsingborg, og han som Pommeraner faldt i deres hænder.

Kong Frederik IV var ham altså vedblivende særdeles bevågen, og da benyttelsen af den svagelige, ofte syge Lente var bleven ganske uholdbar, og Lente var villig til at gå sin vej,

udnævntes Eickstedt den 17. maj 1710 til overkrigssekretær, hvilket ved skrivelser af s. d. bragtes til de højere kommanderendes kundskab [1]. Sammen med udnævnelsen fik Eickstedt titel af gehejmeråd [2].

Eickstedt var da i en alder af godt 40 år, altså ved sin fulde arbejdskraft. Han var efter det foreliggende at anse for en loyal, brav og flittig officer, der altid måtte forventes at ville gøre sit bedste, men om hvis præstationsevne der kunde råde nogen tvivl.

Uden kritik er hans udnævnelse da heller ikke bleven modtaget af samtiden, onde tunger sagde, at han knapt kunde skrive sit navn [3]. Det var nu en stor overdrivelse. Fraregnet det omhyggeligt prentede navn forekommer hans skrift vel ubehjælpelig, men ikke mere end hvad så ofte den gang var tilfældet, og der er bevaret enkelte større, egenhændige udfærdigelser fra såvel før som efter udnævnelsen. Noget andet er, at Eickstedt utvivlsomt nødig brugte pennen [4]. Der er ikke fundet egenhændige koncepter og kun enkelte steder hans rettelser i forarbejderne til håndbreve. På de refererede sager findes kongens resolution kun undtagelsesvis optegnet med hans hånd. Han må have haft tilladelse til at lade sig assistere af en sekretær (kancellist fra krigskancelliet?) [5]. Selv har han fået sagerne forelæst. De i det hele få rettelser viser, at det har været let at arbejde under ham.

Som omtalt var Eickstedt tysk af fødsel. Det danske sprog har ligget ham fjærnt, om end det er sandsynligt, at han har kunnet forstå og til nød tale det. Det er beklageligt, at den ganske overvejende tyskhed, som havde præget krigskancelliet i Lentes tid, nu fortsattes også under Eickstedt. Dansk var for krigskancelliet et fremmed sprog, dets danske skrivelser mådelige, ofte kun slet oversættelse fra tysk, en i december 1710 suspenderet krigskancellist betegnes udtrykkelig som "der dänischen Sprache nicht mächtig" [6]. En tilbagegang fra kong Christian V's tid er særdeles tydelig [7].

Eickstedts årslønning (foruden det rigelige felttillæg) var 4000 rd. [8], hvortil kom kancellisportlerne. I modsætning til de fleste andre højere embedsmænd synes han at have fået lønningen udbetalt regelmæssigt, og da han var en god økonom, har han været forholdsvis lidet tyngt af den store skattebyrde. Adskilligt af hans korrespondance med kancelliforvalter Bøgvad drejer sig om sikker anbringelse af pengeoverskud. Hans familiegodser i Svenskpommern, der næsten til stadighed var krigsskueplads, har næppe kunnet yde ham synderligt.

b. Personale m. v.

Militærreglementet af 18. juli 1710, suppleret med oplysninger andetsteds fra, giver følgende besætning ved krigskancelliet:

- 1 krigssekretær Balthasar Seckman	600 rd.
- kancelliforvalter Nikolaj Bøgvad	350 -
og på en kopist	30 -
- 1 kancellist Hendrik Mauritzen	280 -
- 1 do Adolf August Heick [1] ...	280 -
- 1 kopist Peter Lorenzen Harbech [2].	100 -
- 1 kopist Frederik Seckman [3]	100 -
- 1 opvarter og fyrbøder	80 - [4]

I denne personelbesætning skete der i Eickstedts tid (indtil 1. juni 1717) følgende ændringer:

December 1710 suspenderedes Heick p. gr. af diskretionsbrud, men opnåede ved sine bønner gagens betaling indtil 13. februar 1711 og afsked i nåde august s. å. [5].

I hans sted tiltrådte 13. februar 1711 den tidligere kopist hos enkedronningen Hans Christian Müller [6]. Han var svagelig, døde i forsommeren 1712, og ved kgl. resolution af 18. juli 1712 [6] fik Albert Fogh [7] hans plads.

Krigssekretær Seckman blev den 24. april 1711 etatsråd og deputeret i generalkommissariatet [8]. Hans plads blev ikke besat, men kongen bevilgede, at der i stedet måtte antages yderligere 2 kopister [9]. Det skete dog først ved kgl. resolution af 27. oktober 1713, og de pågældende var Peter Christensen (af Eickstedt allerede antaget fra 1. januar 1713) og Christian Heldt (antaget af Eickstedt fra 26. september 1713) [10].

Kancellist Mauritzen døde 13. september 1715 [11], og ved kgl. resolution af 14. december s. å. ansattes som kancellister i hans sted Frederik Seckman og den tidligere i den afdøde enkedronnings tjeneste stående Friderich Arnold von Eynen [12]. En kopistplads inddroges samtidig [10]

Kopist Harbech var 13. august 1715 afgået til Glückstadtske regeringskancelli som kancellist [13], og i hans sted var ved kgl. resolution af 24. august 1715 ansat Simon Hansen Schmidt [10].

Endelig afgik kancellist Fogh efteråret 1716 (i unåde) [14]. Ved kgl. resolution af 23. oktober 1716 [10] ansattes Seckman som virkelig første, Eynen som anden kancellist. De ledige eller inddragne kopistpladser besattes, 12. februar 1717 med Friederich Bergh [15], 8. marts 1717 med Christian August Hofsteter [16]. Peter Christensen var 29. juli 1716 afgået efter ansøgning [17].

Personelbesætningen i krigskancelliet var derefter i foråret 1717 følgende:

- 1 kancelliforvalter, kancelliråd Nikolaj Bøgvad 350 rd. og på en kopist.....	30	-
- 1 kancellist Frederik Seckman	280	-
- 1 do Friderich Arnold von Eynen ..	280	-
- 1 kopist Christian Heldt	100	-
- 1 do Simon Hansen Schmidt.....	100	-
- 1 do Friederich Bergh	100	-
- 1 do Christian August Hofsteter.....	100	-
- 1 opvarter og fyrbøder	80	-

Foruden det faste personale kan det ses, at der har været kopister "ad interim". Om den ovenfor nævnte Simon Hansen Schmidt siges det i indstillingen om antagelse, at han har været anvendt i 7 år i krigskancelliet "bej der feder" og har været med i felten. Det var antagelig håbet om fremtidig del i kancellisportlerne, der fremelskede et sådant tålmod.

Krigskancelliet havde, som tidligere, til huse på Københavns slot.

c. Virksomhed

Eickstedts udnævnelse medførte ingen forandring i overkrigssekretærstillingen. I skrivelserne til de højere officerer angående personskiftet blev det foreskrevet, at man ham "om alt hvis som til Vores tiennestes befordring kand geraade, vedbørende Communicerer og hannem paa forlangende om alting behørig illustration giver" [1], ganske som en halv snes år tidligere ved Chr. von Lentens tiltræden.

Under den rutinerede krigssekretær Seckmans ledelse havde krigskancelliet fået faste, traditionsbundne arbejdssædvaner. Eickstedt gled uden videre ind i disse, med adskilligt tyder på, at Seckman har været ham for sikker og for gammel i gårde, og at det i hvert fald var uden sorg, at Eickstedt efter et års forløb skilte sig af med ham. Adskillelsen fandt sted under de bedste ydre former og med dobbelt avancement for Seckman.

Op efter det forfald, man var gledet ud i under Lente, er det interessant at se, hvor hurtigt alt kommer i orden igen, idet myndighed parres med venlig og kammeratlig tone. Der havde udviklet sig den uskik, at de højere officerer rettede deres henvendelser direkte til kongen, skrivelserne landede i danske eller tyske kancelli og kom først lejlighedsvis og for sent krigskancelliet i hænde. I den anledning befaledes, at alle memorialer og relationer fra officerer til kongen skulde sendes til overkrigssekretæren personlig [2]. Enkeltskrivelser, der fejlagtig indgik til krigskancelliet, sendtes ikke

tilbage, men afleveredes på rette sted, og afsenderen fik en påmindelse [1]. Generalauditøren i Norge fik pålæg om indsendelse af retsdokumenter "wie vorhin gebräuchlich" [2] o. s. v.

Det fremgår af aktstykkerne, at forholdet til kongen straks kom i normal gænge, og at samarbejdet til siderne og nedefter snart funktionerede gnidningsløst. Over for sin forgængers afgørelser stillede Eickstedt sig loyalt og gik ikke ind på at desavouere ham [3], og endnu mere loyal - man fristes til at sige eftergivende - var Eickstedt over for den ny overgeneral, Jobst Scholten. Underligt er det samtidig at mærke Eickstedts kølighed over for sin tidligere foresatte i Skåne, general C. D. Reventlow [4] - vel et genskin af den kongelige unåde.

Efter et års fredeligt, men travlt arbejde med hærens reorganisation ovenensstemmende med Scholtens anvisninger, kom for Eickstedt deltagelsen i felttogene 1711 - 15. Eickstedt tog med sig kancellist Mauritzen og kopisterne Harbech og Seckman [5] og afgik i kongens følge den 18. juli 1711 fra København til Rensborg for senere at fortsætte til krigskuepladsen i Pommern.

I København forblev kancelliforvalter Bøgvad og den svagelige kancellist Müller (1712 efterfulgt af Fogh) [6] til direkte rådighed for det i kongens fraværelse fungerende konseil (gehejmeråderne C. Ahlefeldt, O. Krabbe og Chr. Sehested) [7]. Bøgvad holdt overkrigssekretæren à jour med, hvad der foregik i København, han fortæller om sin opvartning ved konseillet, og at grev Ahlefeldt har været "herinde" for at få en del ordrer udfærdiget. Konseillet selv beretter kongen, hvorledes det "auß der hiesigen Krieges=Cantzelej die gehörige ordres außfertigen laßen" o. s. v., det blev alt i alt en betydeligere virksomhed end nogensinde før under overkrigssekretærens fraværelse [8].

Der var også sager, som Bøgvad mente selv at kunne afgøre. Han opfattedes i almindelighed som Balthasar Seckmans efterfølger og kan i brevene findes tituleret krigssekretær.

De påfølgende krigsår blev i det hele en travl og stor tid for Bøgvad. Han havde mange års erfaring, var dygtig og vel lidt af overkrigssekretæren og blev i 1714 den 26. juni kancelliråd [9], men - for de større sager glemtes de mindre, og bl. a. kom arkivet i større uorden end før. Fremragende som ordensmenneske har Bøgvad ikke været [10].

Felttoget i Pommern forløb resultatløst, hæren gik tilbage til hertugdømmerne, og kongen tog fra 30. januar 1712 ophold på Koldinghus, hvor han forblev til ind i juli for derefter at følge tropperne under felttoget i Stift Bremen. 11. september 1712 rejste kongen til København, men forblev kun her til den 23. november, da han atter sluttede sig til sin hær for at deltage i det felttog, hvis foreløbige resultat blev kampen ved

Gadebusch den 20. december 1712. Efter denne uheldige kamp gik kongen, foran hæren, tilbage til Fredericia, men det snart efterfølgende omsving i situationen førte ham atter frem, over Rensborg til Husum, på hvis slot han havde ophold fra 9. februar til 21. juni 1713, da han skiftede til Gottorp, for endelig den 10. oktober 1713 at vende tilbage til København, kun ledsaget af overkrigssekretæren [1].

Eickstedt havde under de skiftende begivenheder til staidighed tilhørt kongens nærmeste følge.

Søger man nu ud af de foreliggende aktstykker at danne sig et billede af Eickstedt under disse felttog, da er dette vanskeligt, fordi den bevarede korrespondance har så upersonligt et præg. Følgende vil dog kunne fremsættes:

Kong Frederik IV har vedblivende sat pris på at have Eickstedt i sin nærhed, men nogen fremragende rolle har denne ikke spillet. En sådan var forbeholdt oversekretær Vibe, til hvem der også er overladt enkelte udfærdigelser af militær karakter, når rådsnarhed og hurtighed var fornødne.

Overkrigssekretæren - eller rettere "Krigs Cancelliet en Campagne" - har kun haft den mekaniske udformning og ekspedition af de af kongen truffne beslutninger.

Af udfærdigelser "i kongens navn" er kun fundet et pas for en officer, udfærdiget af Eickstedt i juni 1712 [2]. For Eickstedts vedkommende bliver da stående indtrykket af en brav og elskværdig, men kun lidet betydelig personlighed - ganske i overensstemmelse med erfaringerne fra hans tidligere færd.

Efter halvandet års ophold i København, med travl beskæftigelse i anledning af Scholtens fortsatte reorganisation af hæren, afgik Eickstedt i kongens følge atter til hæren, der den 15. juni 1715 samledes på Grande hede i Sydøstholsten for en uge senere gennem Mecklenburg at rykke mod Stralsund. Herhen drog samtidig preussiske og sachsiske styrker. Fæstningen overgav sig lige før jul. - 29. december 1715 tiltrådte kong Frederik med følge tilbagerejsen over land til København [3], og Eickstedts virksomhed faldt fra nu af, praktisk talt, i hovedstaden.

Sidder man med de skiftende aktstykker foran sig, da finder man arbejdsformen ganske som før, og kun mellem linierne skimtes hist og her et glimt af Eickstedt selv. Han synes efterhånden at blive sikrere, mere fornem, mere reserveret - og mindre aktiv. Det er personalet, der arbejder. Sagerne forberedes formelt til referat for kongen, men den reelle tilrettelæggelse bliver ringere. Der er så mange af de kgl. resolutioner, der lyder: Tilstilles N. N. til erklæring - hvad der i virkeligheden var overkrigssekretærens arbejde.

Eickstedts tiltagende inaktivitet gør sig også gældende i forholdet til landetatens generalkommissariat. Under opholdene i København bliver hans underskrift på kommissariatssagerne

sjælden, og det ser ud til, at han har antaget Lentes uvane, ikke at give møde, men medunderskrive de allerunderdanigste forestillinger, når de passerede ham på vej til kongen. 1716 glipper forbindelsen med kommissariatet helt, men det er muligt, at et særligt forhold da spiller ind, Scholten var bleven præses, og Eickstedt har måske ikke villet nøjes med en andenrangs plads blandt "de øvrige deputerede".

Men 1716 er tillige af interesse i anden henseende. Der må i foråret være indtrådt en ændring i forholdet til kongen [1], så Eickstedt ikke har haft så frit foretræde som før. Mange spor peger i den retning, hvert for sig måske lidet, men helheden så meget mere talende. I indlæg til koncepter til håndbreve findes der et par steder skriftligt direktiv med fremmed hånd (der kan bestemmes som kongens kammertjeners, *Andreas Lüders'*): "Der Geheime Raht Eickstedt könte... Antworten, daß er ordre von Uns hätte..." [2]. Juli 1716 er der fra Eickstedt en skriftlig, allerunderdanigst indberetning til kongen [3]. Fra august 1716 ses sager til erklæring o.l. i stigende grad at være ekspederet, efter kongens ordre, af "Krigs-Cantzelié", med Eickstedts underskrift [4]. Alt dette var noget ganske nyt, Eickstedt har været holdt på frastand, og af bevarede udfærdigelser fremgår, at oversekretærerne Vibe og Sehested, i hvert fald til tider, har måttet træde i hans sted.

Endnu mere afgørende ses vel Eickstedts unåde af de refererede sager, hvor hans, ganske vist sjældne, påtegning senest er fundet den 29. april 1716. Kongen har efter denne tid vænnet sig til i ensomhed at gennemarbejde sagerne, kun assisteret af Andreas Lüders [5]. Kongens uvilje er stigende. I en "Pro Memoria" af januar 1717 [6] har Eickstedt skriftligt indstillet om antagelse af to kopister. Der svares ham køligt, at det må bero på, hvad der står i reglementet, thi det må følges. Fra februar 1717 findes med Lüders'hånd påtegnet til almindelig vejledning, at når der intet findes resolveret i en sag, skyldes det, at kongen har fundet sådant unødvendigt [7], i marts forlanges det, at krigskancelliet skal tilvejebringe nærmere oplysning, og et par gange er kongen irriteret over den mangelfulde tilrettelæggelse [8], ved anden lejlighed meddeles det, at en indstilling er approberet "und könte dieser wegen die Vonnöthene Expedition aufgesetzt werden" [9].

Der er i denne tid hos kongen både træthed og irritabilitet at spore, og han har været helt klar over, og utilfreds med, Eickstedts mangelfulde assistance.

30. april 1717 meddeltes der den hidtil fungerende amtmand over Kronborg og Frederiksborg amter afsked p.g. af svagelighed, og samme dag resolverede kongen, at Eickstedt måtte få embedet og beholde sin hidtidige gage på 4000 rd. [10]. Allerede den 3. maj 1717 forelå Eickstedts bestalling som amtmand [11].

Men en afløser var ikke udpeget, og Eickstedt måtte derfor fungere som overkrigssekretær endnu en månedstid, så først en påtegning på koncepten til et håndbrev af 1. juni 1717 kan angive, at nu var Eickstedts virksomhed som overkrigssekretær afsluttet.

4. OVERKRIGSSEKRETÆR CHRISTIAN CARL GABEL.

1717 - 1725.

a. Personlighed

Christian Carl Gabel [1] var født i København den 10. november 1679 som søn af diplomaten, den senere vicestatholder i Norge, Frederik Gabel, og sønnesøn af kong Frederik IIIs fortrolige, Christoffer Gabel.

Efter lærlingetid i marinen var han 1699 blevet løjtnant, 1703 kaptajnløjtnant, 1704 kaptajn, 1710 kommandørkaptajn, 1711 kommandør, 1714 shoutbynacht. I flådens operationer 1712 og 1713 havde han deltaget med hæder. April 1715 tilkæmpede han sig som eskadrechef en afgørende sejr over en mindre, svensk eskadre og blev som belønning herfor viceadmiral og kammerherre. 1716 førte han eskadre i Kattegat, og fra slutningen af marts 1717 var han chef for eskadren i Østersøen.

Af det anførte vil fremgå, at Gabel hørte blandt de mest ansete af flådens officerer. Det er vel dette forhold og tillige hans livlige og selvsikre væsen, der har henledt kong Frederik IVs opmærksomhed på ham. I begyndelsen af maj 1717 ses han at være kaldt til kongen på Frederiksborg [2], og den 22. s. m. meddeler kongen ham, "at du i henseende til din Svaghed saavel som for de dig magt paaliggende particulier affaires des bedre at kunde beoagte fra den dig allernaadigst opdragne Commando . . . maa entlediges. . ." [3], men at dette kun var et påskud, viste sig, da der den 1. juni 1717 gennem danske kancelli udfærdigedes bestalling for Gabel som "Ober Krigs Secreterer" [4]. 4. juni 1717 tiltrådte han sin ny virksomhed, og personskiftet meddeltes samme dag de højere, militære myndigheder [5]. 18. juni 1717 udnævntes han til hvid ridder.

Som mand i slutningen af trediverne var Gabel i besiddelse af fuld arbejdskraft, som søofficer fortrolig med flådens anliggender og med det væsentlige af den militære administration. Derimod må han naturligtvis have været ret ukendt med hærens særlige forhold.

Personlig viser Gabel i mangt og meget de samme karaktertræk som sin fader, vicestatholderen. Han har været ærgerlig, energisk og myndig, men tillige rastløs, tilbøjelig til

uovervejet handling og hurtig træt af et problem, velvillig over for dem, der bøjede sig for ham, men uligevægtig og hensynsløs over for afvigende anskuelser, taktløs og ikke helt loyal over for modstandere, i det hele en uafbalanceret blanding af godt og ondt.

Ifølge fødsel og opdragelse var Gabel en dansk mand, han skrev kun slet tysk, men udtrykte sig bedre på fransk, som han også synes at have yndet. Under ham fik det danske sprog i krigskancelliet en noget værdigere stilling, end det tidligere havde haft [1].

Hærens højere officerer modtog ham venligt, til nogle af dem stod han i fortroligt "broder"-forhold, og de sædvanlige lykønskninger strømmede ind. Mærkeligt er det mellem hans mange takkeskrivelser kun at træffe en eneste, rettet til en søofficer [2].

Gabels årslønning som overkrigssekretær var iflg. militærreglementet 2000 rd., hvortil naturligvis kom de sædvanlige kancellisportler.

b. Personale m.v.

Ved Gabels tiltræden omfattede krigskancelliet følgende personel:

- 1 kancelliforvalter, kancelliråd Nikolaj Bøgvad 350 rd.
- og på en kopist..... 30 "
- 1 kancellist Frederik Seckman ..... 280 "
- 1 do Friderich Arnold von Eynen .. 280 "
- 1 kopist Christian Heldt ..... 100 "
- 1 do Simon Hansen Schmidt ..... 100 "
- 1 do Friederich Bergh..... 100 "
- 1 do Christian August Hofsteter ..... 100 "
- 1 opvarter og fyrbøder..... 80 "

I denne personelbesætning skete der efterhånden følgende ændringer:

Kopisten Bergh er afgået før 9. december 1718 og Jacob Hougaard ansat i hans sted [3].

27. januar 1719 døde Bøgvad [4], og ved kgl. resolution af 3. februar 1719 udnævntes Seckman til kancelliforvalter, v. Eynen til første og Heldt til anden kancellist samt antoges Rasmus Reguelsen som kopist [5].

Hougaard døde, og fra 29. marts 1723 ansattes Hans Hartmann som kopist (med 50 rd. årsløn), medens samtidig Simon Hansen Schmidt tiltrådte en nyoprettet stilling som "Archivarius" (med 300 rd. årsløn) [6].

I efteråret 1725 havde derefter krigskancelliet følgende sammensætning:

- 1 overkrigssekretær, kammerherre Christian
Carl Gabel [7]..... 2000 rd.

gust 1718 henvendte han sig endog i en stærkt personlig præget skrivelse direkte til Carl XII angående ændret fangeudveksling. Kommandanten på Kronborg fik ordre til, ved en officer at lade skrivelserne aflevere i Helsingborg [1].

I marinens forhold følte Gabel sig hjemme og bedre end alle andre istand til at dømmes. Hærens forhold har han beskæftiget sig mindre med, han har givet sine almindelige direktiver, men iøvrigt overladt arbejdet til kancellisterne, og også den erfarne kancelliforvalter Bøgvad har vel fra første færd spillet en rolle. Det kunde forklare, at Bøgvad i efteråret 1717, den 30. november, ret overraskende, fik justitsråds karakter [2].

Visse personelbesættelser ses at have interesseret Gabel, og det er ikke uden moro, man den dag i dag læser hans undertiden meget åbenhjertige bedømmelser i de indledende påtegninger til refererede sager.

Men medens Gabel straks kom på fortrolig fod med kongen, og mange af hans påtegninger viser et frispog, som forgængerne aldrig vilde have tilladt sig, har der tydeligt nok ved disse "Refererede Sager" været et forhold, som ærgrede Gabel. Kongen havde vænnet sig til, og fortsatte også nu med, i ensomhed at gennemarbejde sagerne, assisteret af kammer-tjeneren, Andreas Lüders [3]. Det nyttede lidet med Gabels forud påtegnede anvisninger som: "all dießer post vohn der Admiralitet... ist nicht die mühe werdt zu lehßen" eller (om memorialer fra den norske højstkommanderende m. fl.): "... dießer bogen ist nicht die Zeidt werdt durch zu leßen undt kan ohne weidtere allernädigste resolution passiren." [4]. Kongen arbejdede og resolverede ganske uden hensyn hertil. Kong Frederik var flittig, grundig og for så vidt endnu en meget selvstændig personlighed. Ja, der kunde i begyndelsen falde viskere af som følgende: "... und hätte der Cammer Herr Gabel hinführo zu observiren daß dergleichen Memorialen nicht mitaufgeföhret werden, so wieder der ausgegangenen Verordnung..." [5]. Slikt synes dog ikke at have generet Gabel, der tog sin stilling meget overlegent. Flere gange kan man finde påtegningen: "ist vergessen zu expediren" e. l., en gang hedder det om et originaldokument, at det "j nogen tiid haver været forlagt" o. s. v.

I almindelighed approberedes dog Gabels påtegnede "Sentiment", når en sådan fandtes, og mange resolutioner såvel som de udgående skrivelseres hele karakter vidner om Gabels store indflydelse lige fra den første dag, samt om at kongen og han mundtligt har drøftet de vigtigere sager. Det er ikke alene Gabels myndige og sikre væsen, der præger udfærdigelserne, der er ofte tillige en velgørende sundhed og friskhed at spore, som når det forlanges, at sagerne skal være omhyggeligt gennemtænkte og udarbejdede, inden de fo-

relægges kongen, at de forskellige centralmyndigheder skal have forhandlet indbyrdes, så kongens arbejde formindskes, at forslag til anskaffelser, reparationer o.l. skal indsendes om foråret, inden det årlige reglement (d. v. s. budget) udarbejdes, at det skal forblive ved en en gang truffet kgl. afgørelse osv. osv.

Det var den yngre enevældes generelle fejl, man således gik imod, og det var i og for sig en fortjenstfuld sag, men - der krævedes hertil moralsk overlegenhed samt en vis hensyntagen, og der bristede det. Gabel generede sig ikke for selv at bryde de gode principer, når det passede ham [1], han forstod ikke at optræde hensynsfuldt og loyalt over for andre, men gang på gang finder man dårlig underbygget, sårende påtale i skrivelser, som han erhvervede kongens underskrift på [2], han var partisk, og der listedes afgørelser igennem bag de interesseredes ryg [3] - triste fejl, der skabte uro og store friktioner i samtiden, og som har bevirket en senere tids hårde bedømmelse af Gabel selv.

Uheldigt for Gabels indleven i den ny stilling har det jo nok været, at han i hele sommerhalvåret 1717 og atter sommeren 1718 måtte ledsage kongen på rejse rundt om i landet, officielt i anledning af nyordningen af ryttergodsets forhold. Gabel var i denne tid borte fra de andre centralmyndigheder, han er, som kongen, stærkt optaget af nævnte sag, han udfærdiger for kongen såvel kancelli- som rentekammerskrivelser - hans normale ekspeditioner forsømmes.

Gabel har på disse rejser været assisteret af kancellisterne Seckman og von Eynen samt vistnok af to af kopisterne, men noget direkte herom er ikke fundet.

Under rejsen i 1717 fremkom der, p. g. af Gabels ukendskab til hærens forhold, nogle friktioner med landetagens generalkommissariat, i det hele uden betydning, hvis ikke Gabel straks havde vejret tjenesteforsømmelse og var bruset op. Heldigvis var præses i generalkommissariatet, general Scholten, altfor rolig og overlegen en mand til direkte at reagere, men det gode forhold forstyrredes.

Værre blev det med de norske sager, hvor Gabel fra sin tjeneste ved den norske eskadre mente at besidde særligt kendskab. Da de vedrører den norske forsyningstjeneste, vil det være naturligt at opsætte en nærmere fremstilling, til generalkommissariatets forhold behandles, her vil det være nok at sige, at Gabel i 1717 opnåede kongens underskrift på en meget skarp og sårende skrivelse til generalkommissariatet [4] (hvis særligt fremhævede præses jo var hærens ældste general). Kommissariatet kunde omgående svare for sig, de påtalte brist måtte altså skyldes andre, og den umiddelbare følge af Gabels optræden blev da, at begge generalkommissariater, admiralitet og deputerede for finanserne "røg i haa-

rene paa hverandre" [1], just ikke til gavn for den fortsatte krigsforberedelse.

Men Scholten glemte ikke den ham tilføjede krænkelse, som han over for Gabel (og kongen) atter og atter vendte tilbage til i den følgende tid, idet han tillige - for at sikre sig mod gentagelser - satte sig i en for dem begge højst generende forsvarsstilling. Det blev til en skjult krig mellem Scholten og "Dero Cammer Herr Gabel", og hvad hjalp det denne sidste, så jævnlig at kunne drille modparten med en kras kgl. skrivelse [2], vægtigere var nu alligevel general-kommissariatets rolige, allerunderdanigste memorialer, hvor det atter og atter krævede resolution på henlagte eller glemte indstillinger [3], nægter at lade det blive ved Gabels friskfyragtige bagatellisering [4], eller allerunderdanigst beder en mangelfuld kgl. ordre suppleret [5].

Også hærens operative virksomhed optog Gabel, og han ønskede her at træde i Scholtens sted som kongens nærmeste rådgiver. Det skulde just ikke hjælpe på det gensidige forhold, at Scholten - efter kongens forlangende - fik Gabels planer til udtalelse og grundigt og ubarmhjertigt nedsablede de luftige projekter [6].

Året 1719 fik for så vidt et særpræg, som Gabel fortsat var optaget af en operation, udgående fra Norge, der til stadighed havde foresvævet ham, som han nu fik kongen over-talt til, og under hvilken han tiltænkte sig selv en fremtrædende rolle. Forberedelserne omgærdedes med stor hemmelighedsfuldhed, der arbejdedes med mundtlig ordre eller halv, skriftlig besked, der blev truffet skinforanstaltninger for at vildlede fjenden osv., helt let har det under disse forhold ikke været at arbejde under Gabel.

Tonen i de udgående skrivelser skifter for en tid karakter, den friskfyragtige raskhed bliver sjældnere, der er i stedet ivrig opfordring til hjælp og samarbejde.

24. maj 1719 forlod kongen, ledsaget af Gabel og oversekretær Vibe, København og, efter henimod en måneds ophold i Jylland, fortsattes den 21. juni overraskende til Norge, hvor operationen snart efter skulde begynde. Men den tekniske forberedelse havde været mangelfuld, og da man efter forsinkelser kom i gang, stoppedes den afgørende gruppe, som var disponeret til søs langs kysten med landgang for øje, af vedholdende modvind, medens hovedgruppen, hvor kongen og Gabel befandt sig, forholdt sig uvirksomt afventende. Udenrigspolitiske forhold hindrede snart al videre aktion. Skinnet reddedes ved Tordenskjolds fremragende initiativ (Marstrands erobring).

18. august 1719 var kongen, med Gabel i sit følge, atter i København.

Under sin fraværelse fra hovedstaden blev Gabel assiste-

ret af første kancellist von Eynen og kopisterne Schmidt og Hofsteter [1]. Den ny kancelliforvalter, Seckman, med det resterende personel forblev i København til rådighed for det derværende konseil (gehejmeråderne Chr. Sehested og J. G. Holstein).

Året 1720 bragte fredsslutning og dermed ende på den langvarige krig. I dette og de nærmest påfølgende år var Gabels indflydelse stadig stigende, i en sådan grad, at man kan finde udtalt, han mulig har haft kongens tillid i endnu højere grad end den, forøvrigt med ham beslægtede, storkansler U. A. Holstein [2]. Med den sprudlende energi, han var i besiddelse af, med sin "Lyst til at være paa Færde alle Vegne" [3], er Gabel medlem af alle mulige kommissioner [4], indblandes i ham ganske uvedkommende forhold [5], og er, bag konseillets ryg, kongens rådgiver i udenrigspolitiske spørgsmål [6]. En stor del af hans virksomhed falder uden for krigskancelliet, og det kan ikke her være opgaven at give en samlet skildring og karakteristik af hans færd.

Også i sømilitær henseende var hans position stedse stigende, således at i 1725 en kgl. skrivelse kunde titulere ham: "Ober Krigs Secreterer, saa og Directeur over Floden, Holmen og Tøyhuusene, samt Præsens udi Voris Admiralitets Collegio og Søe Etats General Commissariat" [7]. Hvad hæren angår, får man det indtryk, at dens forhold i og for sig kun interesserede ham lidet, men hans magtbegær bevirkede, at han alligevel stræbte efter afgørende indflydelse.

Hærens personelsager var det nu vanskeligt for Gabel at blande sig i, dem forbeholdt kongen sig, til de mindste detaljer [8], og Gabel nøjedes derfor med at intercedere i de tilfælde, hvor han som velynder og beskytter måtte ønske en bestemt afgørelse. Af administrationen var det navnlig de økonomiske dispositioner, han vilde være herre over, og det ses, at han har søgt at vinde indflydelse på budgettets tilrettelæggelse, inden forestilling til kongen udarbejdedes [9]. Da hæren ikke havde nogen melleminstans, svarende til søetatens admiralitet, var det de første år kun hos Scholten, at modstand var at finde. Det kom da Gabel til nytte, at Scholten har været den selvfuldende konge for selvstændig, så for mange økonomiske detaljer blev unddraget en kgl. afgørelse (en "abus" kalder kongen selv det etsteds i en påtegning). Det lykkedes at få Scholten bort, han døde i november 1721, der blev ikke udmævnt nogen kommanderende general i hans sted [10]. Ej heller kom der nogen ny præses i landetats generalkommissariat, og dette sidste blev straks særdeles mygt, blottet for enhver trang til selvhævdelse. Det blev holdt stærkt nede, og her fandt Gabel udmærket hjælp hos rentekammeret, med hvilket han synes at have samarbejdet godt, og som vil-

ligt anerkendte hans stærke position [1].

Man kan ikke frakende Gabel både energi og duelighed, men uheldigt var det, at han selv vilde være allevegne, selv træffe alle nødvendige dispositioner. Uheldigt var det også, at hans interesse for en sag hurtigt slappedes, og hans energi forlangte nyt virkefelt. Der var ingen metode, ingen plan i hans arbejde.

Da det i 1723 truer med et russisk overfald [2], er Gabel straks fyr og flamme. Flåden befales klargjort i største hast, Gabel vil selv udpege de skibe, der skal udrustes [3]. Han overvejer og udfærdiger egenhændigt til kongen en forestilling om de nødvendige sikringsforanstaltninger. Han sover hver nat på Trekroner og træffer dér og på Prøvesten de nødvendige forsvarsforanstaltninger, hvoriblandt anbringelsen af estacader [4] efter hans nærmere anvisning. Han vil selv føre kommandoen over batterierne samt over de som bevægelig reserve disponerede skibe, men også det egentlige forsvaret til lands skal ske efter hans anvisninger. For at få kongen med hertil praler han ikke så lidt med gamle bedrifter i fremmed krigstjeneste. Han ønsker hæren sammendraget på Sjælland som en art "sikringsstyrke", der evt. kan forstærkes med afdelinger fra Norge.

En anden gang refererer han i en memorial, hvad han i løbet af samme dag har præsteret: inspiceret batterier, skibe, Kastel, Holm og tøjhuse og alle vegne truffet nødvendige detailforanstaltninger [5].

Alt i alt en noget naiv, men af ham selv højt vurderet energiudfoldelse, på områder, der hørte under andres ansvar, og idet hans embedsvirksomhed imedens lå brak.

Også uden for kritiske tidsafsnit som det omtalte har der været nok, der kunde distrahere Gabel. Medens kongen endnu rejste rundt i landet, ledsagede Gabel ham, stadig optaget af ryttergodsets problemer [6], men desuden assisterende kongen i allehånde andre sager, således en gang afskedigelsen af en stiftamtmand og udnævnelsen af hans eftermand [7]. Fra 1722 begynder Gabel at foretage mønstring af hærens afdelinger (det var egentlig generalkommissariatets opgave), og da kongen selv er træt, overdrages det 1724 Gabel at rejse rundt og mønstre landmilitsten. Det tog 34 dage, og Gabel blev på denne udflugt kun assisteret af en volontær i krigskancelliet, Cornelius Schumacher [8]. Også adskillige hel- eller halvmilitære kommissionshverv har optaget Gabels tid [9].

Året 1724 kan siges at repræsentere højdepunktet i Gabels liv. Kongen gennemgik dette år i maj-juni en badekur i Aachen. Gabel forblev i København, han underlagdes ikke konseillet, men enkelte vigtigere sager ekspederedes gennem Lüders [10] til kongen, og iøvrigt udfærdigede Gabel de nødvendige resolutioner efter sin viden om kongens "allernaadig-

ste Villies meening", bl. a. til de deputerede for finanserne. Efter hjemkomsten fulgte så kongens skriftlige bekræftelse af Gabels anordninger [1].

Der findes desuden protokolleret to udfærdigelser af særlig karakter, et hververpatent og et rejsepas, af følgende form: "Wir F. 4tus /:tot tit:/ Thun kundt hiemit daß. . . . Auf Jhro Königl. Maytt: allergnädigsten Befehl, in höchstgedachter Jhro Maytt: Abwesenheit, unter dem Königlichen Jnsiegel, und mehrgedachter Jhro Maytt: Ober Secretairs Unterzeichnung." [2]. Denne udfærdigelsesform brugtes af konseillet, men er ikke fundet anvendt af nogen af de tidligere overkrigssekretærer.

Under de angivne forhold er betegnelsen "krigskancelliet" fortsat bleven anvendt og har fæstnet sig. Det er, set ud fra Gabels personlighed, kun naturligt, at udfærdigelsen af skrivelser "i kongens navn" er blevet stedse hyppigere, men tillige er det øjensynligt, at krigskancelliet, med Gabel som chef, i pagt med hele udviklingen har fået virkeligt myndighedspræg. Det er nu det, der beordrer; til det, der forlanges indberetning, selve overkrigssekretær=begrebet er gledet i baggrunden [3].

Dette forhold, der står i modsætning til den traditionelle arbejdsanvisning, som ved Gabels tiltræden var udfærdiget til de højere myndigheder og chefer, må ses som en naturlig følge af, at Gabel ikke deltog i hverdagsarbejdet i krigskancelliet. Under felttoget 1719 havde han vænnet sig til samarbejde med første kancellist von Eynen, og denne blev nu hans tillidsmand i et og alt, realiter set krigssekretær, med forbigåelse af kancelliforvalter Seckman, som det fra første færd havde piqueret Eynen at blive sat bag ved. Eynen fik stor indflydelse og fandt fuld støtte hos overkrigssekretæren, "Herr von Eynen vermeinet. . .", hedder det atter og atter. Også ved mange af kommissionshvervene benyttede Gabel ham som sin betroede sekretær.

Det er dog navnlig ved det til de kgl. resolutioner knyttede arbejde i krigskancelliet, at forandringen mærkes. De refererede sager forberedes af eller under tilsyn af Eynen, og han fremsætter til tider forsigtigt sin mening, hvorimod Gabel kun spores, når en sag interesserer ham. De større memorialer afleveres brevi manu til Lüders, men når det er nødvendigt, vedlægger Eynen på et særligt papir en formløs redegørelse (Pro memoria) uden adresse, dato eller underskrift. Man kan finde kongens resolution noteret lige så formløst ned af Lüders på det samme stykke papir [4], men ellers sker det på et halvt eller helt ark [5]. Man kender hinandens skrift, og det var nok. De tidligere, mere eller mindre formelle henvendelser fra Lüders til overkrigssekre-

tæren er blevet sjældenheder.

Naturligvis er det dog Gabel selv, der på den ham tilståede dag i ugen (normalt mandag) [1] har forelagt kongen de renskrevne udfærdigelser til underskrift.

Eynen var en meget flittig mand, men han magtede ikke opgaven. Der blev så jævnlig glemt noget i en kgl. resolution, ja undertiden endog selve dennes udfærdigelse, og det var ret almindeligt, at ikke alle interesserede myndigheder underrettedes, Krigskancelliet kan i denne tid ikke siges helt at have magtet sin opgave.

Det var kun naturligt, at en mand med Gabels naturel måtte blive genstand for megen kritik og erhverve sig mange fjender, og den virksomste af disse, biskop Bartholemæus Deichmann, skal det være lykkedes at få aktion rejst mod Gabel i den berygtede "Geheime Commission" af 15. december 1724 [2]. Resultatet angives dog ret uklart, og navnlig synes det usikkert, om Gabel skulde have modtaget bestikkelse. Fra de til nærværende arbejde gennemsøgte arkivalia kan hertil knyttes følgende:

Som godsejer har Gabel undertiden forstået, virksomt at udnytte, at han tillige var overkrissekretær, men det har altid kun drejet sig om tjenester af forskellig art, aldrig om pengeydelse [3].

Der er kun fundet et enkelt bestikkelsesforsøg, men det blev således optaget af Gabel, at vedkommende straks bad om tilgivelse [4].

I efteråret 1722 afskedigedes en generalmajor af rytteriet for at have modtaget bestikkelse. Den indledende undersøgelse mod generalen dirigeredes af Gabel, der må have fået et stærkt indtryk af kongens vrede.

Medens der således intet er fundet, der kan gøre Gabel mistænkelig, må det derimod hævdes, at den største del af året 1725 viser ganske det samme billede som de foregående år. Der overdrages Gabel kommissionshverv, han foretager mønstringer, og han ledsager kongen på dennes rejse rundt om i landet i juli-september, alt ganske som i tidligere tid.

En af de omtalte kommissionssager viser ganske den gamle Gabel. Det er en voldssag, med en kongelig livkarl som hovedmand. Gabel er fyr og flamme, krigskancelliets hele personel, forvalter og arkivar alene undtaget, bringes i virksomhed, med Eynen som sekretær og protokolfører. Den anklagedes foresatte, overhofmarskallen, holder sig diskret i baggrunden [5].

Endnu den 16. oktober er billedet uforandret, med Gabel i normal funktion [6], men den 18. oktober 1725 ekspederes gennem danske kancelli meddelelse til de sø-

militære myndigheder og til kancelliforvalter Seckman om, at kongen har demitteret Gabel, suppleret til Seckman derhen, at "hand haver at gjøre den anstalt at saavel de med posten ankomne, som herefter kommende breve, for blive i god forvaring hos ham, indtil viidere foranstaltning" [1]. De landmilitære myndigheder m. fl. averteres først den 29. oktober, da eftermanden udnævnes. I fjorten dage, 15. - 29. oktober, er der ikke udgået kgl. udfærdigelser gennem krigskancelliet. Gabel selv synes, iflg. en skrivners påtegning på en koncept, at have underskrevet sit sidste håndbrev den 20. oktober.

Omkring 17. oktober må ret pludselig bestemmelsen om Gabels afgang være truffet, og efter det foreliggende synes den at skyldes hans virksomhed som udenrigspolitisk rådgiver, bag konseillets ryg [2]. Afgangen må snart have været almindelig kendt, den 27. s. m. vidste man i Slesvig by, ikke alene at Gabel var gået, men også, hvem der skulde være hans eftermand [3].

Medens den ny overkrigssekretær hurtig blev udnævnt, trak det noget ud med at få Gabel installeret i en anden, passende stilling [4], og først den 24. november kunde der udgå bestalling for ham som stiftsbefalingsmand over Ribe stift og amtmand over Riberhus amt [5]. Men at det må antages at være ydre forhold, der har fremkaldt afskedigelsen, og at Gabel ikke havde mistet kongens nåde, fremgår tillige af, at et militært skøn i april 1726 af kongen blev afæsket ham, og at han i efteråret 1726 fik eftergivet et fra krigsårene henstående regningskrav [6]. Derimod kan det ikke undgå at vække forundring, at Gabel i den lange tid, han jo dog sad inde med kongens højeste tillid, ikke har modtaget nogensomhelst benådning. Hvid ridder var han blevet i 1717, straks efter tiltrædelsen, gehejmeråd opnåede han først at blive i 1731, under den følgende konge [7].

5. OVERKRIGSSEKRETÆR JOHAN CHRISTOPH VON KÖRBITZ.

1725 - 1726.

a. Personlighed

Johan Christoph von Körbitz [8], brodersøn af den under Frederik III og Christian V kendte, andetsteds i nærværende arbejde omtalte, rigsmarskal Körbitz, var født i Sachsen, men blev - efter at have været i udenlandsk krigstjeneste - i 1700 major i det danske rytteri. 1702 tog han sin afsked, men fik i 1708 oberstløjtnants karakter og indtrådte 1710 atter i aktiv tjeneste, 1712 blev han oberst, 1717 chef for 1° fynske regiment til hest, 1723 generalmajor.

Körbitz synes at have været en omsorgsfuld, myndig, korrekt officer, men intet i hans forudgående liv kan siges at have fremhævet ham for andre ligestillede.

Da ved Gabels pludselige afgang det spørgsmål rejste sig, hvem der skulde være hans eftermand, har kongen dels selv overvejet problemet [1], dels har han indhentet forslag fra sin ny fortrolige, oversekretær i danske kancelli, Christian Møinichen [2]. Forskellige muligheder har fremstillet sig, men når kongen bestemte sig for Körbitz, melder uvilkårlig den tanke sig, at han har ønsket en rolig mand, en modsat natur af den voldsomme og uberegnelige, altid agerende overkrigssekretær Gabel.

Iflg. en skrifters påtegning på koncepten til et håndbrev af 27. oktober 1725 skulde Körbitz allerede denne dag være trådt i funktion, men først den 29. oktober meddeltes personskiftet til hærens myndigheder og højere officerer [3], og også bestallingen er af denne dato [4].

Af det fremsatte vil det være klart, at Körbitz helt ud var udlænding, og meget kendskab til dansk kan han næppe have haft. Hans virksomhed var iøvrigt for kortvarig til at sætte spor i krigskancelliets sproglige indstilling.

b. Personale m. v.

Krigskancelliet omfattede januar 1726 iflg. militærreglementet følgende personel:

- 1 overkrigssekretær, generalmajor af kavalleriet,	
Johan Christoph von Körbitz	2000 rd.
- 1 kancelliforvalter Frederik Seckman	350 "
og på en kopist	30 "
- 1 kancellist Friderich Arnold von Eynen	280 "
- 1 do Christian Heldt	280 "
- 1 arkivar Simon Hansen Schmidt	300 "
- 1 kopist Christian August Hofsteter ...	200 "
- 1 do Rasmus Reguelsen	150 "
- 1 do Hans Hartmann	50 "
- 1 fyrbøder	100 "

I det års tid Körbitz var oversekretær, skete der heri kun følgende ændring:

Kopist Hartmann, der længe forgæves havde kæmpet for at opnå gunstigere lønningsvilkår, afgik efter ansøgning, og ved kgl. resolution af 21. januar 1726 ansattes volontær Cornelius Schumacher som kopist i hans sted [5]. Men allerede 27. marts overtog Schumacher sin netop afdøde faders stilling som taksator ved Københavns toldbod [6], og ved kgl. resolution af 2. april 1726 ansattes volontær Niels Leth Schouboe som kopist i Schumachers sted [7].

Krigskancelliet havde i dette tidsafsnit tilhuse i kancellibygningen som før.

c. Virksomhed [1]

Der er spor i retning af, at Körbitz med stor iver har fordybet sig i sin ny virksomhed, han er optrådt roligt og velmenende, og var han sin forgænger underlegen i begavelse, kunde det i nogen grad opvejes ved, at han var en langt lødigere personlighed. De gennem krigskancelliet udgående skrivelser bliver sagligere og værdigere, der kommer metode og orden i dispositionerne, ingen af de interesserede parter glemmes.

Men virksomheden som helhed var for Körbitz ny og ukendt. Han har været en forsigtig mand, og samarbejdet med kongen havde sine vanskeligheder. Kong Frederik var stærkt ældet, legemligt som åndeligt. De tidligere rejser rundt om i landet var ved at blive afløst af rolige, langvarige ophold på Frederiksberg og Fredensborg, kongens personlige troppe-mønstringer var holdt op, ved sit daglige arbejde var han vel lige flittig - og stivsindet, men han kunde ikke altid huske, hvorledes der var disponeret, og mistænksomheden lod ham ane ulydighed over for trufne dispositioner [2].

Det er da kun naturligt, at Körbitz gled ind i krigskancelliets hævdvundne arbejdsformer, og at von Eynen beholdt sin i mange retninger ledende stilling. Ja, det kan kun vidne om fortsat forskydning fra begrebet "overkrigssekretær" til myndigheden "krigskancelli", når memorialekstrakterne (for kongen refererede sager) nu officielt betegnes "kantzelle extracter", og det i håndbrevene ofte hedder, at en sag er "von der Krieges Cantzeley vorgetragen worden".

Meget har det vel også bidraget hertil, at det i virkeligheden var en af døden mærket mand, kong Frederik havde valgt sig til overkrigssekretær. Efter kun et par måneders virksomhed rantes Körbitz i julen 1725 af et apoplektisk tilfælde [3], så han måtte holde sengen og ikke kunde referere for kongen. Hen i januar var han tilsyneladende restitueret, den 22. april beordres han til at mønstre afdelingerne rundt om på øerne [4], men nogle få dage efter beskikkes "formedelst paakommene Svaghed" et medlem af generalkommissariatet til at mønstre i hans sted [5], og denne gang holder anfaldet sig i længere tid. Endnu i et håndbrev af 27. juli beklager han "die mir zugestoßene lange Krankheit" [6]. I september var han i bedring, der fortsatte, så han den 4. november kunde beordres til at deltage i høstmønstringen af Københavns garnison [7], men medens han den 24. december var til referat for kongen på Frederiksberg, rantes han af et sidste apoplektisk anfald og døde julemorgen

den 25. december 1726 [1].

De direkte spor af Körbitz' virksomhed er kun svage, forskellige, sammenstødende forhold, og ikke mindst sygdom, hindrede ham i at vise, hvad han evnede. Alligevel synes det uretfærdigt, når han er bleven betegnet som "den højst ubetydelige Generalmajor Körbitz". Han var en erfaren, myndig og retscaffen officer og vilde vel under gunstigere vilkår have gjort fyldest.

6. OVERKRIGSSEKRETÆR DITLEV REVENFELDT.

1727 - 1730.

a. Personlighed

Ditlev Revenfeldt [2], uægte søn af storkansler grev Conrad Reventlow, var født i Sønderjylland den 4. marts 1684, anerkendt af faderen og 1695 adlet under ovenanførte navn. I 1700 blev han kornet ved holstenske kyrasserregiment, 1702 løjtnant, 1705 kaptajnløjtnant og s. å. karakteriseret ritmester, 1706 virkelig ritmester, 1709 forsat til livgarden til hest, 1711 major i garden, 1712 karakteriseret oberst, 1716 chef for 1' jyske regiment t. h. , 1723 chef for livregimentet t. h. samt generalmajor.

Revenfeldt var altså dronning Anna Sophies halvbroder, og det har vel været dette slægtskab, der skaffede ham overkrigssekretærstillingen efter generalmajor Körbitz' pludselige død. Den 20. januar 1727 udfærdigedes der bestalling for ham [3], og samme dag tilgik der hærens myndigheder og højere officerer meddelelse herom [4]. Nogle måneder senere, 16. april 1727, blev han hvid ridder.

En erfaren og duelig geledofficer må Revenfeldt antages at have været. Han havde tjent ved auxiliærkorpset i Nederlandene og derefter deltaget i den store, nordiske krig, hvor han ved Gadebusch var bleven hårdt såret. Den mand, der senere skulde blive hans efterfølger, og som nu var medbejler til stillingen, Poul Vendelbo Løvenørn, har betegnet ham som en brav og hæderlig mand [5], men på basis af en fremmed diplomats affejende bedømmelse er der i en senere tid tillagt Revenfeldt, "et ubetydeligt ydre og en temmelig indskrænket forstand" [6], og denne sidste karakteristik ses derefter at have været den almindeligt vedtagne [7]. Af den bevarede korrespondance fremgår, at Revenfeldt har været god ven med og skattet af mange af sine standsfæller, således foruden Løvenørn navnlig af den senere overkrigssekretær, generalmajor Michael Numsen, hvis breve udtrykker både fortroligt venskab og uskrømtet højagtelse. Nævnes kan

også, at en generalmajor et sted karakteriserer Revenfeldt som "Soldaten Freund" - alt i alt et anderledes sympatetisk billede end diplomatens dumme og hovne vidnesbyrd [1].

De talrige noter og påtegninger, Revenfeldt har efterladt sig, synes uden undtagelse at være tyske. Det kan næppe skyldes ham, at hans funktionstid betegner en yderligere fremgang for dansk sprog i krigskancelliet. Af 1235 i 1729 udfærdigede kgl. ekspeditioner var 749 (61%) danske, 481 tyske og 5 latinske. I væsentlig grad må dette tilskrives en livligere virksomhed end tidligere ved flådens myndigheder.

b. Personale m. v.

Iflg. militærreglementet af 2. januar 1727 regnedes for krigskancelliet med følgende personel:

- 1 overkrigssekretær	2000 rd.
- 1 kancelliforvalter Frederik Seckman....	350 "
og på en kopist.....	30 "
- 1 kancellist Friderich Arnold von Eynen	280 "
- 1 kancellist Christian Heldt.....	280 "
- 1 arkivar Simon Hansen Schmidt.....	300 "
- 1 kopist Christian August Hofsteter ..	200 "
- 1 do Rasmus Reguelsen.....	150 "
- 1 do Niels Leth Schouboe.....	50 "
- 1 fyrbøder	100 "

I Revenfeldts funktionstid skete der heri følgende ændringer:

Efter at i efteråret 1727 den ældste kopist Hofsteter havde fundet "anderweitiges accomodement", rykkede ved kgl. resolution af 3. november 1727 de to yngre kopister en plads op, den habileste af volontærerne, Peter Ludvig Münch [2], som i 5 år havde arbejdet uden gage, blev tredje kopist med 50 rd. i årsløn, og volontær Hendrich Wium karakteriseret kopist uden gage [3]. Ved resolution af 1. marts 1728 fik derhos Reguelsen karakter af "adjungeret Cantzelist" [4].

Mellem Seckman og Eynen må der have hersket et spændt forhold. Bogføringen er i dette tidsafsnit slettere end tidligere og synes 1730 at være gået helt istå. I den vigtige protokol over kgl. udfærdigelser 1730 angives for adskillige numre kun "Til Søe Etaten udleveret den 17. Sept. 1744", så at protokolindførelsen må være sket efter dette tidspunkt, end er foretaget af en ukyndig skriver, kronologisk orden er ikke overholdt osv. - Protokollen over håndbreve er kun ført for tidsrummet efter regeringsskiftet (oktober-december) osv.

Krigskancelliet havde fortsat tilhuse i kancellibygningen.

c. Virksomhed

Revenfeldt fandt ved sin indtræden i krigskancelliet en fasttømret organisation og erfarne hjælpere. Af talrige blyantsnotater og -påtegninger fremgår, at han har deltaget flittigt i arbejdet og holdt sig orienteret om alt. Han har haft såvel hukommelse som personlighed og god forstand, og han har selv truffet de nødvendige afgørelser inden for sin kompetence. Eynens Pro Memorier har ofte af ham fået påtegnet den indhentede kgl. afgørelse, Lüders' og derefter Ramsharts meddelelser er i reglen stiledede til ham [1]. I koncepterne findes kun nogle få spor af hans hånd. Man var langt borte fra den tid, da Harboe selv konciperede en stor del af krigskancelliets skrivelser.

Forholdet overkrigssekretær - krigskancelli er som før. Man er ikke nået helt over i myndighedsbegrebet, men man er langt borte fra den rent personlige overkrigssekretærstilling. Vel af praktiske hensyn foretrækker man selv betegnelsen "krigskancelliet", og til en gammel oberst, der er usikker over for udviklingen, skrives der: "Es gilt gleichviel ob die Monats Listen entweder Directé an mich, oder mit der Aufschrift an die Kriegs Kantzeley nach diesem eingesant werden" [2]. Men de personlige henvendelser udefra er altid rettede til overkrigssekretæren selv - som det jo den gang også i de andre administrationsgrene var skik og brug.

I et bestemt tilfælde er myndighedsangivelsen omhyggelig overholdt, det var, når man i kongens sidste regeringsår, efter hans ordre, måtte ekspedere en mundtlig afgørelse eller udsende supplerende eller korrigerende skrivelse, undertiden sammen med den kgl. udfærdigelse [3].

Er det nu lykkedes Revenfeldt at udrette noget i sin virksomhed ud over hverdagens løbende forretninger? Dertil kan svares, at det under hensyn til den økonomiske sans hos kongen vel skyldes denne selv, at man i 1729 fastsatte, dels en bestemt årlig sum til de kostbare fæstningsarbejder, dels at der af kommandanterne skulde gøres omhyggelig rede for de bevilgede beløbs anvendelse [4]. Men adskilligt andet bærer sikkert præg af at skyldes Revenfeldt, og deraf skal følgende nævnes.

Medens man oprindeligt havde slået sig til tåls med den fælleseuropæiske, rudimentære "Exercise nach Krieges Gebrauch", var der, efter indførelsen af en stående hær, også her hjemme opstået ønsket om en virkelig ensartet våbenhåndtering, opstilling og evolering, og i 1673, og senere i 1704, var der for infanteriets vedkommende udstedt dertil sigtende reglementer [5].

De opnåede resultater synes dog ingensinde at have været tilfredsstillende. I 1683 havde en generalmajor efter inspektion af de ham underlagte afdelinger indberettet "das Ein Jedes Regiment fast ein Sonderliches Exercitium undt Metohde dero Waffen zu brauchen habe", hvad han fandt meget uheldigt [1] og i 1703 har Lente skrevet til føreren for auxiliærkorpset i Brabant: "Le Roy attend incessamment la Relation de Vôtre Altesse, touchant l'uniformité de l'exercise que Sa Majesté veût introduire dans ses Armées..." [2], men henvendelsen har næppe ført til noget resultat, i slutningen af 1720'erne var regimenternes eksercits endnu meget uensartet, og dertil kom, at krigens erfaringer havde gjort reglementet utidssvarende.

Det må da regnes som Revenfeldts fortjeneste, at man, efter omhyggelige, indledende forsøg, i 1729 opnåede at kunne udsende eksercerreglementer for alle kategorier af fodfolk og rytteri [3]. At Revenfeldt herved havde været yderst virksom, fremgår af mange, såvel håndbreve som til overkrigssekretæren indgåede breve. Man søgte at sikre sig yderligere ensartethed ved at sammenkalde alle regimenternes majorer til instruktion [4]. En del modstand var at overvinde, således fremkom chefen for grenaderkorpset straks med allerunderdanigst andragende, at hans afdeling, som "ein gantz distinguirtes Corps" måtte blive fri for at komme ind under bestemmelserne for de ordinære regimenter og fortsat have sin egen eksercits [5].

Et par andre forordninger viser Revenfeldt som "Soldaten Freund", nemlig en ordonnance af 1728, iflg. hvilken der fremtidig ikke, uden speciel kgl. ordre, måtte ske nogetsomhelst afdrag i underofficerers og meniges mundportion og lønning, men den fulde værdi til enhver tid gives dem [6] - samt et reglement af 1730 om underofficerers og meniges fredsgage ved kavalleriet [7]. Der sattes herved en stopper for chefernes lyst til ved mere eller mindre frivillige afdrag at få deres afdelinger bedre udstyret og munderet.

Endelig kan nævnes en forordning af 1730 om behandling af militære personers skifter [8], et problem der p. gr. af de dermed forbundne salærer havde voldt stadig uro og kompetencestrid.

Der er spor i retning af påtænkt videre virksomhed fra Revenfeldts side, men han hindredes heri af kongens tiltagende svaghed. 19. november 1729 skete en ulykkelig hændelse i Giethuset, hvorved den tilstedeværende konge fik et chok [9], 10. december døde kongeparrets sidste søn, ikke længe efter tog kongen ophold på landet (Fredensborg). "Wie difficil est seit dem gewesen zum referiren zu gelangen... ist Ewr. Excell: selbst am besten bekannt ...", skrev generalauditøren senere til Revenfeldt [10].

Det var i hvert fald kun de mest nødvendige, løbende sager, der nu ekspederedes, men dem fortsatte den pligttro konge også med, indtil han midt i august 1730 brød sammen. Det skete på Gottorp, hvorhen kongen imod lægernes råd havde begivet sig. Revenfeldt var i hans følge.

På tilbagerejsen måtte kongen stoppe op i Odense. Den 13. september har han endnu en enkelt dag kunnet arbejde. Natten mellem den 11. og 12. oktober døde han.

Revenfeldt, der gennem slægtsskabsforholdet var nøje knyttet til den hidtil rådende kreds, så nu sin virksomhed afbrudt. Han havde ikke andet at gøre end at skynde sig til København og der afvente begivenhedernes udvikling [1]. 17. oktober tilstodes der ham midlertidigt honorar, indtil han kunde blive befordret til andet embede [2]. 6. november 1730 blev den ny overkrigssekretær, generalmajor Løvenørn, udnævnt.

7. OVERKRIGSSEKRETÆR POUL VENDELBO LØVENØRN.

1730 - 1740.

a. Personlighed

Poul Vendelbo Løvenørn [3] var født i Horsens af jævne borgerfolk den 5. april 1686. Som student gik han 1707 i russisk tjeneste, udmærkede sig i kampene mod Svenskerne, blev 1709 russisk major og generaladjutant, 1711 som russisk oberstløjtnant af kong Frederik IV adlet under navnet Løvenørn og samme år tillige dansk generaladjutant, var fra 1712 alene i dansk tjeneste som oberst, generaladjutant og kompagnichef i garden til hest, blev 1719 generalmajor, 1722 hvid ridder. Under den store, nordiske krig anvendtes han meget som generaladjutant og som diplomat. Han var derefter, fra 1722-26 og atter i 1730, gesandt i Berlin, og i den mellemliggende tid, 1727 - 30, stiftamtmand i Århus.

Løvenørn har været velbegavet, arbejdsom, smidig, af frejdigt og åbent væsen, ærgerrig og med tilbøjelighed for intrigen, udmærket selskabsmand med tidligt anset navn og med mange venner og velyndere, der gled ind i og ud af hans omgivelser, "tilsyneladende uden at efterlade dybere savn... , men ogsaa uden at tidligere venskab og yndest slog om i sin modsætning" [4]. Han havde navnlig stået mændene nær i kredsen omkring kronprinsen (Chr. VI). Såvel ved Gabels afgang som da Körbitz pludselig døde, havde det været på tale at gøre ham til overkrigssekretær, men den aldrende Frederik IV synes at have fundet ham for selvrådig og intrigant, og den indflydelsesrige oversekretær Møinichen har mulig modarbejdet hans udnævnelse. Nu kaldtes han straks efter kong Frederiks

død tilbage fra Berlin, den 6. november 1730 udfærdigedes bestalling for ham [1], og s. d. meddeltes det hærens myndigheder og højere officerer, at Revenfeldt var afgået fra den ham hidtil betroede "Ober Kriigs Secretairs Charge ved Vores Kriigs Cantzelie" og Løvenørn trådt i hans sted [2]. Den følgende dag begyndte Løvenørn sin ny virksomhed [3].

Men der skete desuden noget nyt. Christian Ludvig Ples- sen var den 17. oktober blevet "General Directeur over Finan- cerne og Cammer Væsenet" [4], og ham tilskreves der den 6. november om at forhandle med den ny overkrigssekretær om alt, den militære tjeneste vedrørende [5]. Dernæst beskikke- des den 17. november Løvenørn til medlem af begge værns ge- neralkommissariater, med ordre til at give møde, når han ikke var hindret af andre, magtpåliggende forretninger [6].

Øjensynlig har man indset det uheldige i den mangeårige, unaturlige adskillelse mellem krigskancelli og generalkommis- sariat, såvelsom i sidstnævntes principielle tilsidesættelse.

Nogle måneder senere, 12. marts 1731, fik Løvenørn ge- hejmeråds karakter [7], 28. november 1732 blev han general- løjtnant [8].

Løvenørn var en stor ynder af det franske sprog, men i sine selvstændige påtegninger brugte han dansk, og han må ha- ve talt dansk til de undergivne i krigskancelliet. I dettes kor- respondance bevarede det danske sprog overvægten. Af de i 1732 udfærdigede 1155 + 3 = 1158 kgl. ekspeditioner var iflg. registraturen 678 (c. 59%) danske, 476 tyske og 4 latinske. Da i 1735 flådens ekspeditioner udskiltes, forandredes forholdet noget; men dog var af de i 1737 udfærdigede 1157 + 1 = 1158 kgl. ekspeditioner 586 (c. 50%) danske, 568 tyske og 4 latinske [9].

Løvenørn blev snart efter udnævnelsen godsejer, idet kongen i 1731 på meget gunstige vilkår overlod ham Bregentved [10]. Hans økonomiske forhold blev dog aldrig gode, dertil var hans forbrug for stort. Det kan have sin interesse at no- tere, at han i 1732 afviste en ham tilsendt foræring med, egentlig ret hårde, ord [11].

b. Personale m. v.

Efter Løvenørns tiltræden omfattede krigskancelliet følgende personel:

- 1 overkrigssekretær, generalmajor af kaval-
leriet Poul Løvenørn ..... 2000 rd.
og som deputeret i generalkommissaria-
terne ..... [12] 1000 " 3000 rd.
- 1 kancelliforvalter Frederik Seckman
[13] ..... 350 rd.
og på en kopist ..... 30 " 380 "

- 1 kancellist Friderich Arnold von Eynen	
[1]	280 rd.
- 1 kancellist Christian Heldt [2].....	280 "
- 1 arkivar Simon Hansen Schmidt	300 "
- 1 kar.kancellist Rasmus Reguelsen	200 "
- 1 kopist Niels Leth Schouboe	150 "
- 1 do Peter Ludvig Münch	50 "
- 1 kar.do Hendrich Wium (uden gage).....	
- 1 fyrbøder	100 "

Den noget særegne gagering skyldes kancellisportlerne, hvorom dog kun svage oplysninger er fundet. Det ses, at $\frac{3}{4}$ - $\frac{5}{6}$ regnedes som overkrigssekretærens andel, resten som kancellibetjentenes, samt at kun de ældste af disse nød andel, oprindeligt hver c. $\frac{1}{4}$, nu formentlig c. $\frac{1}{3}$. Kancelliets sportler for januar 1740 opgives at have været 601 rd. til overkrigssekretæren, 128 rd. til betjentene. Ved tronskifte, da konfirmationsbestillinger udfærdigedes, blev det meget betydelige summer, 1731 - 32 således for den danske og norske landetat samt søetaten ialt til overkrigssekretæren omkring 37000 rd., til kancellibetjentene c. 7400 rd. Det bør dog tilføjes, at der stadig klages over store restancer [3].

Unægtelig var det lavere personel til gengæld dårligt gageret, og ved kgl. resolution af 25. marts 1733 [4] opnåedes da også, efter Løvenørns indstilling, en gageforbedring, for Reguelsen til 300 rd., Schouboe 200 rd., Münch 150 rd., Wium 100 rd.

Der har endvidere til stadighed været ulønnede volontærer. Da i december 1735 en afdød stiftamtmands søn søger expectance på en stilling i Norge, oplyser han, at han siden 1728, "til dato, nu i 7 Aars tiid, uden nogen Løn eller Gage, som Volontair haver tient" i krigskancelliet [5]. I 1736 opgiver en anden ansøgende, at han i 11 år har tjent i krigskancelliet som volontær uden gage [6].

I Løvenørns funktionstid (d. v. s. indtil februar 1740) skete der følgende ændringer i personellet:

Efter ansøgning blev Simon Hansen Schmidt i juli 1733 inspektør ved den under krigshospitalet sorterende ladegård [7], og Niels Leth Schouboe udnævntes 4. november s. å. til krigsfiskal i Danmark med overauditørs karakter [8]. I deres sted ansattes 11. november 1733 [9] Løvenørns protégé, postmester i Århus Henrich Weigner som arkivar [10], Münch og Wium rykkede op i gage, og volontær Paul de la Garde ansattes som kopist med 100 rd. gage.

Ved kgl. resolution af 20. januar 1736 afgik kopist Wium til det nyoprettede søetatens krigskancelli [11].

Kancellisten v. Eynen døde 13. oktober 1737 [12], og ved kgl. resolution af 31. december s. å. ansattes i hans sted og "med samme Gage og appointements" Løvenørns protégé,

kancelliråd og forrige stabssekretær ved auxiliærkorpset i kejserlig tjeneste Sigismund Vilhelm v. Gähler [1], Reguelsen's gage forhøjedes til 500 rd., Münch blev kancellist med 400 rd. gage, de la Garde fik Eynens bierhverv som auditør ved drabantgarder og landkadetter, og endelig ansattes Jørgen Seckman som kopist med 100 rd. i årsgage [2].

Iflg. militærreglementet af 4. januar 1740 omfattede da krigskancelliet:

- 1 overkrigssekretær, general af kavalleriet og gehejmeråd Poul Løvenørn.....	2000 rd.	
- og som deputeret i generalkommissariatet.....	1000 "	3000 rd.
- 1 kancelliforvalter Frederik Seckman	350 rd.	
- og på en kopist.....	30 "	380 "
- 1 kancellist, kancelliråd Sigismund Vilhelm v. Gähler		280 "
- 1 kancellist Christian Heldt		280 "
- 1 do Rasmus Reguelsen		500 "
- 1 do Peter Ludvig Münch.....		400 "
- 1 arkivar Henrich Weigner		300 "
- 1 kopist Paul de la Garde.....		100 "
- 1 do Jørgen Seckman [3]		100 "
- 1 fyrbøder		100 "

Også i dette tidsrum er krigskancelliets bogføring mer end mangelfuld.

For de ggl. ekspeditioners vedkommende kan kun registraturen regnes for samtidig. Protokollen (kopibogen) har man de første år begyndt på, men atter opgivet at føre, der angives inde i teksten om flådens ekspeditioner kun, at de er udleveret til søetatens kancelli i 1744/45, og protokollen selv må altså være af endnu yngre dato. En enkelt ekspedition [4] er indført i registraturen, medens der i protokollen er ladet plads åben og på en løs seddel angivet, at koncepten "fandtes icke hos de andre Expeditioner". For årene 1736 og senere er indicierne mindre sikre, men meget peger i samme retning, den samme kontorhånd, manglende numre, i 1736 og 1738 vedhæftede sedler med angivelse som før, at koncepten "fandtes icke" [5], osv.

Protokol over håndbreve findes for oktober/december 1730 (mer end slet og egentlig ubrugelig), for 1731 og for juli/december 1732; den fattes for 1733, 1734 og 1735, er upålidelig for 1736 og for tidsrummet januar/februar 1737, men fattes iøvrigt og har næppe nogensinde eksisteret. Det er for hele tidsafsnittet sikrest altid at ty til koncepterne, hvis registrering m. v. iøvrigt lader tilbage at ønske.

Overkrigssekretærens indkomne breve er kun delvist

samlede. Resten - nok de vigtigste - må søges blandt indlæg til refererede sager eller ved koncepterne.

I hvert fald meget hyppigt har man ladet bilag af enhver art blive liggende ved den til en sag knyttede koncept, og det sluttelige totalindtryk bliver derfor: et uordnet arbejdsarkiv.

Krigskancelliet var, som tidligere, installeret i kancellibygningen.

c. Virksomhed

Det mærkedes straks, at med Løvenørn var en myndig og med administration fortrolig mand kommet i spidsen for krigskancelliet. Få uger efter sin tiltræden afviser han overlegent et forsøg, rentekammerbetjentene gennem Plessen gjorde på at tilrive sig konfirmationsbestallingerne for en del militærbetjente [1], og inden årets udgang realiserer han den årlige udfærdigelse af "Conduit Lister" (forfremmelsesbedømmelser) for hele militærpersonellet, så at udnævnelsen af virkeligt egnede, ved advancements kom til at ligge sikrere i centralmyndighedens hånd. Det er interessant, at denne vigtige sag gennemføres ved håndbrev, ganske vist "forelæst og af Hans Majt. allernaadigst approberet", som Løvenørn har skrevet på koncepten [2].

Der er nu ikke tale om nogen kabinetssekretærs mellemkomst, men afgørelsen af sagerne bestrides alene af kongen og Løvenørn. Denne møder på den ugentlige referatsdag (de første år normalt onsdag, senere mandag) med de i krigskancelliet af Heldt udarbejdede ekstrakter af indkomne sager og noterer i margenen kortelig kongens resolution i hver enkelt sag. Men det er ikke Frederik IV's omhyggelige og omstændelige behandling. Det har gået stærkt, det hele bærer spor af jag. Kongen har vist ofte kun fået et par ord af den i sagen vel orienterede Løvenørn, og denne har derefter nedkradset resolutionen, i hast og med blyant, yderst kortfattet: "fiat", "accord", "muß warten" o.l., så Løvenørn, indtil personellet blev helt fortrolig med hans skrift, har fundet det rigtigst, bagefter at trække notaterne op med blæk, eller omskrive dem.

Selvstændige Pro Memoria findes, vistnok i tilfælde, hvor Eynen har ønsket selv at fremstille en sag, eller når man ikke har nået at få den med i den ordinære ekstrakt. - Løvenørn har med blyant kort noteret kongens afgørelse.

En ny art udfærdigelser findes, "Referanda", nærmest omhandlende større sager, som Løvenørn har skullet drøfte med kongen. Dennes afgørelse noterer Løvenørn med blyant i margenen - eller evt. kun, at vedkommende sag er overleveret Hs. Majt.

Som almindelig regel gælder, at notaterne er danske,

når de er selvstændige, tyske, når de gengiver kongens afgørelser.

Det var tydeligt, at kongen ikke nærrede den store interesse for de landmilitære sager, som Frederik IV altid havde vist [1]. Christian VI har indtaget en fjærnere, mere ophøjet position og overladt hele detaljen, mange mindre afgørelser, til Løvenørn. Det sker, i hvert fald hyppigt, at kongen resolverer på den ugentlige referatsdag og derpå først underskriver otte dage senere. Mange kgl. afgørelser overlades det Løvenørn at bringe videre [2].

I krigskancelliet har Løvenørn deltaget flittigt i arbejdet, og sporene efter ham er talrigere og dybere gående end efter forgængerne. Som hans vigtigste hjælper bevarede Eynen sin tidligere, ledende stilling, og det er karakteristisk, at han i den 1734 udgivne, ældste danske "Hof- und Staats-Kalender" ikke tituleres kancellist, men "Secretair". Eynen måtte dog være mere forsigtig end før. Da i 1734 en oberstløjtnant henvendte sig til Eynen i stedet for til Løvenørn, blev det straks påtalt [3].

Med kancelliforvalter Seckman er Eynen i 1730erne blevet helt forsonet, Eynen selv begyndte at blive svagelig, plaget af gentagne sygdomsanfald [4], og mon det har været ham ganske ukendt, at Løvenørn havde en afløser rede [5].

Som følge af ændret arbejdsform og vel også på grund af egen personlighed fik Løvenørn en langt selvstændigere stilling end forgængerne, men det er herved interessant at konstatere, i hvor høj grad han vil have sig opfattet som "chef for krigskancelliet" "... bey meinem Antritt in der Königliche Kriegs=Cantzeley" hedder det kort efter udnævnelsen [6]. Når en udtalelse kræves, er det med myndighedsbetegnelsen "Kriigs-Cantzeliet", men i reglen uden underskrift. Når en kgl. afgørelse meddeles, findes samme myndighedsangivelse, foruden underskriften. Der gives pålæg "an die Krieges=Cantzeley einsenden". I en skrivelse findes meddelt, hvad der i en bestemt anledning "fra Kriigs=Kantzeliet" er bleven foranstaltet [7], og i en Pro Memoria af januar 1735 [8] siges, at man har fundet opfyldelsen af et andragende "betænckeligt og imod den i Cancellierne brugelige maade".

Kgl. skriftlige ordrer var vel adresseret til Løvenørn personlig, men de deraf medførte ekspeditioner fik angivelsen "krigskancelliet" [9].

Adskillige sager forefindes, som, efter kongens ordre, af konseillet tilstilles krigskancelliet, som rettelig henhørende under dette.

Af andre ekspeditioner fremgår, at krigskancelliet fuldtud havde virkelig myndigheds præg. Således meddeler i april 1737 det tyske kancelli, at kongen har resolveret i en sag og befalet, "daß aus der Königl: Kriegs Cantzley an die Comman-

danten ... die Verfügung ergehen solle... " [1], og i en anden skrivelse fra samme af oktober 37 hedder det: "so wird solches der Königl: Kriegs=Cantzley hierdurch nachrichtlich bekannt, und dieselbe anbey ersuchet, die beliebige Verfügung zu machen ..." [2].

Men når det således af talrige eksempler fremgår, at krigskancelliet i samtiden er blevet opfattet som et almindeligt regeringskancelli, er dette i virkeligheden kun resultatet af en mangeårig udvikling: krigssekretær Harboe havde i 1680-erne sat sig det normale regeringskancelli som mål og fra 1688 med kong Christian Vs samtykke midlertidig opnået sin hensigt. Den samme tanke genoptoges omkring 1716 af kong Frederik IV. Gennemførelsen er tydelig snart efter tronskiftet 1730.

Ved tiltrædelsen af sin stilling havde Løvenørn været snævert knyttet til de vigtigste medlemmer af konseillet, de to brødre Plessen og direktøren for danske og tyske kancelli, Iver Rosenkrantz. Den sidste havde været stiftsbefalingsmand i Viborg, da Løvenørn sad i Århus, og de var omgædedes som venner. - Medens Løvenørn var gesandt i Berlin, havde han Christian Ludvig Plessens søn i huset som privatsekretær. - Det var ved et brev fra Carl Adolf Plessen, at Løvenørn i oktober 1730 i al hast kaldtes hjem fra Berlin [3].

Men det inderlige forhold varede ikke længe. Fra sin tidligere virksomhed havde Løvenørn bevaret en levende interesse for udenrigspolitikken. Han søgte at gøre sin indflydelse gældende, og det betænkelige var, at han havde stor indflydelse hos kongen, der skal have spurgt ham til råds og idelig kaldt ham til sig, meget imod konseillets ønske. Dette skal da have villet skille sig af med Løvenørn ved at få ham sendt til Norge, hvor statholderen netop var død. Men det lykkedes Løvenørn at få afpareret angrebet, og Chr. L. Plessens svingersøn, præses i begge værnsgeneralkommissariater, greve Christian Rantzau, blev i stedet sendt derop [4].

Der var herved skabt en blivende modsætning mellem konseillet og Løvenørn. Denne synes at have fundet støtte hos dronningen og hendes moder, enkemarkgreviden.

Endnu et modsætningsforhold fremkom. Straks efter sin tronbestigelse havde kong Christian VI, med konseillets tilslutning, ophævet den af Frederik IV skabte landmilits [5]. Foruden en betydelig svækkelse af landforsvaret medførtes herved fortrædelige, agrarpolitiske vanskeligheder. Det blev derefter specielle godsejerinteresser, der bevirkede, at landmilitsen snart måtte genoprettes [6], men som følge af Løvenørns tjenestestilling var det kun rimeligt, at han stærkt måtte ønske denne genoprettelse [7], medens derimod konseillet fastholdt sit gamle standpunkt. Kongen var nu svinget over på Løvenørns parti, og det nederlag, konseillet led i denne

sag, blev indledningen til dets medlemmers fald. Tilsyneladende stod Løvenørn som situationens herre, og det var som en mand i højeste nåde hos kongen, at han kom til at ledsage denne på en rejse til Norge i juni-september 1733. Løvenørn assisteredes på denne rejse af kancellist E y n e n og en kopist.

Det blev dog ikke Løvenørn, der gennem årene kom til at bestemme politiken udadtil. Christian VI fastslog selv de veje, der skulde følges, og de kom i reglen til at gå mod Løvenørns ønsker. Yderligere blev han i den følgende tid, p. gr. af en forbigående misstemning hos kongen, ramt af anden modgang.

For flådens anliggender havde Løvenørn altid næret stor interesse, og der var i hans funktionstid opnået en betydelig tilgang af nyt skibsmateriel. Selv stod han i venskabsforhold til flere af flådens ældre officerer, og da navnlig til den fra krigsårene navnkundige admiral Chr. Thomesen Sehested. Sin eneste søn havde han ladet blive søofficer.

Men netop på dette område skulde han finde en medbejler, idet den ærgerrige og højtbegavede greve Frederik Danneskiold-Samsøe [1], der i 1731 var blevet medlem af søetatens general-kommissariat [2], trængte efter at blive enebestemmende for søetatens forhold. De intriger, han derved benyttede (navnlig den Benstrupske sag) [3] skal, som vedrørende søetaten, ikke nærmere berøres, kun skal det nævnes, at han i det skjulte fandt støtte hos kongen, og at der virkedes bag Løvenørns ryg med det resultat, at Løvenørn den 26. marts 1735 fik meddelelse fra kongen, gående ud på: "Weil Er viel für uns zu thun hat, und nicht wohl es überkommen kann in beyde commissariaten zu sitzen [4], so haben wir für guht gefunden Jhm von dem See commissariat zu befreyen, wie wir Ihm den hiermit von dem See commissariat Holm und gantzen Marine in gnaden dispensiren und darf er sich weiter desselben nicht annehmen, als daß Er nur die nöhtige expedition auß der Kriegs Cantzelle nach unserm befehl besorget" [5].

Samtidig fik Danneskiold overdraget "opsigten med Marin-Væsenet og Holmen" [6], ligesom det noget senere, 26. juli s. å., pålagdes admiralitetet om alle sager med greven at "overlegge og derom med hannem Conferere" [7].

Endnu i sommeren og efteråret 1735 findes Løvenørns navn på sager, marinen vedrørende, men det er rent formelt, om andre sager hedder det: "remitteres til Gref Daneschioold", og flåden var i virkeligheden uden overkrigssekretær, indtil der den 23. november 1735 [8] udgik kgl. ordre om, "at Geheime Raad Grev Danneskiold Samsøe som Ober Secreterer for Søe Etatens Departement og hvis der af dependerede Allernaadigst var bestilt". I margenen ud for denne skrivelse står i registraturen angivet: "Og er denne den sidste Kongel: Ordre, Søe Etaten angaaende, som fra Kriigs Cancelliet er bleven udfærdiget."

Løvenørn skal have taget sig denne sag meget nær og henstillet, at han afgav det honorar, han hidtil havde oppebåret som generalkommissariatsdeputeret, men dette afviste kongen [1], misstemningen var med det samme forbi, og i de følgende år bevarede Løvenørn kongens yndest lige til sin død. De ydre tegn på kongens nåde udeblev ikke. 1738 modtog Løvenørn bestalling som general af kavalleriet [2], i foråret 1739 fik han dronningens egen orden "de l'union parfaite", 28. november s.å. blev han blå ridder. Trods den store, åndelige modsætning blev samarbejdet med kongen det bedst mulige, den indbyrdes fortrolighed stigende - de tidligere forjagede referater bliver fra 1736 roligere og grundigere. Kongens tillid synes ubegrænset, og Løvenørns position grundfæstet.

I officerskorpset har Løvenørn været meget afholdt p. gr. af sin retlinethed, sit åbne og charmerende væsen. Man har frygtet hans tilrettevisning eller dadel, man har glædet sig over hans velvillige imødekommenhed. Til de mange eksempler herpå, der andetsteds er anført [3], skal kun føjes et, den personlige efterskrift i et, iøvrigt tysk håndbrev til en major, der med flere kammerater, i kejserlig tjeneste, deltog i kampen mod Tyrkerne: "P. S. Min Hilsen bedes at formelde til alle vores H.H. Officerer, som jeg ønsker at maatte igien see ved Helsen og Helbred" [4].

Også udenfor det militære område bevarede Løvenørn sin indflydelse hos kongen. I november 1739 skal denne en hel nat have konfereret om udenrigspolitikken med Løvenørn og oversekretæren i tyske kancelli, Schulin [5].

Men trods alt kan det ikke skjules, at 1730erne betød en fortsat nedgang for den danske hær. Der er tidligere talt om den slappelse og løshed i alle forhold, som efter den store, nordiske krig havde gjort sig gældende. Overkrissekretær Gabel havde hindret, at der efter Scholtens død blev udnævnt en ny overgeneral, og det fik sørgelige følger. I december 1728 havde kommandanten i København, general-løjtnant Sponneck, henledt Frederik IV's opmærksomhed på den svigtende disciplin, navnlig i fodfolket [6], og krævet oprettelsen af højere kommandoinstanser; i november 1730, straks efter tronskiftet, havde han gentaget advarslen over for Christian VI [7]. I januar 1731 nedsattes vel en kommission - hvori Løvenørn fik sæde - for at overveje, hvad der burde foretages i anledning af de "Inconvenientier og desordrer", der havde indsneget sig i infanteriet [8], men kommissionens arbejde blev uden frugt, og forholdene forværredes fra år til år. Der herskede jalousi mellem generalerne, var uro og strid inden for regimenternes officerskorps, og det skulde just ikke forbedre forholdene, at Tyskere "von Adel" bragtes ind i hæren og sprang veltjente, indfødte offi-

cerer forbi [1]. Christian VI selv har i sine senere år indset det uheldige heri. November 1744 skrev han til grev Stolberg: Jeg har så stor en mængde fremmede, at næsten alle landets egne børn må stå tilbage, og i regimenterne er der intet avancement at håbe p. gr. af alle de fremmede, som komme [2].

I det hvervede fodfolk bestod mandskabet så godt som udelukkende af fremmede, idet den indenlandske hvervning mere og mere umuliggjordes. Man tilstræbte at få høje folk af anseeligt ydre og tænkte mindre på soliditet og brugbarhed, så rammerne fyldtes med "Vagabonds, Deserteurs et autres Scelerats semblables, qui n'attendent que le moment qu'on les fasse sortir des Forteresses, où ils sont enfermez, pour désertes tout au plus vite" [3]. Lønningen var utilstrækkelig, indkvarteringsforholdene yderst slette, og når alder eller sygdom kom til, og manden aftakkedes, havde han ingen anden udvej end tiggerstaven. Afdelingerne demoraliseredes ved uhyrlige arbejdsafgivelser til slotsbygning, inddigning, vandafledning, vejarbejde osv. osv. Det kneb hårdt, tillige at præstere den forlangte vagttjeneste, og der blev kun liden tid til øvelser, hvortil der desuden kun fandtes dårlige pladsforhold [4].

Følgen af alt dette blev, som det åbent erkendtes af samtiden, at "l'Infanterie Danoise est extrêmement sujette à la Desertion, de sorte que bien souvent les Régiments à peine sortent-ils des Garnisons qu'ils sont diminués d'un Tiers et quelque fois même de deux" [5].

Samtidig var det vitterligt, at p. gr. af forsømmelighed fra generalkommissariatets side såvel ildvåben som blanke våben befandt sig i en jammerlig tilstand ("dans le plus pitoyable état du monde") [6].

Kong Christian VI har i høj grad manglet forståelse heraf. Han har kun interesseret sig for hæren som ramme om kongemagtens storhed. Der oprettedes i 1730erne et kostbart "Husaren Compagnie", som kun havde grumme lidet med hærvæsen at gøre, der indførtes ny uniformer, man var optaget af at få regimenternes piber rigtigt afstemte, kongen konstaterede med mishag, at der stadig var "eine besondere inégalité" ved rytterregimenternes eksercits, osv. - men sagerne fik iøvrigt lov til at gå deres skæve gang, trods stadigt hyppigere kassandråb.

For sin part i dette ansvar kan Løvenørn ikke fritages, navnlig når det mindes, hvad Frederik Danneskiold samtidig fik udrettet for flådens vedkommende.

Mulig kan en del af Løvenørns inaktivitet tilskrives svigtende helbred. Hans energiudfoldelse er knyttet til den allerførste tid, det bliver derefter i stigende grad de løbende sager, som optager ham, han bliver med årene omstændeligere, tilbøjelig til at afvise henvendelser under påskud af ikke at ville blande sig i andres ansvar og kommandoføring,

til slut er der også træthed og irritabilitet at spore.

Den tilsyneladende så robuste Løvenørn havde i virkeligheden et skrøbeligt helbred, med stadige sygdomsanfald, første gang i 1733, da Norgesrejsen netop var tiltrådt. Han var plaget af gigt og blærelidelse, og denne sidste voldte hans død. Endnu mandagen den 11. januar 1740 har han refereret for kongen, men kort efter blev han syg og var snart så lidende, at han næppe kunde underskrive de sager, der bragtes til ham [1]. Kongen besøgte ham på dødslejet. Den 27. februar 1740 døde Løvenørn.

8. OVERKRIGSSEKRETÆR MICHAEL NUMSEN

1740 - 1746

a. Personlighed

Michael Numsen [2] var født i København den 28. marts 1686 som søn af oberst, senere generalmajor og gehejmeråd Mathias Numsen, der andetsteds i nærværende arbejde er omtalt.

1701 indtrådte Numsen i rytteriet som kornet, kom med auxiliærkorpset til Nederlandene, blev 1703 løjtnant, 1706 kaptajn ved et dragonregiment, 1710 ritmester i hestgarden og deltog med denne i den store, nordiske krig, blev 1712 major, 1717 oberstløjtnant, 1723 oberst og chef for 1. jydsk regiment til hest, 1728 generalmajor, 1731 hvid ridder, 1735 generalløjtnant, med garnison i Jylland.

Numsen har været en energisk og erfaren rytterofficer, fortrolig med hærens forhold, dertil samvittighedsfuld og flittig, af fast, retsindig og human karakter, højt anset blandt standsfæller.

I adskilligt har han kunnet minde om faderen, men han har været en finere natur og var bedre begavet.

Den militært lidet interesserede Christian VI synes efter Løvenørns død at have stået uvis om valget af en efterfølger. 29. februar 1740 måtte kancelliforvalter Seckman i en memorial gøre rede for, hvorledes man tidligere havde arrangeret sig under indtrædende vakance [3], og samme dag bad kongen oversekretær Schulin indtil videre at paraferere de landmilitære ekspeditioner [4]. Det blev statholderen i hertugdømmerne, markgreve Frederik Ernst, der henledte kongens opmærksomhed på Numsen [5]. Den 5. april 1740 fik denne bestalling som "Ober Krigs Secreterer", og samme dag beskikkedes han som deputeret i landetatens generalkommissariat med ordre til at give møde, når han ikke ved andre, magtpåliggende forretninger var hindret [6]. Den 11. april fik hærens højere myndigheder den sædvanlige meddelelse om ud-

nævnelser [1], nogle dage forinden var Numsen ankommet til København og havde i al stilhed begyndt sin ny virksomhed.

Som født dansk beherskede Numsen fuldt ud modersmålet, og han var desuden fortrolig med såvel tysk som fransk. Ligesom mange samtidige har han dog været ganske indifferent i sproglig henseende, og inden for krigskancelliet tog tyskheden atter til, derom vidner bl. a. hans mange tyske påtegninger til de undergivne. Hvad de kgl. udfærdigelser angår, var, iflg. registraturen, i 1741 ialt 47% danske. Dette forhold fortsattes til ind i 1743, men hen på sommeren, da beredskabsordrer m. m. tog fat, blev korrespondancen rent tysk, så året som helhed kun får c. 16% danske ekspeditioner, og i 1744 kom man endog ned på knebent 2%. Der har dog været megen latent danskhed inden for krigskancelliet [2], i 1745 har de danske ekspeditioner atter kæmpet sig frem til 20%, i 1746 til 36% [3].

Men for denne tilsidesættelse af modersmålet bærer Numsen ansvaret.

b. Personale m. v.

Ved Numsens tiltræden omfattede krigskancelliet følgende personel:

- 1 overkrigssekretær, generalløjtnant af kavalleriet Michael Numsen...2000 rd. og som deputeret i generalkommis- sariatet.....	1000 "	3000 rd.
- 1 kancelliforvalter, justitsråd [4] Frederik Seckman [5]	350 rd. og på en kopist	30 " 380 "
- 1 kancellist, kancelliråd Sigismund Vilhelm von Gähler		280 "
- 1 kancellist Christian Heldt [6]...		280 "
- 1 do Rasmus Reguelsen...		500 "
- 1 do Peter Ludvig Münch.		400 "
- 1 arkivar Henrich Weigner.....		300 "
- 1 kopist Paul de la Garde [7]		100 "
- 1 do Jørgen Seckman		100 "
- 1 fyrbøder.....		100 "

I Numsens funktionstid (indtil tronskiftet 1746) fandt der heri følgende ændringer sted:

Den strængt korrekte Numsen synes fra første dag at have anerkendt justitsråd Seckman som sin fornemste hjælper. Derved mistede Gähler den fortrinsstilling, han havde indtaget i Løvenørns tid. Han søgte bort og blev den 13. marts 1741 stabssekretær ved et auxiliærkorps, der var under for-mering til hannoveransk tjeneste [8]. Ved den derved forårsagede oprykning ansattes 6. oktober 1741 [9] Heldt som arkivar med 280 rd. årsgage og 3/8 af sportlerne, Reguelsen

som første kancellist med 280 rd. og 2/8 af sportlerne [1], Münch som anden kancellist med 500 rd., Weigner som tredje kancellist med 300 rd., de la Garde som fjerde kancellist med 200 rd., Jørgen Seckman som første kopist med 150 rd., Frederik Miles som anden kopist med 130 rd. og Hans Ludvig Münch som tredje kopist med 120 rd. i årlig gage.

Heldts overtagelse af arkivarstillingen kan kun tilskrives ønsket om en roligere og mindre anstrængende virksomhed [2].

28. juni 1742 døde kancellist de la Garde, og hans plads besattes den 3. august 1742 [3] med hidtil værende auditør ved greve Holsteinborgs regiment Herman Alexander Caroc. Kopist Miles overtog auditørstillingen ved drabantkorps og landkadetkompagni.

1. marts 1743 døde Weigner, og under 11. marts 1743 [4] rykkede Caroc op på hans plads, medens auditør ved 1. fynske regiment t.h. Hieronymus Johann Schultze [5] ansattes som fjerde kancellist med 200 rd. i årsgage. 14. juni 1743 afgik kopist Miles efter ansøgning, Hans Ludvig Münch rykkede op, og som 3. kopist nyansattes Gotfried Riemann [6]. 9. oktober 1744 afgik også H. L. Münch efter ansøgning, Riemann avancerede til 2. kopist, og som 3. kopist nyansattes Jacob Friderich von Eynen [7].

Endelig afskedigedes den 11. juni 1745 kancellist Reguel-sen "formedelst hans langvarige Sygdom og Svaghed", Peter Ludvig Münch blev 1. kancellist, Caroc 2. kancellist, Schultze 3. kancellist. De 200 rd., sidstnævnte hidtil havde haft, tilstodes Reguel-sen i pension. Den 4. kancellistplads inddroges [8].

Overkrissesekretær Numsen havde i årenes løb sørget for kgl. anerkendelse til de vigtigste undergivne. 8. december 1741 var Heldt bleven virkelig kancelliråd [9], 11. december 1741 havde Reguel-sen og Münch, 6. december 1745 også Caroc, fået krigsråds karakter [10].

Sommeren 1746 bestod da krigskancelliet af følgende:

- 1 overkrissesekretær, generaløjtnant af kavalleriet Michael Numsen...2000 rd. og som deputeret i generalkommis-sariatet.....	<u>1000 "</u>	3000 rd.
- 1 kancelliforvalter, justitsråd Frederik Seckman.....	350 rd.	
og på en kopist [11].....	<u>30 "</u>	380 "
- 1 arkivar, kancelliråd Christian Heldt		280 "
- 1 kancellist, krigsråd Peter Ludvig Münch		280 "

- 2. kancellist, krigsråd Herman Alexander	
Caroc.....	500 rd.
- 3. kancellist, Hieronymus Johann	
Schultze.....	300 "
- 1. kopist Jørgen Seckman.....	150 "
- 2. do Gotfried Riemann.....	130 "
- 3. do Jacob Friderich von Eynen....	120 "
- 1 fyrbøder.....	100 "

Krigskancelliets bogføring i dette tidsafsnit er endnu uordentligere end før.

Registraturen over "kgl. ekspeditioner" må regnes for samtidig, men det har til tider knebet med indføringen. Denne kan findes suppleret ved indlagte ark og sedler. Numre er til tider oversprunget; eller findes dobbelt, og nummerføringen er som helhed griset.

Protokol over "kgl. udfærdigelser" er for 1740 skrevet med samme, gennemgående hånd som tidligere, et nr. (246) er ikke indført, et andet (266) ufuldstændigt. 1741 har man begyndt renskrivningen af et påtænkt bind fra "Primo Januarii til Ultimatum Julii", men er kun nået til marts måneds første nr., 203. Dette er ikke afsluttet, og det sidste ark ikke fuldt beskrevet. (Indbinding i nyere tid). 1742-46 fattes protokollen helt og har næppe nogen eksisteret.

I anledning af en ønsket udlevering af søetatens arkivalia skrives der november 1742 i håndbrev til greve Danneskiold, at "da nu paa Protocollernes Fuldfærdigelse saa meget mueligt bliver arbeidet, det og er kommen saavidt, at de til 1728 Aars Udgang ere bragte til fuldkommen stand; Saa skal, naar Resten bliver færdig, aldtting, som ikkun vedgaaer Søe Etaten... gierne blive udleveret." [1]. Danneskiold henvendte sig imidlertid til kongen og udvirkede fra denne en ordre til udlevering [2], og ved håndbrev af 8. december 1742 anmodedes da greve Danneskiold om at udpege en person til, sammen med arkivar Heldt, at udpege de arkivalia, der burde afleveres [3].

Protokol over håndbreve eksisterer ikke for 1740, findes 1741 kun for oktober/december, 1742 kun for 2. januar/10. februar, fattes for 1743, findes for 1744 (defekt og fuld af skrivefejl), findes for 1745 kun for 2. januar/13. juli, samt fattes 1746. Et register for 1742 og flg. år er af liden værdi, da det kun opfører håndbrevenes adressater.

I hovedsagen må arkivet karakteriseres som for det foregående afsnit.

Krigsarkivet havde fortsat til huse i kancellibygningen.

c. Virksomhed

Numsen har fra første færd været, hvad man i vor tid vilde kalde den flittige og interesserede fagminister, fortrolig med de problemer, der beskæftigede hærens højere kredse, og med ærlig vilje til at få gennemført alle ønskelige forbedringer.

Kongens svigtende interesse for hæren og hans tiltagende svaghed har dog været stærkt til hinder for arbejdet. Desuden har Christian VI vel anerkendt Numsens tjenesteiver og næret stor tillid til hans dømmekraft, men det er aldrig kommet til et fortroligt forhold imellem dem. Ved det ugentlige referat [1] var det navnlig personelle sager, der afgjordes, under former i alt væsentligt som i Løvenørns tid, men det er noget nyt, at ekspeditioner, om hvilke ingen eller liden tvivl kunde gøre sig gældende, nu medbragtes færdige til underskrift. Referatet har ikke måttet tage mere tid end absolut nødvendigt, der var en uge til det næste; og mangt og meget overlodes derfor Numsen til videre gennemførelse.

Mellem referatsdagene er forbindelsen delvis bleven opretholdt ved de kendte småbilletter fra kongen [2], og fra Numsen foreligger såvel en mængde skriftlige, allerunderdanigste forestillinger som, i stigende grad, korte ekstrakter af andre myndigheders (navnlig generalkommissariatets) memorialer, der forelægges kongen i stedet for de vidtløftige originaler. Kongen var kommet ind på at behandle disse sager i enrum, assisteret af sin kammerjunker, V. A. v. d. Lühe [3], altså en udvikling som i kong Frederik IV's senere regeringsår. Von der Lühe blev et forbindelsesled som i sin tid Lüders, men - i modsætning til denne - af ikke ringe indflydelse.

Kongens personlige behandling af sagerne vidner om megen administrativ routine, men hans interesse omfattede egentlig kun kronen og den kongelige familie med dens mange protégéer, og navnlig må det beklages, at han i infanteriets mandskab udelukkende så en billig arbejdsstyrke. De store afgivelser til alt muligt arbejde fortsattes også i fyrreerne.

De kgl. afgørelser gik ofte kun ud på, at generalløjtnant Numsens sentiment tiltrådtes, hvorhos det - mere eller mindre direkte - pålagdes ham at føre sagen videre. I Numsens funktions-tid steg derfor antallet af håndbreve stærkt, krigskancelliets præg af forvaltningsmyndighed accentueredes tilsvarende, og det kan i mangt og meget minde om det moderne krigsministerium [4].

Over for de sideordnede myndigheder optrådte Numsen elskværdigt imødekommende, og forholdet var i reglen det bedst mulige. Dog har der været visse friktioner med søsterværnet. Straks efter tiltrædelsen får således Numsen hos kongen en af greve Danneskiold erhvervet resolution passende modificeret, så hærens interesser ikke går for nær [5], i november s. å. er

der ny friktion [1], og i juli 1741 en større sag. Danneskiold havde opnået, at Bremerholmsslaverne overflyttedes til fæstningerne. Nu forlanger han fra Københavns garnison en daglig afgivelse af 1300 md. til vagt og arbejde og vil ikke modtage slaver, fordi de er uegnede til det hårde arbejde [2]. Ved indstændig indsigelse opnår Numsen hos kongen dels en nedsettelse af tallet, dels endog, at afgivelserne til slotsarbejde en tid indskrænkes [3].

Over for hærens personel viste Numsen venlig, men også myndig og fast optræden. Få dage efter at være tiltrådt krævedes en fremsat klage omredigeret og dæmpet i udtryksformen - to oberster modtager skarp tilrettevisning - en fremsendt memorial tilbagesendes med påtale, fordi den imod bestemmelserne ikke havde været forelagt for og er påtegnet af regimentschefen - [4] osv. osv. Et halvt år efter sin tiltræden opnår Numsen en kgl. rundskrivelse til alle regimentschefer med en række pålæg, tilsigtende forbedring af disciplinen i officerskorpset [5], og denne opbyggende virksomhed fortsættes utrættet gennem de følgende år.

Det skal i forbigående anføres, at det er omkring 1740, den enkle "Pro Memoria" korrespondance synes at blive almindelig mellem de forskellige kancellier, efter i 1730erne hovedsagelig kun at være brugt af tyske kancelli. Man har fundet behag i denne korrespondanceform, hvor myndighederne selv trådte i forgrunden, og de mange ærestitler for indehaverne med deraf flydende omstændelige udtryksformer gled ud. Krigskancelliets første "Pro Memoria" - til danske kancelli - er formentlig af 28. januar 1741 [6].

I krigskancelliets daglige arbejde tog Numsen sin store part, og man skal helt tilbage til Harboes tid for at finde noget tilsvarende. For det arbejdsvante personel var et nedkradset direktiv på en indkommen skrivelse ofte tilstrækkelig vejledning, men alle større og vigtigere sager gennemarbejdede Numsen selv, og vedrørende centraladministrationens arbejdsformer og arbejdssædvaner blev den gamle, erfarne justitsråd Seckman fra første dag Numsens fortrolige og nære hjælper, som han ikke generede sig for at spørge til råds. Der findes adskillige notater i lighed med denne: "tale med Hr. Justitsraad Seckman om han synes, at ieg skulde referere herofver til H:M:" [7]. Ved vigtige sager opstiller Numsen direktiver, ud fra hvilke Seckman udarbejder koncepterne, men der findes også adskillige koncepter med Numsens egen hånd, ligesom talrige allerunderdanigste forestillinger er udarbejdede og renskrevne af Numsen selv.

For den gamle Seckman blev dette samarbejde med overkrigssekretæren en oprejsningens tid efter mange års tilsidesættelse.

De første år af Numsens funktionstid viser en travl virksomhed på en mængde betydningsfulde områder. Der er ovenfor talt om hans arbejde for en forbedring af disciplinen inden for officerskorpset og skal her yderligere nævnes, at han søgte at få kadrerne udrænset og forynget, ved at gamle og svagelige officerer overførtes til drabantkorpset [1]. Det er berørt, at han førte en vanskelig kamp mod de store arbejdsafgivelser, vanskelig fordi han havde kongen selv imod sig. Til yderligere lettelse af afdelingerne fik han spørgsmålet taget op om afskaffelse af frifolkene (midlertidigt permitterede), hvis fraværelse gjorde tjenesten endnu mere tyngende for de tilbageblevne [2]. Han søgte at få indkvarteringsforholdene i København forbedret, og da kommunalbestyrelsen stillede sig afvisende, udvirkede han en kgl. ordre til støtte for kravet [3]. Til det kun delvist beredne rytteri sørgede han for hestes tilvejebringelse i påkommende tilfælde imod betaling [4]. Han fik gennemført en forberedt afgivelse til de gevorbne afdelinger af udvalgt mandskab fra landmilitzen [5] og til gengæld for denne afgivelse oprettelsen af en reserve ved nævnte militz [6].

De angivne eksempler repræsenterer kun hovedtrækkene af Numsens virksomhed i disse år [7]. Han måtte kæmpe med mange vanskeligheder, således søgte og opnåede de privilegerede hesteejere hos kongen begunstigelser, så snart forordningen om hestes afgivelse var udstedt, der måtte kæmpes med generalkirkeinspektionskollegiet for at få bevaret en hensigtsmæssig uddannelse af landmilitzen, med danske kancelli om så at sige enhver ændring i militzens forhold osv., men heldigvis viste Numsen en, i reglen frugtbringende, stædighed i fastholdelsen af sine ønsker.

Det skal endnu nævnes, at i disse år gennemførtes i hovedsagen det store reglementsarbejde, hvormed man havde været beskæftiget siden 1730erne. Revenfeldts eksercerreglementer havde ikke kunnet tilfredsstille. De talrige udlændinge, som kongerne nu i menneskealdre havde bragt ind i hæren, medførte hver sine tjenestevaner, sine uddannelsesmetoder osv., heroverfor havde der arbejdet sig et levende ønske op om at få klare og bindende forskrifter for alle forhold, tjenesteomgang, uddannelse, eksercits, fægtning, felttjeneste osv. Ingen enkelt kan siges at have båret sagen, men så at sige hele hæren har arbejdet med på den række reglementer, der efterhånden førtes ud i livet. Man vilde tilbunds i alle forhold, det blev et ærligt og omhyggeligt, men iflg. hele sin oprindelse også meget omstændeligt arbejdsresultat. Det kom til at danne grundlaget for hærens virksomhed i de kommende tider, nogle af dets forskrifter har gyldighed den dag i dag - efter 200 års forløb. Intet er uretfærdigere, end når man i vor tid kan se det affejet med en flot og overfladisk underkendelse [8].

Numsen havde som general deltaget i det forberedende arbejde for rytteriets vedkommende, og som overkrigssekretær ses han at have omfattet sagen med største interesse [1].

Den anførte fredsvirksomhed afbrødes i 1742 p. gr. af udenrigspolitiske forviklinger. Der opstod udsigt til, at en Gottorper vilde komme til at bestige Sveriges trone, og i efteråret 1742 var dette en kendsgerning [2]. Reaktionen udeblev ikke, 23. november 1742 [3] resolverede kongen, at to troppekorps skulde gøres rede til at rykke i felten, et i Norge under general Hans Jacob Arnoldt og et i Danmark, formelt kommanderet af kongens svoger, markgreve Frederik Ernst, men med general Henrik von Scholten [4] som chef "ad interim". Regimentscheferne beordredes til at gøre sig marchefærdige, og Numsen fik besked om at forhandle med Scholten om alle nødvendige foranstaltninger [5].

Uden, som det synes, at have deltaget i kongens forudgående overvejelser har Numsen dog naturligvis været i det væsentlige orienteret. Scholten ses at have været lidet tilfreds med ved det eventuelle foretagende at skulle bære ansvar og besværligheder, men overlade markgreven æren, friktioner fremkom straks, men Numsens hensynsfulde optræden og store arbejdsevne hjalp over mangt og meget.

Det blev en travl tid for krigskancelliet. Kongen var ældet, han nagedes af tvivl og kunde ikke bestemme sig, mange af Numsens (og generalkommissariatets) indstillinger tilrådtes vel i princippet, men gennemførelsen udsattes indtil videre, kongen kunde ikke altid huske, hvorledes der var disponeret, der ændredes atter og atter i trufne dispositioner, og krigsforberedelserne blev uhyre slæbende, brydsomme og - unødvendigt kostbare. Rigtig galt blev det, da kongen i maj 1743 flyttede ud til Frederiksborg og, to kortvarige besøg i København fraregnet, forblev der indtil langt hen på efteråret. Forbindelsen måtte da, den ugentlige referatsdag fraregnet, opretholdes af Numsen ved allerunderdanigste forestillinger, der tilsendtes v. d. Lühe og af denne forelagdes kongen for så med v. d. Lühes påtegning, uden eller med Christian VI's underskrift, at vandre tilbage til Numsen [6]. Gehejmekonseillet i København holdt møder, hvor i tillige Numsen, Danneskiold, generalerne og generalkommissariatets deputerede deltog, og også herom sendtes der redegørelse til den fraværende konge [7].

Med meget besvær lykkedes det at nå så vidt, at et korps på 10-11000 mand den 2. oktober 1743 begyndte at samles i en lejr ved København [8]. Belejningsartilleriet, der garnisonerede i Holsten, havde kongen opgivet, foreløbig at få over [9]. Det var den gamle forsyndelse fra den store, nordiske krig, der gentog sig.

Det kan under disse forhold ikke undre, at de fleste af kongens rådgivere, og deriblandt også Numsen [10], var meget

betænkelige ved at begynde et felttog, og det må nok - også i militærteknisk henseende - regnes som en lykke, at den stadigt tvivlrådige konge den 8. oktober 1743 - endnu inden alle afdelinger var ankommet til lejren - bestemte sig til, p. gr. af den fremrykkede årstid, at lade tropperne gå i kvarter og at opsætte eventuelle operationer til våren 1744. Forholdene udviklede sig derefter i fredelig retning, og ved kgl. resolutioner af 9. marts og 6. april 1744 sattes alt atter på freds fod [1].

I forbigående kan det have sin interesse at notere, at afgivelserne fra infanteriet fortsattes uafhængigt af krigsberedskabet. 25. september 1743 erklærede da Numsen over for von der Lühe, at de nu ikke længere kunde præsteres [2], og kongen gav omend ugerne efter, men næppe var operationerne opgivet, før de atter kom i gang [3].

For ikke oftere at komme tilbage til denne sag skal endnu kun oplyses, at i foråret 1745 fandt Numsen anledning til over for rentekammeret at beklage de store afgivelser, der tyngede Københavns garnison som "een hartad utaalelig Byrde" [4]. De omfattede alene til slottene 626 mand i fast afgivelse, nemlig Christiansborg 400, Hirschholm 126, Frederiksborg 100. Klagen hjalp ikke, derimod beordredes i december s. å., efter indstilling fra danske kancelli, yderligere 500 mand afgivet til oprensning af Emdrup og Utterslev søer [5]. Man har ganske savnet blik for, i hvor høj grad fodfolksafdelingerne herved demoraliseredes.

Den ubetydelige og egentlig tragikomiske troppesamling (samt en tilsvarende flådeudrustning) havde ikke kunnet gennemføres uden tyngende ekstraskatter. Når man nu betænker, at man havde haft mere end en snes fredsåar at komme til kræfter i, og at der alene i Christian VI's regeringstid indgik over 5 millioner rd. fra udlandet i subsidier, er dette et bevis på, hvilket finansielt sløseri der havde fundet sted. Nu råbtes der på besparelser, og da der ikke kunde tænkes sådanne for hofudgifternes vedkommende, var det de to værn, det skulde gå ud over. Efter indledende undersøgelser af direktøren for finanserne [6] Wilhelm August von der Osten, nedsattes i 1745 en kommission, bestående af konseillets medlemmer og von der Osten, til sagens gennemførelse.

Frå begge værn protesteredes stærkt. Numsen for sit vedkommende gik vel med til en formindskelse af den hvervede styrke imod at få forberedt afgivelse af mandskab fra de nationale afdelinger [7], men iøvrigt vilde han ikke se sit genopbygningsarbejde ødelagt, og det kom da i resten af Christian VI's regeringstid til en tovtrækning mellem ham og von der Osten, hvor man udover talrige beregninger og forhandlinger ikke kom af stedet. Kongen selv kunde ikke bestemme sig [8].

Men den aktive Numsen vilde ikke nøjes med et rent afværgende standpunkt, han fortsatte sit arbejde for hærens udvikling, og det kan ikke forringe hans personlige fortjeneste, at der intet nåedes. Skylden lå andetsteds.

Det havde taget 10 måneder, inden den i 1742 besluttede troppesamling virkelig tog sin begyndelse. Numsen fik af kongen bemyndigelse til at undersøge, hvorledes man kunde holde et korps på 10000 md. i hvert af rigerne rede til med kort varsel at gå i felten. Planer udarbejdedes, men man fandt sagen for bekostelig [1].

Det var, som så ofte før, ikke lykkedes at få det holstenske artilleri overført, og man undersøgte da, hvad det vilde koste, i København at opstille såvel et feltartilleri som et komplet belejringsartilleri. Af økonomiske grunde indskrænkedes beregningerne snart til kun at omfatte feltartilleriet, og slutte­lig resolverede kongen, at sagen "kand ... anstaa indtil videre" [2].

Man savnede hårdt militære sygehuse i garnisonerne. Kongen syntes interesseret, og Numsen fik lov til at lade fore­tage overvejelser i almindelighed, der dog snart af økonomiske hensyn indskrænkedes til København alene, men også her resolveredes til sidst, "daß es mit dieser Sache bis weiter anstand haben könne" [3].

Handelen med charger, som Numsen altid havde ønsket for­budt og erstattet af passende pensionering, gennemdrøftede han grundigt med de to højstbefalende, general Arnoldt og markgreve Frederik Ernst, hvorefter forslag forelagdes kongen, men denne resolverede, at det skulde have sit forblivende ved de gældende bestemmelser [4].

Det kan endelig nævnes, at overvejelser fra Numsens side om national rekrutering, i det mindste ved rytteriet, afvi­stes af oversekretæren i danske kancelli, gehejmeråd J. L. Holstein, og derfor ikke kom videre [5].

Medens Numsen således atter og atter led skuffelser vedrørende problemsagerne, gled i Christian VI's seneste re­geringsår de løbende forretninger mere og mere over i hans hånd, og det er egentlig overraskende at se, hvor mange sager der afgøres af ham, uden at kongen ulejliges. Han har dog her haft den vanskelighed, at der atter og atter forekom indsendelse af andragender gennem hoffet eller direkte til kongen - strikte mod alle bestemmelser og ofte omhandlende uregel­mæssig begunstigelse - og at afgørelse på sådanne andragender forekom - afvigende fra al rimelighed - og meddeltes Numsen af von der Lühe, samtidig med sagernes tilsendelse.

I sit arbejde stod Numsen ganske alene. Det måtte føles af ham som en stor brist, at kommandanten i København, ge­neral Henrik Scholten, der hernede betragtedes som den egent­lige troppechef, ikke har kunnet komme i funktion, fordi han

ikke måtte gå kongens svoger, den ubetydelige generalfeltmarskal, markgreve Frederik Ernst, i vejen.

Med landetatens generalkommissariat har der været uoverensstemmelser, og det må her antagelig have været den facile og mere eftergivende første deputerede, generalløjtnant Christian Lerche, der fandt Numsens optræden for stejl. Nogen åbenlys modstand mod Numsen evnede kommissariatet dog ikke at præstere.

Trods alle vanskeligheder har Numsen som overkrigssekretær standset det forfald, der var begyndt i hæren i 1720'erne og havde taget fart i det følgende årti, ligesom det er lykkedes ham at bøde på nogle af de værste brist [1]. Han har derved sikret sig et hædersminde i hærens historie.

Natten 5. - 6. august 1746 døde kong Christian VI, og Numsens virksomhed som overkrigssekretær var dermed til ende. De ny magthavere har ønsket en føjeligere mand i hans sted, men man har respekteret hans personlighed. Da han den 9. august 1746 afskedigedes, fik han samtidig bestalling som general af kavalleriet, med bevarelse af sin hidtidige gage [2]. Hans virksomhed i hærens tjeneste var ingenlunde afsluttet, og der skulde senere forundes ham den for en ikke fyrstelig person så sjældne udnævnelse til feltmarskal.

9. OVERKRIGSSEKRETÆR CHRISTIAN LERCHE

1746 - 1753

a. Personlighed

Christian Lerche [3] var født 15. juni 1692 som søn af ordenssekretær og ceremonimester Vincents Lerche, den senere gehejmeråd og overceremonimester hos kong Frederik IV. Den unge Lerche valgte soldaterstanden, og som medlem af en rig og ved hove anset slægt gjorde han hurtig karriere. Efter 1712 at være bleven kaptajn i infanteriet fungerede han ved Gadebusch som generaladjutant hos overgeneralen Jobst Scholten, forsattes 1713 til fodgarden, men skiftede 1716 våben og blev oberstløjtnant ved holstenske rytterregiment. 1720 tog han afsked med oberst karakter i den hensigt at udanne sig videre i udlandet.

Som god ven af Løvenørn gik han senere atter i dansk tjeneste, idet han 1731 blev titulær generalmajor og deputeret i landetatens generalkommissariat. 1734 blev han hvid ridder, 1739 generalløjtnant.

Hans virksomhed som generalkommissariatsdeputeret blev aldrig af betydning, år efter år har han i månedsvis været fraværende, og selv om han kan have været optaget af

mønstringer eller af særlig kommissionsvirksomhed, har det dog i høj grad været godsejerinteresser, der drog ham bort. Lerche var den store godsbesidder, den stærkt levende selskabsmand og grandseigneur, derimod i langt mindre grad officeren. Da efter Christian VI's død den 6. august 1746 de ny magthavere ønskede en føjeligere overkrigssekretær end den ansete, aktive og stivsindede generalløjtnant Numsen, var deres opmærksomhed henvendt på Lerche, og den 9. august, da de landmilitære bestallinger indkrævedes til konfirmation, kunde det i en slags efterskrift meddeles, at Lerche havde afløst Numsen [1].

Samme dag udbad Lerche sig i et håndbrev til oversekretæren i danske kancelli, at de fornødne depeches som sædvanlig måtte blive udfærdigede i kancelliet [2], og 12. august 1746 forelå normal bestalling for generalløjtnant Lerche som overkrigssekretær [3]. Deputeret i generalkommissariatet er han stadig regnet at være.

Som intimt knyttet til den ledende kreds modtog Lerche efterhånden de dermed følgende udmærkelser. Nogle måneder efter sin ansættelse blev han general af kavalleriet [4], 1748 ridder af elefanten, 1750 fik han l'union parfaite, 1751 optoges han i grevestanden.

Lerche var af god, dansk æt - af en fynsk købmandsfamilie, der i det foregående århundrede havde arbejdet sig frem. Ved sin tiltræden som overkrigssekretær var han 54 år gammel, noget udlevet, men ikke alderdomssvækket. I de første to år af sin funktionstid ses han at have været 2 gange alvorligt syg [5], men senere høres der kun lidet om sygdomsanfald. Hans danske indstilling satte snart sit præg på krigskancelliet. Medens i 1747 af 1277 + 24 eller ialt 1301 kongelige ekspeditioner de 576 (c. 44%) var danske, 705 tyske og 20 latinske, sker der i de følgende år en stadig forskydning i dansk retning, indtil der i 1752 af 993 kgl. eksp. er 636 (c. 64%) danske, 356 tyske og 1 latinsk. Så gunstigt havde modersmålet endnu aldrig været stillet.

Foruden det sproglige forhold er også ekspeditionstallets tilbagegang at notere. Det havde sit minimum i 1748, da der ialt kun udfærdigedes 830 kgl. ekspeditioner.

b. Personale m.v.

Ved Lerches tiltræden i august 1746 bestod krigskancelliet af følgende:

- 1 overkrigssekretær, generalløjtnant af kavalleriet Christian Lerche 2000 rd.
- og som deputeret i generalkommissariatet..... 1000 " 3000 rd.

- 1 kancelliforvalter, justitsråd Frede- rik Seckman [1].....	350 rd.	
- og på en kopist.....	30 "	380 rd.
- 1 arkivar, kancelliråd Christian Heldt [2].....		280 "
- 1 kancellist, krigsråd Peter Ludvig Münch		280 "
- 1 kancellist, krigsråd Herman Alexan- der Caroc		500 "
- 1 kancellist Hieronymus Johann Schultze [3]		300 "
- 1 kopist Jørgen Seckman.....		150 "
- 1 do Gotfried Riemann.....		130 "
- 1 do Jacob Friderich von Ey- nen		120 "
- 1 fyrbøder		100 "

Der fandt, mens Lerche var overkrigssekretær, følgende ændringer sted:

Schultze, der den 19. oktober 1746 fik bestalling som krigsråd [4], tildeltes der fra 15. november 1747 et særligt gagetillæg af 150 rd. årlig for et af ham påbegyndt, alfabetisk register over allerhøjeste anordninger og foranstaltninger siden Frederik IV's tronbestigelse [5].

Kopisten Jørgen Seckman blev 24. marts 1747 regimentskvartermester ved det nyoprettede Falsterske regiment [6], og som følge deraf beskikkedes under 19. april 1747 Riemann som 1. kopist, Eynen som 2. og antoges volontær Hans Scavenius som 3. kopist [7].

Gamle Justitsråd Seckman, der var arbejdsstræt og ønskede sig en roligere baggrundsvirksomhed, havde allerede den 16. februar 1747 søgt om og ved kgl. resolution af 1. marts 1747 [8] fået adjungeret kancellist Münch, således at denne til sin tid skulde efterfølge ham både som kancelliforvalter og som kasserer ved krigshospitals- og pensionskasserne. For det forøgede arbejde tilstodes der Münch et årligt gagetillæg af 250 rd. at udrede af nævnte kasser. Den 27. august 1750 døde Seckman, og under 23. september 1750 [9] besattes hans plads med den adjungerende Münch, Caroc blev 1. kancellist med 280 rd. (og sportler), Schultze 2. kancellist med 500 rd., samt nyansattes - med forbigåelse af alle tre kopister - volontær i krigskancelliet [10] Johan Samuel Augustini [11] som 3. kancellist med 300 rd. i årsgage.

Ved Lerches afgang i foråret 1753 omfattede derefter krigskancelliet følgende personel:

- 1 overkrigssekretær, general af kavalleriet, greve Christian Lerche	2000 rd.	
- og som deputeret i generalkommissariatet ..	1000 "	3000 rd.

- 1 kancelliforvalter, krigsråd Peter Ludvig Münch	350 rd.	
- og på en kopist.....	30 "	380 rd.
- 1 arkivar, kancelliråd Christian Heldt		280 "
- 1 kancellist, krigsråd Herman Alexander Caroc [1].....		280 "
- 1 kancellist, krigsråd Hieronymus Johann Schultze		500 "
- Nok for en vis Indretning ved Krigs Cancelliets Archiv, som en separat Belønning		150 "
- 1 kancellist Johan Samuel Augustini		300 "
- 1 kopist Gotfried Riemann.....		200 " [2]
- 1 do Jacob Friderich von Eynen		130 "
- 1 do Hans Scavenius.....		120 "
- 1 fyrbøder.....		100 "

Der har endvidere til stadighed været volontærer.

Krigskancelliets bogføring har vedvarende været højst mangelfuld.

Registratur over "kgl. ekspeditioner" er kun fundet til og med 1751. Den er samtidig, nummereringen er griset, og der findes en del skrivefejl.

Protokol over "kgl. udfærdigelser" fattes 1746-1749, men findes atter for 1750 og senere. Protokollen 1752 er dog ufuldstændig [3], og den har en del skrivefejl. Protokollerne stemmer ikke altid overens med de bevarede registraturer.

Protokol over håndbreve fattes 1746-1748, findes 1749 og 1750, men fra 1751 kun for tiden 2. januar til 5. juni. Fattes for 1752 og 1753. De repræsenterede årgange viser mange skrivefejl. Det er øjensynligt, at bogføringen har været overdraget uøvede, lidet kontorvante personer (volontærer?), hvad der forklarer den ofte miserable tilstand. Enhver dyberegående undersøgelse må føre til koncepterne, der tillige, med samt indlæg, har bevaret meget af interesse.

11. oktober 1747 kunde overkrigssekretæren meddele kongen, at alle søetatens sager fra Christian VI's og Frederik IV's tid nu var afleverede til søetatens krigskancelli, og på forespørgsel resolveredes da, at det samme skulde ske for Christian V's regeringstid og tidligere [4].

Krigskancelliet havde fortsat til huse i kancellibygningen.

c. Virksomhed

Adskilligt kunde tyde på, at general Lerches udnævnelse ikke er bleven modtaget med glæde af krigskancelliets personel - man kendte ham jo fra generalkommissariatet - og det intense og fortrolige samarbejde, som havde præget Numsens

tid, forsvandt straks. Den gamle justitsråd Seckman spores fra nu af sjældent, og det er allerede omtalt, hvorledes han snart får forberedt sin afløsning ved Münch, der dermed også glider noget til siden. Heldt sad velforvaret som arkivar, og den anden kancellist, Caroc, falder så lidet til, at han et par år senere søger og får bierhvervet som overauditør i Danmark - et gennemgangstrin til generalauditørembedet, hvis indehaver til stadighed var ude om en civil stilling i hertugdømmerne. Carocs virksomhed og interesseområde falder i stigende grad uden for krigskancelliet [1].

Det blev en enkelt mand, den tredje kancellist Schultze, der helt gik op i de ny forhold, erhvervede sig general Lerches yndest og tillid og i høj grad kom til at præge krigskancelliet i den kommende tid - som den ældre von Eynen i 1720erne. Det er også Schultze, der får afgørelsen ved nyantagelser og advancements blandt det yngre personel.

Overkrigssekretæren har taget sin del af det daglige arbejde, selv om sporene af hans færd er langt svagere end forgængernes. Lerche var en meget selvfløende mand, og den gennem udviklingen skabte organisation med krigskancelliet som regeringsmyndighed og overkrigssekretæren som sammes chef har ikke fundet hans bifald. I en skrivelse af september 1747 til den højstbefalende i Norge forlanger han, at kun sager vedrørende pensions- og krigshospitalsskasserne må adresseres til krigskancelliet, alle andre udfærdigelser skal rettes til ham personlig [2]. I håndbrevene bliver de følgende år myndighedsangivelsen "krigskancelliet" sjældnere uden dog helt at forsvinde - forholdene lod sig imidlertid ikke skrue tilbage, i 1752 synes det hele påfund atter at være opgivet.

Overkrigssekretærens samarbejde med kongen kom til at rumme betydelige vanskeligheder.

Den officielle referatsdag var onsdag, og dette blev i halvåret 1746 upåklagelig overholdt, men de følgende år viser uregelmæssigheder, heriblandt forskydning til andre ugedage og, hvad værre var, referatsdagene kunde i flere uger bortfalde. Denne ustadighed hos kongen har måttet sinke og genere arbejdet meget. Det har tillige været vanskeligt at opnå kongens underskrift uden for referatsdagene - en gang er der forløbet 25, en anden gang 31 dage mellem to på hinanden følgende ekspeditioner - og disse forhold har medført, at Lerche i høj grad har truffet afgørelser på egen hånd, uden at sagerne forelagdes kongen. Da afgørelsen i reglen formede sig som en afvisning og på grund af Lerches selvfølelse (villigt optaget og efterlignet af Schultze) ofte i hoven og uelskværdig form, skete det stedse hyppigere, at andragender sendtes uden om Lerche, til hoffet eller direkte til kongen. De tilgik så senere Lerche, med påtegning af den til gehejme-

råd og overkammerjunker avancerede von der Lühe. Denne synes at have tabt i indflydelse, men til gengæld mærkes atter og atter den overmægtige overhofmarskal A. G. Moltke, der ganske har domineret kongen og hans omgivelser. Moltke var ingenlunde nogen passiv natur, han havde sine ideer om alting, men yndede at gennemføre dem i det skjulte, ved personlig påvirkning af kongen.

Kong Frederik Vs resolutioner er kortfattede, fortrinsvis på tysk, principielt afvisende over for ny eller forøget udgift, undertiden kun krav om gentaget referat (mon ikke for i mellemtiden at høre Moltkes mening). Kongens medfødte godhjærtethed kan bryde igennem, men i almindelighed får man det indtryk, at ingen personlig anskuelse hævdes, men han kun er talsmand for Moltke.

Det var som villig repræsentant for nedskæringstendenserne, at Lerche havde overtaget overkrigssekretærembedet. Lerche selv har gentagne gange betonet dette, som når det i en skrivelse til en general hedder: "...l'etat present des finances demande absolument que l'on tache, comme on le fait en effet, de trouver des epargnes de tous cotez autant que les circonstances veulent le permettre." [1].

Det var da kun naturligt, at der straks efter tronskiftet fandt en del afskedigelser sted, ligesom at økonomiske begunstigelser ophørte til det tidligere hofs protégéer, herunder de to markgrever, enkedronningens brødre, men det er beklageligt, at besparelshensynene tillige hårdt ramte fattige, gamle militære samt nødlidende enker.

Tilgangen til officerskorpset stoppedes for efterhånden at få anbragt drabantkorpsets subalterne samt andre overtallige officerer, så deres honorar kunde ophøre [2]. Antagelse af fremmede officerer blev sjældnere. Dertil krævedes nu foruden "vornehmer Ausländischen Extraction" også virksom støtte ved hoffet. Til gengæld kom man ind på den uskik, at standspersoner med indflydelse erhvervede officersgrad til sønner, som endnu var i barnealderen [3].

Der blev vel snart efter tronbestigelsen, som følge af et tilfældigt lune hos kongen, oprettet to ny, hvervede infanteriregimenter, men forøgelsen var af tvivlsom værdi, da den ikke måtte koste noget og derfor gennemførtes ved omfattende besparelser og reduktioner ved de allerede bestående regimenter. Generalkommissariatet regnede da også med, at besparelserne vilde overstige merudgiften med c. 57000 rd. [4].

Også på anden måde rantes afdelingerne af nedskæringskravene, idet mønstring af de hvervede regimenter blev sjælden, og der i årevis ikke fandt bataillons- og regimentssamlinger sted ved de nationale (udskrevne) regimenter.

Fodfolkets arbejdsafgivelser (nu også til Marmorkirken) var vedblivende meget store, fordi man derved sparede anden, lønnet arbejdskraft. 1750 klager kommandanten i København over, at trods en reduktion i 1747 med 336 md. pr. infanteriregiment kræves der af ham daglig i fast afgivelse 525 md. til vagt og arbejde, så der intet bliver at holde øvelse med [1].

I oktober 1751 må Lerche selv over for rentekammeret erklære, at yderligere afgivelse er umulig [2]. Alligevel blev de faste afgivelser i 1753 beregnede til 690 md. [3].

Det kunde kun gøre afgivelserne endnu mere tyngende, at frifolkene (midlertidigt permitterede hvervede) nu principielt fritoges for mønstring og øvelse. Det var overhofmarskal Moltkes anskuelse, at det kun kunde fremme landets økonomi, når også de arbejdede i deres oprindelige profession. Mange kompagnichefer gik villigt med hertil, da lønning m. m. indtjentes, og frifolkenes antal tiltog i den grad, at det ved artillerikompagnerne i hertugdømmerne skal have nået over halvdelen af tjenestestyrken - hvad der dog blev sat en stopper for.

Også på anden vis blandede A. G. Moltke sig direkte ind i hærens forhold, idet hans lyst til eksperimenteren gjorde ham til talsmand for udenlandske projektmagere, hvis kostbare forsøg ikke førte til noget [4]. Det skyldtes dog ikke ham, men J. H. E. Bernstorff, at der gaves en fransk oberst Peyrebert "Privilegium exclusivum" på forfærdigelse af smedjærnskanoner, "und dergleichen Geschütz", naturligvis i forbindelse med et betydeligt lån eller forskud [5].

Meget af denne mere eller mindre skjulte indblanding har været Lerche hjerteligt imod, men han var magtesløs, når kongens medvirkning var opnået, og selv var han uden alt initiativ [6]. Lerches personlige indsats kan gennem årene kun bestemmes i to tilfælde, begge af negativ karakter, nemlig i det allerede omtalte (om tilgangen til officerskorpset), og da han snart efter sin tiltræden fik afskaffet den årlige indsendelse af konduitelister (forfremmelsesbedømmelser) [7]. Man kan ikke undgå at bemærke, i hvor høj grad avancementerne derefter blev afhængige af familieforhold og protektion, og hvilken bitterhed dette skabte rundt om i hæren.

I Lerches funktionstid ligner iøvrigt det ene år det andet, den ene sag den anden, intet hæver sig op af den grå masse. Kong Frederik Vs rejse til Norge i 1749 sætter kun svage spor i det landmilitære arkiv - i mærkelig modsætning til de tilsvarende rejser i Frederik IVs og Christian VIs tid.

Lerche deltog i kongens rejse. Han havde med sig kancellist Schultz e og to kopister.

Med årene synes Lerche måske noget mindre hård og overlegen i håndbrevene, krigskancelliet kan synes til tider at ville skyde arbejde og ansvar fra sig - altså almindelige

træthedstegn. Men fra begyndelsen af december 1752 spores tillige tydelig irritation, en stemning, der stiger i de første måneder af 1753. Usmidig som Lerche var, har han ikke kunnet skjule dette, og den tanke påtvinger sig uvilkårlig, at det er modarbejdelse udefra - og da vel fra overhofmarskallen, greve A.G. Moltke, der har bragt Lerche ud af ligevægt og til slut drevet ham bort. Sporene er kun svage, men finder støtte i samtidig udtalelse [1]. Officielt hed det naturligvis, at hans afskedigelse den 10. april 1753 efter allerunderdanigst ansøgning og begæring skete "i Henseende til hans svagelige Constitution" [2].

Lerches eftermæle i hærens historie kan ikke blive godt. Som det er sagt: han hverken indførte noget nyt eller holdt det gamle på fode med kraft. Det af Numsen heldigt standse forfald havde atter taget fart. Der var dårlig disciplin i officerskorpset, ned til de laveste grader. Det udenlandske skrabsammen, kongerne havde bragt ind i hæren, havde uhyggeligt forringet officerskorpsets moralske kvalitet og økonomiske standard, fodfolkets mandskab var demoraliseret ved arbejdsmandsvirksomhed, materiellet blev mere og mere forømt.

I dette billede bliver Lerche stående som den typiske nedrustningens og forfaldets mand.

10. OVERKRIGSSEKRETÆR WERNER VON DER SCHULENBURG. 1753 - 1755.

a. Personlighed

Werner von der Schulenburg [3] var født i Brandenburg den 3. juni 1679. Efter universitetsuddannelse kapitulerede han 1702 om et dragonkompagni ved det danske auxiliærkorps i Flandern, deltog indtil 1713 i alle de kendte, store slag, blev 1705 major, 1709 oberstløjtnant, 1711 karakteriseret oberst, 1713 virkelig oberst og regimentschef og deltog som sådan i den danske hærs kampe ved sydgrænsen. 1719 blev han generalmajor, 1722 hvid ridder. Han synes at have sluttet sig til kronprinsens (Christian VIs) kreds, blev 1731 gehejmeråd og var 1731-39 envoyé ved det franske hof, men viste ikke store evner som diplomat og blev holdt ganske uden for disse års vigtige, diplomatiske forhandlinger. Samtidig var han 1732 bleven generalløjtnant og var en tid lang nominelt kommandør for hestgarden. 1738 blev han general af kavalleriet, 1739 ridder af elefanten, 1741 chef for et auxiliærkorps til hannoveransk tjeneste og s. å. dansk (titulær) lensgreve. Som meget velset af Frederik V fik han 1747 rang med gehejmeråder af konseillet

og var fra 1747 atter kommandør for hestgarden, 1748 blev han feltmarskal og fik 1750 de l'union parfaite.

Schulenburg har været den erfarne verdensmand, den selvfuldende, men også smidige hofmand, og det må have været som sådan, at hofkredsens valg trods hans høje alder - 74 år - er faldet på ham, da greve Christian Lerche i foråret 1753 ønskede at træde tilbage. Den 10. april 1753 udfærdigedes der beskikkelsesbrev for Schulenburg som overkrigssekretær ved landetaten og første deputeret ved samme etats generalkommissariat [1], og 13. april meddeltes personskiftet under de sædvanlige former til hærens højere myndigheder m.fl. [2]. Den 12. april havde Schulenburg tiltrådt sin ny virksomhed.

Trods sin høje alder har Schulenburg været en rask og rørig mand, sporene af hans virksomhed er stærkere end forgængerens, og sygdom høres der intet om. Sit tyske modersmål har han så godt som udelukkende betjent sig af, han har kun haft et meget begrænset kendskab til dansk, og det er da forsåvidt et overraskende forhold, at det danske sprog i hans tid bevarede sin overvægt i krigskancelliet. I 1754 var af 1233 kgl. expeditioner de 744 (c. 60%) danske, 485 tyske og 4 latinske (rejsepas).

I årslønning havde Schulenburg hidtil oppebåret 6000 rd. Den blev straks ved udnævnelsen fastsat til 3000 (som forgængerens) men forhøjedes kort efter til 4000 rd. [3]. Hertil kom selvfølgelig de sædvanlige kancellisportler.

b. Personale m.v.

Ved Schulenburgs tiltræden i april 1753 omfattede krigskancelliet følgende personel:

- 1 overkrigssekretær og første deputeret i landetatens generalkommissariat, feltmarskal, greve Werner von der Schulenburg, for begge departements.....	4000 rd.
- 1 kancelliforvalter, krigsråd Peter Ludvig Münch [4]	350 rd.
- og på en kopist.....	30 "
- 1 arkivar, kancelliråd Christian Heldt [5]	280 "
- 1 kancellist, krigsråd Herman Alexander Caroc [6].....	280 "
- 1 kancellist, krigsråd Hieronymus Johann Schultze [7].....	500 "
- Nok for en vis Indretning ved Krigs Cancelliets Archiv, som en separat Belønning.....	150 "
- 1 kancellist Johan Samuel Augustini....	300 "
- 1 kopist Gotfried Riemann.....	200 "
- 1 kopist Jacob Friderich von Eynen....	130 "
- 1 kopist Hans Scavenius	120 "
- 1 fyrbøder.....	100 "

Den 11. januar 1754 fik Münch, Caroc og Schultze virkelig justitsråds karakter [1].

15. maj 1754 døde Heldt [2], og under 22. maj [3] overgik hans gage og appointements til første kancellist Caroc; Schultze fik Carocs tidligere gage, men beholdt tillige sit særlige tillæg på 150 rd., Augustini rykkede op på 500 rd., og kopisten Scavenius blev arkivar med 300 rd. i årsgage. Endelig ansattes volontær [4] Johan Christoph Willebrand [5] som yngste kopist med 120 rd. Schultze fik, foruden auditørstillingen, nu også regimentsskvartermesterposten ved drabantkorps og landkadetkompagni [6].

Efter den gentagne forbigåelse søgte von Eynen bort og blev 12. maj 1755 felttøjskriver ved holstenske artilleri, hvorefter ved kgl. resolution af 21. maj 1755 [7] Willebrand rykkede op på 130 rd.s gage, og Caspar Schive antoges som yngste kopist med 120 rd. i årsløn. Personbesætningen ved Schulenburgs død i september 1755 var således:

- 1 overkrigssekretær og første deputeret ved landetatens generalkommissariat, feltmarskal, greve Werner von der Schulenburg, for begge departements.....	4000 rd.
1 kancelliforvalter, justitsråd Peter Ludvig Münch	350 rd.
- og på en kopist	30 " 380 "
- 1 kancellist, justitsråd Herman Alexander Caroc.....	280 "
- 1 kancellist, justitsråd Hieronymus Johann Schultze.....	280 "
- Nok for en viß Indretning ved Krigs Cancelliets Archiv, som en separat Belønning.....	150 "
- 1 kancellist Johan Samuel Augustini.....	500 "
- 1 arkivar Hans Scavenius.....	300 "
- 1 kopist Gotfried Riemann.....	200 "
- 1 do Johan Christoph Willebrand	130 "
- 1 do Caspar Schive.....	120 "
- 1 fyrbøder.....	100 "

Registratur over "kgl. expeditioner" findes ikke længere. Man har hjulpet sig med forskellige ekstrakter af kgl. resolutioner, avancementsfortegnelser og person- samt materielregistre, som det nu ikke er helt let at arbejde med.

Protokol over "kgl. udfærdigelser" findes for 1753 og for tiden 3. januar - 29. juni 1754, men fattes derefter.

Protokol over håndbreve fattes for hele tidsrummet.

Allerede i 1726 havde den daværende generalauditør Dreeßen søgt om at få generalauditørens arkiv installeret i et ledigt kontor i generalkommissariatets bygning, men det var

strandet på kommissariatets modstand [1]. Under den store ildebrand 1728 brændte en del af arkivet, og resten kom i uorden. Senere vilde Dreeßens enke gerne aflevere, og generalauditør Linck søgte da i 1747 om, at der måtte indrømmes det et særligt rum på kancellibygningens loft. Dette bevilgedes af kongen, men p. gr. af brandfaren søgte bygningsmyndighederne at henlægge sagen, generalkommissariatet fik da en kgl. påmindelse, og fra foråret 1755 må nævnte arkiv regnes at være anbragt i kælderens under krigskancelliet, men separeret fra dettes eget arkiv [2].

Krigskancelliet havde fortsat til huse i kancellibygningen.

c. Virksomhed

Schulenburgs udnævnelse synes at have vakt glæde i hæren; man har haft tillid til ham, og nogle uger senere kan da også f. eks. den højstbefalende i Norge takke ham for den støtte, han har fundet i en vigtig sag - i modsætning til tidligere [3]. Schulenburg har vel været en god del egenrådige, men også human, elskværdig og hjælpsom. Adskillige supplikanter, der var bleven afvist af Lerche, får nu deres andragender bevilget.

I det daglige arbejde har Schulenburg taget virksom del. Talrige skriftlige notater bærer vidnesbyrd herom. På adskillige håndbreve kan man finde hans egenhændige tilføjelse eller efterskrift.

Blandt personalet har Schultze bevaret sin fremtrædende stilling. Til kancelliforvalter Münch mærkes der ikke meget, ej heller til 1. kancellist, Caroc, der endog en tid i 1754 har overtaget generalauditørens forretninger under en denne tilstået tjenestefrihed [4]. Samarbejdet mellem Schulenburg og Schultze har været det alt andet dominerende, om end den første har været for meget af en personlighed til - som Lerche - at lade sig lede i et og alt. Det er sket, at Schultzes koncepter er bleven kasseret, og at Schulenburg istedet selv har konciperet eller ved egenhændigt udkast angivet, hvad der skulde skrives, men det er undtagelsen. I almindelighed vidner de bevarede arkivalia foruden om Schultzes store flid tillige om hans betydningsfulde stilling. Overalt spores hans færd. Af danske, indkomne skrivelser laver han tyske ekstrakter til brug for Schulenburg. Dennes direktiver for besvarelsen noteres ned af Schultze, han konciperer alle vigtige skrivelser osv.

Schultzes stilling kendes, og anerkendes, af udenforstående. I sommeren 1754 beder en generalmajor Schultze om at tage sig af hans mindreårige søn, og denne ansættes straks som cornet reformé [5]. I august 1755 tituleres Schultze i et brev fra den indflydelsesrige og ansete oberst og generaladjutant hos kongen Andreas Hauch som "Monsieur tres honoré et tres cher Ami" [6] osv.

Der gik stadig overmåde mange andragender direkte til hoffet, og de sendtes så derfra til krigskancelliet af gehejmeråd von der Lühe. Men til tider har andragenderne været så talrige, at man har opgivet påtegning og afleveret brevi manu.

Referatsdag var vedblivende onsdag, hvad dog ingenlunde er overholdt. Derimod er oversprungne referatsdage blevet sjældnere. Schulenburg har haft mere hold på tingene. Uden for referatsdagene har det været vanskeligt at opnå kongens underskrift. I nødsfald ses Schulenburg henvende sig til overhofmarskal Moltke om assistance.

Kancelliekstrakterne er udelukkende på tysk - også for de danske sagers vedkommende - ligeså resolutionerne og Schulenburgs tilfældige notater under referatet. Det har kunnet ske, at Schulenburg har måttet lade udarbejde en kortfattet liste: "Inhalt des heutigen Canzley-Extracts", der ud for hver enkelt sag har resolutionen påtegnet, så det ser ud til, at kongen ikke har ladet sig den rigtige kancelliekstrakt referere.

Medens Schulenburg i den første tid har været forsigtig og søgt at indhente kgl. resolution, har han efterhånden set sig nødsaget til at træffe en mængde afgørelser på egen hånd. Mange af disse gik vel - som før - i negativ retning, men han var langt behændigere end Lerche. Det er med beklagelse, han må afvise, og ofte refererer han til sit kendskab til kongens anskuelser - alt i alt var Schulenburg en erfaren mand, han har villet det bedste, men han havde hoffet og tidsstemningen imod sig og nåede derfor intet.

De store arbejdsafgivelser fra Københavns garnison vedvarer. I 1754 løb de op til 850 mand, i 1755 til over 800 mand. Schulenburg har bekæmpet disse afgivelser, men med lidet held. Rentekammeret kunde han give afslag, men over for overhofmarskal Moltke trak han atter og atter det korteste strå, og det højeste, han kunde tilstræbe, var deres ophør under de Campements (lejrøvelser) der i disse år afholdtes en månedstid hver sommer [1].

Vedrørende frifolkene erhvervede Schulenburg i de to år, han fungerede, ved hvert års begyndelse kgl. resolution om deres indkaldelse til øvelse m. v., men hver gang opnåede de alligevel snart efter fritagelse ved Moltkes indgriben. Man vidste, hvor man skulde henvende sig [2].

De fremmede projektmageres virksomhed fortsættes som tidligere. Mønstring og øvelser ses Schulenburg at have fået bedre hold på end før. Ved de nationale afdelinger skete der indkaldelser til fæstningerne under de årlige Campements eller for at bøde på mandskabsbristen under de store afgivelser til arbejde.

Trods sådanne enkelte fremskridt kan det ikke skjules, at forfaldet i hæren fortsattes. Et par eksempler er betegnende: I foråret 1755 fik general S. L. von Kalckreutz kommando-

en over kavalleriet i hertugdømmerne. Statholderen, kongens morbroder, generalfeltmarskal, markgreve Frederik Ernst, reagerede straks med forlangende, at de derværende rytterregimenter vedblivende skulde sortere direkte under ham. Generalen kunde få regimenternes månedsrapporter til efterretning, der kunde rapporteres til ham i ekstraordinære tilfælde, og markgreven vilde såvel holde generalen à jour i almindelighed, som overdrage ham sådanne specielle hverv, som det faldt bekvæmest at lade ham udføre. Kongen gik ind herpå - og generalen var sat ud af spillet [1].

Værre endnu var det dog, når krigskancelliet selv i februar 1755 misrekommanderede en interessant og betydningsfuld indstilling fra den norske major Christian Ludvig Rømer. Denne foreslog, at der ved infanteriet, hvis mandskab hidtil kun havde øvet skydning med løst krudt, indførtes skarp-skydning mod skive, at det undersøgtes, hvorfor så mange geværer forsagede under skydning, at underofficerer og mandskab lærte at adskille og rense geværlåsen [2], samt at underofficererne udrustedes med riffel i stedet for med den unyttige esponenton.

Forslaget affærdigedes af Schultze med en række tomme og intetsigende indvendinger, og det har jo ikke gjort majorens forslag mere antageligt, at han tillige anbefalede indførelsen af norsk kommandosprog.

Hvorefter da også kongen resolverede, at "dieses project kan unbeantvortet liegen bleiben" [3].

Det vil være indlysende for enhver, at majorens forslag rummede et stort fremskridt for det norsk-danske infanteri. Mindes må det samtidig, at man dengang stod lige foran den store syvårskrig, at man i Preussen som andetsteds arbejdede feberagtigt på dygtiggørelse, at i det hele en ny tid var i gærende frembrud.

Men hæren her hjemme manglede enhver kompetent kommandomyndighed, og denne vigtige sag afgjordes i virkeligheden af en underordnet ikke militær, den snævertsynede og forbenede kancellist Schultze [4]. Overkrigssekretæren selv synes som rytterofficer slet ikke at have forstået sagens betydning.

Skadelig for hæren har - også i Schulenburgs korte funktionstid - den ugenerte indgriben udefra selvfølgelig været.

Det kan den dag i dag kun berøre een underligt at erfare, at en pårørende af den Bernstorffske familie, Carl Eugenius von Weitersheim, som fransk officer "paa Grund af misligt Spil og andre kriminelle Forhold" stod foran en vanærende straf, men at familien fik ham købt fri, hvorefter Johan Hartvig Ernst Bernstorff - fik ham anbragt i dansk tjeneste. "Os Elskelig Velædle og Velbyrdig" Carl Eugenius von W. blev 26. april 1755 oberstløjtnant af kavalleriet [5].

Af større betydning blev dog det stadige modsætningsfor-

hold, der har hersket mellem Schulenburg og A. G. Moltke. De var begge slebne hofmænd, og kampen mellem dem førtes i det skjulte, men man føler eller aner den gennem mange spor. Moltke var der altid - med kongen bag sig - rede til modvirken, rede til indgriben [1], ja selv til afløsning.

Da Schulenburg i første halvdel af juli 1754 havde en kortvarig orlov, var det A. G. Moltke, der uden formaliteter overtog funktionerne som overkrigssekretær, refererede for kongen, lod udfærdige og underskrev håndbreve.

Omkring den 1. september 1755 blev Schulenburg syg. Den 3. september har Moltke i hans sted måttet referere for kongen, men endnu denne dag og den 4. september har Schulenburg søgt fra sygesengen at udføre sit arbejde. 7. september 1755 døde Schulenburg, og A. G. Moltke trådte straks i funktion: "Le Roi m'ayant très gracieusement chargé des affaires de la chancellerie de guerre, pendant la vacance du chef de ce département", som han selv siger i et håndbrev [2].

11. OVERKRIGSSEKRETÆR CONRAD VILHELM AHLEFELDT 1755 - 1763

a. Personlighed

Conrad Vilhelm Ahlefeldt [3] var født i København den 21. september 1707 som søn af præsidet i kommercekollegiet, senere statholder i hertugdømmerne, greve Carl Ahlefeldt. 1725 blev han sekondløjtnant ved kronprinsens regiment, 1728 premierløjtnant ved grenaderkorpset, 1729 kaptajn ved kronprinsens regiment, 1733 stabskaptajn i fodgarden, 1737 karakt., 1740 virkelig major, 1738 kammerherre. I 1741 afskedigedes han efter ansøgning p.g. af brystsvaghed, men blev 1746 genansat i hæren som oberst af infanteriet, med anciennitet af 1744, og blev s. å. deputeret i landetatens generalkommissariat. 1750 blev han hvid ridder og s. å. chef for livregiment dragoner, 1753 generalmajor af kavalleriet.

Ahlefeldts indsats i generalkommissariatet havde ikke hævet sig ud over det almindelige. Han har ikke været nogen personlighed, kun jævnt begavet, men brav og loyal, tjenstivrig og flittig [4]. Hans fjærnelse fra kommissariatet synes at være fremkaldt ved en forbigående misstemning hos den daværende overkrigssekretær, general Christian Lerche. Siden da havde Ahlefeldt garnisoneret i Slesvig, hvor han havde vist sig som en samvittighedsfuld og virksom regimentschef. I sommeren 1755 befandt han sig tilfældigt i København, da ved Schulenburgs pludselige død valget faldt på ham, og han den 18. september 1755 beskikkedes til overkrigssekretær og deputeret i landeta-

tens generalkommissariat med 3000 rd. i årlig gage [1]. Det må være kommet nogenlunde bag på ham, thi et samtidig udfærdiget håndbrev, hvori han tituleres overkrigssekretær og fritages for et tidligere tildelt tjenstligt hverv (reduktion af det i Oldenburg udskrevne regiment) kom ham ikke i hænde, da han allerede var afrejst [2]. Overhofmarskal A.G. Moltke fortsatte da indtil videre som overkrigssekretær, idet dog en del håndbreve, når han var optaget andetsteds, ses at være ekspederet af kancelliforvalter Münch. 29. september indberetter Ahlefeldt i skrivelse til A.G. Moltke, afsendt fra Harburg, om det nu afsluttede hverv [3]. Den 11. oktober synes Ahlefeldt at have tiltrådt sin ny stilling, og den 18. oktober udsendes meddelelse herom i sædvanlig form til hærens højere myndigheder m.fl. [4].

Noget efter sin udnævnelse (31. marts 1756) benådedes Ahlefeldt med enkedronningens orden, "de l'union parfaite"; fra 1. januar 1758 havde han bestalling som generalløjtnant af kavalleriet [5].

Ahlefeldt har straks efter sin tiltræden søgt at gengive modersmålet dets naturlige plads, men over for den alt beherskende tyskhed ved hoffet bøjede han af og svingede om. Alligevel blev i 1756 af 1654 kgl. ekspeditioner c. 1043 (63%) danske, ca. 588 tyske og c. 20 latinske [6].

b. Personale m.v.

Ved Ahlefeldts tiltræden i efteråret 1755 omfattede krigskancelliet følgende personel:

- 1 overkrigssekretær, kammerherre, generalmajor af kavalleriet og deputeret i landetats generalkommissariat, greve Conrad Wilhelm Ahlefeldt, for begge departements.....	3000 rd.
- 1 kancelliforvalter, justitsråd Peter Ludvig Münch [7].....	350 rd.
- og på en kopist.....	30 "
- 1 kancellist, justitsråd Herman Alexander Caroc [8]	280 "
- 1 kancellist, justitsråd Hieronymus Johan Schultze [9].....	280 "
- "Nock for en viß Indretning ved Krigs Cantzeliets Archiv, som en separat Belønning".	150 "
- 1 kancellist Johan Samuel Augustini....	500 "
- 1 arkivar Hans Scavenius	300 "
- 1 kopist Gotfried Riemann	200 "
- 1 do Johan Christoph Willebrand..	130 "
- 1 do Caspar Schive	120 "
- 1 fyrbøder	100 "

27. september 1755 døde Riemann [1]. Hans plads (og lønning med tillæg) tilstodes Willebrand, Schive rykkede op på 130 rd., og Ole Dalsgaard [2] antoges som yngste kopist med 120 rd. i gage [3]. August 1756 forbedredes disse kopisters årslønninger med henholdsvis 20, 40 og 40 rd. [4].

Men året 1756 bragte tillige en formel ændring i kancellibetjentenes stilling. Formentlig med Schultze som ophavsmand frembar Ahlefeldt den 18. august for kongen disse betjentes ønske om i lighed med forholdene i danske og tyske kancelli samt rentekammeret at måtte få titulatur, kancellisterne som "Secretaires" og kopisterne som "Krigs-Cancellister". Dette tilstodes og fastsloges ved kgl. resolution af 25. august 1756 [5]. Arkivar Scavenius, der jo herved var holdt udenfor, og som udtrykkelig angaves at være søn af en generalmajor, blev virkelig krigsråd [6], idet der var henvist til, at kancellist Augustini for nylig havde modtaget denne benådning [7].

Ret længe skulde Schultze ikke komme til at nyde den ny titel. 9. marts 1757 beskikkedes Caroc til generalauditør i Danmark og Schultze til deputeret i landetatens general-kommissariat, for begges vedkommende fra 1. maj 1757 at regne [8]. Augustini blev 1. sekretær, Willebrand 2. sekretær og cand. jur. Georg August Gössel indtil videre "Secretaire surnumeraire" [9]. 23. marts 1757 ansattes auditør ved det danske artillerikorps Wilhelm Bornemann [10] som supernumerær sekretær uden gage, hvorhos fuldmægtigen hos den afgåede generalauditør, Søren Michelsen, ansattes som yngste kancellist, indtil videre med 150 rd. s gage [11]. Efter nogle mellemliggende, økonomiske manipulationer ordnedes lønningsforholdene for det yngre personale endeligt den 29. oktober 1757 [12] på følgende måde:

- 4 krigskancellisekretærer:

- krigsråd Johan Samuel Augustini.....	500 rd.,
- Johan Christoph Willebrand	550 " ,
- Georg August Gössel	300 " ,
- Wilhelm Bornemann	100 " [13]

- 1 krigsarkivar:

- krigsråd Hans Scavenius	400 " ,
---------------------------------	---------

- 3 krigskancellister:

- Caspar Schive	200 " ,
- Ole Dalsgaard	170 " ,
- Søren Michelsen.....	160 " ,

alt fra 1. januar 1758 at regne.

Endnu kan nævnes, at Schultze den 1. januar 1758 fratrådte som auditør og regimentskvartermester ved drabantgarde og landkadetkompagni, hvilke stillinger (indtil videre) overtoges af personer uden for krigskancelliet [14].

Og endelig skal oplyses, at en forespørgsel i november

1757 fra de deputerede for finanserne, om krigskancelliets sportler, besvaredes ret uvilligt, alene med henvisning til en i 1749 af daværende overkrigssekretær Lerche afgivet erklæring. I en marginalnote på koncepten angives imidlertid beløbet til: overkrigssekretæren 4000 rd., de ældste kancellibetjente 1060 rd. (resp. 400-400-260) [1].

Efter personelfornyelsen med tilknyttede gageændringer var kancelliforvalteren tilsyneladende økonomisk deplaceret, men da han for sine kassererbestillinger oppebar c. 600 rd., var hans årsindtægt i virkeligheden c. 1350 rd., medens 1. sekretær nu fik c. 900, 2. sekretær c. 810 rd. Den eneste person, i hvis lod gageforhøjelse i mange år ikke var faldet, fyrbøderen med sine 100 rd., fik under 18. januar 1758 et særligt tillæg på 20 rd. årlig, at udrede af pensions- og hospitalsskasserne [2].

Da i 1758 et feltkommissariat i hertugdømmerne blev oprettet, beskikkedes som bogholder ved dette den ældste krigskancellist Caspar Schive [3]. Dalsgaard og Michelsen rykkede op i løn, og Jacob Schive antoges som yngste kancellist med 160 rd. i årsgage [4].

Som sædvanlig faldt der benådninger i betjentenes lod. 17. oktober 1759 meddeltes der Münch rang med oberster til hest og til fods, 2. november 1759 blev Augustini virkelig justitsråd, 3. november 1759 Willebrand, Gössel og Bornemann virkelige krigsråder, og samme dag fik kancellist Dalsgaard og volontær Jens Hallensen krigssekretærs bestalling [5].

Krigsråd Gössel var da i virkeligheden afgået fra kancelliet. Under en ham i maj 1759 meddelt orlov ramtes han af en gigtlidelse og kom aldrig mere til tjeneste. November 1763 afgik han definitivt med bibehold af gagen indtil videre [6].

Samtidig med oprettelsen af det ovenfor omtalte feltkommissariat steg også arbejdet i krigskancelliet stærkt, og i oktober 1759 måtte dets personelkonto forøges med 500 rd., der anvendtes som følger: Bornemann fik 50 rd. i lønningstillæg, auditør ved jyske gevorbne regiment Carl Christian Schmidt ansattes som krigssekretær med 200 rd. i årsløn, volontær Jens Hallensen som kancellist med 150 rd. og kopist ved feltkommissariatet Christopher Hartmann som kancellist med 100 rd. i årsløn [7].

2. april 1760 afgik Michelsen som "Tøjvarter" til Holstenske artilleri i Rensborg, idet han samtidig fik krigsassessors karakter [8], Schive og Hartmann rykkede da op på 170, resp. 160 rd., og de 100 rd., sidstnævnte hidtil havde haft, fordeltes med 50 til Dalsgaard, 30 til Schive og 20 til Hartmann [9].

Krigssekretær Schmidt fungerede en kort tid som

auditør ved drabantgarde og landkadetkompagni [1], men måtte afgive dette bierhverv, da han den 13. august 1760, i den afdøde Hensels sted, blev overauditør i Danmark [2]. Hans løn i krigskancelliet (altså ud over de 350 rd. som overauditør) reduceredes til 100 rd., og de indvundne 100 rd. gaves som årsløn til Johan Georg Pauli, der fra volontær avancerede til kancellist og tillige fik krigsassessorskarakter [3]. Stillingen som auditør ved drabantgarde og landkadetkompagni overgik til volontær i krigskancelliet og fungerende kancellist, Friedrich Wium [4].

15. april 1761 antages Matthias Silberloh "som surnumerair Cancellist udj Vores Krigs-Cancellie, forunden-des hannem tillige Character som virkelig Cancellie Secreterer, dog uden nogen Gage og uden nogen prejuidice i nogen Maade for de allerede ved Vores Krigs-Cancellie staaende Cancellister" [5]. Alligevel blev vel denne prejuidice skyld i, at kancellist Jacob Schive snart efter også fik bestalling som virkelig kancellisekretær [6].

17. marts 1762 ansattes kancellisterne Hartmann og Pauli som gehejmekancellister hos den ny højstbefalende over arméen, generalfeltmarskal St. Germain [7], og af det derved ledigtblevne lønningsbeløb tildeltes der Wium (som tillæg til auditørhonoraret) 88 rd. 72 s. årligt, Silberloh fik 100 rd. i årsløn, og volontær Albert Rehfeldt beskikkedes til kancellist med 91 rd. 24 s. i løn [8].

Da endvidere kancellist Ole Dalsgaard den 1. september 1762 udnævntes til generalkommissariatsskriver og chef for generalkommissariatets danske kontor [9], reguleredes kancellisternes lønningsforhold, således at Hallensen fik 200 rd., Schive 240, Wium - auditør honoraret iberegnet - 200, Silberloh 120, Rehfeldt 120, hvorhos Peter Hoffmann antoges som yngste kancellist med 91 rd. 24 s. i løn [10].

Endelig beskikkedes den 19. oktober 1763 sekretær Bornemann til præsident i Inkvisitionskommissionen og titulær generalauditør, Hallensen og Schive blev da virkelige sekretærer, men uden forandring i gage, og Bornemanns ved krigskancelliet oppebårne 150 rd. fordeltes mellem Augustini, Willebrand og Schive med 50 rd. årlig til hver [11].

Unægtelig var det blevet til komplicerede personel- og rodede lønningsforhold ved det gamle, hæderkronede krigskancelli.

Oktober 1763 omfattede da krigskancelliet følgende personel:

- Overkrigssekretær:
  - generalløjtnant, kammerherre Conrad
Vilhelm greve Ahlefeldt..... 3000 rd.,

- Kancelliforvalter:			
- justitsråd Peter Ludvig Münch			
[1].....	350 rd.		
- og på en kopist.....	30 "	380 rd.	
- Sekretærer:			
- justitsråd Johan Samuel Augustini	550 "		
- justitsråd [2] Johan Christoph			
Willebrand.....	600 "		
- krigsråd Georg August Gössel [3].	300 "		
- overauditor Carl Christian Schmidt	100 "	[4]	
- Jens Hallensen	200 "		
- Jacob Schive	290 "		
- Arkivar:			
- justitsråd [5] Hans Scavenius	400 "		
- Kancellister:			
- Friderich Wium.....	200 "	[6]	
- Matthias Silberloh	120 "		
- Albert Rehfeldt	120 "		
- Peter Hoffmann	91 "	24 s.	
- Fyrbøder	120 "		
- Bud [7]			

Som her angivet, benådedes Willebrand og Scavenius med justitsrådtitlen den 28. oktober 1763, samme dag krigskancelliet ophævedes.

Fra det foreliggende tidsrum findes hverken registratur over kgl. ekspeditioner eller protokol over samme, så lidt som over håndbreve, men man er henvist til koncepterne, af hvilke endda enkelte fattes hist og her, foruden specielt koncepter til håndbreve april-maj 1762, af hvilke kun 3 stykker er bevarede.

Den fuldstændige opgivelse af al bogføring har trykket kancelliforvalter Münchs samvittighed. I en pro memoria af november 1755 indberetter han, at af krigskancelliets kongelige ekspeditioner kun de indtil året 1728 og af overkrigssekretærens håndbreve kun de indtil 1731 var indført i protokoller, dengang han i 1750 tiltrådte sin stilling. I de få år, han har fungeret, har han gjort sig al mulig umage for at afhjælpe denne brist, men med de 30 rd. årlig til skriverhjælp har det været ham umuligt at holde protokollerne fra hans egen tid i orden, endsige at udarbejde de ældre protokoller, der fattes. Da protokollerne er absolut nødvendige, søger han om-og får tilstået- at der til deres udarbejdelse indtil videre gives ham 300 rd. årlig af det i militærreglementet til ekstra udgifter bevilgede beløb [8].

Som det vil fremgå af ovenstående, har Münch ikke nået at få protokolføringen gennemført.

Krigskancelliet havde vedblivende lokaler og arkiv i kancellibygningen.

c. Virksomhed

Ahlefeldt har været en overmåde flittig mand, og hans deltagelse i krigskancelliets arbejde derfor også af omfattende karakter. Man finder talrige egenhændige påtegninger, notater, promemorier over, hvad der skal huskes, udkast eller endog først e koncept til skrivelser.

Men Ahlefeldt var ingen selvstændig natur. Han rettede sig i et og alt efter den stærke indgriben udefra, og foruden den almægtige overhofmarskal Moltke spores også i høj grad Bernstorff som oversekretær i tyske kancelli.

Forbindelsen med kongen fik sin særlige karakter. Den officielle referatsdag [1] var vedblivende onsdag, og med nogle forskydninger nu og da må dette siges i det store og hele at være overholdt. Ahlefeldt forsøgte de første måneder at genoptage den gamle regel, at sagerne refereredes og der resolveredes i det sprog, hvori de var fremkomne, men dette har han ikke kunnet gennemføre, og snart blev alt tysk. Referatssagerne var stigende i tal, og alt blev jaget igennem, resolutionerne er blevet nedkradset i hast og med blyant, ganske kort: "ac.", "abg" osv., og senere har så Ahlefeldt i ro nedskrevet dem med blæk, med tilføjelser efter hukommelsen, dertil ofte udførligt, så det blev til direktiver for den videre behandling. De omstændeligere sager, f. eks. fæstningsvæsenet vedrørende, er bleven refereret ved ganske korte ekstrakter.

Det sker gennem årene i stigende grad, at der efter den kgl. resolution kun udfærdiges håndbrev, efter formlen: "At H. M. har bestemt... har jeg herved skullet meddele" - "Da H. M. s vilje er" ... - "Som H. K. M. allern. haver ordonneret ... Saa har ieg tjenstligt villet bekjendtgjøre..." osv. Ved sager, der tåler udsættelse, indhentes kgl. underskrift normalt på den følgende uges referatsdag. Til andre tider skaffer Ahlefeldt sig gennem A. G. Moltke kongens underskrift eller en mundtlig afgørelse, der så går videre pr. håndbrev.

Som karakteristisk for forbindelsen kan anføres et håndbrev af fredag den 14. oktober 1757 til A. G. Moltke, hvori Ahlefeldt beder kgl. underskrift indhentet på to medfølgende, presserende udfærdigelser og derefter slutter: "zugleich will ich mir eine kleine Nachricht ergebenst ausgebeten haben, ob am künftigen Mittwoch oder Donnerstage Expedition seyn soll." (Det blev torsdag)[2].

Som i de foregående tidsafsnit optræder også nu kammerherre von der Lühe ved oversendelsen af de direkte til hoffet indgående sager, men han synes at have været uden al indflydelse.

Den stærke afhængighed af overhofmarskallen synes at have pint den ærekære Ahlefeldt, men han har stille fundet sig deri [3], og kun en enkelt gang ses han at have reageret over

for en oberst, der, med omgåelse af Ahlefeldt, havde henvendt sig direkte til overhofmarskallen i en tjenestesag [1].

Medens A. G. Moltkes indgriben er lige til og selvfølgelig - alle ved, at kongen står bag ved - er Bernstorffs indblanding udpræget individuel, båret af magtfølelse, hensynsløs og irriterende. 21. oktober 1762 indberetter kommandanten i Citadellet, at Bernstorff har ladet en der hensiddende franskmand Salvat vide, at kongen har skænket ham friheden og placeret ham som løjtnant i infanteriet, men at han, til ordre herom er udfærdiget, skal forblive i Citadellet [2]. Det var den måde, overkrigssekretæren orienteredes om en ham dog ret vedrørende sag. - 6. januar 1762 må Ahlefeldt for kongen referere om en Buth von Costa, som Bernstorff har fået anbragt her i landet som kaptajn på surnumerær gage. Han er rejst sin vej igen, ingen ved hvorhen, og om han endnu er i live. Kongen tiltræder, at hans navn slettes af etaten, og gagen inddrages. Men 5. maj s. å. er hr. Buth von Costa kommen tilbage efter 2 års fravær. Han fortæller, at han flere gange har skrevet, brevene må være gået tabt. Han forlanger og får ved Bernstorffs hjælp sin tilgodehavende (!) gage og indtræder atter i nummer [3].

Dette er kun et par eksempler blandt flere.

Krigskancelliet optræder med fuldt myndighedspræg. Der skrives f. eks. at overkrigssekretærens mønstring vil finde sted "paa de Stæder og Dage, som Eder igiennem Vores Kriigs Cantzelie nærmere skal blive bekiendtgiorte", at det er refereret kongen, hvad adressaten "an Unsere Kriegs Cantzeley ... einberichtet hat", at "Ligesom dig allerede fra Vort Kriigs Cancellie er bleven bekiendtgiort ... saa have Vi dig og herom Vores egenhændige..." osv. [4].

Når en myndigheds eller chefs udtalelse æskes, sker det ved simpel påtegning på sagen, uden underskrift, med eller uden angivelsen "krigskancelliet".

På de udgående håndbreve findes til tider myndighedsangivelsen "krigskancelliet", til andre tider fattes den. Nogen regel for anvendelsen har ikke kunnet konstateres, det synes alene at have beroet på koncipientens godtykke, og i begyndelsen af 1760erne, da arbejdet er i overvældende stigning, går myndighedsangivelsen egentlig helt i glemmebogen.

Inden for krigskancelliets vægge optræden Ahlefeldt i den første tid som god, dansk mand. Der foreligger egenhændige, danske påtegninger og notitser, ja man kan finde hans danske notat på tysk udfærdigelse af Schultze, men vel ikke mindst forbindelsen med hoffets overvældende tyskthed har fået ham til, også her, at svinge helt over til tysk. Münch holdt sig i baggrunden, den ledende blandt det øvrige

personel, Schultze, var tysk og kun i nogen grad fortrolig med det danske sprog. Hans danske koncepter viser tysk sætningsbygning med mange germanismer, ofte i det hele et frygteligt sprog. Det kunde se ud til, at Schultze har irriteret den trods alt selvfløende overkrigssekretær, og at denne har udnyttet en tilfældig lejlighed til at få Schultze praktiseret over i generalkommissariatet. Ahlefeldts første hjælper blev derefter den mere sympatiske og diskrete Augustini, der i den følgende tid glider stærkt i forgrunden.

Det er i udpræget grad løbende sager, der behandles, problemsagerne evnede Ahlefeldt ikke at føre frem, så det bliver de gamle stridsspørgsmål, personeldispositioner og endelig de særdeles hyppige supplikationer om pension eller anden hjælp, der fylder arkivpakkerne [1].

Fodfolkets afgivelser var vedblivende meget store, således i 1757 c. 700 md. til fast, dagligt arbejde, og heri altså ikke medregnet soldatesken på den udrustede flåde [2]. I 1758 synes de faste afgivelser at have omfattet c. 1500 md., heri flåden medregnet [3]. Ahlefeldt har ved henvendelser til A. G. Moltke forgæves søgt at få tallet reduceret [4], og også kommandanterne i København, Citadellet og Helsingør har, uden resultat, protesteret mod afgivelsernes omfang [5]. Det kan her straks siges, at også under krigsberedskabet 1758-62 fortsattes med de store afgivelser.

Mod frifolkenes fritagelse for mønstring og eksercits har man anset det for håbløst at protestere, men hvorledes man i militære kredse så på dette spørgsmål, fremgår af en henvendelse til Ahlefeldt fra en i Rensborg garnisonerede officer, hvori det hedder: "...die Erfahrung beweiset zur Genüge, daß die beurlaubten Soldaten, welche zwey und mehrere Jahre von ihren Comp: weg sind, gänzlich aus der exercice gesetzt, alle disciplin Ordnung, und Gehorsam vergeßen, folglich als keine Soldaten, auf deren Verhalten zu bauen, anzusehen sind..." [6].

Vedrørende projektmagerne synes A. G. Moltke med årene at blive forsigtigere, måske bl. a. efter at det var slået fejl med den franske oberst Peyremberts smedjærnskanoner, og dermed store pengesummer udøst til ingen nytte [7]. En lignende type, schweizisk artilleriofficer, blev af Moltke henvist til Ahlefeldt, som afviste ham [8].

For at fremme de af ham meget yndede fabriksanlæg var A. G. Moltke ude efter krigshospitalskassens og landetagens pensionskasses beholdninger og har til tider presset stærkt på [9]. Efter kgl. ordre af 24/8 1757 måtte den danske krigshospitalskasse udlåne 12000 rd. til en fabrikant i Bragernes. 1759 var han gået nedenom, og 30. maj d. å. ned-sattes en kommission for at undersøge, hvad der kunde gøres for dog at redde noget af udlånet [10].

I hæren spores det fortsatte forfald især i officerskorpsets fremadskridende demoralisation. I 1757 omtales 1 major, 1 kaptein og adskillige fændrikker og kornetter som deserterede, en fændrik von Mültter blev grebet i på et værtshus at have stjålet en sølvske; i januar-februar 1758 omtales tyveri, begået af en sekondløjtnant von Gebler og en sekondløjtnant von Hoben, ritmester Rosse er undvejet til Rusland, en sekondløjtnant von Rumohr deserteret [1].

Sligt havde været utænkeligt i ældre tider.

Det er forbavsende, i årene omkring 1760, da krig true- de, at se, hvormange fremmede og da især tyske officerer der toges ind i hæren, navnlig i højere stillinger. Når man blot var "vom Adel und aus dem Reiche gebürtig", havde man alle betingelser for ansættelse og hurtigt avancement. Men det er endnu mere forbavsende at notere sig, hvor frækt og uforskam- met tyske familier kunde optræde, når de herinde havde fået anbragt deres sorte får, og disse havde gjort sig umulige ved skandaler og stor gæld [2].

I syvårskrigenes første to år holdt Danmark-Norge sig neutralt, søudrustninger fandt vel sted, men i øvrigt indskræn- kede man sig til med den i Holsten værende fredsstyrke at lade grænseegnene afpatrouillere for at hindre desertører, land- strygere og andet pak i at snige sig ind i landet [3]. Den eneste ekstraordinære foranstaltning til lands synes at have været en forstærkning af rytterregimenternes og livregiment dragoners mandskab og hestebestand, hvortil folkene toges af det nation- ale infanteri i Danmark og af de nationale dragoner i Norge [4].

Men krigen nærmede sig efterhånden Danmark og dermed faren for landets indblanding i samme. Under hensyn til det uløste, gottorpske spørgsmål måtte det navnlig blive et rus- sisk angreb, man frygtede, idet dog også angst for det stadigt stærkere Preussen har gjort sig gældende, og da Frankrig meget ønskede krigen begrænset, sluttedes med dette land en forbundstraktat af 4. maj 1758, ifølge hvilken Danmark-Norge forpligtede sig til straks i Holsten at sammendrage og indtil krigens slutning at underholde en hærstyrke (neutralitetsvagt) på 24000 md. Til gengæld forpligtede Frankrig sig til at hjælpe Danmark til et større statslån samt til, indtil 31. marts 1764, at betale subsidier som hidtil, 300000 rd. årlig [5].

De nødvendige foranstaltninger sattes straks i værk. En indledende ordre af 3. maj bestemte, at styrken skulde under- lægges den højstbefalende i hertugdømmerne, generalfeltmar- skal, markgreve Frederik Ernst, og at nærmere specificerede regimenter m.fl. skulde gøre alt rede til oprud på første vink [6]. Til fæstningerne indkaldtes nationale afdelinger. En del gamle eller svagelige officerer m.fl. fik lov at blive tilbage på garnisonsstedet.

I løbet af juli-august 1758 samledes troppestykkerne i hertugdømmerne, dog ikke uden friktion af forskellig art. Det strømmede ind med alle slags andragender, og navnlig søgtes der og opnåedes fritagelse for en del frifolks møde. Den foreskrevne tjenestevej fulgtes ikke, man omgik foresatte, og der kom en mængde andragender direkte til hoffet. Trods udtrykkeligt forbud arbejdede høj som lav på at få familien med (for at undgå dobbelt husførelse). Der stilledes krav om øjeblikkelig afhjælpning af alle de brist, som nu åbenbarede sig efter de mange års nedskæring og afrustning, ved ankomsten til Holsten meldte der sig forplejningsvanskeligheder, hvorom klager sendtes direkte til kongen og til Ahlefeldt, men navnlig var man utilfreds med den tætte indkvartering, og her var de privilegerede gardeafdelinger de værste, idet de tillige krævede ret til selv at vælge kvarter. Langt om længe faldt der dog ro over sindene, og i november 1758 kunde en af kongens generaladjutanter, generalmajor Peter Elias von Gähler, fra hæren skrive til Ahlefeldt: "...Sonsten kan ich, Gott sey dank melden, wie daß die Armee sich in gutem zustande befindet: Es ist besser ausgefallen, als ich es mir im abgewichenen früh Jahr selbst nicht vorgestellet habe ..." [1].

Med troppesamlingen fulgte nødvendigheden af en række reglementariske bestemmelser, og det er her øjensynligt, at krigskancelliet i høj grad er tyet til feltreglementerne fra den store, nordiske krig, og da navnlig Scholtens udarbejdelser 1710-16. Af særlige bestemmelser må fremhæves en instruktion af 12. juli 1758 for markgreven som højstbefalende og en anden af 16. august 1758 for det nogen tid forinden oprettede feltkommisariat [2].

Det har været uheldigt for krigskancelliets arbejde i denne travle tid, at Ahlefeldt det meste af sommeren og efteråret 1758 angives at have været syg - "wegen eines mich überfallenen Fiebers", hedder det en gang [3]. Overhofmarskal Moltke har refereret i hans sted. Først den 23. december hedder det, at Ahlefeldt atter kan gå ud.

Også i de følgende år har Ahlefeldt ret hyppigt været syg, eller rettere, ikke refereret, som det fremgår af småbemærkninger rundt om. "Ich wünsche von Hertzen, daß Ew. Excellenz sich an dem künftigen Mittwoch so wohl befinden damit Sie selbige zur allergnädigsten unter zeichnung selbst vorlegen könne", skriver A. G. Moltke i marts 1759 [4]. - "Meine gesund[heit] Erlaubt mir noch nicht Ew. hochgr. Exc. unterthänigst aufzuwarten", hedder det i december 1760 fra Ahlefeldt til Moltke, og denne svarer tilbage: "Ich wünsche sehr zu hören daß Ew. Excellenz sich völlig besser befinden" [5]. Igennem årene tales der ofte om Ahlefeldts "Unpäßlichkeit", og da disse sygdomstilfælde kan findes angivne, samtidig med at personlig virksomhed i krigskancelliet med

ret stor sandsynlighed spores, er det ikke let at frigøre sig for den ide, at sygdomsangivelserne i hvert fald i nogen grad har tjent defensivt øjemed. Ahlefeldt har elsket hæren, det har haft sine vanskeligheder for ham at samarbejde med Moltke, som i en årrække havde været dens onde ånd. Men Moltkes indflydelse har været alt dominerende. Da kongen den 18. november 1760 under jagt i Dyrehaven havde brækket den ene ben, overtog A. G. Moltke hele forbindelsen med kongen indtil langt hen på foråret 1761.

Under kongens gentagne rejser til hertugdømmerne var Ahlefeldt i hans følge og synes som faste ledsagere at have haft Augustini, Willebrand og 2 kancellister. Münch med resten af personellet forblev i København, og i hvert fald i 1762 synes en bestemt fordeling af arbejdsstoffet mellem de tilbageblivende at have været anordnet [1].

Selve arbejdet i krigskancelliet fik snart efter troppe-samlingens anordning et overvældende omfang, og som den ærlige slider, Ahlefeldt var, har han taget sin del af byrden. Han synes personlig at have gennemlæst hele den indgående korrespondance, atter og atter genfindes hans blyantsnotitser: "Wer ist daß", "Dem kenne ich nicht", "Waß ist dabey zu thun", "NB" = ønskes nærmere undersøgt (og drøftet), "____" = kan henlægges, osv. Der gives til tider et kort direktiv: "glückw", "danksag", "bekandt machen" o.l., ofte med antydning af ekspedient: "a" = Augustini, "w" = Willebrand, "B" = Bornemann osv. Der foreligger fra Ahlefeldt en mængde førsteudkast til vigtigere skrivelser, og over dem er så den endelige koncept bygget op - hvad Ahlefeldt selv synes at have holdt sig fra.

Forberedelserne til referatsdagene er ved at vokse krigskancelliet over hovedet, kun Augustinis "Extractor" bevarer den hævdvundne form, så godt som alt andet optages blandt den dominerende masse "Referenda", de større sager får hver sit ark, men ofte er der stort og småt imellem hinanden, tilrettelæggelsen skyldes forskellige personer, den er ikke jævn og ensartet - og det kan ikke nægtes, at det hele har et noget rodet, uordnet og forvirret præg, ligesom totalindtrykket af krigskancelliets virksomhed må blive, at det i nogen grad har knebet at honorere den ekstraordinære situations krav.

Ved troppestyrken i hertugdømmerne formede tilværelsen sig yderst roligt. Der har til stadighed været ret mange syge og også nogen dødelighed, men styrken holdtes vedlige eller forøgedes endog successivt ved tilførsel fra de to kongeriger, og selv om de norske afdelingers udrustning revideredes og suppleredes efter nedrejsen, var det dog et betydeligt arbejde, der blev præsteret også af de norske centralmyndigheder [2].

Af desertioner forekom der længe mærkværdigt få. Erfaringsmæssigt skulde infanteriets afdelinger være de mest hjem-søgte, men det angives f. eks. officielt, at fra 20. november 1758 til 20. maj 1759 havde de fra Danmark komne 10 batailloner kun en afgang på ialt 53 desertører [1].

Der er ikke bleven arbejdet meget ved tropestyrken, en mængde officerer var til stadighed fraværende på orlov, også til mandskabet bredte orloven sig, i april 1760 påtaltes denne utidige mandskabsorlov strængt [2] (officererne rørte man ikke ved), i juli 1760 gaves der markgreven nærmere regler for afdelingernes øvelser i efterårsmånederne, så dog et vist minimum sikredes, der synes derimod intet at foreligge om samarbejdelse af afdelingerne i større formationer, om kombinerede øvelser o.l. Markgreve Frederik Ernst har hverken haft personlighed, begavelse eller initiativ til at fylde sin chefspost, han har kun fungeret som en betydningsløs melleminstans mellem afdelingerne og centralmyndighederne i København. [3]

Selvfølgeelig vakte denne døde beredskabstilværelse stærk kritik hos ærgerrighederne i officerskorpset, og da i første række hos kongens generaladjutanter [4]. Mest fremtrædende blandt disse var generalmajor Peter Elias von Gähler [5], der under troppesamlingen fungerede som en art stabschef hos markgreven, og som i 1760 blev generalkvartermester "over Vor Armée" [6]. Han var en idérig, erfaren, flitig og elskværdig officer, men af noget for eftergivende karakter. Som generalkvartermester udarbejdede han forslag til stabstjenestens bestridelse, samlede det hertil fornødne personel og fik oprettet et guide- (vejviser-) kompagni. Hans anseelse i hæren var stor, og markgreven synes i et og alt at have fulgt hans råd - som det da også engang hedder i et referendum: "Der Hr. Markgraf pflichtet endlich dem Sentiment des General-Majors Gählers in allen bei" [7].

Anset og i høj gunst hos kongen var også dennes 1. generaladjutant, generalmajor Andreas Hauch [8], en erfaren praktiker, optaget af tanker om forbedringer og modernisering i hæren, men fra 1761 delvist absorberet af den ham overdragne stilling som interimskommandant i København.

Af betydning på grund af sine forbindelser var endvidere overhofmarskallens unge søn, den i 1738 fødte greve Caspar Herman Gottlob Moltke [9], der efter i 1755 at være blevet generaladjutant hos kongen, i 1758 blev oberst og regimentschef og de følgende år opnåede at sidde som chef for indtil 3 rytterregimenter på en gang.

Uden for generaladjutanternes kreds stod den i Sachsen fødte rigsgreve Waldemar Hermann Schmettau [10], der var kommet her ind i landet 1746 som oberst af rytteriet og regimentschef, og i 1753 opnåede generalmajors, i

1759 generalløjtnants karakter, en duelig og krigserfaren officer, men af et meget vanskeligt temperament, i evindelig kiv med foresat som undergiven. Et af ham i 1759 fremsat projekt til troppekorpssets inddeling blev meget ilde bedømt, den gamle general Kalckreuth karakteriserede ham som projekt- og vindmager [1]. Modgangen, han mødte, bevirkede, at han endnu i 1759 gik (midlertidigt) ud af hæren.

Det må vel findes naturligt, at kritikken først og fremmest var rettet mod markgreven og hans bristende kommandoføring. Man kunde hverken i hæren eller i de afgørende regeringskredse (A. G. Moltke - J. H. E. Bernstorff) tænke sig ham som hærens fører i en eventuel krig, og fra 1759 siges general Schmettau at have arbejdet som mellemmand mellem Bernstorff og den franske generalløjtnant Claude Louis de Saint-Germain for at få denne til at gå i dansk tjeneste. St. Germain [2] var anset som en erfaren, tapper og meget duelig general og havde med udmærkelse deltaget i Syvårskrigenes første felttog, men samtidig var han kendt som yderst egenrådig, impulsiv og hensynsløs. Til danske forhold kendte han intet, og det blev da meget uheldigt, at hans ven og beundrer Schmettau forud indtog ham imod forhold i hæren og mod personer, som Schmettau selv stod fjendtligt over for.

Den 1. december 1760 beskikkedes St. Germain til dansk generalfeltmarskal med en årsgage af 14000 rd. [3]. I foråret 1761 kom han til Danmark efter egenmægtig at have forladt sin post i Frankrig og kunde af den grund først i juli 1761 beordres til hæren for at gøre sig kendt med forholdene og afgive rapport til kongen. Den dadel og kritik, markgreven nu åbenlyst blev genstand for, bevægede ham til februar 1762 at søge kongen om fritagelse for kommandoen, og 10. marts 1762 afløstes markgreven som højstbefalende i hertugdømmerne af generalfeltmarskal St. Germain [4].

Den efter tronskiftet i Rusland i januar 1762 tilspidsede militære situation medførte dels forskellige mobiliseringsforanstaltninger, dels at hæren fra 31. marts sattes på feltfod [5]. Lette troppeafdelinger blev oprettet i sidste øjeblik, således et husarregiment, et frikorps og et korps fodjægere [6]. Man fik dog ikke deres organisation fuldført i rette tid. - Endnu en del norske og danske styrker kommanderedes til grænsen [7], og i en styrkeangivelse af maj 1762 opgøres tropperne i Holsten til c. 30000 md., i Danmark og hertugdømmerne iøvrigt til c. 16000 md., i Norge til c. 24000 md. [8].

Da St. Germain fandt terrainet i Mecklenburg gunstigt for kamp, begyndte han den 9. juli indmarchen i dette land, hvorved den atter antagne general Schmettau førte hærens avantgarde. Det kom dog ikke til fjendtligheder. Den 8. juli

var czar Peter III bleven styrtet fra tronen, 17. juli dræbtes han, 26. juli forelå der på dansk side sikker bekræftelse på de allerede da talrige rygter om, hvad der var sket. Da der fra russisk side nu kun ønskedes fredelig forhandling, kunde den dansk-norske hærstyrke tiltræde tilbagegangen, i begyndelsen af september nåedes kvartererne i Holsten, fra 14. september sattes hæren på kantonnementsfod [1], og aftakningen kom i gang, efterhånden som og i den udstrækning de økonomiske vilkår tillod det. Maj 1763 var alt igen på freds-fod og i de sædvanlige garnisoner.

Efter sin inspektion af hæren i sommeren 1761 havde St. Germain foreslået forskellige uheldige forhold afhjulpet, hvad der var bleven modtaget med stor interesse af den til forandringer - og eksperimenter - altid tilbøjelige A.G. Moltke, og dermed indleddes i virkeligheden den lange række af famlende hærorganisationsændringer, som skulde komme til at præge de følgende år. Begivenhederne i 1762 bragte vel en midlertidig afbrydelse, men også en yderligere ansporing. Det hævdes, at det nu var Bernstorff, der blev hoveddrivfjedren [2], men det er dog tydeligt, at A.G. Moltke af sit fulde hjerte har været med, ligesom det jo er en selvfølge, at i og for sig intet kunde foregå uden hans billigelse og medvirkning [3].

Da imidlertid den ny rådgiver, St. Germain, var ganske ukendt med landets forhold, ikke forstod dansk og kun dårlig tysk, blev et samarbejde nødvendigt mellem ham og generalerne Hauch og Gähler samt - vel nærmest som en formel nødvendighed - også med overkrigssekretæren, Ahlefeldt, og medens overvejelserne oprindelig hovedsagelig havde vedrørt de åbenbare brist, der knyttede sig til den udenlandske hvervning, udvidedes de hurtigt til alle andre tænkelige forhold, så det blev en ny hær, man ønskede skabt, og i spidsen for denne også en ny centralmyndighed. Man ændrede, vedrørende denne sidste, en personelforandring til et organisationsproblem. Den lammende rædsel, der i de kritiske julidage 1762 havde grebet de ledende, synes snart at være bleven afløst af flovhed og i forbindelse hermed af lyst til at finde en syndebuk. Det måtte blive overkrigssekretæren, Ahlefeldt. Han fik nu skylden for alle uheldige forhold, for slet forberedelse, slet ledelse. A.G. Moltke vilde ikke have ham siddende længer som selvstændig leder, højst som anden mand under St. Germain. Da Ahlefeldt blev klar herover, har han vel ikke reageret over for Moltke - dertil var den gensidige modvilje for stærk, men det er trist at se, hvorledes Ahlefeldt, af bekymring for en fremtid under slette, økonomiske kår, lader sig henrive til ydmyg kryben for at opnå Bernstorffs protektion [4], hvad der for så vidt også lykkedes. Thi efter at en almindelig, ny hærord-

ning var underskrevet af kongen den 3. august 1763 og offentliggjort noget senere; i september [1], tilgik der den 26. oktober 1763 Ahlefeldt følgende kgl. missive: [2]

"Til General, Greve C. W. von Ahlefeldt, som Gouverneur over Kiøbenhavns og Christianshavns Fæstning.

---Som Os allernaad haver behaget at denominere dig til Vores General af Cavalleriet, og i Stæden for Herr Ernst Friderich Carl, Hertug til Saxen, Hildburgshausen, at beskikke dig til Gouverneur over Vores Fæstning Kiøbenhavn samt Christianshavn, og det med den sædvanlige Commandanten Gage, nemlig 4400 Rdlr. aarlig, hvortil Vi endnu dig af særdeelis Naade have forundt General Majors Gagen, nemlig 2200 Rdlr. aarlig, ald uden Decourt for Gagens Forbedring, i Henseende til at du forhen haver havt meere i Appointement: saa er hermed til dig V. a. V. og B. at du saavel fra Vores Krigs Cancellie som Ober Krigs Secreterer, som fra Vores Land Etats General Commissariat som Deputered afgaaer, og med de derudi forefaldende Forretninger, og derhen hørende Sager dig ej meere befatter, men derimod dig bemelte Fæstning Kiøbenhavn og Christianshavn med alle dertil hørende Instructioner, Carter, Ridser og Brevskaber i vedbørlig Orden og Rigtighed overlevere lader, dernæst ommelte Charge som Gouverneur over Kiøbenhavns og Christianshavns Fæstning antræder, og samme til Vores Tienestes og Interessæs Befordring saaledes forestaaer, som du altid vil være ansvarlig til, og Vi, i Henseende til din Os bekiendte Nidkiærhed for Vorres Tieneste, den allernaadigste Tillid til dig have."

Medens dette missive i analogi med nogle andre skrivelser, Ahlefeldt vedrørende [3], må antages paraferet af A. G. Moltke, findes Ahlefeldts egen signatur på alle de andre kgl. ekspeditioner, som er afgået på denne omfangsrige postdag, hvor man har søgt at slutte af. Fra de følgende dage findes en del af Ahlefeldt ekspederede håndbreve, og først den 29. oktober har han endt sin virksomhed i krigskancelliet. Dette selv var forinden bleven ophævet ved forordning af 28. oktober 1763 [4], der kundgjorde, at det havde behaget kongen "at foreene Vort Land=Etats Kriigs=Cancellie og Vort Land=Etats-General-Commissariat, og deraf, som hermed skeer, at constituere et Collegium, som skal føre det Navn af: Det Kongel. General Kriigs=Directorium", hvis medlemmer angaves, ligesom det befaledes, at alle sager, hvorom der hidtil havde været rettet henvendelse til krigskancelli og generalkommissariat, fra nu af skulde behandles i general-krigsdirektoriet.

Krigskancelliets betjente gik umiddelbart over til tjeneste ved generalkrigsdirektoriet.

12. TILBAGEBLIK

Den særegne administrationsform, landetaten fik i tidsrummet 1678-1763, skyldes, som tidligere berørt, egentlig et ganske ivedkommende og i denne forbindelse tilfældigt forhold: Griffenfelds fald i 1676. Christian Vs ved denne begivenhed vakte mistillid skabte hos ham ønsket om selv at tage styret, og hvor skulde det vel i så fald i højere grad være naturligt end hæren vedrørende - den enevældige kongemagts "reelleste assurance", som Herman Mejer en gang har udtrykt det. Kun en enkelt betroet mand - krigssekretæren, senere overkrigssekretæren - vilde kongen have som hjælper, og en sådan fandt Christian V i Mejer, og senere Harboe, selv om det nu alligevel var denne sidstes stille attræede og i årenes løb også opnåede mål at fungere som en med de andre forvaltningsgrene i virkeligheden sideordnet myndighed.

Det har vel senere været rent personlige forhold, Lentes og derefter Eickstedts af vidtforskellige årsager bristende evner, der har fået kong Frederik IV ind på en placering af krigskancelliet som regeringsmyndighed med overkrigssekretæren i den noget mindre pointerede stilling som chef for samme, men det er mærkværdigt, at den ellers så fremragende og klartseende konge ikke har haft tanke for genindførelse af kollegiestyret ved sammenslutning af kommando og administration. Det kunde let og med held være sket, da Jobst Scholten i 1716 blev præsident i generalkommissariatet. Meget af de følgende årtiers forfald vilde derved være undgået. Nu blev det tilfældige og skiftende stemninger hos kongerne, og vel endnu mere den stadige, mere eller mindre skjulte, indflydelse fra hoffets side, der bestemte valget af de enkelte overkrigssekretærer, med det resultat, at i hele den følgende tid kun een, Michael Numsen, kan siges på fremragende måde at have udfyldt sin plads.

I det hele må det virke iøjnefaldende, så lidet det er lykkedes samtiden at finde virkelig egnede personligheder, skjøndt sådant, med eftertidens øjne set, skulde synes at have været en let sag, thi i hvert tidsafsnit har der været virkelig fremragende, eller dog meget duelige personer at vælge imellem. I stedet opretholdtes fiktionen om kongen som selvadministrerende, som alene afgørende lige til den mindste detaille, uden at man har haft øje for den skjulte, uophørlige påvirkning udefra. Fiktionen om kongens personlige afgørelse opretholdes til den grad, at værnets sager til stadighed har været uddraget så godt som enhver indflydelse fra konseillets side. Til gengæld har ingen af overkrigssekretærerne fundet optagelse i konseillet.

Det blev kun en naturlig følge af udviklingen, at det ved

tidsrummets slutning er uvedkommende og til dels skjult indflydelse, der skaber den altid savnede ændring til en art kollegiestyre, idet man samtidig brød med iøvrigt nedarvet tradition og gled ind på farlige og kostbare, samt for efterverdenen ofte bizarre, eksperimenteres vej.

IV

KOMMISSARIATSVIRKSOMHED 1679 - 1763

1. GENERALKRIGSKOMMISSÆRERNE STÖCKEN OG BRANDT 1679 - 1683

Da det for hær og flåde fælles generalkommissariat ophævedes ved reskript af 6. december 1679 [1], har der, om den fremtidige ordning, for hærens vedkommende kun foreligget mundtlig aftale mellem kongen og rentemester Henrik von Stöcken, og det må vel ses som et tegn på den øjeblikkelige usikkerhed, at der indtil den 10. december findes reskripter, udfærdigede gennem krigssekretæren og stiledt til generalkommissariatet [2]. Efterhånden hævdedes dog sløret. Fra 16. december anvendes til Stöcken titlen generalkommissarius, og i den kgl. instruks af 4. januar 1680 for overzahlmesteren [3] hedder det bl. a.: "Hvis voris Rentemester osz elschel, Henrich von Stöcken som General Commissarius til voris Tienniste effter Militiens Reglement eller effter andre voris Ordres til Betaling ordinerer, hafver voris Ober Zahlmester iligemaader at følge, som udj hans Regnskab imod tilbørlig paategnede Quittering til Udgifft skal passére."

Men egentlig kom man aldrig videre end til denne indirekte angivelse. Thi den betydningsfulde og for lange tider grundlæggende instruktion for kammerkollegiet, af 16. april 1680 [4], begynder kun med, at "Vj Voris Geheime oc Camer-Raad, Rentemester og General Krigs Commissarius Oss Elskel, Henrik von Stöcken til Pederstrup Inspectionen ofver Rente-Cammerets sager anbetroet hafver..." og i den lange tekst findes blot ganske enkelte hentydninger til hærens forhold, nemlig at en af renteskriverne specielt skulde have med generalkommissariatets forretninger at gøre (§ 9) [5], at militiens - som søetatens - betjente først og fremmest skulde betales (§ 1), samt at en under krigen forsøgsvis påbegyndt ordning normaliseredes, hvorved krigskommissærerne i Danmark og Norge afløstes af "Land-Commissarier" [6], der foruden den almindelige, civile og militære oppebørselstjeneste tillige bl. a. fik mønstringen af afdelingerne overdraget (§ 7).

Inderst inde må instruktionen for kammerkollegiet vurderes således, at Stöcken ved den opnåede kongens stadfæstelse af sit finansielle program, såvelsom en arbejdsordning for rentekammeret efter sit ønske. På sit hidtidige, militære arbejdsområde fortsatte han derimod alene efter rutinemæssig tradition.

Det vilde sikkert være en fejl heri at se mere end en foreløbig ordning. Når den fremtidige, finansielle organisation var gennemført, må det antages, at det har været Stöckens hensigt at organisere også den militære økonomi.

Ved den trufne ordning var der altså i virkeligheden sket det, at hærens økonomi var lagt ind under rentekammeret. Den militære korrespondance synes at være holdt særskilt, men arkivet må være gået tabt, brevlister, koncepter o.l. er ikke fundet. Af de, væsentlig i regnskaberne bevarede, enkelte skrivelser fremgår, at generalkommissærtitlen ikke er bleven benyttet som selvstændig myndighedsangivelse. Stöcken nøjedes i almindelighed med sit navn, og kun i en enkelt, højtideligere udfærdigelse er fundet underskriften: "Hanns Kongl. May: Geheime Raad, Rentemester og General Commissarius ... von Stöcken." [1]. Eftermanden Brandt anvendte dels alene navns underskrift, dels - og det hyppigt - påtegningen "Rente Cammeret dend..." [2]. Der benyttedes af begge udelukkende privat segl.

I regnskaberne findes generalkommissærtitlen heller ikke anvendt, men det hedder: "Effter hans Excellence Hr. Geheime Raad von Stöckens ... Ordre", og senere, refererende til Brandt: "Effter Welbaarne Hr. Rendtemesters Ordre...".

Stöcken forefandt kun et udpint land, da han i december 1679 tiltrådte den finansielle ledelse. Rede midler fattedes, der henstod store skatterestancer, vel navnlig fra krigens sidste år, men dog også ældre, lige tilbage til 1676. Det var især de høje, ekstraordinære skatter (krigsstyr m.v.), der havde tynget.

Der fandtes store magasinforråd af korn, men ofte af ringe kvalitet [3]. Det i 1679 til bønderne udlånte sædekorn havde været gammelt og uden spireevne, hvad rytterkommissionen på Sjælland henledte opmærksomheden på, da den i 1680 indstillede om og opnåede nyt udlån til de sjællandske rytterbønder, ialt 3500 tdr. [4]. Også i andre landsdele måtte der udlånes sædekorn [5].

Under disse forhold skulde en begrænsning af udgifterne synes en nødvendighed, men noget sådant fandt ikke sted.

Krigen med Sverige havde i mangt og meget formet sig som en personlig styrkeprøve mellem de to konger, og kong Christian V havde som den svagere personlighed været den tabende. Efter kampen ved Landskrona i 1677 var den følelse groet frem, at en generobring af Skåne ikke lod sig gennemføre, men tilbage stod det andet brændende problem, Gottorp, og mere og mere følte det i den kommende tid som en livssag at få dette spørgsmål løst. Det var herom, alt kom til at dreje sig i de følgende 40 år, og til ubodelig skade for begge riger stillede Sverige sig hårdnakket ved Gottorps side.

Dette problem blev da årsagen til et vedblivende altfor stort militærbudget og til stadigt fortsatte ekstraordinære udgifter. Man anså det for et tvingende krav at holde en stærk hær, og samtidig mentes det nødvendigt for landets opkomst, at den indfødte befolkning frigjordes til fordel for landbruget. Allerede ved aftakningen i 1679 "hafuer Hans Kongl: May: Allernaad:st befalit, at ingen indfødte maa Werfues paa ded Mandschabet herudj Landene ei derofuer schulle forringes" [1] - hvorimod "de Geworbene og helst thydsche nation saauit mueligt i tiennisten schal forblifue" [2]. Selv fra den tidligere over for den nationale hær så venligtsindede Herman Mejer blev det hævdet, at man med klogskab burde organisere den udenlandske hvervning, "darmit wier die Mandschaft im lande nicht zu werben nötig haben" [3].

Stöcken har straks efter tiltrædelsen været optaget af en foreløbig ordning af skatteproblemet. En korn- og fourageskat for 1680 var allerede om sommeren bleven påbudt [4]. Der fulgte nu den 11. december en "Forordning om Skatternes Paabud udi Danmark for 1680" [5]. Matrikelskatten fastsattes herved til 1 rd. pr. td. hk. Desuden skulde for soldaterhold svares 2 m., istedet for rostjeneste 1 m. og af tierderne 2 m., alt pr. td. hk. Købstæderne skulde svare skat som forhen, skatterne erlægges i 4 terminer: 1/1, 1/4, 1/7 og 1/10.

De nævnte skatter repræsenterede en lettelse af $\frac{1}{2}$ rd. pr. td. hk. i forhold til krigsårenes ydelse, de opretholdtes ved tilsvarende skattebreve i de kommende år [6], ligesom også kornskatten blev en årlig tilbagevendende, kun lidet varierende ydelse [7].

Men der var skabt uklarhed ved, at der i landkommisærernes kasser indgik såvel disse som andre ydelser, og medens udgiften til militien fra 1662 til 1679 havde været afholdt af særlige, dertil anviste skatter, som hæren selv havde administreret og til dels endog opkrævet, gled den nu ind mellem de øvrige udgiftsposter, og de nævnte skatter indgik blandt rigets øvrige indtægter.

"Es ist al des Königs geld, und nur eine Cassa", ironiserer Herman Mejer et par år senere [8].

Der var nu kun den udvej for at skaffe overblik, nøje at overholde Zahlkassens centrale og dominerende stilling overensstemmende med overzahlmesterens instruks [9]. Dette synes også at være gennemført, så længe ledelsen lå i Stöckens hænder.

Sporene af Stöckens militære virksomhed i denne tid er iøvrigt forbløffende ringe. Han synes at have disponeret forsigtigt - henholdende om man vil - idet han jo foreløbig var stærkt optaget af den almindelige, finansielle reorganisation. Det ses, at han har søgt at holde igen på eller endog i nogen grad har saboteret de, trods de vanskelige

økonomiske forhold, stadig rigt flydende kongelige benådninger. Hans autoritet var så stor, at ingen vovede at kny over hans dispositioner. Kongens tillid til ham var ubegrænset. I foråret 1680 fik han titel af geheimeråd [1]. Egentlig afholdt har han med sin myndige og selvstændige natur ikke været.

Men arbejdet overvældede denne sjældent duelige stats-tjener, inden han fik sine planer gennemført. Efter forudgående sygdomsanfald døde han den 11. juli 1681 i Kolding, hvorhen han var rejst for at træffe kongen ved dennes tilbagekomst fra badestedet Pirmont [2]. Et for landet særdeles betydningsfuldt livsarbejde havde dermed fundet sin afslutning.

En uge efter Stöckens død, den 18. juli 1681, befalede kongen den afdødes svigersøn, overzahlmester Peter Brandt, indtil videre at varetage alt, hvad der havde været Stöcken overdraget som rentemester, generalkommissær osv., men tillige fortsat at fungere som overzahlmester. Denne dobbeltstilling ophørte dog, da zahlkassen den 27. februar 1682 overgik til en anden [3].

Om overzahlmester Peter Brandt [4] har der i nærværende arbejde gentagende været tale. Han var sønderjyde, født 1644 og således nu en mand i sine bedste år. Skæbnen havde været ham gunstig. Gennem privat tjenesteforhold til overjægermester Hahn var han nået ind i statstjenesten og nu ved sit slægtskabsforhold til Stöcken kommet frem i forreste række.

Han har været en routineret embedsmand, men kun jævnt begavet. Navnlig har det dog skortet ham på ordenssans, på overblik, organisationstalant og på den faste vilje, der over for det ufærdige arbejde og de i det hele vanskelige forhold i høj grad var nødvendige.

Følgerne skulde snart vise sig.

Sporene af hans virksomhed som generalkommissær er spredte og mangelfulde, men dog nok tilstrækkelige til en karakteristik.

Medens Stöcken så vidt mulig altid havde brugt zahlkassen som mellemlid mellem sig og landkommissærerne, faldt Brandt for fristelsen og anviste (assignerede) direkte til landkommissærerne, uden om den af ham selv bestyrede zahlkasse. Resultatet blev, at overblikket gik tabt, og at uklarhed og uorden trådte i stedet. Zahlkassen havde i 1680 gjort rede for "Militiens Udgifft" med ialt ca. 645000 rd. I 1681 blev det tilsvarende beløb kun ca. 489000 rd., 1682 ca. 105000 rd. og 1683 endog kun ca. 96000 rd.

Den samme udgift findes nu i zahlkasseregnskabet opført, et år under det militære, et andet år under det civile budget, og omvendt.

At man ikke længere havde bestemte beløb at regne med, skabte usikkerhed i dispositionerne - eller som den erfarne

Herman Mejer senere udtalte det: "...ich kan nicht klug werden, wie es mit der cassa recht stehet, weil man alles in einander wickelt und kein gewisse einnahme wissen will" [1].

Det kan vel tjene til Brandt undskyldning, at adskillig gammel utilfredshed fra Stöckens tid nu vovede sig frem og fik luft, men Brandts egne dispositioner har ingenlunde altid været vel overtænkte eller omhyggeligt gennemførte.

Et eksempel vil vise dette.

Fra et i Fredericia garnisonerende regiment foreligger der en række henvendelser til Brandt, omfattende tiden februar 1682 - marts 1683 [2].

I sommeren 1682 kommanderes regimentet på fæstningsarbejde ved København, i det påfølgende vinterhalvår på skovhugst.

Man er til stadighed mere end et kvartal bagud med løningsudbetalingen [3].

I foråret 1682 ved regimentet ikke, hvorledes det skal kunne bryde op, da der skyldes til kvarterværter og i herbergerne. Landkommissæren er uvillig og giver til sidst kun anvisning på uerholdelige restancer, hvorved man er lige vidt. Om regimentets brødforsyning mangler der ordre.

Efter ankomsten til København afslår den derværende landkommissær at udbetale regimentet avance, da han har så mange andre udgifter.

Efter tilbagekomsten til Fredericia takkes for modtagen forholdsordre, men da denne ikke er helt forståelig, bedes "Mir dero Meynung hochgeneigt zu expliciren..." osv.

Ved det fortsatte hårde arbejde er regimentets munderinger ganske opslidte, men de reglementerede munderingspenge til ny uniformer udebliver.

Regimentet har ordre til at komplettere ved hvervning i Hamburg, og landkommissæren i Holsten benytter da lejligheden til at skille sig af med en del ugangbar mønt, der medgives officererne til hvervepenge, og hvorved de lider stor skade.

Da så det nyhvervede mandskab ankommer til Fredericia, nægter byen at give dem kvarter, fordi ordre herom mangler. Mandskabet må "in die 14 Tagen ohne quartier gehen vndt in den Wachthäusern liegen." Samtidig nægter proviantforvalteren at udlevere dem brød, fordi han ingen ordre har dertil.

Det er muligt, at forhold som de anførte har dannet undtagelsen, men adskillige spor peger i retning af stærk slendrian [4]. Der må efterhånden have rejst sig misstemning mod Brandts regimenter, man har henvendt sig til krigssekretær Harboe, og denne har følt sig foranlediget til at tage affære.

Der foreligger herom to enslydende aktstykker i renskrift [5], samt en tilsvarende koncept, i hvilken Harboes hånd

genkendes [1] - repræsenterende en udateret og usigneret aller-
underdanigst forestilling. Der er ingen overskrift, men begyn-
delsen lyder: "Med Commissariat væsenet har det siiden den
souveraine Regierings begyndelse haft altiid den beskaffened..."
osv.

Af det 18 foliosider store, meget forsigtigt formulerede
aktstykke skal kun følgende resumeres:

- Hærens økonomi bør ikke overlades en enkelt person, men
som tidligere visse deputerede per commission,
- For at opnå god orden og undgå konfusion må tjenesten gøres
selvstændig og ikke "med andre Sager mesleris."
- Der må tillægges militien visse midler, som ved hvert års
begyndelse anvises af direktøren over finanserne.
- Falder ekstraordinære udgifter for, må udveje hertil over-
vejes, og midler særligt anvises.
- Kommissariatet bør ikke selv have kasse, men assignere på
landkommissærer m.fl. Der må vises omtanke ved assignerin-
gen og - evt. gennem forhandling med direktøren over finanser-
ne - skabes sikkerhed for, at pengene virkelig er til stede i
den anviste kasse.
- Regnskabs- og kasseekstrakter må overalt indsendes hver
måned eller fjortende dag, så rentekammeret har stadigt over-
blik over situationen. Kommissariatet må yde sin bistand her-
til.
- Det anbefales, at "directeuren ofver financerne" (altså
Brandt) tillige indtræder i kommissariatet (i koncepten står
"som Chef", men dette er udstreget i den ene renskrift og har
slet ikke været optaget i den anden).

Alt i alt en maskeret, men stærk klage over uorden og
slette dispositioner, krav om orden og overblik, forslag om
generalkommissariatets genoprettelse med Brandt som med-
lem - men ikke som chef.

Der skal derefter fremsættes den antagelse, at de to ens-
lydende aktstykker af Harboe er benyttet under referat for kon-
gen, samt at denne, der var Brandt venligtsindet, modstræben-
de har tiltrådt Harboes indstilling, dog med tilføjende, at det
ny generalkommissariat, ligesom det ældre, skulde være fæl-
les for hær og flåde.

Det har vel været afgørende for kongens beslutning, at
operationer ventedes umiddelbart forestående ved landets syd-
grænse.

Oplysning om hærudgifterne i Stöckens og Brandts tid
kan formentlig kun fås af "Dansche Militair Reglement",
d. v. s. militiens betalingsreglement, eller hvad man nu vilde
kalde det ordinære budget.

Der regnedes iflg. reglementet med en samlet udgift af:
1680 - 820778 rd., 1681 - 790119 rd., 1682 - 794988 rd.[2].

Denne ydelse præsteredes dog ikke af kongeriget alene, men såvel hertugdømmerne som grevskaberne deltog. Noget nærmere kan for 1680erne ikke siges, men i 1690-91 regnede man med en andel af $1/2 - 2/3$ fra kongeriget. Ud over reglementet kom desuden de kun dårligt oplyste ekstraordinære udgifter - de "aparte kgl. ordres" (efterhånden hovedsagelig uforudsete udgifter) samt proviantskatten. Denne sidste udskreves årlig i et ret stort kvantum og var egentlig beregnet til hærens, flådens og hofetatens behov, men tjente fra 1681 tillige til at danne en almindelig forplejningsreserve for befolkningen i tilfælde af misvækst e.l. [1]. Ret betydelig hjælp ydedes gennem årene til Norge, og det såvel til de militære magasiner som til dele af befolkningen. Den danske militses andel af skatten er vanskelig at bestemme, stærkt varierende i værdi, og har, under de fortsatte troppesamlinger ved sydgrænsen, firserne igennem, navnlig tyngtet på befolkningen her - som hærudgifterne i almindelighed.

Regner man - under hensyn til det anførte - med $2/3$ af militærreglementets angivelse, og runder man af forsigtighedshensyn af opefter, vilde det give følgende grove skøn over kongerigets skattebyrde til hæren:

1680.....	ca.	650000	rd.,
1681.....	"	600000	"
1682.....	"	600000	"

2. DET FOR HÆR OG FLÅDE FÆLLES GENERALKOMMISSARIAT AF 1683

a. Oprettelse

Det kgl. reskript var af 31. marts 1683 [2] og rettet til:

- gehejmeråd Jens Juel,
- gehejmeråd Otto Skeel,
- etatsråd Christoffer Sehested,
- gehejmeråd Knud Thott,
- etatsråd Herman Mejer,
- rentemester Peter Brandt,
- krigssekretær Jens Harboe.

Det var udfærdiget i kongens kammer og lød: V. s. G. t. "Efttersom Vj allernaadigst hafver for got befundet et General Commissariat Ved Voris Land militie oc Søestat at indrette, da er Voris allernaadigste Villie oc befaling, at j, indtil paa Vidre anordning, forskrefne General Commissariats direction oc administration straxen antager, oc alt hvad som det angaar saaledis forretter, som j eragte til Voris tienniste gafnligst oc forsvarligst at Være, oc eder samtli-

gen effter dend Instruction, som eder allernaadigst nu gifvis eller hereffter gifvet Vorder, tilbørligen skicker oc forholder. Dermed" etc. Kiøbenhafn dend 31 Martij Anno 1683.

Samtidig hermed tilskreves der den kongelige landråd i Holsten, gehejmeråd Hans Henrik Kielman v. Kielmansegg, således: [1]

V. S. G. t. "Eftersom Vi allernaadigst hafver for got befundet it General Commissariat Ved Vores Land Militie oc Søestat at indrette, oc dig om nogen Armée i Vores Førstendomme skulle settes eller nogen Krig paakommer, udi dets forretninger der at bruge, da er Vores allernaad: Villie oc befaling, at du træder til de andre Vores General Commissariats deputerede, som enten med Vores Armée eller i andre maader der ud i Førstendommene kunde komme, oc tillige med dennem Vores tjeneste tilbørligen forretter, efter den Instructions anledning, som dennem derom allernaad: gifvet er eller Vorder. Dermed..." Hafn. d. 31. Martij 1683.

b. Instruktion

Den samme dag gennem kongens kammer udfærdigede instruktion [2] var sålydende:

"Instruction oc anordning,
Hvoreffter Wii, Christian dend Femte... Allernaadigst ville, at Voris Deputerede ved General Commissariatet dennem udi deris did henhørende Forretninger, Indtil Vi anderledis tilsigendis vorder, forholde skal.

1.

De skal idelig, naar Voris Tieniste det udkrefver, tilsammen komme, for at conferere om hvadsom helst deris bestillinger ved General Commissariatet tilkommer, oc i saa maader til Voris Tienniste oc Land=Militiens samt Søestattens beste, beforderligt være kand, dog saa at Land Militiens Sager dend eene Dag, og Søestatens dend anden vorder foretaget, mens skulde fornødenhed det udkrefve, da hafver de begge slags Sager paa een tiid at foretage.

2.

De hafver alle Voris ordrer, som Vii kunde foraarßagis dennem tiid effter anden, allernaadigst at gifve, J allerunderdignigste hørsomhed at efterkomme, oc ellers i Høyeste maade lade dennem være angelegen, at alt hvis, som Voris Tieniste oc Voris Land Milities oc Garnisoners [3], disligeste oc Voris Flodes oc Søestatsconservation oc forbedring kand concernere, tilbørligen oc forsiunligen saaviit muligt er, vorder befordret.

3.

Om hvad som til Voris Krigs Folckes oc Garnisoners beste oc vedlige holdelse kunde henhøre, hafve de med Voris Generaller at communicere, oc Hvis Voris Flodes oc Søestats conservation oc forbedring vedkommer, skal de med Voris Admiraler conferere om, paa det alting i saa maader dis rigtigere oc bedre kand tilgaa.

4.

De hafver oc dend anordning at gjøre, at Voris Land=Commissarier, Proviant Mestere, Ammunitions oc Material Forvaltere oc andre saadanne betiendte, straxen oc uden ophold under deris hænder forfatter rigtige Inventarier ofver alt hvis som udi Voris Festninger i Vort Rige Danmarck, saavelsom i Vore Førstendomme oc Grefskaber til dato udi behold findes, oc dennem indskicker; Hvilcket de oc hafue Voris herved Proviant Hußet værende Proviantskrifver, saa oc Materialskrifverren, Jtem Eqvpage Mesteren, Brøggerskrifveren oc andre deßlige betiendte ved Holmen at anbefale, Nemlig at de uden forsømmelse ofver alt det, som nu er paa Holmen, Proviant Hußet, Brøggerbet oc andre stæder, rigtige Fortegnelßer under deris Hænder til dennem Jndlevere. Disligeste hafve de oc At tilholde Voris herværende Tøjghuskrifver uden forsømmelse Inventarier ofver hvis derpaa dette Voris Tøjghus findis, at indskicke, paa det af alle saadanne Inventarier oc Fortegnelßer Grundeligen kand fornemmis, ihvad tilstand Voris Festninger hiidindtil været hafver, oc Voris Søestat oc bemelte Tøjghuus til denne tid findes, oc om der nogen mangel enten af it eller andet skulle findis, hafve de derpaa uden forhaling udi tiide at raade boed, oc ellers udi alting der ved Voris beste at søge, saaviit muligt oc forsvarligt er.

5.

Skulle der noget af stor importance forefalde, da hafve de Os det, førend noget derom endeligen sluttet, tillige med deris betenkende allerunderdanigst at tilkiende gifve, oc dennem siden effter hvis Vi derpaa allernaadigst resolverer hørsommeligen at forholde.

6.

Hvad Jndqvarteringen for Land Militien anbelanger, da hafve Voris Deputerede derhen at see, at dend saaledis gjøris, som tiderne oc Conjuncturerne det tilstede vil, oc som de eragte, at Landene oc Stæderne best kand taale, oc til Voris Milities Conservation nytteligst er, der foruden hafver de derofver at holde, at Underdanerne ofver ordinancen med een eller anden

Udgifft icke vorder besværet eller forurettet.

7.

Saasom befindes, at naar nogle trouper skal Marchere igiennem Provincierne, adskillige insolentier, til Voris Undersaatters store besvering da begaais, saa skal Voris Deputerede i deris Marcherouter, som nødvendige maatte være at udgifves, anmelde, at der altid en tilforn vorder udskicket, at Jndqvarteringen af Amptsbetienterne paa Landet oc Borgemestere oc Raad j Kiøbstederne betimeligen kan vorde giort, oc at Officererne sig effter samme Ampts betienters, oc Borgemestere oc Raads Polletter forholde skal oc derforuden hver steds Amptmand tilskrive, at hand self kand vere derhos, paa det alle saadanne Insolentier effter muelighed forhindris oc afvergis kand, oc hafve de derhos at observére, at ingen fri passer maa udgifves, uden til dennem, som Virckelige i Voris tienniste reiße.

8.

Med de til Ryttere udlagde Bønder Gaarde hafver de tilbørlig opsiun at lade hafve, at de behørigen vorder conserverede, oc dermed i alting saaviit muligt, effter dend af Os allernaadigst udgange ordinance forholdis.

9.

Naar nogen udskrifning skee skal, da hafve de flitteligen at lade tilsee, at dygtige Mandskab vorder udskrefvet.

10.

Oc efftersom Vi hafve for got befundet, at alle penge, som hiidindtil til Land Militien oc Sjøestatten hafver været assignerede, udi Cassen ved Voris Zahl Camer skal indleveris, da hafve Voris Deputerede at bære omsorg for, at de fleeste Penge, som muligt er, der vorder lefverit oc indbragt, saaviit ey der af til Regimenterne eller anden nødvendighed hos Land Commissarierne assigneris.

11.

Oc som Vii allernaadigst ere tilfreds med dend anordning, som anlangende contributionerne i Danmarck oc Førstendomme-
ne at indsamle giort er, saa skal det hereffter, indtil Vii anderledis tilsigendis vorder, derved forblifve, dog om noget derved til Voris beste kunde vere at forandre, da hafve de Os det allerunderdanigst at erindre.

12.

Oc saasom umueligt er at Land Militien oc Garnisonerne, som er her langt fra værende, af cassen ved Voris Zahl Camer kand betales, da forblifver det oc derved, at de Commissarier, som derved ere, dennem betaler; Dog skal Voris Deputerede dend anordning gjøre, at de hver Maanet en rigtig Extract indskicker ofver deris Indtegter oc Udgifter, af hvilke Extracter, Voris Zahl Mester siden Copier skal tilstilles, paa det egentlig kand vides, hvad der er vorden betalt, oc hvad i behold findis.

13.

Oc saasom undertiden, naar Victualier eller andre Vare skal indkiøbes, med Kiøbmændene kand handlis, at de effter leylighed paa een eller anden sted Assigationer vil antage, hvorved oc omkostning ved Pengene at hidføre sparis kand, saa skal det staa dennem friit for, saadanne assigationer at udstede, dog at det hos Voris Zahlmester angifves oc anteignes, paa det hand kand hafve videnskab, hvad paa hver sted er forhaanden.

14.

Oc paa det Vi kand vide, hvad og hvor meget der baade af ordinaire oc Extraordinaire Land= oc Søe Midler, saavelsom af alle andre til General Commissariatet henlagde Intrader quartaliter oc Aarligen indkommer, hafve Voris Deputerede derofver rigtige extracter straxen at lade opsette oc Os tilstille, oc hvad derved quartaliter kunde tiltage eller afgaa, hafve de rigtigen at annotere oc Os allerunderdanigst at tilkiende gifve, Hvilcket de oc om Udgifterne tilbørligen skal viide i agt at tage; De hafve oc ofver hvad Land Militien oc Søestatten effter dend anordning oc reglement som Vi derpaa giort hafver, kand Os aarligen baade Vinter oc Sommer komme til at koste, baade med Underholding oc i anden maade, saaviit dennem muligt er, it ofverslag at gjøre, oc ellers at være betenckt paa, paa hvad maade saadant best effter Tidens tilstand mesnageris kand, oc Os det allerunderdanigst at tilkiendegifve, paa det ald fornøden anstalt derom i tide kand giøris.

15.

Oc saasom vel er at befrygte, at Indtegten til Udgiften ei skal kunde tilstrecke, da hafve de ald fliid at anvende, hvorledis saadan mangel paa beste maader kan vorde remedierit.

16.

Oc saasom Voris Zahlmester paa deris anviißninger oc assig-

nationer Pengene skal betale, da skal de oc bære omsorg for, at Pengene, saaviit muligt er, mesnageris, oc at for alting de nødvendigeste først vorder betalt.

17.

Efttersom Militiens oc Troupernis conservation fornemmelingen derudj bestaar, at de quartaliter eller maanetlig ligesom tiderne sig dertil anlade, vorder betalt, saa skal de være omhyggelige for, at saadant effter muelighed kand effterkommis, oc at der saa mange penge quartaliter eller Maanetl: dertil i forraad kunde være; Oc skal det ligesaa med Garnisonens, saaviit muligt er, forholdis. De skal oc den anordning giøre, at der vel gifves agt paa, at de Gemeene af Land Militien og Garnisonerne deris betaling rigtigen bekommer, oc at af Officererne ingen underslef derved begaais, oc derhen see, at de som sig der udi forseer, tilbørligen effter Krigs Retten vorder straffet.

18.

Oc som Vi allernaadigst hafver bevilget, at Regimenterne til Fods i synderlighed hver Maanedt nogle penge avanceris, da skal de der hen see, at saadant vorder Verckstilligt giort, dog at af de dertil forordnede Commissarier ved hver kvartals eller maanets Udgang effter Voris Forordning holdis afregning.

19.

Oc naar samme afreigning er giort, oc pengene udj cassen er forhaanden, da skal Voris Deputerede under samme afreigning til Zalmesteren oc hver steds Commissarius ordre skrive sligt at betale, dog er derhos i agt at tage, at restantzerne naar der nogle for haanden ere, Regimenterne til Hest særdelis kand anviißes, mens hvad de gamle restantzer anbelanger, da bør de flitteligen at tilsee, at de vorder, saaviit muligt er, indkrefvede, oc udi Voris Cassa indleverede til Extra udgifter, oc Extracter ofver samme restantzer, saavelsom ofver hvis der af indkommer at lade forfatte oc Os tilstille.

20.

Paa det samme rigtighed i Festningerne med betalingen kand holdis, da hafve de ved Commissarierne saadan ordre at stille, at de fiorten Dage før hver kvartals eller Maanets udgang afreigningerne med Garnisonerne hiidsender, oc om deris afbetaling ordre forvente.

21.

Efttersom det skal staa Voris Deputerede friit for at Mynstre eller ved Commissarierne lade Mynstre, naar de det for nødvendigt eragter, saa skal de dend anordning gjøre, at j det ringeste Regimenterne, naar de i kvartererne ligger, hver kvartal eengang blifver Munstrede, Oc skal ved Munstringen i agt tagis, at ingen got giøris, som icke er tilstede eller beviibligt giør, at hand er enten commenderit, Siug eller i andre lovlige forfald, oc at ellers ingen undersleb begaais, dog førend Munstringen skeer, skal det Generalerne eller Commendanterne først adviseris.

22 - 26.

(Søetaten vedrørende).

27.

Hvad sig ellers Proviant=Væsenet anbelanger, da skal Voris Deputerede lade sig i Høyeste maade være angelegen, at baade for Voris Militie oc Flode altid herudi Magazinet oc Proviant Huøet kand være god forraad, efftersom saadant endelig til bemelte Voris Milities oc Flodes subsistence requireris.

28.

I ligemaade skal de beflitte sig paa at alle Voris Festninger med nødvendig Proviant og hvad der under forstaais, tilbørligen kand vorde forsiunede, til hvilcken Ende de hafve Proviant Forvalterne at tilholde, at de hver kvartal Extracter af deris Indtegt oc Udgift indsender, oc hafve de ellers derhen at see, at paa Voris Magaziner oc Proviant Huøe, rigtig Vegt oc maal holdis.

29.

Ved alt hvis i saa maader oc ellers til Voris Land=Militie oc Søestatz fornødenhed skal indkiøbis, hafve de udi agt at tage, at sligt udj rette tid oc for dend nøyeste priis skeer, oc at Voris profit oc fordeel alleeniste derved søgis paa beste maade saaviit muligt er, uden nogen sær interesse oc egen nytte, de maa oc Jngen Leverantz er enten ved dennem self eller ved andre, under hvad Prætext det oc vere kunde, gjøre eller giøre lade.

30.

Hvad Banningen angaar, da hafve de at efftersee, om der enten udj Festningerne eller her i Bagerzet noget til Voris tieniste kan forbedris, oc i særdeliøshed skal de dereffter tragte, at her

paa Bagerbet i det mindste, om ikke meere, saa mange pund Brød af en tønne Rug, som her i Staden, vorder lefverit.

31.

Dißligeste skal de oc i Voris Brøggers hafve omhyggelighed for, at alting igien i sin forige gode stand kand bringis, oc om de befinde, at noget derudj til Voris tieniste, enten j een eller anden maade er at forandse, Da hafve de Os det allerunderdanigst at tilkiende gifve.

32 - 34.

(Søetaten vedrørende).

35.

Belangende Ammunitionen og hvad deraf dependerer, da vil dermed forholdes som udi de foregaaende puncter om Provi- antet er meldet, nemlig at altid der af herudj Staden paa Tøighuzet kand være god forraad til militiens oc Flodens for- nødenhed, oc at Festningerne, saaviit som behof giøris, der- med kand vorde forsiunede.

36.

(Søetaten vedrørende).

37.

De hafve oc saa at være betenckt paa, at der altid kand være god forraad, saavel af Skibs Materialier, saasom Hamp, Tiere, Jern, Tømmer, oc andet deßlige, som af de Materia- lier, som ved Land=Militien brugis, som Skuffer(dvs. skovle), Spader, Øxer, Hacker oc andet saadant, oc at de derhos observerer, at alle forneforte Materialier udi tide for den nøyeste Priis indkiøbes, og det paa de stæder, som de best er at bekomme, oc at de udj Voris Tøighuße eller udi andre dertil destinerede Huße vorder forvarede.

38 - 39.

(Søetaten vedrørende).

40.

Naar nogen Transport eller andet saadant skulle foretages, da skal Voris Deputerede effter muelighed søge deslige at befordre, det vere sig enten det ved Voris eget Fartøig eller ved andres skee skal, oc for alting hafve henßeende til at inttet af Voris egit Fartøig til anden end til Voris egen tien- niste brugis.

41.

(Søetaten vedrørende).

42.

Iligemaade skal de hafve omsorg for at Magazinerne oc Proviand Hußene i alle vore Festninger, tilbørligen vorder vedlige holdne med mindste bekostning muligt er. De hafver oc at lade dennem være angelegen, at hvad Brendeveed, som til Hof oc Søestatten oc Festningerne kand behøfvig, aarligen i rette tide paa beste maade oc for billigste priis paa behørige stæder vorder henbragt oc lefverit.

43 - 44.

(Søetaten vedrørende).

45.

De skal oc høyligen lade sig være angelegen, at de Siuge oc Qveste baade af Land Militien oc Søe Folcket i de dertil forordnede Huße blifver indbragte oc med spiisning, Medicamenter oc anden opvartning saaledis forsiunede som forsvarligt kand være.

46.

De hafve Jligemaade at være omhyggelige for, at om nogen Armée i Marcken skulle settis, dend da fornøden Proviand, saaviit muligt er, forskaffis, saa at dend J særdelißhed ingen mangel af Brød hafver; Oc skal de være betengt paa Meel, Brendeviin oc Toback i forraad at hafve, paa det den, naar det behøfves, dermed kan Secunderis.

47.

De af Voris Deputerede, som med Arméen i Marcken da kunde følge, hafve oc dend omsorg at bære, at af Landet, hvorudj Arméen der komme kunde eller være maatte, oc Hvor det ellers deromkring er at bekomme, Proviand oc andet, som til dens conservation tienligt være kand, oc der er at erlange, i tide blifver udskrefvet, oc i Magazinerne indlefverit, eller til Regimenterne Assignerit.

48.

Oc som Vi for got befinde at Commissariatet i Vort Rige Norge af diße Voris Deputerede Jligemaade dirigeres skal, saa hafver de til dend Ende strax Voris Land Commissarier der oppe om deris Embedes forrettelße for saaviit det Militair Veßen angaar at Instruere, oc ellers sig af dem all vedbørlig effterretning om Militiens tilstand, oc hvorledis dend betalig oc ellers hvis

til Commissariatet henhører, at lade gifve, oc i det øfrige derhen see at med des betaling, Underholding oc Munstring saaviit muligt paa samme foed som her i Danmarck skeer, forholdet vorder.

49.

De hafve at tilholde Voris Commissarier, Proviand, Ammunition oc Material Forvaltere oc Skrifvere, samt Eqvipage Mesteren oc en hver ved Land Militien oc Søestatten, som under deris Direction ere, at de deris bestillinger oc hvis dennem ellers blifver befalet med største fliid oc Vindschibelighed effter deris allerunderdanigste pligt forretter, oc om een eller anden j deris forretninger skulde være forsømmelige, hafve de Os det allerunderdanigst at tilkiendegifve, paa det hand tilbørligen kand vorde anseet.

50.

Om hvad som tiid effter anden, deris bestillinger angaaende, passerer, bør de Os, naar Vi dertil kand hafve leilighed, allerunderdanigste relation at gjøre, oc hvad som ved deris forretninger forefalder, som forties skal, hafve de j største taushed at holde, oc det for ingen, ihvem det end oc vere kunde, uden for Os self at aabenbare.

51.

Effter Forskrefne puncter, skal de sig i alle maader allerunderdanigst rette oc forholde, oc fornemmeligst i agt tage, at hvad som helst det være kand, meerbemeldte General Commissariat tilhørende med største fliid oc Vindschibelighed, vorder forrettet, oc at alting til Voris Tieniste oc Voris Land Milities oc Søestats conservation paa beste maneer mesnageris; Disligeste hafve de alt hvad ved Land=Militien oc Søestaten passerer oc udi denne dennem allernaadigst gifne Instruction ommeldis sampt hvis Vi dennem videre ved særordres tid effter anden befalendis vorder, oc hvad de ellers self eragte at være til Voris Tieniste Jdelig oc flittig at lade dennem være angelegen, Saa kier dennem Voris Gunst oc Naade er. Ladendis det Ingenlunde. Gifvet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 31 Martij Anno 1683."

Under vort Camer Zignet
Christian R. / C. Schøller

Instruction for Gen. Commissariatets deputerede.

Instruktionen er i det store og hele sammenfaldende med den tilsvarende af 19. marts 1677, for det ældre kommissariat, men der er foretaget nødvendige ændringer som følge af, at

det indtil videre ikke var felthæren (Armeen), men fredshæren (Militien), det drejede sig om, og at de mellemliggende år havde bragt visse organisatoriske ændringer.

Man forlader de ældre, detaljerede bestemmelser om kommissariatsmøderne, og det hedder nu kun, at de deputerede skal "idelig, naar Voris Tieniste det udkrefver, tilsammen komme." Zahlkassen har nu sin faste organisation, og dens centrale og dominerende stilling fastholdes. Af praktiske hensyn vil det være nødvendigt, at der kan assigneres til de lokale kasser, men sådant skal meddeles zahlmesteren, og månedlige regnskabsekstrakter skal tilstilles ham, "paa det egentlig kand vides, hvad der er vorden betalt, og hvad i behold findes" (§ 12) [1].

Den kvartalsvise afregning med afdelingerne fastsloges som norm i fredstid.

Den eneste, helt ny redaktion findes i § 48, der behandler det hidtil uløste problem om forholdet til Norge. Det bestemmes, at kommissariatet deroppe skal dirigeres, og de norske landkommissærer [2] instrueres af de deputerede. Disse skal lade sig give efterretning om forholdene i broderriket og derhen se, at alt såvidt mulig ordnes som i Danmark.

Som man ser, en forsigtig og uklar fremstilling af et mangeårigt, kongeligt ønske. Kongen vil være orienteret og kunne gribe ind, men et klart forhold skabes lige så lidt nu som tidligere - vel af hensyn til Gyldenløve [3].

Skulde der fremsættes en formodning om instruktionens indre tilblivelse, måtte den være, at udarbejdelsen skyldes Schöller, der dog har konfereret med repræsentanter for hær og flåde angående organisatoriske detaljer, samt at sluttelig kongen selv har arbejdet på instruktionen.

c. De deputerede

Når undtages det fornemste medlem, Jens Juel, samt slesvigeren Kielmansegg, havde alle de deputerede stået i fast, tjenstlig forbindelse med det ældre kommissariat eller endog været medlemmer af det. Det var erfarne og tillige arbejdsdygtige mænd, af alder varierende fra 55 år (Sehested) til kun 37 år (Harboe).

Alt i alt skulde det stedfundne valg af medlemmer da synes fortræffeligt.

Størst interesse vækker det vel at træffe den højtbegavede personlighed Jens Juel blandt de deputerede, og man kan ikke frigøre sig for den tanke, at der heri ligger et bevidst ønske om at vinde indflydelse på kongen, få orden i de økonomiske dispositioner og have en modvægt mod Brandts indflydelse. Er dette mon Harboes værk?

Harboe havde i sin tid stået i et hjærteligt forhold til

den deputerede Herman Mejer, men forholdet var slået over i sin modsætning, da Harboe i august 1678 afløste Mejer som krigssekretær. Det kom nu i sommeren 1683 til en udsoning imellem dem, hvorom en række yderst hjærtelige - og for efterverdenen instruktive - breve fra Mejer bærer vidnesbyrd.

d. Kontorforhold m.v.

Som det ældre har også dette kommissariat haft til huse i krigskollegiets gård ved indgangen til Holmen [1].

Formentlig fra det første kommissariatsmøde, den 3. april, foreligger der en indstilling om antagelse af assisterende personel, nemlig en række navngivne personer, delvis ansatte ved eller under rentekammeret. Endvidere 2 bude, som "kand antages af de Schaanske som har bewiist tieniste i krigen" [2].

Kongen resolverede den 6. april, at "Dette antal Betiente skal bestilles" og gav løfte om senere bestallingsudfærdigelse [3].

Men der er nu det mærkelige, at ifølge regnskabernes lønningskvitteringer har der dels straks efter måttet ændres på tjenestestillingerne, dels er der ansat et, så godt som helt andet personel end påtænkt.

Der må straks være opstået divergenser, og dette har allerede givet sig udtryk i den forsigtige redaktion af den kgl. resolution.

Iflg. regnskaberne er der, med ansættelse fra 1. april 1683, betalt lønning til følgende kommissariatsbetjente:

- 1 bogholder (600 rd.) Niels Justesen,
- 1 kommissariatsskriver (200 rd.) Reinhold Fuess, der var i funktion endnu den 26. juli 1683, men snart efter er afgået til hertugdømmerne som "kvarterkommissær". Hans efterfølger ved kommissariatet blev (senest 1. oktober 1683) Gregorius Clausen.
- 4 kopister (å 150 rd.) Jacob From, Jacob Tønder, Claus Ehlers og Hans Rosendal. Sidstnævnte blev den 23. februar 1684 regimentsskriver, og i hans sted antoges 28. maj 1684 Jens Ibsen Trøstrup,
- 1 fyrbøder (100 rd.), den gamle Christoffer Stegman,
- foreløbig 1, senere 2 bude (å 70 rd.), hvis navne er vekslende [4].

Af dette personel havde kun bogholderen og fyrbøderen forrettet tjeneste under det ældre kommissariat [5].

Arbejdet med afregningerne bestredes af krigskommissær Emanuel Junge. Han afgik i juni 1683 til Holsten og afløstes i København af garnisonsauditøren her, Johan Conrad Wodroff, der i den anledning fra 7. august 1683 fik honorar som kommissariatsskriver [6].

Med de anførte ændringer kom personellet til at fungere indtil generalkommissariatets ophævelse.

e. Arbejds måde

Der er adskilligt, der tyder på, at generalkommissariatet fra den første dag har haft betydelige vanskeligheder at kæmpe med. Samarbejdet mellem de deputerede har ikke været godt, personalet var nyt og uøvet, men først og fremmest var kontorvirksomheden ikke fastlagt, hele denne samlende og konstruktive organisme, hvis sjæl i ældre tid von Stöcken selv havde været, "Im itzigen Gen. Commissariat seint wenig die arbeiten, viele die rathen wollen", sagde Mejer engang [1].

Det må da ses som en bestræbelse for at opnå ordnede og faste forhold, at der ved en gennem krigskancelliet den 19. juni 1683 udfærdiget kgl. instruktion [2] gaves bogholderen Niels Justesen en ret betydningsfuld og overordnet stilling.

Iflg. instruktionen skulde Justesen

- føre en "General Protocoll" over de deputeredes resolutioner, med dag og datum for de enkelte møder og angivelse af, hvilke deputerede der havde været til stede,

- opsætte og paraferer alle afregninger, kapitulationer, kontrakter osv., protokollere dem og besørge afsendelsen til de vedkommende,

- protokollere de kgl. ordrer, i generalprotokollen anføre, hvad der i anledning af dem er bleven besluttet, og flittigt erindre de deputerede om, at alt ekspederes og tilendebringes uden ophold,

- sørge for, at der snarest resolveres på de andragender, der måtte indgå til kommissariatet, forelægge resolutionen til underskrift samt derefter foretage protokollering og udlevering,

- forvare og holde registratur over alle ekstrakter og beregninger fra landkommissærerne og de øvrige oppebørselsbetjente, samt på de deputeredes nærmere ordre forfatte generalekstrakt, så kongen altid kan være fuldkommen underrettet om den økonomiske situation,

- forvare og registrere alle indgående fortegnelser over beholdninger af enhver art, forfatte generalekstrakt derover til brug for kongen og de deputerede samt "flitigen og tilbørligen i tiide erindre" om afhjælpning af eventuelle mangler,

- protokollere, paraferer og til underskrift forelægge alle assignationer, der udstedes af kommissariatet, så der altid kan have besked om udgiften, og hvad der på hvert sted er assigneret,

- forvare, nummerere og registrere de fra regimentsskriverne indkommende jordebøger og mønstringsruller samt erindre om, hvad der fra forskellig side foreslås til bønder-

nes konservation; det ligger kongen meget på hjerte, at det i den anledning eventuelt fornødne uden tidsspilde iværksættes,
 - føre tilsyn med de underordnede kommissariatsbetjente og drage omsorg for god bogføring,
 - iagttage diskretion,
 - arbejde flittigt og trofast, "og for alting tilsee, det ingen Extracter, Copier eller andet hvad navn det og hafves eller ved nefnes kunde af Gen:Commissariatet uden de Deputeredes ordre udstædes eller gifves."

Men af hele den virksomhed, der herved må antages at være skabt, er kun lidet bevaret - en protokolrække over tyske ekspeditioner [1]. Supplerende oplysninger må søges i de rundt om, navnlig ved regnskaberne liggende, enkelte skrivelser, samt i de indgåede sager, der synes ret vel bevarede.

Det kan ses, at der fra den første dag er arbejdet flittigt. Der kan for april konstateres mindst 14 dage, hvor hærens sager er bleven behandlet, maj 19, juni 15 osv.

I møderne har deltaget fra 4 op til alle 7 deputerede.

Generalkommissariatet har ikke haft referat for kongen, men der foreligger en del skriftlige, allerunderdanigste forestillinger. Den kgl. resolution er faldet gennem krigskancelliet, hvad der har givet Harboe en dobbeltstilling, så han reelt kan siges at have refereret på kommissariatets vegne.

Kongelige befalinger til generalkommissariatet findes udfærdigede, hovedsagelig gennem krigskancelliet, sjældnere gennem de to civile kancellier og kongens kammer - og kun en enkelt gang gennem rentekammeret.

Den så godt som udelukkende anvendte adresse var: "Os Elskelige Woris tilforordnede udi General Commissariatet samptligen."

I de almindelige ekspeditioner anvendtes i tilknytning til underskriften myndighedsangivelse: "General Commissariatet". Dog kan også findes: "Hans Ko: May: deputerede udj General Commissariatet."

Man har ikke, som i ældre tid, principielt tilstræbt alles underskrift, men samme dag kan nogle deputerede findes at have underskrevet en del, andre en anden part af skrivelserne.

Udfærdigelser med kun en enkelt underskrift forekommer.

Det ældre kommissariats segl blev straks taget i brug igen. Undtagelsesvis kan endog det ældste kommissariats-segl ses at være benyttet [2].

f. Virksomhed

Det var det spændte forhold til Gottorp og dermed også til Sverige, der havde bevæget kongen til at gå med til genoprettelsen. Flåden skulde udrustes, og "en temmelig Armee" sættes på benene i Holsten. Der blev derfor straks stillet betydelige arbejdskrav til generalkommissariatet.

Samtidig med beskikkelsesbreve og instruktion udgik den 31. marts en kgl. ordre [1] om en række forhold, hvor omfattende foranstaltninger snarest ønskedes iværksat. For hærens vedkommende drejede det sig om hvervning af mandskab, supplerung af udrustning, indkøb eller udskrivning af heste, anskaffelse af teltmateriel, forberedelse af troppers og materiels transport til Holsten.

I de holstenske fæstninger skulde magasiner oprettes, der skulde gøres udvej for sygehuse, forslag udarbejdes til et forplejningsreglement for armeen.

Fornødent feltartilleri samt det i Holsten forberedte "Stoore Reserve Artiglerie" skulde bringes i mobil stand. Endelig forlangtes der i København "it fuldkommen Magasin", først og fremmest til flådens brug, men også med reserveforråd for armeen.

Maj 1683 skulde alt være fuldkommen rede og i tilbørlig stand.

Supplerende ordrer udgik i den nærmest påfølgende tid.

Over for de store og presserende arbejdskrav måtte Brandts medvirkning naturligvis blive af afgørende betydning, da han var den eneste, som var fuldt orienteret. Men Brandt vilde være enebestemmende og ikke tilstå de andre deputerede noget råderum [2], hvad der må have fremkaldt betydelige gnidninger, thi i allerunderdanigst memorial af 10. april [3] bad Brandt kongen afgøre - 1. om han skulde udlevere de gældende reglementer og ordrer vedrørende militie og søetat til kommissariatet, og 2. om de af kongen meddelte befalinger vedrørende bl. a. det holstenske fæstningsvæsen af ham skulde overgives kommissariatet til videre fyldestgørelse. - Kongens gennem krigskancelliet udfærdigede resolution af 20. april lød: 1. "De kand Gen. Commiss. eftersom de dennem dog efter Instruct: anvist er lefveres" og 2. "Disse kand i ligemaade tillige med ald behørig efterretning hvor wiit en hver ordre til dato efterleved, og ellers efter des indhold anordnet er, der indleverages" [4].

Brandt havde tabt, men han opgav ikke kampen. Det kan ses, at han har optaget Stöckens sædvane så vidt muligt at afgøre løbende sager uden de andre deputeredes medvirkning. Harboes forsøg snart efter, ved organisation af bogholderembedet at opnå uafhængighed, er forblevet uden virk-

ning. Generalkommissariatets "Indkomne breve" indeholder så godt som udelukkende henvendelser til Brandt personlig, rundt om i regnskaberne ligger der skrivelser fra ham med forholdsordre, decision o. s. v., og arbejdsforholdene inden for kommissariatet må i mangt og meget have formet sig som i 1679 under Stöckens regimente i det ældre kommissariat.

Der kan da vist fremsættes den antagelse, at de fleste deputerede, belært af erfaringerne fra Stöckens tid, har anset kampen mod Brandt for håbløs og har bøjet sig for ham. Kun hos Harboe har han fundet modstand, men Harboe har stået ret isoleret, og hans udsoning med Mejer er på grund af forholdene bleven uden betydning. - Gehejmeråd Juel synes at have forholdt sig reserveret, uden for de daglige gnidninger.

Det ser ud til at være lykkedes kommissariatet at gennemføre de befalede foranstaltninger, trods pengevan-skelighederne. En unødvendig og efter situationen menings-løs udgift havde det søgt at dæmme op for "udj henseende til de udj andre maader forefaldende oc nu for tiiden saa meget hoit fornødene store udgifter!", men dette vandt ikke bifald og blev afslået [1].

Den 28. april udgik bemyndigelse til at foretage ind-kvartering og udskrive kontributioner i de gottorpske lands-dele [2], 1. maj befalede forskellige regimenter forlagt til Holsten [3].

Kongen selv afrejste i slutningen af juni fra København, ledsaget bl. a. af Brandt og Harboe, og under opholdet i her-tugdømmerne indsattes som "deputerede i fyrstendømmer-ne" den tidligere designerede gehejmeråd Hans Henrik Kielman v. Kielmansegg og den fra København hid-kaldte etatsråd Herman Mejer.

Den kgl. ordre herom [4] er den 10. juli 1683 udfærdi-get i Glückstadt i krigskancelliet og lyder:

"Demnach wir zu beforderung unßer dienst allergnä-digst für gut befunden, Euch alhier in unßeren fürstenthüern Schleswig und Holstein zu lassen umb das Gen. Commissariat Wesen Vermöge begehender Instruction zu Verrichten, So ist hier mit u. a. w. u. b. daß ihr euch danach allerunterthe-nigst richten und verhalten sollet."

Den omhandlede instruction af samme dato [5] fore-skrev de deputerede [6]:

1. Ophold i samme by som den højstbefalende general.
2. Anordning af nærmere angivet indkvartering af tropper i tre gottorpske amter og forplejning her af landet.
3. Omsorg for alle troppernes forplejning efter reglementet.
4. Flittig korrespondance med de deputerede i København og meddelelse om alle nødvendige behov fra kongeriget, så at assistance kunde blive ydet.

5. Oprettelse af magasiner i Holsten, til den nuværende styrke såvelsom til yderligere 10000 mand, til brug i nødstilfælde.
6. "Und wie vornehmlich in solchem fall darauf zu dencken seyn wirdt wo die subsistence fur den Pferden hergenommen werden muß, So wirdt nöthig seyn, daß das Land etwas an Fourage und haber herbey schaffe, welcher gestalt und auf was weyse aber, solches ohne den unterthanen alzuschs zu graviren, herbey gebracht werden könne, haben Sie am besten zu überlegen, ein Project daruber zu verfaßen und Uns zu weitere allergd:ste genehmhaltung ehistens allerunt:st einzu-senden."
7. Indhentelse, fra kommissærer og proviantforvaltere, af fortegnelser over beholdninger af enhver art, straks og derefter hvert kvartal, så de deputerede altid var à jour og i tide kunde få afhjulpet eventuelle mangler.
8. Besøg i fæstningerne tid efter anden for at kontrollere beholdningerne.
- 9,10. Tilsyn med proviant-, ammunitions- og materialbetjente såvelsom med landkommissær og øvrige oppebørserbetjente.
11. Flittig mønsterring af afdelingerne, "die Chefs der Reg:er und Compag:ernstl: vermahnen" at styrken holdtes komplet og i god stand.
12. Omsorg for afdelingernes betaling og kontrol med udbetalningernes rigtighed, så uretmæssig afkortning ikke fandt sted.
13. Flittig konference med den højstbefalende og med de øvrige generaler, "und mit allem Eifer dahin sehen, daß unter die Milice gute ordre [1] gehalten und den unterthanen in keinerley weyße etwas aufgebürdet...".
14. Øjeblikkelig imødegåelse af ethvert overgreb på befolkningen og meddelelse til generalerne derom, for at de skyldige kunde blive straffet.
15. Til hindring af overgreb og til beskyttelse af befolkningen "gewiße Persohnen ordiniren..., so Continuirlich die quartiren visitiren, alle Klagen von den Unterthaneneinnehmen, solche gleich so viel möglich remediren, und den klagenden zulangliche Satisfaction verschaffen...".
16. Særlig omsorg for felt- og reserveartilleriet.
17. Tilvejebringelse af brød og fourage, hvis en koncentration af tropperne skulde blive nødvendig.
18. Iværksættelse af en omhyggelig efterretningstjeneste og meddelelse om alt af interesse til den højstbefalende, så at en overrumpling af tropperne blev umulig.
19. Iøvrigt skulde de deputerede rette sig efter instruksen for den højstbefalende - en genpart vilde blive tilsendt, - samt til stadighed holde kongen underrettet om troppernes tilstand og den økonomiske situation.

Den altid virksomme Harboe kan ikke siges helt at have magtet udarbejdelsen. Han er ikke fortroelig med den militære terminologi og står usikker over for visse sider af organisationen. Han mindes de store vanskeligheder med at skaffe foder til hestene under den sidste krig, men rigtig viden har han ikke, og derfor har pkt. 6 fået så ubehjælpesom en redaktion.

Det var dog navnlig i forholdet til kommandomyndighederne, at instruktionen var uheldig ved at give alt for skrappe og - efter forholdene egentlig - uigennemførlige bestemmelser.

Thi hvorledes var disse forhold?

Man var 4 måneder bag ud med betalingen til afdelingerne [1], og bedring vilde næppe kunne ske.

Under marchen til Holsten var der begået overgreb på befolkningen, og påtale måttet ske ved et gennem krigskancelliet udstedt patent [2]. Men var en bedring egentlig at vente?

I oktober måtte i hvert fald Mejer klagende skrive [3], "daß keiner Unser Generalen scharffe ufsicht auf die Obristen hat, die G. Maioren seint brüder mit ihnen, man bekummert sich nicht, wie sie leben in den qvartieren...daß Gen. Commissariat seint nur angeber, Vnd man verlest sich auf einen gnedigen König, und affectionirte Generalen, damit ist alles gut gemacht."

Harboe må have kendt Mejers personlighed og kunnet sige sig selv, at så skarp en formulering som af pkt. 11 og 13-15 måtte fremkalde store friktioner. Og var det nu egentlig klogt, ved mønstringerne at lade de deputerede alvorligt formane cheferne om deres pligter (pkt. 11).

Den i pkt. 15 omhandlede visitering tilkom organisationsmæssigt som iflg. al tradition generalgevaldigeren. Den kunde ikke - uden reaktion - overdrages "gewiße Personen."

Der måtte da også snart gives rettelser til instruktionen. I september ændredes [4] pkt. 15 derhen, at de deputerede selv skulde visitere kvartererne, og i oktober tilskreves der de deputerede [5]: "Daß die Munsterung überall geschehen, ist wohl, es klaget aber der General Lieutenant...daß er hiervon nichts gewust, wann nach diesem für gut befunden wird, einige Munsterung Vorzunehmen, habt ihr ihme davon erstlich part zu geben, damit er sich der Unwißenheit halber nicht zu beschweren haben möge...". Til generalen hed det rigtignok samtidig, [6] "daß wir unsere deputirte zum Gen. Com. allergnädigst anbefohlen, keine Munsterung nach diesem ohne dessen Wissen und Willen Vor zu nehmen."

Det var uheldigt, at de to redaktioner ikke dækkede hinanden bedre, men af mangt og meget i denne tid får man for resten det indtryk, at Harboe ikke altid havde kongen med sig, men møjsommeligt har måttet lavére sig frem. Har der været skjulte angreb? og har han ikke altid været i sindslikevægt? Har desuden helbredet svigtet? Mange breve i de følgende måneder udtaler

ønsket om fuldstændig restitution

Kielmansegg og Mejer ses allerede at have været i funktion den 8. juli i Rensborg [1], den 11. juli var de i Glückstadt, 13. juli "Im Hauptqvartier zu Oldesloh" [2], men deres blivende sted blev senere Rensborg og sluttelig Slesvig.

Kontorvirksomheden organiseredes med følgende assisterende personel:

- kommissariatsskriver Gregorius Clausen, der dog snart efter afgik til København.
- Foruden denne var der en "holstensk" kommissariatsskriver, men han blev til stadighed anvendt uden for kommissariatet, til selvstændig tjeneste.
- Kopisterne Georg Jacob Eggers, Gerhard Hüttemann, Michael Frederik Thomsen samt senere Detlef Neve [3].

Af disse var Thomsen og Neve kun volontærer, der først ved nytår 1684 opnåede et honorar [4].

Arbejdet vedrørende afregningen med afdelingerne ses at være udført af krigskommissær Emanuel Junge og, i mindre grad, af krigskommissær Ehrenfried Amthor.

Mejer var ikke tilfreds med sine kopister. "Die Herren Schreiber oder Secretarij den so wollen sie heißen, können teutsch, francösich, englisch, latein, das holsteinische ist das principaliste nach der Rensburgischen prononciation. . .". "Weilen Unsere cantzeley ziemlich schlecht, muß ich concipient und alles seyn. . .". Det værste var dog, at personellet ikke overholdt den nødvendige diskretion [5].

Harboe synes fra første færd at have stillet sin fra København medbragte kopist Gerhard Neve til de deputeredes rådighed, med den skjulte b hensigt, at Neve i fortrolighed skulde holde Harboe underrettet om alt, hvad der foregik! [6] Men Mejer har været klar over forholdet, og Neve må snart igen være afgået.

De "deputerede i fyrstendømmerne" kom straks i travl virksomhed. Deres udfærdigelser er på tysk, de anvendte ved almindelige ekspeditioner kun navns underskrift, ved vigtigere udfærdigelser myndighedsangivelsen "Dero Königl: May: zu Dennemarck, Norwegen Deputierte des General Commissariats". Det sædvanlige kommissariatssegl benyttedes.

Ved hyppige relationer holdtes generalkommissariatet i København vidende om alt, hvad der blev iværksat.

Når deputerede fra København (Skeel, Brandt, Harboe) opholdt sig på stedet, ses de at have medunderskrevet udfærdigelserne.

De deputerede har ikke haft referat for kongen. Selv når denne opholdt sig på stedet, har de modtaget de kgl. befalinger

gennem andre, i reglen krigskancelliet (krigssekretæren). De kgl. skrivelser havde adressen: "... Unßern Deputirten zum General Commissariat".

Alt i alt er der ikke tale om noget feltkommissariat, som det i vore dage lejlighedsvis er hævdet, men kun om et udvalg, en delegation, af generalkommissariatet.

Det kom ikke til virkelige operationer, hverken nu eller i de følgende år. Som altid herskede der uklarhed og ubeslut-somhed i den øverste ledelse, og samtiden har været på det rene hermed. Da sluttelig, under en truende situation i 1689, overkommandoen over hæren atter blev betroet hertug Hans Adolf af Plön, skrev Gensch v. Breitenau fra København til ham: "I. K. M. praepariren sich zu der Hinausreise. Ihrer viele aber rathen davon ab und sehen gerne, dasz I. K. M. hier zu Stelle blieben, Vieler Ursachen halber" [1].

"Alias bleiben wir immer in positur und unkosten", som Mejer udtrykte det [2]. De følgende år blev en planløshedens og forvirringens tid. Når situationen forværredes, skred man til hvervning og troppekonzentrationer, når der atter blev midlertidig ro, måtte man af økonomiske hensyn reducere ved af-takning eller understikning af mandskabet.

Og alt i alt blev resultatet kun, at de stadige troppesam-linger, firserne igennem, vakte uro, de talrige friktioner med nabomagterne ved sydgrænsen skabte uvilje, den danske rege-ring blev i alles øjne en fredsforstyrrer, og mulighederne for en varig løsning af det gottorpske spørgsmål forringedes.

Tropperne i Holsten ses, fra første færd, at være ble-ven underholdt af franske subsidier samt af ydelser fra hertug-dømmerne, hvor der foruden kontributionerne nu også blev ud-skrevet en særlig krigsskat. "In was prädicat ich bey den hol-steinern stehe ... kan der hr. krieges Rath leicht erachten, dan nunmehr alles mier imputiret wird," skriver Mejer til Harboe [3].

Fra kongeriget kom der karrig hjælp, i lange tider kun 10000 rd., der faldt "alßein tropfen waßer auf einen heiszen stein" [4]. Men i kongeriget var der også udgifter nok, dels til hæren - man havde p. g. af det spændte forhold til Sverige genoptaget fæstningsbygningen - men navnlig til de store flåde-udrustninger. "Die Scequipage wird alles wegfreßen, die neuen werbungen consumiren die Francösche wechseln, Vnd wofern wir nicht hülffe zu abbezahlung der quartalen [5] bekommen, wird die armee schlecht pariren", klager Mejer [6].

Men ikke nok hermed. På grund af pengemanglen i konge-riget udstedte man herfra assignationer på kasserne i hertug-dømmerne [7], ja, den 25. september 1684 klagede endog en afdelingschef ved grænsen sig til Harboe, hans afdeling havde

et helt års tid, siden 10. oktober 1683, ikke fået en øre i lønning. Der var vel givet ham assignation på et kvartals løn, men da hans udsending kom til oppebørselsbetjenten, var dennes pengebeholdning inddraget af overrentemester Brandt. Man havde rådet ham til at skrive "ein höfliges brifgen" til Brandt, det havde han gjort, men aldrig fået noget svar [1].

Under disse forhold har de deputerede i fyrstendømmerne møjsommelig måttet kæmpe sig gennem vanskelighederne, bl. a. "durch vorschusz des stadhalters" [2]. Alt imedens voksede restancerne [3].

Da den kommanderende feltmarskal i april 1684 kom til Rensborg, blev han meget misfornøjet over den økonomiske situation, gav de deputerede sin utilfredshed tilkende [4] og skrev til Harboe, at uden betaling vilde tropperne ikke kunne rykke i felten [5].

Mellem de deputerede og de højere officerer var forholdet yderst slet. Mejer klager gentagende over vanskelighederne ved at tilfredsstille regimentschefernes præentioner som følge af de dem ovenfra givne løfter. Der gik fra officererne stadig klager til kongen, og de deputeredes anordninger brød de sig ikke om [6]. "Daß Gen. Commissariat mag für geld sorgen, weiter hat sie mit den officirern nichtes zu thun" [7].

Værst var dog forholdet til hestgarden, hvis chef, oberst Samuel Christoph Plessen, overhovedet ikke vilde adlyde nogen lokal myndighed, men i hvert enkelt tilfælde søgte, og i reglen opnåede afvigende kgl. ordre [8].

Retfærdighed byder at tilføje, at Mejer betegner sig selv som en stræng kommissær. Myndig, duelig og erfaren har han været, men også usmidig, ligesom han vist ikke altid har husket, at han nu var den ensomme etatsråd Mejer og ikke, som forhen, den mægtige krigssekretær med selve kongen bag sig.

Af betydning blev det vel også, at alder og sygdom begyndte at trykke Mejer ned. I den strænge vinter 1683-84, da selv Kielerfjord frøs til, måtte han fra sit interimistiske hjem i Rensborg, i november skrive til Harboe: "...das podagra grif mich gestern an, und ist Unser stube nun alß ein Spital, ich kan nicht gehen, und meine frau liegt ele[n]dig... Adieu. Ma faiblesse m' empeche d' escrire plus long..." [9].

Dertil kom endnu, at det var Mejer, der bar arbejdets hovedbyrde. "Ich bin itzo hier allein" [10]. "Ich liege hier alleine, hr. Bar. Kielman zu Kiel oder auf seine güter... ich concipire, schreibe, reglire und thue mein bestes, umb geld auszufinden" [11]. Som månederne gik, blev Mejer mere og mere utålmodig. "Wen die herren hier kommen, wonach ich hertzlich verlange, werden ihre schultern mit die last tragen helffen" [12].

Medens sommeren 1683 var forløbet i fuldstændig passivitet, inddroges, efter at kongen var ankommet til fyrstendøm-

merne, i maj 1684 den gottorpske del af Slesvig. Af de herved foranledigede embedsmandsudnævnelser skal i forbigående anføres overrentemester [1] Brandts til amtmand over Tønder amt og Herman Mejers til amtmand over det slesvigske domkapitels gods [2].

De med inddragelsen forbundne troppebevægelser synes midlertidig at have sat stemningen op, men af militære foretagender skete ivotrigt intet, og i august forlod kongen atter hertugdømmerne, medtagende bl. a. de københavnske deputerede Skeel, Brandt og Harboe. Økonomiske hensyn medførte derpå, som det straks nærmere skal blive refereret, at man den 3. oktober besluttede en omfattende, militær reduktion, og hovedopgave for Kielmansegg og Mejer blev det nu at gennemføre reduktionen ved troppestyrken i Holsten.

Det blev en højst ubehagelig affære! "Ich habe mit letzter post die copien und nachrichtungen von den reductionen erhalten, eines aber darbey ist vergesen nemlich der wechsel oder das gelt", skriver Mejer ironisk [3], og et par dage senere [4]: "... ich habe nun plage genug abzudanken ohn gelt, weil nictes in cassa... und ich drehe mich hier oder dort, folget das geschrey mier, Geld und abbezahlung... Es ist so ein armuht bey den Officieren, daß viele Ritmeister nicht eines ducaten her seyn...".

Den 26. november kan Mejer dog meddele: "Nun ist die reduction in beeden Hertzogthümern vorbey, weren nur alle die abrechnungen bezahlet...".

Men dermed var kvalerne ikke forbi, thi der var jo den tilbageblivende styrke. I december skriver Mejer, at infanteriet i 8 måneder ingen afregning havde fået, og at dets klager vel kan ventes at ville nå frem til hoffet, "... es ist wahr, Cassa ist ledig wo sol es herkommen" [5].

Mejer havde været lidende af "brustfieber" hele efteråret, men var alligevel rejst om fra sted til sted for at besørge aftakningen. Tilstanden forværredes, men han forrettede sit arbejde, så længe det var ham muligt. Hans underskrift er senest fundet under 10. januar 1685 [6]. Den 31. s. m. døde han i Kiel.

Pligtro og flittig har han været til det sidste.

I de påfølgende måneder var derefter Kielmansegg ene om at repræsentere "de deputerede i fyrstendømmerne".

Samler man de mange, men svage spor af de københavnske deputeredes virksomhed, bliver totalindtrykket, at det i nogen grad har skortet på arbejdslyst og på sammenhold.

I sommermånederne var de deputerede spredt rundt om. Brandt, Harboe og vistnok også altid Skeel var med kongen i Holsten. 1683 var Juel og Sehested ude med flåden, 1684 kun Sehested, idet Juel var fraværende i diplomatisk mission. Begge

år var det Thott alene, der i sommermånederne forblev tilbage i København.

Når så om efteråret de deputerede endelig samledes, synes enighed at have manglet. Mellem Brandt og Harboe førtes en stadig kamp i det skjulte [1]. Men der har også været anden uenighed. Forholdet til de deputerede i fyrstendømmerne har været fuldt af friktioner [2], og Mejer hævdede engang over for Harboe: "...ich stehe auch unter Sehesteds und Totten censur nicht" [3]. Har det mon været de evindelige friktioner mellem sø- og landmilitære interesser, der gjorde sig gældende?

Som yderligere vanskelighed kom, at de deputerede i rentekammeret ses at have genoptaget de traditionelle indgreb på generalkommissariatets arbejdsområde [4] - hvor det forresten er interessant at spore en dobbelt brod, idet der nok tillige har været en stille reaktion i kammeret mod Brandts eneherredømme, et forhold, der dog ligger uden for nærværende arbejdsområde.

Den i generalkommissariatet interesserede Harboe synes i efteråret 1684 at have haft planer om at få Mejer tilbage til København, men Mejer bad sig undskyldt under hentydning til sin helbredstilstand [5].

I betragtning af disse indre forhold i kommissariatet er det et bevis på den økonomiske situations alvor, at generalkommissariatet - og det begge dets fraktioner - i 1684 viser en stigende reaktion mod de stedfindende regeringsdispositioner.

Som indledning forekommer den 26. januar, i et brev fra Mejer til Harboe, det uhyggevækkende udtryk: "der banqverot steht für der thür" [6].

Den 23. april henleder de deputerede i fyrstendømmerne (d. v. s. Mejer i egenhændig udfærdigelse) ved en allerunderdanigst forestilling [7] opmærksomheden på den slette økonomiske situation ved troppestyrken i Holsten. Det kgl. svar, af 26. april, er nærmest undvigende [8].

Kongen var på denne tid, som så ofte før og senere, - optaget af, ved rejsning af et større lån, at opnå frigørelse for vanskelighederne [9].

Efter inddragelsen af de gottorpske landsdele indstiller generalkommissariatet (Skeel, Brandt, Mejer, Harboe) den 2. august om skattelindring i hertugdømmerne og forskellige mindre, militære besparelser. Den kgl. resolution, af 8. august, er i det hele imødekommende [10].

Og endelig fremsender, efter kongens tilbagekomst til København, de deputerede her (Skeel, Sehested, Brandt, Harboe) allerunderdanigst forestilling af 5. september med forslag til gennemgribende reduktion [11].

Det kan have sin interesse, nærmere at referere indledningen, der lyder:

"Det er icke uden, at wii ioe nocksom wiide, at Eders

Ko:May:t wii icke med nogen wiitløfftige Memorialer og Erin- dringer, som Eders Ko:May:t self uden wores allerunderdanigst anføring, Jo allernaad:st Ko:omhue for hafver, billigen burde ofverløbe; Icke deß mindre Dog naar wii betragte, at Eders Ko: May:ts tieniste høyfornøden det udkræfver, woris allerunderda- nigst Æd og pligt os og tilholder, Eders Ko: May:t Landets Slette tilstand i tiide at forestille, paa det at saaviit mueligt alting til Eders Ko:May:ts tienistes befording og undersaat- ternis Conservation kunde remederes; Saa formode wii stadig, Eders Kongl:May:t i høy Ko:Naade optager, det wii hermed til Eders Kongl:May:t allerunderd:st i effterfølgende Poster forestiller, og deris allernaadigste resolution derpaa fornem- mer."

De 6 poster gik, med henvisning til misvækst og svigtende skatteevne, ud på reduktion til en styrke som i 1682, inden de omfattende hvervninger var begyndt.

Der hengik en måned, før den kgl. resolution herpå, den 3. oktober 1684, forelå. Den var i hovedsagen imødekommen- de, og selve reduktionen befaledes derefter den 11. oktober 1684 [1].

Men for generalkommissariatet blev det skete skæbne- svangert. Kongen var i sin tid kun modstræbende gået med til genoprettelsen. Nu var kommissariatet i åbenlys miskredit.

Den erfarne Mejer profeterede den 3. december 1684 i brev til Harboe: "...ich gedencke mit dem alten iahr, wird daß G.C. vergehen."

Så hurtigt gik det alligevel ikke. Generalkommissariatet fik endnu et fjerdingår at vegetere i. En undersøgelse af under- skrifterne på de bevarede udfærdigelser synes at vise, at det i denne tid var Sehested og Harboe, der bar hovedbyrden. Skeel og Thott træffes sjældnere, og Brandt synes at vise skiftende interesse, han har vel villet holde sig orienteret, uden derfor at vise altfor overdreven iver.

Da så ophævelsen af kommissariatet fandt sted, i slut- ningen af marts 1685, synes den at være foregået successivt og formentlig på noget uregelret måde, hvorom følgende er be- varede.

I et kgl. reskript af 21. marts 1685 til admiralitetet [2] hedder det:

"...Saa som Vii ved disse freedelige tiiders tilstand aller- naadigst for got befunden hafve Vores Gen:Commiss: at ophæfve, oc derimod till deputerede ved Vores Søe Estat at beskieke vo- res Estats oc Admiralitets raad Os Elskel:H:r Christopfer Se- hestedt, Saa oc Vores Kammer Raad oc Assessor udi høyeste Rett Os Elskel:Jørgen Ehlers samme forretning effter den den- nem allernaadigst meddeelte Instructions indhold tilbørligen at forrette, Saa hafve Vii Eder sliigt til effterretning allernaad- digst tilkiende gifve ville. Oc som Vii, for at forhindre oc af-

verge at ingen fremmede eller andre som icke paa Holmen Ex-
presse hafve at bestille, sammestedz indkommer, allernaadigst
ville at Admiralitets Collegium saavel som under Retten hereff-
ter paa det dertil anordnede huuß Som Gen:Com: tilforn Veret
hafver, holdes skall, Saa hafve i Eder Iliigemaade derefter
allerunderdanigst at rette..."

Det ses, at der samme dag er udgået beskikkelsesbreve
til de to deputerede, med vedlagt instruktion [1].

Af disse deputerede er Christoffer Sehested en
gammel kending fra de to generalkommissariater, Jørgen
Ehlers [2] var Skåning, henimod de fyrrer, som omtalt
assessor i kammerkollegiet, en flittig og routineret embeds-
mand.

Efter udskillelsen af flådens sager har kommissariatet
endnu en halv snes dage varetaget den landmilitære administra-
tion, og der foreligger såvel en del reskripter til kommissaria-
tet, med seneste datum 31. marts [3], som findes en del ud-
færdigelser fra det, den senest påtrufne også med dato 31.
marts og med Skeel, Sehested, Thott og Harboe som underskri-
vere [4].

Det synes derefter rimeligst at antage, at generalkommis-
sariatet afsluttede sin virksomhed den 31. marts 1685.

Iflg. det danske militærreglement var den beregnede ud-
gift til hæren, i 1683 ialt 1045595 rd., i 1684 ialt 1952658 rd.,
der skulde udredes af kongeriget, fyrstendømmerne og grev-
skaberne.

Om de ikke oplyste ekstraordinære samt om de uforud-
sete udgifter såvelsom vedrørende kornskatten vil det, uden
dybtgående undersøgelser, formentlig være ugørligt at frem-
sætte noget pålideligt, men det tør allerede her hævdes, at det
blev fyrstendømmerne, der bar hovedbyrden, og at det kun har
været en mindre del af samme, men derhos også de betydelige
flådeudgifter, der tyngede kongeriget ned.

Alle forhold taget i betragtning [5] vil man, ud fra de
for det foregående tidsrum anførte synspunkter, ved et grovt
skøn kunne regne med følgende kongeriget påhvilende skatte-
byrde til hæren:

1683.....	ca. 750000 rd.
1684.....	-1350000 -

3. OVERRENTEMESTER BRANDT 1685 DEPUTEREDE VED LAND- OG SØETATEN 1685 - 1690

a. Organisation

Der har sandsynligvis kun foreligget mundtlig ordre fra kongen til overrentemester Brandt om atter at overtage ledelsen, thi det kan ses, at der den 4. april 1685 af bogholderen, Niels Justesen, er forelagt skrivelser til underskrift med myndighedsangivelse "generalkommissariatet" som forhen [1]. Brandt har underskrevet, men fra den følgende tid findes kun underskrift uden myndighedsangivelse og, hvad der navnlig er af interesse, uden at den påtegning "Rente Cammeret" nogensinde træffes, som Brandt i sin tid så hyppigt havde anvendt.

Det var Brandt personlig, der havde fået ledelsen, og de kgl. reskripter er da også udelukkende rettede til "Voris Ober Rentemester, Cammer Raad og Amtmand over Tønder Amt."

Men den ved et kgl. lune genskabte ordning blev ikke af lang varighed. Allerede den 18. maj 1685 udgik der, umiddelbart eller middelbart, besked til alle oppebørselsbetjente m. fl. i kongeriget. Til regimentsskriverne lød den som følger: [2]

"Som hans Kongl: May:tt Allernaadigst har befallet at ieg paa Reißen til Norge schal med følge, og imidlertid mine for Rettninger Militien Angaaende, de herrer Deputerede ved Søe Estaten, Hans Excellence HER Christopher Sehestedt og Hr. Cammer Raad Jørgen Ellers anbetroed; Saa hafuer Jeg Eder Sligt herved willet forstendige, paa det udj forefaldende Sager, i med dennem kunde Correspondere og Eders Extracter til dennem indsende.

Peter Brandt. "

Lignende skrivelser sendtes til alle oppebørselsbetjentene i hertugdømmerne [3].

Kongens snart efter tiltrådte rejse kom til at vare til hen i juli, og i den tid har altså søetatens deputerede varetaget hærens økonomi, men næppe med stor lyst, derom vidner de skrivelser, som de den 25. juli 1685 skyndte sig at udsende til oppebørselsbetjentene m. fl. [4], og hvoraf den til proviantskriverne er sålydende:

"Som hr. ober Rendtemester Brandt, nu fra Norge igien er hiemkommen, da wilde hand om alt hvis her efter kunde forefalde /:undtagen Søe=Est(a)n)ten som oß vedkommer :/ med hannem Correspondere. Huormed Gud befallede etc. "

Har de deputerede ment, på den måde at kunne frigøre sigfor militiens forretninger, må det have været dem en slem skuffelse, at der samme dag, den 25. juli 1685, kan ses at være udgået en kgl. ordre, der i en af de bevarede kilder refereres således:

"Søe-Etat, General Commissariats Deputerede, tillige med Ober-Rentemester Brandt at være Deputerede for Land-Militair Etaten" [1].

De følgende års arkivalia bekræfter tilfulde denne efterretning. Der var hermed skabt den ordening, som forblev gældende indtil 1690.

Trods de mangelfulde efterretninger vilde man gerne erkende årsagsforbindelsen, forstå, hvad der efterhånden er sket. Der skal da, med al mulig reservation, fremsættes følgende:

Ledelsen blev omkring den 1. april atter overdraget Brandt personlig, måske med en vis antydning af, at rentekammeret skulde holdes udenfor.

Netop på denne tid var rentekammeret stærkt optaget af den vanskelige, økonomiske situation, og i dets planer til forbedring af forholdene indgik såvel en fortsat militær reduktion som omdannelse fra den dyre, hvervede til en billigere, udskrevet hær.

Med rentekammerets tendens til indblanding i den militære økonomi kunde det ventes at ville udnytte enhver mulighed for øget indflydelse.

Når da, under kongens og Brandts midlertidige fraværelse, administrationen af hærens sager overdroges til de deputerede af søetaten, var dette et bevidst træk imod rentekammeret. Hellere end at overlade dette valpladsen, er man skredet til den, i og for sig forbløffende, genoplivelse af det fælles kommissariat, som man et par måneder tidligere havde ophævet som unødvendigt.

Men i det skjulte har også anden påvirkning af kongen gjort sig gældende. Harboe havde altid næret midstillid til Brandt og været en modstander af hans eneherredømme. Det må antages at være Harboe, der i al stilhed udvirkede, at Brandt efter hjemkomsten fik de deputerede af søetaten til hjælp - og afstivning.

b. Personelle forhold

I hertugdømmerne må gehejmeråd Kielmansegg være afgået samtidig med de andre kommissariatsdeputerede [2], og forretningerne overtoges af Brandt personlig, med assistance på stedet af krigskommissær Junge [3].

Af det assisterende personel afgik kopisten Detlef Neve den 31. marts 1685, medens Gerhard Hüttemann må være gået i februar 1685 [4]. Kopisterne Georg Jacob Eggers og Michael Frederik Thomsen har indtil den 26. maj ("da sie würcklich dienste gethan") formentlig været optagne af afviklingen. De drog så til Rensborg, i håb om der

at finde ny employ, og tog de deputeredes arkiv med sig. Men først den 16. september 1685 lykkedes det dem at få dokumenterne leveret fra sig [1], og 11. oktober opnåede de selv at få endelig afregning [2], med løn indtil 12. august 1685 [3].

I København afgik bogholderen Niels Justesen i begyndelsen af april. Den hidtil værende kommissær og bogholder ved søetaten var den 31. marts 1685, "da forandring Ved Holmen scheede", blevet assessor og sekretær ved kommercekollegiet, og det kan ses, at Justesen er bleven antaget i hans sted (10. april?) [4]. Gregorius Clausen kom i den følgende tid til at paraferere Brandts skrivelser og har da formodentlig overtaget Justesens tjenesteforretninger.

Den 13. maj 1685 indstillede Brandt angående det fremtidige personel. Han mente til "militiens expeditioner" foruden krigskommissær Junge kun at behøve de to kommissariatskrivere Johan Conrad Wodroff og Gregorius Clausen. Deres løn foresloges forhøjet til 300 rd. Resten af personellet kunde aftakkes.

Indstillingen godkendtes af kongen den 16. maj 1685 [5].

Indtil videre repræsenterer da Junge, Wodroff og Clausen militiens part af kommissariatspersonellet, resten henhører under søetaten.

Men den indvundne personelbesparelse har været rent fiktiv, idet løst personale i stedet er antaget. Det ses således, at det har været tilladt Wodroff, i hvert fald en tid lang, at holde to kopister, Clausen een, ligesom Brandt selv har antaget midlertidig assistance [6].

Der foreligger ingen direkte angivelse af, hvor "det til Søe Estatens Commissariat anordnede stæd" [7] skal søges, men alt taler for, at de deputerede vedblivende har haft til huse i krigskollegiets gamle, men i tidens løb ombyggede og udvidede gård.

c. Arbejds måde

Nogen instruktion for tjenestevirksomheden i det pågældende tidsrum er ikke fundet og har vist heller ikke været givet.

Undersøger man imidlertid de, navnlig i regnskaberne bevarede, skrivelser fra årene 1685 - 89, vil følgende blive klart:

I det par måneder, Brandt alene havde ledelsen, anvendte han, som omtalt, underskrift uden myndighedsangivelse. Kun en enkelt gang, i kopi af en "March Route" (marchbestemmelse) er fundet angivelsen "Dero Königl: May:tt zu Denmarck Norwegen &c Ober Rentmeister, Cammer Rath undt Ambtmann zu Tundern" [8]. - Det ophævede kommissariats segl ses at være benyttet - i modsætning til den i de første år

af 80erne altid anvendte private besegling. - De indgåede skrivelser var stiledede til Brandt personlig.

Da Brandt drog med kongen til Norge, tog han Gregorius Clausen med sig. Kommissariatssignet medførtes, og der udfærdigedes under rejsen de ekspeditioner, Brandt fandt anledning til.

Samtidig varetog søetatens deputerede, assisterede af Justesen og Wodroff, de løbende forretninger i København. Foranstaltningens midlertidige karakter præciseres ved udfærdigelsesangivelsen "Bremmerholm", varierende med "Haffniæ". Kommissariatsseglet benytttes.

Efter at fra 25. juli 1685 et samarbejde mellem Brandt, Sehested og Elers var foreskrevet, er det de to sidstnævntes underskrifter, som er de faste, stadigt forekommende gennem hele den påfølgende tid. Disse to deputerede må have udført det regelmæssige, daglige arbejde. Brandts deltagelse er det første par år svingende. I nogen tid kan han findes at være med, men forsvinder så i dage eller uger. Nu har han vel været en meget optaget mand, han har været arbejdsom, og hans underskrift genfindes atter og atter i udfærdigelser fra de år. Men dels kan han alligevel have følt det som en lettelse at lade de to andre deputerede bære hverdagens møjsommelighed, dels har han utvivlsomt haft noget imod at være "meddeputeret". Når han alene underskriver, er det en ren undtagelse, at myndighedsangivelse findes (der kan være forelagt ham en fuldtfærdig skrivelse), i almindelighed nøjes han med underskriften, men bruger gerne kommissariatsseglet.

Hvad der dernæst var uheldigt: han vedblev sin personlige korrespondance, uden om de andre deputerede, til skade for enheden [1].

Et for Brandt karakteristisk træk er endelig, at han lod skriftlige henvendelser forblive ubesvaret. Der foreligger mange klager herover. I deres vånede henvendte folk sig så til Harboe, hvorom talrige vidnesbyrd findes i "Overkrigssekretærens indkomne breve".

Der er mange tegn på brydninger mellem de deputerede, eller vel rettere mellem Sehested og Brandt. Den økonomiske situation var jo mere end vanskelig. Kort før kongens afrejse til Norge henledte Sehested og Elers i forestilling af 9. maj 1685 opmærksomheden på de store restancer ved søetaten og bad om hjælp, så de kunde udføre deres arbejde i fred, uden "ofverløb oc Idelig paatregende Klage oc ansøgninger, saawel af Kiøbmænd som betienterne oc Arbeiderne her ved Holmen". Kongen resolverede at ville have dette i allernaadigst ihukommelse [2].

Man kan da tænke sig Sehesteds følelser ved også at skulle belæmres med hærens sager. Han var en betydelig personlighed, en erfaren og meget myndig mand. Dette var det

tredje fælleskommissariat, han blev deputeret i, og skulde han nu for tredje gang være med til daglige kvaler - og måske utak, medens Brandt løb af med æren og kongens nåde.

Der er adskilligt, der viser hen til, at Brandt og Elers hårdnakket har krævet Brandts virksomme, kollegiale deltagelse i arbejdet, og at de har fundet støtte udefra (af Harboe) [1].

Brandt synes efterhånden at have bøjet sig herfor. I de sidste par år blev han en flittig deltager i arbejdet og kan endog findes som medunderskriver af søetatens sager.

Straks efter den 25. juli 1685 kom den odiøse betegnelse "General Commissariatet", vel af praktiske grunde, atter i brug ved korrespondancen nedefter og blev efterhånden den overvejende. I forestillingerne til kongen er den derimod kun undtagelsesvis bleven brugt [2], normalt anvendtes der i dem ikke myndighedsbetegnelse.

Ved betydningsfulde udfærdigelser brugtes angivelsen: "Hanß Kongl: May:tt til Danmarck og Norge Deputerede wed Land- og Søe Estaten" [3], og dette ses af alle at være anset for den korrekte betegnelse.

I almindelighed bruges det sædvanlige kommissariatssegl, men undertiden kan man på hærens udfærdigelser finde søetatens kommissariatssegl [4] (og omvendt på sømilitære skrivelser det almindelige Generall Commissariat segl).

En indgået skrivelse af 28. juli 1685 er rettet til de tre, nærmere titulerede deputerede. For resten af året er de originale skrivelser ikke bevaret. De i 1686 udfærdigede kgl. skrivelser er stiledede, dels til Brandt personlig [5], dels til "Woris Deputerede ved Land- og Søe Estaten", og fra 1687 bliver denne adresseangivelse den almindelige, dog i nogen grad varierende med "Voriss Tilforordnede ved Land- og Siøe Estaten" e.l.

De deputerede har ikke haft referat for kongen, men fremsendte om fornødent allerunderdanigst forestilling, hvorpå resolution udfærdigedes gennem krigskancelliet. Det har dog næppe været uden betydning, at Brandt foruden at være deputeret tillige var overrentemester, og den vaklende adressering kunde meget vel stå i forbindelse hermed, ligesom de omtalte indre brydninger kan have øvet deres indflydelse.

Medens Sehested og Elers havde fast sæde i København [6], ledsagede Brandt kongen på dennes udrejser og kom derved, under foretagendet mod Hamburg i 1686, til at fungere som deputeret ved arméen [7], idet dog hele detailvirksomheden var overdraget krigskommissær Emanuel Junge [8]. Brandt havde her - som altid ellers - medtaget kommissariatsskriver Gregorius Clausen, der i det hele findes specielt knyttet til ham [9]. Bogholderen Niels Justesen ses altid at have paraferet de fra København udgående, almindelige ekspeditioner, og han gør indtryk af at have været en flittig, duelig

og også meget betroet mand. Kommissariatsskriver Johan Conrad Wodroff havde som speciale vedblivende afregningsarbejdet med hærens afdelinger, men var samtidig garnisonsauditør i København og oppebar lønning for begge funktioner [1].

Efter adskillige års forløb tillader arkivalierne nu atter en gang at danne sig et skøn over forholdet til de norske myndigheder. Det må da siges, at der - i modsætning til tidligere - findes talrige skrivelser såvel til overkrigskommissær som til de to landkommissærer, og broderrigets forhold viser ikke den selvstændighed som tidligere. Årsagen må søges i, at Gyldenløve havde taget ophold i København, samt i at Brandt, som rentekammerets øverste mand, var mere fortrolig med de særlige, norske forhold, end tidligere deputerede.

d. Virksomhed

Medens i 1680erne den almindelige beskatning i kongeriget i det store og hele forblev uforandret, udskreves der fra 1682 så godt som hvert år betydelige ekstraskatter (kop-, kvæg- og ildstedsskat), og derved udmærvedes befolkningen, som ikke havde fået fred til at komme til kræfter efter den nylig overståede krig. Skatteevnen var svigtende, og i foråret 1685 var man inde i en krise. Det blev nødvendigt at eftergive tredjedelen af alle skatter, som proprietærene eller bønderne skulde give i april kvartal, og al eksekution udsattes til efter 1. juli [2].

Det ophævede generalkommissariats adfærd havde altså været korrekt. Det var tvingende nødvendigt at gennemføre en formindskelse af udgifterne.

Men kongen vilde ikke opgive sin udenrigspolitik med dertil hørende krav om stærk hær og flåde. Han gik den modsatte vej, var nu, som senere, optaget af om muligt at skaffe sig større indtægter, og Brandt blev ham en trofast og villig hjælper. Foreløbig søgte man at holde alt gående ved hjælp af subsidierne fra udlandet, ved fortsatte ekstraskatter og til sidst også ved forstrækning (tvangslån) fra den del af befolkningen, der mentes endnu at have midler i behold.

Den besluttede reduktion blev ikke stramt gennemført. Eksempelvis nænnede kongen, da det kom til stykket, ikke at reducere de overdrevent høje generalslønninger, men reserverede, skønt et nyt betalingsreglement allerede var udgået, at de skulde forblive som før [3]. Fra efteråret 1685 begynder nyantagelser af personel igen at forekomme, for yderligere at tage fart, da i 1686 en aktion mod Hamburg besluttedes. Og selvfølgelig medførte denne materielanskaffelser, indkøb af korn og andre forråd m. m. Trods de fortvivlede, økono-

miske forhold anskaffedes der ny og kostbare uniformer såvel til drabantgarden [1] som til garderne til hest og til fods [2].

Nogen ledelse fra overrentemester Brandts side er det vanskeligt at få øje på. Det var de gamle, udtrådte stier fra krigens tid, han fulgte, og karakteristisk for ham kan vel siges at være et brev, han under Norgesrejsen, den 12. juli 1685, sendte landkommissæren i Rensborg [3], og hvori det hedder, at det vel vides, hvor stor pengebristen er, ja så stor, at man har måttet give bonden udsættelse med skatterne, skønt man er bagud med betalingerne til militien, og de er højst nødvendige, hvis afdelingerne ikke skal krepere af sult. Det er da nødvendigt, at den udskrevne kontribution og restancerne, især fra dem, der på nogen måde har betalingsevne, ufortøvet inddrives, og en god sum penge skaffes tilveje. Landkommissæren må gøre sig yderste flid og ligeledes formane enhver af sine undergivne, såfremt han har sin stilling kær. Han må - som det alt tidligere er pålagt ham - benytte sin kredit til at skaffe penge. Det er Hans Majests interesser, det drejer sig om, og landkommissæren vil uden tvivl lægge sin iver for kongens tjeneste for dagen.

Men for at man til enhver tid kan vide, hvordan det står til med kassen, skal landkommissæren hver måned, under egen hånd, indsende rigtig ekstrakt over indkomne og atter udbetalte pengemidler [4].

Under kongens og overrentemesterens rejse i Norge har Sehested og Elers administreret myndigt og aktivt, men deres virksomhed hæmmedes af pengebristen og af uoverensstemmelser med rentekammeret, som de højligt beklager sig over i skrivelse af 11. juli 1685 til Brandt [5]. De har måttet imødegå rentekammeret og beder nu om støtte. - Det var derhos mere end uheldigt, at kongen og Brandt undervejs gennem Jylland til Norge havde bevilget og befalet forskelligt, uden at der var meddelt de deputerede noget herom. Forskellige af deres dispositioner var bleven afvist under henvisning til de tilståede begunstigelser.

Efter Brandts hjemkomst fortsættes arbejdet ganske som før, en naturlig følge af, at det var Sehested og Elers, der bar byrden, men det bør bemærkes, at der en tid lang er en usædvanlig skarphed og uvenlighed at spore i korrespondancen med landkommissærerne, hvis stilling har været alt andet end let. Det forlanges, at de i givet tilfælde skal yde personlig, økonomisk assistance, og der trues med eksekution hos dem, hvis de udstedte assignationer ikke honoreres. Det er de deputeredes uvilje over det dem påbyrdede hverv, som skinner igennem, men desuden beklager de sig gentagende over, at "officererne oß dagligen om avance Pengene til dend gemeene mand ofverløber" [6].

Det opstilles i korrespondancen som mål for øjeblikket, at præstere avancen til afdelingerne [1], fordi mandskabet jo nødvendigvis måtte have noget at leve af, men dette er ikke lykkedes [2]. I august 1685 klagede et regiment over, at det fra oktober 1684 endnu havde 2400 rd. tilgode, "og ellers af de nesteffterfølgende kvartaler ey noget bekommet" [3]. En del på landkommissæren for Sjælland udstedte assignationer måtte atter inddrages, kasseres og udføres af bøgerne [4]. I nødsfald har regimenterne selv, på kredit måttet skaffe sig de nødvendige beløb, og det har kunnet løbe op til betydelige summer, i ét tilfælde således 10800 rd. [5]. Det gik atter ud over landkommissærerne, som de deputerede truede med at ville påbyrde alle påløbende omkostninger.

Den enkelte embedsmand gik det ikke bedre. Militærfiskalen klagede i august 1685 til Harboe over, at han siden 1. februar, altså i fulde to kvartaler, ingen lønning havde kunnet få [6]. - I december 1689 var det forresten atter galt, da havde han, siden april, ikke fået en øre [7].

Naturligvis medførte de svigtende udbetalinger disciplinær uorden, med tyverier og overgreb på befolkningen, men det ses, at de deputerede, når sådant kom til deres kundskab, straks greb ind med hård hånd [8].

Overblik over forholdene manglede, og der forlangtes indsendelse af regnskabsekstrakter "uden ringeste forsømmelse", ligesom restancer krævedes inddrevet ved eksekution.

Kun med største uvilje havde søetatens deputerede overtaget de landmilitære tjenesteforretninger, og forholdet til overrentemester Brandt synes nu som senere at have været køligt og formelt, langt borte fra den trods alle gnidninger kollegiale tone, der havde hersket i de ældre kommissariater.

Og i januar 1686 skete da det ekstraordinære, at Sehested og Elers bad kongen om at blive fritaget for den landmilitære administration. I en allerunderdanigst forestilling, dateret "Bræmerholm d. 18' Januarii 1686" [9] opregnede de en del opgaver og arbejder, søetaten vedrørende, og sluttede med følgende:

"Oc som saadant arbeide samt hvis till Eders Kongl: May:ts tieniste ved holmen nøtteligt eragtes udkrefuer jdelig tilsiufn oc stedse efftertenckning huorledis it huer ting i sær til Eders Kongl: Maj:ts fordeel kunde fordres, hvortil Os icke alleeniste betages tiiden, mens endoc leiligheden til at efftertencke alt saadant oc til dets indseende Wii dermed bør hafue formedelst de forretninger som wed General Commissariatet forefalder oc dagligen udkræfver een særdeelis omhue, at wii derofver wel motte negligere det som nødigt war ved holmen, huorføre wii well herved allerunderd:wille beede, saa frembt Eders Kongl: May:tt det ey i Unaade motte optage, Det Eders Kongl: May:tt os fra General

Commissariatets forretning allernaadigst wille demittere, paa det Vi Vores allernaad: anbefalede forretning ved Søe Estaten med des større omhu kunde afwarte oc Eders Kongl: May:ts tieniste des ifriger befordre...".

Den kgl. resolution, af 23. jan. 1686, lød for dette punkts vedkommende: "Dette wille Vii udi allernaadigst betenckning tage" - altså et, i hvert fald foreløbigt, afslag.

Men mon det nu alligevel ikke var denne viljesytring, der kort efter bragte de to deputerede en gevinst på deres foretrukne arbejdsfelt. Efter deres forudgående indstilling bevilgede kongen ved resolution af 13. marts 1686 [1], at der til søetaten blev afsat visse, nærmere specificerede midler, som der kun måtte røres ved efter de deputeredes expresse ordre. De søgte at føre sejren videre ved også at forlange særlige midler til betaling af flådens restancer, men herpå opnåedes kun undvigende, eller i realiteten afslående, kgl. resolution af 24. april 1686 [2].

Alligevel var det en betydelig gevinst, de to deputerede havde bragt flåden. Der var for dennes vedkommende skabt mulighed for en ordnet forvaltning - og man får herigennem en anelse om eller antydning af, hvor ganske anderledes hele udviklingen kunde have formet sig, hvis overrentemester Peter Brandt havde været en personlighed, som f. eks. den gamle etatsråd Christoffer Sehested.

Der er fra dette tidsrum bevaret så godt som gennemgående protokoller over danske og tyske ekspeditioner [3], så det er muligt at følge de deputeredes færd så at sige fra dag til dag.

Men det er egentlig et trist arbejde at gennemblade disse protokoller, der kun viser den stadigt vanskeligere kamp med pengenøden, bestræbelserne for at imødekomme afdelingernes råb om lønning samt presset på landkommisærerne, skønt de deputerede meget godt indser urimeligheden heri og da heller ikke altid kan bevare den anlagte maske. Det er de samme fænomener, der gentager sig dag efter dag, og det vilde være ørkesløst at referere mere end blot nogle træk af udviklingen.

Man kom stadigt længere tilbage med lønningsbetalingerne, men en sikker vurdering kan næppe nås. I kongens håndbog for 1688 angives, at "Militien Resterer forgangen Aar 187000 Rdr", men dette er kun et meget løst og opportunt skøn. Det kan siges, at nogle afdelinger var heldigere end andre, således at betalingerne i sig selv faldt ujævnt [4], men selv inden for det enkelte regiment kunde det lykkes enkelte kompagnier, uden obersts og regimentskvartermesters vidende, hos overrentemesteren at opnå særlig assignation på deres tilgodehavende [5]. Naturligvis bevarede de foretrukne afdelinger, og da særlig livgarden til hest, en særstilling. Sidstnævntes chef, oberst Plessen, henvendte sig gang på gang direkte til kongen

og opnåede, at hans krav skulde tilfredsstilles fremfor alle andre. Allerede 1685 vånder Brandt sig herunder [1].

Alt viser tilbagegang og forfald.

Det havde været Stöckens mening, at Zahlkassen skulde være en virkelig hovedkasse, hvorfra alle udbetalinger så vidt mulig skulde ske, at overzahlmesteren skulde underrettes om enhver assignation, der måtte udstedes uden om kassen, og at han hvert kvartal skulde indsende ekstrakt over "alle voris Indtegter og Udgifter" [2].

Men i 1687 kunde der i Zahlkasseregnskabet, for hærens vedkommende, kun gøres rede for udgifter på ialt ca. 47000 rd., medens betalingsreglementet for dette år havde en hovedsum på 1000844 rd.!

Man var efterhånden vendt tilbage til, at regimenterne selv hentede deres penge ved de lokale kasser rundt om i landet. I december 1686 klager garden til fods over, at regimentskvartermesteren i 9 gange har måttet hente avance og afregning i Ålborg, Århus og Rensborg. Omkostningerne herved, 1137 rd. bedes godtgjort, og opmærksomheden henledes på, at der alt tidligere, i februar, er gjort indstilling herom [3]. I 1689 er det en sjællandsk regimentskvartermester, der i 12 kvartaler har måttet hente penge fra Jylland, hvor de har været assigneret overalt i de 4 stifter, og hvor han undertiden 2 à 3 gange har måttet begive sig til amtsstuerne. Regimentskassen kan ikke bære de store omkostninger herved.

Der måtte tilstås afdelingerne fri vogne og transport samt øvrige omkostninger efter regning [4].

Man anvendte i disse år ret store beløb til fæstningsbygning, navnlig ved Kronborg, København [5] og Rensborg, ja i 1687 besluttedes det trods pengemanglen at anlægge en fæstning i Holsten ved Oldesloe. Den samlede udgift herved ansloges til 341000 rd., hvoraf "i det allermindste" 137000 rd. skulde skaffes til rådighed i 1688. De deputerede fik ordre til at være betænkt herpå [6].

Det synes dog kun at være blevet til indsamling af en del materialier, som man senere havde møje med atter at få afhændet uden alt for store tab [7].

Imidlertid trak det i de sidste år af 1680erne op til en afgørende, udenrigspolitisk krise, og dette satte spor, også i de deputeredes arbejde. Efteråret 1688 bragte en række hvervninger [8], og i december befaledes en mindre troppeforlægning til Holsten forberedt, samt magasiner anlagt her [9]. 1689 begyndte med stærk kulde, man frygtede nu et svensk overfald fra Skåne, og modforanstaltninger forberedtes, herunder tilvejebringelse af magasinforråd [10]. Men denne fare trak snart over, og der toges atter fat på hvervningerne og på komplettering af al slags udrustning [11]. Det er karakteristisk for

denne tid at se en af de kgl. ordrer foreskrive de deputerede at tilse, at "Penge dertil anskaffes, eller oc, om mueligt at Landt Commissarien paa de dertil udkræfvende Summer, paa En eller anden maade, ligesom I det best Eragte, Saa det uden ophold Sicker Skee kand, Credit gjøre" [1].

I maj befaledes troppeforlægning til Holsten iværksat [2], 18. juni begav kongen sig selv derover, ledsaget af Brandt, og alt gjordes rede til aktiv optræden.

Man havde denne gang besluttet at anordne, "thwende Deputerede ved General Commissariatet udi Holstein Ligesom In Anno 1683 oc = 84" og hertil påtænkt kancelli- og kammerråd Reinhold Mejer [3] samt en af de holstenske gehejmeråder. Mejer designeredes 11. juni 1689 [4], afgik den 13. juni fra København og kom straks i virksomhed [5], med den holstenske gehejmeråd blev det derimod ikke til noget. Under troppesamlingen lededes den administrative tjeneste af Brandt og Mejer, idet Brandt ses at have været assisteret af kommissariatsskriver Gregorius Clausen, Mejer af kopisten Georg Jacob Eggers [6].

Detailvirksomheden var atter denne gang overdraget krigskommissær Emanuel Junge [7].

Der synes ikke at have været tale om egentlig kollegial arbejdsform, men Mejer optrådte som Brandts hjælper. Ved almindelige ekspeditioner anvendtes alene navns underskrift, ved vigtigere udfærdigelser er fundet myndighedsangivelse, for Brandt: "Hans Kongl. May. til Dannemarch Norge, Deputered ved Land- og Siø-Estaten" [8], for Mejer: "Ihr Königl: May:tt zu Dennemarck, Norwegen Deputirter zum Land und SeeEstat, auch Cantzeley=und Cammer Rath" [9].

Det sædvanlige kommissariatssegl benyttedes.

Heller ikke nu kom det dog til aktiv optræden. Ved forliget i Altona opgaves den hidtil førte udenrigspolitik, og de gottorpske landsdele tilbageleveredes. Snart efter forlod kongen armeen, ledsaget af Brandt, hvorimod Mejer foreløbig forblev i virksomhed. Da også han var kommet tilbage til hovedstaden, er det af interesse at finde, at han i hvert fald en kort tid må have fungeret, også i København [10].

I forbindelse med den udenrigspolitiske kursændring og som følge af de økonomiske vanskeligheder blev der den 15. august 1689 afsluttet en traktat med kongen af England om levering af et dansk auxiliærkorps under kommando af den danske general, hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, og i de følgende måneder var man optaget af at gøre dette rede, indtil det endelig i begyndelsen af november 1689 indskibedes fra vestkysten af Sønderjylland.

Til overkrigskommissær ved auxiliærkorpset valgtes etatsråd Jens Rosenheim [11], der fik Emanuel Junge med sig som krigs- og proviantkommissær samt kasserer [12].

Overrentemester Brandt ledede selv fra 6. oktober - 7. november troppernes indskibning som en slags deputeret ved armeen, og altså var dermed, i en økonomisk vanskelig og krigstid, lederen af landets finansvæsen, en måned igennem, fjærnet fra centrum og absorberet af en dog kun periferisk og underordnet virksomhed.

Men medens der fra de mange foregående år intet spor er fundet af korrespondance mellem Brandt og Harboe, er der fra denne Brandts virksomhed bevaret en række breve, hvori han holder Harboe underrettet om forholdene på stedet. Med hele udviklingen Harboe contra Brandt in mente er det overraskende at finde brevene yderst hjertelige, nærmest overdrevne og se ham kalde Harboe sin hulde broder [1]. Harboes vurdering af Brandt vil man have fået en forestilling om i det foregående, og yderligere skal i det følgende blive refereret. Mon der ikke fra Brandts side har gjort sig en følelse gældende af usikkerhed, anelse om forestående modgang, nødvendigheden af at stå sig godt med den stadigt mægtigere, altid uangribelige overkrigssekretær.

Thi den almindelige misnøje med Brandts ledelse har været stor, og kun kongens gunst og tillid holdt ham oppe.

Med sine meddeputerede stod Brandt på en meget dårlig fod. Det er sikkert ingen tilfældighed, at en stor del af ekspeditionerne fra samarbejdets sidste par år er undertegnede alene af Brandt og Elers, skjønndt Sehested af andre, selvstændige ekspeditioner kan ses at have været til stede. Og Elers var vel yngre og smidigere, men stod dog helt på Sehesteds parti.

I modsætning hertil ses forholdet til Harboe, fra Elers side at have været fortroligt, fra Sehesteds vel noget fjærnere, men dog tillidsfuldt og imødekommende.

De Brandt undergivne oppebørselsbetjente har været fortvivlede over hans adfærd. Hvad kunde det nytte, der forud var opstillet repartition over de indgående beløbs anvendelse til de regelmæssige udbetalinger, når Brandt overvældede dem med ekstraordinære assignationer, så kassen bagefter ikke kunde præstere de pligtige udbetalinger. Brandt udtalte i den anledning kun, med knubbede ord, at det blev deres sag.

I januar 1689 anråbte overkrigskommissæren i Glückstadt Harboe om råd og beskyttelse. Brandt havde den 1. januar meddelt, at han af den oversendte balance havde set kassens tilstand. En klækkelig sum vilde snarest tilgå, til betaling såvel af militien som af kommissærens eget udlagte forskud til kassen. Men under de foreliggende konjunkturer havde afdelingerne deres penge nødig, og kommissæren måtte lade sig det være yderst magtpåliggende at fremskaffe midler, så tropperne kunde blive betalt.

Den omtalte, klækkelige sum var lige til månedens slutning udeblevet, men derimod var der kommet endnu et brev fra

Brandt, dateret 15. januar, at da det faldt meget svært for de ved grænsen stående tropper, i nogle kvartaler ikke at have fået afregning, måtte overkrigskommissæren "so viel Geld machen und sich angreifen", at afdelingerne snarest fik pengene, og årsag til klage blev undgået. Det hertil nødvendige forskud kunde han lade sig godtgøre af indbetalingerne [1].

Overkrigskommissæren skildrer for Harboe, hvorledes Brandt af de indsendte regnskaber må have kunnet se, at indbetalingerne ikke har strakt til tilbagebetaling af det af ham allerede præsterede forskud [2] og selvfølgelig langt mindre vil kunne godtgøre nyt forskud. Han forudser Brandts vrede og ser, efter 32 års tjeneste, sit hjem truet med ruin.

Det er glædeligt, i et udateret, senere brev, at finde en tak fra kommissæren for Harboes trøstende og opmuntrende ord [3].

Det anførte eksempel er kun et af mange, men hvor langt man i sommeren 1689 var kommet ned, fremgår af en anden klage til Harboe, fra en oberst og regimentschef [4]. Der er nu ikke blot tale om, at afregningen ganske udebliver, men også avancen er det galt med. Den er sat ned for mandskabets vedkommende, og til over- og underofficerer har der denne gang slet intet været.

Det kunde kun øge forvirringen, at de hjemmeblivende afdelinger i efteråret 1689 måtte hjælpe de til England bortdragende med mandskab og al slags udrustning, samt at regimenterne måtte anvende de sparsomt indgående beløb til underhold (som avance) selv om de lød på anden anvendelse (f. eks. var munderingspenge). Tilgodehavenderne var store. I begyndelsen af 1690 indberetter regimentskvartermesteren ved marineregimentet, at han, efter overrentemesterens befaling, har optaget så mange penge på kredit, at han har kunnet klare avancen til regimentet. Dette har nu 13402 rd. tilgode, og han beder om særlig foranstaltning, så dette beløb skaffes tilveje [5].

Der var imidlertid dengang indledet et større opgør med Brandt, og de to hovedagerende var den flere gange omtalte hestgardechef, Plessen, samt Harboe, hvor dog den sidstnævnte, efter sædvane, holdt sig i baggrunden.

I efteråret 1689 gennemførtes en reduktion af den i hjemlandet forblevne del af hæren [6], og det påhvilede den ved et hurtigt avancement til generalløjtnantavancerede Samuel Christoph Plessen at gennemføre reduktionen for rytteriets vedkommende. Naturligvis blev det et lidet lysteligt arbejde.

Plessen havde altid været en voldsom mand og en ynder af stærke udtryk. Fra ham kom der nu en række indberetninger til kongen, deraf to, daterede 15. januar 1690 [7], hvor han i den ene skildrer rytteriets slette tilstand, i den anden giver forslag til sådanne forbedringer, at rytteriet ikke går til grunde, men i påkommende tilfælde kan gøre sin pligt.

Det vil være tilstrækkeligt at sige, at indberetningerne er fulde af stærke udtryk og lægger ansvaret på kongen selv, hvis noget alvorligt ikke gøres for at forbedre forholdene.

Og der er det interessante, at Harboes egenhændige koncept til kgl. resolution herpå endnu findes liggende i Plessens indberetning [1], sammen med en meget uformel udfærdigelse af Plessen, af hvilken det fremgår, at Harboe har sendt sin koncept til Plessen, der har foreslået forskellige, forstærkende tilføjelser, som derefter er taget til følge af Harboe.

I sin udfærdigelse skriver Plessen, at "der Hr. bruder wol-le dise an deitung niht nehmen, als ob ohne dehm der ehr folg niht solte ehr folgen, sondern, es ist nuhrt ümb deutligern bugstab stab zu haben, dass aller meiste aber, wehrt dahr in bestehen, das in dehnen ordern an die herren deputirten, alles wol mit nachdruck deitlig wehrt..." osv.

I det etablerede samarbejde kan der fra Harboes side kun ses et forsøg på at komme det Brandtske regime tillivs, medens der hos Plessen formentlig forelå mindre dybtgående bevæggrunde.

Desværre kan sagens videre gang ikke følges i sine detaljer, idet bl. a. krigskancelliets kopibog for 1690 er gået tabt, men det ses, at sagen har optaget kongen [2] og en kgl. resolution til de deputerede er under 11. februar 1690 udgået i den af Harboe og Plessen skabte form [3]. Der har været konference hos kongen i Brandts, Harboes og Plessens nærværelse [4], og yderligere har Brandt måttet forhandle med Plessen i sagen [5]. Formentlig er der også arbejdet fra anden side, de deputeredes forhold er bleven drøftet, og Sehesteds og Elers gamle ansøgning fra 1686 er bleven draget frem [6].

Alligevel nåede Harboe ikke sit mål. Med sit trofaste sindelag har kongen ikke villet skille sig af med den mangeårige medarbejder, men må have besluttet at lette Brandt for en del af det ham påhvilende arbejde. Fra februar måneds udgang skulde de to værnadministrationer atter adskilles, Brandt kun have med militiens sager at gøre som deputeret i et for landetaten særligt kommissariat, og hvert værn skulde have lagt "sine visse assignationer til" [7].

Overensstemmende hermed ses det, at de deputerede ved land- og søetaten har afsluttet deres arbejde den 10. marts 1690. De påtrufne, seneste udfærdigelser er af denne dato.

Iflg. "Dansche Militair Reglement" var den beregnede udgift til militien, i 1685 - 1079238 rd., 1686 - 979135 rd., 1687 - 1000844 rd., 1688 - 1017911 rd. og 1689 - 1260583 rd.

En beregning, ud fra de tidligere anførte synspunkter, vil da give følgende, grove skøn over den kongeriget påhvilende skattebyrde til hæren:

1685	ca. 800000 rd.,
1686	- 750000 -, [1]
1687	- 750000 -,
1688	- 750000 -,
1689	- 900000 -.

4. LAND MILITIENS COMMISSARIAT 1690 - 1694

a. Oprettelse

Den 22. februar 1690 udgik der til overrentemester Brandt følgende, gennem dansk kancelli udfærdigede, kgl. reskript: [2]

V. S. G. T. "Saasom Vj allernaadigst haver for got befundet at separere Voris Land=stat fra Søe=staten, som du hidindtil under et med Os Elskelig Her Christopher Seested til Nislegaard, Ridder, Voris Estats og Admiralitetz Raad, og Os Elskelig Jørgen Elers, Voris Estat:Cancelli:og Camer:Raad, og Assessor i Voris Høyeste Ret, og Camer=Collegio, haver be-tient, saa Ville Vj Dig hermed fra bemelte Voris Søe stats for-retninger allernaadigst have entlediget; thi er Voris allernaadigste Villie og befaling, at du dig forn:te Voris Land:stats admi-nistration, tillige med Os Elskelig Reinholt Mejer, Voris Can-celli: og Camer:Raad, som Vj dig allernaadigst haver adjungeret, antager, og med største flid og omhue forestaar, effter dend aller-naadigste tilforsigt Vj haver til eder begge, og dend Instrux, som Vj eder derom allernaadigst meddeelendis Vorder; men imidler-tid og indtil det skeer, haver I allerunderdanigst at rette eder effter dend Instruction, som Vj Os Elskelige Voris Deputerede Ved Land og Søe staten allernaadigst tilforn givet haver, saavit dend ellers Land staten kand Vedkomme. Dermed..." etc. Kiø-benhavn dend 22 Februarij Anno 1690.

Samme dag fik Reinhold Mejer tilsvarende ordre, "at du dig bemelte Voris Land : Stats administration tillige med ...Her Peter Brandt ... antager" osv. [3].

Og endelig udgik der noget senere, den 6. september 1690, til de deputerede et kgl. reskript, sålydende: [4]

V. S. G. T. "Viide maa I at Vij allernaadigst haver befalet Voris Cammer Raad Os Elskel: Christian Burchart von Felden, sig Voris Land=Statz administration, tillige med Eder strax at antage og med største flid og omhue forestaa, effter dend In-strux og ordres, som Vij Voris Deputerede ved bem:te Voris Land Stat allernaadigst givet hafver, og her effter givendis vor-der."

b. Instruktion

Den omhandlede instruktion tilgik "voris ved Land=Militiens Estat Deputerede samtligen" ved kgl. reskript af 22. marts 1690 [1]. Instruktionen [2] var udfærdiget i krigskancelliet og lød som følger:

Instruction

Hvoreffter Vii Christian den Femte ... Allernaadigst wilde voris Deputerede ved Land Militiens Estat udi de dennem anbefoede forretninger ved Land Militien sig indtil viidere anordning allerunderdanigst rette oc forholde skall.

1.

Saa tit oc offte voris tieniste det udkræfver, skal de paa det dertil anordnede Sted sammenkomme, for at Conferere om alting hvad som deris Forretninger vedkomme oc ellers til Land Militiens gaufn oc beste geraade, oc voris tienistes befordring udj alt nøttig oc gafnligt vere kand.

2.

De skall sig i høyeste maade lade vere angelegen at voris Militie ofver alt i Danmarck, Førstendommerne oc Grefskaberne, til Hest oc Foeds paa beste maade Conserverit oc Regimenterne oc Compagnierne effter voris Reglementers indhold, setze Complet oc i saadan Stand oc Estat underholden worder, saa de altiid marchferdig oc parat vere kand, Til hvilcken Ende de

3.

Med voris Commenderende Generaler saa tit oc offte det nødig giøris skall Conferere, paa Det at intet derwed feile, Mens alting som forbemelt i saadan parat stand setze vere maa, saa vii om Dend deraf formodende tieniste i alle tilfelde desto meere kand vere forsickret.

4.

Paa det oc om Militiens Stercke oc tilstand saavel som oc om alt hvad Forraad af Ammunition de bouche et de Guerre som ofver alt i Festningerne oc Stederne, Land=Militien vedkommende findes, desto bedere wiidenskab oc effterretning hafve = oc om alting i saa maade ret nøye Informerit vere kand, Sckall de sig strax af Ober=Krigß oc Landt Commissarierne, saavel som af alle Ammunition oc Prowiant Commissarier oc Forvaltere, oc alle andere Land Militien i saa maade vedkommende Betiendte behørige oc rigtige underskrefne Ex-

tracter Ruller oc Inventaria paa alting, baade paa Regimenternes oc Compagniernes Stercke oc tilstand, saavelsom oc hvad i Tøig= oc Magazinhuußene findes, oc i hvad stand oc Danlighed [1] det er, intet undtagen, lade gifve, oc dennem derhos anbefahle, hver Quartall eller Maanet, u=foranderlig dermed rigtig at Continuere, saa de om saameget bedre stetze af= oc tilgangen, oc hvad forraad paa hver Sted findes som forbemelt kand wiide.

5.

Naar de effter indkommende Extracter, Inventarier eller i andere maade, fornemmer at paa It eller andet Sted, oc fornemmelig udj Festningerne nogen manqvement enten paa Ammunition, Proviand, eller hvad det vere kand, som til Militiens oc Festningernes Conservation oc fornødenhed udkrefves, were maatte, Skall de af yderste Efne søge at raade Boed derfore, oc tilsee, at alle saadanne defecter, straxsen oc allersnariste mueligt, anskaffed, oc alting i saa maade til voris tienistes Befordring, uden Ophold remederit vorder.

6.

Med militiens indquartering, baade paa Landet oc i Stæderne, skall de vedbøerende opsigt hafve, at ingen derwed forurettes eller betynges, mens at den /: med mindere Tiidernes oc Conjuncturernes tilstand, det anderledes udkræve maatte :/ proportionaliter effter It hver Stedz oc En hver Byes tilstand oc Vilkor skeer, oc dereffter viidere skarp oc flittig indseende hafve at Borgerskabet oc Land Manden ei af Militien under hvad Sckin oc pretext det end vere maa, graveris, eller nogen Molest i deris Huuße eller andensteds tilføyes, Mens tvert imoed for alle Insolentier krefftig beskøttet oc de modtwillige, effter indkommende Klagemaall effter voris Kriigß Articulers Indhold behøringen afstraffet vorder.

7.

Naar nogen Troupper enten af quarteererne omvexles, eller i andere maader nogen march af Os allernaadigst anordnet, skall de, de nødige march router Regimenterne oc Compagnierne betimelig Tiid, tilstille oc meddeehle oc der udi Tydelig Specificere hvor hver Natt Leyer vere skall, hvad de paa hver Sted bør at nyde, oc hvor mange Vogne paa Stabet oc hver Compagnie Lefveres oc gifves maa, oc at tilsees, at hvercken Borger eller Bonde i Ringeste maade noget viidere end hvis som i march routen /: som Regimentsquarteermesteren altiid En ganske dag tilforne med, hos de vedkomende sig skall anmelde :/ anført er, under hvad Sckin det oc vere kand, aftvinges, eller i

andere maader nogen u-lempe paa marchen tilføyes, Mens at dennem for alt hvis som de viidere end i march routen anført er, udgifve maatte, vedbøerende wederlaug skee, oc Office-rerne sligt igien straxsen /: hvis de icke førend deriβ afmarch fra Stedet, de vedkommende oc Klagende fuldkommen Satisfac-tion for alt giør :/ i deris Gagie afkortes, oc derforuden behø-rig til rette stilles, hvorom oc AmbtMendene udi deris dem allernaadigst meddeehlte Instructions Aatende Post, allernaadigst anbefahlede ere. [1]

8.

Oc som vii allernaadigst wilde, at voriβ Militie som i Festningerne oc paa Landet ligger, hver quartall /: dog Caval-leriet ickon tvende gange som om forAaret oc effterHøsten Udj Generalernis oc Commendanternis udj Festningerne deris nærwerelse :/ Munstris skall, Saa ville wii at voris Deputere-de samme Munstringer naar de afkomme kand, self skall bj-waane oc forrette, Mens naar de formedelst andere forret-ninger det ej kand giøre, skall de dennem ved Ober=Krigβ C: oc Landt Commissarien, Een hver i sin district, hvor dog altiit den General Major i hvis Canton Regimenterne ligge, hos Vere skall, lade forrette, Oc skall de self, saavelsom Commissarier:ne som Munstringerne forrette altiit nøye til-see oc effterforske om med alting ved Regimenterne effter voris ordonnancers oc Reglementers indhold, uden noget Under-slebs begaaelβe rigtig tilgaar, oc om En hver det bekommer som vii hannem der udi allernaadigst tillagt hafver, saavelsom oc tilsee, at alle paa Múnstringerne forekommende Klagemaale, vedbøerende remederit oc afgiort worder.

9.

Hvis de oc paa Múnstringerne befinde maatte, at En eller anden Høy= eller Oberofficer, imod voris ordonnancer oc reg-lementer sig saa grofvelig forseet hafde, oc det af saadan dan-lighed [2] oc Importance vere maatte, at det ikke strax paa Múnstringen kunde remederis, Mens ved Kriigβ Retten eller i andre maader effter voris allernaadigst anordning fiik at afgiø-res, I Slig tilfelde hafver de, førend at noget viidere der udi foretages eller anordnes, Oβ sligt først allerunderdanigst oc udførligen at tilkiende gifve, oc voris nermere allernaadigste resolution derom indhente, Mens skulle vii ei tilstede vere, oc deslige forefalde måtte, som ei nogen Ophold taale kunde, hafver de den hosverende oc Commenderende General, saa oc General Auditeuren det at tilkiende gifve, saa den Sckyldige wed Kriigβ Fiscalen derfor kand worde tiltalt, oc effter Kriigβ Articulerne afstraffet.

10.

De hafve oc at tilsee, oc de dennem undergifvene Betiente, for hvilcke præsentationerne skeer, flittig oc alvorlig tilholde at Folckene, som for dennem præsentieris, nøye Examineris baade om deris Dygtighed, oc hvor de tilforn tient oc verit hafver, saa at ingen ved præsentationen enrolleris, uden den Vii goed oc bestandig tieniste af hand formoede, oc ei saadanne som udi vores allernaadigste Forordning de dato Kiøbenhafn den 18 Decem-ber 1688 [1] at antage forbudne er.

11.

Oc som Münstringerne ofver alt som forbemelt quartali-ter rigtig skee skall, Saa ville wii oc at ingen gemeene uden hvad paa Münstringen skee skall, Casseris eller løslades, med mindre omstændighederne saadanne vere kunde, at voris tieniste derwed Skade liide maatte, om samme Løesgiftelse den neste holdene Münstering skulle oppebie.

12.

Med Rytter Godtzet ved de 10 National Regimenter til Hest, hvorofver vii Os Elskel: voris General Lieutenant Pleß oc Ober Kriigß Commiss:r Bram Inspectionen allernaadigst opdraget hafve, befatte de sig ey viidere, end som, at de saa tiit oc ofte det nødig giøres, med dennem om hvis til voris tieniste derwed geraade kand, skall Communicere, oc ellers at holde sig udj alt effterrettelig saawit dennem vedkomme kand, voris paa General Lieutenant Plesses de dato Kiøbenhafn den 18^e Januarij nest forleden til os allerunderdanigst indgifene Memorial, allernaadigst fulte Swar, af den 25 februarij nest effter [2], Saa oc effter voris Ober Kriigß Commis: Brams al-lernaadigst gifne Instruction daterit Kiøbenhafn den 8 Hujus hvoraf herhoß Copie følger [3].

13.

Effter at Münstringerne hver quartall ere forrettede, skal de alle Münster=Rullerne til dennem her indkomme = oc dereffter alle af Reigningerne baade ved General Stabet, Fest-nings oc Gvarnisonsbetiente, Artiglerie, Geworben Cavallerie, Dragohner saa oc Infanteriet, effter Reglementernes Indhold, vedbøerende oc Rigtig forfatte oc giøre lade, Mens hvad de 10 National Regimenter til hest, deris Af=Reigninger ere angaaende, dermed skall forholdes effter den 10 Postes udj voris Ober Kriigß Commissarie Bram allernaadigst gifne Instructions vii-dere formelding.

14.

Oc som wii Et wiß tildragelig fundus til Voris Militie, allernaadigst tillagt oc forordnet hafve, som alleene dertil, oc ej til nogen anden udgiffter skall anvendes, Saa hafver de effter at afReigningerne saaledes som før er melt, forfatted oc indlevere ere, Betallingen derpaa til Ober=Zahl Mester, Land= og Kriigß=Commissarierne eller de Persohner som samme Militien tillagde Middeler at annamme anbetroede ere, eller hereffter dertil anbetroes maatte, vedbøerende Assignere oc de vedkommende tilstille, oc at altiid ved samme Assignmenter oc anwißninger i agt tages at dermed effter bemelte Ober=Kriigß=Commiss:r Brams, oc Landt Commissariernes Allernaadigst meddeehlte Instructions = 10. oc 5 Postes formelding viidere forholdes.

15.

For alting oc fornemmelig hafver de, derhen at see, at Lehningerne eller avancerne til de gemeene rigtig forud betalt vorder, oc at de dertil behøfvende Penge paa saadanne Stæder assigneris oc Anwißes, saa de betimelig tiid uden den aller ringeste Skillings afkortning eller formindskelse, Rigtig kand falde oc indkomme, Oc at derudj ei nogen endering eller deslige giøres, hvorwed Lehningerne for den gemeene udeblifve, opholdes eller nogen afdrag skee maatte, efftersom ved deß udeblivelse en oc anden u=lempe til voris tienistes merkelig tilbagesettelse som icke saa snart igien var at remedere lettelig kunde følge.

16.

Oc paa det saa meget meere rigtigere med afReigningernes Assignmenter kand tilgaa, at Regimenterne icke paa de Stæder, hvor ingen af de til Militien lagde Middeler i behold findes, Assigneris, hvor udofver En oc anden Regiment omkostninger, Officererne oc de gemeene til Afdrag oc besver, oc tit oc ofte deraf Voxende Klage Maal oc inconvenientier foraarsages, Sckall de derhen flittig agt gifve, at de som Land Militiens tillagde Middeler at oppeberge, anbetroed ere, hver quartall eller saa tiit oc ofte det nødig giøres, Rigtige Extracter paa alt hvis af samme Middeler indkommen oc udgifven er, til dem indsender, Saa de deraf kand see, i hvad tilstand militiens Casse paa hver Sted er, oc dereffter Assignmenterne lempe, saa i saa maader ej nogen paa de Steder hvor intet at finde er, anwißes.

17.

Oc som vii allernaadigst vilde, at de Land Militien tillagde Middeler alleene dertil, oc ei til anden Brug skall anvendes el-

ler bort Assigneris, Saa skall de derhen see, at samme Middeler rigtig till forfald dagene indkomme, oc at alle de Redeste Middeler, til de nødvendigste Udgifter som Lehningerne, Ober= oc Under=Munderings Penge, oc ellers hvor det først oc fornemmeligen udkrefves, oc ingen ophold taale kand, anwendes. Hvis det oc imod forhaabning udfalde maatte, at nogle af de militien tillagde Middeler, formedelst En oc anden u=formodentlig, oc nu ej forventende tilfelde skyld, ej skulde kunde indkomme, mens gandske tilbage blifve, hafver de Os sligt stetze tilliige med deris allerunderdanigste betenckning oc forslag, paa hvad maade slig Mangel oc afgang, ved andere middeler igien ersettes oc hielpes, saavel som oc hvor udj de formeene noget paa En eller anden maade best mesnageris oc Spires kand, allerunderdanigst at tilkiende gifve, oc ellers om samme militiens tillagde Midlers inddrivelse, oc hvad viidere til deß Rigtigheds holdelse, med Betienterne som den under hænder hafver geraade kand, flittigen med voris Cammer Collegio Conferere, oc denem derudj om hvis til voris tienistes befordring i saamaade geraade kand, al vedbørende oc behøfvende effterretning stetze meddeehle oc gifve.

18.

Med Prowiant Weßenet skall de oc flittig indseende hafve, først at altiid for It aar af alle slagß som til Land=Militien oc Gvarnisonerne behøfves, i Magazinerne findes, dernest at der udj Festningerne ved Grentzerne derforuden for Een 10 à 12000 Mand paa en Sex à Siuf Maaneder /: dog af saadanne Wahre som Rug, Hafre, Salt oc deslige som ei forderfvelse er undergifven:/ i forraad oplegges, Saa at om Vii nogen Mouvement paa Grentzerne med voriß Militie i En Hast var foraarsaget at giøre, de dend nødige Subsistence der af kunde finde. Betienterne som Provi-antweßenet at forestaa, anbetroede ere, hafve de oc alworlig at tilholde, oc ellers self iideligen indseende med hafve, at de Commiss brødet vel Danet oc Baget i sin fulde Wegt till Soldaterne, effter den derom giørende Anordning, lefvere, Oc at derunder ingen underslef begaaes. Iligemaade hafver de oc Magazin= oc Provi-ant Huußene, Da oc nu self at visitere, eller oc ved andere naar de self ei afkomme kand, nøye oc skarp at efftersee, oc ellers inquirere lade, om Magazinerne til Militiens Subsistence oc saa døgtige oc goede ere som skee bør, oc om det quantum oc derudj findes som effter indkommende Extracter der udj bør at vere.

19.

De skall oc icke mindre flittigen sielfver tilsee, oc Viidere tilsee lade, at ofver alt rigtig Maall oc Wegt udj Magazinerne oc Prowianthuußene findes, oc at dermed Reedelig oc forsvarlig

omgaaes, Item oc at Betienterne med voris Magaziner ey nogen Kiøbmandskab, udlaan eller deslige u=sømmeligheder drifver oc forøfver, desligeste oc at alt hvis som indkiøbes skall, till Rette tiide oc for den nøyeste Priið mueligt er, till voris nøtte oc forDeehl, uden nogen sær Interesse, Egen nøtte oc føyelse skeer, oc maa de ingen Leverance enten wed dem self under hvad prætext det end oc vere kand, sielf giøre, eller giøre lade, langt mindere tilstede at nogen af betienterne som Magazinerne under Hænde hafver eller ved Land Militiens forretninger bestilt oc anbetroede ere, det giøre, efftersom ved saadan tilladelse stor underslef till voris Merckelig Skade, lettelig kand underløbe, Oc hafve de ellers En hver betiente, vere sig Commissarier, Ammunition=Prowiant= oc Material Forwaltere oc Skrifvere, alworligen stetze at erindre, at de deris charger, oc hvis dem ellers anbefahlet vorder, effter deris allerunderdanigste Æd oc Pligt forsvarligen oc med ald Windskibelighed forrette oc i agt tage, oc hvis de om nogets U=døgtighed, forsømmelse, effterladenhed eller u=trøeskab noget fornemme maatte, hafve de Os sligt uden nogen Persohns anseelse at tilkiende gifve, Saa de Sckyldige effter Sagens beskaffenhed vedbøerende kand vorde anseet oc Straffet.

20.

Med Ammunitionen, Materialier oc deslige i Festningerne oc Materialgaardene oc hvad deraf dependerer skall de Iligemaade indseende hafve, at Betienterne dermed rigtig oc forsvarlig omgaar, oc at intet deraf til u=nøtte eller uden deris oc Commendanternes Ordre til Festningernes fornødenhed, udlefverit eller forbrugt vorder, oc at altiit deraf saadan It quantum i forraad findes som til Militiens oc Festningernes fornødenhed, Conservation oc Maintien udkrefves, saavel som oc at alle defecter oc Mangel som Tiid effter anden derwed tilvoxe maatte, effter den 5 Postes viidere formelding snarest mueligt igien Supplerit oc ersatt worder.

21.

Det skall oc vere deris forretning, at de flittig opsiun skall hafve med Magazin oc Tøighuubene ofver alt, at de vedbøerende Conserveris oc i Stand holdes, oc naar det nødig giøres, for ald paakommende Brøstfeldighed i Tiide repareres, Iligemaade at Corps de Gvardene [1] med behørig Ildebrand oc Liuß, saawelsom hvor baraquer ere med behørige oc nødige Bult Secke [2], Straa oc Deckener, til rette Tiide for Folckenes bedere Conservation skyld forsuiufnes. icke mindere skall de

22.

Sig lade vere angelegen, at Reserve oc Felt=saavelsom Festninger-
nis Artiglerie oc hvad dertil hører vedbøerende Conserverit oc
hvis til des i Standholdelse udkræfves maatte, tilliige med hvis
som endnu effter voris allernaadigste anordning til des fulde Com-
plettering mangle maatte, anskaffet, oc effter Haanden dertil
indkiøbt oc til hver Sted henført vorder, saa det altiid i den Stand
parat vere kand, at wii om den deraf forwenttende tieniste stedtze
maa vere forsickret.

23.

Hvis oc ofver kort eller lang, nogen Armee udj Marcken
settes skulle, hafver de den omhyggelighed at bære, at den med
fornøden Prowiant, oc andet hvad til des Subsistence udkrefves
maatte, betimelig tiid forsufnet vorder, Oc vil Wii i slig til-
felde hvorledes med Itt oc andet forholdes skall, dennem Nerme-
re allernaadigste ordre meddeehle.

24.

Naar oc nogen Transport af voris Militie effter voris
allernaadigste ordre foretaget vorder, eller oc at nogen Maga-
zin fra It Sted til andet med voris Eget Fahrtpøig Transporteris
skall, ville wii til de i sliige oc ellersiandere tilfelde, Hvor
Søe=Estaten=Land Militiens Estat, nogen Assistence giøre
skall, med voris deputerede ved Søe=Estaten, Conferere oc
ofverlegge skall, hvorledes sligt da paa beste maade til voris
tienistes befordring, oc voris allernaadigste befalingers eff-
terlevelse i Verck settes oc Exeqveris kand.

25.

Oc som de Directionen ofver den Norske Militair Estat
hereffter som tilforn liigesom ofver den her i Danmarck hafve
skall, Saa skall de oc de vedkomende Betiente, om alting be-
hørig beordre oc Instruere, oc derhen see, at det med Mun-
stringerne, Betallingen, underholdingen, Magazinernes for-
sionelse, oc alt andet det Militair weßen vedkommende, rigtig
oc forsvarlig, oc effter voris allereede derom udgangene oc
hereffter endnu udkommende Forordninger oc Reglementer,
kand tilgaa, Saa Undersaatterne saavelsom Militien, til Lan-
detz Conservation oc voris tienistes befordring, udi goed vil-
lie erholdes maa, oc ellers om alting i saa maade in Spein
med voris Stadtholder oc General Felt Marskalck, Oß Elskel:
høybaarne HER: Ulrich Friderich Güldenlewe flittigen at
Communicere saa intet i saamaade, uden hans videnskab an-
ordnet vorder.

26.

Naar oc noget forefalde kunde, som af Importance vere = oc icke her i denne Instruction anført vere, eller oc i andere maader til voris tienistes Befordring af dennem udfindes maatte, Sligt hafver de Os førend noget Endeligt af dennem derudi Sluttes eller anordnes, tillige med deris allerunderdanigste udførlige Meening oc betenkende allerunderdanigst at tilkiende gifve oc forestille oc Voris allernaadigste resolution som wii derpaa gifvendes vorde maatte, saavelsom alle andere dennem af os allernaadigst tiid effter anden tilkommende ordres oc befahlinger, allerunderdanigst oc hørsommeligen effterlefve oc i Wercksette, oc alting hvad som geheim holdes, oc forties bør, i allerstørste Taushed til deris Dødsdag at holde, oc ingen hvem det end oc vere maatte, uden Os self at Aabenbahre oc tilkiende gifve.

27.

Oc som til Slutning som forbemelt deris forretning derudi fornemmeligen bestaar, at Militien ofver alt paa beste maade Conserveris, setze Complet, oc i goed Stand, parat oc march ferdig holdes, rigtig Munstres oc afbetahles, Magazinerne oc Festningerne med ald fornødenhed oc forraad forsiufnes oc vedligeholdes, goed Ordning oc Sckick ofver alt udj Quarteererne oc paa Marcherne holdes, oc at En hver af de dennem undergifvene Betiente deris charge vedbøerende forrette oc i agt tage, Saa ville wii oc paa det wi om alting behørig Wiidenskab kand hafve, at voris deputerede hver quartall effter holdene Münstering, Os altiid En fuldkommen Extract oc Estat paa voris gandske Militie oc des befindende Stercke oc tilstand, ofver alt allerunderdanigst tilstille skall, med hosføyede udførlig forklaring, hvorledes betahlingen Assignerit, hvorwidt Et hver Regiment oc hver Gvarnison oc andere Betiente af betalte ere, oc hvad En hver til den dag endnu Wirckelig med Restere maatte oc hvorledes de Militien tillagde Middeler anwendt oc indkommen ere, Item oc hvad forraad af Ammunition de bouche et de Gverre ofver alt i Festningerne oc Magazinerne findes, hvad anordning til de manglende defecters Supplering giøres oc ellers i andre maader til voris tienistes befordring anordnet er, in Summa at Os om alting, det lidet med det Store udførlig allerunderdanigst effterretning gifves oc meddeehles, Saa at intet i nogen maade forties, eller fordølges, oc ellers om alt hvis af dennem til voris tienistes befordring udfindes kand, og herudj anbefahlet er, oc deris forretning som Land Militiens Deputerede vedkommer, i høyeste maade oc med største Windskibelighed lade vere angelegen oc forrette, oc sig udj alt saaledes Sckicke oc forholde, som vii den allernaadigst fortroende til dennem

hafver, oc de agter for Oß at svare oc i alle maader bekendt vere. Ladendes det ingenlunde. Sckrevet paa vort Slott Kiøbenhafn den 22 Martii A:o 1690.

Under vor Kongl: Haand oc Signete.

Christian_R

(L. S.) /J. Harboe

Der er det ny at notere, at beskikkelsesbrevene denne gang er udfærdigede i danske kancelli og instruktionen i krigskancelliet. Tidligere var begge ekspeditioner altid udgået gennem kongens kammer, og kongen havde selv været en interesse-ret og virksom medarbejder. Man kan ikke frigøre sig for det indtryk, at det nu skete egentlig var kongen imod, og at han personlig intet har villet haft med det at gøre, men har overladt alt til oversekretærene; der er da heller intet kongeligt medarbejde at spore i den ny instruktion.

Denne er altså Harboes værk, og instruktionen må siges at være et selvstændigt og omhyggeligt arbejde, fastere og mere harmonisk i opbygningen end tilsvarende, tidligere arbejder, dertil med klar opfattelse af øjeblikkets krav.

Der gives bl. a. skarpt præciserede regler for mønstringerne (pkt. 8-11), der som basis for alle udbetalinger var den hvervede hærs ømme punkt, men som under det Brandt'ske regimente var gået i forglemmelse - trods en indskærpende kgl. ordre [1]. I december 1689 havde generalløjtnant Plessen klaget over, at rytteriet ikke var bleven mønstret i tre år! [2]

Instruktionen behandler omstændeligt udbetalingerne til militien (pkt. 14-17) og står her i en vis modsætning til de tidligere instruktioner, som havde haft mere øje for de specielle, kongelige interesser.

Forholdet til de norske myndigheder (pkt. 25) er klarere ordnet end før. Det er nærmest en kontrollerende virksomhed i kongens navn, der ønskes [3], og samarbejde med statholderen forudsættes og foreskrives.

Det ser ud til, at Harboe under udfærdigelsen er bleven assisteret af generalløjtnant Plessen. I et brev fra denne [4] hedder det: "Mon frere hier bei folget die instruction wieder, morgen ob got wil komme auf, oder diesen abent, als wolte, das was dabei zu ehr innern, mit einander absprengen...".

c. De ny deputerede

Reinhold Mejer [5] var yngre broder til den kendte krigssekretær, født 1634 og altså nu midt i halvtredserne. Oprindelig i Gabels og derefter i enkedronning Sophie Amalies tjeneste havde han i 1687 opnået bestalling som kammerråd [6]. Ved siden af sin virksomhed i kammerkollegiet havde han 1689 fungeret som deputeret under troppesamlingen i Holsten.

Han har været en flittig og duelig embedsmand, dertil en smidig personlighed, der, uden at være tilhænger eller beundrer af Brandt, dog vilde kunne arbejde sammen med denne, øve en vis kontrol med dispositionerne og skabe nødvendig kontinuitet for senere tilfældes skyld. Således må han vistnok placeres, ligesom det må antages at være Harboe, der har bevirket hans indtræden i kommissariatet.

Christian Burchard von Felden havde under den skånske fejde været krigskommissær ved sydgrænsen og var derefter blevet landrentemester i Oldenburg. I september 1690 udnævntes han til virkelig kammerråd [1] og blev samtidig, ud over sin virksomhed i rentekammeret, tillige deputeret i landmilitiens kommissariat. Han var nært beslægtet med Brandt, det må antages at være denne, der har fået ham kaldt til begge de ny stillinger, og mulig ligger der i hans ansættelse i kommissariatet et modtræk fra Brandts side i anledning af Mejers indtræden.

Von Felden ses aldrig at have taget sæde i kammerkolegiet, vel p.g. af det snart påfølgende skifte i finansstyret [2]. Ved landmilitiens kommissariat er han fundet som medunderskriver af ekspeditionerne i tiden 12/12 1690 - 29/5 1691, men derudover har han ikke efterladt sig spor.

d. Kontorforhold m. v.

Landmilitiens kommissariat fik, som sine forgængere, plads i krigskollegiets bygning, hvor dets kontorer indrettedes i stueetagen [3].

Ved forandringen skulde det assisterende personel deles mellem de to etater, og dette synes virkelig at være sket, trods Brandts letsindige dispositioner i 1685. Bogholderen Niels Justesen forblev under søetaten, og i hans sted antog Brandt fra 1. marts 1690 proviantforvalter ved auxiliærkorpset, tidligere kopist ved rentekammeret, Thomas Bræmer som kommissariatsbogholder [4]. Gregorius Clausen havde kort efter nytår opnået ansættelse som renteskriver [5]. I hans sted antoges fra 31. januar 1690 den fra det fælles kommissariat overgåede Hans Hansen Seidelin [6] som dansk kommissariatsskriver [7]. Den tilsvarende tyske kommissariatsskriver, garnisonsauditør Johan Conrad Wodroff, vedblev at fungere, og disse to, Wodroff og Seidelin, er de eneste kommissariatsbetjente, der i det første par år opføres i militærreglementet. Efter at have forrettet tjeneste i "snart Threy Aar" søgte Bræmer om også at få løn, hans forhold ordnedes ved kgl. resolution af 2. november 1692 [8], og nu kom også han op i reglementet.

Den 17. februar 1691 fik Brandt kgl. bemyndigelse til at antage en ny fyrbøder (forvalter) Johan Berg samt et bud [9].

Den gamle forvalter Christopher Stegman har fungeret året 1690 ud, men i 1691 kaldes han "forrige fyrbøder" [1].

Ud over de anførte antog Brandt forskelligt personale fra det ældre kommissariat eller nyt, efter øjeblikkets behov og uden kgl. bemyndigelse.

Fra 1/3 1690 har formentlig været til tjeneste: kopisterne Mathias Frandsen, Reimert Hansen, Simon Madсен (afgaaet 31/12 1690) og Mouritz Wogensen (død 10/3 1693) samt endnu et bud [2], fra 17/6 1690 tillige kopisten Simon Nielsen [3].

Den med auxiliærkorpset til England afgaaede kommissariatsskriver Georg Jacob Eggers er vendt tilbage og har, senest fra 4/12 1691 [4], fungeret som tysk kopist (uden nedgang i lønnen!), indtil han den 23/1 1693 befordredes til regimentskvartermester.

Den i maj 1690 fra auxiliærkorpset tilbagevendende Caspar Wodroff trådte straks i funktion som tysk kopist [5].

Ud herover har der været midlertidigt antaget hjælp [6], og det har været tilladt kommissariatsskriver Wodroff at engagere, en tid lang to, senere en privat skriver (David Löseke) [7].

Efterhånden altså et ret talrigt personale.

Der måtte selvfølgelig komme en reaktion, efter at i januar 1692 en ændring af den finansielle ledelse var indtrådt. I maj 1693 måtte kommissariatet søge kgl. bemyndigelse til ansættelserne [8]. Efter at denne var opnået, foreligger der fra juli 1693 en opgørelse over personalet og dets forhold [9], hvoraf følgende uddrag skal gives:

1. Betjentene ved de danske forretninger:	Årlig gage:
- Bogholder Thomas Bræmer	500 rd.
Kopist Simon Nielsen, "som her forbliver udj Bogholderens Contoir"	200 -
- Kommissariatsskriver Hans Hansen Seidelin	300 -
Kopist Mathias Frandsen, "udj Kommissariatsskrifvers Seidelins Contoir og ellers følger nu med paa Rejsen til Holstein".....	144 -
2. Ved den tyske forretning:	
- Kommissariatsskriver Johan Conrad Wodroff	300 -
Kopist Caspar Wodroff, "udj dito Kommissariatsskrifvers Contoir, og ellers følger med paa Rejsen til Holstein" [10]	150 -
3. Fyrbøder og bude:	
- Fyrbøder Johan Berg, "som forbliver ved Kommissariatet".....	100 -
- Bud Christian Klein, "som følger med paa Rejsen til Holstein".....	70 -

- Bud Anders Larsen, "som her hjemme ved Commissariatet forb." ..... 70 rd.
- "Opvarter ved Schiberommenis ladning og losning", Reimert Hansen ..... 100 -
  - Den omhandlede rejse til Holstein refererer til ekspeditionen mod Ratzeburg 1693.

Men det interessante ved opgørelsen er, at der her, for første gang, angives en organisation i kontorer, altså et bogholderkontor og et dansk, respektive et tysk kommissariats-skriverkontor.

Fra kontorerne almindelige virksomhed foreligger bevaret en dansk korrespondanceprotokol, som kan ses at have været ført i Seidelins kontor og en tilsvarende tysk, som må antages ført i Wodroffs kontor. Bræmer har kun efterladt sig en "Correspondance eller Missive Protocoll", i det væsentlige omhandlende Brandts særlige korrespondance, og hvorom mere senere.

Desuden findes enkelte kopibøger m. m. over udfærdigelser af speciel karakter.

Af de indgående sager er bevaret kgl. ordrer, i original såvelsom opførte i en forresten meget ufuldstændig registratur i Bræmers kontor - endvidere nogle, væsentlig til overren-temesteren indkomne breve.

e. Arbejds måde

Medens i almindelighed begge (i vinteren 1690-91 alle tre) deputerede har underskrevet ekspeditionerne, findes der dog stadig en udenomskorrespondance fra Brandts side, og det kan ses, at han har fortsat sin gamle uskik, at ekspedere kommissariatssager på egen hånd, i sit kontor i kammerkollegiet og assisteret af bogholderen Bræmer. Dennes korrespondance protokol er tillige interessant i anden henseende, thi ikke få af de opførte skrivelser er militien uvedkommende, myndighedsangivelsen "Rente Cammeret" kan findes tilføjet, en af skrivelserne er til "Kongelig Maj:sts Renteschre" med direktiver for regnskabsrevision o. s. v. [1].

Protokollens angivelser bekræftes ved de i regnskaberne bevarede originaler, paraferede af Bræmer og med betegnelsen "Rente Cammerit" [2].

Yderligere kan anføres, at en af Brandts skrivelser er paraferet af renteskriver P. Rasmussen og har angivelsen "Rendte Cammeret dend 25 April 1691", men ved forseglingen er generalkommissariatssignet benyttet [3].

Der har i begyndelsen været nogen vaklen i kommissariatets myndighedsangivelse. Brandt brugte helst ikke en sådan, der anvendtes af gammel vane lejlighedsvis betegnelsen "General Commissariatet" [4], men hyppigere "Land Statens Com-

missariat" eller varianter heraf [1]. Efterhånden bliver dog "Land Militiens Commissariat" eneherkende, for så vidt overhovedet en myndighedsangivelse finder sted. Det ældre "General Commissariat" forekommer derefter kun nu og da, og fortrinsvis inde i skrivelserne.

I kontrakter, instruktioner o.l. brugtes angivelsen "Hans Kongl: May:ts til Danmark oc Norge etc. Deputerede ved Land=Militiens Estat" [2].

De allerunderdanigste forestillinger fik ikke myndighedsangivelse.

Kgl. skrivelser til kommissariatet havde adressen "Vores Deputerede ved Land=Militiens Estat", varierende med "Vores til Land=Militiens Estat Deputerede". De udfærdigedes overvejende gennem krigskancelliet.

Det sædvanlige kommissariatssegl ("Generall Commissariat") benyttedes.

Der var fra første færd en udpræget tysk tone over kommissariatet, i modsætning til tidligere, formentlig en følge af, at Brandt var indifferent og Mejer tysk.

f. Virksomhed

Efter nogle afventende dage i slutningen af februar 1690, hvor det i hovedsagen var Brandt, der afgjorde de løbende forretninger, har de tre ældre deputerede i fællig foretaget en afvikling af det gamle forhold. Der foreligger en del ekspeditioner, som viser dette, således endnu den 6/3 1690 udbetalingsordrer med angivelsen "General Commissariatet" og underskrevet af Sehested, Brandt og Elers eller et par af disse [3], samt den 10/3 en fra de "Deputerede ved Søe= og Land Estaten" udgaaet skrivelse, signeret Sehested [4,5].

Den 11/3 optræder konstellationen P. Brandt - R. Mejer for første gang. 11. marts 1690 kan Land Militiens Commissariat regnes at have begyndt sin virksomhed.

Det var jo kongens hensigt, at der, for at opnå bedre orden, skulde tillægges hvert af værnene "sine visse assignationer", og dette kan også ses at være sket, efter indstilling, indhentet fra Brandt.

For flådens vedkommende er den kgl. ordre af 11. marts 1690 [6].

Hvad hæren angår, findes der bevaret en "in martio A:o 1690 udfertiget" angivelse af bl. a. "Land Militiens ... Ordinaire og Extra Ordinaire Udgiffter", samt hvad der tillægges den foråret 1690 [7]. Den er gennemarbejdet af kongen selv, forsynet med hans underskrift og afsluttende bemærkning: "Saaledis som dette kan strek sig for dette aar 1690. Indelt efter denne tidz leilighet og til bedere tider".

Der anvises her militien 6 forskellige skattebeløb i Dan-

mark til en samlet sum af ca. 510000 rd., af den norske told ca. 71000 rd. og endelig afgifter fra hertugdømmerne og grevskaberne, beløbende sig til ca. 511000 rd. Hovedsum ialt ca. 1092000 rd. [1].

Det kan straks siges, at den trufne foranstaltning ingen praktisk betydning fik. Alt blev som før. Over for kongens anskuelse, at "tiidernis tilstand ei tillader nogen Folck at reducere" [2], stod Brandts undskyldning, at kassens slette tilstand var bevirket ved "dend store Equipage forleden Aar, og andre beswerlige udgifter i de fremfarne Aaringer" [3]. I virkeligheden lå det meste af skaden andetsteds, i de gennem årene fortsatte, uordentlige dispositioner - som heller ikke nu hørte op.

Thi hvad nyttede det, at Brandt fortsat udsendte sine "reparationer" over udgifternes fordeling på indtægtsbeløbene, med strikte ordre om efterlevelse og trusel om, at det, hvis "ellerß imod ald forhaabning nogen klage derom skulle indkomme, Vil komme alleene paa hans forsuar". Snart efter fulgte "Hr. Ober Rentemesters aparte assignationer", direkte "paa beamterne oc stædderne", og dermed forvirring og bri-stende evne [4].

Det var navnlig den sjællandske landkommissær, det gik ud over, og hans regnskaber fra 1690 og 1691 bærer i høj grad præg heraf.

Nogle eksempler skal anføres:

I 1690 har en af ham til en oberst udstedt assignation kun for en ringe del kunnet honoreres, fordi Brandt havde trukket for stærkt på amtsskriveren. Landkommissæren havde ikke kunnet få sin originale assignation tilbageleveret [5].

Ved årets slutning er det restancerne for to regimenter, det er galt med. Der har ikke kunnet udbetales de anviste beløb, fordi Brandt allerede havde disponeret over dem.

Brandt pålægger landkommissæren at få sagen bragt i orden og tilføjer i en karakteristisk efterskrift: "P. S. er der noget slikt med de andre Regimenter i Confusion da wilde det wel nu ved nyt aar føres udj richtighed" [6].

I juni 1691 udsteder landkommissæren en assignation til livgarden til hest, men assignationen kan ikke indfries, da vedkommende beløb, med meget mere, allerede er brugt af Brandt til andet formål. Landkommissæren får ikke sin assignation tilbage, men erfarer ad omveje, at garden har fået sine penge fra Zahlkassen, efter særlig ordre af Brandt [7].

Hvor langt ude man var, fremgår af et brev fra Brandt i april 1691 om at skaffe penge til en officer, der skal udenlands og, efter kongens befaling, skal have et års gage forud. Brandt selv har følelsen af at være kørt fast. I en efterskrift tilføjer han: "P. S. her er icke nermer Raad endsom hand wil paa denne maade hielpes paa det hand sin reyße ey lenger schal

opholde [1].

Det var 311 rd. 6 s., det drejede sig om .

Ude i landet var forholdet mindre slemt, men det skal anføres, at den fynske landkommissær til en antegnelse for 1690 udtaler, at der havde været ham tillagt af de Norsche told Intrader = 16055 Rdl hvoraf icke En Dahler bekommet" [2].

Ved det senere opgør over denne tid udtalte søetatens deputerede (og man genkender her den gamle hædersmand Sehested): "Som os self ingen wiße repartition ... blev gifven, til med offte blev forandret, hwiis derom tiid effter anden til Oß indkom, kunde Wij ei heller nogen meddeele" [3].

I en dårlig tid som den her omhandlede var det de favoriserede og de mest pågående elementer, hvis krav blev honorerede.

Resten led nød.

Af mange eksempler skal nogle enkelte anføres:

I sommeren 1690 klagede en regimentschef over, at nogle og tyve lønningsterminer [4] var forløbet, uden at regimentet havde fået en skilling. Efter mange henvendelser til Brandt havde det modtaget nogle assignationer, men de disponible beløb var altid forinden hævede af andre, så det var kun bleven til yderligere, unyttig omkostning. Regimentet vilde forlængst være bragt til ruin, hvis regimentschefen ikke selv havde fremskaffet nogle tusind rigsdaler ved pantsættelse af sine private ejendele. Nu formår han ikke mere, men beder kongen om en bestemt ordre til overrentemester Brandt.

Sagen foranledigede en alvorlig påtale fra kongens side [5].

Værre gik det dog enkeltpersoner:

- en tømrer havde 19. februar 1689 fået assignation for tidligere udført arbejde til ialt 682 rd. Assignationen blev først indfriet 21. december 1690, i mellemtiden havde manden måttet låne penge til livsophold, og kreditorerne havde til sidst villet lade ham arrestere for gæld [6].

- justitsbetjentene nåede ikke før december 1690 at få lønningen for sidste kvartal af 1689 [7].

- december 1691 havde garnisonsfeltskæreren i Korsør et helt år igennem ingen lønning fået [8].

- februar 1691 havde fæstningsbetjentene på Kronborg endnu ikke fået den i juli 1689 forfaldne afregning [9]. Det var for 7 kvartaler, de havde tilgode, og det pålagdes landkommissæren at gøre udvej, så de i det mindste fik et par kvartalers afregning [10].

Det kan have sin interesse at tilstræbe et samlet overblik over situationen i 1691, det sidste år Brandt havde ledelsen, og det er måske også muligt gennem en bevaret opgørelse, "Copia af Repartitionerne for Militien ... for Anno 1691" [11]. I et særligt indlæg anføres de resterende afregninger

pr. 14. november 1690 med et totalt beløb af 451060 rd. [1]. Det kan ses, hvor ujævnt betalingerne var faldet. Medens der i almindelighed var afregnet med rytteriet indtil maj 1690, var dette for adskillige fodfolksafdelingers vedkommende ikke sket siden oktober 1688, og medens der var afregnet med det kongerigske artilleri indtil januar eller maj 1690, stod det holstenske artilleri i restance siden oktober 1688.

En generalmajor havde ikke fået lønning siden april 1689, krigskancelliet ikke i et helt år.

Sådan stod det altså, kort fortalt, til med afdelingerne m. fl., og samtidig fremgår det af mange skrivelser, at amtskriverne og proviantsforvalterne, hvem det blev overdraget at fremskaffe brødkorn, havde de største vanskeligheder med at opnå betaling af leverancerne. Kommissariatet måtte til stadighed både true og trygle for at holde også denne side af virksomheden i gang.

Spørger man nu, hvorledes forholdet mellem de deputerede har forment sig i denne vanskelige tid, da synes det af alt at fremgå, at Brandt har holdt Mejer stærkt nede, og at de to deputerede har stået køligt og reserveret over for hinanden. I den første tid har Brandt alene besørget største parten af de danske og norske sager, og Mejer har kun haft noget råderum, hvad de tyske sager angik. Selvstændig ekspedition har Mejer kun kunnet iværksætte, når Brandt var fraværende, og selv da har han ikke kunnet træffe økonomiske dispositioner, men måttet henvise til "Hr. Ober=Rentemesters hiemkomst". Ved ærbødige, men ingenlunde kollegiale eller hjertelige relationer, med vedlagte genpartar af de foretagne udfærdigelser, holdtes den fraværende overrentemester underrettet om alt.

Det var en fortsættelse af arbejdsformen i sommeren 1689. Mejer var assisterende, mere end deputeret.

Det forandrer intet heri, at dog efterhånden også en del af de danske sager blev overtaget af Mejer, formentlig fordi det begyndende opgør med hele det Brandtske finansstyre krævede overrentemesterens arbejdskraft andetsteds. Brandt var og blev i så høj grad den eneste disponerende i økonomisk henseende, at dette tidsrum - som de tidligere - prægedes af ham alene.

Men trods den velvilje, kongen endnu i foråret 1690 havde vist overrentemesteren, var der dog hos ham en stigende mistillid til Brandts evner som leder af finanserne [2], og denne mistillid resulterede januar 1692 i et personskifte. Der skal om denne begivenhed som om dens flerårige indledning henvises til andetsteds givet fremstilling [3] og her kun meddeles et par supplerende oplysninger for de landmilitære forholds vedkommende.

Det ses, at generalløjtnant Plessen har fortsat sin aktion

mod Brandt [1], i det skjulte understøttet af Harboe. Allerede i maj 1690 kom det på Plessens foranledning, til alvorlig kgl. påtale [2], med forlangende om skriftlig erklæring snarest, "huorudj det bestaar, at den Os allerunderdanigst tilstillede, oc af Os allernaadigst approberede Repartition, om Regimenternes betaling, icke effterleves, oc huorfor Regimenterne, betalingen paa de stæder, som dennem derudj tillagt oc siiden anwiist er, icke bekomme kand." Som man ser, satte den kgl. skrivelse fingeren på selve det ømme punkt.

General Plessen blev utrætteligt ved. Endnu den 6. januar 1692 retter han i en indberetning til kongen et skarpt angreb på Brandt [3], og det er vistnok fra kongen selv der rundt om i skrivelser findes rødkridts understregninger.

Den 11. januar 1692 udgik der til kommissariatet et gennem krigskancelliet udfærdiget kgl. reskript [4], der meddelte, at kongen havde fundet for godt "geheime Raad ... Christian Sigfred von Plessen Directionen ofver voris financer, Indkomster oc Udgiffter ofver alt i Voris Riiger oc Lande ... at anbetroe oc opdrage" samt befaling til kommissariatet, "at I Eder dereffter ... Retter, oc til den Ende med hannem icke alleeniste om ... betalingen oc Udgiffterne til voris Militie... flittig Communicere oc ald behørig effterretning gjør oc gifver, Mens endoc ... Assignationerne oc Anwiisningerne af hannem paa Hvis til Militiens forflegning oc underholding effter Reglementernes indhold, saawelsom ellers til En oc Anden Extra Ordinaire Udgiffter effter voris ... befalinger udkræfvis ... Annammer, oc Viidere Eder ... rette, effter den Anordning oc disposition, hand om betalingen ... giørendes oc forføyendes vorder."

Med dette reskript var da det Brandtske styre til ende. Det havde såsandt ingen gode minder at efterlade.

Plessen tog straks fat med fast hånd. For at komme ud af uføret var det nødvendigt at stifte forskellige lån [5], men herudover og på nærværende arbejdsområde særligt iøjnefaldende og afgørende er den udprægede orden, der fra første færd spores i Plessens dispositioner.

Der udsendtes for hvert kvartal, af Plessen selv signerede repartitioner. De skulde nøje overholdes - og blev overholdte. Det skulde iagttages, "at en hver effter deris fornødenhed Advenant som pengene falder ligelig fornøyet oc betalt vorder." Hvad der måtte blive tilovers af kvartalets indkomster, skulde indtil (Plessens) videre ordre forblive ved amtsstuerne [6].

Over for indblanding af uvedkommende stillede Plessen sig skarpt afvisende, og dette gik bl. a. ud over hans navne, den tidligere alt formående generalløjtnant Plessen, som nu blev sat på plads. De to herrer har næppe været hinanden gunstig stemt, men særlige forhold bevirkede dog, at det åben-

lyst var Reinhold Mejer, generalens misnøje rettedes imod [1].

Ved personskiftet resolverede kongen "ober rent mester Brant til voriß geheime raad att denominere og allene ved commissariatet, indtil videre, att lade forbliwe" [2], men det blev en magtesløs funktion, thi Plessen tillod ikke Brandt at foretage selv den ringeste, økonomiske disposition.

Et par eksempler vil vise dette.

28. marts 1693 må kommissariatet indstille til Plessen angående 4 rd. til en krudtforsendelse [3].

I april 1693 bemyndiger Plessen, efter kommissariatets indstilling, amtsskriveren på Lolland Falster til at anskaffe forskellige redskaber til et ved Korselitze arbejdende kompagni. I juni rekommanderer kommissariatet, at den herved forandigede udgift, 41 rd. 58 s. godkendes. Plessen bemyndiger den sjællandske landkommissær til at afholde udgiften, og hans afgørelse tilstilles så landkommissæren gennem kommissariatet [4].

I november 1693 anbefaler kommissariatet, at en færgebro repareres for ialt 9 rd. 3 m., og Plessen bemyndiger da den fynske landkommissær til at afholde udgiften [5].

Så reduceret var det en gang mægtige kommissariat !

Men Brandt måtte lide endnu en tort. Mange af udgiftsbemyndigelserne findes "udj ... Plessens Absenz, effter gifne Fuldmagt" underskrevne af - Reinhold Mejer, der i høj grad havde Plessens tillid og også i rentekammeret var hans betroede mand [6]. Det var mod Brandt personlig, at mistilliden var rettet, og det gør et egent indtryk at se Brandt en gang sende andragende om et beløb til den fraværende Plessen, der videresender skrivelsen til den ligeledes fraværende Mejer, fordi den "von dem H:rn Justitz Rath nicht mit unterschrieben gewesen" og samtidig meddeler, at hvis Mejer kan finde midler af en nærmere angiven art, må han gerne udstede assignation.

Sagen ender så til slut i krigskancelliet, med fuld orientering til alle om forholdet [7].

Når Brandt så tålsomt har fundet sig i alt dette, kan man vist rolig gå ud fra, at det har været i forventning om, at hans tid nok atter vilde komme.

Men mellem de deputerede var forholdet nu vendt helt om, det var Mejer, der havde magten, man stod køligt og formelt over for hinanden, og Brandt synes i nogen grad at have trukket sig ud af det daglige arbejde.

Kort efter det stedfundne personskifte udrustedes iøvrigt et mindre auxiliærkorps til kejserlig tjeneste (i Ungarn). Krigskommissær Friederich Bernhard von Gehren afgaves til korpset [8], og da han døde, beskikkedes i hans sted den oldenburgske assessor Johan Friderich Brehmer [9].

Af større interesse blev dog den i eftersommeren 1693 foretagne ekspedition mod Ratzeburg. Medens Brandt sad uvirksom i København [1], hvor også bogholderen Thomas Bræmer forblev, var det nu Mejer, der, i kongens følge, optrådte som leder af den administrative tjeneste ved det til ekspeditionen sammendragne troppekorps. Mejer tog med sig kommissariatsskriverne Seidelin og Wodroff [2]. Under ekspeditionen korresponderede Brandt og Mejer lejlighedsvis, som f. eks. den 1. september, da Mejer på en gang besvarer 6 af Brandts breve, "som formedelst andre forefaldende forretninger ej til forn egentlig er blevet besvarede", men hvad der er interessanter, Mejer korresponderer med og giver ordrer direkte til Bræmer, samt får svar, også direkte, fra denne.

Mejer synes at have arbejdet myndigt og ret overlegent, men om økonomiske spørgsmål måtte han gøre indstilling til Plessen. Det er herved af interesse, at han normalt ved hver sag udtaler: "Mit got eragtende skulle vere ..." e. l., og at dette i reglen tages til følge. Var Plessen fraværende, eller hurtigt afgørelse krævedes, ses Mejer at have disponeret på egen hånd.

Der er fra ekspeditionen kun fundet et par originale kongelige ordrer [3]. De har adressen: "Dem ... Deputirten zum Landt=Militair Estat" og er udfærdigede i krigskancelliet.

Mejers stigende selvfølelse synes at give sig udslag også i myndighedsangivelsen. I ekspeditionens første dage finder man "Hans Kongl. May:s til Danmarck oc Norge etc. Estats=Justitz=Cancellie= oc Camer Raad samt Deputerede ved Land=Militiens Commissariat". Denne uhyre omstændelige og besværlige betegnelse afløses for en tid af "Land Militiens Commissariat udj Rensborg", men så bryder "Hans Kongl: May:s til Danmarck oc Norge etc. General Commissariat" eller blot "General Commissariatet" igennem og bliver eneherkende indtil slutningen af ekspeditionen.

Det sædvanlige kommissariatssegl benyttedes.

Efter Mejers hjemkomst er virksomheden ved landmilitiens kommissariat formelt fortsat som før, men i virkeligheden under sådanne vilkår, at en krise før eller senere måtte indtræde. Mejers stigende selvfølelse [4] har ikke kunnet gøre samarbejdet med den vel kun tilsyneladende rolige og veltilfredse gehejmeråd Brandt let, men dertil kom, at kommissariatet praktisk talt var sat ud af spillet, dets arbejdspræstation stærkt svindende. Det kan ses, at ikke alene lokale myndigheder (amtsskriverne, proviantforvaltere o. fl.) men også militiens afdelinger i stigende grad henvendte sig til gehejmerådet Plessen med omgåelse af kommissariatet. Plessen afæskede

vel i reglen sidstnævnte en udtalelse, inden han traf sin afgørelse, men hensigten med kommissariatet kunde alligevel ikke herved siges at være nået.

En optælling af ekspeditionerne i kommissariatets to protokolrækker viser af danske skrivelser 656 i 1691, 432 i 1692, 139 i første halvår af 1693, for de tyske skrivelser er de tilsvarende tal 656 - 590 - 272, hvor det må huskes, at de fra først af var Mejers særlige arbejdsområde.

Brandts modstandere, og her navnlig Harboe, har vel håbet på, at forholdene skulde vise sig så utålelige for den tidligere overrentemester, at han gik sin vej, men det skete ikke, og en omorganisation af kommissariatet måtte gennemføres uden hensyn hertil.

Også i søetatens kommissariat var forholdene blevet uholdbare. Den gamle Christoffer Sehested var træt. Elers var død i februar 1692, der kunde af deputerede kun regnes med den tidligere overzahlmester Oluf Hansen og med Sehesteds søn, kammerjunker Christian Sehested, som faderen i 1691 havde skaffet ind i kommissariatet [1].

Det er ikke lykkedes fra arkiverne at fremdrage momenter til nærmere belysning af forholdene, og der kan derfor kun siges, at reorganisationen så at sige må være kommen som en selvfølge, noget efter nytår 1694. Den 6. februar udgik det kgl. reskript om den fremtidige ordning, 10. februar slutter ved landmilitiens kommissariat den tyske, 13. februar den danske protokol, samme dag den af Bræmer førte, særlige registratur.

13. februar 1694 må det hidtidige landmilitiens kommissariat have afsluttet sin virksomhed.

Ifølge det danske militærreglement var den beregnede udgift til hæren (det ordinære budget) i 1690 - 992395 rd., 1691 - 964454 rd., 1692 - 997007 rd. og i 1693 - 922112 rd.

En beregning ud fra de tidligere angivne synspunkter vil da give følgende grove skøn over den kongeriget påhvilende skattebyrde til hæren:

1690.....	ca.	750000 rd.,	
1691.....	-	700000	-
1692.....	-	750000	-
1693.....	-	800000	- .

5. LAND MILITIENS COMMISSARIAT
SOM DEL AF LAND- OG SØETATENS COMMISSARIAT

I. 1694 - 1699

a. Oprettelse

Et den 6. februar 1694 gennem krigskancelliet udfærdiget kgl. reskript [1] var rettet til:

- gehejmeråd Jens Juel,
- gehejmeråd Peter Brandt,
- oversekretær Matthias Moth,
- overkrigssekretær Jens Harboe,
- etatsråd Reinhold Mejer,
- justitsråd Oluf Hansen og
- kammerjunker Christian Sehested.

Det lød således:

V. S. G. t. "Saasom vj allernaadigst for got befinde, Eder samtligen forretningen som Deputerede wed Land= oc Søde=Estatens Commissariat at opdrage, Dog saaledis, at hver Estats forretning altiit Separat hver paa sit Stæd som Land Estatens uden for Holmen oc Søde=Estatens inden paa Holmen, paa de Stæder som De Deputerede tilforn Samlet verit hafver Sckeer; Saa Er hermed voris allernaadigste willie oc befahling, at I Eder dereffter allerunderdanigst Retter, samme forretning paa begge Stæder Effter hosfølgende Tvende Instructioners wiidere formelding, samtligen behørigen i agt tager, Oc Ellers effter berørte Instructioners Indhold med voris Geheime Raad Oß Elskel: HEr: Christian Siegfred von Plessen Communicerer oc ofverlegger, Saa at voris Tieniste herwed udi alt saaledis i agt maa tages, som forswarligt vere Kand oc vj den allernaadigste fortroende til Eder hafve. Dermed..." etc. Kiøbenhafn den 6 februarii Anno 1694.

Ved særlige skrivelser af s. d. til Moth, Harboe og Mejer meddeltes det dem, at beskikkelsesbrevet var at forstå således, at de kun skulde deltage i kommissariatsforretningerne i den udstrækning, de dem betroede forretninger i danske kancelli, respektive krigskancelli og rentekammer måtte tillade det. Moth såvelsom Mejer fik anvisning på især at deltage i landetatens forretninger [2].

Til gehejmeråd C. S. Plessen udgik der ligeledes den 6. februar et kgl. reskript [3] med meddelelse om kommissariatets oprettelse. Det var bleven befalet de deputerede, "at de effter deris dennem meddeehlte Instructioners Wiidere Indhold altiit med dig i det mindste Een Gang om Vgen oc ellers saa tit oc offte det nødig giøris Sckall Conferere og ofverlegge; Saa er hermed voris allernaadigste Willie og Befahling, at du dig der-effter allerunderdanigst Retter, og som forbem:t med dennem sammentræder oc alting samtlig behørigen ofuer weyer og wii-

dere i saamaade forføyer, huad som i best oc gaufnligst till voris Tiennistes befordring, Land og Søde=Estatens Conservation oc opnam, eragte og for got befinde maatte."

Endvidere kan det ses [1], at der den 6. februar er skrevet - "Til General Lieut: Schack at Conferere med de deputerede paa Land Militiens Estat naar de det for got befinde om hvis som til Infanteriets Conservation oc opnam kand geraade.

in Simili

- til General Lieut: Pleß om Cavalleriet saasom de deputerede tilliige opsigten ofver Ryttergodtset er opdraget."

De to generaler synes her at figurere som en art våbenchefer for de to hovedvåben.

Og endelig tilskreves der den 10. februar overkrigskommisær (og tidligere landkommisær) Braem [2], at han og general Plessen vedblivende - men fra nu af i forening med de deputerede - skulde have opsigten med ryttergodset, at han iøvrigt skulde forrette mønstringerne overalt ved militien og i den anledning beordredes til, "naar du her til stede er, og afkomme kand, hos bemelte Woris Deputerede dig indfinde, og der Woris Tienniste, ved Land=Militiens Estat, effter Woris dennem meddeehlte allernaadigste Instructions wiidere formeliding wedbørende i agt tage."

Ved denne kgl. ordre [3] blev således justitsråd, overkrigskommisær Gothard Braem meddeputeret i Land Militiens commissariat i alle sager, ryttergodset og mønstringerne vedkommende.

Fraregnet Moth og Braem havde de deputerede også tidligere haft med commissariatsforretninger at gøre. En enkelt, Sehested, var kun 28 år, men de øvrige i alder fra 47 (Moth og Harboe) til 62 år - erfarne i statens tjeneste [4].

b. Instruktion

Denne var ligeledes af 6. februar 1694, udfærdiget gennem krigskancelliet og lydende som følger: [5]

Instruction

Hvoreffer Vi, Christian den Femte ... ville voris Deputerede ved Land Militiens Estat udi de dennem Anbetroede forretninger ved Land Militien, sig indtil wiidere anordning allerunderdanigst Rette oc forholde skall.

1.

Paa det dertil anordnede Stæd, skal de saa tit oc ofte det nødig giøres oc voris tjeneste det udkræfver, sammenkomme, oc der med hin anden ofverlægge oc Conferere hvad som deris

Forretning vedkomme oc ellers till voris Milities gaufn oc beste oc tienistes befodrning ofver alt geraade kand.

2.

De skall sig i høyeste maade lade vere angelegen, at Voris Militie ofver alt i Danmarck, Førstendommerne oc Grefskaberne till Hest oc Foeds paa beste maade Conserverit oc Regimenterne oc Compagnierne effter voris Reglements Indhold, setze Complett oc i saadan Stand oc Estat underholden vorder, saa de altiid saawit mueligt er march ferdig oc parat vere Kand, Til hvilcken Ende de

3.

Med voris Commenderende Generaler, Commendanten, Chefs af Regimenterne oc andre wedkommende, oc især de tilstede verende Høyeste Generals Persohner En gang om Ugen, eller saa tit oc ofte det nødiggiøres skall Conferere, paa det at intet derwed feile, Mens alting som forbemelt i saadan parat Stand saawit mueligt setze vere maa, Saa vj om dend deraf formodende tieniste i alle tilfelde desto meere kan vere forsickret.

4.

Paa det de oc om Militiens Stercke oc tilstand, saawelsom oc, om alt hvis forraad af Ammunition de Bouche et de Guerre som ofver alt i Festningerne oc Stæderne, Land Militien vedkommende findes, desto bedere Wiidenskab oc effterretning hafve oc om alting i saa maade Rett nøye Informerit vere kand, Sckall de sig strax af Ober=Krigß= oc Landt=Commissarierne saawelsom af alle Ammunition= oc Proviant= Commissarier oc forwaltere, oc alle andere Land=Militien i saamaade wedkommende Betiente, behørige oc Rigtige underskrefvene Extracter, Ruller oc Inventaria paa alting, baade paa Regimenternis oc Compagniernis Stercke oc tilstand, saawelsom oc hvad i Tøig= oc Magazin=Huußene findes, oc i hvad Stand oc Danlighed det er, intet undtagen lade gifve, oc den nem derhos anbefahle hver Quartal eller Maanet u=foranderlig dermed Riktig at Continuere, Saa de om saa megit bedere setze af= oc til=gangen og hvad forraad paa hver Sted findes som forbemelt kand wiide.

5.

Naar de effter indkommende Extracter, Inventarier eller i andre maader fornemmer, at paa It eller andet Stæd oc fornemmeligen udi Festningerne nogen mangvement enten paa Ammunition, Proviant eller hvad det Vere Kand, som til Mi-

litiens oc Festningernis Conservation oc fornødenhed udkræfves, vere maatte, Skall de af yderste Efne Søge at Raade Boed derfore oc tilsee, at alle saadanne defecter straxsen oc allersnariste mueligt anskaffet, oc alting i saamaade til voris tienistes befordring uden Ophold remederit vorder.

6.

Med Militiens Indquartering, baade paa Landet oc i Stæderne, skall de wedbøerende Opsigt hafve, at ingen derwed forurettes eller betynges, mens at den /: med mindre Tiidernis oc Coniuncturernis tilstand, det anderledis udkræfve maatte :/ proportionaliter effter It hver Steds oc En hver Byes tilstand oc Vilkor skeer, oc dereffter wiidere Sckarp oc flittig indseende hafve, at Borgerskabet oc LandManden ey af Militien under hvad Sckin oc prætext det end vere maa, Graveris eller nogen Molest i deris Huuße eller andensteds tilføyes; Mens tvert imod for alle Insolentier Krafftig beskøttet oc de modtwillige effter indkommende Klagemaall effter voris Kriigß Articklers Indhold behørigen afstraffet vorder.

7.

Naar nogen Troupper enten af Quarteerene omwexles, eller i andre maade nogen march af os allernaadigst anordnis, Skall de, de nødige marchrouter Regimenterne oc Compagnierne betimelig tiid tilstille oc meddeehle oc derudj Tydelig Specificere, hvor hver Natteleye vere skall, hvad de paa hver Sted bør at nyde, oc hvor mange Vogne paa Stabet oc hver Compagnie lefveris oc gifves maa, oc at tilsees, at hvercken Borger eller Bونده i Ringeste maade noget wiidere end hvis som i Marchrouten /: som Regimentsquarteermeesteren altiid En gandske Dag tilforn med hos de wedkommende sig skall anmelde :/ anført er, Under hvad Sckin det oc vere Kand, aftvinges, eller i andre maader nogen ulempe paa marchen tilføyes, Mens at dennem for alt hvis som de wiidere end i MarchRouten anført er, udgifve maatte, wedbøerende wederlaug skee, oc Officererne sliigt igien straxsen/: hvis de icke førerend deris afMarch fra Stedet, de Wedkommende oc Klagende fuldkommen Satisfaction for alt gjør :/ i deris Gagie afkortes, oc derforuden behørig til rette stilles, hvorom oc AmtMendene udi deris dem allernaadigst meddeehlte Instruction allernaadigst anbefahlede ere.

8.

Oc som vj allernaadigst ville, at Voris militie som i Festningerne oc paa Landet ligger hver quartal /: dog Cavalleriet ickon tvende gange som om forAaret oc effter Høsten :/ udj Generalernis oc Commendanternis udj Festningerne deris nærverelse Münsteris skall, Saa wille vj at Voris deputerede

samme Münstringer, naar de afkomme kand, self skall biwaane oc forrette, Mens naar de formedelst andre forretninger det ey kand gjøre, skall de dennem ved Ober=Krigß= oc Landt=Commis-sarierne, hvor dog altid den General Major i hvis Canton Regimenterne ligge hos vere skall, lade forrette, Oc skall de self saawelsom Commissarierne som Münstringerne forrette, altid nøye tilsee oc efterforske om med alting ved Regimenterne effter voris ordonnancers oc Reglementers Indhold uden nogen Underslebs begaaelse rigtig tilgaaer, oc om En hver det bekommer, som vj hannem der udi allernaadigst tillagt hafver, saawelsom oc tilsee, at alle paa Münstringerne forekommende Klagemaale, vedbøerende remedierit oc afgjort worder.

9.

Hvis de oc paa Münstringerne befinde maatte, at En eller anden Høy= eller Ober officerer imoed voris ordonnancer oc Reglementer sig saa grofvelig forseet hafde, oc det af saadan Danlighed oc Importance vere maatte, at det icke strax paa Münstringen kunde remedieris, Mens ved Kriigß Retten eller i andre maade effter voris allernaadigste anordning fick at afgjøres. I sliig tilfelde hafver de førerend at noget wiidere derudj foretages eller anordnes, Os sliigt først allerunderdanigst oc udføerligen at tilkiende gifve oc Voris nermere allernaadigste Resolution derom indhente, Mens skulle vj ej tilstede vere, oc desliige forefalde maatte, som ey nogen ophold taale kunde, hafver de den hos verende oc Commanderende General Saa oc General Auditeuren det at tilkiende gifve, saa den Scyldige ved Kriigß Fiscalen derfor Kand vorde tiltalt oc effter Kriigß Articklerne afstraffet.

10.

De hafve oc at tilsee, oc de dennem undergifvene Betiente for hvilcke præsentationerne skeer flittig oc alworlig at tilholde, at folckene som for dennem præsenderis, nøye Examiners baade om deris Døgtighed oc hvor de tilforn tient oc verit hafver, Saa at ingen ved præsentationen enrøulleris uden de som goedwilligen uden nogen tvang eller anden optenckelige maade, som ellers vel ved hverfvningerne foregaaer sig vil lade antage oc Vj goed oc bestandig tieniste af Kand hafve at formode, oc ey saadanne som udj voris allernaadigste Forordning de dato Kiøbenhafn den 18 december 1688 at antage forbudne ere.

11.

Oc som Münstringerne ofver alt som forbemelt quartaliter oc hver halfve Aar Riktig skee skall, Saa wille wi oc at ingen gemeene uden hvad paa Münstringerne skeer, skall Casseris

eller løslades, med mindre omstændighederne saadanne vere kunde, at Voris Deputerede det for got Eragte maatte, saa voris tieniste derwed Sekade liide, om samme løesgifvelse den neste holdene Münstering skulle opbie.

12.

Med Rytter Gotzet som til National Regimenterne i vort Riige Danmarck udlagt er skall de tilliige med Voris General Lieutenant Oß Elskel: Samuel Christoph von Pleßen oc Ober Krigß Commissaire Bram flittig oc vedbøerende indseende hafve, at det paa beste maade Conserveris wedliigeholdes oc forbedris, Saa Regimenterne deraf deris Underholding effter ordonnancens Indhold maa bekomme, disliigeste oc nøye agt paa gifve oc derhen see lade, at Officer, Rytter oc Bonde sig i alle maade effter ordonnancen forholder, oc at ey wiidere tages eller gifves end der udj utrøkelig formeldet er, saawel som oc, at de Middeler som til Regimenternis Casser af Sogne Rytter Penge eller i andre maade lagt er, forswarligen vorder disponerit, saa ey det Ringeste af samme Middeler udgifves eller af Casserne betales, uden hvis vj allernaadigst Special anbefahle maatte, eller oc til Gotzes Conservation tiltagelse oc bedere i Standsettelse u=omgiengelig nødig giøres, oc af Voris Deputerede tilliige med General Lieutenanten for tienlig eragtes maatte. Om Hvilcket alt med woris Geheime Raad Oß Elskel: Christian Siegfred von Plessen Iliigemaade som hereffter wiidere om formeldes altiid først skall Communiceris, Saa hand om hvis Casserne Kand angaac tilforn behørig wiidenskab kand hafve.

13.

Naar Münstringerne som forbemelt hver quartal oc halve Aar forrettede ere, skall effter Münster Rullerne alle AfReigningerne for den gandske Münstrede Militie oc ellers for alle andre som udi Militair Reglementerne for nogen Gagie oc Sold at nyde indført ere, effter Reglementernis oc ordonnancernis Indhold Rigtig forfattes oc giøres, Som Voris Deputerede siden hafver at efftersee oc revidere, førerend de derpaa nogen Assignment til betaling udstæder; Oc som vj allernaadigst for got befinde, at Ober Kriigß Commissaire Bram som forbemelt tilliige med Indseende ofver Rytter Gotzet hafve, oc ellers Münstringerne ofver alt saa wit mueligt Oc i sær ofver National Regimenterne tilliige med Generalerne altiid giøre oc forrette, saa oc Sessionerne naar hand kand afkomme med bjwaane skall, Saa der altiid En liighed oc En maade ofver alt oc fornemmeligen ved Nationalweßenet for Godtetz bedere Conservation skuld oc i Standsettelse holdes oc bruges maa, Oc voris Deputerede saa megit bedere wiidenskab om des tilstand oc Rette beskaffenhed hafve Kand, Saa wille wii oc, at naar hand her tilstede er, de hannem

med udj Commissariatet wed Land Militien skall tage oc der til-
liige med woris tieniste behørigen beoagte.

14.

Med bemelte voris Geheime Raad Christian Siegfred von Pleßen skall de i det Ringeste hver Uge En gang eller saa tit oc offte det nødig giøres udj LandEtatens Commissariat sammenkomme, oc med hannem Conferere oc ofverlegge, baade om Militiens tilstand oc alt des Vedkommende Saa oc om betalingen dertil, hvorledis den best oc bequemmeligst oc paa Rigtigste maade till undersaaternis mindste beswer oc Militiens Conservation uden nogen Extra tillegg eller afdrag enten quartaliter eller hver halfve Aar effter Afreigningernis Indhold skee Kand, Saa Assignationerne dereffter paa wedkommende som Middelerne da i hænde hafve, Kand worde indrettet oc de vedkommende Extraderis, saa de betalingen strax derpaa uden nogen wiidere ophold Kand annamme.

15.

Fornemmeligen hafver voris Deputerede med bemelte Voris Geheime Raad von Pleßen først oc for alting at Conferere oc ofverweye, hvor oc paa Hvilcke Stæder Regimenterne deris Lehninger avance oc underMunderings Penge best oc Rigtigst oc til Rette Tiide Kand bekomme oc Annamme, Saa de wedkommende dennem uden nogen formindskelse eller afkortning, under Hvad Sskin det er oc vere Kand, maa bekomme, anseendis at Voris Milities Conservation derudj fornemmeligen med bestaar, som ellers hvis den icke prompte oc i tiide skulle følge icke liden fortræd oc u=lempe til woris tienistes præjudice oc nachdeel ville med sig drage.

16.

Icke mindre hafve de med hannem at Conferere om hvis Penge til En och anden Extra Ordinaire Udgiffters fornødenhed som til Festnings Bygning, Materialiers, Ammunitions Provisions oc anden Indkiøb saawelsom ellers i andre maade nødig vere maatte, som vj allereede anbefahlet oc wisße Summer til Hver Ting allernaadigst anordnet hafve, hvor oc paa hvilcke Stæder samme Summer Kand tages, Saa i Tiide naar wiides hvor Pengene ere at bekomme, om des Indkiøb saa megit promptere anstalt til meeste mesnagies iagttagelse giøre kand oc Voris tieniste om saa megit bedere fortsettes.

17.

Hvis Summer som effter woris allernaadigste Resolutioner oc befahlinger til En oc anden u=formodentlig oc ey forud-

forventende Extra Udgifter u=omgiengelig behøfves maatte, derom hafver de berørte voris Geheime Raad i Tiide behørig Kundskab oc effterretning at tilstille oc gifve, Saa de dertil udkræfvende Penge betimelig tiid liigesom Sagerne er presant til oc En Hastig remedering udkræfves, Kand worde anwiist, Oc Er det saa wiidere woris Deputeredes werck at have flittig indseende med at samme saawelsom alle andre til En oc anden ordinair oc Extraordinaire Udgifter anordnede oc behøfvende Middeler, Retteligen oc forswarligen til det som de til destinerede ere, angewendt oc forbrugt Vorde, Oc at hvis som derfor enten bygges, anskaffes eller i andre maader giores skall, Retteligen oc forswarligen forferdiges oc præsteris, Oc Enhver Siden derfor vedbørende Reede oc Rigtighed gjør, Oc hafve de i det Øfverige om Rytter Cassernis tilstand, beskaffenhed, oc hvad wiidere udi En eller anden maade betalningen oc des vedkommende kand vere angaaende, med foranførte Voris Geheime Raad von Pleßensat Conferere, Saa hand om Alting i saamaade ald desidererende effter retning oc wiidenskab kand hafve.

18.

Med Prowiant Weßenet skall de oc flittig indseende hafve, først at altiid for It Aar om mueligt af alle slagß som til Land Militien oc Gvarnisonerne behøfves, i Magazinerne findes, dernest at der udi Festningerne ved Grentzerne derforuden for En 10 å 12000 Mand paa En 6 å 7 Maaneder /:dog af saadanne Wahre som Rug, Hafre, Salt oc desliige som ey er forderfvelse undergifven /: i forraad oplegges, Saa at om vj nogen mouvement paa Grentzerne med voris militie i En Hast war forarsaget at gjøre, de den nødige Subsistence deraf Kunde finde. Betienterne som Prowiantweßenet at forestaae anbetroet ere, hafve de oc Alworlig at tilholde, oc ellers self Ideligen Indseende med hafve, at de Commis Brødet wel dannet oc baget i sin fulde Wegt til Soldaterne effter den derom giørende anordning lefvere, oc at derunder ingen Undersleb begaaes. Iliigemaade hafver de oc Magazin= oc Prowiant=Huußene, da oc nu self at visitere, eller oc ved andere, naar de self ey afkomme kand, nøye oc Sckarp at efftersee oc ellers inquirere lade, om Magazinerne til Militiens Subsistence oc saa døgtige oc goede ere som skee bør, oc om det quantum oc derudj findes som efter Indkommende Extracter der udj bør at Vere, oc som hver Aar udskrifning af Voris RenteCammer faar at Sckee, Hvad til Magazinerne Opfyldelse oc forsiufning behøfves, Saa hafve de Iliigemaade herom betimelig tiid, saa oc om hvis ellers i saa maade til Magazinerne fornødenhed mangle maatte med Anførte voris Geheime Raad von Pleßen at Conferere oc ofverlegge.

19.

De skall oc icke mindre flittigen selvver til see oc Viidere tilsee lade, at ofver alt Rigtig Maal oc Wegt udi Magazinerne oc Proviant Huußene findes, oc at dermed Redelig oc forswarlig omgaaes, Item oc at betienterne med Voris Magaziner ey nogen KiøbMandskab, Udlaan eller desliige u=sømmeligheder drifver oc forøfver, desliigeste oc, at alt hvis som Indkiøbes skall til Rette Tiide oc for nøyeste Priiß mueligt er til Voris Nøtte oc fordeehl uden nogen sær Interesse, Egen Nøtte oc føyelse skeer, Oc maa de ingen Leverancer enten wed dem selv under hvad prætext det end oc Vere Kand self giøre eller giøre lade, langtmindre tilstede at nogen af betienterne som Magazinerne under Hænder hafver eller ved Land Militiens forretninger bestilt oc anbetroede ere, det giøre, efftersom wed saadan tilladelse Stor undersleb til Voris merckelig Skade, lettelig Kand underløbe, oc hafve de ellers En hver betiente vere sig Commissarier, Ammunition=Prowiant= oc Material=Forwaltere oc Skrifverer, alworligen setze at Erindre, at de deris Charger oc hvis dennem ellers anbefahlet Vorder, effter deris allerunderdanigste Æd oc Pligt forswarligen oc med ald Windskiibelighed forrette oc i agt tage, Oc hvis de om nogens U=døgtighed forsømmelse, effterladenhed eller u=troskab noget fornemme maatte, hafver de Os sliigt uden nogen Persohnsanseelse at tillkiende gifve, Saa de Sckyldige effter Sagens beskaffenhed wedbøerende Kand worde anseet oc Straffet.

20.

Med Ammunitionen, Materialerne oc desliige i festninger-
ne oc Material Gaardene oc hvad deraf Dependrer skall de Iliigemaade indseende hafve, at betienterne dermed Rigtigen oc forswarligen omgaaer, oc at intet deraf til u=Nøtte eller uden deris oc Commandanternis ordre til festningernis fornødenhed udleferit eller forbrugt worder, Oc at altiid deraf saadan It quantum i forraad findes som til Militien oc Festningernis fornødenhed, Conservation oc maintien udkræfves, saawelsom oc at alle defecter oc Mangel som tiid effter anden derwed tilwoxe maatte, effter den 5te Postes viidere formelding snarest mueligt igien Supplerit oc ersat vorder.

21.

Det skall oc vere deris forretning, at de flittigen Opsium skall hafve med Magazin oc Tøighuußene ofver alt, at de vedbøerende Conserveris oc i Stand holdes, oc naar det nødig giøres, for ald paakommende Brøstfeldighed i Tiide repareris, Iliigemaade at Corps de Gvarterne med behørig Ildebrand oc Lyß saawelsom hvor Baraquer ere med behørige oc nødige Bult Secke, Straa Deckener saa oc Ild oc Liuß Iliigemaade til Rette Tiide for

folckenes bedere Conservation skyld forsiufnes, icke mindre skall de

22.

Sig lade vere angelegen, at reserve oc felt=saawelsom Festningernis=Artiglerie oc hvad dertil hører wedbøerende Conserverit, Oc hvis til des i Standsettelse udkræfves maatte tilliige med hvis som endnu effter Voris allernaadigste anordning til des fulde Completering mangle maatte, tiid effter anden saawit mueligt anskaffet oc effter Haanden dertil Indkiøbt oc til hver Sted henført Vorder, Saa det altid i den Stand parat vere Kand, at vj om den der af forwentende tieniste stetze maa vere forsickret.

23.

Hvis oc ofver Kort eller lang, nogen Armée udi March settes skulle, hafver de den Omhyggelighed at bære, at den med fornøden Proviand oc andet hvad til des Subsistence udkræfves maatte betimelig tiid forsiufnet worder, oc vil wii i sliig tilfelde, hvorledis med It oc andet forholdes skall, dennem nærmere allernaadigste ordre meddeehle.

24.

Oc som de directionen ofver den Norske militair Estat hereffter som tilforn liigesom ofver den her i Danmarck hafve skall, Saa skall de oc de wedkommende betiente om alting behørig beordre oc Instruere, oc derhen see, at det med Múnstringerne, betalingen underholdingen, Magazinernis forsynelse oc alt andet det Militair Weßen wedkommende, Rigtig oc forswarlig, oc effter voris allerede derom udgangene oc hereffter udkomnende forordninger oc Reglementer, Kand tilgaae, Saa undersaatterne saawelsom Militien til Landets Conservation oc voris tienistes befordring udi goed willie erholdes maa, oc ellers om alting i saa maade in Specie med woris Stadtholder oc General Feltmarskalck, Oß Elskel: Høybaarne HER Uldrick friderick Gyldenløwe flittig at Communicere, saa intet i saa maade uden hans Wiidenskab anordnet worder.

25.

De skall oc fornemmeligen derhen see, at hvis som wed Festningerne eller andensteds effter voris allernaadigste befahling baade effter Sluttede accordter saawelsom ellers bygges, forferdiges oc giøres skall, at sliigt med allerbeste Mesnage mueligt er, skeer, at Contracterne derom i Tiide i behørig Form til Voris gaufn oc beste indRettes, oc siden udi alt punctuell oc Rigtig effterlefvat oc i Werck satt vorde, Saa oc at hvis dertil af Materialier eller i andre maader udkræfves, betiime-

lig tiid anskaffes, saa Arbeidet ey derofver forsømmes oc Voris tieniste tilbage settes. Icke mindre fligtig Opsium hafve, at alt hvis officererne enten af Armatur, Mundering eller i andre maader til Rytteren oc Soldaten, enten effter Voris allernaadigste ordonnancers oc Reglementers Indhold, eller oc effter Special Contracter oc Capitulationer, tiid effter anden anskaffe skall, sliigt vedbøerende oc forswarligen Præsterer oc effterleffer, Saa paa alle Siider fuldkommen fornøjelse for hvis Oppebaaret er skeer, oc i alle maade præstanda præsteris.

26.

Naar oc noget forefalde kunde, som af Importance vere, oc icke her i denne Instruction anført vere, eller oc i andre maade til Voris tienistes befordring, af dennem udfindes maatte, Sliigt hafver de Oß førerend noget Endeligen af dennem derudi Sluttes eller anordnes, tilliige med deris allerunderdanigste udføerlige Meening oc betenckende, allerunderdanigst at tilkiende gifve oc forestille, Oc woris allernaadigste Resolution som vi derpaa givendes vorde maatte, saawelsom alle andre dennem af Os allernaadigst Tiid effter anden tilkommende ordres oc befahlinger allerunderdanigst oc hørsommeligen effterlefve oc i Werck sette, Oc hvad som Geheim holdes oc Ties bør, i allerstørste Taushed til deris døds dag at holde oc ingen hvem det oc Vere maatte, uden Oß self at Aabenbahre oc tilkiende gifve.

27.

Oc som til Slutning som forbemelt, deris forretning derudi fornemmeligen bestaaer, at militien ofver alt paa beste maade Conserveris, Stetze Complett oc i goed Stand, parat oc march ferdig holdes, Rigtig Münstres oc afbetales, Magazinerne oc Festningerne med ald fornødenhed oc forraad forsiufnes oc vedliige holdes, goed Ordning oc Skik ofver alt i Quarteererne oc paa Marcherne holdes, oc at En hver af de dennem undergifvene betiente, deris charge wedbøerende forrette oc i agt tage, Saa wille wii oc paa det wii om alting behørig wiidenskab kand hafve, at Voris Deputerede hver quartal eller half Aar, effter holdene Münstering, Oß altid En fuldkommen Extract oc Estat paa voris gandske Militie oc des befindende Stercke oc tilstand, ofver alt allerunderdanigst tilstille skall, med høsføyede udføerlig forklaring, hvorledis Betalingen Assignerit, hvorwidt Et hver Regiment oc hver Gvarnison oc andre betiente afbetalt ere, oc hvad En hver til den Dag endnu wirckelig med Restere maatte, Item hvordan de Extra Udgifter disponerede oc hvad deraf til hver Ting betalt ere, Saa oc hvad forraad af Ammunition de Bouche et de Guerre ofver alt i festningerne oc magazinerne findes, hvad anordning til de Manglende deffectors Supplering af dennem oc voris Geheime Raad von Pleßen giøres, oc ellers

i andre maader til voris tienistes befordring anordnet er, in Summa, at Os om alting, det Liidet med Store udføerlig allerunderdanigst effterrettning gifves oc meddeehles, Saa at intet i nogen maade for Os forties eller fordolges, Oc ellers om alt hvis af dennem til Voris tienistes befordring udfindes Kand oc herudj anbefahlet er, oc deris forretning som Land Militiens Estat Deputerede wedkommer i Høyeste maade oc med Største Windskiibelighed lade vere angelegen oc forrette, Oc sig udj alt saaledis Skiecke oc forholde som wii den allernaadigst fortroende til dennem hafver, oc de agter for Os at svare oc i alle maader bekient vere. Ladendes det ingenlunde. Gifvet paa voris Kongl: Residence udj Kiøbenhafn den 6 Februarii Anno 1694.

Under vor Kongelig Haand oc Signete.

Christian R (L.s.) / J. Harboe

Instruction for de Deputerede wed Land Militiens Estat.

Ved udarbejdelsen af ovenanførte instruktion har Harboe i det hele taget lagt sit ældre arbejde af marts 1690 til grund, og flertallet af punkterne er praktisk talt enslydende, om end redaktionelle småændringer og erfaringsmæssige småforbedringer kan findes. Det ældre punkt (24) angående samarbejdet mellem de to værnss kommissariater er udgået som unødvendigt, og et nyt punkt (25) om tilsyn med fæstningsarbejderne m.v. er tilkommet.

Der er derefter kun to hovedændringer tilbage, den første (pktt. 12 og 13) omhandlende ryttergodset og mønstringerne, den anden (pktt. 14-17 og delvis 18) vedrørende hærens økonomi.

Efter en ældre forestilling af 18. januar 1690 fra general-løjtnant Plessen havde kongen den 25. februar samme år resolveret, at generalen i forening med den daværende landkommisær Braem skulde have inspektion med ryttergodset ved de 10 nationalregimenter til hest og bestyrelsen af de ret betydelige regimentskasser, samt at der i den anledning skulde oprettes et "ryttergodskontor" under ledelse af en bogholder.

Men foranstaltningen havde, i hvert fald i økonomisk henseende, ikke vist sig heldig. General Plessen, der må siges i mangt og meget at repræsentere de uheldige sider af datidens regimenter, betragtede rytterkasserne som et reservecfond af almindelig karakter, og det lykkedes ham efterhånden at få midler fra dem til rådighed til ganske utedkommende formål, som ny uniformer til hestgarden [1], telte til samme o. a. m., ja endog til hans egen gages betaling til dato, som det hedder i kongens dagbog [2]. Man kan mærke, kongen mangen gang har vundet sig derved, uden dog at kunne mande sig op til at sige nej.

Det var dette uvæsen, man i den ny instruktion søgte at komme til livs. Medens det i 1690 var foreskrevet de deputerede,

at med ryttergodset "befatte de sig ey viidere", skulde de nu "tilliige med" Plessen og Braem have "flittig oc vedbøerende indseende" med det, og hvad regimentskasserne angik, skulde der om enhver udgift først forhandles med gehejmeråd Plessen. Man har forstået, at han var den rette mand til at hindre uretmæssige dispositioner.

Men man gik endnu et skridt videre ved - i modsætning til general Plessen - at give Braem en særstilling som meddeputeret i sager vedrørende ryttergodsets økonomi og mønstringerne samt de på disse byggede afregninger [1].

Hvad den økonomiske styrelse angik, var det en selvfølge, at gehejmeråd Plessen fortsat måtte have den almindelige ledelse, men man har i instruktionen søgt at komme ud af den ydmygende stilling, det tidligere kommissariat var landet i, takket være Brandt. Det foreskrevet nu, at de deputerede skulde træde i forhandling med Plessen mindst een gang ugentlig "udj LandEtatens Commissariat", og det var en forhandling på lige fod, der herved tilsigtedes. Medens midlernes tilvejebringelse var Plessens område, skulde dispositionen over dem høre kommissariatet til.

Af det foreliggende materiale synes at fremgå, at det er de to oversekretærer, eller vel rettere Harboe, støttet af Moth, der har fået nyordningen gennemført.

Men også kongens deltagelse i arbejdet kan spores. Af hans bevarede, egenhændige notitser [2] ses det, at han også har tænkt sig gehejmeråd Plessen som deputeret. Denne og Juel (samt Mejer) skulde deltage i den udstrækning, deres andre forretninger tillod det, Brandt, Moth og Mejer skulde navnlig have med landetaten, Harboe, Hansen og Sehested med søetaten at gøre, Braem kun deltagende vedrørende mønstringerne og ryttergodset.

Instruktionerne har kongen beskæftiget sig mindre med, eller som han selv udtrykker det: "Jeg wilde ickun haffue Copie aff Instruxtionen, for Land Deputerterne og Søe Deputerterne, for Nar de settis samen, at Mand og kan wide, huad en huer Vdi sitt Cantor aparte, haffuer Vdi agt att tage, Nær de ere sanket tilhobe, kan de hverandere best forrestille, til att bringe alting til Exce-cution huad Nødwendig er og bør forretti".

Det skulde synes rimeligt, at der må være forhandlet med gehejmeråd Plessen om formen for samarbejdet mellem ham og kommissariatet. Der er dog ikke fundet vidnesbyrd herom.

c. Kontorforhold m.v.

Da der i militærreglementet for 1694 kun var anvist lønning til bogholderen og de to kommissariatsskrivere, måtte kommissariatet indstille om yderligere personel, og ved kgl. resolution af 24. februar 1694 [3] tilstodes der dels hver af de ovennævnte en kopist, dels yderligere en fyrbøder og et bud ved kommissariatet.

Land Militiens Commissariat

Det afgående personel fik lønning til den 23. februar 1694 [1], der altså er tidspunktet for dets fratreden.

Men Seidelin kunde ikke i længden præstere arbejdet med kun 1 kopist, og ved kgl. resolution af 11. september 1694 [2] indrømmedes der ham midler til en til.

Personalet blev således:	årsløn:
- Bogholder Thomas Bræmer	400 rd.,
- til en kopist og til skrivematerialier.....	200 -
- tysk kommissariatsskriver Johan Conrad Wodroff	300 -
- til en kopist og til skrivematerialier.....	200 -
- dansk kommissariatsskriver Hans Hansen Seidelin.....	300 -
- til en kopist og til skrivematerialier.....	200 -
- for at kunne føre mødeprotokollen, yderligere.	120 -
- en fyrbøder, Reimert Hansen [3].....	80 -
- et bud	70 -
- "1 Soldat som af Gvarnationen vorder Commenderit oc ved Land Estatens Commissariat daglig Opvartning giør".....	12 - [4].

Der havde for fleres vedkommende fundet lønnedskæring sted, men Wodroff og Seidelin opnåede snart igen den tidligere løn [5], og Bræmers forhøjedes i 1696 til 450 rd. [6]

I noget løsere forbindelse med kommissariatet stod det i 1690 oprettede ryttergodskontor. Det var underlagt bogholderen ved nationalkavalleriet Christoffer Hartman, som før tiltrædelsen 31. maj 1690 havde været ridefoged under Halstedkloster amt i Lolland [7]. Han lønnedes (med 550 rd.) af nationalkavalleriets regimentskasser [8], men afgik efter ansøgning den 1. januar 1700 [9], og samtidig overdroges bogholdertjenesten ved nationalkavalleriet til Seidelin imod en godtgørelse af 250 rd. årlig [10]. Seidelin førte derefter titel af krigsbogholder.

Land Militiens Commissariat overtog - som det også fremgår af instruktionen - det tidligere kommissariats lokaler i stueetagen af krigskollegiets bygning.

Man havde i 1690 søgt at skaffe også ryttergodskontoret ind her. Det var ikke lykkedes, og der var bleven henvist det at skaffe sig rum andetsteds [11]. Med 1699 ophørte altså dette forhold.

d. Arbejds måde

Der blev fra første dag ved kommissariatet ført en af Seidelin varetaget mødeprotocol [12]. I denne refereres tid og sted for møderne, deltagende deputerede, indkomne sager og hvad herpå er resolveret, ekspederede skrivelser (med henvisning til kopi-bøgerne) osv., og gives i det hele et fyldigt referat af virksomheden, - men kun lidet om de enkelte deputerede og deres indbyr-

des forhold. Gennemgår man protokollen og samler de svage vidnesbyrd om hver enkelt, må resultatet blive, at Harboe har været den opretholdende og inciterende faktor. Hver gang der mærkes en slappelse, er det ham, der holder arbejdet i gang og søger at få de andre med igen. Det kan, når han er syg, hænde, at han gennem Seidelin lader de andre herrer erindre om, hvad der snarest bør ekspederes [1], eller når han er bortrejst, skriver Wodroff, at de deputerede har opsat afgørelsen i en sag til hans hjemkomst [2]. Han har haft en støtte i Oluf Hansen, der overhovedet er den flittigst mødende af alle, men dog formentlig har været mere en funktionær - end egentlig chefstype. Mejer mødte ret ujævnt, tider med flittigt møde afbrydes af længere fraværelser, naturligvis fordi han under Plessens hyppige sygdomstilfælde eller rejser var bundet til arbejdet i rentekammeret. I det hele må Mejer siges at have været en flittig og virksom deputeret, hvis deltagelse ingenlunde slappedes med årene. Han kom efterhånden i fortroligt forhold til Harboe. Jens Juel er mødt ret flittigt - december 1697 - januar 1699 fraregnet, da han var i Stockholm - men det er egentlig overraskende, så lidt man nu, som i det ældre kommissariat af 1683 - 85, mærker til hans personlighed. Brandt har kun vist sig lejlighedsvis, sjældnere og sjældnere efterhånden som årene gik. Sehesteds deltagelse har været betydningsløs, arbejdet har næppe haft hans interesse, og da han 15. november 1698 [3] sendtes til Stockholm, gled han fuldstændigt ud. Hvad endelig Moth angår, er han kun sjældent mødt. Han har ydet Harboe moralsk støtte, men iøvrigt været absorberet af sine mange andre hverv.

I det hele har der også andetsteds været lagt stærkt beslag på de deputeredes arbejdskraft, så det har kunnet knibe med at holde møderne i gang. Til tider angives møde på søetatens kommissariat, 28/3 1694 har "Hr. Ober Secretaire Harboe foretaget efterfølgende indkomne oc ubesvarede Memorialer", 23/7 1694 "blef Post Brevene aabned af Hr. Ober=Secreterer Harboe hiemme udi hans Huus", 9/11 1694 "var tilstæde Hr. Justitz=Raad Oluf Hansen, oc blef da præsentationen over de tilhvervede forrettet [4], ... Sammeleedis blef de Norske Post Breve aabned j Raadstuen for Kiøbenhafns Slot, af ... Hr. Baron Jens Juel, Hr. Ober Secreterere Moth oc Harboe ... oc derpaa resolveret! o. s. v.

Efter at i sommeren og efteråret 1695 arbejdet i det væsentlige havde været overladt Harboe og Hansen, resolverede de deputerede den 27/11 1695, at alle herefter indtil videre vilde møde ugentlig 2 gange ved landetatens og 2 gange ved søetatens kommissariat. Der er derefter foreløbig en bedring at spore, men senere blev det galt igen, og nogenlunde fast mødende var kun Harboe og Hansen samt (i mindre grad) Mejer.

De mødte deputerede resolverede på hele kommissariatets vegne, men ved en sag af principiel betydning ses det dog

at være befalet Seidelin "at erindres, en gang naar de bliver samlede, for at tage nogen við Resolution" [1].

Når fælleskommissariatet deltes, f. eks. ved at en delegation fulgte kongen på rejse, mønstring e.l., skete delingen ikke efter værn, men de i København tilbageblivende deputerede varetog foruden søetatens også de dér forekommende landmilitære forretninger. Der ekspederedes begge steder, og man holdt hinanden underrettet om dispositionerne [2].

Under de anførte forhold har det været kontorerne, der gjorde det muligt at holde arbejdet i normal gænge. Der er arbejdet flittigt og ydet en stor indsats af de tre kontorchefer. Man får et levende indtryk af fordelene ved den skabte organisation.

Der var fra først af et mere dansk præg over kommissariatet end tidligere. Den danske kopibog for 1694 omfatter 2123 skrivelser, den tyske 654, et lignende forhold gør sig gældende de følgende år, medens tidligere de to tal i bedste fald havde været lige store.

Der tilstræbtes underskrift (nok i reglen ved rundsendelse) af alle deputerede. Den almindeligt anvendte myndighedsangivelse var "Land Militiens Commissariat". Kun i enkelte tilfælde er "General Commissariatet" benyttet. Ved højtideligere udfærdigelser brugtes: "Hans Kongl: May:ts til Danmark oc Norge etc. Deputerede ved Land= oc Søe=Estaten". - Til beseglingen anvendtes det sædvanlige kommissariatssegl ("Generall Commissariat").

De kgl. skrivelser til kommissariatet var i reglen udfærdigede gennem krigskancelliet og havde adressen "Vores Deputerede ved Land= oc Søe=Estaten", varierende med "Vores til Land= oc Søe=Estaten Deputerede", med supplerende tilføjelse på foden af skrivelserne: "Land Est. wedk." e.l.

Af mange skrivelser fremgår, at de norske sager nu behandledes i flæng med og ganske som de danske, dog under rådførsel og i samarbejde med statholderen Ulrik Frederik Gyldenløve, som tillige holdtes underrettet om alle vigtigere dispositioner.

e. Virksomhed

Onsdag den 14. februar 1694 mødtes de 7 deputerede første gang på landetatens kommissariat, hvor gehejmeråd Plessen "tillige Comparered" [3]. Beskikkelsesbrev og instruktioner oplæstes. Der udtaltes til Plessen begæring om, "at handville gaa de Deputerede til Haande, saavel med Midlers Anordning, saavit hans Kongl: May:ts en hver E'tat allernaadigst kand have tillagt, som udi andre maader, hans May:ts tieniste concernerende". Plessen "lovede, ald promptitude paa hans Side,

efter allerunderdanigste skyldig= og muelighed at skulle lade see oc beviise." Siden vedtoges, at generalkommissariatets deputerede skulde samles i det mindste to dage af ugen på landetatens kommissariat, to andre dage ved søetaten. Der skulde om postdagene underskrives på kommissariaterne, evt. sagerne rundsendes til underskrift. Indføring skulde ske i ny bøger [1].

Men samarbejdet med gehejmeråd Plessen blev ikke slet så let som ventet, der findes f.eks. intet vidnesbyrd om de planlagte, ugentlige fællesmøder på landetatens kommissariat og anføres i det hele kun een mundtlig konference med Plessen [2]. Man har straks i februar 1694 søgt at lade Mejer forhøre hos Plessen, hvorledes denne stillede sig i et konkret tilfælde, og en anden gang hedder det, at Mejer har taget nogle regninger til sig for at forestille dem for Plessen [3]. Men dette hørte straks op. Plessen har foretrukket kommissariatets skriftlige henvendelse, afhængigheden af ham var stor, og forholdet snart køligt og formelt. Atter og atter hedder det: "Hr. Geheime Raad von Plessen er herom tilskrevet", "Hr. Geheime Raad von Plessen erindret om..." osv. Det kunde være småting, det drejede sig om, således straks efter tiltrædelsen 150 rd. til reparationer ved kommissariatet [4].

Når Plessen var bortrejst eller syg, var det Mejer, der trådte i hans sted, og forbindelsen fungerede da lettere, om end Mejer var meget forsigtig og tilbageholdende i sine dispositioner, ligesom det ses, at Plessen selv fra Holland har udfærdiget vigtigere, regelmæssige assignationer [5].

Men også til selve rentekammeret var forholdet køligt. Da sidstnævnte i august 1694 forlangte sig tilsendt indberetninger om nationalinfanteriets gårde "til nærmere anordning", resolverede kommissariatet kun "henlagt" i sagen [6]. Da i marts 1695 rentekammeret krævede færgen ved Møn repareret af hærens midler, fordi livgarden til hest regelmæssigt benyttede den, svarede kommissariatet, at det ingen penge havde fået anvist til reparation [7].

Det var den gamle, skjulte rivaliseren, og det ses at være lykkedes rentekammeret atter at få udnævnelsen af visse militærtærbetjente draget over til sig [8]. Mejer synes at have gjort sit for at mildne og er ved forskellig lejlighed optrådt som mellemmand mellem kommissariat og kammer, især når Plessen var fraværende [9].

Allerede i slutningen af februar 1694 gjorde kommissariatet, i allerunderdanigst relation til kongen [10], rede for, hvorledes de deputerede havde forefundet militien ved deres tiltræden. Dens restancer beløb sig til omkring 464000 rd., men desuden var der ubetalte regninger til ialt c. 138000 rd.

Man var klar over, at det gjaldt såvel om at spare som om at få orden på tingene, og den 12. marts tilskreves der derfor Plessen [11], at det ikke kunde være fremmed for de deputerede,

at midlerne ikke vilde strække til, man havde derfor uddraget de pressanteste betalinger og sendte en specifikation over samme. 20. juni 1694 suppleredes dette ved en ny skrivelse til Plessen [1]. Det var ønskeligt at få to kvartalers afregning til militien, så den kunde være betalt til 27/3 1693, men desuden forelå der endnu ubetalte assignationer på lønningsavance og på munderingspenge. Man vilde også gerne have forrige års kornfragter og bagerløn betalt [2], såvelsom adskillige håndværkere, "af hvilke mand daglig haver overløb oc erindring." Det anføres, at den ældste regning er fra 1689.

Det samlede, attråede beløb var på c. 320000 rd., og kommissariatet har næppe næret forhåbning om et frugtbringende resultat af sin henvendelse.

Samtidig hermed finder man atter og atter, at der på indgående pengeandragender resolveres "henlagt", og dette gjaldt bl. a. også fæstningskommandanternes hyppige henvendelser om reparationer og forbedringer. Man er kun afveget herfra, hvor bydende nødvendighed eller kongelig ordre forelå. Det sidste vedrører navnlig udbygningen af Rensborg fæstning, der i mange år krævede hovedparten af de "Extra Udgifter".

Men dels var skaderne fra Brandts tid for store, dels stillede kongens uvilje mod enhver militær reduktion sig længe imellem. Det blev uøgligt at nå til en gennemgribende forbedring, som det også fremgår af de årlige indberetninger om situationen, som kommissariatet fremsendte til kongen [3].

Man har, iflg. disse, i årene indtil tronskiftet nået at betale avancen [4] og udrede brødportionerne, men ikke kunnet få afregningerne à jour. I 1695 var man 5 kvartaler bagud, i 1699 4 kvartaler. Den gamle gæld fra 1689 - 91 synes det at være lykkes at bringe ned fra ca. 110000 rd. (i 1695) til ca. 26000 (i 1699). Restancerne angives i 1695 til ca. 497000, i 1699 til ca. 307000 rd.

Der er af Plessen anvist til landetaten: 1694 ca. 998000 rd., 1695 ca. 1001000, 1696 ca. 878000, 1697 ca. 1024000 og 1698 ca. 853000 rd., og regner man, at ca. 2/3 heraf, repræsenterede kongerigets part, får man en udgift for dette af: 1694 ca. 666000 rd., 1695 ca. 668000, 1696 ca. 586000, 1697 ca. 683000 og 1698 ca. 569000 rd.

Hertil må imidlertid lægges en del af de udskrevne kornskatter, ialt årlig ca. 60000 tdr. rug, ca. 25000 tdr. byg og ca. 50000 tdr. havre. De var bestemt for såvel hær som flåde og hofstat, men dannede tillige en art almindelig reserve for befolkningen i tilfælde af misvækst e.l. [5] Der gik en del til Norge, således i 1696 - 14350 tdr. Hærens årsbehov var i Danmark ca. 22000 tdr. rug og ca. 16000 tdr. havre, i fyrstendømmer og grevskaber ca. 16000 tdr. rug og ca. 20000 tdr. havre, værdien heraf i Danmark ca. 72000 rd. årlig [6].

Det vil derefter være muligt at fremsætte følgende skøn

over den kongeriget påhvilende skattebyrde til hæren:

1694	ca.	740000	rd.,
1695	-	740000	- ,
1696	-	660000	- ,
1697	-	750000	- ,
1698	-	640000	- .

Gennemløber man de bevarede protokoller for disse år, ses det, i hvor høj grad alt er båndlagt af gehejmeråd Plessens vilje. Kommissariatet kan ikke kaldes regeringsorgan, det er kun en melleminstans. Dets initiativ er ganske lammet, kongen selv er ved at blive træt, og i hans sidste regeringstid er det nu alligevel reduktioner, der debatteres eller gennemføres [1], vidnesbyrd om Plessens kamp for at tilvejebringe balance i statshusholdningen. Den til rådighed værende tid er for kort til, at dette kan nås, og hovedresultatet bliver da kun en stigende orden i de økonomiske forhold.

Blandt sparebestræbelserne skal nævnes, at der foråret 1698 afgaves et mindre auxiliærkorps til Sachsen. Som kommissær ved dette beordredes overauditør Christian Dietrich [2].

Kong Christian V døde den 25. august 1699. Tronskiftet medførte en personelfornyelse blandt de deputerede. Men det førte også ind på andre synspunkter, andre veje end hidtil. En ny tid tog med det sin begyndelse.

6. LAND MILITIENS COMMISSARIAT

(FRA 1703 LAND MILITIENS GENERAL COMMISSARIAT)

SOM DEL AF LAND- OG SØETATENS COMMISSARIAT

II. 1699 - 1712

a. Tronskifte. Personelforandringer

Ved tronskiftet 1699 befandt den deputerede Sehested sig (siden efteråret 1698) fraværende i diplomatisk mission og var dermed allerede gledet ud af arbejdet. Nu forsvandt også Brandt og Moth. De havde begge været lidet virksomme. Brandt har i 1698 kun deltaget i 8, 1699 i 2 kommissionsmøder, Moth ses ikke at være mødt senere end en gang i marts 1698.

Men foruden disse deputerede, hvis bortgang ikke kan have været noget tab, forsvandt også kommissariatets betydningsfuldeste medlem, den mangeårige overkrigssekretær Harboe. Han ses at være mødt sidste gang den 28. august 1699, men synes ikke at have medunderskrevet de om eftermiddagen ekspederede skrivelser. Næste dag befaledes det, at brevene til under-

skrift skulde henbæres til gehejmeråd Christian von Lente, den fremtidige overkrigssekretær. Han deltog første gang i kommissariatsmøde den 1. september 1699 [1].

De afgående deputerede modtog besolding til ultimo august, der altså skulde angive det formelle tidspunkt for deres fratræden [2].

Det forblev dog ikke ved de nævnte ændringer. 6. oktober 1699 blev gehejmeråd Knud Thott atter deputeret [3]. Han gav mode den 9. s. m. Jens Juel var da med for sidste gang og "tog ... fra Commissariatet en venlig afskeed" [4]. 21. oktober 1699 blev Juel generaladmiral og præsident i admiralitetet [5].

Kun kort tid kom Thott til at deltage i arbejdet, thi 11. januar 1700 udnævntes han, Breitenau og Rosencreutz til deputerede for finanserne [6].

Af yngre kræfter tilgik den 31. oktober 1699 justitsråd Frederik Christian Adeler [7], (mødt første gang 6. november), og 20. april 1700 Christoph Joachim Giese [8], (mødt første gang 22. april).

Da i sommeren 1700 alvorlige begivenheder indtraf, havde kommissariatet således følgende sammensætning:

- gehejmeråd og overkrigssekretær Christian Lente,
- etatsråd Reinhold Mejer,
- etatsråd [9] Oluf Hansen,
- etatsråd [10] Frederik Christian Adeler,
- justitsråd [11] Christoph Joachim Giese.

Af de ny deputerede var Lente 50 år gammel. Der skal henvises til det om ham under "Krigskancelliet" omtalte. Adeler [12] var 31 år, søn af søhelten, gift med Lentes broderdatter, justitsråd siden 1694. Noget videre kendskab til statstjenersten synes han ikke at have haft, og hans udnævnelse må vel nærmest forklares ved familieforbindelsen med Lente. Adeler er bleven skildret som en mand med mod og handlekraft [13]. Han var af svageligt helbred, et udpræget stuemenneske. Giese var født den 6. januar 1688 [14] og altså 32 år gammel, søn af den kendte kammersekretær Frederik Giese og således fjærnere beslægtet med Lente. Det er dog næppe denne, der har udvirket hans indtræden, men snarere kongen selv, hos hvem Giese en tid lang synes at have stået i gunst.

Om Gieses tidligere liv er intet fundet.

De stedfundne personelforandringer kan ikke siges at svare til øjeblikkets krav. Af kommissariatets 5 medlemmer måtte de tre nødvendigvis være ukendte med arbejdet, som tilmed nu voksede i omfang og betydning.

b. Kontorforhold m.v.

Militærreglementet for 1701 [15] angiver følgende personale:
- 1 "Bogholder ved Land Estatens Commissariat"

Thomas Bræmer ..... 500 rd.,

- på en kopist og til skrivematerialier	200 rd.,	
- 1 "Commissariats Secretaire" Johan Conrad		
Wodroff	300	-
- på en kopist og til skrivematerialier	200	-
- 1 "Commissariat Skriver" Hans Seidelin	300	-
- på en kopist og til skrivematerialier	200	-
"Nock fordj hand Protocollen over indkommende		
og udgående Sager [1] ved Land Estatens Com-		
missariat holder"	120	-
- 1 fyrbøder Reimert Hansen	100	-
- 1 bud ved landetatens kommissariat	80	-
- 1 "Soldat, som af Gvarnisonen vorder Commanderet		
og ved bem. :te Commissariat daglig opvartning		
giør"	12	-
Andetsteds i reglementet findes desuden opført:		
- 1 "Krigs Bogholder" ved Nationalkavalleriet Hans		
Seidelin	250	-
- og til skrivematerialier, ild og lys.	88	-

Det navngivne personel er altså ganske som før tronskiftet, og det er øjensynligt, at kopisterne antages af kontorcheferne, uden at kommissariatsherrerne blander sig heri. Wodroff findes - første gang i dette reglement - i stilhed avanceret til kommissariatssekretær, vel en følge af, at Seidelin var bleven krigsbogholder. Det tog dog sin tid, inden den ny titel blev almindelig anerkendt. Senere hen (i 1708) tituleres Seidelin snart bogholder, snart sekretær. Den finere betegnelse sejrer.

I de følgende år, indtil krigstilstand i 1709 atter indtrådte, forblev personalet i det store og hele uforandret, kun afløstes Reimert Hansen fra 16. september 1704 som "fyrbøder" af Jens Pedersen Kiempe [2], der siden 1700 havde været kommissariatsbud; ved ryttergodskontoret opnåede Seidelin i 1706 at få en kopist til assistance; i stedet for den fra garnisonen afgivne soldat optræder fra 1708 en "Aftacked Soldat".

Endelig fik fra 1704 Wodroff og Seidelin gageforhøjelse til 400 rd., Bremer 1705 til 700 rd. [3].

Kommissariatets kontorer befandt sig i de første år i den gamle krigskollegiebygning, men efter at kongen havde godkendt et afrids og overslag til en ny kommissariatsbygning, som hofmarskal von Platen havde indgivet, skete fraflytning ved påsketid 1707, og den gamle bygning nedbrødes. Lokaler lejedes indtil videre, i Gieses gård ved Holmens kanal til kommissariat og underadmiralitet, i Seidelins gård sammesteds til admiralitetet [4].

Den ny generalkommissariatsbygning [5] opførtes under von Platens tilsyn af den yngste af brødrene Pelli [6], der som "Militair Architecter" havde arbejdet her i landet i mange år, og om hvis virksomhed der i de militære arkiver er bevaret mange vidnesbyrd.

Indflytning i den ny bygning fandt sted i foråret 1709 [1].

c. Arbejds måde

Kommissariatet havde også nu et langt mere dansk præg end krigskancelliet. En optælling, svarende til den for krigskancelliet foretagne, giver som resultat: 1702 den danske kopi-bog 1885 nrr., den tyske 1083, 1703 henholdsvis 2075 og c. 930, 1704 henholdsvis 2256 og 981 [2].

Som myndighedsangivelse brugtes i de første år, ligesom tidligere "Land Militiens Commissariat", ved højtideligere udfærdigelser "Hans Kongl: May:ts til Danmark og Norge etc. Deputerede ved Land= og Sø=Etaten" eller endog begge angivelser efter hinanden. Disse betegnelser blev øjensynlig anset for de officielt korrekte.

Men medens de kgl., gennem krigskancelliet udfærdigede skrivelser i de første måneder efter tronskiftet også havde adresseangivelse som tidligere, skiftedes der fra november 1699 i stigende grad til "Vores Deputerede udj Gen. Commissariatet", og det er nok dette, der har medført, at kommissariatets tyske kontor efterhånden optog myndighedsangivelsen "Land Militiens General Commissariat". Fra foråret 1703 forekommer denne betegnelse også i udfærdigelser fra danske kontor. Fra 1704 er den den hyppigst anvendte.

Der tilstræbtes - ved rundsendelse - underskrift af alle tilstedeværende deputerede.

Det sædvanlige kommissariatssegl ("Generall Commissariat") benyttedes.

Bogføringen var selvstændig for de enkelte kontorer. Protokoller over udgående sager, i reglen med tilhørende registre, er bevaret fra danske kontor og tyske kontor samt ryttergods-kontoret. Derimod er vedrørende indgåede sager - ud over kgl. ordrer - kun registraturer fra danske kontor og fra ryttergods-kontoret i behold, sagerne selv er gået tabt. Fra bogholder-kontoret eksisterer nu kun hovedbøger for 1699 samt fra årene 1707 og senere.

Den særligt værdifulde mødeprotokol, "Land Etatens Commissariats Protocol" førtes indtil 30. september 1704, men aftagende i kvalitet, fordi Seidelin ikke kunde magte hele det arbejde, han havde påtaget sig. Da han i september 1704 kom hjem fra tjenesterejse, fandt han alt i konfusion i sit kontor og opnåede da, at protokolføringen overdroges en af kopi-sterne [3]. På denne måde fortsattes indtil 6. maj 1710, da kopisten afgik [4], og protokolføringen ophørte, men hvad der er bevaret, viser, at kopisten har indskrænket sig til afskrivning af de ret interesseløse månedsekstrakter til kongen [5].

d. Felttoget 1700

Medens der i den afdøde konges sidste leveår kun havde været tale om besparelser og reduktion, blev forholdet et helt andet efter tronskiftet.

Den ny konge, Frederik IV, var 28 år. Han havde fået en mangelfuld uddannelse og var kun lidet fortrolig med statsforvaltningen i almindelighed som med dens enkelte grene, herunder også militærvæsenet. Men han havde en god forstand, ypperlig hukommelse, var flittig, upåvirkelig af andre, karakterfast indtil stædighed.

I de kommende tider skulde der blive rig brug for disse karakteregenskaber.

Den udenrigspolitiske situation var ved tronskiftet så spændt, at en krise snart måtte indtræde, og som så ofte før var det Gottorp, der var skyld heri, idet hertugen dels havde begyndt fæstningsanlæg, dels modtaget svenske tropper til forstærkning. Den fare lå nær, at den danske konge, af en fjendtlighedsindet magt vilde se sig afskåret fra sine besiddelser i Syd-slesvig og Holsten.

Men noget sådant vilde kong Frederik IV ikke finde sig i.

Straks efter tronbestigelsen meddeltes det den ældste general ved sydgrænsen, at det ikke kunde tillades flere fremmede tropper at komme ind i fyrstendømmerne [1]. Afdelingerne forstærkedes ved hvervning [2], i oktober befaledes deres afmarche til sydgrænsen, 9. november udnævntes den tidligere fører for auxiliærkorpset i England, hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, til overgeneral [3], 18. november godkændtes et af kommissariatet udarbejdet forslag til arméens forplejning [4].

Det er en selvfølge, at krigsforberedelserne måtte bringe kommissariatet i travl virksomhed, men hertil kom nu også afgivelsen af en deputeret ved arméen. Det blev etatsråd Reinhold Mejer [5] og var vel egentlig et naturligt og selvfølgeligt valg, da han havde haft lignende hverv i 1689 og 1693. Alligevel er det ikke let af frigøre sig for den tanke, at man (Lente?) dels har grebet lejligheden til, om muligt for bestandig, at frigøre sig for ham, dels har ønsket at holde ham nede ved at begrænse hans kompetence i den ny stilling.

Mejer havde udviklet sig til at blive en meget selvsikker mand, han har haft fjender, og i Lenternes kreds var man ham næppe gunstig stemt. I 1695 havde Chr. Lentes svigerinde skrevet, at man længtes efter den fraværende Plessens hjemkomst, "weile man mit hern Meiern, nicht so wohl zu rechte kommen kan, alß mit ihm, zu mahln in sachen, welche raisonabel sind" [6]. To år senere skriver hendes mand (chiffreret) om Mejer: "C'est un homme qui ne pardonne jamais et qui a mille moyens de me nuire" [7].

Mejer var fra gammel tid gehejmeråd Plessens mand, men Plessens stilling var efter tronskiftet usikker, og hans fald i virkeligheden nært forestående. Man har opfattet det som en indledning hertil, at Mejer i september 1699 fik sin afsked fra rentekammeret - som det hed, efter ansøgning på grund af alderdom og skrøbelighed [1].

Med dette som baggrund sker det så, at man i konfirmationsbestillingen efter tronskiftet [?] vel finder Mejer bekræftet i stillingen som kommissariatsdeputeret, men med tilføjelsen "dan ebenst auch bey Unsern Troupes, die Wir in Unsern Hertzogthü mern Schleswig, Holstein, auch sonsten daraußen haben möchten, aus Unseren Deputirten von General Commissariat allergnädigst denomiret und bestellet...".

En sådan vedvarende designering uden for kommissariatet havde man ikke tidligere kendt.

Og medens altid tidligere den deputerede ved arméen, i nedarvet følge af generalkrigskommissærbegrebet, havde været meget selvstændigt stillet, som kongens betroede mand ved hæren, hedder det nu i skrivelse til overgeneralen [3], at kongen har "Unserm Etats Rath Mejer, Unsern allergnädigsten Befehl dahin beygeleget, jedesmahl zu vorders mit Ew. L:d [4] ordre sich zu versehen..." samt endvidere: "...Nicht weniger wird er auch in andern durch Unsere ihm allergnädigst ertheilte instruction, zu Ew. L:d ordres also angewiesen, daß die auch darüber von ihm einzuziehen..." Med andre ord: Mejer blev ikke kongens betroede deputerede, men generalens overordnede forplejningsembedsmand [5].

Mejers instruktion blev udfærdiget gennem krigskancelliet [6]. Den er i reel som i formel henseende et mådeligt arbejde, med letkøbte betragtninger, vidtstvævende refleksioner, langtrukken og indviklet sætningsbygning. En kort ekstrakt skal gives i dansk oversættelse, med en enkelt, karakteristisk passus bevaret i originalsproget.

Instruktion for etatsråd Mejer vedrørende tropperne, der er beordret at marchere til Slesvig og Holsten.

1. For marchen, brød, havre og hø, vogne og forspand henvises til bilagene A-D.

For hvervet rytteri og dragoner følges m.h.t. kvartererne ordonnancen af 1686. Indgående redegørelse for regnskabsaflæggelsen. Nationalkavalleriet som det hvervede rytteri, dog under hensyntagen til forordning af 1695. Artilleri og ingeniører efter gældende reglement, generalstaben efter bilag E. Lønning som hidtil til regimenter og kompagnier. Skulde de månedlige kontributioner ikke slå til, henvises til en som bilag F vedlagt bemyndigelse fra gehejmeråd Plessen til at disponere over andre midler [7].

2. Om andre udgifter skal Mejer hver gang indhente ordre

hos overgeneralen. Denne er tilskrevet herom, jfr. afskrift, bilag G.

3. Ved indkvartering og udskrivning af naturalier skal de kgl. undersåtter lettes mest mulig, men overgeneralens skriftlige ordre forinden indhentes.

4. Enhver, der har med oppebørsel eller udskrivning at gøre, vil af gehejmeråd Plessen blive beordret til månedlig at sende Mejer regnskabssekstrakter.

5. De militære kommissærer i hertugdømmerne underlægges Mejer, ligeså proviant- og andre forvaltere, ligeså receveuren [1] i ethvert distrikt. Amtsforvaltere og amtsskriverne vil sende ham månedsekstrakter.

6. Det står Mejer frit for at lade magasinkorn eftermåle. Tøjhusbeholdninger kan af ham kontrolleres, og mønstring af tropperne foretages, når overgeneralen finder for godt [2].

7. Der skal sørges for forspand til artilleriet. De byerne påhvilende kørsler fordeles efter en designation, som vil tilgå. Ekstraordinære krigskørsler fordeles efter plovta.

8. Oplysning om tilstedeværende forråd af korn, halm og hø er afkrævet amterne, og udførsel forbudt. Havre for 6 måneder skal tilvejebringes, de adelige godser opfordres til at levere imod betaling. "Solten auch einige, so daran einen Vorrath zu verkauffen hätten, solchen zu der subsistence Unserer Troupen nicht überlassen wollen, könte ihnen dabey angedeutet [3] werden, daß Sie sich dan selbst beyzumeßen, wan Wir unumbgänglich dadurch genötiget würden ihre Güter mit der würcklichen Einquartirung zu belegen, oder das nöti-ge Korn in natura ablangem [4] zu lassen, worin Wir sonst Sie zu verschonen lieber annoch die unkosten Selber auf Uns nehmen und ertragen wollen." Rug for 1 år skal fremskaffes. 20000 tdr. påtænkes oversendt fra kongeriget. Iøvrigt som for havren.

9. Manglende hø kan erstattes med hakkelse. Levering efter plovta, 6 tdr. pr. plov. Om fornødent militær eksekution.

10. Indkvarteringsfrihed for byen Wilster og for St. Johannes kloster i Slesvig.

11. Iøvrigt skal Mejer rette sig efter den landmilitiens kommissariat tidligere givne instruktion, efter overgeneralens ordrer og efter eventuel yderligere kgl. befaling.

Mejer deltog endnu i kommissariatsmøde den 13. november 1699, er vel afrejst kort efter [5], men sinkedes ved begge Bælterne af kontrær vind og hårdt vejr, så han først ankom til Rensborg den 22. november, to dage efter overgeneralen [6].

Mejer havde fået Wodroff med sig [7]. Arkivet er gået tabt, men af nogle bevarede skrivelser fremgår følgende:

De kgl. skrivelser til Mejer havde rent personlig adresse som: "Dem Estats Rath und Deputirten beym Land Militair

und See Estat... Reinhold Mejer [1].

Selv brugte Mejer betegnelsen: "Ihre Königl. Maytzt zu Denmarck Norwegen Etatsrath und Deputirter bey dero Landmilitair und Seh Etat" [2] - derimod, og i modsætning til 1693, ikke kommissariatsangivelse alene.

Da Lente, i kongens følge, kom til hæren, synes han at have ladet Mejer alene om forretningerne.

Det sædvanlige kommissariatssegl benyttedes.

Så lidt som tidligere er der altså tale om noget feltkommissariat.

Idet der angående Mejers virksomhed i Holsten henvises til andetsteds given fremstilling [3], skal her kun fremsættes følgende:

Mejer ses at have stået i et særdeles godt forhold til overgeneralen, og denne udtaler sig kun velvilligt om ham [4]. Noget anderledes blev forholdet til de deputerede i København. Der korresponderedes til at begynde med flittigt indbyrdes, og det ses, at man i København var agtpågivende med ikke at gribe ind i Mejers myndighedsområde. Men denne følte sig generet af de, som altid, slette økonomiske forhold, der selvfølgelig voldte ham de største bryderier, og mente sig ikke tilstrækkelig støttet, bl. a. over for mangelfulde dispositioner og nogen chikane fra de deputerede for finanserne [5]. Anden friktion kom til. Det har knebet for Mejer at overkomme arbejdet med det fåtallige personale, og hans helbredstilstand har været slet [6]. Udad til klagede Mejer over, "at han ei hafde tid" [7], og Wodroff havde det uheld at aflevere en urigtig afregning, hvad der voldte en del ubehageligheder fra de deputerede for finanserne [8].

Efterhånden som arbejdsindsatsen steg, lod Mejer det gå ud over de deputerede i København. Han besvarede ikke gentagne forespørgsler [9], og han disponerede uden at give dem meddelelse [10]. Dette førte til, at den indbyrdes forbindelse til tider gik helt istå, og at de deputerede i København endog den 27. juli henstillede til de deputerede for finanserne, selv at skrive til Mejer om oplysning i en sag [11].

Formelt hviler skylden for det dårlige forhold på Mejer, men til hans undskyldning tjener den skammelige behandling i efteråret 1699 [12], den fåtallige hjælp til arbejdet og vel til- lige vaklende helbred.

Af mødeprotokollen fremgår det, at Lente ikke har været nogen flittig deputeret. I de første trekvart år, indtil afrejsen til Holsten med kongen, mødte han dog lejlighedsvis, når ikke sygdom kom i vejen, og han ses at have medunderskrevet i hvert fald alle vigtigere ekspeditioner, men fra første færd har han reserveret sig en hovedsagelig kontrollerende og inspicie-

rende stilling. Mejer afgik som omtalt i særligt hverv, og da man i foråret 1700 faldt noget til ro efter de mange personelle ændringer, blev det Oluf Hansen, Adeler og Giese, der kom til at bære arbejdet, for resten udmærket assisteret af kontorerne, hvor tyngdepunktet fra nu af kom til at ligge.

Det vigtige samarbejde med de deputerede for finanserne, der aldrig var bleven til virkelighed i C. S. Plessens tid, søgtes efter dennes fald i januar 1700 [1] realiseret, øjensynlig på gehejmeråd Knud Thotts initiativ, og fællesmøder omtales i mødeprotokollen, men formentlig på grund af Thotts snart indtrædende sygdom og død ophørte møderne atter, og der kom i stedet mistænksomhed og forskelligartet friktion. Det bristende samarbejde følte og beklagedes meget i kommissariatet [2].

22. maj 1700 afrejste kongen til Holsten med Lente i sit følge. 25. maj afgik Hansen som deputeret på flåden [3], men vendte 22. juni atter tilbage til sit arbejde i kommissariatet, der derefter havde sin sædvanlige arbejdsorganisation: Hansen, Adeler, Giese. Af disse var Oluf Hansen og Adeler beordret at indtræde i "Slotsloven", den regeringskommission, som kongen havde overdraget styrelsen under sin fraværelse [4].

Som bekendt blev Nordøstsjælland med Sundet i juli-august 1700 uventet skueplads for de afgørende krigsbegivenheder, herunder kong Carl XIIs landgang ved Humlebæk [5]. Dette medførte en travl virksomhed for de deputerede, dels som medlemmer af slotsloven, men navnlig i kommissariatet, der blev det naturlige centrum for den omfattende og mangeartede forsynings-tjeneste. Den snart efter sluttede fred i Traventhal 18. august 1700 bragte vel ende på krigsbegivenhederne, men også et særligt hverv til den yngste deputerede, justitsråd Giese, som kommitteret (i forening med overkrigskommisær Gothard Braem) ved de svenske troppers borttransport fra Sjælland [6].

Giese ses som kommitteret at have brugt myndighedsangivelsen "Land Militiens General C:t udj Webech". Han benytter privat segl og har vel i skyndingen ikke fået tjenestesignet med [7].

1. september 1700 vendte Lente, i kongens følge, tilbage til hovedstaden, men til trods for, at han ikke havde været i kommissariatet siden 17. maj s. å., og mangt og meget var sket i mellemtiden, fandt han dog ingen anledning til at give møde der i den følgende tid.

Mejer kom tilbage noget senere. Han er truffet som medunderskriver den 25. september, men er ikke mødt i kommissariatet før den 25. oktober. Han er derefter flittig deltager indtil 3. december, men må da allerede have været meget lidende. Et par gange senere træffes han som medunderskriver, senest 17. december. Han døde 23. januar 1701 [8].

Mejer fik foreløbig ikke nogen afløser, hvad der skyldtes

Lentes sygelighed og passivitet, men øjensynlig var en stor fejl.

Efteråret 1700 afgik et nyt auxiliærkorps til Sachsen [1]. Som kommissær ved korpset ansattes den også ved det tidligere korps anvendte overauditør Christian Dietrich.

Iøvrigt gled arbejdet ind i normale fredsformer, men efter sommerhalvårets begivenheder begyndte betalingsvanskeligheder at tårne sig op, til forfærdelse for de dermed endnu ikke fortlørlige deputerede. I oktober klager de deres nød til de deputerede for finanserne [2]: "Hvad overløb Vj ellers Daglig haver af HandVerkere, LeieKudske, Leverandeurer oc andre, for den betaling, som de effter reviderede, oc Eders Excellencer oc høiærede Herrer bekientgiorde Regninger kand Reste, Item derforuden ved Skrivelser fra Amts Bectienter for giorde forskud til fourage oc sligt paa Marchen, kand Vj ei saa omstændelig berette." Februar 1701 gentages klagen i omtrent samme udtryk [3].

Kommissariatets hovedbog for 1699 [4] er bevaret, d. v. s. bogholderkontorets opgørelse af 31. marts 1704 over samtlige udgifter, ordinære som ekstraordinære, hæren vedrørende. Hovedbogen er defekt, idet de sidste sider af generalbalancen mangler, men ved sammentælling af de foranstående specialposter kan nævnte balance rekonstrueres, med 851675 rd. 8 5/8 s. som hovedsum. Regnes 2/3 heraf som den kongeriget maksimalt tilfaldende del, fås ca. 568000 rd. Lægges hertil for kornskatten, som de foregående år, ca. 72000 rd., fås kongerigets skattebyrde til hæren

1699.....ca. 640000 rd.

Iflg. rentekammerets generalbalance for året 1700 [5] (udarbejdet aug. 1709), var udgiften til landetaten i begge riger 1912493 rd. 63 3/4 s. De samlede ordinære kontributioner havde beløbet sig til ca. 2,1 mill. rd., de ekstraordinære til ca. 950000 rd., ialt tilsammen 3050000 rd., hvoraf ca. 1,6 mill. fra Danmark, ca. 900000 fra fyrstendømmer og grevskaber, ca. 550000 fra Norge. En tilsvarende fordeling af udgiften vil da som grovt skøn give kongeriget Danmarks andel af nævnte udgift lig ca. 1020000 rd. Hertil må endnu lægges naturalydelserne fra Danmark. Kornskatten udskreves i 1700 med nærmest noget mindre ydelser end sædvanligt, men til gengæld har der, i hvert fald på Sjælland, fundet andre ekstraordinære præstationer sted, og det vil derfor være rigtigt at regne med et højere beløb end sædvanligt. Som grovt skøn fås da kongerigets skattebyrde til hæren

1700.....ca. 1120000 rd.

e. Fredsvirksomhed

Felttoget 1700 havde vist, at den hvervede hær alene ikke magtede opgaven, der måtte ved siden af skabes en reservehær til besætning i fæstningerne og til forsvar af de udstrakte kyster [1]. Problemet toges straks op til overvejelse i en kommission af 7. september 1700 [2], i hvilken Lente og Giese beordredes som medlemmer, og resultatet blev oprettelsen i 1701 af Frederik IVs landmilit.

Mandskabets tilvejebringelse skete gennem danske kanceller, men landmilitens øvrige forhold hørte, som naturligt, under de militære myndigheder, selv om divergerende kompetencespørgsmål i årenes løb kunde forekomme.

For at blive i stand til at bestride omkostningerne ved den stedfindende hærudvidelse udlåntes fra 1701 et betydeligt antal af de hvervede afdelinger, således til England og Holland 10000 mand under generalløjtnanterne prins Carl Rudolf af Würtemberg og Jobst Scholten, med Wilhelm Schnell som krigskommissær [3], og til kejserlig tjeneste 6000 mand under feltmarskalløjtnant Gyldenløve og med den flere gange nævnte overauditør Christian Dietrich som overkrigskommissær [4].

Ved afleveringen af auxiliærtropperne kom justitsråd Giese til at fungere som regeringskommissær, og da general Scholten havde haft ledelsen af fæstningsarbejderne i Holsten, og denne funktion nu skulde overgå til en ingeniøroberst, havde Giese tillige det hverv at overvære overdragelsen og påse, at hver enkelt fæstningskommandant fik omhyggelig instruktion [5].

Tidligere på året havde Giese haft et andet hverv. Kongen omfattede den nyoprettede landmilit med megen interesse, og Giese beordredes til i sommeren 1701 at rejse rundt og mønstre dens afdelinger [6]. Det samme gentog sig i de følgende år [7], i reglen som indledning til kongens straks påfølgende, personlige inspektion af tropperne.

Også andre opgaver tilfaldt Giese, således i november 1701 at mønstre garnisonerne i hertugdømmerne og på Fyn [8], ligeså det følgende år, da han tillige skulde forhandle med de forskellige, lokale myndigheder om fæstningsarbejdet i den kommende sommer [9]. På rejserne kunde der så komme yderligere hverv til, der tog deres tid [10].

Alt dette kan forklares ved, at Giese var yngste deputeret, men - der har tillige været et modsætningsforhold mellem ham og Lente, og denne har søgt at holde ham mest mulig borte fra kommissariatet. Gieses breve til Lente er i formen yderst respektfulde, men reelt både frie og ubetænksomme. Ved flere lejligheder har Giese på egen hånd til kongen indsendt forslag eller gjort sig til talsmand for andre, hvad

Lente (og de øvrige deputerede) optog meget unådigt [1]. Lentes breve til Giese er i almindelighed kølige og kritiske. En enkelt, ironisk udtalelse om Giese er bevaret [2]. I den forsigtige, sygelige og personligt usikre gehejmeråds øjne har Giese haft for let en hånd, for let et sind. Lente stolede ikke på ham.

Inde i kommissariatet var Lente vel medunderskriver af de fleste sager, men iflg. mødeprotokollen gav han praktisk talt aldrig møde, i hele den kontrollable tid kun en eneste gang, den 20. december 1702, da man sammen med udenfor stående drøftede munderingsvæsenet. Giese kunde, p.g. af udkommandoerne, være borte indtil 6 måneder af året [3], og faste, men også flittigt mødende deputerede var således kun Hansen og Adeler.

En ny særegenhed var imidlertid kommet til. I modsætning til de ældre kommissariater nøjedes de deputerede med at resolve, og det blev de arbejdsvante, ydedygtige kontorer, der satte resolutionen i form. Arbejds mængden var tiltagende, Giese synes altid at have haft Wodroffs medhjælper, Dreeßen, ude med sig [4], i mønstringerne af de udskrevne afdelinger måtte Seidelin deltage som krigsbogholder [5], og disse forskellige forhold bevirkede, at kontorerne begyndte at føle sig overlæssede med arbejde. Galt var det vel især, når alle de deputerede fandt på at ville overvære en del af den kgl. inspektion af landmilitsen, og kontorerne så sad og ventede på at få resolveret, alt mens arbejdet hobede sig op.

f. Ny instruktion 1703

I februar 1703 [6] tilgik der, ganske uventet, kommissariatet følgende ny

Instruction

hvoreffter Vii Friderich den fierde, . . . ville voris Deputerede, ved Land Milicens Estat, udi de dennem anbetroede forretninger ved samme Estat, dennem indtil videre anordning allerunderdanigst rette oc forholde skulle.

1.

Paa det dertil Forordnede sted, skulle de saa tit oc ofte det nødig giøris oc Voris tieniste det udkræver, sammenkomme, oc der med hin anden overlegge oc Conferere, hvad som deris forretning vedkommer, oc ellers til voris Milices gavn oc beste, oc Voris tienistes befordring over alt geraade kand.

2.

De skulle sig i Høyeste maade lade være angelegen, at Voris Milice, over alt i Danmark oc Norge, Førstendommene oc

Grefskaberne til Hest og Fods paa beste maade Conserverit oc Regimenterne oc Compagnierne effter Voris Reglements indhold, stedze Complet, oc i saadan stand oc Estat underholdet Vorder, at de altid saaviit mueligt er March ferdige oc parat være kunde.

3.

Til hvilken ende med Voris Commenderende Generaler, Commandanter, Chefs af Regimenterne oc andre vedkommende, oc i sær de tilstedeværende Høyeste Generals Personer, een gang om Ugen, eller saa tit oc offte det nødiggioris, skulle conferere, paa det der ved intet skal manquere, mens alting som for er melt, i saadan døgtig stand /: saaviit mueligt :/ stedze være maa, at vi om dend deraf formodende tienniste i alle tilfælde, desto meere forsickret være kunde.

4.

Paa det de oc om Milicens Størke oc tilstand, saavelsom oc om alt hvis forraad af Munition de Bouche et de Guere, som over alt i Fæstningerne oc Stæderne, Land-Milicen vedkommende, findis, desto bedre videnskab oc effterretning kunde have, oc om alting i saa maade nøye informeret vere kunde, skulle de sig strax af Krigs oc Lånd=Commissarierne, saavelsom af alle Munition oc proviant Commissarier oc Forvaltere oc alle andre ved Land Milicen i saa maade vedkommende betiente, behørige oc rigtige underskrevne Extracter, Ruller oc Inventarier paa alting, baade paa Regimenternis oc Compagniernes Størke oc tilstand, saavelsom oc hvad i Tøig oc Magazin Huusene findis, oc i hvad stand oc danlighed det er, indtet undtagen, lade give, oc dennem derhos anbefale, hver Qvartal eller Maanet, u=for=anderlig dermed rigtig at Continuere, saa de om saa meget bedre, stedze af oc tilgangen oc hvad forraad paa hver sted findis, som forbemelt, Vide kunde.

5.

Naar de effter indkommende Extracter, Inventarier, eller i andre maader, fornemmer, at paa et eller andet sted, oc fornemmeligen udi Fæstningerne, nogen Mancqvement enten paa Munition, Proviant, eller hvad det være kand, som til Milicens oc Fæstningernis Conservation oc fornødenhed udkrævis, være maatte, skulle de af yderste evne søge oc raade bod paa, oc gjøre deris beste at alle saadanne Deffecter, strax oc det allersnariste mueligt være kand, anskaffet, at alting i saa maade til voris tiennestes befordring uden Ophold i tide remedierit vorder.

6.

Med Milicens indqvartering, baade paa Landet oc i Kiøbstederne, skulle de vedbørende opsigt have, at ingen derved foru=rettes, eller ubillig betyngis, mens at dend /: med mindre tidernis oc Coniuncturernis tilstand det anderleedis udkræve maatte :/ proportionaliter effter et hver steds oc een hver byes tilstand oc vilkor skeer, oc dereffter Skarp oc flittig indseende have, at Borgerskabet oc Landmanden ei af Milicen under hvad skin oc prætext det end være maa, Graveris, eller nogen Molest i deris Huse eller anden steds tilføjes, Men tvert imod for alle insolencer kraftig beskyttet, oc de motvillige effter indkommen=de klagemaal oc voris Krigs Articlens indhold behørigen afstraffet vorder.

7.

Naar nogen Troupper enten i Qvarteerene omvexles, eller i andre maade nogen March af Os allernaadigst anordnis, skul=le de, de nødige March Router, de Marcherende Regimenter oc Compagnier betimelig tilstille oc meddeele, oc derudi tydelig Specificere, hvor hvers Natteleje være skal, hvad de paa hver sted bør at nyde, oc hvor mange vogne paa Stabet oc hver Compagnie Leveris oc gives maa, saa oc at tilsee, at hverken Borger eller bonde i ringeste maade noget videre, end hvis som i March Routen /: hvormed Regiments Quarteermesteren altiid een gandske dag tilforne hos de vedkommende sig skal anmelde:/ anført er, under hvad skin det oc være kand, aftvinge, eller i andre maader nogen ulempe paa Marchen tilføyes, mens at dennem for alt hvis som de videre end i March=routen anført er, haver mot udgive, vedbørende vederlag skee, oc Officererne sligt igien straxen /: saafremt de icke førend deris af March fra Stedet, de vedkommende oc klagende fuldkommen Satisfaction for alt gjøre :/ i deris Gage afkortis, oc der foruden behørig til rette stilles, hvorom oc Ambtmændene udi deris dem allernaadigst meddeelte Instructioner allernaadigst anbefalede ere.

8.

Oc som Vi allernaadigst ville, at Voris Milice som i Fæstningerne eller paa Landet logere, hver Qvartal /: dog Cavalleriet ickun tvende gange som om Foraaret oc effter høsten :/ udj Generalernis oc Commendanternis udi Fæstningerne deris nærværelse Múnstris skal, saa ville vi at Voris Deputerede samme Múnstringer naar de afkomme kand self skal bivaane oc forrette, Mens naar de formedelst andre forretninger, det ei kunde gjøre, skulle de Múnstringerne ved Krigs oc Land=Commissarierne /: hvorved dog altiid dend General Major i hvis Canton

Regimenterne staa hos vere skal :/ lade forrette, oc skulle de self, saavel som Commissarierne som Múnstringen forrette altiid nøye tilsee oc efterforske, om med alting ved Regimenterne efter Voris ordonnancers oc Reglementers indhold, uden nogen underslebs begaaelse, rigtig tilgaar, oc om een hver, det bekommer som Vi hannem derudi allernaadigst tillagt have, saavel som oc tilsee at alle paa Múnstringerne forekommende klagemaal vedbørende remedierit oc afgjort vorder.

9.

Dersom de oc paa Múnstringerne maatte befinde, at een eller anden Höy eller Ober Officerer imod Voris ordonnancer oc Reglementer sig saa grovelig forseet haver, oc det af saadan Danlighed oc Importance være motte, at det icke strax paa Múnstringen skulle kunde remedieris, Mens ved Krigs Retten, eller i andre maade, efter voris allernaadigste Anordning sich at afgjøres, da have de førend noget videre derudi foretagis eller anordnis, Os sligt først allerunderdanigst oc udførligen at tilkiende give, oc Voris nærmere allernaadigste resolution derom ervarte; Men skulle vi ei tilstøde være, oc noget i saa fald forefalde, som ingen ophold taale kand, haver de dend hos værende oc Commenderende General, saa oc General Auditeuren det at tilkiende give, saa dend skyldige ved Krigs Fiscalen, derfor kand vorde tiltalt, oc efter Krigs Articlerne tilbørlig afstraffet.

10.

De have oc at tilsee, saa oc de dennem undergivne betiente for hvilke præsentationerne skeer, flittig oc alvorlig at tilholde, at Mandskabet som for dennem præserteris, ret Examineris, baade om deris Dygtighed, oc hvor de tilforn tient oc været haver, saa oc at ingen ved præsentationen enrøulleris, uden de som godvilligen uden nogen tvang eller anden optenkkelige maade /: som ellers vel ved Hvervingerne foregaar :/ sig vil lade antage, oc hvor vi god oc bestandig tienniste kand have at formode, oc ingenlunde saadanne, som udi udgangne Forordning de dato Kiøbenhafn dend 18 Decembr 1688 at antageforbuden er.

11.

Oc som Munstringerne over alt som forbemelt kvartaliter, eller hvert Halvt Aar, rigtig skee skal, saa ville vi at ingen gemeene uden hvad paa Múnstringerne skeer, skal Casseris eller løsladis, med mindre omstendighederne saaledis vere kunde /: oc Voris Deputerede eragte :/ at Voris tienniste derover skade lide kunde, om samme Løsgivelse til nestpaafølgende Múnstring skulde opbie.

12.

Naar Münstringerne som for bemelt hver Qvartal eller Halvaar, forrettede ere, skal samme Münster ruller enten af Voris deputerede, eller de, zom Münstringerne paa deris vegne forrettet have, dennem paaskrive oc attestere[de] i hvad stand de Regimenterne Garnisonerne, oc ellers befunden have, med de notis som paa Münsterpladtzen falden er, oc dennem in Originali voris Deputerede strax tilsende, hvorover de een Rigtig Extract lader forfatte, oc til os allerunderdanigst indleverer, paa det vi om Voris Armeers oc Regimenters oc Garnisoners tilstand, altiid Grundelig efterretning have kunde, hvoreffter Bogholderne da alle afregninger for dend Gandske Münstrede Milice oc ellers for alle andre som udi Voris Militair Reglementer for nogen Gage oc Sold at nyde, indførtere, effter Reglementernis oc Ordonnancernis indhold rigtig forfatte skal, hvilke afreigninger naar de af fornefnte Voris deputerede ere reviderede oc rigtig befunden, de strax Voris Deputerede for Finançerne skulle tilsende, at de dereffter betalingerne ordinere kunde.

13.

Oc paa det alting i saa maader des rigtigere kand tilgaa, saa skulle de Stricte tilholde Bogholderne, at de over Milicen rigtige Hovetbøger aarlig holde, i hvilke de skulle give baade Gen: Stabs Personerne, item et hvert Regimente med des Compagnier, saa oc Garnisonerne med deris Garnisons Officerer oc Betiente oc alle andre, hver sit Conto effter Reglementet, oc dereffter tillegge oc beregne een hver hvad hannem effter hans bestallingsbrev eller antagelses ordre tilkommer, oc hvad derpaa betalt er eller i andre maader tid effter anden betalt Vorder, oc ellers afkortis bør, oc hvad een hver ved Aarets slutning kand tilkomme eller os skyldig blive.

14.

Oc paa det Vi derom god oc fornøvelig efterretning have kunde, oc Vide hvad Voris Milice enten hos os til gode haver, eller nogen skyldig blive kand, da skulle Bogholderne forpligtede være, saadanne deris Hovet bøger for Voris Milice til hver Aars udgang at slutte, oc til Os selv ved Voris Deputerede Tre Maaneder effter hver Aars udgang u=feilbar indlevere, som skal tage sin begyndelse fra Ny Aarsdag 1700 oc saaledes Aar effter andet Continuere, Naar da saadanne afregningsbøger til os allerunderdanigst ere indleverede, oc Milicens Restandzer til sidst afvigte Ny Aarsdag derudi fuldkommen Demonstrerede, ville vi allernaadigst gjøre den anstalt, at de effter Haanden, som Cassen det formaar afbetalis skulle.

15.

Naar vi allernaadigst beordre at lade af voris trouper enten til et eller andet sted marchere, da skulle de førend de af Marchere paa beleilige steder Munstres, oc til dend dag de af Marchere med dennem rigtig afregning giøris oc afbetales, saa oc i Hovet bøgerne paa een hver Regiments Conto eller pladz af Bogholderen afskrives, paa det god rigtighed haves kand, hvad de af Marcherede have faaet, oc de forblivende Restere.

16.

Alle bestallinger ordres oc deslige hvoreffter nogen betaling fordris kand, skal udi voris General Krigs Commissariat strax anvisees, oc der af Bogholderen Copialiter til bogs føris, hvoreffter da Betalingerne beregnis skulle, oc ingen ut Supra meldet, at beregnis eller betales, førend fra hans bestallings eller forestillings ordres dato, oc de Gømeene à die præsentationis.

17.

Med Ryttergodset som til National Regimenterne i Vort Rige Danmark udlagt er, skulle de flittig oc Vedbørende indseende have, at det paa beste maade Conserveris vedligeholdis oc forbedris, saa Regimenterne deraf deris underholding efter ordonancens indhold maa bekomme, Desligeste oc nøye agt paagive, oc derhen see lade, at Officerer, Rytter oc Bonde sig i alle maade effter ordonnancen vel forholder, oc at ei Videre tagis eller gives, end der udi udtrykkelig formelt er, oc som Vi allernaadigst for got befunden have, at de midler som tilforne udi Reg[1]ementernes Casser bleve ind Casse-rede, saasom Sogne Rytterpengene oc i andre maader, hereffter af Regimentsskriveren kvartaliter oc som de falde, rigtig skal indkrævis, oc til Voris Ambtskriver for det District regimenterne staa, imod rigtige Qviteringer til deris Regnskabers beleg, uden Restantz indleveris, saa ville vi derimod allernaadigst, at Voris Deputerede for Finançerne skulle Stille de ordres, at udgifterne til Ryttergodsets Conservation, som i Sessionerne antagis /: efter at de udi Voris Gen: Commissariat ere reviderede, oc os til allernaadigste approbation allerunderdanigst forelagde /: paa neste oc beqvemmeligste stæder kunde blive betalte.

18.

Med Voris Deputerede for Finançerne skulle de i det ringeste hver Uge een gang eller saa tidt oc offte det nødig giøris, udi Land Estatens Commissariat sammenkomme oc med dennem conferere oc overlegge baade om Milicens tilstand, oc alt des

Vedkommende, saa oc om betalingen dertil, hvorleedis dend best oc beqvemeligst, oc paa rigtigste maade til Undersaaternis mindste besvær oc Milicens conservation uden noget extra tilleg eller afdrag enten qvartaliter eller hver halve Aar, effter Münstringernis oc afregningernis beskaffenhed ut Supra meldet skee kand, Saa Assignmenterne dereffter, paa Vedkommende som midlerne da i Hænde have, kand Vorde indrettede oc de vedkommende extraderis, at de betalingen det allersnariste skee kand, derpaa uden nogen videre ophold kunde indhænte lade.

19.

Fornemmeligen haver de med bemelte Voris Deputerede for Finançerne at overlegge, hvor oc paa hvilke steder Regimenterne deris Lehninger, avance oc under Munderings penge, best oc rigtigst oc til rette tid bekomme oc annamme kunde saa de Vedkommende, pengene uden nogen formindskelse eller afkortning under hvad skin det er oc Være kand, maa bekomme, anseendes at Voris Milices conservation derudi fornemmeligen med bestaar som ellers hvis dend icke prompte oc i tide skulle følge, icke liden fortræd oc U=læmpe til voris tiennistes præjudice oc nachdeel ville med sig drage, oc have de strax at foretage reglementet over avancenen eller Lehningerne, oc overlegge om den i een eller anden post er at forandre eller forringe.

20.

Icke mindre haver de med dennem at Conferere, om de midler til een oc anden extra ordinaire udgifters fornødenhed, saasom til Fustningernis bygning, Materialiers oc Munitions de guere et de bouche oc anden saadan indkiøb maatte nødig være, bekommes kunde, til hvilken ende voris deputerede for financerne som oven er meldet eengang om Ugen sig hos dennem skulle indfinde, oc være overværende i men varene, som her indkiøbis accorderis oc betingis, saa oc med dem sette terminerne til hvilke betalingerne vist kand skee, oc paa det saadant med des meere efftertræk effterkommes maa, skulle de underskrive alle Contracterne som oprettes, med Voris Deputerede, oc derudi søge voris gavn oc beste i alle maader, oc det saaleedis at Crediten maa understøttes oc Leverandeurerne holdes i god Villie.

21.

Naar nogen Contract er sluttet oc underskreven, skal Bogholderen føre dend i sin Hovet bog oc skrive derpaa at dend 12°: fol: er Debiteret, oc naar Leverandeurerne, med Vedkommen-

de betienters Qviteringer som Varene annammet have, beviiser at have gjort rigtig og god Leverantze belanceris det i Bogholderens Bog, oc forestilles saa Voris Deputerede til anvisning oc betaling, oc paa det, for saadanne poster ved Zahl Regnskabet fornøvelig rigtighed være maa, da skal Bogholderens liquidation, dend originale Contract oc Betientens Qvitering som varene annammet haver, sammenheftede oc med Gen: Commissariatets Segel forseglede, voris Deputerede for Finançerne tilsendis, at de deris ordre til Betaling derpaa udstede kunde, oc skulle Bogholderne diße Hovetbøger ligesom for Milicen ut Supra anbefalet er, Aarligen slutte, oc Voris Deputerede dennem til Os self u=feilbar indlevere.

22.

De midler som effter voris allernaadigste resolutioner oc befalingen, til een oc anden u=formodentlig oc ei forud forventede extra udgifter uomgiengelig behøvis maatte, derom haver de berørte voris Deputerede for finançerne i tide behørig Kundskab oc effterretning at give, saa at de, de dertil udkrævende penge, betjmelig effter som Sagerne er præssante oc een hastig befordring udkræve, kand vorde anviste, oc er det saa Videre Voris Deputeredes Verk at have flittig indseende med, at samme saavel som alle andre til een oc anden ordinaire oc extraordinaire udgiffter anordnede oc behøvende Middeler, Retteligen oc forsvarligen, til det som de ere Destinerede, oc ei til noget andet brug anvent oc forbrugt vorde, saa oc at hvis som derfor enten byggis, anskaffes, eller i andre maader giøres skal, retteligen oc forsvarligen forfærdiges oc præsteris, oc at Vedkommende tilholdis, derfor Vedbørende reede oc rigtighed at giøre.

23.

Med Proviant Væsenet skulle de oc flittig indseende have, oc dend anstalt giøre, at altid for et Aar om mueligt er, af alle slags som til Land Milicen oc Guarnisonerne behøvis, i Magazinerne være kand, dernest at udi Festningerne ved Grentserne der foruden for 10 à 12000 Mand paa een 6 à 7 Maaneder /: dog af saadanne Vahre som Rug, Haure, Salt oc deslige som ei nogen snar fordervelse er undergiven /: i forraad opleggis, saa at om Vi nogen Movement paa Grendtzerne med Voris Milice i een hast blive foraarsaget at giøre, de dend nødige Subsistence deraf kunde have, Betienterne som Proviant Væsenet at forestaa anbetroet ere, have de oc alvorlig at tilholde, oc ellers self ideligen med dennem indseende have, at de Commiss=brødet vel dannet oc baget, i sin fulde vegt til Soldaterne effter dend anordning som nu er, eller hereffter gjort Vorder, levere, oc at der under ingen undersleb begaais, iligemaade haver de oc Magazin oc Proviant Huusene, da oc nu self at visi-

tere, eller oc ved andre, naar de self ei afkomme kand, nøye oc skarp at efftersee, oc inqvirere lade, om de deruid befindende vare til Milicens Subsistence saa dygtige oc gode ere, som de være bør, saa oc om det quantum som derudi effter Extracterne bør at være, Complet oc u=forrykt findis, oc som hver Aars udskrivning af Voris Rente Cammer faar at skeep om hvis korn vahre som til Magazinernis forsyn behøvis, saa have de iligemaade herom, saa oc om hvis ellers i saa maade til Magazinernis fornødenhed mangle maatte, betimeligen med anførte Voris Deputerede for Finançerne at conferere oc overlegge, paa hvad maade det best oc beleiligst kand skeep.

24.

De skulle oc icke mindre flittigen Self tilsee, oc videre tilsee lade, at over alt rigtig Maal oc Vægt udi Magazinerne oc Proviant Huusene findes, oc at dermed Redelig oc forsvarlig omgaaes, item oc at Betienterne med Voris Magaziner ei nogen Kiøbmandskab, udlaan eller deslige Usømmeligheder drive oc forøve, desligeste oc alt hvis som indkiøbis skal til rette tiide oc for dend nøyeste priis mueligt er, til voris nøtte oc fordeel uden nogen Sær interesse egen nøtte oc føjelse skeer, oc maa de ingen Leverantz er enten Ved dem Self under hvad prætext det end oc Være kand, giøre eller giøre lade, langt mindre tilstæde, at nogen af Betienterne, som Magazinerne under Hænder have, eller ved Land Milicens Forretninger bestilt oc anbetroede ere, det giøre, efftersom ved saadan Marschandie stor undersleb til Voris Merkelig skade lettelig kand practiceris, og have de ellers een hver betiente, være sig Commissarier, Munition, Proviant oc Material Forvaltere oc skrivere, alvorligen stedde at erindre, at de deris Charger oc hvis dennem ellers anbefalet Vorder, effter deris allerunderdanigste Æed oc pligt forsvarligen oc med ald Vindskibelighed forrette oc i agt tage, oc hvis de om nogens udøgtighed forsømmelse oc effterladenhed eller Utroskab noget fornemme maatte, haver de Os Sligt uden nogen Persons anseelse at tilkiende give, saa de skyldige effter Sagens beskaffenhed Vedbørende kunde vorde anseet oc straffede.

25.

Med Ammunitionen, Materialierne oc deslige i Fæstningerne oc Materialgaardene oc hvad deraf dependerer, skulle de iligemaade indseende have, at Betienterne dermed rigtigen oc forsvarligen omgaaer, oc at intet deraf til Unøtte eller uden deris oc Commandanternis Ordre til Fæstningernes fornødenhed udleveret eller forbrugt Vorder, oc at altid deraf saadan et quantum i forraad findis til Milicen oc Festningernis fornødenhed, oc Maintien udkræves, saavelsom oc at alle defecter oc Mangeler som tid efter anden, der ved til voxte maatte, effter den 5te postis

videre formelding snarest mueligt igien Supplerit oc ersat Vorder.

26.

Det skal oc Være deris forretning, at de flittigen opsyn skal have, med Magazin oc Tøyghausenis Bygninger over alt, at de vedbørende Conserveris, oc i stand holdis, oc naar det nødig giøris, ald paakommende brøstfældighed i tide repareris; Iligemaade at Corps de Guarderne med behørig Ildebrand og Lius, saavel som hvor B[ra]raquer ere med behørige og nødige bylt Secke oc Deckener, samt Ild oc Lys, til Folkenis conservation i rette tider forsynes.

27.

Icke mindre skulle de sig lade være angelegen, at Reserve= oc Felt= saavel som Festningenis= Artiglerie oc hvad dertil hører, vedbørende conserverit, oc hvis til des Vedligeholdelse udkræves maatte, tillige med hvis som endnu effter Voris allernaadigste Anordning til des fulde Completering mangler, tid effter anden saaviit mueligt anskaffet oc effter Haanden dertil indkiøbt oc til hver sted henført vorder, saa det altiit i een færdig Stand parat være kand, oc Vi om dend der af forventende tienniste stedze maa være forsickret.

28.

Dersom oc over kort eller lang tiid nogen Armée udi March settes skulle, have de dend omhyggelighed at bære, at den med fornøden proviant oc andet, hvad som til des subsistence udkræves, betimelig tiid forsiunet Vorder, oc Vil Vi i slig tilfælde, hvorleedis med et oc andet forholdes skal, dennem da nærmere allernaadigst ordre meddeele.

29.

Oc som de oc Directionen over dend Norske Militair Estat hereffter som tilforne, ligesom over dend heri Danmark have skal, saa skulle de, oc des Vedkommende betiente om alting behørig beordre oc Instruere, oc derhen see, at det med Milicens Münstringer, betaling oc underholding, item Magazinerinis provision oc alt andet samme Militair Væsen Vedkommende, rigtig oc forsvarlig oc effter voris allerede derom udgangne oc hereffter udkommende Forordninger oc Reglementer, rigtig oc prompte tilgaar, Saa undersaatterne saavel som Milicen til Landets Conservation oc Voris tienistes befordring udi god Villie erholdis, maa, oc ellers om alting i saa maade in Specie med Voris der Hoist Commenderende General flittigen at Communicere, saa intet i saa maade uden hans Videnskab anordnet Vorder.

30.

De skulle oc fornemmeligen derhen see, at hvis som ved Fæstningerne eller anden stedz efter Voris allernaadigste befaling baade efter sluttede accorter, saavelsom ellers byggis, forfærdigis oc giøris skal, at Sligt med allerbeste mesnage mueligt er skeer, oc at Contracterne derom i tide i behørig form til Voris gafn oc beste indrettes, oc siden i alt punctuel oc rigtig efterlevet oc i Verk sat Vorder, saa oc at hvis dertil af Materialier eller i andre maader udkrævis, betimelig tiid anskaffes, paa det arbeidet ei der over forsømmis oc voris tienniste tilbage settes skal, icke mindre skulle de flittig opsiun have at alt hvis Officererne enten af Armatur, Muntering eller i andre maader til Rytteren oc Soldaten enten effter Voris allernaadigste ordonnances oc Reglementers indhold, eller oc effter Special Contracter oc Capitulationer tid effter anden anskaffe skulle, de saadant Vedbørende oc forsvarligen, præsterer oc effterlever, saa paa alle sider fuldkommen fornøyelse for hvis oppebaaret er, skeer oc i alle maader præstanda præsteris.

31.

Naar oc noget forefalder, som af importance er, oc icke i denne Instruction er anført, eller oc i andre maader til voris tiennistes befordring af dennem udfindes maatte, haver de os det, førend noget endeligen af dennem derudi sluttes, eller anordnis, tillige med deris allerunderdanigste udførlig meening oc betenkning allerunderdanigst at tilkiendegive oc forestille, oc Voris allernaadigste Resolution, som Vi derpaa givendis Vorder, saavelsom alle andre dennem af Os tiid effter anden allernaadigst tilkommende ordres oc befalinger allerunderdanigst oc hørsommeligst effterleve oc i verksette, oc hvad som Geheim holdis oc ties bør, i allerhøyeste taushed til deris dødsdag at holde, oc ingen hvem det oc Være maatte, uden os self at aabenbare oc tilkiende give.

32.

Oc som til Slutning deris forretning som forbemelt derudj fornemmelig bestaar, at Milicen over alt paa beste maade conserveris, Stedze Complet oc i god stand, parat oc Marchferdig holdis, rigtig Münstres oc afbetalis, Magazinerne oc Festningerne med ald fornødenhed oc forraad forsiunis oc vedligeholdes, god ordning oc skik over alt i Qvarteererne oc paa Marcherne Exerceris, oc at een hver af de dennem undergivne betiente, deris Charges vedbørende forrette oc i agt tage, Saa ville vi oc, paa det, vi om alting behørig videnskab kand have, at Voris Deputerede hver

Qvartal eller half Aar, effter holdene Münstring, Os altiid een fuldkommen Extract oc Estat paa Voris gandske Milice oc des befindende størke oc tilstand over alt, allerunderdanigst tilstille skulle, med hosføyede udførlig forklaring, hvorleedis betalingen Assignerit, hvorvit et hver Regiment oc hver Gvarnation oc andre betiente afbetalt ere, oc hvad een hver til dend dag endnu virkelig med Resterer, Jtem hvor dan de Extra udgifter disponerede oc hvad deraf til hver Sort betalt ere, saa oc hvad forraad af Munitio de bouche et de Gvere over alt i Fæstningerne oc Magazinerne findis, hvad Anordning til de manglende defecter at Supplere af dennem oc Voris for Financerne Deputerede gjort er, oc ellers hvad de i andre maader til voris tiennistes befordring anordnet have, oc in Summa, at Os om alting det liddet med det store udførlig efterretning allerunderdanigst gives oc meddeelis, saa at intet i nogen maade for os forties, eller fordølgis, men alt hvis af dennem til voris tienistes befordring udfindis kand, oc herudi anbefalet er, oc deris forretning som Deputerede Ved Land Milicens Estat vedkommer oc i høyeste maader oc med største vindskebelighed lade være angelegen at befordre, oc dem udi alt saaledis skicke oc forholde som Vi dend allernaadigst fortroende til dennem have, oc at de agte for Os at forsvare oc i alle maader bekient være. Givet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 6te Februarii A^o 1703.

Under vor Kongelig Haand oc Signet.

Friderich R. /D. Wibe.

Instruction for Land Militiens Deputerede. (l. s.)

Det er noget nyt, at instruktionen er udfærdiget i danske kancelli. De ældste instruktioner var, som det vil erindres, udgæede gennem kongens kammer, de to sidste, af 1690 og 1694, gennem krigskancelliet.

Ud over særlige forhold, der - som det straks skal viseshar gjort sig gældende, kan det siges, at den hittidige instruktion i forskellig henseende var forældet, fordi den, som alle datidens tjenesteforskrifter, i for høj grad var knyttet til situationen i udstedelsesøjeblikket.

Lente burde have indset dette.

Ryttergodset skulde administreres under samråd bl. a. med general Samuel Plessen. Men denne sad nu på fjerde år som arrestant i sin bolig, p. g. af begåede misligheder suspenderet fra alle sine hverv.

Om befalingerne skulde der forhandles med gehejmeråd C. S. Plessen. Det var tre år siden, at han var afgæet, og en anden ordning indført.

Endnu en betydningsfuld faktor var for et par år siden kommet til, landmilitisen. Dens forhold måtte præciseres, og dette er

formentlig den formelle begrundelse for danske kancellis indgriben.

Men der gjorde sig tillige gældende et ganske andet forhold, som ikke må undervurderes.

Før tronskiftet havde kommissariatet til enhver tid holdt sig orienteret om den økonomiske situation. Kopibøgerne har bevaret talrige vidnesbyrd herom, hvert år indsendtes redegørelse til kongen, en foranstaltning også af ikke ringe moralsk værdi.

Efter tronskiftet svinges der helt om. De årlige redegørelser til kongen synes bortfaldne. Kopibøgerne oplyser kun om tilfældige detaljer. Alt tyder på, at man har overladt ledelse og overblik til de deputerede for finanserne og nøjedes med til disse at ekspedere de pengekrav, som meldte sig. Kommissariatet har ikke været sin opgave voksen.

Og det er samtidig karakteristisk, at militærreglementet, som altid før var udgået i begyndelsen af året, i 1700 slet ikke udkom, 1701 har dato 31. maj, 1702 den 31. marts, 1703 den 15. maj [1]. Afregningerne måtte da indtil videre præstere efter det gamle reglement, og regulering senere finde sted. Heller ikke her har man magtet opgaven.

Den ny instruktions hovedinteresse er i virkeligheden regnskabsspørgsmålet - en civil reaktion over for de ubegnelige militærudgifter. Gennem stramme og tillige omstændelige regnskabsforpligtelser (§ 12-16, 21) søger man at binde den militære administration - og man overfører til de deputerede for finanserne de sidste midler, hvorover kommissariatet hidtil selvstændigt havde kunnet disponere (§ 17).

Ud over det anførte er den ny instruktion ganske som den gamle, kun at forældede eller uklare udtryk er korrigerede, og at å jour føring, præcisering og undertiden skarpere formulering rundt om har fundet sted. En tilsyneladende lille, men principielt betydningsfuld ændring kan dog konstateres. Iflg. den tidligere § 2 var kommissariatets egentlige arbejdsområde Danmark, Fyrstendømmerne og Grevskaberne. I den ny § 2 er Norge kommet til. Arbejdsområdet omfattede fra nu af også dette rige [2].

Instruktionen må antages helt og holdent at skyldes danske kancelli. På rentekammerindflydelse tyder det egentlig ikke, at de af de deputerede for finanserne lidet yndede fællesmøder med kommissariatet vedblivende foreskrives [3]. Derimod synes det at fremgå af et i krigskancelliet opbevaret udkast [4], med enkelte rettelser, væsentligt af formel art, og med dato for udsendelsen senere påført med Seckmans hånd, at udkast til instruktion har været forelagt krigskancelliet. Dette har, hvis formodningen er rigtig, indskrænket sig til et meget overfladisk gennemsyn og - sagen har ikke været forelagt kommissariatet.

Udsendelsen af den ny instruktion vakte forfærdelse i kommissariatets kontorer. Efter i et par måneder at have tygget over sagen, udfærdigedes 4. april 1703 en klagende og bitter redegørelse til kongen [1]. Den er underskrevet af alle de deputerede: Lente, Hansen, Adeler, Giese, men indholdet er helt og holdent kontorernes. Vedlagt en selvstændig [2] memorial fra bogholder Bræmer.

Skal der føres de mange hovedbøger og aflægges så omstændeligt regnskab som krævet, må der rådes over langt større beløb til bøger m.v. og antages langt flere betjente.

Instruktionens bestemmelser er omstændelige og uheldige. De gør kalenderåret til regnskabsår, medens der ved etaten regnes med lønningsmåneder à 32 dage, og også i mange andre henseender vidner de om ukendskab til forholdene. De er som helhed upraktiske og vil kun øge det i forvejen overvældende arbejde.

Redegørelsen er kun fundet (i genpart) dette ene sted, og der er intet vidnesbyrd om, at den har været behandlet i krigskancelliet, endsige forelagt kongen. Mon ikke Lente i stilhed har lagt den til side? Dens indirekte resultat blev, at efter fornyet, men denne gang enkeltbesværing, Wodroff og Seidelin i 1704, Bræmer i 1705, fik noget forøgede midler til rådighed som lønforbedring eller til assistance [3]. Instruktionen derimod forblev gældende lige til generalkommissariatets ophævelse i 1763.

31. marts 1704 præsenterede krigsbogholder Seidelin for de deputerede 4 hovedbøger, han havde ladet forfatte vedrørende nationalrytteri, om de samme hans kgl. majestæt allerunderdanigst vilde overlevere, "hvorpaa de Mundtlig Svaret dermed at være vel, oc at bem:te Seidelin ickun samme kunde forvare, til de dennem paafordret" [4].

Kommentar turde være overflødig.

g. Fortsat fredsvirksomhed indtil sommeren 1709

Året 1703 forløb iøvrigt roligt. Giese var som sædvanlig ude på mønstring, og Lente ledsagede kongen på dennes inspektion af landmilitsen. De to deputerede ses i fællig at have fungeret som "General Commissariatet paa Reisen med Hans Kongelige Mayt."

Året 1704 skulde blive af større interesse.

Under Lentes hyppige sygdomsanfald havde kommissariatet måttet referere såvel egne som andre sager. "Mess:rs du Commissariat sont allés à Friderichsbourg, pour parler, sur cela, et sur dautres choses, et jèspere qu'ils rapporteront quelque bonne resolution", her ler det engang i et brev fra den syge Lente [5]. Og det er formodentlig ønsket om i Lentes fraværelse at have en fornemmere første repræsentant end den

iøvrigt brave og erfarne Oluf Hansen, der har bevirket, at amtmand over Antvorskov og Korsør amter, gehejmeråd Claus Henrik Vieregg, den 19. januar 1704 udnævntes til deputeret ved land- og søetatens generalkommissariat med en årslønning af 2000 rd. [1].

Vieregg var af mecklenburgsk æt [2], ca. 49 år gammel, havde oprindeligt været ved hoffet og derefter, fra 1694, amtmand.

Han ses at have givet møde første gang den 25. januar 1704 [3], har derefter medunderskrevet så godt som alle ekspeditioner indtil 8. marts, da han afgik på rejse til hertugdømmerne for først at være i København igen den 4. juli [4].

Men årets store begivenhed blev, da kongen, efter i dagene 14.-27. maj at have inspiceret nationalregimenterne til hest og til fods rundt om i Danmark, foretog en rejse til sit andet kongerige, Norge.

I rejsen som helhed kom foruden Lente også Adeler til at deltage [5], hvorimod Giese, efter at have gennemført mønstringsarbejdet, uventet [6] sendtes til hertugdømmerne, med forskellige hverv, hvoriblandt til slut, "auch was sonsten in Unsern Fürstenthüern in Unser Abwesenheit passiren möchte seinen allerunterth:n rapport abstatten, und weiter Unsern allernädigsten Befehl erwarten" [7].

Dermed var han gjort uskadelig.

Lente og Adeler havde Seidelin med sig [8]. De ekspederede på rejsen de løbende sager under myndighedsangivelsen "General Commissariatet i Odense", "...i Aalborg" osv.

Med Giese fulgte Dreeßen [9].

Og tilbage i København forblev altså, først Oluf Hansen alene, fra 4. juli tillige Vieregg. De havde til assistance Bræmer, Wodroff og Seidelins kopist.

Medens forholdet mellem "General Commissariatet paa Reisen" og de deputerede i København forblev korrekt og gnidningsløst, klagedes der fra København gentagende over, at Giese lod dem uden efterretning [10]. Lente selv fandt anledning til fra Trondhjem at sende Giese en kras skrivelse, der sluttede således: "Udj det øvrige, siden H. Justits Raads Svar noget lenge er udebleven, paa hvis ieg Geheime Raad Lente hannem haver tilskreven, saa formodes at same herefter noget før vorder meddeelt" [11].

Øjensynlig var forholdet mellem Giese og de andre deputerede ikke det bedste, men han har vist nydt livet derude på egen hånd. Først den 25. november genfindes hans navn i kopibøgerne [12]. Han havde da været borte siden 14. maj [13].

Fra efteråret 1704 forsvinder de værdifulde oplysninger om virksomheden, der tidligere gaves af mødeprotokolten. Hvad der kan læses ud af de bevarede aktstykker, er føl-

gende:

Lente deltog vedblivende ikke i arbejdet. I årene 1705-08 har han vel, iflg. en løselig optælling, medunderskrevet mellem 2/3 og 3/4 af de i danske kopibog indførte skrivelser, men det betyder intet. Hans underskrift forekommer også i de konstaterede sygdomsperioder, den står ofte med andet blæk end de øvrige deputeredes, der kan i kopibogen findes plads stående åben, for hvis man fik hans underskrift, og denne må vist regnes for hans hele part af arbejdet. Han har højest orienteret sig flygtigt om skrivelsernes indhold.

Spredte træk bekræfter dette indtryk.

Fra sommeren 1706 er en skrivelse bevaret [1], i hvilken han erklærer, at han, skøndt medlem, egentlig ikke har noget med kommissariatet at gøre, dette er et eget kollegium, forskelligt fra hans departement, krigskancelliet. En indsendt memorial har han ikke haft i hænde, og dens indhold er ham ukendt.

I marts 1707 meddeler han en oberst, at dennes memorial er "am General Commissariat remittiret worden, von daraus Er wohl antwohrt darauf erhalten wirdt" [2].

Mærkelige er også de jævnlige skrivelser fra kommissariatet til Lente, hvorimellem en af maj 1708 [3], der meddeler en af kongen truffet mundtlig afgørelse, i hvilken ekspedition skal ske gennem krigskancelliet.

Viereggs deltagelse i kommissariatsarbejdet har været en skuffelse. Flittig hjælp har han ikke ydet. 1706 var han meget fraværende, således bl. a. i hele tiden 11/6-12/11. Det synes at have været i privat ærinde, thi hen i september skriver kommissariatet til ham [4], at man siden hans afrejse intet har hørt fra ham, men håber, han og hans er vel. Da Giese i tjenstligt hverv vil være nogle måneder fraværende, og Adeler er rejst på landet, så man gerne, at Vieregg snart kom tilbage.

Det skete, som omtalt, først henimod midten af november.

I 1707 har Vieregg været borte c. 14/5-8/8, 13/8-13/9 og fra c. 15/10 året ud. I 1708 viser han sig ikke før den 1/9.

Nu kan det vel spores, at der fra 13/5 1707 har påhvilet ham et kommissionsarbejde [5] - som det forøvrigt overgik de fleste af de højere embedsmænd - men alligevel kan det roligt hævdes, at kommissariatsarbejdet ikke har haft Viereggs interesse.

Giese har i 1705-08 hvert år været ude på mønstring [6], ledsaget af Dreeßen [7]. Vedvarende tilfaldt der ham desuden en mængde særlige hverv [8], så at han måneder igenem var borte fra kommissariatet. I 1706 fik han etatsråds bestalling [9], og han har nydt en vis popularitet, i hvert fald beder i 1708 en supplicerende enke om at få ham til kommis-

sær i sin sag, "da ich vernommen, daß Dero Etats=Rath Giese, vielen armen Leuten vor dem zu ihrem Rechte verholffen auch deren Commissions glücklich zu ende gebracht" [1].

Tilbage står da Hansen og Adeler, af hvilke den første er flittigst underskrivende af alle. Vedblivende får man i det hele et fordelagtigt indtryk af ham, men det synes tillige, at han har manglet evne til at gøre sig gældende. Adeler synes at have været meget selvbevidst, flittig, men ubetydelig, og uden præstationsevne.

I realiteten har det nok været kontorcheferne, Wodroff og Seidelin, der holdt kommissariatet i gang.

Ved kommissariatet som helhed er der - ligesom ved krigskancelliet - en tiltagende slaphed at spore. Dets tidligere ringe initiativ er ved at dø hen, dets anseelse dalende, og der er sammenstød med de højere officerer, eller disse går i mange tilfælde direkte til kongen, uden om kommissariatet.

Enkelte vidnesbyrd om tilbagegangen skal nævnes:

Klagerne over overgreb ved hvervningerne bliver stadig talrigere. I reglen medfører de kun henvendelse til afdelingscheferne, med bøn om "venligt Giensvar" - der ofte ikke efterkommes, og der skal meget til for at mande kommissariatet op til påkaldelse af kongens hjælp, som i et ualmindelig skændigt tilfælde i 1705 [2].

I marts 1708 skriver en oberst til Lente [3] og beklager sig i stærke ord over kommissariatet. Han har fra det fået en memorial ubesvaret tilbage. Det har behaget de gode herrer pludseligt at nægte ham en skriver til hjælp. Det gør dog intet, hvis de skaffer et andet subjekt til at besvare deres ordrer og breve. "Solte es aber hie an manquiren, werden sie es nicht ungeneigt nehmen, das sie Keine Andtwort bekommen, wen sie etwas verlangen" osv.

Med infanteriets chef, general C.D.Reventlow, kom det til et alvorligt sammenstød.

Man flyttede den gang hyppigt om på garnisonerne, udførelsesordrerne forberedtes i generalkommissariatet og ofte først i sidste øjeblik.

Nu henvendte officererne sig til Reventlow og bad om i tide at få eventuel forlægning at vide, så de kunde nå at få lejet kvarter til sig selv. Reventlow skrev til kommissariatet, men fik til svar, at det var en sag, der "directé af General-Commissariatet dependerer", og som han derfor ikke skulde blande sig i. I største harme henvendte Reventlow sig til kongen og satte straks sin stilling ind på at få kommissariatet sat på plads [4]. Om sagens videre gang er intet fundet, men det kan ses, at kommissariatet derefter nødtigt korresponderede med Reventlow [5].

Kommissariatets svigtende evne og dalende anseelse er det sikkert det skyldes, at den af kongen meget yndede

kammerherre, brigadér og oberstløjtnant ved grenaderkorpset Valentin von Eickstedt den 29. oktober 1708, samtidig med udnævnelsen til oberst ved nævnte korps, tillige blev deputeret ved generalkommissariatet [1]. Der tilstodes ham af kongen, foruden hans tidligere hafte gage, "endnu 2000 Rdl., som er den sædvaanlige General Majors Tractament, aarlig" [2].

Denne udnævnelse er udfærdiget gennem krigskancelliet, men det kan trøstigt hævdes, at Lente ingen part havde i den. Og det var vel noget mere end et tilfælde, at den udkårne, halvandet år senere, blev Lentes efterfølger.

Der henvises for Eickstedt til det om ham under "Krigskancelliet" fremsatte.

Han findes første gang at have medunderskrevet kommissariatsekspeditionerne den 6. november 1708.

Få dage senere har kommissariatet uventet [3] fået efterretning om kongens rejse til Italien, samt forholdsordre i den anledning: [4]

Arbejdet må ingenlunde "cessere", men skal fortsættes efter den meddelte instruktion, og det sidst approberede reglement skal være regel og rettesnor i alle henseender. Afvigelse herfra skal nøje overvejes og indberettes til kongen i ekstrakt hver måned. Bilag må ikke vedlægges. I ekstraordinære tilfælde konfereres med konseillet.

Det for 1708 udstedte reglement skulde altså også være gældende i 1709. Men herom blev intet meddelt de deputerede for finanserne, de nægtede at anvise midler til de militære etater, og kommissariatet måtte i den anledning den 1. december sende allerunderdanigst forestilling til kongen [5]. Den kan først have nået ham i Italien!

Under kongens fraværelse ses de hjemmeværende deputerede at have været flittige underskrivere - dette dog med nogen reservation over for Giese, der tillige har været helt borte 3 gange à 1 uge, vel på inspektionsrejse [6]. Det ses, at man i den daglige korrespondance ikke har fundet alles underskrift absolut nødvendig.

Arbejdet er forøvrigt gået trægt, og det har kun været løbende sager, man beskæftigede sig med. Forbindelsen med kongen var uhyre langsom og tillige mangelfuld. Man fik, takket være Lentes inaktivitet, i måneder ikke svar på fremsendt ekstrakt, og det kunde ske, at man vel modtog meddelelse om stedfundne advancements, men intet om tidspunktet for samme, så de deraf følgende lønningskrav ikke kunde efterkommes [7]. Fra rentekammeret vistes stor uvilje, og, som ofte før, uvidede det sit magtområde, hvor det var muligt. Udskrivningen af magasinkorn var kommet i forfald. Efter et indledende forsøg i 1703 blev kornskatten for begge årene 1708 og 1709 udskrevet i penge i stedet for naturalier, 3 m. pr. td. hk. [8].

Nu bemægtigede rentekammeret sig også kornindkøbene og disponerede over kornet til civile formål (forstrækning til bønderne o. a.). Generalkommissariatet fandt sig roligt heri [1], og det lod sig end ikke vække af en proviantforvalters alarmskrig [2]. Måske har det været kommissariatet en tilfredsstillelse, at noget af den af rentekammeret indkøbte rug viste sig at være af slet kvalitet [3], men hvor liden forståelse kommissariatet selv havde af den foreliggende, politiske situation og af muligheden for, få måneder senere, ved egen drift - og med tomme magasiner - at gå ind i en storkrig, kan vel siges at vise sig marts 1709 [4], da det afslog et tilbud om kornleverance med den begrundelse, at "det er Os ei bekient at noget Korn til Hans Kongl: May:ts tjeniste nu for Haanden skal indkiøbes."

Da man, samtidig med landmilitiens oprettelse, gik til at udleje en række gevorbne afdelinger, var hensigten hermed at bøde på de forøgede militærudgifter. De fra England og Holland indløbende "subsidiær" beløb sig i 1701-08 til i gennemsnit godt 400000 rd. årlig, og det vilde i og for sig være berettiget at fradrage denne sum i det årlige militærbudget, men da subsidiærerne i virkeligheden er anvendt til forbedring af den almindelige, økonomiske status, er der i det følgende afstået her fra [5].

De årlige militærreglementer - indeholdende såvel ordinære som ekstraordinære udgifter - viser følgende tal: 1701 ca. 940000 rd., 1702 ca. 812000, 1703 ca. 956000, 1704 ca. 1043000, 1705 ca. 762000, 1706 ca. 775000, 1707 ca. 758000 og 1708 ca. 764000 rd.

Der kan heraf regnes at falde 2/3 som kongerigets andel [6] (1/3 på fyrstendømmer og grevskaber), og dertil må lægges landetatens årlige behov af korn fra kongeriget (d. v. s. rug og havre til brød og hestefoder). Behovet var varierende, i det hele aftagende og rundt regnet ca. 20000 tdr. rug og 15000 tdr. havre til en samlet værdi af ca. 40000 rd. [7].

Som et grovt skøn skulde derefter fås kongeriget Danmarks skattebyrde til hæren:

1701.....	ca. 670000 rd. ,
1702.....	- 585000 -
1703.....	- 680000 -
1704.....	- 740000 -
1705.....	- 550000 -
1706.....	- 560000 -
1707.....	- 550000 -
1708.....	- 550000 -

Variationerne fra år til år skyldes materielanskaffelser, munderinger til landmilitisen [8] samt endelig fæstningsarbejderne. For disses vedkommende søgte man fra 1705 at få mere plan og fasthed gennem en beregning (et reglement) for 3 år ad

gangen "og et hvært Sted een viß Summa tillagt" [1]. Krav derudover fra fæstningskommandanterne standsedes i reglen. Restancerne på afregningerne synes efterhånden at være bleven mindre. I januar 1704 hedder det [2], at den hvervede hær har 6 kvartalers afregning til gode, landmilitien $2\frac{1}{2}$ kvartal. I februar 1709 siges derimod [3], at man ved det hvervede infanteri er $2\frac{1}{2}$ kvartal bagud med afregningen, ved det nationale infanteri er der ingen restancer.

h. Krigsforberedelse

(Den store, nordiske krig)

Der er over krigsforberedelsen i 1709 et præg af tøven og halve foranstaltninger, som står i stærk modsætning til forholdene i 1675, og som ikke kan skyldes bristende duelighed alene. Det er, som om man kun nølende lader sig slæbe med, og den inderste årsag må vist være den, at man ikke vilde lade en lejlighed gå unyttet hen til løsning af det pinagtige - i øjeblikket dog ikke særligt presserende - gottorpske spørgsmål, men derimod ingen tanke havde om tilbageerobring af de tabte landsdele øst for Sundet.

Hadde det gottorpske spørgsmål ikke været, var Danmark-Norge næppe kommet med i krigen.

Forberedelsernes forløb er i korte træk, at efter kongens hjemkomst den 27. juli befales det den 27. august ved skrivelse fra overkrigssekretæren alle oberster til hest og til fods at holde sig marchefærdige [4], i slutningen af måneden beordres opstilling af ny kompagnier med tilhørende hvervning [5], 23. september forordnes udskrivning af heste og kuske til artilleriet [6], omkring 1. oktober udgår til en del regimenter befaling om opbrud fra garnisonerne og koncentration til Sjælland [7], 18. oktober udnævnes general Reventlow til overgeneral [8], 28. oktober 1709 udstedes krigserklæring til Sverige.

I generalkommissariatet forløb sommeren 1709 overmåde fredeligt. Lentes underskrift på ekspeditionerne træffes første gang den 3. august, og derefter i ny og næ, i de tre måneder august-oktober på ialt 7-8% af skrivelserne. De andre deputerede træffes flittigt, men situationens udvikling erkendtes ikke alvorligere, end at A d e l e r sidst i september kunde tage sin sædvanlige tur på landet.

Kommissariatets mest aktive deputerede, G i e s e, afgik den 31. august til Holsten for som kgl. kommissær at overtage de fra kejserlig tjeneste tilbagevendende afdelinger. Der medgaves ham skriftlig instruktion, iflg. hvilken han tillige skulde konferere med chefen for holstenske artilleri og referere om dette artilleris tilstand [9].

Giese har ikke fundet instruktionen tilfredsstillende, han søgte straks yderligere information, bl. a. om det holstenske artilleri påtænkte overført snarest til Sjælland. Svaret gik ud på, herom at konferere med generalkommissariatet. Også magasinernes kritiske tilstand har beskæftiget Giese, thi han bad om at måtte forhandle om kornindkøb, evt. hvor høj en pris han måtte byde. Tilladelse gaves, men kun indtil en pris, der viste sig at være for lav [1]. Det skal med det samme anføres, at Giese senere søgte om at måtte tilbyde højere pris, men afgørelsen herpå udskødes [2].

Under Gieses ophold i hertugdømmerne - hvorfra han først kom tilbage den 5. november - assisteredes han af Wodroff og to kopister (Dreeßen og dansk kopist Johannes Christensen).

Som sædvanlig overdroges der ham yderligere hverv [3], og den ham medgivne instruktion blev ændret [4].

Det fremgår af aktstykkerne, at de deputerede for finanserne ønskede længst mulig at stå for kornindkøbene, og at de fastholdt så lav en pris, at tilbud forpassedes. Situationen blev snart kritisk. Til de fra udlandet tilbagevendende tropper havde man ikke brødkorn, og kommissariatet måtte den 19. september foreslå, at der gaves brødpenge i stedet for kommisbrød, "som Magazinerne over alt for Rug til Brød, førend noget paa nye indkommer, findes blottet" [5]. I forståelse med de deputerede for finanserne indstilledes derhos om bemyndigelse til indkøb, til nøjeste pris, af 20000 tdr. rug og 50000 tdr. havre, thi selv om kornskatsforordningen snarest udgik, var det jo usikkert, hvad man fik ind, og når? [6]

Det må erkendes, at der fra slutningen af september vistes stor energi af de deputerede for finanserne. Kopibøgerne vrimler af vidnesbyrd om mange, rigtignok små indkøb, der gjordes rundt om - til stigende priser, efter at tidspunktet var forpasset. Og den 23. september udkom tillige forordning "Om Korn=Skattens Paabud for Aar 1710" [7].

Men den strænge vinter 1708-09 havde ødelagt vintersæden, det nyttede ikke, at man udskrev "liden Rug som endda icke formedelst den der paa spurte store mißvext schal were wentelig at erholde", kongen måtte bevilge, at den halve skatterug præsteredes i penge [8]. Og efter at man den 8. oktober havde bestemt sig til at lade kommisbrødet bage af 3/4 rug og 1/4 byg, måtte man allerede den 24. oktober ændre dette til 1/2 rug og 1/2 byg [9].

Andre vanskeligheder kom til. Skibe, der lå i København eller efterhånden ankom, blev beslaglagte med den forestående landgang i Skåne for øje, en mængde enroullerede søfolk var udskrevet til flåden, skibsejerne i Jylland var bange for svenske kapere - hele skibsfarten var ved at gå i stå. For i nogen måde at bøde herpå måtte kommissariatet søge kongen

om at lade fregatter krydse til hindring af kaperier [1].

Den til landgang bestemte styrke skulde medføre 12 dages blødt brød, og der blev truffet de fornødne foranstaltninger hertil [2]. Men derudover forlangte general Reventlow mel medført til brød for 2-3 uger, samt krævede forplejningen sikret for 6, eller i det mindste 3-4 måneder.

Generalkommissariatet og de deputerede for finanserne lovede, at man vilde gøre sit bedste [3].

Den i august til Holsten udsendte Giese korresponderede man flittigt med, bad ham gøre sit yderste for at skaffe korn, rådspurgte ham, nu da det kneb - men assisterede ham kun slet. Først den 24. september afgik der ordre fra København om, hvad der skulde overføres af artilleri [4], og endnu den 26. oktober var alle de til dette brug nødvendige skibe ikke afsendt [5], de deputerede for finanserne var uvillige til at sende Giese penge til kørslerne i Holsten [6], modvind og efterårsstorme kom til, og det nåedes overhovedet ikke at få det holstenske artilleri overført i rette tid, hvad der blev skæbnsvangert for det kommende felttogs hele forløb [7].

Blandt de krigsforberedelser, som påhvilede generalkommissariatet, var også udarbejdelse, i samråd med overgeneralen, af projekt til "Milicen en campagne", som man kaldte det. Hvad herunder selve kommissariatsforretningerne angik, synes de deputerede at have været rådvilde - Giese sad jo stadigt i Holsten. I et første projekt af 5. september undgik man helt problemet, med den begrundelse, at det måtte bero på kongen, om en eller to af de deputerede skulde følge armeen, "und wie das Gen:Comm: im felde etabliret werden" [8]. I et senere projekt af 18. oktober [9] er man ikke nået videre end til, efter indhentet mundtlig beretning om forholdene i den forrige skånske krig, vidtløftigt og ret utiltalende at gøre rede for de økonomiske krav, de deputerede ved armeen måtte kunne stille. Endvidere foresloges antagelse af 2 krigskommissærer (en ved kavalleri og dragoner, en ved artilleri og infanteri), 4 proviantforvaltere, 8 proviantskrivere, samt ved "Gen. Commissariat en campagne" 2 kommissariatsskrivere, 1 bogholder, 4 kopister og 1 kommissariatsbud.

Generalkommissariatet bad om at måtte bringe egnet personel i forslag, men påtænkte iøvrigt fra hvert af sine kontorer at sende en rutineret kopist med, og dels p. g. af de vanskeligheder, dette vilde skabe for kommissariatssekretærene Wodroff og Seidelin, dels under hensyn til disses for-tjenstfulde færd, der fremhævedes i stærke udtryk, foresloges til dem en gageforhøjelse af 200 rd. samt bestalling som krigskommissærer.

Idet den kgl. resolution tilstod antagelsen af hjælpepersonellet m. v. [10], blev den umiddelbare følge, foruden de anførte gageforhøjelser, at Wodroff, Seidelin og Bræmer [11]

den 19. oktober tillagdes krigskommissærs karakter [1].

Men på hovedproblemet kom løsningen den 31. oktober ved kgl. resolution, udfærdiget gennem - danske kancelli ! [2] Den gik ud på følgende:

1. Etatsråd Giese og etatsråd samt kommitteret i rentekammeret Johan Neve [3] skulle i fællig danne "Commissariatet ved voris Armeé", men det tilkom Neve alene at udfærdige de fornødne assignationer, "som af os kunde blive approberet", og han skulde senere aflægge regnskab for rentekammeret.

2. Under nævnte commissariat ved armeen skulde fungere et særligt "Skaansk Commissariat", bestående af kommercesessor Christian Simonsen, krigs- og landkommissær Peder Himmelstrup og Johan Christian Motzmann. Det skulde drage omsorg for de særlige, skånske foranstaltninger. Bagerovne skulde snarest efter landgangen opbygges, og deres plads endnu førend vinteren sikres ved palissadering. Alt, hvad Skåne kunde præstere, skulde betales med rede penge efter stedets pris, af commissariatet udleveres til armeen, og regnskab senere aflægges. De fra Danmark tilgående magasinforråd vilde blive tilvejebragte af og vedblivende sortere under generalcommissariatet, de var skånske commissariat uvedkommende. Sidstnævntes magasiner og pengevæsen skulde altid "fra de danske Commissariers Magaziner ... være Separeret, paa det vi stedse kunde see, hvad J af Fiendens land, naar det dertil kommer, ind Casserer...".

Klare og fyldestgørende kan de for de to commissariater udstedte forholdsordrer ikke kaldes. Alt, hvad Giese f. eks. for sit vedkommende kunde læse ud af dem, var, at Neve skulde "associeres" ham og have de økonomiske dispositioner under sig. Men Giese sad jo forøvrigt endnu ovre i Holsten, optaget af et helt andet hverv og ukendt med forberedelserne i København. General Reventlow kan ikke være rådspurgt, derom vidner bl. m. a. hans senere, ganske afvigende dispositioner, og det mærkelige synes herudaf at måtte fremgå, at de grundlæggende, administrative bestemmelser for det kommende felttog er truffet uden medvirkning af overgeneralen og hans designerede, fornemste medhjælper [4].

Hvad det assisterende personel angår, havde generalcommissariatet været klar over, at der burde tilvejebringes instruxer ("Sie auch werden zu instruiren seyn" [5]). Noget sådant ses dog ikke at være sket.

i. Felttoget i Skåne 1709-10

Den 12. november 1709 gjorde det danske korps under general C.D. Reventlow landgang ved Raa, den 15. besattes Helsingborg, og commissariaterne ved armeen skulde nu træde i virksomhed. De omfattede følgende personel:

"General Commissariatet paa Reiße":

- etatsråd og deputeret ved generalkommissariatet Christoph Joachim Giese,
- etatsråd og kommitteret ved rentekammeret Johan Neve,
- dansk kommissariatsskriver Johannes Christensen, med 2 kopister,
- tysk kommissariatsskriver Daniel Ditlev Dreeßen, med 2 kopister,
- kommissariatsbogholder Jens Rahr, med 1 kopist,
- kommissariatsbud [1].

"Skaanske Commissariat"

med følgende krigskommissærer som deputerede:

- commerceassessor og krigskommissær Christian Simonson [2],
- krigs- og landkommissær Peder Himmelstrup,
- krigskommissær Johan Christian Motzmann [2].

Desuden til disposition:

- 2 krigskommissærer Johan Schrader og Jacob Kihling [3],
- 4 proviantforvaltere [4] og 8 proviantsskrivere [4].

Der er fra kommissariaternes virksomhed kun fundet diverse regnskaber. Af bl. a. deri bevarede skrivelser ses, at der skreves til Giese og Neve under betegnelsen "General Commissariatet paa Reißen". Selv har de benyttet myndighedsangivelserne "Hans Kongl: May:ts til Danmark oc Norge etc. Deputerede ved General Commissariatet", "General Commissariatet udi Helsingborg", "...udj Christianstad" o.l. De har brugt det sædvanlige kommissariatssignet ("General Commissariat").

Personellet var engageret i sidste øjeblik [5] og stod uden instruktion. Umiddelbart før indskibningen havde der været friktion med rentekammeret [6] angående kaution, bestalling og ekvipage [7]. Det kneb nu også med at få arbejdet tilfredsstillende i gang.

Reventlow synes straks efter landgangen at have af fundet sig med den af danske cancelli skabte organisation - eller han har været for optaget til at blande sig i kommissariatssagerne. Dette varede dog ikke længe. Den 23. november skriver han fra Helsingborg til Lente: Jeg blev fortvivlet ved min tilbagekomst hertil igår. Inden afrejsen havde jeg truffet de bedst mulige dispositioner, med særligt hverv til hver kommissær, men under min fraværelse har de herrer Himmelstrup og Motzmann moret sig med i 5 dage intet at bestille. Jeg har sagt dem sandheden, at sådant ikke kunde tåles, og jeg har meddelt de herrer Giese og Neve, at det er deres sag at holde deres undergivne til ilden, og at jeg må henholde mig til dem personligt "... il ne falloit pas faire le complaisant, mais trancher un chaquun dans son devoir" [8].

Det havde været hensigten, at korpset skulde forple-

jes fra Danmark, og supplerings ske ved kontante indkøb i Skåne. Men forbindelsen med moderlandet blev mangelfuld, og der fattedes pengemidler. Reventlow måtte den 25. november indstille, at der foretoges udskrivning af naturalier i Skåne, kongen gik, om end nødig, med hertil den 26. november [1], og kontributionsvæsenet sattes i system. Den deputerede i Skånske commissariat, assessor Simonsen, tog sin afsked, da han fandt dette stridende mod det ved landgangen givne løfte [2].

Ved commissariatsvæsenet brød Reventlow fuldstændigt med den af danske kancelli skabte organisation. Der føltes trang til nogle flere krigskommissærer, og Reventlow disponerede hertil den tilstedeværende kancelliråd N. Nissen og regimentskvartermester (og amtsforvalter over Riberhus amt) Jens Ducke [3]. Ordningen blev iøvrigt følgende:

Af generalkommissariatets deputerede skulde N e v e have fast ophold i Helsingborg og lede de almindelige commissariatsforretninger der med Kihling direkte under sig, medens Giese, assisteret af Ducke, altid skulde følge Reventlow [4].

Krigskommissærerne Himmelstrup, Motzmann og Schrader samt kancelliråd Nissen fik hver sit distrikt at varetage [5], det underordnede personel fordeltes [6], og instrukser for arbejdet udfærdigedes [7].

Det var kun naturligt, at Reventlows dispositioner vakte misnøje blandt de pågældende [8], men hos ham stod de subalterne krigskommissærer ingenlunde i høj kurs. Ducke er den eneste, der fører et arbejde virkeligt til ende, de andre bruger mund, men handler ikke, skrev Reventlow til Lente [9].

Imidlertid var kongen jo kun gået med til udskrivningen i Skåne, fordi landgangskorpset led nød, problemet vedblev at beskæftige ham, [10], det var klart, at såvel forberedelse som organisation var mangelfulde, og den 21. december 1709 udgik derfor kgl. instruktioner til de deputerede i Skånske commissariat [11], hvorved bagningen i Helsingborg og betaling i rede penge lagdes dem på sinde, ligesom omhyggelig regnskabsførelse indskræpedes. Dette betød et brud med den i mellemtiden majsommeligt tilvejebragte ordning. Reventlow gjorde straks, den 24., alvorlig indsigelse, og den 28. december måtte ny, forklarende kgl. skrivelse udsendes [12], der i virkeligheden bortforklarede den foregående samt tilholdt de tre krigskommissærer at forblive i de dem anviste distrikter og fortsætte med udskrivningen af naturalier som befalede - unægtelig en forbløffende præstation af Lente, der gennem Reventlows breve måtte være nøje orienteret om forholdene.

Fra den i København forblivende del af generalkommissariatet var foruden Giese [13] også Eickstedt gledet ud. I oktober var han bleven avterteret om, at han skulde med

landgangskorpset som generalmajor ved infanteriet [1]. Efter 4. november findes hans navn ikke mere blandt underskrifterne.

Også Hansen forsvinder, fra 9. november, først som udkommanderet med flåden og derefter for at organisere den vigtige forbindelse Helsingør-Helsingborg, men allerede fra 25. november er han igen i normal virksomhed indtil først i marts 1710, da han atter en tid lang forsvinder til Helsingør. Han havde øjensynlig overtaget Gieses rolle som "galopin".

Efter sin tilbagekomst til hovedstaden i kongens følge kan Lente fra 6. december findes som medunderskriver, men kun af ganske enkelte skrivelser - et forhold, der vedvarede ind i 1710.

De i København virkeligt arbejdende deputerede kan således siges at være, først Vieregg og Adeler, derefter Vieregg, Hansen og Adeler. De assisteredes af krigskommissærerne Wodroff, Seidelin og Bræmer, med underordnede betjente.

I forbigående kan her noteres, at fra 6. december 1709 findes et nyt segl anvendt ved tyske kontor. Det er af samme type som det ældre, men lidt grovere udført, med mere fladtrykt bogstavslyngning og med omskriften "General Commissariat". Danske kontor ses fortsat at have brugt det ældre signet ("Generall Commissariat").

Om Viereggs interesse for kommissariatsarbejdet er tidligere refereret. Adeler siges i et brev fra Lente til dennes broder [2] at være misfornøjet over, at kongen havde forbigået ham til hvid ridder, og det tilføjes, at han tænkte på at søge sin afsked.

Øjensynlig var ingen større aktivitet at vente af de to deputerede, og mangt og meget viser da også hen på kontorerne i den følgende tid, snarere end på dem. Forbindelsen med rentekammeret var og blev dårlig, og dette, som kommissariatet, vedblev, uden gensidig føling, at søge korn fremskaffet. Herved er kommissariatet stadig bagerst, hvad der egentlig foregår, "er os ubekient", de deputerede for finanserne vil ikke stille penge til rådighed, uden at kgl. resolution først er indhentet, forbindelsen med Skåne glipper [3], og det er rådvildhed og hjælpeløshed, der toner frem af kommissariatets korrespondance, men tillige megen selvbevidsthed og en stædig fastklæben ved de tilvante fredsformer.

Det vil vedrørende forsyningstjenesten være nødvendigt at fremsætte følgende: [4]

Der var den 4. og 5. november, inden afsejlingen, udleveret brød for tiden indtil 18. november, og blev den 13., 15., 20. og 23. november fra København afsendt brød (rundt regnet 1/4 hver gang) for tiden videre frem indtil først i december. Alene af datoangivelserne er det forklarligt, "at Armeen skal

have haft mangel for Brød udi 3 Dage" [1], og vanskelighederne fortsattes, til trods for at korpset efter landgangen tog fat på inddrivelse af forsyninger fra herregårdene [2]. 27. november skriver Lente fra Helsingborg til generalkommissariatet [3], at det er af største vigtighed, at tropperne ikke kommer til at mangle brød. Om en dags tid eller to vil man kunne påbegynde brødbagningen i Helsingborg, men forrådet af rug er kun ringe. Man længes meget efter melet, der skal komme fra København, og skulde der fattes sække, anbefaler Lente at lade melet stampe i tønder [4].

Den 6. december skriver Giese [5], at generalkommissariatet meddeler, det den 1. og 3. har afsendt fartøjer, men de er endnu ikke ankomne, og derfor "lider Armeen mangel paa Brød". 11. december siger han, at der mangler rug og byg til bagningen, hvorom allerunderdanigst forestilling er indsendt, ligesom generalkommissariatet gentagende er tilskrevet om at få 7000 tdr. rug og 9000 tdr. byg tilsendt før vinteren, "mens derpaa er ingen Svar fult." En større beholdning af korn er imidlertid ganske nødvendig, eftersom Svensken har ladet det meste af kornvarerne bortbringe.

Brevene fra Reventlow til Lente er et vedholdende råb om forsyninger. Den 7. december klager han over, at generalkommissariatet er langtrukken [6] og kun sender for 4 dage ad gangen. Endnu i dag er brødet ikke kommet. 11. december er det vel indtruffet, men i 3-4 dage har man for storm intet kunnet få udskibet. Der kan kun regnes med, hvad der er i land, ikke med regelmæssig tilsendelse fra København og Helsingør. Provision for 4 uger må tilvejebringes som reserve i nødstilfælde, Reventlow trygler derfor om at få tilsendt en større beholdning af rug og byg.

Men dette var imod generalkommissariatets planer, der fra først af tilsigtede at benytte København som hovedforsyningssted, bage brødet der og, med regelmæssige mellemrum, sende det til korpset. Senere, da denne forsendelse viste sig besværlig, tilførslerne af korn fra provinsen henimod vinteren begyndte at svigte, og i det hele de skæbnesvangre følger af rentekammerets fejlgreb og dets egen forsømmelighed blev synlige for enhver, kom commissariatet i stigende grad ind på den tanke, at landgangskorpset burde hjælpe sig selv ved udskrivning i Skåne og eventuelt nøjes med brød alene af byg, hvilken kornsort commissariatet formodede måtte findes der i rigelig mængde og til billig pris [7]. I en overlegen og affejende skrivelse af 21. december til Reventlow siges der endelig kort og godt, at med hvad der i dag afgår pr. skib, vil korpset være forsynet i de første 3 uger, og yderligere vil ikke blive oversendt, før vinteren er forbi [8].

Til kongen havde commissariatet den 9. december indberettet [9], at der ikke kunde ske yderligere forsending fra

København til Skåne, de forhåndenværende forråd måtte reserve- res garnisonen i København samt flåden, som til våren vilde be- høve en stor forsyning af hårdt brød og gryn. Endda vilde der marts 1710 fattes c.10000 tdr. rug og over 11000 tdr. byg.

Dette var at røre ved et ømt punkt, thi det var jo kongens ønske mest muligt at skåne befolkningen øst for Sundet, og ydermere indgik der omtrent samtidig fra Reventlow en skrivelse [1] med klage over generalkommissariatets færd og indstændig anmodning om at få korn tilsendt, thi ellers måtte Reventlow gribe til desperate foranstaltninger og leve af plyndring. Lente fik nu ordre til at træde i rådslagning med kommissariatet, men deres forenede anstrængelser må være blevet resultatløse, thi den 21. december - samme dag de tid- ligere nævnte instrukser udgik til de skånske deputerede - fik generalkommissariatet en meget unådig kgl. skrivelse [2]. Såvel under sit ophold i Skåne som siden hen har kongen erfa- ret, at soldaterne i nogle dage har manglet brød. Man har gi- vet modvind skylden, men burde have forudset sådan, og når nu snart frosten kommer, vil det blive rent galt. Der skal snar- rest sendes 3-4000 tdr. rug og ligeså meget byg til Helsingborg, samt oplægges et lignende kvantum i Helsingør. Også på havre har det skortet, og derfor skal c. 30000 tdr. sendes til Hel- singborg og Helsingør [3].

Allerede den 23. december svarede generalkommissa- riatet herpå [4], henholdt sig i et og alt til sin memorial af 9. s. m., undskyldte og bortforklarede egne fejl samt - skød hele skylden for eventuelle mangler over på de deputerede i Skåne !

Og derved forblev det. I de påfølgende måneder var det alene havre, der afsendtes til Skåne [5].

Men også vedrørende den øvrige forsyningstjeneste var der friktioner i mængde. Kommissariatet forlangte, at munde- ring og støvler skulde holde fredsterminerne ud, samt at re- krutteringen ved de hvervede afdelinger "wie stets gewöhnlich" skulde ske ved kompagnichefernes egen foranstaltning, thi det havde generalkommissariatet aldrig befattet sig med [6]. Li- sterne over avance og afregning kunde godt udfærdiges i Skåne, men måtte derefter sendes kommissariatet til eftersyn og vide- reekspedition til de deputerede for finanserne. Der skulde så nok blive assigneret på amterne ude i Danmark, men det blev regimenternes sag, på egen bekostning at lade pengene afhente rundt omkring af deres regimentskvartermestre [7].

Også de regimenterne tilkommende kvarterpenge på garnisonsstedet var det nødvendigt, at regimenterne "til desto meere Rigtighed" selv lod afhente [8].

Om denne afsendelse af personel kom det til åben strid mellem korpset og kommissariatet, og dette forelagde da sa- gen for kongen [9]. Det er ganske nødvendigt, at alt bliver som

af generalkommissariatet foreslået, thi ellers kan generalhovedbogen ikke holdes i orden, der vil komme notater til regnskaberne og fattes bevisligheder over for revisionen. Som supplement bør der udfærdiges månedlige kasseekstrakter til konferering med generalhovedbogen. Det vil være de skånske betjente en let sag, hvis de fører rigtig kassebog. Ydermere bør de deputerede i Skåne fra tid til anden indsende alle originale dokumenter til kommissariatet, i hvis arkiv de kan ligge i sikkerhed, samtidig med, at man under arbejdet hjælper sig med afskrifter.

Denne allerunderdanigste forestilling er Wodroffs alene, selv om to gehejmeråder og to etatsråder har underskrevet den [1].

Kongens resolution faldt den 11. januar 1710 [2], og, formentlig ved støtten fra Lente, blev den en fuldstændig sejr for generalkommissariatet.

Endnu et forhold må berøres. Angående korpsets syge og sårede erklærede generalkommissariatet, at det blev de skånske deputeredes egen sag, men hvis det kom til at skorte på noget, vilde man assistere [3]. Problemet rejstes gentagne gange, senest af Neve den 28. februar, men i indstilling til kongen skød kommissariatet sagen fra sig over på Københavns politikollegium, og først den 11. marts 1710 udnævntes der kommitterede til at tage sig af problemet [4]. Kampen ved Helsingborg havde da fundet sted, så også i denne sag havde man svigtet.

De anførte eksempler er kun få, plukket ud blandt mange. I almindelighed må det siges, at generalkommissariatet optrådte uvenligt og overlegent over for sine deputerede i Skåne, forlangte, at de skulde klare sig ved egen hjælp og, hvor dette ikke var muligt, henviste dem til selv at søge til kongen [5]. Men ikke nok med den nægtede hjælp og støtte, kommissariatet blandede sig direkte ind i de skånske forhold, korrigerede og irrettesatte [6]. Det skaffede sig kendskab til forholdene på stedet ved at kræve direkte indberetninger af det underordnede personel, og der forhandlede med det bag de foresattes ryg [7].

Samtidig herskede der en uværdig strid mellem generalkommissariatet og rentekammeret. Dette forbød bl. a. amtsbetjentene at efterkomme generalkommissariatets krav uden nærmere ordre. Sagen indankedes for kongen, og da dennes afgørelse gik rentekammeret imod, saboterede det sagerne [8].

Alt i alt en række triste forhold, som det er lige ubehageligt at konstatere og her at referere.

For sit vedkommende ses Reventlow, trods al sin vrede over generalkommissariatets optræden, at have slået sig til tåls med den påtvungne forplejningsordning. Når han kun fik frie hænder, mente han ved egne dispositioner at kunne sikre korpsets underhold indtil 1. maj 1710 [9], og det var til dette formål, han foretog sit vintertog østpå [10]. Udskrivninger anordnedes

overalt, og magasinforråd samledes.

Men samtidig optog et andet forhold ham: der måtte af regeringen vises aktivitet, de kommende foranstaltninger måtte overvejes [1]. Og da overlegne, fjendtlige troppestyrker efterhånden nærmede sig, frygtede han den truende afgørelse og bad indtrængende om forstærkning fra de tropper, som lå uvirksomme i Norge og i Holsten. Hannibal er ad portas, som han siger, hvis der intet gøres, vil man snart kunne se mig og mine soldater i København [2].

Alt forgæves! Kong Frederik IV var optaget af festligheder, og Lente var meget uvilligt stemt over for korpset. Kun een gang hører man vedrørende spørgsmålet om forstærkninger, at "le Conseil ne le trouvoit pas a propos" [3].

Allerede længe havde Reventlow været utilfreds og gærne villet trække sig ud af det hele til fordel for feltmarskal Wedel eller generalløjtnant Scholten [4]. Nu følte han sig sveget og forladt. Den 26. februar siger han i en afsluttende skrivelse kongen sandheden, den 27. februar beklager han, på grund af sygdom at have måttet nedlægge kommandoen [5].

Reventlows undergivne håbede, at sygdomsanfaldet kun vilde blive kortvarigt [6], men det slog fejl, kommandoen gik over i andre, svagere hænder, og den 10. marts led det af konge og regeringsmyndigheder svigtede korps det nederlag, som Reventlow havde forudset og frygtet.

Tilbage stod endnu likvidationen af boet. Den foregik derved, at general Reventlow og hans fornemste, administrative hjælpere, etatsråd Giese, den 12. april blev afskedigede [7]. Det hjalp ikke den stakkels Giese, at Reventlow noget tidligere, i en memorial til kongen, havde udtalt sig meget rosende om ham: "Der Estats[Rath] Giese ist allhier, und gleich von Anfang her jederzeit auf dem March bey mir gewesen, er verrichtet seine Affaires mit solchem Fleiß und Eyffer wie es von Jhm kan erfordert werden, und ein ehrlicher Mann und getreuer Diener von Ew: Königl: Maytt: thuen können, welches Gezeugniß Jhn mit guten Gewißen ertheilen kan, dahero selbigen zu ferner Beybehaltung Ew: Königl: Maytt: Gnade in Allerunterthänigkeit bestermaßen recommendiere" [8].

Thi nederlaget var alle enige om at give generalkommissariatets deputerede i Skåne en stor del af skylden for [9], og Reventlows uheldige eftermand fandt sin fordel ved at stemme med i koret. Giese bad forgæves kongen om beskyttelse og tilfaldelse til personligt forsvar [10], Neve androg om kriminalretslig undersøgelse af sit forhold [11].

De skånske kommissariater ophævedes den 14. maj 1710 [12], men deres personale forblev til videre disposition, dog undtaget etatsråd Neve, som gik tilbage til sin normale virksomhed, og krigskommissær Motzmann, med hvis forhold man til stadighed havde været utilfreds. Han afskedigedes den 13. maj 1710 [13].

k. Reorganisation og rustninger

Efter katastrofen ved Helsingborg er der halvandet års standsning i de landmilitære operationer. Man var optaget af en reorganisation af hæren, og på grund af de stedfundne for- sømmelser blev den overmåde dyr. Af de ca. 7000 heste ved korpset i Skåne var det kun lykkedes at redde 105 officersheste [1], som deres herrer lod svømme over Sundet til Helsingør. Al rideudrustning var gået tabt, ligeså masser af våben, hele artilleriet, train, tros, telte osv. osv., halvdelen af mand- skabet var dræbt, såret eller fanget, der var erstatningskrav i alle retninger.

Bagved alt dette lurede så de ældre mangler, først og fremmest kornproblemet - som det ikke lykkedes at løse. Med foregriben af begivenhedernes gang kan det anføres, at i juni 1710 måtte man skyde vanskelighederne fra sig ved at give brødpenge i stedet for brød [2], januar 1711 klages der af generalkommissariatet til rentekammeret over, at "her nu haves manqument paa Rug, hvilcket saavel til Gvarnisonens underholding, som til formahling i Meel at haves i forraad, skal employeres" [3], og i december 1711 udtaler general- kommissariatet bittert, hvor galt det dog er, at skattekornet nu igen kan erstattes med en pengeafgift, thi der kommer in- tet korn ind i magasinerne [4]. Bl. a. den trykkende pengenød var skyld heri, men derved bevirkedes til gengæld, at provi- antmangel hæmmede flådens bevægelighed, og at kosten om- bord måtte reduceres til 2 måltider daglig [5]. Det var de gamle fejlgreb og forsømmelser, der hævnede sig, forholdet mellem rentekammer og kommissariat var og blev det slet- test mulige, og de voldsomme pengekrav - og vel også i nogen grad et stille drilleri fra kommissariatets side - ophidsede snart rentekammeret, så at samarbejdet blev umuligt. Den 16. december 1710 måtte kongen gribe ind og befale de to myndigheder hver lørdag morgen at forelægge ham (eller i hans fraværelse konseillet) specifikation af nødvendige udgif- ter og disponible midler, for at han kunde træffe en afgørel- se. Den kgl. skrivelse er - man kunde fristes til at sige selv- følgelig - paraferet af oversekretær Sehested [6].

Men en bedring af det gensidige forhold opnåedes na- turligvis ikke.

Det store reorganisationsarbejde gav generalkomis- sariatet meget at bestille, hvad der kvantitativt fremgår af korrespondancens stærke opsvulmen; men kvalitativt synes man ikke helt at være fulgt med i denne tid, hvor Reventlows afløser som overgeneral, Jobst Scholten, var den drivende kraft. Kommissariatets anseelse har det været ringe bevendt med. Som et lille vidnesbyrd skal anføres, at Kronborg La- degårds indretning til militært sygehus efter konseillets for-

godtbefindende fandt sted ved danske kancellis foranstaltning, så generalkommissariatet så sig ude af stand til at give rentekammeret oplysning i sagen [1].

Idet der som helhed om reorganisations- og rustningsarbejderne henvises til andetsteds givet, detailleret fremstilling [2], skal her kun følgende indre forhold i generalkommissariatet behandles.

Efter at Giese den 12. april 1710 var bleven afskediget [3], er Vieregg, Hansen og Adeler de navne, man til stadighed træffer under skrivelserne. Eickstedt, der den 17. maj havde afløst Lente som overkrigssekretær, var ret flittig, men ikke altid med.

Men den 2. juni 1710 blev etatsråd Oluf Hansen befalet ud som deputeret på flåden [4], den 17. s. m. træffes hans underskrift for sidste gang, 4. oktober 1710 landt han døden ombord på "Dannebrog" i Køge Bugt [5]. Spørgsmålet om en afløser i Gieses sted trak noget ud. Der var flere ansøgere [6], men først den 11. juli 1710 faldt afgørelsen, idet gehejmeråd, admiral Frederik Eiler Giedde forordnedes til deputeret ved land- og søetatens generalkommissariat [7].

Giedde [8] var født 1641 som søn af den kendte rigsadmiral Ove Giedde, var altså, hvad man måtte kalde en gammel mand, men rask og rørig, dertil erfaren i sit fag. Hans udnævnelse må vel nærmest ses ud fra den misnøje med hensyn til kommissariatets dispositioner, der har hersket også i flåden [9], samt som et hensyn til denne, efter at hæren gennem Eickstedt var bleven direkte repræsenteret i kommissariatet.

Gieddes underskrift findes første gang den 18. august 1710, derefter flittigt de første måneder, men så kun med mellemrum. Hans interesse har måske særlig været knyttet til de sømilitære sager.

Trods al travlhed var kommissariatets arbejdstempo ikke at sammenligne med forholdet i den forrige, skånske krig. De deputerede har kunnet frigøre sig hver søndag og i almindelighed tillige en af ugens hverdage, helst mandagen. Vieregg er taget seks uger på landet i juli-august 1710, og Lente skrev bag efter til broderen, at "Monsieur Adler est fort defait, à force de travailler. Monsieur Gedde étant entré au Commissariat, et Monsieur Vieregge étant revenu, jèspere quil sera un peu soulagé" [10].

Af kommissariatsbetjentene havde Seidelin længe følt, at han havde taget for meget på sig, idet bl. a. de norske forretninger efter udstedelse af instruktionen af 1703 var steget stærkt i tal. 1704 og igen 1709 havde han bedt sig fritaget for den norske korrespondance [11], de deputerede havde hver gang overtalt ham til at fortsætte, men i marts 1710 gentog han sin ansøgning, fordi han fandt det umuligt at

Cantoir" [1]

Med organisationen af kommissariatsvæsenet i Skåne havde generalkommissariatet aldrig været tilfreds, og efter det uheldige felttogs afslutning indsendte det derfor til kongen forslag til den fremtidige ordning ved armeen i felten [2]. Forretningerne burde overdrages en erfaren overkrigskommissær, der disponerede efter generalkommissariatets ordre og instruktion, holdt stadig forbindelse med det og i tide indberettede vedrørende armeens behov og den kommanderende generals ønsker. Krigskassen måtte være underlagt ham, han havde at udfærdige afregningerne, samt at gøre rede for al indtægt og udgift over for rentekammeret, efter at hans regnskab forinden var behørig eftersat ved generalkommissariatet.

Til hjælp ved mønstringerne og ved ledelsen af proviantvæsenet måtte han have 2 krigskommissærer, og desuden 4 proviantforvaltere til magasin tjenesten. De skulde handle efter hans ordre, men aflægge regnskab for rentekammeret og give generalkommissariatet afskrift til efterretning.

Overkrigskommissæren og hans undergivne betjente skulde kunne antage fornødent hjælpepersonel, men de alene havde ansvaret.

Alle udskrivninger m. v. i fjendens land skulde foretages af overkrigskommissæren efter den kommanderende generals ordre og approbation.

Overkrigskommissæren kunde for så vidt godt være underlagt den kommanderende general, når han kun i tide rapporterede til generalkommissariatet om alt, hans funktion vedrørende, derimod vilde en sådan stilling ikke passe for en generalkommissariatsdeputeret, thi "nachdem mahl Er alleine von Ewr. Königl: May:t eigenen und keines Generalen ordre dependiret", måtte dispositionsretten overlades ham, efter forudgående forhandling med generalen, men uafhængigt af generalkommissariatet. Den nødvendige forbindelse vilde derved glippe, og allehånde inconvenienser være at befrygte.

Det lykkedes ikke generalkommissariatet at få gennemført denne ordning. Den ved Reventlows afgang ledige stilling som overgeneral overdroges til generalløjtnant Jobst Scholtzen [3], der den 6. juni 1710 fik bestalling som general over infanteriet og snart efter også fik kommandoen over hærens øvrige bestanddele [4]. I en allerunderdanigst memorial af 10. juni fremsatte han sine forskellige organisationsforslag og deriblandt også, at der forordnedes en erfaren og kapabel generalkrigskommissarius med de nødvendige betjente under sig. Da generalkommissariatet fik Scholtzens forslag til udtalelse, nøjedes det med om det her omhandlede punkt at henvise til sit tidligere indsendte forslag, men den kgl. resolution, af 23. juni 1710, løste behændigt knuden ved i al almindelighed at til-

træde såvel general Scholtens "propositiones" som generalkommissariatets herover givne "Sentiment" [1].

Til generalkrigskommissarius og -deputeret i generalkommissariatet udnævntes 25. august 1710 [2] den tidligere brigader Mathias Numsen [3]. Han var dansk, født 1646, erfaren geleddofficer, men havde i det lille felttog 1700 ikke vist synderlig energi eller foretagsomhed som fører. Senere havde han tjent ved auxiliærkorpset i Nederlandene, men var 1703 af helbredshensyn vendt hjem og havde levet som privatmand, indtil kongen nu, ved oversekretær Vibe, lod ham kalde til tjeneste igen [4].

Der tillagdes Numsen 1500 rd. i årsgage samt 100 rd. i månedligt tillæg, når han virkelig var i felten [5].

Og til overkrigskommissær udnævntes den 12. september 1710 Hans Seidelin [6], der tillige den 15. september blev kancelliråd [7]. Udnævnelsen ses at være kommen ganske bag på Seidelin [8], og man fristes til i den at finde et bevidst træk fra generalkommissariatets side. Da man ikke havde kunnet gennemføre en ordning efter eget ønske, har man villet sikre sig den rette mand på denne plads og villet konsolidere hans stilling.

Der tillagdes Seidelin 1000 rd. i årsgage [9], og desuden felttillæg.

Den ved udnævnelsen ledigblevne stilling som kommissariatsbogholder besattes den 22. september 1710 med hidtilværende kopist ved søetaten Johan Christoffer Lindberg. Lønnen reduceredes samtidig med 200 rd., som fordeltes ligeligt mellem de tre kommissariatsskrivere [10].

I løbet af efteråret udfærdigedes der gennem krigskanceliet instrukser for Numsen og Seidelin. Den førstes er vistnok antedateret for at synes samtidig med bestillingen af 25. august.

Instructionen for General Krigs Commissarius "ved forestaaende Feldt Tog" [11] gik i korthed ud på følgende:

1. Efter forhandling med den kommanderende general at foranstalte de nødvendige magasiner oprettet og forsynede. Til dette formål samarbejde med generalkommissariatet og hyppig indberetning til kongen.
2. Omsorg for, at der i magasinerne altid er mindst 2 måneders forråd af enhver art.
3. Opsætning af fornødne bagerovne til supplerung af den civile bagning.
4. Samarbejde med overkrigskommissæren, virksomt tilsyn med de underordnede betjente. Om fornødent indgriben.
5. Kontrol med magasintjenesten, bl. a. gennem indkrævede regnskabsekstrakter.
6. Lejlighedsvis eftersyn og eftermåling af beholdningerne.
7. Iværksættelse af forefaldende transporter efter forhandling med den kommanderende general.

8. Kontrol med den rigtige udbetaling af pengegodtgørelser til arbejdende afdelinger.
9. Anordning [1] af marchen for og forplejningen til detacherede styrker.
10. Mønstring af afdelingerne, selv eller ved overkrigskommis-særen, ved kampagnens begyndelse og derefter i det mindste hver måned. Underslæb indberettes skriftligt til den komman-derende general.
11. Lønning må kun udbetales efter generalkommissariatets og den kommanderende generals ordre. Midlerne opbevares i en "Kriegs=Cassa" med 2 låse, generalkrigskommis-særen har den ene, overkrigskommis-særen den anden nøgle.
12. Forplejning m. v. udredes efter feltreglementet og overens-stemmende med attester fra vedkommende chefer. Avancen be-regnes, og opgørelse sendes generalkommissariatet mindst 5 uger før forfaldsdag, så assignation m. v. i rette tid kan udste-des.
13. Uforudset og ekstra udgift afholdes efter approbation af den kommanderende general og indberettes straks til general-kommissariatet.
14. I fællig med overkrigskommis-særen opsættes afregninger-
ne på basis af mønsterrullerne, og begge indsendes til general-kommissariatet, for at dette kan rette rekvisition til de depute-rede for finanserne.
15. Indkvartering iværksættes efter anordning af den kommande-rende general og skal ramme alle ligeligt. Tilsyn føres, og over-greb indberettes til generalen.
16. Efter den kommanderende generals skøn antages dygtige marketentere.
17. Syge og blesserede underbringes efter forhandling med den kommanderende general. Halm og sengetøj udskrives. Forplej-ning anordnes. Tilsyn med sanitetspersonel og -materiel. Ugent-
lig indsendelse af belægningslister gennemføres.
18. Flittig korrespondance med generalkommissariatet anbefa-les, såvelsom hyppig indberetning til kongen.

Instruktion for overkrigskommis-særen [2] "ved fore-staaende Feldt Tog" var i mangt og meget kun en bearbejdelse af foranstående, og det vil være tilstrækkeligt at anføre, at han skulde være generalkrigskommis-særens nærmeste hjælper samt stedfortræder i hans forfald, hvilket særlig fremhævedes vedrørende mønstringernes gennemførelse. Der forlangtes af ham et mere personligt tilsyn med magasinerne og en direkte kontrol med de undergivne betjente, hvorhos hele den egentlige regnskabstjeneste var overdraget ham.

Det er noget inkonsekvent midt inde i instruksens angivet, at så længe overkrigskommis-særen er i hovedstaden og ikke er draget i felten, skal han tid efter anden visitere og afgive beret-ning om de på Sjælland værende magasiner - men alt i alt må

begge instruktioner betegnes som omhyggeligt og formålstjenligt arbejde. Desværre har det været ugørligt at efterspore tilblivelsesmåden, da konceptmateriale o. l. ikke er fundet.

Foruden det nævnte tilsyn med magasinerne [1] kan det ses, at der i efteråret 1710 har været pålagt Seidelin et par større tjenesterejser [2], men derefter kom såvel Numsen som Seidelin til at deltage i en omfattende mønstring af de reorganiserede afdelinger [3]. Det bør nævnes, at Numsen synes at have viet sin ny funktion stor interesse og at have vist god aktivitet.

Også af nogle vigtige kommissioner, under Scholtens præsidium, har Numsen været medlem [4], men hertil kom nu, at Scholten den 3. marts 1711 indstillede, at Numsen afgik fra kommissariatet, og Seidelin frigjordes for de særlige hverv, det havde pålagt ham, så at begge blev til Scholtens udelukkende rådighed. Dette bevilgedes af kongen den 9. marts, og i den derved foranledigede skrivelse til Numsen hedder det, at han fra nu af kun skulde beskæftige sig med kommissariatssagerne, så vidt hans andre forretninger tillod, og således at han "Unsern General Scholten, zu Betreuung alles deßen so zum Feldzug gehöret, an die handt gehen, und seine Ordres, auch was Er dir in Unserm Nahmen und zu Unsern Diensten andeuten wirdt, geziemen der maßen nachleben könnest" [5].

Eickstedt havde været en af medunderskriverne på kommissariatets forslag af 2. maj 1710, hvori hævdedes, at en deputeret kun dependede af kongens, ikke af en generals ordre. Dette var nu forladt, og Scholtens interesser de afgørende. Samtidig var jo også det gamle "generalkommissarius" begreb opgivet, og Numsen deplaceret. Var det da mon ikke som et plaster herpå, at Numsen den 20. april 1711 [6] fik ny afsked som generalmajor (efter den sædvanlige, smigrende formular for en så høj officer og under formel fastholdelse (for anciennitetens skyld) af den ældre afskeds datum, 10. februar 1703). Det kan tilføjes, at Numsen derefter øjensynlig har foretrukket den ny rangsangivelse fremfor den nu mindre værdifulde generalkrigskommissariats-titel.

Medens den flittige Numsen, trods sine andre forretninger, vedblev at deltage i kommissariatsarbejdet indtil den 23. juni 1711, er Seidelins anvendelse uvis, indtil han i juni-juli genfindes som leder af troppetransporterne over Storebælt, for hvilken virksomhed han høstede megen anerkendelse [7].

Ved de for sommeren planlagte operationer vilde det tømme stærkt ud mellem de deputerede. I virkeligheden forsvandt jo altså Numsen fra 23. juni, Eickstedt træffes sidste gang 14. juli, og efter Oluf Hansens død faldt det nu i Adellers lod at komme ud med flåden [8]. Han har senest underskrevet den 3. juli. Vieregge og Giedde vilde til sidst blive ene om arbejdet i København, og dette er vel årsagen til udnævnelsen af

to ny medlemmer. 24. april 1711 blev krigssekretær Balthasar Seckman etatsråd og deputeret [1]. Han har første gang medunderskrevet kommissariatssager den 27. april. Og noget senere, 1. juni 1711, udnævntes land- og krigskommissær Christoffer Hartman til justitsråd og deputeret [2]. Hans navn findes allerede 23. og 26. maj under et par skrivelser, men derefter først den 2. juni, og altså har han inden bestallingsudfærdigelsen fået mundtlig meddelelse om hvervet.

Årsgagen blev for Hartman 1200 rd., men for Seckman kun 1000 [3]. Det betød for Seckman en nedgang i indtægt (hidtil 600 rd. plus kancellisportler og justitssekretærsage).

Medens der for Seckman skal henvises til det under krigskancelliet meddelte, kan for Hartman anføres, at det var ham, der 1690-99 havde været krigsbogholder ved nationalkavalleriet, men 1. januar 1700 var afgået til Jylland som krigskommissær. 14. februar 1702 havde han fået charge som landkommissær ved de årlige sessioner i Nørrejylland [4]. Han havde et indgående kendskab til nationalmilitsen, men havde adskillige gange, pudsigt nok vedrørende dennes forhold været i stærk opposition til generalkommissariatet. Hans rystende underskrift kunde tyde på begyndende affældighed.

Det blev således Vieregg, Giedde, Seckman og Hartman, der, medens hæren var i felten, kom til at bestride kommissariatsforretningerne i København. Da kongen den 18. juli 1711 forlod hovedstaden, efterlod han regeringsmyndigheden her til konseillet (gehejmeråderne C. Ahlefeldt, O. Krabbe og Chr. Sehested) [5], og generalkommissariatet blev underlagt dettes myndighed på lignende måde som i 1708-09 [6].

1. Felttoget 1711. Fælleskommissariatets ophævelse

En grundlæggende indstilling om personelbesættelserne i det påtænkte "Feld-General Commissariat" var 20. marts 1711 fremsendt af Scholten, Numsen og Seidelin i fællig. Generalkommissariatet fik den til udtalelse og foretog nogle ændringer, hvorefter den godkendtes af kongen den 30. marts [7]. Sammensætningen blev følgende [8]:

"Commissariatet en Campagne"

- Generalmajor og generalkrigskommissær Mathias Numsen,
- overkrigskommissær Hans Seidelin,
- krigskommissær Peder Himmelstrup,
- krigskommissær Johan Schrader [9],
- krigskommissær Conrad Christian Breitenbach [10],
- (krigskommissær Daniel Sasse) [11],
- bogholder Adam Levin Lindberg [12] (der som proviant-skriver havde været med i Skåne) med en "skriverdreng",
- dansk kommissariatsskriver (tidligere kopist i danske kontor) Christen Sørensen,

- tysk kommissariatsskriver (tidligere kopist i tyske kontor) Georg (Jürgen) Albrecht Wodroff [1],
- hver af kommissariatsskriverne havde en kopist og en skriverdreng til hjælp.
- 3 fourageforvaltere.

Ud over det egentlige generalkrigskommissariat fandtes desuden enkelte subalterne krigskommissærer med undergivne betjente.

Brødbagningen for armeen var inden felttoget begyndelse, formodentlig efter Scholtens ønske, kontraktmæssig overdraget en såkaldt "provediteur" ("brødjøde") [2].

Endnu kan tilføjes, at afdelingerne indtil slutningen af august 1711 selv måtte hente deres avancepenge rundt om ved amtstuerne [3], men derefter blev hvervet overtaget af to, af rentekammeret antagne, "rejsekommissærer", Gregorius Wulff og Hans Husum [4].

Iflg. en udtalelse af Numsen i august 1714 befandt kommissariatets arkiv sig den gang "ved General Commissariatet udi Feltet" [5], men Seidelins særlige embedspapirer var i 1718 endnu i hans personlige besiddelse [6]. Af arkivet synes kun en del at være bevaret, og det har derfor sine vanskeligheder at angive detaljer, kommissariatet vedrørende.

Scholten ankom til Rensborg den 18. juli, og ved denne tid er vel også "Commissariatet en Campagne" bleven formeret [7]. Der foreligger genpart af en af Numsen foretaget udfærdigelse med angivelsen: "Im General Commissariat zu Rendsburg d. 26 Julj 1711. Ihre Königl: May:t zu Dännemk., Norwegen etc. General Major und General Krigs Commissaire" [8].

Kong Frederik selv kom til Rensborg den 22. juli. Der afholdtes inspektion og mønstringer, og i begyndelsen af august samledes hæren i en lejr på Grande hede. 9. august brød den op herfra og rykkede gennem Mecklenburg mod Svensk-pommern for at samvirke med sachsisk-polske og russiske styrker, og medens hæren hidtil havde været forplejet fra de i Holsten oprettede magasiner, skulde nu den for felttoget skabte organisation træde i fuld virksomhed. Der meldte sig straks vanskeligheder, og navnlig hindrede den i København grasserende pest al normal forbindelse med det hjemmeværende generalkommissariat. Numsen opnåede vel på en indstilling til kongen, at der den 15. august gik ordre til København [9] om bl. a. uden tidsspilde at iværksætte de for brødbagningen så nødvendige korntilførsler, men det er sikkert ønsket om straks at skabe en yderligere konsolidering og uafhængighed for "Commissariatet en Campagne", der bevirkede, at Seidelin ved kgl. ordre af den følgende dag, 16. august, for tiden "saa lenge denne Campagne Varer", blev deputeret i generalkommissariatet og, sammen med Numsen, skulde underskrive alle nød-

vendige ordrer og skrivelser. De skulde i fællig nøje overveje alt, hvad der burde foranstaltes, og Seidelin havde hver aften at møde ved parolen hos Scholten og give agt på, at, hvad der af ham anordnedes, kommissariatsvæsenet vedrørende, blev nøje efterlevet og udført [1].

Det var unægtelig et spring for Seidelin, i mindre end halvandet år at blive forvandlet fra kommissariatsskriver til deputeret, men alligevel er det bedst i det stedfundne at se, mindre en personlig udmærkelse, end et hændelsernes spil. Helt behageligt var det skete ikke for den anden part, Numsen.

Skrivelser fra den følgende tid findes adresserede til "General Commissariatet ved Armeen", "De ved Armeen værende General Commissariats Deputerede" o. l., med mange varianter [2]. Selv underskrev de sig i begyndelsen uden myndighedsangivelse, men senere, da de havde fået fast opholdssted, betegnede de sig som "General Krigs Commissariatet for Stralsund" [3].

Det sædvanlige (nye) kommissariatssegl benyttedes.

En bevaret udfærdigelse bærer den for Seidelin stolte angivelse: "Hans Kongl: Majestets til Dannemarch og Norge etc. Forordnet. Deputered udj General Commissariatet [en] Campaigne. Ober Kriegs Commissarius og Cancellie Raad."

Det kan tilføjes, at den stedfundne forandring intet skår fremkaldte i det gode forhold til generalkommissariatet i København. Der er som før korresponderet indbyrdes under de venligste former.

Men mente man at være kommen ud over en af vanskelighederne, skabtes der andre i stedet. Frederik IV lod sig af den polske konge overtale til at fratælde den oprindelige og omhyggeligt forberedte felttogsplan - med det resultat, at det kostbare felttog kun førte til en indeslutning af Stralsund og observation af Wismar, de to svenske brohoveder på det tyske fastland.

Ændringen i felttogsplanen skabte lange og vanskelige forbindelseslinier, felttoget var begyndt for sent på året, høstregnen forvandlede vejene til moradser, proveditøren kunde ikke opfylde sin forpligtelse, armeen begyndte at lide nød - og artilleriet, som man atter dette år havde beskæftiget sig for sent med, kom ikke frem [4].

Ved skrivelse af 20. september 1711 - denne gang udfærdiget af den hos kongen værende oversekretær Vibe [5] - sendtes da Seidelin til Lolland og Fyn for at fremskaffe viktualier og transportskibe. Der gaves ham fuldmagt til, ved indkøbene at disponere over, hvad amtsstuerne lå inde med af midler, samt at udstede assignation på den nærmestkommende tids midler.

Seidelin høstede anerkendelse for sin virksomhed [6], men forholdene var ham for stærke. Der vedblev at herske pro-

viantmangel ved armeen. Mange år efter attestede Numsen, at "in der da mahlichen sehr difficilen Pommerschen Campagne bey der späten Jahrs Zeit unmöglich so viel brod, als nötig war, gebacken werden konte, sondern bald brod, bald Mehl, und bald Geld jedoch dießes nach advenant, wie das brod gefehlet, gegeben, auch wan wie bekindt, gar oft nicht brod genug vor der gantzen Armees vorrähtig wäre, zu weilen 2 à 3000 Brod auf die gantze Armees ... repartiret" [1].

Det resultatløse felttog endte med, at "generalkommissariatet i felten" den 19. december fik ordre til at foranstalte de for vinteren nødvendige magasiner oprettet i hertugdømmerne, og at generalkommissariatet i København fik pålæg om at assistere herved [2]. I januar 1712 gik armeen tilbage til hertugdømmerne. Der efterlodet et mindre korps, som - sammen med allierede styrker - skulde observere Stralsund. Kommissariatsforretningerne ved korpset overtoges af Seidelin med krigskommissær Sasse som hjælper [3]. Byen Rostock ønskedes vedblivende holdt besat, og forretningerne her overdroges krigskommissær Breitenbach. [4]

Selv tog kong Frederik fast ophold på Koldinghus, general Scholten i Pinneberg. Hos Scholten var også generalmajor Numsen. Denne (såvel som Seidelin) ses nu at være vendt tilbage til at benytte underskrift alene, uden myndighedsangivelse, og skrivelser synes altid at være rettet til Numsen som "General Major".

Ved generalkommissariatet i København var, som omtalt, Vieregg, Giedde, Seckman og Hartman i virksomhed, af hvilke dog de to sidstnævnte må have været ukendte med arbejdet og desuden - som det vil fremgå af det følgende - ikke har været helt og uafbrudt til rådighed.

Admiral Giedde har været en ret flittig deputeret, i alt har han, iflg. et grovt skøn, medunderskrevet halvdelen af udfærdigelserne, hvorved det må huskes, at han tillige havde sit arbejde ved admiralitetet at passe.

Adeler kom først den 12. december tilbage efter sin udkommando med flåden.

Selv om nu arbejdstempoet ikke har været overvældende - de deputerede har hele tiden kunnet frigøre sig i det mindste hver søndag - må dog Viereggs indsats i dette tidsafsnit anerkendes. Han har virkelig taget sig sammen, har holdt det hele oppe og arbejdet i gang. Og det skulde just ikke gøre forholdene lettere, at pestfrygt og karantæneforanstaltninger lammede såvel arbejdet selv som al forbindelse med omverdenen.

Efter den nybesætning af så godt som alle kontorerne, der året før havde fundet sted, er det også kun naturligt, at den duelige og erfarene, men meget selvrådige kommissariatssekretær Wodroff har haft et stort ord at sige, ligesom også

at så godt som alle vigtigere udfærdigelser (deriblandt memoria-lerne til kongen) udgik gennem tyske kontor - og altså må søges i tyske kopibog.

I personelbesætningen skete forøvrigt endnu en ændring, idet den hidtilværende kopist Hans Lundhoff den 17. oktober 1711 blev kommissariatsskriver og chef for nationalkavalleriets kontor [1] "udi den andensteds accommoderede Assessor Johannes Christensens Sted" [2].

Gennemblader man kopibøgerne fra denne tid, får man det indtryk, at den tidligere, stærke selvbevidsthed er forsvundet. Der har været arbejdet redeligt, men også forsigtigt og så at sige ængsteligt. Endelig har det i høj grad skortet på initiativ og på smidighed.

Med rentekammeret lå man i åben strid [3], og drilleriet var nu vendt om. De deputerede ved finanserne, såvelsom rentekammeret selv, fandt på at antedatere deres skrivelser, så det fik udseende af smøleri ved kommissariatet. En harmdirrende protest fra Vieregg var svaret [4].

Men også med konseillet stod man på en slet fod. Kommissariatet undslog sig for at lade sig repræsentere i den københavnske sundhedskommission, fordi der i forvejen fandtes at være arbejde nok, og fordi Hartman havde haft dødsfald af pest i sit hus og skulde holde karantæne i hjemmet, så hans hjælp måtte undværes. Ved kgl. ordre blev imidlertid Seckman tilforordnet sundhedskommissionen [5].

Værre var det, at kommissariatet var uvilligt til at stille militærhospitalet (Ladegården) til rådighed for pestsyge. Det modtog i den anledning en meget skarp påtale fra konseillet, at "ingen unyttig forhaling videre maa giøres, saa fremt meer bem:te Voris Deputerede i General Commissariatet ej selv ville være Os responsabel til all den ulempe, som i disse farlige tider ved ubeføyet og unyttig ophold ... kand vorde forarsaget" [6].

Hvad hjalp det så kommissariatet, bagefter at klage til kongen og senere til Eickstedt at beklage sig over, at herrerne i konseillet "verschiedene ordres und zwar inSachen von Importance ausfertigen ohne vorhero mit [dem Gen. Comm:t-] zu conferiren" [7].

Værst blev dog forholdet til flåden, som det bliver nødvendigt ganske kort at referere.

Adler havde i sommerens løb haft en pinlig stilling og måttet høre på stærk kritik og mange klager [8]. Han - den mest inkarnerede tilhænger af generalkommissariatets hidtidige optræden - kom til sidst i den grad i harnisk, at han i en henvendelse til konseillet klagede over, flere gange forgæves at have erindret generalkommissariatet om flere hospitalsskibe til flåden, ligesom han nu på grund af dets sendrægtighed havde vanskelighed med at afhjælpe flådens mangel på øl. Konseillet påtalte disse forhold [9], men pesten lammede kommissariatets handlefri-

hed, klager vedblev at fremkomme, og den 1. oktober fik da Adeler fuldmagt til selv at lade inddrive "erfordrende victualier og provision" til flådens fornødenhed [1] - altså et ganske lignende hverv som det, der kort forinden var overdraget overkrigskommissær Seidelin.

Der gaves generalkommissariatet meddelelse herom samt ordre til at assistere Adeler [2].

Adelers virksomhed er dette arbejde uvedkommende, det vil være tilstrækkeligt at sige, at heller ikke flåden dette år opnåede noget som helst resultat. Man skød skylden herfor på generalkommissariatet.

Det er ganske øjensynligt, at kong Frederik IV har været misfornøjet med forsyningstjenesten som helhed under det mislykkede felttog, og at det allerede tidligt har været hans agt at gennemføre en fuldstændig omorganisation.

Det første skridt hertil foretoges, endnu inden hæren var nået i vinterkvarter, ved følgende skrivelse til generalkommissariatet [3]:

V. s. G. t. ! "Som Vi Os allernaadigst forestille, at det Eder, ved disse Coniuncturer, vel beswerlig falder, Vores tieniste ved Land= og Sø=Etatens General Commissariat tilliige at i agt tage, og Vi derfor allernaadigst for nødig befinde, saadan departement at separére, Nemlig: at du Vores Geheime=Raad Gcdde, samt I Vores tvende Etats=Raad Adeler, og Seckman, ved Sø=Etatens forretninger skal forblive; Mens derimod du Vores Geheime Raad Vieregg samt du Vores Geheime Raad og Ober=Kriigs=Secretaire von Eickstedt, naar dine andre forretninger udi Vores tieniste det vil tillade, saa og du Vores General Major Numsen, tilliige med Vores Justitz=Raad Hartman, Vores tieniste ved Land=Etatens General Commissariat skal beobagte; Saa er hermed Vores allernaadigste Villie og befaling, at J Eder paa forskrevne maade separerer, og enhver ved sit departement, efter Vores allereede meddeelte allernaadigste Instructions nermere indhold, Vores tieniste tilbørligen i agt tager og beforderer, samt de paa hver sted ved Land= og Sø=Etatens General Commissariat værende Betiente deres fonctioner vedbørende forrette lader. Dermed skeer Vor Villie, befalendis Eder Gud. Skrevet udi Vores hoved=quarter i Warin den 17de Januarii Anno 1712.

Friderich_R / V. Eickstedt"

Ved skrivelser af s. d. underrettedes admiralitetet og de deputerede ved finanserne [4].

Men der var en ting endnu: kongen ønskede at danne sig et personligt skøn, bl. a. om flådens uvirksomhed virkelig skyldtes forsømmelighed fra generalkommissariatets side, og i den anledning beordredes Vieregg til møde for kongen, medhavende

alle fornødne bevisligheder. På samme måde beordredes, at en flagmand eller en af de tilforordnede i admiralitetet skulde give møde [1].

Der er intet fundet vedrørende dette mødes forløb, men man kan, i en senere tid, finde antydning, at den virkelige årsag til adskillelsen var forfordeling af flåden til gunst for hæren. Af det foran fremstillede vil det være klart, at noget sådant ikke er i overensstemmelse med virkeligheden.

Den 26. januar 1712 skrev landetatens generalkommissariat til Eickstedt [2] og meddelte, at den kgl. ordre var modtaget "Løverdags Morgen" den 23. januar, og at man samme aften havde aftalt, at Giedde, Adeler og Seckman "dem fra den tid af ej meere med Land Etatens affaire befatter."

23. januar 1712 har således det fælles generalkommissariat afsluttet sin virksomhed.

De bevarede hovedbøger for landetaten [3] angiver som virkelig udbetalte til samme:

1709 - 1263582 rd. 28 s., 1710 - 2684679 rd. 89 5/12 s., 1711 - 2105717 rd. 49 2/3 s., hvorhos et stigende beløb ved hvert års slutning henstod som ubetalt (31/12 1709 ca. 177000 rd., 1710 ca. 1260000 rd. og 1711 ca. 2 mill. rd.).

Hovedbøgerne repræsenterer nu reelle regnskaber, hvor kun naturalpræstationerne mangler, medens alt andet, som materielanskaffelser, kornindkøb osv., er medtaget.

Fra de anførte hærudgifter må det være berettiget at trække kejserlige, engelske og hollandske subsidier (vederlag for auxiliærkorpserne), så meget mere som de efterhånden tilbagevendende afdelinger reorganiseredes af budgetterne, og felthæren i Pommern 1711 ses at have fået løn m. v. af disse subsidier. Derimod vil det ikke være rigtigt at medtage de russiske subsidier, der havde henblik på krigsdeltagelse i almindelighed.

Af førstnævnte subsidier indkom i 1709 - 413368 rd. 62 s., 1710 - 372093 rd. 54½ s., 1711 - 371168 rd. 41 s. [4]. Fradrages disse summer, bliver resultatet: 1709 - 850213 rd. 62 s., 1710 - 2312586 rd. 35 s., 1711 - 1734549 rd. 8 2/3 s. Disse udgiftssummer præsteredes af kongeriget, fyrstendømmerne og grevskaberne. Regnes førstnævntes andel som sædvanlig til ca. 2/3, bliver resultatet 1709 - c. 566809 rd., 1710 - c. 1541724 rd., 1711 - c. 1156366 rd. Hertil må imidlertid lægges de kongerigske naturalydelser, nemlig dels den årlige kornskat, dels en fourageskat for Sjælland alene i 1710 (det øvrige land tilsvarende pengeafgift). Kornskatten var bestemt til hof-, sø- og landetat, men da det her kun drejer sig om at opnå et grovt skøn, er 2/3 rug og al havre henført til hæren.

1709 [5] tillodes det at betale den halve rugafgift i penge, hvad der indbragte 71949 rd. 40 1/2 s. [6], og hvortil da også den anden halvdel er vurderet. Hærens andel 47966 rd. 27 s.

Havren udskreves med, grovt regnet, 5 skpr. pr. td. hk. (privilegeret og ryttergods undtaget). Regnes der med 250000 tdr. hk. og en pris af 1 rd. pr. td. havre [1], bliver værdien af havren 156250 rd., og totalsum for hæren dette år ca. 204216 rd.

1710 [2] udskreves, grovt regnet, 2 skpr. rug og 3 skpr. havre pr. td. hk. (men denne gang alt hk. iberegnet). Den sædvanlige indkøbspris var for rug 4 rd., for havre 1 rd. pr. td., og regnes der med 300000 tdr. hk., bliver værdien af rug til hæren c. 200000 rd., af havren c. 112500 rd., ialt c. 312500 rd.

Den af Sjælland alene præsterede naturalydelse var 1 læs hø pr. 10 tdr. hk. [3]. Værdien ansættes i forordningen til 2 rd. læsset, og regnes der med 80000 td. hk., bliver den samlede værdi c. 16000 rd., og totalsum for ydelserne til hæren c. 328500 rd.

1711 udskreves [4] den samme kornskat som i 1710, men det tillodes i stedet at betale 3 mk. pr. td. hk. [5], og det konstateredes hurtigt, at de fleste valgte dette, således at der intet korn indkom. Det var jo imidlertid nødvendigt, at magasinerne fyldtes, og to måneder senere udgik derfor en forordning: "Om Korn=Vare at levere til Magazinerne for Betaling" [6]. Man ændrede præstationerne noget og lovede derfor en, egentlig mådelig, betaling, hvis beløb vilde blive afkortet i året 1712s kontributioner. Regnskabsmæssigt set bliver resultatet i 1711 således udelukkende kornindkøb.

Det endelige, grove skøn over kongerigets ydelser til hæren bliver derefter

1709.....	c. 770000 rd.,
1710.....	c.1870000 -
1711.....	c.1160000 -

Det store spring opad i 1710 hidrører fra, at en del udgifter fra 1709 først da kom til udbetaling, men også fra den kostbare reorganisation efter Helsingborgaffæren. En løselig optælling viser, at der til afdelingernes "Istandsettelse" og "defecters Ersetning" må være medgået c. 600000 rd. Desuden foretoges nu hele den krigsforberedelse (hvervning, materielanskaffelser osv.), der burde være gennemført et til to år tidligere.

1711 var det meste af arbejdet til ende, og det blev nu Mecklenburg og Pommern - samt subsidierne, man trak på.

Militært set var det et dygtigt arbejde, der var bleven præsteret, og avance på lønningerne udbetaltes regelmæssigt, om end til tider noget sent. I juli 1711 ses der endvidere at være afregnet indtil 30. juni 1710 med "Militien, som gaar til feldts" [7], således at man kun var 4 kvartaler bagud.

Men krigens byrder tyngede overmåde hårdt på landet. Idet der henvises til andetsteds givet fremstilling [8], skal her kun anføres, at hovedparten af de civile embedsmænd hverken i 1710 eller 1711 fik lønning, men alligevel afkrævedes de tyngende skatter. Denne lod ramte også Vieregg, den ældste,

hjemmeværende generalkommissariats deputerede. August 1711 klager han til Eickstedt [1] over, at et bud fra rentekammeret, ledsaget af 4 musketerer, har truet ham med eksekution, fordi han ikke har betalt sin krigsstyr. Han har ikke 100 rd. i huset, eftersom han i næsten 7 kvartaler ingen gage har fået, og beder Eickstedt hjælpe sig.

Eickstedt skaffede ham fri for eksekution, krigsstyren vilde blive afkortet i den tilgodehavende lønning, men nogen avance på denne kunde Vieregg ikke få [2].

7. LAND ETATENS GENERAL COMMISSARIAT

1712 - 1730

A. MODGANGSÅR 1712-1716

a. De deputerede

Da såvel overkrigssekretær (Eickstedt) som generalkrigskommissær (Numsen) var ude ved felthæren, blev fra den 25. januar 1712 gehejmeråd Vieregg og justitsråd Hartman indtil videre alene om kommissariatsarbejdet i København. Af kopiøgerne ses, at det er Hartman, der har underskrevet ekspeditionerne i februar-april 1712. Grunden til Viereggs fraværelse har, foruden det befalede møde i Kolding, dels været sygdom, dels nok også græmmelse og embedstræthed.

Det anførte er derhos formentlig årsagen til, at etatsråd Johan Neve den 5. marts 1712 beskikkedes til deputeret i landetatens generalkommissariat med årsgage som hidtil på 1000 rd. [3].

Neve [4] var Rensborger, c. 64 år gammel, kommitteret i rentekammeret, vel kendt med de militære kommissariatsforretninger, idet han, som det vil mindes, havde været deputeret ved generalkommissariatet i Skåne 1709-10. Han har været meget anvendt til diplomatiske småhverv, navnlig de gottorpske forhold vedrørende, sad netop med et sådant hverv ovre i Rensborg og findes først fra 5. august 1712 i virksomhed ved generalkommissariatet.

Det har da været en lettelse for de andre deputerede, at generalmajor Numsen, som det senere skal berettes, efter at have afsluttet sin virksomhed ved felthæren vendte tilbage til København og fra 23. maj 1712 atter deltog i kommissariatsarbejdet.

Fra begyndelsen af maj genfindes også Vieregg som flittig medunderskriver, men i juli 1712 udnævntes han til vicesatholder i Norge [5], hans underskrift træffes derefter sjældnere, sidste gang den 11. oktober. Først henimod årets slutning afrejste han til Norge.

Med Vieregg forsvandt den sidste af mændene fra Lentes tid. Vieregg har været en brav, jævnt begavet, noget ængstelig og ikke særlig foretagsom personlighed.

Og det må være som afløser for Vieregg, at stiftsbe-
falingsmand og amtmand over Ålborghus amt, gehejmeråd og
hvid ridder, baron Peter Rodsteen den 22. juli 1712 be-
skikkedes til deputeret [1].

Rodsteen [2] var af gammel, dansk adel, født 1662 og
altså nu et halvthundrede år. Før sin amtmandsvirksomhed
havde han forrettet hoftjeneste og samtidig været sekretær i
danske kancelli. Som amtmand havde han vist interesse og ak-
tivitet vedrørende den betydningsfulde forbindelse over Flad-
strand til Norge, og heri kan måske grunden søges til hans
udnævnelse.

Som medunderskriver af kommissariatsekspeditioner-
ne er Rodsteen truffet første gang den 25. november 1712 og
derefter flittigt.

Efter de i 1712 skete ændringer bestod landetatens ge-
neralkommissariat altså af Eickstedt, Rodsteen, Num-
sen, Neve og Hartman. Rodsteen døde efter nogle måne-
ders svagelighed den 22. oktober 1714. (hans underskrift er sid-
ste gang fundet angivet den 16. oktober), men iøvrigt forblev
sammensætningen uforandret, indtil i foråret 1716 det davæ-
rende feltgeneralkommissariat forenedes med landetatens
generalkommissariat, således som det i det følgende skal
blive berettet.

b. Kontorforhold m.v.

Generalkommissariatets betjente var januar 1712:

- 1 krigskommissær og kommissariatssekretær
ved de tyske forretninger Johan Conrad Wo-
droff.....400 rd.,
- og på en kopist og til skrivematerialier .....200 - ,
- desuden tillæg sålænge disse konjunkturer varer 200 - ,
- 1 kommissariatsbogholder Johan Christof-
fer Lindberg .....500 - ,
- og på en kopist og til skrivematerialier .....200 - ,
- 1 kommissariatsskriver ved nationalkavalleriet
Hans Lundhoff .....300 - ,
- og på en kopist og til skrivematerialier 152-64
- 1 kommissariatsskriver ved de danske forretnin-
ger Jens Rahr .....300 - ,
- og på en kopist og til skrivematerialier .....152-64 ,
- 1 kommissariatsskriver ved de norske forretnin-
ger Jens Foss .....300 - ,
- og på en kopist og til skrivematerialier .....152-64 ,
- 1 fyrbøder Jens Pedersen Kiempe .....100 - ,
- og til lys ..... 25 - ,

- 1 bud..... 80 rd.,
 - 1 aftakket soldat..... 12 - .

I denne personelbesætning skete der i de følgende år kun et par ændringer. Hans Lundhoff døde 24. juli 1714, og Arent Sontum blev 22. august s.å. generalkommissariats-skriver i hans sted [1]. Kiemppe døde 24. januar 1713 [2], og som fyrbøder (forvalter) ansattes fra 29. april s.å. kgl. staldknægt Søren Willumsen, for resten meget imod generalkommissariatets ønske [3].

Landetatens generalkommissariat må antages vedblivende at have haft til huse i generalkommissariatsbygningen, men noget direkte vidnesbyrd herom er ikke fundet.

c. Arbejds måde

I den kgl. ordre af 17. januar 1712 var det foreskrevet de ny kommissariater at arbejde "efter Vores allerede meddeelte allernaadigste Instructions nærmere indhold", og arbejdsmåden måtte altså for så vidt forblive uforandret. Som en fejl skal nævnes, at man havde glemt at give forskrift såvel for afviklingen af fællessagerne som for et fremtidigt samarbejde. Denne forglemmelse skabte navnlig vanskeligheder vedrørende transportvæsenet, hvor flåden havde ydet kommissariatet en hjælp, der nu pludselig ophørte.

Som helhed måtte dog den foretagne adskillelse betyde såvel forenkling som lettelse i arbejdet.

Generalkommissariatet vedblev at have et overvejende dansk præg. En løselig optælling viser for 1712 i danske kopibog 3207, tyske kopibog 1462 skrivelser [4], hvorved må huskes, at den tyske kontorchef på grund af mange års erfaring havde en usædvanlig indflydelse. Alle vigtigere forestillinger til kongen og de fleste breve til overkrigssekretæren ses at være udfærdigede i tyske kontor.

De til kommissariatet indgående kgl. ordrer havde i almindelighed adressen "Vores Deputerede udi Land-Statens General Commissariat". Selv betegnede de sig i begyndelsen "Land Militiens General Commissariat" eller, sjældnere "Land Militiens Commissariat", men gik i foråret 1713 over til alene at bruge angivelsen "Land Etatens General Commissariat". Ved vigtigere udfærdigelser findes den supplerende betegnelse "Hans Kongl. May:ts til Danmark og Norge etc. Deputerede ved Land Etaten".

På danske kontors udfærdigelser findes vedblivende det ældre segl (Generall Commissariat), på det tyske kontors det nyere (General Commissariat).

d. Felttogene 1712-13

H. C. von Platen generalkrigskommissær

Der blev efter felttoget i Pommern 1711 ikke iværksat nogen større reorganisation af hæren [1], og det er derfor væsentlig løbende sager, man finder har optaget generalkommissariatet i den første tid efter ændringen. Yderligere har det måttet indskrænke arbejdet, at kongen den 5. marts 1712 [2], for at skaffe midler til flådens udrustning, befalede begge kommissariater indtil videre at standse alle udbetalinger, avancen undtaget.

Gennemblader man kommissariatets kopibøger, kan man iøvrigt ikke undgå at lægge mærke til den ubehagelige bureaukratiske ånd, der herskede navnlig i tyske kontor. Wodroff har haft stor og uheldig indflydelse. Han havde i årenes løb præsteret mange ubehagelige nålestik til andre myndigheder og vedblev trolig hermed, hvad der nu blev så meget mere malplaceret, som kongen havde taget fast ophold ved hæren, og al ledelse var ved at glide bort fra generalkommissariatet, over til felthærens generalkrigskommissær. Den uvillige, afvisende og hovne holdning kom til at hævne sig på generalkommissariatet selv.

Ude ved hæren havde den i 1711 stedfundne organisation af Commissariatet en Campagne ingenlunde været efter generalmajor Numsens ønske. Hans drøm var det nedarvede generalkrigskommissærbegreb med placering direkte under kongen - hvad der dog ingenlunde var dennes mening. Ved adskillige lejligheder ses Numsen udtrykkelig at være henvist til overgeneralen.

Ydermere havde Numsen haft den ærgrelse at få den energiske og erfarne Seidelin til meddeputeret - og var egentlig bleven stillet i skyggen af ham. Det var vel lykkedes at få Seidelin skubbet ud, idet han jo efterlodes ved styrken i Pommern, men derved blev Numsen ene om arbejdet, og det viste sig straks, at han ikke magtede opgaven. Der var befalelet oprettet magasiner i Holsten, men der kom intet i dem, "und beklaget sich der General Major Numsen, daß Er keine Ordre habe, woher Er solches nehmen solle", siger Scholten i en skrivelse til kongen [3]. Noget senere kan Scholten fortælle, at fejlen i virkeligheden skyldes mangelfulde dispositioner fra Numsens side og foreløbig er afhjulpet ved hans, Scholtens indgriben [4], men situationen var og blev vanskelig. Snart efter klager Scholten over, at han 2-3 gange har indberettet om magasinernes slette tilstand, men det har ikke hjulpet. Hvis der ikke kommer tilførsler fra Danmark, vil tropperne ikke kunne subsistere, og navnlig må havre tilføres, da rytteriets heste ellers går til grunde. Også andre krav påtrænger sig, Scholten beder derfor om at

måtte aflægge kongen mundtlig rapport, - og Numsen forlanger at komme med [1].

Men Numsens virksomhed som generalkrigskommissær nærmede sig sin afslutning. Kongen havde været misfornøjet med forsyningstjenestens gennemførelse under det forløbne felttog, og nu var bægeret fuldt. Numsen vedblev vel trøstigt at fremsende sine betænkninger og forespørgsler, men kongen var uvillig til at skænke dem opmærksomhed. En afløser for Numsen var allerede til stede, kammerjunker Platen.

Hans Casper von Platen var af brandenburgsk æt, født den 9. november 1678, yngre broder til kong Frederik IVs hofmarskal. Han havde tjent i det danske artilleri, men som major taget sin afsked 1706. I 1708 var han blevet tjenestegørende kammerjunker og havde hurtigt nået at blive en af kongen begunstiget og betroet mand [2].

Platen har været en velbegavet og energisk, men tillige vanskelig og hensynsløs mand [3]. Der havde ved flere lejligheder været uoverensstemmelser mellem ham og generalkommissariatet, mest vel i 1710, da han af Frederik IV var sendt til Norge for at inspicere forholdene der og i en relation til kongen påtalte de "desordres og confusioner", som kommissariatet fremkaldte ved sin smålige indgriben på den norske overkrigskommissærs arbejdsområde. Kongen havde dengang taget generalkommissariatets parti [4].

Under det pommerske felttog 1711 havde Platen været i kongens følge. Der ses at have været overdraget ham et særligt hverv i forening med den danske envoyé ved Sachserhoffet [5].

Og nu var altså Platen - sikkert virksomt støttet af broderen, hofmarskallen - ved at arbejde sig frem til generalkrigskommissærstillingen.

Efter kongens befaling har Platen den 3. marts 1712 i en større memorial fremsat sine tanker om generalkrigskommissærchargen [6]. Der bør kun være een indehaver, og alt må være afhængigt af ham, så han opnår fuld handlefrihed. Han må deltage i alle krigskonseils og holdes nøje underrettet om alle beslutninger samt råde over de nødvendige pengemidler. Alle transporter, hele proviantvæsenet, alle anskaffelser til hæren af enhver art bør være overdraget ham.

Kongen må have tiltrådt disse anskuelser, thi den 9. marts 1712 udfærdigedes der bestalling for Platen som generalkrigskommissær [7], med samme gage som forgængeren, Numsen [8]. Platens instruktion er af samme dato [9], men sikkert antedateret. Den udleveredes ham den 6. april [10].

Instruktionen for generalkrigskommissær von Platen er en bearbejdelse, punkt for punkt, af den Numsen i 1710 givne instruktion. Der gives generalkrigskommissæren højere placering, større indflydelse, sikkerhed mod indblanding ude-

fra. Der er lagt vægt på snævert samarbejde med den kommanderende general, hvis anordninger skal efterkommes, men derimod er egentlig landetatens generalkommissariat skubbet helt ud, og det nævnes kun to steder, vedrørende anvisning af pengemidler (pkt. 6) og angående halvårlig revision af afregningslisterne (pkt. 22).

Instruktionen suppleredes ved særskrivelse, hvori det pålagdes generalkommissariatet og de deputerede for finanserne at give Platen al fornøden orientering og hjælp [1]. Stiftsbefalingsmænd, amtmænd og magistraterne i Danmark samt noget senere også alle embedsmænd i hertugdømmerne fik ordre til efter bedste evne at assistere generalkrigskommissæren [2].

I de ved særskrivelse tilstræbte foranstaltninger føreligger der et energisk forsøg på at komme ud af det herskende urede.

1. Der forlanges oplysning om beholdningernes størrelse og opbevaringssted. Det må herved erindres, at såvel generalkommissariat som rentekammer foretog anskaffelser, ofte uden at give den anden part efterretning.

2. Man vil vide beholdningernes tilstand. Det var at røre ved et ømt punkt i datiden.

3. Man vil kende de militær-administrative bejentes navne, opholdssted, bestillings- og kontraktforhold. De var jo blevet antaget og instrueret af generalkommissariat, danske kancelli eller rentekammer, og navnlig sidstnævnte havde ofte villet reservere sig deres anvendelse.

4. Man vil sikre sig alles "exacte og prompte" assistance. Navnlig amtsskriverne havde der i 1709-10 været mange friktioner med, idet de hævdede at være ansatte af rentekammeret og derfor alene pligtige at efterkomme dets ordrer.

Om Numsen havde der hidtil ikke været tale. Han vedblev at fungere, mens Platen i april havde orlov til København for at orientere sig og konferere med generalkommissariatet. Forholdet mellem ham og Platen var naturligvis det slettest mulige, og straks efter sin tilbagekomst indstillede Platen om Numsens afgang til København efter overdragelse af kommissariatets betjente og arkiv [3]. På kgl. ordre herom [4] afrejste Numsen uden at give efterfølgeren nogensomhelst orientering om forholdene. Eickstedt forholdt sig passivt [5].

Ved kgl. ordre af 11. april 1712 [6] var sammensætningen bleven foreslået for

Commissariatet en Campagne,

der kom til at omfatte følgende [7]:

- generalkrigskommissær Hans Casper von Platen,
- overkrigskommissær Hans Seidelin med skriver,
- 2 krigskommissærer Conrad Christian Breitenbach og Daniel Sasse [8],
- 1 bogholder Adam Levin Lindberg med skriverdreng,

- 1 dansk kommissariatsskriver (tillige feltkasserer)
Christen Sørensen, med 1 kopist,
  - 1 tysk kommissariatsskriver Georg (Jürgen) Albrecht Wodroff, med 1 kopist [1],
  - 1 krigs- og rejsekommissær Gregorius Wulff [2].
- Desuden
- 2 subalterne krigskommissærer,
  - 3 fourageforvaltere,
  - 3 fouragebetjente.

Platen ses at have påbegyndt sin virksomhed den 1. maj [3].

Af det omtalte personel var Seidelin, som omtalt, til tjeneste ved korpset foran Stralsund. Han var meget utilfreds hermed og bad gentagende om at blive "revoceret", ligesom han ved talrige relationer til Eickstedt søgte at holde sig erindret. Det blev dog alt forgæves [4]. Platen vilde ikke have Seidelin i sin nærhed, og da korpset i sommeren 1712 gik tilbage til Holsten, kom Seidelin til tjeneste ved den styrke, der holdt Wismar indesluttet. Med denne fulgte han senere tilbage til hertugdømmerne, og da den militære situation efter Tønningens indeslutning forandrede, blev han anvendt i særligt hverv [5]. Forholdet mellem Platen og Seidelin havde hele tiden været alt andet end godt [6], Seidelin følte sig krænket og uberettiget skubbet til side, han søgte om anden charge [7], og blev den 11. juli 1713 justitsråd samt krigs- og landkommissær på Sjælland og Lolland-Falster [8].

Breitenbach, der havde forrettet tjeneste i Rostock, kom i sommeren 1712, ligeledes til tjeneste ved korpset foran Wismar og underlagdes Seidelin. Ved selve kommissariatet forblev kun Sasse.

Med det ham tildelte personel kunde Platen i længden ikke klare sig. Han engagerede selv flere betjente, og i begyndelsen af 1713 tilstodes der ham en forøgelse med yderligere 2 krigskommissærer, 2 fourageforvaltere og 2 fouragebetjente [9]. Foranførte Christen Sørensen fik alene feltkassen at administrere [10], og som dansk kommissariatsskriver ansattes kopisten Niels Müller. Endnu var Platen ikke tilfreds. Umiddelbart før sin afgang ses han at have forlangt en personeludvidelse med ialt 13 betjente [11]. Der skjuler sig bag alt dette utvivlsomt et magtprincip.

Som organisationen af kommissariatet endnu ikke kan siges at have fået fast form, stod man også vakkende med hensyn til betegnelsen. Der findes foruden "Commissariatet en Campagne" tillige anvendt "Feldt General Commissariat", "Vores til felts destinerede General Commissariat" o. a. De kgl. skrivelser synes udelukkende at have været adresserede til generalkrigskommissæren personlig. Selv brugte Platen betegnelsen "General Krigs Commissariat" og, ved særlige

udfærdigelser, "Dero Königl: May:t zu Dennemark Norwegen bestalter General Kriegs Commissaire etc."

Det ny segl (General Commissariat) ses at være anvendt.

Generalkrigskommissariatets arkiv er i hovedsagen bevaret. Det bør anføres, at Platen var det danske sprog fuldkommen mægtig og jævnlig har benyttet det i sin mere personlige korrespondance.

Platen tog med stor energi fat på sin opgave og må siges at have løst den, trods den store pengenød og til trods for, at han så at sige havde alle imod sig.

Kongen ydede vel i andre henseender Platen sin fulde støtte, men de økonomiske forhold vilde han ikke indblandes i, og på sine henvendelser fik Platen kun undvigende svar [1].

De finansdeputerede kunde finde på at assignere på lokale kasser, hvor der ingen penge var, og de så gerne, at Platen klarede vanskelighederne uden deres hjælp og anvendte egen kredit, selv over for store beløb [2].

Amtsbetjentene kunde ikke agere åbenlyst, men de var modvillige og klagede højlydt over hensynsløs optræden fra Platens side.

Mest af alle har dog generalkommissariatet irriteret Platen. Uvillig havde det altid været, men efter Numsens tilbagekomst kan det ses, at han yderligere har pustet til ilden. Der foreligger en række skrivelser fra kommissariatet til Platen, de danske kølige og uvillige, de tyske afvisende, ofte hovmestererende og uartige [3]. Det var tonen fra 1709-10 om igen.

Platen var ikke den mand, der roligt fandt sig heri, han gav råt for usødet og endte med at sende en skrivelse tilbage med påtegning, at "dj vilde beholde deris breve hos deñem self." Så klagede generalkommissariatet til kongen [4].

Men denne havde allerede een gang ladet overkrigssekretæren påtale generalkommissariatets optræden ("Ihr Königl: May:t [hat] ungeru vernommen..."), nu lod han, efter en måneds ventetid Eickstedt svare, at Hans Majestæt nødig vilde generes med den slags klager [5], - og generalkommissariatet var dermed for en tid henvist til stille og tilbagetrukket optræden, i og for sig en mild straf for de mangeårige forsynelser.

Vilkårene for Platens virksomhed lettedes betydeligt, da hæren omkring 1. august 1712 rykkede ind i Stift Bremen for at bemægtige sig denne svenske besiddelse [6]. Det blev muligt helt at leve af landet, ligesom skatter udskreves, alt i alt en meget velkommen hjælp, thi Platen havde i foråret, alene til avancens betaling, måttet optage personlige lån på ca. 65000 rd. [7]. Efter felttoget slutning lykkedes det endvidere at afpresse Hamburg c. 250000 rd. som bod for mangeårig uvilje, og af den kommission, der forhandlede med Hamburgerne

herom, var Platen medlem [1]. Man opnåede ved denne hamburgske "Satisfaction" at få betalt bl. a. avance til afdelingerne samt at holde brødbagningen i gang, men, skriver overgeneralen, Scholten, i slutningen af november, vi er herefter uden midler til yderligere avance og uden penge i kassen [2]. Platen måtte atter bruge sin kredit.

Kongen havde været meget tilfreds med Platens hele virksomhed, og da sidstnævnte af en krigsret var bleven dømt til at erstatte c. 2700 rd., som en major var rømmet med, fritog kongen Platen herfor p. g. af hans under felttoget udviste flid og tjenesteiver [3].

Den uheldige kamp ved Gadebusch den 20. december 1712 tvang hæren tilbage på dansk territorium, men værre var det, at såvel den svenske modstander som de allierede russere og sachser fulgte efter, og at alle skulde leve af landet. Såvel den danske overgeneral Scholten som generalkrigskommissær Platen attachededes det russiske hovedkvarter for at træffe de nødvendige foranstaltninger, og det lykkedes virkelig at løse opgaven trods vanskeligheder fra alle sider [4]. Den militære situation udviklede sig derhos således, at den svenske hær, som havde besat Tønning, kapitulerede den 15. maj 1713. Blandt kommissærerne, der førte forhandlingerne om kaptulationen, var generalkrigskommissær Platen.

Men opnåedes der således en lykkelig afslutning på felttoget, kunde det ikke skjules, at de økonomiske forhold var elendige og tilmed forværredes fra dag til dag. Man får af de bevarede skrivelser det indtryk, at Platen i sommeren 1713 var ved at køre fast. I juli klager han til kongen over, at der ikke er en skilling i kassen, han har ved lån måttet fremskaffe 15000 rd. I begyndelsen af august beretter han, at han har måttet udstede en mængde vekslers, der nu daglig præsenteres til indfrielse, hvad der er ham umuligt. Rentekammeret har kun ydet halvdelen af den pligtige hjælp, og også de lokale kasser svigter [5].

En økonomisk krise var ved at udvikle sig. Det var sket også i ældre tider, men for Platen meldte sig nu det skæbnesvangre forhold, at han ved sin hensynsløse og affejende optræden havde skabt sig fjender i mængde og vel næppe har haft en eneste ven. Eickstedt synes at have holdt sig på kølig frastand, Scholten var ikke velsindet, fordi Platen stadig havde arbejdet på at komme direkte under kongen og blive uafhængig af overgeneralen, mange af de højere officerer havde været genstand for uhøflig eller fornærmelig behandling [6] - uvilkårlig får man det indtryk, at der har været virket mod Platen bag kulisserne, og at det var resultatet heraf, der fik udtryk i en unådig kgl. skrivelse af 9. august 1713 til Platen [7]. Kongen ser sig nødsaget til at skaffe sig nøje information om feltkassens tilstand, selvom han ikke tvivler om, at alt

er i orden, og at de kommissærer, der nu vil foretage en undersøgelse, vil finde god balance. Der gives Platen 8 dage til at lægge alt til rette for undersøgelsen.

Blandt kommissærerne var general Scholten [1].

Resultatet af undersøgelsen blev, at Platen den 27. august blev belagt med arrest og hensat på Gottorp [2]. 29. august opbevædes hans funktion og meddeltes det ham [3], at han ikke vilde blive løsladt, før han for kommissærerne havde aflagt rigtigt regnskab. Tre deputerede vilde overtage hans arbejde, og han havde at meddele dem al fornøden underretning [4].

Akterne i den Platenske sag er bevaret. Ankerne synes ved et flygtigt gennemsyn at vise uorden og selvrådighed snarere end uredelighed. De har nærmest karakter af "Anteignelser" og benævnes også officielt således [5]. Nogen tilståelse af misligheder fra Platens side ses ikke at være opnået.

e. Felt General Commissariatet 1713-1716. Felttoget 1715

Et kgl. reskript af 29. august 1713 [6] var rettet til amtmand, greve Ahlefeldt, Eskildsmark, generalmajor von Eynden og etatsråd, kammerdirektør Weyse. Det lød i uddrag således:

"Dem nach Wir vor nöthig und diensahm erachtet haben eine Veränderung bej Unserm im Felde verordneten General Kriegs Commissariat zu machen, und des General Kriegs Commissaire Platen bisherige fonction aufzuheben, Uns aber allernädigst gefallen, Euch, an seiner stah als zu Felde mitgehende Deputirte zu ernennen. So geben Wir Euch aus dem Kopeylichen Anschluß [7] näher zu vernehmen was Wir desfalls an ged'ten General Kriegs Commissaire Platen ergehen laßen und ist hiermit Unser allernädigster Will und Befehl, daß ihr Euch nach deren Einhalt ferner gehörig richtet, folglich aber alle von nöthene Nachrichten auch alle richtige Rechnungen von besagten General Kriegs Commissaire Platen empfanget und Euch geben laßet..... [8]..... Inzwischen aber habet ihr als zu Felde gehende Deputirte, die Euch obliegende fonctions gehörig zu verrichten und fordersahmst die Anstalten zu verfügen, daß Unsere Milice mit der Avance und gebührender Subsistence versehen werde gestalt Wir Euch dan auch Unsere nähere allernädigste Instruction wie ihr Euch ferner zu verhalten, ehstens ertheilen wollen."

Ved skrivelser af s. d. [9] meddeltes den skete ændring til de to højeste generaler [10], derimod underrettedes myndighederne i København, deriblandt landetatens generalkommissariat, først nogle dage senere [11].

Den i beskikkelsesbrevet omtalte instruktion har dato 30. august 1713 [12]. Den er, udover de nødvendige, formelle rettelser, ganske som Platens instruktion af 1712. Af interesse er det, at den anviste landetatens generalkommissariat den sam-

me, tilbagetrukne stilling som før. Nævnte kommissariat er i de følgende halvtredje år af rent sekundær betydning, i lighed med en nutidens territorialmyndighed. Alt initiativ, al autoritet var så at sige hos de deputerede ved felthæren.

Af disse deputerede var kammerherre Cai Burchard greve Ahlefeldt [1] født 1671, han havde i sin ungdom været officer, men havde som oberst taget sin afsked i 1704 og sad nu som amtmænd i Holsten. Generalmajor Albrecht Philip von Eynden [2] var født 1665 i Norge, af nederlandsk afstamning, kendt som en dygtig og energisk officer, i øjeblikket kommandant i den erobrede fæstning Stade. Etatsråd Andreas Weyse [3] var født i Sachsen 1664, handelsuddannet, fra 1708 i kong Frederiks personlige tjeneste som hofkasserer, men for tiden som kammerdirektør medlem af den midlertidige regeringskommission i Stift Bremen [4].

Alt i alt skulde det trufne valg synes at være særdeles formålstjenligt.

Af de deputerede ses Ahlefeldt og Weyse straks den 29. august at have begyndt virksomheden, medens Eynden findes der fra den 1. september. Da Weyse vedblev at være kammerdirektør i Bremen, måtte han til tider være fraværende fra kommissariatet, og også Eynden har nu og da været borte, således at det blev Ahlefeldt, der trak hovedlæsset. Han synes at have været en myndig og aktiv personlighed, og det er en fornøjelse, gennem kopibøgerne at følge kommissariatets forudseende og klare dispositioner.

Da Eynden senere, i december 1715, fik generalløjtnants karakter, udtaltes det udtrykkelig i den kgl. resolution, at Ahlefeldt som hidtil skulde regnes for den ældste og føre forsædet i kommissariatet [5].

I beskikkelsesbrevet var der kun talt om "zu Felde mitgehende Deputirte", og dette vage udtryk medførte nogen vaklen i benævnelsen den følgende tid, indtil det efterhånden blev klart, at der hermed forstås "Vores til felts forordnede General Commissariats Deputerede", og at man altså var vendt tilbage til den ældre arbejdsform med en art delegation af det egentlige generalkommissariat. De kgl. skrivelser, der i begyndelsen havde haft varierende angivelse, synes efterhånden at have fået nævnte adresse. Selv anvendte de deputerede betegnelsen "Feld General Commissariat". Det nyere kommissariatssegl (General Commissariat) ses at være benyttet [6].

De deputerede overtog Platens assisterende personel samt hans arkiv. Deres arbejde blev en umiddelbar fortsættelse af Platens, men de havde den overordentlige fordel, at man kunde henvise alle kreditorer til at vise tålmod. De havde at vente, til undersøgelsen mod Platen bragte klarhed angående

den eventuelle gældspost. Forholdene var og blev dog yderst vanskelige. Oktober 1713 siger Scholten i en betænkning til kongen, at kassen er udpint, og at der næppe vil kunne opdri- ves så meget, at lønningerne deraf kan betales [1].

Under disse vilkår har det været en stor lettelse for feltgeneralkommissariatet, at tiden til langt hen i 1715 forløb roligt, idet man var optaget af dannelsen af en stor koalition mod Sverige, og felthæren i ventetiden lå fordelt rundt om i landet for at udhvile og blive reorganiseret. Der henvises herom til andetsteds givet fremstilling [2].

Sommeren 1715 genoptoges operationerne. Den 15. juni samledes den danske felthær, under kongens personlige kommando, på Grande hede i Sydøstholsten for, efter inde- slutning af Wismar, i forening med allierede preussiske og sachsiske styrker at nedkæmpe Stralsund, der svenske ho- vedfæstning på fastlandet. Med hoverkvarteret fulgte

General Commissariatet en Campagne [3], bestående af de tre deputerede med følgende assisterende personel:

- 4 krigskommissærer, Conrad Christian Breiten- bach, Daniel Ditlev Dreeßen, Bertel Hauch [4] og Gregorius Wulff,
- 1 feltkasserer Christen Sørensen, med 1 skriver,
- 1 feltbogholder Adam Levin Lindberg, med skri- verdreng og 1 kopist,
- 1 dansk kommissariatsskriver Niels Müller, med skriverdreng og 1 kopist,
- 1 tysk kommissariatsskriver Georg Albrecht Wo- droff, med skriverdreng og 3 kopister.

Desuden:

- 2 subalterne krigskommissærer,
- 6 fourageforvaltere,
- 6 - senere 8 - fouragebetjente.

Af anførte personel kommanderedes krigskommis- sær B r e i t e n b a c h til tjeneste ved indeslutningsstyrken foran Wismar [5]. Krigskommissær D r e e ß e n kom til Ro- stock [6], hvor et hovedmagasin etableredes, og hvorfra for- bindelsen med Danmark organiseredes. Wulff ledede ud- skrivningerne i hertugdømmerne, Hauch fulgte selve de deputerede.

Felttoget fik et heldigt udfald. Der skal, om forsy- ningstjenestens gennemførelse, her kun henvises til andet- steds givet, fyldestgørende fremstilling [7].

Da feltgeneralkommissariatet havde overtaget hele den administrative tjeneste ved felthæren, blev der for landeta- tens generalkommissariat kun tilbage de i hjemlandet efter- ladede troppestyrker, fæstningerne, udskrivningerne og det

med søetaten fælles tøjhus. Der blev arbejdet jævnt flittigt, arbejdstempoet var yderst roligt, uden synderlig at være præget af krigen. Underskrift af alle deputerede har man ikke fundet nødvendig. Hvad specielt Eickstedt angår, synes han under sine ophold i København at have antaget Lentes uvane, ikke at møde i generalkommissariatet, men alligevel signere de al-lerunderdanigste forestillinger, når de passerede ham på vej til kongen.

Tyske kontor (Wodroff) ses fortsat at have haft en foretrukket stilling.

Iflg. landetatens hovedbøger [1] blev der til hæren udbetalt, 1712 ialt 2518469 rd. 65 5/12 s., 1713: 2077365 rd. 2 5/8 s., 1714: 2028593 rd. 45 3/8 s., 1715: 2658148 rd. 50 1/8 s. Restancerne var stigende og beløb sig ult. 1715 til 3965163 rd. 9 1/8 s. Afregning resterede siden 1. juli 1710.

Hovedbøgerne viser klare administrationsregnskaber, hvor kun naturalydelseerne mangler.

Rentekammerets hovedbøger for de samme år viser snart mindre, snart større udbetalinger end ovenfor angivet - det kan ses, at norske udgifter til tider er gledet ind. De opfører Zahlkasse og feltkasse jævnsides med landskasserne, hvad der regnskabsmæssigt skaber uklarhed [2].

Fra de ovenanførte summer må trækkes de endnu i disse år indkomne kejserlige, nederlandske og engelske subsidier (og restancer på samme). De beløb sig til: 1712 - 317515 rd. 22 s., 1713 - 165121 rd. 94 s., 1714 ca. 62000 rd. og 1715 - 21482 rd. 5 s., endvidere den hamburgske satisfaction, der indgik med: 1712 - 110000 rd., 1713 - 145840 rd.

Med disse fradrag bliver udgiften: 1712 ca. 2000000 rd., 1713 c. 1750000 rd., 1714 c. 2000000 rd. og 1715 c. 2600000 rd.

Det forholdsvis høje beløb for det rolige år 1714 skyldes reorganisationen efter kampen ved Gadebusch. Defecterne opgives et sted til 231434 rd. 13 3/4 s. [3]

Spørgsmålet bliver derefter, hvor stor en del af disse udgiftsbeløb, der kan regnes at falde på kongeriget. Man kom under operationerne ved sydgrænsen - vistnok fra 1712 - ind på det indtil videre meget hensigtsmæssige princip, at hæren underholdtes af hertugdømmer, grevskaber og okkuperede landsdele, flåden derimod af kongeriget [4], og de deputerede for finanserne blev meget uvillige til at stille kongerigske midler til hærens rådighed. Kongerigets andel af udgiften kan fra 1712 næppe sættes højere end de 300000 rd., der i det følgende tidsrum blev normen, og det er vel endda et spørgsmål, om denne sum er bleven nået.

Regnes alligevel med dette beløb, bliver hertil at lægge værdien af de kongerigske naturalydelse, nemlig den årlige

kornskat og i årene 1713-15 en fourageskat for hele landet. Af kornskatten er, som hidtil, 2/3 rug og al havre henført til hæren.

Kornskatten udskreves gennemsnitlig med 2 skpr. rug pr. td. hk. (1714 dog kun 1 3/4 skp.), havren gennemsnitlig med 5½, 6, 4, 7 skpr. pr. td. hk., idet der var variationer fra landsdel til landsdel, og fritagelserne for skatteydelse varierede fra år til år [1]. Med samme beregningsmåde som for tidligere år og med priser, hentede fra opgivelser eller tilbud i arkivalierne [2], kan skattens værdi maksimalt anslås til: 1712 c. 245000 rd., 1713 c. 288000 rd., 1714 c. 182000 rd., 1715 c. 198000 rd.

Fourageskatten [3] var 12 s. pr. td. hk., privilegeret gods, ryttergods og købstadjorder undtagne. Den kan regnes at have indbragt c. 32500 rd. [4].

Ved sammentælling fås da følgende grove skøn over kongerigets ydelser til hæren:

1712.....c.	550000 rd.,
1713.....c.	620000 - ,
1714.....c.	515000 - ,
1715.....c.	530000 - .

B. OPGANGSÅR MED JOBST SCHOLTEN SOM PRÆSES

1716-1721

a. De deputerede

Under opholdet i Pommern havde kongen meddelt Scholten, at han efter endt felttog skulde indtræde i landetatens generalkommissariat som præses [5]. Tankens gennemførelse sinkedes noget ved, at Scholten på tilbagereisen gennem hertugdømmerne blev syg, men den 20. marts 1716 kunde dog følgende kgl. ordre udgå til ham:

"Wann Uns allergnädigst gefallen das Presidium in Unserm hiesigen General Commissariat des Land Etats nebst deiner Charge als General von Unserer Infanterie dir in Gnaden auf zu tragen. Alß ist hiemit Unser allergnädigster wille und befehl, daß du, so lange Unsere anderwertige verrichtungen deine gegenwarth hier zu laßen wollen, dich in obgedachtem Unsern Collegio des Land Etats General Commissariat dich als Præses einfindest, und nach deinem Uns bekindten Zele für Unsere dienste die beforderung Unserer Angelegenheiten und Interesse nebst Unseren übrigen Mit Deputirten gedachten Unsers Land Etats General Commissariat dir gebührend angelegen seyn laßest" [6].

Samme dag tilgik der landetatens generalkommissariat meddelelse herom med pålæg: "... daß Ihr gedachten Unsern General Scholten als Præsident in Eurem Collegio gebührend erketnet, und zu beforderung Unserer dienste mit demselben alles be-

ster Maßen überleget." [1]

Scholtens særlige placering fremhævedes i den følgende tid tillige ved, at de kgl. skrivelser til kommissariatet fik adressen "Vores Præses og samtlige Deputerede udi Land Etatens General Commissariat". Det er første gang, en sådan fremhævelse af en enkelt deputeret er forefundet, og det var øjensynlig kongens mening, herved at give Scholten mulighed for en oparbejdelse af kommissariatet til ønskelig og nødvendig præstationsevne.

General Jobst Scholten [2], om hvem der i det foregående ofte er talt, var på dette tidspunkt c. 68 år gammel. Han var født i Nederlandene, men ganske ung indtrådte i dansk tjeneste som infanteriofficer og ingeniør, havde tjent sig op til generaløjtnant, men i 1708 taget sin afsked. 1710 var han atter indtrådt i dansk tjeneste som general, havde i de følgende år vist udmærkede organisatoriske og administrative egenskaber, men ved Gadebusch røbet, at han manglede feltherretalent. Han havde derfor måttet afgive overkommandoen til den med auxiliærtropperne hjemvendende hertug Carl Rudolf af Würtemberg, men vedblev at være kongens nærmeste rådgiver i alle militærorganisatoriske og -administrative spørgsmål og nød her kongens fulde tillid [3].

Scholten var endnu i besiddelse af sin fulde arbejdskraft. Han har været myndig og karakterfast, grundig, erfaren, nøjeseende med kongens - som iøvrigt også med sine egne - økonomiske interesser, tillige noget tung og omstændelig i hele sin færd.

På kommissariatsekspeditionerne er Scholtens underskrift fundet første gang den 24. marts 1716, og allerede den 3. april foreligger der fra hans hånd en allerunderdanigst memorial, hvori han klager over, at det er ham og kolleger ugørligt at arbejde med den nødvendige exactitude på grund af den store confusion, som afstedkommes ved den nuværende ordning. Feltgeneralkommissariatet er, efter kampenes afslutning ved sydgrænsen, ikke længere nødvendigt, dets forretninger kan udføres af generalkommissariatet, "wie vorhero allemahl gesehehen", dets personel overføres til samme.

Kongens afgørelse faldt 22. april 1716 og var delvis indvilligende. Kongen kunde tiltræde "Unser Feld Gen:Com:t mit Ewerm Collegio zu incorporiren und zu vereinbahren", men af dets deputerede vilde kun Ahlefeldt blive til rådighed, idet Eynden skulde anvendes ved felthæren, og Weyse vilde blive forsat til et andet kollegium [4].

Tilsvarende meddeltes feltgeneralkommissariatet [5], men afviklingen af dets forretninger tog selvfølgelig sin tid, og først den 9. juni 1716 findes Ahlefeldt som deltager i kommissariatsarbejdet i København [6].

Af de hidtilværende deputerede blev etatsråd Neve den 2. maj 1716 deputeret for finanserne [7]. Hans underskrift

ved kommissariatet er senest fundet 9. maj 1716.

Landetatens generalkommissariat omfattede altså herefter Scholten, Eickstedt, Ahlefeldt, Numsen, Hartman. Heri skete dog i de følgende år en del ændringer. 1. juni 1717 fratrådte Eickstedt som overkrigssekretær og deputeret, uden i sidstnævnte egenskab at blive erstattet af efterfølgeren, kammerherre Gabel. 21. marts 1718 beskikkedes generalmajor Frederik Christopher Cicignon [1] til deputeret [2], men p. g. af forhold, som senere skal blive refereret, kom han kun til at deltage yderst lidt i kommissariatsarbejdet og døde allerede 15. juni 1719. - Endvidere døde Ahlefeldt 21. december 1718 [3], og etatsråd [4] Hartman 12. september 1720 [5].

Af ny medlemmer tilgik justitsråd Severin Junge den 12. januar 1720 [6] og etatsråd Alexander Frederik Møsting den 4. november 1720 [7]. Junge [8] var født 28. november 1680, havde været hofjunker og fra 1710 stabsssekretær hos den kommanderende general. Møsting [9], ligeledes født 1680, havde som officer tjent sig op til oberst og kongens generaladjutant af infanteriet. Han fik, samtidig med beskikkelsen som deputeret, etatsråds karakter [10].

Junge har, iflg. kopibøgerne, såvel i 1718 som 1719, formentlig i Scholtens fraværelse, uberettiget medunderskrevet enkelte kommissariatsudfærdigelser, har antagelig assisteret Scholten ved kommissariatsarbejdet og må følgelig antages at have været velorienteret i dette. Hans underskrift træffes nu første gang den 13. januar 1720. Møstings ansættelse skyldes sikkert alene den igangværende hærreduktion. Hans underskrift findes første gang angivet den 23. december 1720.

Ved slutningen af det her omhandlede tidsafsnit bestod altså landetatens generalkommissariat af: Præses: general Scholten. Deputerede: generalmajor Numsen, etatsråd Møsting, justitsråd Junge.

Af militærreglementet 1721 [11] fremgår, at Scholten lønnedes med 4000 rd. [12] (foruden generalsgagen 7140 rd.), Numsen med 2000, Møsting med 1500 og Junge med 1000 rd.

b. Kontorforhold m. v.

I sin memorial af 3. april 1716 havde Scholten tillige foreslået, at feltgeneralkommissariatets subalterne betjente benyttedes ved generalkommissariatet, indtil de fandt anden anvendelse under den forestående kampagne [13], samt at der p. g. af kommissariatssekretær Johan Conrad Wodroffs alder gaves hans søn, kommissariatsskriver Georg Albrecht Wodroff, expectance på faderens stilling. Dette tiltrådedes af kongen [14], og generalkommissariatsbetjente var derefter som-
meren 1716 følgende:

- 1 krigskommissær og generalkommissariatssekretær Johan Conrad Wodroff ved de tyske forretninger, med 1 kopist,
- 1 kommissariatsbogholder Johan Christoffer Lindberg, med 1 kopist,
- 1 kommissariatsskriver Jens Rahr ved de danske forretninger, med 1 kopist,
- 1 kommissariatsskriver Jens Foss ved de norske forretninger, med 1 kopist,
- 1 kommissariatsskriver Arent Sontum ved nationalkavaleriet, med 1 kopist,
- 1 fyrbøder Søren Willumsen,
- 1 bud,
- 1 opvarter [1].

- 3 krigskommissærer: Daniel Ditlev Dreeßen, Bertel Hauch og Gregorius Wulff [2],
  - 1 feltkasserer Christen Sørensen,
  - 1 feltbogholder Adam Levin Lindberg med skriverdreng og med 1 kopist,
  - 1 tysk kommissariatsskriver Georg Albrecht Wodroff med skriverdreng og med 3 kopister,
  - 1 dansk kommissariatsskriver Niels Müller med skriverdreng og med 1 kopist,
- desuden 6 fourageforvaltere,
- 6 fourageskrivere.

Det blev ikke mere til krigsoperationer hernede i Danmark, det overtallige personel assisterede derfor i forskellige kommissioner og afgik efterhånden. 2. marts 1716 blev således krigskommissær Hauch amtsforvalter i Jylland og fra 9. marts 1717 tillige land- og krigskommissær sammesteds [3], 15. januar 1720 afskedigedes feltkommissariatsskriver Müller (med kopist) og feltbogholder A. L. Lindberg (med 2 kopister) [4], 27. april 1720 blev krigskommissær Dreeßen generalauditør i Danmark og hertugdømmerne [5], og ved udgangen af 1720 afgik krigskommissær Wulff (til rentekammeret) og feltkasserer Sørensen (til norske civiladministration) [6].

De ikke navngivne fouragebetjente forsvandt efterhånden. 1721 havde da, iflg. militærreglementet [7], følgende assisterende personel:

- 1 generalkommissariatssekretær, krigsråd [8] Johan Conrad Wodroff, med 1 kopist og til skrivematerialier samt som tillæg..... 800 rd.,
- 1 generalkommissariatsbogholder Johan Christoffer Lindberg, med 1 kopist og til skrivematerialier ..... 700 - [9]
- 1 generalkommissariatsskriver Jens Rahr, ved de danske forretninger, med 1 kopist og til skrivematerialier, så og ellers i tillæg, der må continuere

- indtil alt ved kommissariatet kommer i forrige
rigtighed.....602 rd.64 s. [1]
- 1 generalkommissariatsskriver Jens Foss,
ved de norske forretninger, ligeså.....602 rd.64 s.
  - 1 generalkommissariatsskriver Arent Son-
tum, ved nationalkavalleriet, ligeså.....602 rd.64 s.
  - 1 generalkommissariatsskriver Georg Al-
brecht Wodroff, ved de tyske forretninger,
på sig og folk udi alt, indtil han sin faders tje-
neste bekommer.....800 rd.,
  - 1 fyrbøder [2] Søren Willumsen.....100 rd.,
  - 1 bud .....80 rd.,
  - 1 opvarter [3].....24 rd.

Landetatens generalkommissariat var vedblivende (sam-
men med admiralitetet) installeret i generalkommissariatsbyg-
ningen [4].

c. Arbejds måde

Medens, som omtalt, i dette tidsrum de kgl. skrivelser
har adressen "Præses og Deputerede udi Land Etatens General
Commissariat", betegnede dette selv sig i almindelighed "Land
Etatens General Commissariat" og kun ved højtideligere udfær-
digelser "Præses og Deputerede udi Land Etatens General
Commissariat".

Beseglingen har været som før.

I almindelighed kan det derhos siges, at Scholten og
Ahlefeldt fra første færd navnlig viede sig de vigtigere udfær-
digelser i tyske kontor, Numsen og Hartman samt, i noget min-
dre grad Scholten, de løbende ekspeditioner i danske kontor. Da
Ahlefeldt var en del fraværende, på tjenesterejser i hertugdøm-
merne og i Oldenburg, og da Numsen snart blev medlem af en
af kommissionerne til omordning af ryttergodsets forhold, var
det Scholten (og Hartman), der kom til at trække hovedlættet
i generalkommissariatet.

En mindre heldig følge af de skete ændringer blev det,
at kommissariatets sproglige indstilling hurtig ændredes. I
1717 viser den danske kopibog 2692, men de to tyske kopibøger
ialt 3034 numre.

Af den yngre Wodroff førtes i 1716 en særlig, tysk ko-
pibog, jævnløbende med, men uafhængig af faderens. Der skifte-
des ved årets udgang, således at fra 1717 den egentlige, tyske
kopibogs ekspeditioner alene skyldes den yngre Wodroff. Hos
faderen føres vel indtil 1721 incl. en særlig kopibog, men han
glider mere og mere i baggrunden og synes navnlig at have væ-
ret beskæftiget med kommissariatets økonomiske beregninger.
Den yngre Wodroff var, som faderen, en duelig og flittig mand,

men mere forsigtig og tilbageholdende, general Scholten fandt sig ikke i at blive ledet af undergivne, og således endte da det kontorregimente, der, med navnene Seidelin og Wodroff senior, i henimod en snes år havde præget generalkommissariatet.

Generalkommissariatssekretær og krigskommissær Johan Conrad Wodroff modtog den 29. april 1718 bestalling som "Titular Krigs Raad" [1], så alt ordnede sig på en smuk og diskret måde.

d. Virksomhed

Medens året 1716 forløb uden operationer hernede, faldt svenskerne i marts måned ind i Norge og forlod først landet noget hen i juli. De norske afdelinger, som havde deltaget i felttoget i Pommern, beordredes straks tilbage til Norge, der sendtes proviant o. a. m. derop, og snart efter forstærkedes den norske hær med danske afdelinger [2]. Generalkommissariatet fik overdraget de herved fornødne foranstaltninger [3], der senere suppleredes ved oprettelse i Fladstrand af et større magasin med "allerley vivres" [4].

Da man mente København utilstrækkelig provianteret, beordredes generalkommissariatet til at konstatere beholdningernes virkelige størrelse og foranstalte dem suppleret i den udstrækning, det fandtes nødvendigt [5].

Og endelig sattes kommissariatet igang med forberedelserne af enhver art til en forestående dansk-russisk landgang i Skåne [6], herunder troppernes koncentration til Nordøstsjælland, deres transport og forplejning, forsyning med liprekvisitter, brændsel, skanseredskeer o. m. a. [7]

Landgangen kom ikke til udførelse, russerne forlod atter landet, og i oktober fik generalkommissariatet ordre til at foranstalte hærens forlægning i vinterkvarter [8].

De mange forskellige opgaver synes i enhver henseende at være løst tilfredsstillende, og dette bør vel tilskrives de to dygtige deputerede, som var tilgået kommissariatet. Navnlig Scholtens indsats er beundringsværdig, ikke mindst i betragtning af hans alder, thi foruden kommissariatsvirksomheden havde han ledelsen af hele organisationsarbejdet med den fortsatte krig for øje, rådspurgtes af kongen angående operationerne i Norge, måtte detailleret udtale sig om fæstningsarbejderne rundt om i begge riger, var medlem af kommissioner osv. osv. Alligevel fandt han tid til fortsættelse af den række reglementariske bestemmelser, som han i de foregående år havde skænket hæren. Mere end talrige er de memorialer, der i disse år foreligger fra Scholten eller er skabt under hans ledelse, og for generalkommissariatet selv gør her et vigtigt forhold sig gældende. Scholten

har, som kongens rådgiver, ikke skelnet skarpt imellem, hvad der vedkom kommissariatet og hvad kun ham alene. En udvidelse af kommissariatets arbejdsområde fandt derfor i al stilhed sted.

Også i disciplinær henseende bedredes forholdene hurtigt. Roligt og myndigt påtaltes fejl og forsømmelser, begæede af hærens afdelinger, amtsskriverne holdtes til deres pligt osv.

Over for de andre centralmyndigheder hævdedes kraftigt generalkommissariatets værdighed [1].

Særlig interesse viedes dog hærens økonomi. De deputerede for finanserne var uvillige til at anvise kongerigske midler og henviste helst til Rensborgkassen (landskassen for hertugdømmerne). Kongen hældede til de deputeredes side. Der opnåedes da med de deputerede for finanserne en foreløbig aftale for tiden 11. juli 1716 året ud om, hvilke midler hæren kunde få til rådighed, og kongen bevilgede antagelsen af en rejsekommissær til "die in der Armee erforderlichen Gelder so größentheils aus Rensburg abgehohlet werden müßen der Feld Casse zu bringen." Den var jo nu i København. Hvervet overdroges regimentskvartermester Johan Hartmann ved fynske gevorbne regiment, og det ses, at pengene, som i ældre tid, transporteredes i forseglede tøndler og med rytterskorte [2]. Da aftalen viste sig formålstjenlig, sluttedes 2. februar 1717, efter kgl. bemyndigelse og efter indledende fremlæggelse af et fuldstændigt budgetforslag, med de deputerede for finanserne en såkaldt "Convention" angående hærens underhold i 1717 [3]. Det var midler fra hertugdømmer, grevskaber og okkuperede landsdele (d. v. s. Pommern og Rügen), der stilledes til kommissariatets rådighed, men et mindre beløb, som vilde komme til at mangle, forpligtede nævnte deputerede sig til at fremskaffe andetsteds fra.

Det tilkom generalkommissariatet selv at administrere sit budget mod regnskabsaflæggelse straks efter årets udgang, med forpligtelse til yderste sparsommelighed, og således at et eventuelt overskud forbeholdtes kongen. Hver måned skulde desuden vedkommende generalkommissariatsbetjente møde til konference med hovedbogholderen ved rentekammeret, således at dette til stadighed var orienteret [4].

De til rådighed stillede midler viste sig hurtigt at være for højt anslåede, pengensøden tvang de deputerede for finanserne til at fravige konventionen, stadige smågnidninger blev resultatet, men alligevel var kommissariatet godt stillet, medens Eickstedt var overkrigssekretær. Anderledes blev forholdet, så snart kammerherre Gabel havde afløst ham. På Gabels første funktionsdag, 4. juni 1717, svaredes der det på en klage over brud på konventionen, at alt vilde nok føje sig, da en kampe ikke var at vente i årets løb, og samtidig beordredes 30000 rd. af hærens midler som forskud snarest stillet til sø-

etatens rådighed [1]. Det blev ikke herved. 60000 rd. resterende subsidiepenge disponeredes senere sammesteds hen, i februar 1718 måtte kommissariatet stille yderligere 50000 rd. til rådighed [2] osv.

Hvor fordelagtigt det alligevel var at have en gennemtænk og forberedt ordning fremgår vel af, at kommissariatet i begyndelsen af 1718 androg kongen om og opnåede en fornyelse af konventionen [3], og således skete det også i de nærmest følgende år.

Med den ny overkrigssekretær kom det til forskellig friktion. Først, da en brigadér til Gabel havde klaget over manglende øvelseskrudt, og denne, der straks vejrede tjenesteforsømmelse, skarpt afæskede generalkommissariatet forklaring. Årsagen var nu alene, at der intet krudt var rekvireret, og sagen endte med en næse til brigaderen [4]. Så, da det var befalet kommissariatet at udfærdige "March Router" for nogle rytterregimenters forlægning, og krigskancelliet glemte, samtidig at erhverve kgl. opbrudsordre. Uden denne turde regimentscheferne ikke marchere, og forlægningen trak derfor ud. - Videre, da kommissariatet havde indstillet om Kronborgs proviantering, og Gabel erhvervede kongens underskrift på en skarp forespørgsel, om de ældre forråd var fordærvet eller solgt, og at i sidstnævnte tilfælde vel ny forråd kunde tilvejebringes for det indkomne beløb. Der kunde svares, at der, efter skik og brug, var taget til det normale forbrug og iøvrigt sket opsendelse til Norge, forrådene kunde jo kun holde sig en vis tid [5]. Adskilligt flere eksempler på smågnidninger kunde anføres, men der skal endnu kun gives et enkelt. I februar 1718 befalede det pludseligt, at hæren i Danmark i indeværende år kun må forplejes efter fredsreglementet. Da kommissariatet gør opmærksom på, at avance m. m. allerede er udbetalt for tiden indtil 6. marts, må den kgl. ordre ændres til overensstemmelse hermed [6].

Om de norske problemer fremkom der alvorligere uoverensstemmelser mellem overkrigssekretæren og generalkommissariatet.

Som følge af - iøvrigt falske - alarmeretterretninger fra Norge bestemtes det i juli 1717, at 8 batailloner infanteri og 2 rytterregimenter skulde sendes til hjælp. Om disses lønning og forplejning opstod der uenighed, idet generalkommissariatet bl. a. vilde have folkene forplejet med brød alene af rug, som de var vant til, medens Gabel af ideelle hensyn vilde give dem brød af rug, iblandet byg, således som de norske afdelinger fik det. Kongens approbation af kommissariatets forslag ophidsede Gabel, han indgav en vidtløftig, allerunderdanigst memorial [7], og kongen lod sig bevæge til at følge hans råd, men den derved bevirkede, store sygelighed i de danske afdelinger forårsagede, at den kgl. ordre måtte ændres endnu engang [8].

Vanskeligheder vedrørende transportvæsen og konvojer-
ring medførte, at forsendelserne til Norge trak i langdrag, og
Gabel opnåede da kongens underskrift på en meget skarp skri-
velse til generalkommissariatet [1]. Dette havde jo allerede
fået ordre til alle foranstaltninger, Norge vedrørende, men
kongen vilde nu gentage sin ordre og derhos til efterretning
kundgøre, at ingen mangel vilde blive tålt, han vilde holde sig
til kommissariatet, og ingen undskyldning vilde blive taget for
god. Kommissariatet kunde omgående svare for sig [2], fejlen
måtte altså ligge andetsteds, snart var der vild ophidselse og
uenighed mellem alle implicerede centralmyndigheder i Køben-
havn, og også til Norge forplantede uroen sig [3]. Gabels over-
fladiskhed og hensynsløshed havde båret frugt.

Men Scholten glemte ingenlunde den ham tilføjede
krænkelse.

En kilde til stor friktion blev i disse år den norske
søarmatur, d. v. s. den i de norske farvande stationerede eskad-
re. Den havde i fredstid ikke haft noget nævneværdigt budget,
men nu svulmede det naturligt op [4]. Søetatens generalkom-
missariat vilde gerne regne eskadren for det uvedkommende.
Den krævede sig da lønnet af det norske forsvars midler og
skaffede sig ammunition, proviant o. a. udleveret fra de norske
fæstningsbeholdninger. Fra Norge holdtes kun utilstrækkelig
forbindelse med København, og landetatens generalkommissa-
riat kunde længe ikke forstå de gentagne kgl. bebrejdelser p. g.
af lønningsuregelmæssigheder og mangler deroppe [5]. Ende-
lig opdagedes, at eskadren bar skylden. Ikke alene havde den
direkte tæret på den norske hærs pengemidler, og Gabel selv
havde - uden at rentekammer og landetats generalkommissa-
riat underrettedes - til den fået overført et større beløb, som
hittil havde været, og af rentekammeret også nu påregnedes,
tildelt den norske hær [6]. Også lønningsbeløb, der var op-
sendt til de danske afdelinger, var givet til den. Landetatens
generalkommissariat fralagde sig over for sådanne forhold
ethvert ansvar [7]. Gabel vilde gerne reducere sagen til en
bagatel: såvel eskadre som hær skulde jo alligevel underholdes
af kongens midler og magasiner, men kong Frederik udtalte
med rette: "daß See Etats General Commissariat müste auch
so guhte Anstalten machen, als daß Land Estats General Com-
missariat so würde es an nichts fehlen, weillen sonst von
dem einen Etats zu dem andern genommen würde, würde es
fehlen schlagen" [8].

Efter megen korrespondance og efter kommissionsbe-
handling (Gabel, de deputerede for finanserne, landetatens ge-
neralkommissariat) ordnedes eskadrens forhold endelig i decem-
ber 1718 [9], og samtidig løstes et andet problem. De norske
intrader indgik altid meget sent, og man vilde derfor i Norge
gerne have en større sum (til tre måneders avance) stillet

til rådighed hernede fra. Den kunde ikke skaffes til veje, "kongen vidste intet råd, de deputerede for finanserne erklærede det ganske umuligt at skaffe pengene", men den gæve Scholten fandt den udvej at fremskaffe det mest nødvendige (en måneds avance) ved at tage den danske hærs munderingspenge og holde de gamle munderinger så meget længere i brug [1].

Store beholdninger af enhver art sendtes op til Norge. Indtil 1. april 1718 var der, efter generalkommissariatets beregning, opsendt c. 64000 tdr. rug, c. 19000 tdr. byg og c. 124000 tdr. havre eller nok til rigelig forsyning af hele den norske hær i 1 år [2]. Opsendelserne fortsattes desuagtet, under et vist pres fra overkrigssekretæren, men som hele denne tid er præget af et stærkt modsætningsforhold mellem Gabel og Scholten, således kunde heller ikke denne virksomhed foregå uden friktion. Som eks. skal nævnes, at man i Norge p. g. af formalingsvanskeligheder hellere vilde have mel end korn. En "provediteur" tilbød at levere mel, tilbudet blev modtaget, og kommissariatet fik ordre til at skaffe betalingsmidler ved at sælge af magasinkornet hernede. Da kornpriserne sank til halvdelen eller tredjedelen af de oprindelige, forholdt kommissariatet sig tøvende, medens derimod provediteuren blev stedse ivrigere, han havde personlig føling med Gabel, og resultatet blev, at der tilgik kommissariatet en kgl. ordre om, "ohne Einwendung, geziehmend" at rette sig efter det kgl. påbud. Det nyttede intet, at kommissariatet gjorde opmærksom på, hvor yderst ufordelagtigt købet var og tilmed i sig ganske unødvendigt, da der allerede til Norge var opsendt så store beholdninger, at man deroppe klagede over, ikke at have plads. Den kgl. ordre fastholdtes [3].

Datidens norske militæradministration har som helhed været alt andet end tilfredsstillende, den gør indtryk af i arbejdsformer at være et halvthundred år tilbage i udviklingen, og også organisationen var uheldig, med en svag centralmyndighed, selvrådige og i deres færds ikke altid uangribelige udførende organer. Man var klar herover. I 1711 havde den norske højstkommanderende forgæves krævet en erfaren og myndig generalkrigskommissær ansat, nu optog Scholten kravet, snart efter støttet af de deputerede for finanserne [4]. Kongen bøjedede sig. 2. maj 1718 udfærdigedes der [5] bestalling for oberst af rytteriet Georg von Bertouch som general-krigskommissær i Norge [6].

Men dels følte man sig hernede utilstrækkelig orienteret om forholdene i Norge, dels gjorde også en på privatefterretninger eller sladder baseret mistillid til den norske højstkommanderende sig gældende, og der skredes derfor til yderligere foranstaltning.

Allerede da den 21. marts 1718 den norske generalmajor og kommandant i Fredrikstad Frederik Christopher

Cicignon beskikkedes til meddeputeret i landetatens general-kommissariat [1], befalede det ham, inden afrejsen og mens han afventede sin eftermands komme, at skaffe sig udførlig og nøjagtig efterretning om såvel den norske hærns som de norske magasinernes tilstand, så han kunne afgive udførlig rapport.

Men endnu inden Cicignon var kommet afsted, skiftede man beslutning. Den ansete generalmajor Hans Jacob Arnoldt skulde, efter at have modtaget instruktion af Scholten, afgå til Norge for, i kommission med Cicignon, at bistå de lokale myndigheder i alle administrative og organisatoriske spørgsmål samt, ved hyppige rapporter, holde kongen orienteret om forholdene [2].

Denne "Norske Commission" var i virksomhed resten af året. I december blev man utålmodig og kaldte Cicignon herved [3], hans afrejse trak dog stadig ud, og februar 1719 [4] fik da begge generaler ordre til at afslutte og vende tilbage. General Cicignons derefter følgende virksomhed i kommissariatet [5] blev kun ganske kortvarig. Iflg. kopibøgerne har han medunderskrevet den første gang 19. april, sidste gang 27. maj. Han døde 15. juni 1719.

Medens man i 1718 så småt var begyndt på en reduktion af krigsstyrken hernede, befalede det pludselig i januar 1719, at regimenterne skulde gøre sig klare til, sidst i april at gå i felten, transportfartøjer beordredes samlet, og bagning i stor stil af hårdtbrød sattes i gang [6].

Det rimede da ikke godt hermed, at de finansdeputeredes og generalkommissariatets fællesindstilling om en konvention for 1719 nedskares, idet der for herudover indtræffende, nødvendige udgifter krævedes særlig kgl. sanktion i hvert enkelt tilfælde. På kommissariatets modforestilling forhøjedes det tilståede beløb noget, men iøvrigt krævedes ordningen efterkommet "lediglich, und ohne weiteres Einwenden oder Vorfrage" [7] - en karakteristisk Gabelsk vending. Resultatet blev selvfølgelig kun forsinkelse, øget arbejde og dårlig regnskabsmæssig orden.

24. maj 1719 forlod kong Frederik, ledsaget bl. a. af overkrigssekretæren, København og, efter ca. en måneds ophold i Jylland, fortsattes den 21. juni til Norge. I København var konseillet (gehejmeråderne Sehested og Holstein) imidlertid trådt i virksomhed. Gabel havde opnået at få sin felttogsplan realiseret, al operativ virksomhed var atter dette år forlagt til Norge, hvor generalkommissariatet ikke var repræsenteret. Dets arbejde blev da, ud over de løbende, daglige forretninger, alene at bestride den betydelige forsynings tjeneste, som operationerne medførte. Det voldte herved en del vanskelighed, såvel at man søgte at skuffe fjenden ved fingerede dispositioner [8], som at befalingsgrundlaget, p. g. a. bristende routine og grundighed hos overkrigssekretæ-

ren, i det hele var ufuldstændigt og usikkert, men heldigvis var Scholten i stand til at handle selvstændigt samt villig til at bære et ansvar, således at de nødvendige dispositioner i tide blev truffet [1].

Det begivenhedsløse felttog i Bohuslen blev kun kortvarigt. 18. august 1719 var kong Frederik atter i sin hovedstad, 25. august beordredes generalkommissariatet til at foranstalte forlægning af de fra Norge tilbagevendende afdelinger [2], og 4. november meddeltes der officielt dets præses, general Scholten, at seks måneders våbenstilstand med Sverige var afsluttet [3]. Selv om fredstraktaten først sluttedes langt ind i det nye år, den 3. juli 1720, var dog nu den langvarige krig til ende.

I den resterende del af det her omhandlede tidsafsnit ses generalkommissariatet at have været optaget af den med freden følgende hærreduktion og dertil knyttede økonomiske beregninger, hvorfor som helhed henvises til andetsteds givet fremstilling [4]. Tilbage bliver kun at anføre følgende:

Medens det i 1712, efter at Scholten havde erobret Stift Bremen, måtte findes naturligt at se ham udnævnt til generalguvernør, er det med nogen forundring, man i 1719 finder dette gentaget for Pommern-Rügens vedkommende [5]. Scholten var jo nu i 70'erne og havde året før, bl. a. netop med påberåbelse af sin alder, undslået sig for at drage til Norge [6].

Denne udnævnelse blev da også af rent formel karakter.

Men Scholten fik ikke lov til at sidde i fred i København. Efter at i vinteren 1719-20 stormflod med store digebrud havde hjem søgt navnlig Holstens vestkyst, modtog han den 22. marts 1720 kgl. ordre til personlig at lede retableringsarbejderne [7]. Efter den 26. s. m. mangler hans navn blandt underskrifterne på kommissariatssager.

Under Scholtens fraværelse adresseredes de kgl. skrivelser uforandret til "præses og deputerede". Disse sidste holdt ham ved regelmæssig korrespondance orienteret [8], og i vanskeligere sager indhentede de hans betænkning. Det ses, at det indbyrdes forhold var præget af ærbødig tillid, at de deputerede havde lært af Scholten, men unægtelig manglede hans personlighed og position.

Scholtens tilbagekomst trak ud, efteråret 1720 bragte nye digebrud, han måtte trods sygdom blive på stedet, og først i april 1721 er han atter tilbage i København.

Scholtens tilbagekomst trak ud, efteråret 1720 bragte nye digebrud, han måtte trods sygdom blive på stedet, og først i april 1721 er han atter tilbage i København.

Scholtens fraværelse udnyttedes af generalkommissariatets modstandere. Der opnåedes, over for de finansdeputere-

des vægring, ikke nogen konvention for 1721 [1], rentekammer og overkrigssekretær var enige om, så vidt mulig at holde generalkommissariatet uden for [2], og Gabel søgte at udnytte situationen til fordel for flåden [3].

Fra sidst i april og indtil juli 1721 var Scholten pånytvare at tilse digearbejderne, men 8. august til 27. oktober kan han igen findes angivet som medunderskriver af kommissariatssager. Det er dog kun nu og da. Hans deltagelse i arbejdet har været ringe og nærmest af formel art. Han var kørt trædt. Den 7. november 1721 døde han.

Ved sin flid og begavelse havde Scholten bragt generalkommissariatet en kortvarig genfødsel. Nu gled alt tilbage til de gamle forhold.

Iflg. landetatens hovedbøger blev der til hæren udbetalt: 1716 - 2414219 rd. 11 7/12 s., 1717 - 2077095 rd. 18 1/4 s., 1718 - 1616968 rd. 67 s., 1719 - 1733297 rd. 95 1/2 s., 1720 - 2124103 rd. 88 1/2 s., 1721 - 1619367 rd. 60 s.

Nedgangen i 1717 skyldtes det rolige år. Den fortsattes i 1718 og 1719, fordi hæren nu forplejes efter fredsreglementet, men afløses af stigning i 1720 p.g. a. udgifter ved afregning.

Helt nøjagtige kan angivelserne ikke anses for at være, hovedbøgerne er først afsluttede 1731-33, under store vanskeligheder [4], og idet man for enkelte poster ikke havde kunnet komme til endeligt resultat. Det må dertil huskes, at rigerne var udpinte, man måtte så at sige kæmpe sig frem fra dag til dag, og da hæren hernede under Scholtens kloge ledelse øjensynlig har haft den solideste administration, er det kun naturligt, at den har måttet afgive betydelige beløb til andre administrationsgrene, ligesom de finansdeputerede, så snart der på en eller anden konto sporede overskud, straks stræbte at erhverve samme og ingenlunde - som fastsat - vilde eller kunde vente til årets slutning. Det er derhos ikke altid, at overførelsen af penge er så tydelig som dengang der i 1720 afleveredes 33000 rd. til Zahlkassen og 17000 rd. til Norge, hvorhos flåden fra rytterkasserne fik 40000 rd. til "matrosers afbetaling" [5].

At under disse forhold også restancerne ved hæren måtte være betydelige, er en selvfølge. De beløb sig i 1716 - efter at man i begyndelsen af året havde afregnet for årene 1710 - 12 [6] - til 2872864 rd. 52 3/4 s., steg jævnt til 3749907 rd. 3 s. i 1719, men var i 1721 atter faldet til 2488935 rd. 81 s., efter at man i årene 1720-21 havde afregnet for tiden 1713-15 [7].

Iflg. de af Scholten med de deputerede for finanserne tilvejebragte og af kongen sanktionerede konventioner for årene 1716-1720 skulde hæren navnlig underholdes af hertugdømmer,

grevskaber og okkuperede landsdele, dog med nogen bistand fra kongerigets finanser. Konventionernes udgiftsbeløb svarer i det store og hele til hovedbøgerne, der oparbejdedes endog overskud af den økonomiske Scholten (i 1717 således c. 183000 rd.) [1]. Den årlige bistand fra kongeriget kan her efter maksimalt regnes at have været c. 300000 rd.

I 1721 afsluttedes der, p. g. af de finansdeputeredes vægring, ikke nogen konvention, men midlerne synes i det store og hele at være tilvejebragte som de foregående år.

Til den for kongeriget anførte udgift må lægges følgende naturalydelse:

a. Den årlige kornskat [2]. Der forlangtes pr. td. hk. , i gennemsnit for hele landet, 1716: 2 1/2 skp. rug og 7 skp. havre, 1717: 2 1/2 skp. rug og 9 skp. havre, 1718: 3 1/2 skp. rug og 4 skp. havre, 1719: 1 1/4 skp. rug, 1720: intet, 1721: af Sjælland og Lolland 2 1/2 skp. havre - idet der i disse to sidste år tæredes på de tilvejebragte beholdninger og i stedet krævedes pengeafgift.

Fritagelserne varierede noget fra år til år.

Med samme beregningsmåde som tidligere og med kornpriser, hentede fra kopibøgerne [3], kan kornskatten, for naturalydelseernes vedkommende, beregnes til: 1716: c. 250000 rd. , 1717: c. 440000 rd. , 1718: c. 270000 rd. , 1719: c. 80000 rd. , 1720: intet, 1721: c. 20000 rd.

b. Fourageleverancer, i reglen af Sjælland alene og mod nærmere angivet betaling (afdrag i anden skat) [4] nemlig i 1716: 6 gange til samlet værdi af c. 64000 rd. , hvert af årene 1717 - 1719 een gang à c. 17000 rd. , 1720 to gange til samlet værdi af c. 20000 rd. , og 1721 een gang à c. 2200 rd.

Kongerigets maximale ydelse til hæren skulde således, iflg. et grovt skøn, blive:

1716.....	c. 620000 rd. ,
1717.....	c. 760000 " ,
1718.....	c. 590000 " ,
1719.....	c. 400000 " ,
1720.....	c. 320000 " ,
1721.....	c. 325000 " .

De høje summer 1716-18 må hovedsagelig tilskrives de i disse år præsterede forsyninger til Norge.

C. FREDSVIRKSOMHED UNDER MODGANG 1721-30

a. De deputerede

Efter general Scholtens død i november 1721 fandtes følgende deputerede:

- generalmajor Mathias Numsen..... årsgage 2000 rd. ,

- etatsråd Alexander Frederik Møsting årsgage 1500 rd.,
- justitsråd Severin Junge..... " 1000 - .

Der blev ikke udpeget nogen ny præces, men de kgl. skrivelser antog straks adressen: "Vore Deputerede udj Land Etatens General Commissariat", og Numsen fik således ikke en præferencestilling over for sine kolleger, hvad han synes at have ventet.

Som det skal blive berettet, blev det en trang tid for generalkommissariatet, men man fandt sig uden ophævelser heri, og årene gled hen, iøvrigt ikke uden belønning for føjeligheden. 7. januar 1724 fik Junge karakter af virkelig etatsråd [1], 8. november 1728 blev Møsting stiftsbefalingsmand over Christianssand stift og amtmand over Nedenes amt [2], medens Numsen selv, der siden 1717 var hvid ridder, 29. juli 1726 opnåede titel af gehejmeråd [3] og således bekræftede den gamle erfaringsætning, at den flittige middelmådighed får den tryggeste løbebane. Numsen har, trods alt, befundet sig vel i generalkommissariatet, og i mange år arbejdede han på at få også en svigersøn derind, hvad dog først general Scholten havde hindret, og senere også kongen gik imod [4]. Som født i 1646 skulde alene Numsens alder nu synes at gøre ham uegnet til deputeret, men dertil kom, at han, der allerede i 1703 ikke ved egen hjælp havde kunnet komme til hest, efterhånden blev så immobil, at han af andre måtte lade sig hjælpe op og ned ad trapperne i kommissariatet [5].

I stedet for Møsting beskikkedes den 21. februar 1729 justitsråd Bertel Hauch til deputeret med 1000 rd. i årsgage [6]. Hans underskrift er første gang fundet angivet i kopibøgerne den 22. februar 1729.

Hauch [7], der tidligere her har været omtalt, var født den 20. oktober 1671. Han havde som ung mand i nogen tid arbejdet i kommissariatets danske kontor (under Seidelin), senere været regimentskvartermester og derefter krigskommissær, men fra 1717 amtsforvalter samt land- og krigskommissær i Jylland. 1718 havde han fået krigsråds [8], 1728 virkelig justitsråds karakter [9]. Han var fortrolig med alle udskrivningsforhold, erfarende i den militære administration og befandt sig netop i hovedstaden som medlem af en kommission angående hærens afregning for årene 1716 - 1721, hvilket arbejde var bleven afsluttet "till hans May:ts store fornøjelse".

Det skal straks siges, at Hauch ikke evnede, gennem sin virksomhed at puste nyt liv i det af Numsen dominerede generalkommissariat.

I 1730 omfattede generalkommissariatet altså følgende tre deputerede:

- gehejmeråd Mathias Numsen..... årsgage 2000 rd.,
- etatsråd Severin Junge ..... " 1000 " "
- justitsråd Bertel Hauch ..... " 1000 " .

b. Kontorforhold m. v.

Kommissariatsbetjente var, i januar 1722, iflg. militærreglementet:

- 1 generalkommissariatssekretær, krigsråd Johan Conrad Wodroff, med 1 kopist og til skrivematerialier, så og ellers til tillæg..... 800 rd.,
- 1 generalkommissariatsbogholder Johan Christoffer Lindberg, med 1 kopist og til skrivematerialier ..... 900 - ,
- 1 generalkommissariatsskriver Jens Rahr, ved de danske forretninger, med 1 kopist og til skrivematerialier, så og ellers tillæg, som må continue-re, indtil alting ved kommissariatet kommer i forrige rigtighed ..... 602 - 64 s.
- 1 generalkommissariatsskriver Jens Foss, ved de norske forretninger, ligeså ..... 602 - 64 -
- 1 generalkommissariatsskriver Arent Sontum, ved nationalkavalleriet, ligeså ..... 602 - 64
- 1 generalkommissariatsskriver Georg Albrecht Wodroff, ved de tyske forretninger, på sig og folk udi alt, indtil han sin faders tjene-ste bekommer ..... 800 -
- 1 fyrbøder [1], Søren Willumsen..... 100 -
- 1 bud ..... 80 -
- 1 bud [2] ..... 34 - 21 -
- 1 opvarter [3]..... 24 -

I denne personelbesætning skete der efterhånden en del ændringer:

Den ældre Wodroff havde sammen med kancelliforvalter Bøgvad som biopgave haft kasserervirksomheden ved krigshospitalskassen og officerssenkekassen. Efter Bøgvads død konstateredes der stor uorden i begge kasser, uden at der dog viste sig anledning til mistanke om uredelighed fra kasserernes side. Wodroffs alder [4] og den med undersøgelsen "seneste fulgte chagrin" fik ham til at søge fritagelse for dette hverv, man udnyttede da lejligheden til også at blive fri for ham i kommissariatet, idet han den 25. januar 1723 afskedigedes med 500 rd. af gagen i pension, mod at sønnen - foruden de 800 rd. han i forvejen havde - fik de resterende 300 rd. og til gengæld forpligtede sig til at bringe faderens afregningsarbejde vedrørende den danske militæretat til afslutning [5].

Familien Wodroff har øjensynlig haft en sikker og rodfæstet position i generalkommissariatet.

Efter at kommissariatsskriver Jens Foss, der siden 1710 forestod norske kontor, i flere år havde været svagelig og ude af stand til at passe sin tjeneste, bevilgedes der ham den 3. januar 1724 [6], efter generalkommissariatets indstilling, af-

sked med 300 rd. i pension, idet samtidig de norske forretninger henlagdes under Sontums kontor og overdroges Hans Peter sen Lyng e som fuldmægtig [1]. Der tilstodes denne 200 rd., og Sontum fik 100 rd. i gageforhøjelse, men helt tilfreds hermed har kongen ikke været, da det i resolutionen hedder: "... og kunde Sontum desforuden nock have forrettet begge betieninger uden hielp effterdi hannem en stoer deel af hands Forretning ved det nye inddeelte Rytter Gods er fratagen, og igien til Rente Kammeret bleven henlagt...".

Da i 1727 regnskabsarbejderne vedrørende krigsårene var ved at vokse generalkommissariatet over hovedet, og det kneb for Wodroffs og Sontums kontorer tillige at klare de løbende ekspeditioner, indstillede kommissariatet, at personellet forøgedes med et par kancellister, som foruden at registrere og forvare de kgl. ordrer og resolutioner tillige kunde administrere det stadigt voksende kommissariatsarkivs tyske, henholdsvis danske og norske del [2]. Kongen gik for så vidt med hertil, som der den 1. september 1727 udfærdigedes bestalling for Marcus Pahl som registrator ved generalkommissariatets samlede arkiv, med en årsgage af 300 rd. [3].

Den tilståede personelforøgelse viste sig at være for kneben, og 20. marts 1730 gik kongen, om end modstræbende, med til, at der hos Lindberg ansattes en fuldmægtig med 200 rd. i årsgage, samt at Rahr og Sontum hver fik 100 rd. til forøget skriverhjælp [4].

Efteråret 1730 fandtes da følgende generalkommissariatsbetjente:

- 1 generalkommissariatssekretær Georg Albrecht Wodroff, ved de tyske forretninger, på sig og folk samt til skrivematerialier.....	1100 rd.,
- 1 generalkommissariatsbogholder Johan Christoffer Lindberg, på sig og folk samt til skrivematerialier	900 -
- 1 fuldmægtig Jørgen Hansen Holm	200 -
- 1 generalkommissariatsskriver Jens Rahr ved de danske forretninger, med 1 kopist samt til folkeløn og skrivematerialier.....	700 -
- 1 generalkommissariatsskriver Arent Sontum, ved nationalkavalleriet [5], ligeså.....	700 -
- "Derforuden efftersom hannem det Norske Contoirs Forretninger er anfortroet".....	100 -
- 1 fuldmægtig Hans Petersen Lyng e ved dette kontor	200 -
- 1 generalkommissariatsregistrator Marcus Pahl	300 -
- 1 fyrbøder Søren Willumsen	100 -
- 1 bud.....	80 -
- 1 do	34 - 21 s.
- 1, "som gjør daglig Opwartning"	24 -

Også i dette tidsafsnit har generalkommissariatet været installeret i generalkommissariatsbygningen. Lejlighedsvis kan man finde nogle oplysninger om det efterhånden voksende antal kontorer [1].

c. Arbejds måde

Som omtalt ændredes straks efter Scholtens død adressen på de kgl. skrivelser til "Vore Deputerede udj Land Etats General Commissariat", "An des Land=Etats General Commissariat" e.l. Selv kaldte de deputerede sig "Land Etatens Generalkommissariat".

Den sparsomt bevarede besegling viser hen til det i 1709 indførte segl (General Commissariat), idet dog det ældre segl fra 1676 (Generall Commissariat) nu og da er anvendt af danske og norske kontor.

De deputeredes arbejdstempo har været overmåde roligt, man har ikke fundet alles underskrift nødvendig, og Møsting og Junge har vist været anvendt en del uden for kommissariatet, hvorimod Numsens underskrift til stadighed genfindes.

Af kontorcheferne synes Sontum til tider, når vigtigere udfærdigelser forelå, at være bleven foretrukket for Rahr, der har været flittig og omhyggelig, men haft vanskelighed ved at hævde sig, også over for den flittige, meget due-lige Wodroff junior.

På grund af tyske kontors stadigt foretrukne position er den under Scholten skete svingning til tysk korrespondance bleven fastholdt. En løselig optælling viser for året 1724 i de tyske kopibøger 2342 nrr. mod 1648 i de danske.

Under Numsens svage direktion er det dernæst særdeles klart, at tyngdepunktet i generalkommissariatet atter er gledet over til kontorerne, det har været de selvfløende, arbejdsdygtige kontorchefer, der i almindelighed afgjorde sagerne, og samtidig har en videre udvikling og fæstnelse af kontororganisationen fundet sted. Eksvis kan det nu ske, at der af et kontor, på generalkommissariatets vegne, afæskes udenfor stående erklæring i en sag. Sådant var altid tidligere foretaget af de deputerede selv.

d. Virksomhed

Da Scholten gled ud af generalkommissariatet, mærkedes det straks, hvad hans personlighed havde betydet, og at det havde været ham, der bar kommissariatet oppe. Det bliver nu ængsteligt og blottet for selvhævdelse, ja henviser selv til, at man ikke har kunnet "gøre det bedre", nu Scholten mangler [2]. Det bliver tilbøjelig til, i ærbødighed at henvende sig

til kammerherre Gabel, fremfor at gøre indstilling til kongen, og Gabel nyder, endelig at have fået krammet på det genstridige generalkommissariat. Medens det udtrykkelig i følgeskrivelserne ved militærreglementernes udstedelse hedder, at de deri opførte beløb rekvireres hos de finansdeputerede, efterhånden som det findes nødvendigt [1], oplever man et halvt år efter Scholtens død, at generalkommissariatet trygler de finansdeputerede om 500 rd. af det i reglementet til småudgifter bevilgede beløb, "siden her haves aldeles intet" [2].

De højere officerer var uvillige til at bøje sig for kommissariatets afgørelser [3], en af dem bad kongen om at få en særlig kommission nedsat i sin sag, hvad kongen imidlertid afslog. Fordelagtigere for officererne synes henvendelse til kammerherre Gabel at have været, og på den måde opnåede f. eks. chefen for holstenske artilleri, at al forbindelse mellem ham og kommissariatet skulde ske gennem Gabel, hvad der i høj grad måtte vanskeliggøre kommissariatets udarbejdelse af det årlige forslag til ekstraordinært budget, hvori artilleriets vedligeholdelse indgik [4]. Den trafik udviklede sig, at en militær myndighed indstillede direkte til kongen, og efter indhentes resolution skreves der gennem krigskancelliet til myndighed og rentekammer, hvorimod generalkommissariatet intet fik at vide, eller kun ad omveje og bagefter. Da kommissariatet iflg. sin instruks eller efter arbejdsædvane traf dispositioner inden for sin kompetence, opstod i adskillige tilfælde et slemt roderi p. g. af afvigende dispositioner fra krigskancelli og rentekammer [5].

Det kan ikke lade sig gøre, her at opregne de overmåde mange tilfælde, hvor kommissariatet af Gabel blev holdt udenfor, hvad der foregik, og hvad der bestemtes, kun et enkelt tilfælde skal anføres. August 1725 ankommer der skibe til Københavns red med to norske batailloner. Det forlanges (mundtligt?), at generalkommissariatet skal akkordere med skipperne om fragt og tage bataillonerne i forplejning, de er kun forsynede til ankomstdagen.

Generalkommissariatet kender intetsomhelst til sagen, ingen har forinden værdiget det nogen underretning.

Og det hele resulterer så i - en meget ærbødig henvendelse til kammerherre Gabel om forholdsordre! [6]

Af mange skrivelser fremgår, hvor uvilligt amtsforvalterne stillede sig, og hvor tvære endog regimentsskriverne var over for enhver henvendelse fra generalkommissariatet.

I oktober 1725 afløstes kammerherre Gabel som overkrissekretær af generalmajor Körbitz, og dennes retskafne og velmenende optræden bragte for så vidt et friere og korrekte samarbejde mellem krigskancelli og generalkommissariat, men der var alligevel for megen opsparet bitterhed hos det sidste,

vel også en hel del magtfølelse hos krigskancelliet [1], så et køligt forhold blev resultatet, der holdt sig, også under den følgende overkrigssekretær, generalmajor Revenfeldt.

Alligevel blev det en række mere direkte prøvelser, der i disse år kom til at ramme generalkommissariatet hårdt, og som så at sige var afledte af tidsforholdene. Ligesom efter den skånske fejde var der almindelig bevægelse i sindene, uredelighed, oprørsånd og kritik.

Det begyndte med, at man opdagede, et par i bogholderkontoret assisterende personer havde udfærdiget falsk attest med besegling og efterlignet underskrift. De dømtes sommeren 1722 til arbejde i jern [2].

I 1723 beskyldte den 70årige kvarterkommissær i hertugdømmerne, krigsråd Reinhold Fuess, i en allerunderdanigst memorial de deputerede ved landetatens generalkommissariat for at holde urigtig omgang med den militsen ordnede kvartalsvise betaling, "i det at slige Qvartal Rechninger nu skulle med fliid være sat udj Confusion". Fuess blev arresteret, og der blev nedsat en undersøgelseskommission, men da Fuess ikke vilde bøje sig for dennes afgørelse, gik sagen til højesteret, Fuess kunde intetsomhelst bevise, mistede sin stilling og måtte bøde et betydeligt beløb [3].

Af langt alvorligere art blev dog et snart efter følgende angreb vedrørende regnskabsaflæggelsen, for krigsårene i almindelighed og afregningsopgørelsen for 1716-1721 i særdeleshed. Det blev ført med megen viden og dygtighed, og det ramte et ømt punkt i generalkommissariatets virksomhed.

Af mange aktstykker fremgår, at de forvirrede lønningsforhold under krigen og navnlig de store restancer på afregningerne har pint den samvittighedsfulde Frederik IV. Når det fremmede personel, som han havde fyldt hæren med, døde eller ved aftakning atter forlod landet, var afgørelse af det økonomiske mellemværende et rimeligt krav, og der fattedes så sandt heller ikke på henvendelser i så henseende. Omkring fredslutningen var det med stort besvær, i økonomisk som vel endnu mere i regnskabsmæssig henseende, opnået at få afregnet indtil udgangen af 1715, idet til sidst de drevne forvaltningsmænd Hans Seidelin og generalauditør Dreeßen havde måttet gennemgå og resolve på generalkommissariatets opgørelser, og alligevel havde det ikke kunnet undgås, at der ude omkring opstod stor utilfredshed med resultatet.

Men kongen vilde videre, helt ud af uføret. I marts 1722 resolverede han, at der fra og med dette år skulde udbetales avance de 3 første kvartaler og ske afregning i det 4de kvartal, således at ved hvert års udgang alt var klareret og afgjort, og denne nyordning fastholdt han trods rentekammerets og generalkommissariatets indvendinger og til trods for at det kneb for de finansdeputerede at efterkomme ordren [4].

Desuden forlangte kongen opgørelse snarest vedrørende afregningerne 1716-21 samt hovedregnskabsafleggelsen for krigens enkelte år fremmet mest mulig.

En sådan regnskabsaflægning var noget nyt, ukendt efter de tidligere krige. Efter hovedbøgenes indførelse i 1703 havde man i generalkommissariatet forudset noget i den retning, og kort efter krigens begyndelse i 1709 havde, som det vil minde, den ældre Wodroff så ensidigt forlangt hensynet til en senere regnskabsaflægning honoreret, at det måtte forekomme højst generende for administrationen ude ved felthæren [1].

Der blev kun foreløbig taget hensyn hertil. Snart efter henlagde kongen tværtimod al administrativ ledelse til felthæren, generalkommissariatet blev skubbet til side i uvirksomhed, og - som det åbent indrømmedes - der blev ikke givet det behørig Communication om de en Campagne forefaldne Udgifter" [2]. Det var i Platens tid, efter hans afgang lagde den nedsatte undersøgelseskommission gennem mange år beslag på regnskaberne. I august 1714 havde endvidere bogholder Lindberg henledt opmærksomheden på, at der i 1713 og 1714 ikke var stadfæstet noget betalingsreglement, skjøndt udkast forelå udarbejdede, og at der herved skabtes løshed og usikkerhed i betalingerne, hvilket han måtte indberette "paa det Jeg ikke udj Alt for stoor ueffterrettelighed skulle geraade i sin tiid, naar hovet Bøgerne skall Salderis, mig og ikke des imidlertid nogen efterladenhed skulle imputeris" [3]. Henvendelsen blev resultatløs, årene gik, og nu efter krigen meldte vanskelighederne sig. Regnskabsgrundlag var i stor udstrækning gået tabt eller i hvert fald vanskelige at opspore [4], der skulde indhentes oplysninger allevegne fra, således også fra Norge - hvor man ikke var indstillet herpå og alt andet villig til det forøgede arbejde, som forespørgslerne forårsagede - og fra søetaten, under hvilken den til skibene afgivne soldateske havde været forplejet [5].

Med alt dette som baggrund må man nu se generalkommissariatets bogholder, Lindberg, fra tidsafsnittets begyndelse optaget af regnskabsafleggelsen. Han skulde til rentekammeret præstere to eksemplarer af hvert års hovedbog for den danske, henholdsvis den norske hær og måtte holde mange ekstra folk, arbejdet gled kun yderst langsomt fra hånden, kongen blev mere og mere utålmodig, og i 1726 - da de deputerede var bleven klar over de kommende ubehageligheder - fandt de det for deres vedkommende opportunt at rykke Lindberg for en snarlig afslutning [6].

Samtidig hermed var såvel Wodroffs (tyske) som Sontums (norske) kontor gennem årene i stigende grad optaget af at opgøre afregningerne 1716-1721 for den danske, henholdsvis den norske hær, hvilke opgørelser kongen endnu mere utålmodigt afventede.

Der skete nu det, at en i Wodroffs kontor hidtil ansat hjælper, Reimer Voigt Guelcke, i foråret 1725 til den ny oversekretær i danske kancelli, Christian Möinichen [1], indgav en allerunderdanigst memorial med voldsomme beskyldninger mod Wodroff og Lindberg [2]. Wodroff sigtedes såvel for urigtigt og overfladisk arbejde vedrørende afregningerne, som for bevidst at dække over de af faderen, krigsråd Wodroff, i ældre tid begåede fejl. Lindberg beskyldtes for bristende evne, overfladiskhed og manglende flid. Også søetatens general-kommissariat og den norske generalkrigskommissær Schwertfeger fik deres fejl påtalt. Som helhed var det hidtil udførte regnskabs- og revisionsarbejde, krigen vedrørende, overfladisk og uden tilbørligt hensyn til kongens interesse. Denne sidste nævntes som eneste bevæggrund, men det skinner dog igennem, at angiveren gerne så sig selv som Wodroffs afløser.

Det varede nogen tid, inden den stærkt optagne Möinichen kunde tage sig af angivelsen, men da den så kom til den mistænksomme konges kundskab, nedsattes 1. august 1726 en undersøgelseskommission med Möinichen som præsæs [3], og 24. marts 1727, efter at kommissionens arbejde var tilendebragt, tilgik der generalkommissariatet en kgl. skrivelse [4], hvori Wodroff - fraregnet en intetsigende, øjensynlig under hensyn til undersøgelsen redigeret reservation - pure frikendtes, hvorimod det betydedes Lindberg, at kongen var utilfreds med, at regnskabsaflæggelsen ikke var længere fremskreden, han måtte for fremtiden vise mere omhu og exactitude, men da det kunde forudses, at arbejdet vilde tage lang tid endnu, stillede to revisorer til generalkommissariatets rådighed, af hvilke den ene var - angiveren. Desuden forlangte kongen fornyet revision, såvel af den for længst afsluttede afregning 1710-1715 som i almindelighed af de ældre regnskaber, i hvert fald tilbage til 1710.

Og med dette arbejde var da i den følgende tid kommissariatets kontorer stærkt beskæftiget - såvelsom med besvarelsen af rentekammerets talrige antegnelser til de alt præsterede regnskaber.

Men kongens utålmodighed levnedes ingen tid, i det mindste afregningsarbejdet 1716-1721 vilde han se afsluttet, og den 5. januar 1728 nedsattes til det øjemed en "Separat Commission" med udstrakt myndighed, og således, at "hvis i Commissionen afhandles og afgjøres, skal staae uryggeligt" [5].

Det betonedes udtrykkeligt over for kommissariatet [6] - formentlig på overkrigssekretær Revenfeldts foranledning - at det ikke drejede sig om nogen inkvisitionskommission, og at som tegn herpå general Numsens søn, oberst Michael Numsen, var udpeget som medlem [7]. Alligevel stillede denne afregningskommission sig fra første færd meget skarpt over

for kommissariatet, og dettes klager herover nyttede intet [1]. Det var sikkert kommissionens altformående præses, Möinichen, der var skyld heri.

Men det i kommissariatet præsterede arbejde må nu alligevel have været både godt og langt fremskredet, thi ved forskellige kgl. resolutioner af november 1728 til september 1729 kunde afregningskommissionens afgørelser vedrørende såvel den danske som den norske hær godkendes [2], og afregningsarbejdet som helhed var dermed for så vidt til ende. - Kongen var vedblivende meget unådig. I december 1728 tillodes det vel, at nogle dubiøse poster fra 1711 og 1712 måtte kvitteres, men - tilføjes det - hvis vore deputerede i sin tid havde ladet sig være angelegen at bringe disse poster til rigtighed, "nach ihrem Eyde und allerunter thänigsten Pflicht", kunde denne afgørelse være undgået, men sligt er altså forsømt [3].

Den 3. oktober 1729 bevilgedes efter generalkommissariatets indstilling, at de to revisorer afgik fra kommissariatet efter afsluttet arbejde. Kongen lovede dem begge befordring og tilstod indtil videre angiveren 200 rd. årlig af den kgl. kasse [4]. Han blev senere revisor ved generalpostamtet [5].

Og i marts 1730 kunde endelig generalkommissariatet indgå med en allerunderdanigst forestilling angående arbejdsstatus i kommissariatet. For Lindbergs vedkommende lød den på, at de danske hovedbøger var afsluttede til og med 1715, så de altså stod tilbage fra 1716 til 1729 [6]. Norske hovedbog var sluttet til udgangen af 1713, men da hovedbogen for 1712, som var affattet i Norge, "icke udi alt skal være efterrettelig, ansees samme at reste fra 1712 udi 18 aar." Lindberg andrager om at måtte udarbejde hovedbøgerne for 1722 og senere år uafhængigt af de ældre regnskaber og kan ikke med sit nuværende folkehold overkomme arbejdet, han beder kongen "for hans 24 Aars Tieniste ville aflegge ham med anden god og ham Convenabel Tieniste."

Der blev dog intet af dette. Kongen tilstod personelforøgelse med en fuldmægtig. Det var alt [7].

Og således var altså i hovedsagen situationen ved kong Frederik IV's død.

Landetatens hovedbøger 1722-1730 [8], der er afsluttede af bogholder Lindberg i 1733-34, angiver som udbetalt til hæren, 1722: 1520500 rd. 28 1/4 s., 1793: 1396262 rd. 63 1/4 s., 1724: 1382176 rd. 61 3/4 s., 1725: 1363812 rd. 54 s., 1726: 1350036 rd. 3 1/4 s., 1727: 1330677 rd. 6 1/4 s., 1728: 1394298 rd. 15 1/2 s., 1729: 1361973 rd. 27 3/4 s. og 1730: 1274315 rd. 6 1/4 s.

Restancerne, der ult. december 1722 beløb sig til 1744085 rd. 59 s., synker først langsomt, derpå i tidsafsnitets sidste år stærkt, indtil de ult. december 1730 var 316027

rd. 35 1/2 s. Den almindelige afregning for regimenterne 1716-1721 er ikke medregnet under de i foranstående stykke opførte hovedsummer, men synes helt og holdent at være præsteret af franske subsidier [1].

Som helhed er perioden præget af, at man betaler af på gælden fra krigsårene.

Regnskaberne er klare og overskuelige. De tager, så vidt det kan skønnes, alt med, alene undtaget hærens årlige behov af rug og havre. Derimod er indkøb af korn til magasinerne i Danmark og Norge opført. En del anskaffelser til Norge (ud over magasinkornet) og til hofetaten ses at være kommet med. Det kan virke uheldigt for overblikket, at mange af leverancerne ikke er opførte efter kategori, men mere tilfældigt, under leverandørens navn.

Det kan ses, at man efter krigen er vendt tilbage til den gamle sædvane, at udgiften præsteredes med c. 2/3 af kongeriget, c. 1/3 af fyrstendømmer og grevskaber [2], og der skulde således af foran anførte hovedsummer, grovt regnet, falde som kongerigets andel: 1722 c. 1010000 rd., 1723 c. 930000 rd., 1724 c. 920000 rd., 1725 c. 910000 rd., 1726 c. 900000 rd., 1727 c. 890000 rd., 1728 c. 930000 rd., 1729 c. 910000 rd., 1730 c. 850000 rd.

Hærens årsbehov af korn var noget varierende, men gennemsnitlig, i Danmark c. 30000 tdr. rug og c. 40000 tdr. havre, der, med en anslået gennemsnitspris af 2 rd. pr. td. rug og 2/3 rd. pr. td. havre, kan sættes til en værdi af c. 87000 rd.

Iflg. foranstående skulde der da kunne fremsættes følgende grove skøn over kongerigets skattebyrde til hæren:

1722.....	c. 1100000 rd.,
1723.....	c. 1020000 -
1724.....	c. 1010000 -
1725.....	c. 1000000 -
1726.....	c. 990000 -
1727.....	c. 980000 -
1728.....	c. 1020000 -
1729.....	c. 1000000 -
1730.....	c. 940000 -

De anførte summer må i almindelighed anses som maksimale og er for de seneste år beviseligt for høje. Iflg. en subsidietraktat af 16. april 1727 har Danmark i de følgende 4 år modtaget 350000 rd. årlig [3] for at holde visse hjælpetropper rede, dele af disse subsidier er medgået til afregningen 1716-1721, resten vilde det være berettiget at fradrage hærudgifterne, men problemet som helhed må henstå til nærmere undersøgelse.

8. LAND ETATENS GENERAL COMMISSARIAT

1730 - 1746

A. FORTSAT FREDSVIRKSOMHED 1730 - 1742

a. De deputerede

Ved kong Christian VI's tronbestigelse i oktober 1730 bestod generalkommissariatet af følgende tre deputerede:

- gehejmeråd Mathias Numsen.....	årsgage 2000 rd.,
- etatsråd Severin Junge	" 1000 "
- justitsråd Bertel Hauch	" 1000 "

Kommissariatet må regnes at have været lidet anset, præget af dets senile, ældste deputerede, i høj grad trængende til en fornyelse, der da heller ikke lod vente på sig. Numsen blev for så vidt vidne hertil, han døde 17. april 1731 [1]. De to andre deputerede gled ind i de ny forhold, Junge som konferensråd [2], medens Hauch aldrig nåede ud over sin justitsrådsgrad.

Den under 6. november udnævnte ny overkrigssekretær, generalmajor af kavalleriet Poul Vendelbo Løvenørn [3] beskikkedes den 17. november 1730 til deputeret i begge værns generalkommissariater, med ordre til at give møde, når han ikke var hindret af andre, magtpåliggende forretninger.

Der henvises for Løvenørn til det under krigskancelliet udtalte.

Var ved Løvenørns indtræden den naturlige forbindelse med krigskancelliet genoptaget, må det have været med kommissariatets højnelse for øje og et samarbejde mellem de to værn som fjærnere mål, at gehejmekonferensråd, greve Christian Rantzau den 22. december 1730 beskikkedes som præses i begge værns generalkommissariater [4].

Rantzau [5] var født 1684 og havde under den store, nordiske krig været deputeret i søetatens generalkommissariat, men var ved det omfattende personsifte i 1721 bleven afskedit af Frederik IV. Han skildres som en højtbegavet, elskværdig, noget selvfølende personlighed.

Og endelig beskikkedes den 2. januar 1731 kammerherre, oberst Christian Frederik Haxthausen til deputeret i landetatens generalkommissariat [6].

Haxthausen [7] var født 1690 og havde som infanteriofficer tjent sig op til oberst og regimentschef.

Medens Haxthausen iflg. kopibøgerne allerede den 30. december har begyndt sin ny virksomhed, foregik Rantzaus indsættelse først senere og under højtidelige former, idet den 14. marts 1731 begge kollegiers medlemmer samledes på landeta-

tens generalkommissariat, hvor da grevens bestalling oplæstes, og han tiltrådte sin stilling [1].

Længe kom Rantzau ikke til at fungere, den 5. november 1731 udnævntes han til vicesatholder i Norge [2]. I hans sted beskikkedes den 5. december 1731 generalmajor Christian Lerche som deputeret i generalkommissariatet [3].

Der henvises for Lerche til det under krigskancelliet fremsatte.

I de nærmest påfølgende år bestod derefter kommissariatet af de deputerede Løvenørn, Haxthausen, Lerche, Junge og Hauch.

Vedrørende lønningsforholdene kan oplyses, at Rantzau i sin korte funktionstid, iflg. militærreglementet, havde en års-gage af 6000 rd., Løvenørn lønnedes under krigskancelliet, Haxthausen af det civile reglement. Lerche, der først tjente uden gage, fik fra 1734 1500 rd., hvilket beløb Junge allerede tidligere havde opnået, og nu også Hauch kort efter fik [4].

Efter at Haxthausen i april-oktober 1736 havde været fraværende fra kommissariatet for at mønstre det fra kejserlig tjeneste tilbagevendende Mörnerske auxiliærkorps [5], udnævntes han i december s. å. til overlænddrost i Oldenburg [6], og kommissariatet bestod derefter af Løvenørn, Lerche, Junge og Hauch. Men den 2. marts 1739 udnævntes uventet generalkommissariatssekretær, kancelliråd Georg Albrecht Wodroff til meddeputeret [7] - hvorom mere senere - den 27. februar 1740 døde Løvenørn [8] og den 7. november 1741 Hauch [9]. I Løvenørns sted beskikkedes den 5. april 1740 generalløjtnant af kavalleriet Michael Numsen til overkrigssekretær og deputeret [10].

Der henvises for Numsen til det under krigskancelliet anførte.

Landetatens generalkommissariat omfattede derefter de deputerede Numsen, Lerche, Junge og Wodroff.

Medens Numsen gageredes under krigskancelliet, opnåede Lerche, der 1739 var blevet generalløjtnant, i 1740 gageforhøjelse til 2000 rd., og Junge ligeså i 1741. Wodroff, der noget efter udnævnelsen havde fået et gagetillæg af 500 rd., opnåede i 1741 et yderligere tillæg på 200 rd. [11]. På hans allerunderdanigste ansøgning havde kongen desuden, under 8. maj 1740, skænket ham 2972 rd. til betaling af hans gæld [12].

b. Kontorforhold m.v.

Af kommissariatsbetjente fandtes efteråret 1730:

- 1 generalkommissariatssekretær Georg Albrecht Wodroff ved de tyske forretninger, på sig og folk samt til skrivematerialier..... 1100 rd.
- 1 generalkommissariatsbogholder Johan Chri-

stoffer Lindberg, på sig og folk samt til skrivematerialier.....	900 rd.
- 1 fuldmægtig Jørgen Hansen Holm	200 -
- 1 generalkommissariatsskriver Jens Rahr ved de danske forretninger, med 1 kopist samt til folkeløn og skrivematerialier.....	700 -
- 1 generalkommissariatsskriver Arent Sontum ved nationalkavalleriet, ligeså	700 -
"Derforuden efterksom hannem det Norske Contoirs Forretninger er anfortroet"	100 -
- 1 fuldmægtig Hans Petersen Lynge ved dette kontor	200 -
- 1 generalkommissariatsregistrator Marcus Pahl	300 -
- 1 fyrbøder Søren Willumsen	100 -
- 1 bud	80 -
- 1 do	34 - 21
- 1 som gør daglig opvarning.....	24

Da efter tronskiftet de deputeredes bestallinger fremsendtes til confirmation, oplyste generalkommissariatet samtidig, at dets subalterne betjente iflg. hidtil fulgt skik ikke havde kgl. bestalling, men var ansatte ved kgl. resolutioner, udfærdigede til generalkommissariatet. Man håbede, kongen ville konfirmere disse resolutioner [1].

I personelbesætningen skete der efterhånden følgende ændringer:

Der havde fra begyndelsen hersket et dårligt forhold mellem Sontum og hans fuldmægtig Lynge. Denne, der følte sig ilde behandlet, søgte bort og blev den 4. januar 1734 amtsforvalter over Frederiksborg og Kronborg amter [2]. Stillingen inddrog.

Den 19. marts 1737 døde Sontum [3], og i hans sted ansattes ved kgl. resolution af 8. april s. å. Christian Harboe [4]. Han døde allerede den 29. november 1738, og ved kgl. resolution af 8. december s. å. overdroges pladsen til Peter Bendixsøn Stavanger [5].

Den ældste kommissariatsbetjent, chefen for danske kontor, Jens Rahr, døde 4. december 1738 efter ca. 45 års tjeneste. Der indkom 26 ansøgninger om pladsen, deraf 17 daterede selve dødsdagen. Generalkommissariatet fik slet ikke tid til at tage stilling i sagen, thi den 8. december bortgav kongen pladsen til lakaj hos kronprinsen Andreas Holm, og den 15. december 1738 udfærdigedes dertil sigtende kgl. resolution. Holm havde i sin ansøgning angivet, i flere år at have ført kronprinsens kasseregnskaber [6].

Og endelig døde kommissariatsbogholder Lindberg den 8. maj 1741 [7]. Hans stilling overdroges ved kgl. bestalling (!) af 15. maj 1741 til Marcus Pahl, der tillige vedblev

at fungere som registrator [1].

I efteråret 1742 fandtes da følgende kommissariatsbetjen-
te:

- 1 generalkommissariatssekretær, justitsråd [2] Georg Albrecht Wodroff ved de tyske forretninger, på sig og folk samt til skrivematerialier.....	1100 rd.,	
- Endnu foruden ovenstående ordinaire gage som et extra tillæg for hans lange og tro tjeneste [3]	200 -	
- Item indtil videre tillagt.....	500 -	
- Nok allernådigst tillagt.....	<u>200 -</u>	2000 rd.
- 1 generalkommissariatsbogholder Marcus Pahl, som tillige forretter registratortjeneste, på sig og folk samt til skrivematerialier	900 rd.	
- 1 fuldmægtig Jørgen Hansen Holm	<u>200 -</u>	1100 rd.
- 1 generalkommissariatsskriver Peter Stavanger ved (national-)kavalleriet [4], på sig og folk samt til skrivematerialier.....	700 rd.	
Desforuden eftersom det norske kontors forretninger er tillagt.....	<u>100 -</u>	800 rd.
- 1 generalkommissariatsskriver Andreas Holm ved de danske forretninger, på sig og folk samt til skrivematerialier	700 rd.	
- 1 fyrbøder	100 rd.	
- 1 bud	80 rd.	
- 1 do	58 rd.	21.

Det er iøjnefaldende, hvor ujævn og forkvaklet en kontororganisation tidens tilfældige forskydninger efterhånden havde skabt. Den vidner ikke om overlegen ledelse, og den har ikke været til gunst for en rationel fordeling og udførelse af arbejdet.

Generalkommissariatet havde endnu i 1730'erne til huse som før, men da i 1741 ombygningsarbejder på Gammelholm gjorde det ønskeligt, at marinens ledende myndigheder installeredes i kommissariatsbygningen ved Holmens kirke, flyttedes landetatens generalkommissariat til den "Stormske gård", bag Børsen (d. v. s. det nuværende krigsministeriums bygning). Den var opført c. 1696 af islandsk købmand Storm, havde senere været beboet af dronning Anna Sophie, men var i 1731 af Christian VI overladt generalpostamtet. Dette henvistes nu til sidefløjen hen imod proviantgården, medens generalkommissariatet ved kgl. resolution af 10. februar 1741 fik ordre til at indrette sig i forhuset. Kommissariatet skulde medtage sit hidtil brugte inventar, og installationen ske med størst mulig menage. Flytningen synes at være iværksat i dagene 1. - 3. november 1741 [5].

c. Arbejds måde

Fra slutningen af januar 1731 har de kgl. skrivelser - øjensynlig under hensyn til Rantzau - adressen "Præses og Deputerede udi Land Etatens General Commissariat", fra midten af marts betegner kommissariatet sig tilsvarende, men fra 5. november s. å. skiftes der atter til adressen "Vore Deputerede udi Land Etatens General Commissariat", og generalkommissariatet følger straks efter.

Det nyere segl (General Commissariat) er det almindeligt anvendte, men det ældre (Generall Commissariat) kan endnu findes anvendt ved alle kontorer.

Man har ikke fundet alle deputeredes underskrift nødvendig.

Vedrørende den sproglige indstilling fastholdes den foretagne svingning over til tysk. I 1732 har den danske kopibog 1256 nrr., de tyske 2285. For 1742 er tallene henholdsvis 1767 danske og 2749 tyske ekspeditioner. Dette skyldes alene Wodroffs overlegne arbejdsevne [1].

d. Virksomhed

Straks efter tronskiftet 1730 fik Junge og Hauch det særlige hverv at tage en del af tropperne i ed [2], men ellers forløb de første måneder yderst roligt, og det ændrede intet heri, at Løvenørn i ny og næ viste sig i kommissariatet, hvor han da har underskrevet enkelte ekspeditioner.

Der er nogle tilløb til større virksomhed, efter at greve Rantzau i marts 1731 var tiltrådt som præses, men uheldigvis synes der at have eksisteret et modsætningsforhold mellem ham og Løvenørn (mulig er det den selvfølende adelsmand contra den borgerligt fødte). I juni 1731 kom det til en art opgør mellem dem. Ved personlig henvendelse til kongen søgte Rantzau at få mønstringerne ført tilbage til generalkommissariatet. De hørte iflg. instruktionen af 1703 under dettes ressort, men Gabel havde i sin tid tiltaget sig mønstringerne ude i provinsen, mønstringsruller og rapporter var ikke tilsendt generalkommissariatet, og således var der fortsat gennem årene. Nu indstillede Rantzau, at Løvenørn i dette forhold måtte anses som meddeputeret i generalkommissariatet, så at nødvendig information om mønstringsresultaterne blev sikret kommissariatet [3].

Kongens svar var vagt og i realiteten afvisende, det synes, at Rantzau derefter har opgivet videre kamp, og mon det ikke er Løvenørn, der snart efter har fået Rantzau forflyttet til Norge, samtidig med at han arbejdede sig selv fri derfor [4].

Efter Rantzaus afgang falder generalkommissariatet tilbage i de tidligere forhold. Løvenørn viser sig kun nu og da, han

holder sig orienteret, og han medunderskriver de allerunderdignigste forestillinger, når de passerer ham på vej til kongen, men iøvrigt bevarer han en kølig, reserveret holdning over for kommissariatet, og den gensidige forbindelse opretholdes i stor udstrækning ad skriftlig vej. Arbejdstempoet i kommissariatet er yderst roligt, der er hos de deputerede hverken initiativ eller energi at spore, derimod slap eftergivenhed over for kontorerne, tyngdepunktet ligger atter hos disse, der rivaliseres, og det gensidige forhold har ikke været det bedste.

Noget usympatetisk virker i 30ernes første åringer den stadige kamp om lønforbedringer. Juni 1731 opnår Wodroff og Sontum en sådan (på 200 rd.) efter deres vemodige ansøgning og med kommissariatets anbefaling [1]. Rahr er holdt udenfor, hans påfølgende andragender i samme retning anbefales vel hver gang af kommissariatet, men afslås af kongen [2]. Da Sontums fuldmægtig i 1734 har fået en anden stilling, er der et almindeligt kapløb om lønningssummen. De deputerede nøjes med at henstille sagen til kongens afgørelse. Ved denne inddrages posten [3].

Medens der var meget fredeligt i Sontums og Rahrs kontorer - Sontum synes efterhånden at være i tilbagegang, og for Rahrs vedkommende kan det ikke dølgjes, at han har haft svært ved at sætte en skrivelse op - var bogholderen Lindberg fortsat optaget af at føre årsregnskaberne frem til datiden, og hos Wodroff, i tyske kontor, finder man endelig hele kommissariatets arbejdsenergi koncentreret. Han har været meget påskønnet, og da man fandt ham - og Lindberg - forurettede ved de oversekretær Möinichen i sin tid forebragte beskyldninger, meddeltes der i april 1733 begge bestalling som kancelliråder [4]. Sontum søgte da året efter om samme karakter [5], og i januar 1735 tilstodes den ham - og Rahr [6], således at nu alle fire kontorchefer var virkelige kancelliråder.

Men beundringsværdig var og blev alene, hvad Wodroff præsterede. Udover de løbende forretninger medførte landmilitærens ophævelse i 1730 og dens genoprettelse i 1733 en omfattende virksomhed. Man kunde herved bygge på en rig erfaring fra fortiden, arbejdet udførtes af Wodroff, og det har vundet anerkendelse af vor tids specialforskning [7].

Men desuden havde kontoret et betydeligt arbejde, såvel med afregningerne til de gamle auxiliærkorps fra århundredets begyndelse som, fra efteråret 1733, med formeringen af et nyt auxiliærkorps til kejserlig tjeneste [8]. Det underlagdes general af kavalleriet B. J. Mörner [9], med krigsråd A. C. Linde som overkrigskommissær [10].

Endelig kan det ses, at stadigt mere af den almindelige korrespondance er gledet over i Wodroffs hænder. Der korresponderedes f. eks. gennem denne, altså på tysk, med Løvenørn, ja selv den regelmæssige korrespondance med Københavns indkvar-

teringskommission, der tidligere - som en selvfølge - var præsteret af danske kontor, findes nu i tyske kopibog. Man synes ved enhver lejlighed at have søgt til Wodroff, fordi denne altid var villig, arbejdede hurtigt og, ikke mindst, arbejdede godt.

Det skal i forbigående anføres, at kammerherre Haxthausen, assisteret af kommissariatsskriver Sontum og en kopist, deltog i kongens rejse til Norge 1733, samt at det øvrige generalkommissariat under denne var underlagt de i København tilbageblivende gehejmeråder i konseillet [1].

Medens indtil udgangen af 1736 Haxthausen, Junge og Hauch sædvanlig synes at have underskrevet kommissariatets ekspeditioner, bliver det derefter de to sidstnævnte, Junge og Hauch, der stadig genfindes. Løvenørn synes i 1735 at have deltaget flittigere i arbejdet end før, men han falder snart af igen, og i slutningen af 1730erne medunderskriver han vel de allerunderdanigste forestillinger, når de passerer ham i krigskanceliet, men er iøvrigt kun med i ny og næ. Lerche har i perioder været helt borte, således april 1735 - marts 1736, tre måneder i 1737, 5 måneder i 1738, januar - marts 1739, 6 måneder i 1740, og han har iøvrigt ikke været særlig flittig, kommissariatsarbejdet kan næppe have interesseret ham, derimod mere mønstringerne. Tillige vides han at have været en del benyttet i særlige kommissioner [2]. Arbejdstempoet hos de deputerede har været mere end roligt, der er intetsomhelst initiativ at spore, og kommissariatets amseelse har næppe været stor. Da kongen i 1737 ønsker en revision af militærreglementet [3], er det general-løjtnant Arnoldt, som beordres til at foretage revisionen og i den anledning at sætte sig i forbindelse med de deputerede [4]. Til generalkommissariatet synes der ikke at være skrevet.

Det var kontorerne, der - om end efterhånden dårligt nok - holdt virksomheden i gang, thi fra Sontums kontor synes ekspeditioner i al stilhed at være gledet over til Wodroff, og for den gamle og svagelige Rahr's vedkommende var dette til sidst i endnu højere grad tilfældet, så at danske kontor nu kun behandlede løbende tøjhussager, korntransporter og brødbagning. Alt andet ekspederedes af tyske kontor, der jo desuden havde adskillige sær opgaver, som i 1736 regnskaberne vedrørende det tilbagevendte Mörnerske auxiliærkorps, i 1737-38 arbejdet med udrustning, bevæbning osv. af den ny landmilitis i hertugdømmerne.

Hvad bogholderkontoret angår, kunde generalkommissariatet i 1738 indberette, at Lindberg nu havde tilendbragt hovedbøgerne indtil udgangen af 1736 eller, Danmark vedrørende, for 1713 og senere år, men for Norge fra 1710, idet de norske hovedbøger havde måttet omarbejdes "in betracht verschiedener in Norwegen begangener Abusen". Kongen tilstod Lindberg en forøget arbejdsgodtgørelse og eftergav ham nogle år senere et modtaget gageforskuud [5]. Men dette blev også Lindbergs store livsværk.

Året 1738 efterlader for kommissariatets vedkommende et ualmindelig dødt indtryk. I juni synes det ved at gå helt i stå. Man havde ingen forbindelse med afdelingerne og var derfor ikke orienteret om deres fornødenheder [1]. Steinhorstaffæren i december 1738, hvor hannoveranske tropper overfaldt og ophævede en lille, dansk styrke [2], syntes pludselig at skulle føre til krig. Regimenterne i Danmark fik ordre til at købe heste og sætte sig i marchefærdig stand [3], ekstraordinær kornudskrivning anordnedes [4], der besluttedes indkøb af brødkorn og fourage med oprettelse af magasiner i hertugdømmerne for øje osv. [5]. Samtidig begyndte afdelingernes meldinger om "defecter" at strømme ind til generalkommissariatet, hvor man nu blev klar over, at udrustning og bevæbning var yderst mangelfulde, noget man forlængst burde have været fuldt vidende om.

I generalkommissariatet sad alene de to lidet aktive deputerede Junge og Hauch, thi Løvenørn var travlt optaget i krigskancelliet, og Lerche var, som omtalt, fraværende de tre første måneder af 1739, formentlig optaget af arbejde i en bornholmsk kommission. Det er da Løvenørn, der har opnået kongens sanktion på en afstivning af generalkommissariatet, ved at Wodroff den 2. marts 1739 beskikkedes som meddeputeret, dog således at han tillige beholdt sit kontor og lod dette forestå af en edsvoren fuldmægtig [6].

Wodroff udstyredes med justitsråds titel [7] og fik, som omtalt, efterhånden betydelige gagetillæg m. m. - Sådant kunde for så vidt også være fornødent, thi det kan ses, at han ikke er bleven venligt modtaget af de øvrige deputerede, og at han har måttet optræde yderst forsigtigt. Endnu i 1742 har man ikke syntes om, at han alene kom til at underskrive en udfærdigelse, og når såvel Lerche som Junge var forhindrede, er da overkrigssekretæren selv mødt op for at medunderskrive.

Den trufne panikforanstaltning viste sig for så vidt unødvendig, som der samtidig indtraf en politisk afspænding. Allerede den 9. marts 1739 kunde aftakning og afrustning befales [8]. Steinhorstaffæren bevirkede vel, at en mindre forstærkning af hæren efter mange, små reduktioner, 30erne igennem, blev bevilget af kongen [9], men iøvrigt faldt kommissariatet efterhånden tilbage til de gamle, rolige forhold, der vedvarede hele året 1742 ud, selv efter at krigskancelliet var kommet i travl virksomhed med de af kongen i november 1742 befalede krigsforberedelser.

Der var i 1741 bleven udrustet et auxiliærkorps til hannoveransk tjeneste [10] under general Werner v. d. Schulenburg [11] og med regimentskvartermester ved fodgarden Frederik Wodroff [12] som overkrigskommissær [13]. Korpset overgik september 1741 til hannoveransk tjeneste, men kom ikke i virksomhed og vendte marts 1742 tilbage til riget.

Landetatens hovedbøger 1731-42 angiver som udbetalt til hæren 1731: 1239321 rd. 46 1/4 s., 1732: 1320775 rd. 61 3/4 s., 1733: 1276990 rd. 3 1/4 s., 1734: 1424017 rd. 63 1/4 s., 1735: 1360030 rd. 45 s., 1736: 1279534 rd. 69 1/4 s., 1737: 1197342 rd. 37 1/2 s., 1738: 1206658 rd. 72 1/2 s., 1739: 1428184 rd. 83 1/4 s., 1740: 1331608 rd. 25 1/2 s., 1741: 1446974 rd. 50 s., 1742: 1341945 rd. 94 1/2 s.

Restancerne synker indtil 1735 jævnt, til c. 200000 rd. og svinger i de følgende år omkring denne sum. De angives den 31. decmeber 1742 at være 200519 rd. 69 s. [1].

Som det vil ses, var udgiftsbeløbet i disse år ret faststående, kun med nogen forhøjelse omkring 1734 (auxiliærkorpset til kejserlig tjeneste), 1739 (efterveer af Steinhorststaffæren) og 1741 (auxiliærkorpset til hannoveransk tjeneste).

Om udgiftsfordelingen oplyser to rentekammeropgørelser for 1731, resp. 1735, iflg. hvilke kongeriget betalte resp. 0,70 og 0,68 af det med hertugdømmer og grevskaber fælles udgiftsbeløb [2]. Da det her kun drejer sig om et grovt skøn, fastholdes som hidtil 66%, hvorved kongerigets andel skulde blive 1731 ca. 825000 rd., 1732 ca. 880000 rd., 1733 ca. 850000 rd., 1734 ca. 950000 rd., 1735 ca. 910000 rd., 1736 ca. 850000 rd., 1737 ca. 800000 rd., 1738 ca. 800000 rd., 1739 ca. 950000 rd., 1740 ca. 890000 rd., 1741 ca. 960000 rd., 1742 ca. 890000 rd.

Hertil må lægges hærens behov af korn, der i dette tidsafsnit er ret varierende, i gennemsnit vel ca. 30000 tdr. rug og 20000 tdr. havre, bl.a. influeret af, at en del af rytteriets mandskab holdtes uberedent. Der påbødes i januar 1739 en lille, ekstraordinær kornudskrivning til hæren [3], men den kom i virkeligheden til at indgå i det påfølgende, normale behov.

Regnes med en pris af 2 rd. pr. td. rug og 2/3 rd. pr. td. havre, vil nævnte behov repræsentere en gennemsnitlig værdi af ca. 73000 rd.

Den kongeriget påhvillende udgift til hæren skulde da med et grovt skøn kunne sættes til:

1731 ca. 900000 rd.,
1732 ca. 950000 rd.,
1733 ca. 925000 rd.,
1734 ca. 1025000 rd.,
1735 ca. 985000 rd.,
1736 ca. 925000 rd.,
1737 ca. 875000 rd.,
1738 ca. 875000 rd.,
1739 ca. 1025000 rd.,
1740 ca. 965000 rd.,
1741 ca. 1035000 rd.,
1742 ca. 965000 rd.

Men disse summer er i virkeligheden for høje, idet der skulde fradrages de indgåede, betydelige subsidiepenge,

der for Christian VI's hele regeringstid angives til ialt omtrent 5 1/8 million rd. [1]. Noget over en femtedel heraf inddrogtes i partikulærkassen til fordel for slotsbygningen, men resten repræsenterer dog for Christian VI's regeringsår en gennemsnitlig, årlig sum af ca. 250000 rd.

B. KRIGSBEREDSKAB 1743.

FREDSVIRKSOMHED 1744 - 1746.

Overkrigssekretæren, generaløjtnant Numsen synes kun i ny og næ at have givet møde i generalkommissariatet, men derimod at have forlangt sig de vigtigere sager forelagt til medunderskrift, og det tør nok anses som et vidnesbyrd om denne noget bristende forbindelse, at han ved håndbrev af 3. december 1742 udbad sig en konference med de andre deputerede [2], en god uge efter, at kongen i anledning af den udenrigspolitiske situation havde befalede troppekorps opstillet i Norge og i Danmark med et felttog mod Sverige for øje, samt henvist afdelingerne til at forhandle med generalkommissariatet om fornødne foranstaltninger [3]. Den nævnte konference har dog kun foranlediget en enkelt allerunderdanigst forestilling fra kommissariatet, nærmest omhandlende en foreløbig udgiftsberegning [4], og det er først noget ind i året 1743, at generalkommissariatet kommer virkelig i gang med sine mangeartede indstillinger, hvor det da hovedsagelig blev tyske kontor, der arbejdede hermed, medens danske kontor var optaget af forplejningsspørgsmålet, idet bl. a. store opsendelser til Norge af rug og havre skønnedes nødvendige efter de gentagne år med misvækst, der havde ramt dette land.

Det blev til stor hindring for arbejdet, at kongen var plaget af tvivl og havde vanskelighed ved at træffe en bestemmelse. Navnlig i begyndelsen kunde han vel tiltræde indstillingerne i princippet, men udskød ofte afgørelsen til "näherer befehl". Undertiden huskede han ikke, hvorledes der var disponeret, men traf ny, ændret disposition eller havde rent glemt en sag og vrededes over formentlig forsømmelse [5]. Beredskabsarbejdet blev slæbende, kostbart og yderst besværligt. Først den 27. august 1743 kunde der gives regimenterne opbrudsordre og befales generalkommissariatet at udfærdige de fornødne marcherouter (marchebestemmelser) [6]. Det danske korps skulde samles i en lejr ved København, med indrykning her den 2. oktober og følgende dage - altså godt 10 måneder efter kongens første ordre til sammendragningen!

Til krigsforberedelsen måtte også høre oprettelsen af et "Feld=Commissariat", og den 27. august 1743 beskikkedes [7]:

- Oberst Hans August Stevens som 1^l deputeret,
- Kancelliråd Sigismund Vilhelm v. Gähler) som med-
- Overkrigskommissær Frederik Wodroff) deputerede
Oberst Stevens havde i geleddet tjent sig op fra underofficer
til chef for 5^l jyske regiment t.h. - Han blev nu udpeget af Num-
sen selv. De to meddeputerede, hvis valg lå lige for, har tidlige-
re været omtalt i dette arbejde.

Som subalterne betjente beskikkedes 27. september 1743,
efter feltkommissariatets indstilling:

- dansk feltkommissariatsskriver Jens Blicher, med skri-
verdreng og 2 kopister,
- tysk feltkommissariatsskriver Marcus Otto, med skriver-
dreng og 2 kopister,
- feltkommissariatsbogholder Hans Borryng, med skriver-
dreng og 1 kopist,
- feltkasserer Hans Koefoed [1] med 1 kopist.

Endvidere:

- 2 krigskommissærer Johan Benjamin Ernesti og Eli-
as Dietrich,
- 4 fourageforvaltere og 4 fourageskrivere [2].

Instruction für die Feldt=Deputirte des Commissariats
[3] er udarbejdet af Numsen, under forhandling med generalkom-
missariatet og med troppekorpsets højstkommanderende. Den er
bygget op på den tilsvarende instruktion for feltgeneralkommis-
sariatet af 1713 [4] og følger i hovedsagen dennes redaktion, idet
dog afhængigheden af troppechefen yderligere præciseres - som
det synes efter kong Christian VI's særlige ønske og befaling.
Påfaldende virker den fra de ældre forhold overtagne, store uaf-
hængighed af generalkommissariatet. Med dette skulde feltkom-
missariatet snarest træffe en "convention" (aftale) om over-
gangsbestemmelser, så al uorden blev undgået. Man enedes,
som rimeligt var, om at regne afdelingerne for overgået til felt-
kommissariatets omsorg fra den dag, de rykkede ind i lejren,
og dette godkendtes af kongen [5].

Uheldigt var det, at kongen havde tænkt sig, feltkom-
missariatet kunde bestride tjenesten ved såvel det danske som
det norske korps, og at dette havde fundet udtryk i instruktio-
nen. Der opstod straks vanskeligheder, og generalkommissaria-
tet måtte under 1. oktober 1743 gøre opmærksom på, at dette ik-
ke lod sig gøre og "udi forige Kriigs tiider" ej heller havde været
praktiseret. Kongen gik da med til, at det måtte vente, til de to
korps "sig i sin tiid haver conjungeret" [6].

Men det blev helt anderledes. Endnu inden alle afdelin-
ger var nået ind i lejren, bestemte kongen den 8. oktober, at
eventuelle operationer skulde udsættes til våren 1744, og tropper-
ne rykke i kvarter for vinteren. 11. oktober fik generalkommis-
sariatet ordre til at udfærdige de nødvendige marcherouter (mar-
chebestemmelser) [7], og det var som et varsel om fremtiden,

at samme kommissariat vel i november måtte fremsende udgiftsberegninger for 1744 under forudsætning af, såvel at korpsets forholdt sig defensivt, som at de gik i felten [1], men dette forandredes snart efter til overvejelser alene om defensiv, med yderligere besparelser, og i det der om sagen skulde forhandles med de deputerede for finanserne [2]. Forholdene udviklede sig fortsat i fredelig retning. Den 9. marts 1744 befaledes, at troppeperne skulde gå tilbage til garnisonerne, og marcherouter til det øjemed udfærdiges af generalkommissariatet [3]. 6. april resolveredes i fortsættelse heraf bl. a., at feltkommissariatet skulde ophøre den 7. maj, arkivet afleveres til generalkommissariatet, og personalet fra den 8. sættes på ventepenge, indtil det kunde finde anden anvendelse [4].

Feltkommissariatet fik altså ikke nogen lang levetid. Dets tyske korrespondanceprotokol er begyndt den 7. september 1743 og afsluttet 4. juni 1744 (den tilsvarende danske protokol begynder lidt senere og ender nogle dage før) [5]. Medens det danske kontor hovedsagelig kun har beskæftiget sig med brød og fourage, var hovedvirksomheden knyttet til tyske kontor, der også er regnet for det fornemste. Af bevarede magasinregnskaber fremgår, at kommissariatet altid angav sig ved den gamle, fornemme betegnelse "Feldt=General=Commissariat", og det tituleredes også således af landetatsens generalkommissariat, hvorimod såvel kongen som Numsen brugte den officielle, ny betegnelse. Det ældre såvelsom det nyere generalkommissariatssegl ses at være benyttet [6].

Nogen særlig travl eller interessant virksomhed er det ikke kommet til, og oberst Stevens (såvelsom den tyske kommissariatsskriver Otto) kunde ved juletid 1743 søge og opnå 3 måneders rejsepermission [7]. I det hele må oberst Stevens have været en stor skuffelse for overkrigssekretær Numsen. Hans arbejdspræstation var yderst ringe, men alligevel har han ment bagefter at kunne rejse store krav. Efter at have afslået at gå til Trondhjem som stiftamtmand, fik han i 1745 atter regiment [8] og opnåede i 1747 at blive generalmajor. Som sådan døde han et par år senere.

Gähler stod på ventepenge, indtil han den 8. oktober 1745 adjungeredes faderen, generalkrigskommissær i hertugdømmerne Caspar von Gähler, som hjælper og stedfortræder efter behov [9]. I 1752 indtrådte han i den diplomatiske tjeneste.

Den sidste og vel nok den lødigste af de tre feltdeputerede, overkrigskommissær Frederik Wodroff, har Numsen ønsket at få ind i centraladministrationen. Han modtog den 5. juni 1744 beskikkelse som meddeputeret i generalkommissariatet, under bibeholdelse af de ham som ventepenge tilståede 1000 rd. årligt [10]. Der må heri formentlig ses et bevidst træk fra Numsens side. Under de allerede nu begyndende friktioner med kammerkollegiet angående en hærreduktion havde Numsen ikke gene-

ralkommissariatet helt med sig, og dette kan kun skyldes den første deputerede, generalløjtnant Christian Lerche, der har fundet Numsens optræden for lidet imødekommende, og som selv var mere grandseigneur og godsejer end officer. Det er så betegnende for Lerche, at han i foråret 1745 søgte at få de på hans godser beskæftigede frifolk (d. v. s. midlertidigt permitterede, hvervede), ialt 32, fritaget for eksercits og mønstring, skønt han kendte Numsens mening om denne sag. Selvfølgelig fik han afslag [1]. Lerche var dog ikke tjenstivrig og derfor heller ikke særlig farlig at have imod sig, i det samme år 1745 har han været borte fra kommissariatet i henved 5 måneder, hvoraf en rum tid på sine godser. Af de andre deputerede skildres konferensråd Junge som "en aldrende og svag mand" [2], han var plaget af store og vedvarende økonomiske vanskeligheder og var ingen selvstændig natur. Dertil kom altså nu de to brødre Wodroff, der begge var på Numsens side, og med hvem han samarbejdede godt. Frederik Wodroff ses at have ledsaget Numsen på tjenesterejser [3], og han har assisteret ham under reduktionsarbejdet ved rytteriet (specielt med hestevæsenet).

Efter den mislykkede troppesamling fandtes der betydelige lejrforråd samt store kornbeholdninger. En del af sidstnævnte fandt anvendelse i det normale behov 1745 og 46, men alt øvrigt bortsolgt (selvfølgelig med tab) ved en række auktioner, hvormed navnlig danske kontor var beskæftiget. Under den velbegavede og aktive Andreas Holm erobrede dette kontor efterhånden noget af sin tabte position tilbage, ligesom også Stavangers kontor var i fremgang, men tyske kontor var dog vedblivende det foretrukne, det hvortil de fleste sager af interesse henvistes. Da generalkommissariatet imidlertid i det store og hele kun optrådte som hjælper for krigskanceliet, og alt initiativ udgik fra overkrigssekretæren, skal her kun henvises til, hvad der om denne er fremsat.

16. august 1745 døde justitsråd Georg Albrecht Wodroff ret pludseligt [4]. Sønnen Conrad Daniel, der næppe to år før var bleven ansat hos faderen som fuldmægtig, handlede hurtigt og energisk. Han indsendte samme dag gennem kabinetssekretæren ansøgning til kongen om at få tyske kontor, skrev selv herom til den fraværende Numsen, idet han henviste til, at overkrigssekretæren "für meinen sehl. Vater jederzeit grose Güte temvigniret" og fik yderligere konferensråd Junge til at tale for sig [5]. Sagen lykkedes virkelig, den 21. august kunde den unge Wodroff takke, fordi Numsen gennem farbroderen havde ladet hans moder vide, at kongen havde tilstået ham pladsen [6], og den 26. august 1745 forelå der bestalling for den kun 20 årige Conrad Daniel Wodroff som generalkommissariatssekretær og chef for tyske kontor, med 1100 rd. som årsgage og til folk og skrivematerialier. De 900 rd., faderen herudover

havde haft, inddroges til fordel for den kgl. kasse, og pladsen som deputeret besattes ikke [1].

Iflg. militærreglementet af 1746 [2] bestod derefter generalkommissariatet af følgende personel:

Deputerede:

- Michael Numsen, generalløjtnant af kavalleriet og overkrigssekretær, ridder, gageres ved krigskancelliet,
- Christian Lerche, generalløjtnant af kavalleriet, ridder..... årsgage 2000 rd.,
- Severin Junge, konferensråd ..... do 2000 -
- Frederik Wodroff, overkrigskommis-sær..... do 1000 -

Betjente:

- generalkommissariatssekretær udi det tyske kontor Conrad Daniel Wodroff, på sig og folk samt til skrivematerialier ialt..... 1100 rd.
- generalkommissariatsbogholder Marcus Pahl, som tillige forretter registratortjeneste, på sig og folk samt til skrivematerialier..... 900 rd.
- fuldmægtig Jørgen Holm..... 200 - 1100 rd.
- generalkommissariatsskriver ved (national-)kavalleriets kontor Peter Stavanger på sig og folk samt til skrivematerialier ..... 700 rd.
- desforuden, eftersom ham det norske kontors forretninger er tillagt ..... 100 -
- nok tillagt, dog uden consequence for andre [3] ..... 200 - 1000 rd.
- generalkommissariatsskriver i det danske kontor Andreas Holm på sig og folk samt til skrivematerialier ..... 700 rd.
- fyrbøder Matthias Riis ..... 100 rd.
- 1 bud ..... 80 rd.
- 1 do ..... 58 rd. 21 s.

Ifølge landetatens hovedbøger over militien i Danmark, Slesvig, Holsten og Oldenburg er der udbetalt: 1743 - 1644739 rd. 75 1/4 s., 1744 - 1600501 rd. 8 1/2 s. og 1745 - 1306303 rd. 73 1/4 s.

Restancerne svinger mellem 200000 og 250000 rd. Der kan mellem dem findes så bizarre poster som i 1743 en ubetalt afregningssum på 2253 rd. for en i 1712 afdød generalløjtnant af fremmed oprindelse.

Regnes som tidligere med 2/3 som kongerigets andel af udgiften, fås for 1743 c. 1100000 rd., for 1744 c. 1070000 rd. og for 1745 c. 870000.

Hertil må lægges naturalydelserne, der i 1743 omfattede en fourageudskrivning [4] til en værdi af c. 30000 rd. og årets kornskat [5], der efter et indviklet og varierende system udskre-

ves med rundt regnet 5 skp. rug og 9 1/4 skp. havre pr. td. hk., eller ialt vel c. 188000 tdr. rug og c. 350000 tdr. havre - en usædvanlig stor præstation, hvor Norges forsyning har spillet en rolle [1].

Med en gennemsnitsværdi iflg. kapitelstaksten af 1½ rd. pr. td. rug og 80 s. pr. td. havre fås en samlet værdi af c. 570000 rd., men dette skal straks indrømmes kun at være en løselig og meget grov vurdering.

1744 udskreves ingen naturalier, men man tærede på beholdningerne, 1745 atter den årlige kornskat [2], denne gang grovt regnet kun 2 skp. rug og 1½ skp. havre pr. td. hk., der med en ansat værdi, iflg. kapitelstaksten, af 1 rd. 72 pr. td. rug og 60 s. pr. td. havre kan antages grovt regnet at have givet c. 75000 tdr. rug og c. 56000 tdr. havre til en værdi ialt af c. 165000 rd. [3].

Grovt regnet, skulde således kongerigets skattebyrde til hæren beløbe sig til:

1743.....c.	1700000 rd.,
1744.....c.	1070000 -
1745.....c.	1035000 -

Disse summer er imidlertid for høje, idet alle udgifterne er medtaget, men derimod ikke den fra de betydelige kornauktioner (her og i Norge) hidrørende indtægt, der straks overførtes til rentekammeret. Rettelig burde derhos hvert år fra-drages c. 250000 rd. som fra udlandet indgåede subsidiepenge - jfr. hvad herom under forrige afsnit er meddelt.

9. LAND ETATENS GENERAL COMMISSARIAT

1746 - 1763

A. FORTSAT FREDSVIRKSOMHED 1746 - 1758

a. De deputerede

Ved kong Frederik Vs tronbestigelse den 6. august 1746 bestod generalkommissariatet af følgende fire deputerede:

- generalløjtnant, overkrigssekretær Michael Numsen, gageret ved krigskancelliet,
- generalløjtnant Christian Lerche..... årgage 2000 rd.,
- konferensråd Severin Junge ..... do 2000 -
- overkrigskommissær Frederik Wodroff.. do 1000 -

Den 9. august afløstes Numsen som overkrigssekretær af Christian Lerche (bestalling af 12. august 1746) [4]. Den ledige plads besattes 1. oktober 1746 med kammerherre og oberst af infanteriet Conrad Vilhelm greve Ahlefeldt (den se-

ner overkrigssekretær), der fik en årsgage af 2000 rd. [1].

Der henvises for Ahlefeldt til det under krigskancelliet anførte.

Wodroff havde kort forinden fået justitsråds karakter [2] og gageforhøjelse med 200 rd. til 1200 rd. [3]. Han døde allerede den 20. december 1748 [4], og i hans sted beskikkedes den 26. december 1748 generalauditør Jacob Gottlieb Linck som deputeret med 1200 rd. i årsgage [5].

Linck [6] var født 1693 og havde fra 1742 været generalauditør i Danmark. 23. maj 1753 meddeltes der ham konferensråds karakter [7].

29. juli 1750 bestemtes det ret overraskende (mulig som følge af en opstået misstemning hos Lerche), at Ahlefeldt fra 15. oktober skulde afgå fra kommissariatet og overtage livregiment dragoner i Slesvig [8]. I hans sted beskikkedes, under samme datum og ligeledes fra 15. oktober at regne, generalmajor Georg Christopher Stürup til deputeret med en årsgage af 1500 rd. [9], der dog fra 1. januar 1752 forhøjedes til 2000 rd. [10].

Stürup [11] var født 1678 og havde senest været kommandant i Glückstadt. Han var infanteriofficer.

Deputerede var derefter Lerche (gageret ved krigskancelliet), Stürup (1500, senere 2000 rd.), Junge (2000 rd.) og Linck (1200 rd.).

Men den 10. april 1753 afgik Lerche efter ansøgning, og i hans sted kom - som overkrigssekretær og 1. deputeret i generalkommissariatet feltmarskal, greve Werner von der Schulenburg [12]. Der henvises for Schulenburg til det under krigskancelliet anførte. Hans virksomhed blev kun kortvarig, idet han døde 7. september 1755 og til eftermand som overkrigssekretær og deputeret i generalkommissariatet fra 18. september 1755 fik ovennævnte kammerherre og nu generalmajor Conrad Vilhelm greve Ahlefeldt [13].

Kort efter Lerches afgang var etatsråd Gothard Albrecht Braem den 30. maj 1753 bleven beskikket som meddeputeret [14].

Braem [15] var født 1710 og havde en tid været assessor i kammerkollegiet. Han arbejdede foreløbig uden gage og opnåede først i 1756 at få 1200 rd. årlig [16]. Derimod meddeltes der ham under 5. april 1754 konferensråds karakter [17].

Formentlig p.g. af Junges tiltagende svaghed beskikkedes endelig den 9. marts 1757 sekretær i krigskancelliet, justitsråd Hieronymus Johann Schultze til meddeputeret fra 1. maj s. å. at regne [18]. Der tilstodes ham noget senere 1200 rd. i årsgage [19].

Der henvises for Schultze [20] til det under krigskancelliet fremsatte.

Junge døde den 14. oktober 1757, næsten 77 år gammel [21].

I foråret 1758 omfattede derefter generalkommissariatet følgende deputerede:

- generalløjtnant [1] Georg Christopher Stürup.....2000 rd.
- generalløjtnant [2] og overkrigssekretær Conrad Wilhelm Ahlefeldt - gageret ved krigskanceliet,
- konferensråd Jacob Gotlieb Linck.....1200 rd.
- konferensråd Gothard Albrecht Braem .....1200 rd.
- justitsråd Hieronymus Johann Schultze ....1200 rd.

b. Kontorforhold m.v.

Af kommissariatsbetjente fandtes i sommeren 1746:

- generalkommissariatssekretær udi det tyske kontor Conrad Daniel Wodroff på sig og folk samt til skrivematerialier.....1100 rd.
- generalkommissariatsbogholder Marcus Pahl, som tillige forretter registratortjeneste, på sig og folk samt til skrivematerialier ..... 900 rd.
  - fuldmægtig Jørgen Hansen Holm .....200 rd. 1100 rd.
- generalkommissariatsskriver ved kavalleriets kontor Peter Stavanger på sig og folk samt til skrivematerialier .....700 rd.
  - desforuden, eftersom ham det norske kontors forretninger er tillagt .....100 rd.
  - nok tillagt, dog uden consequence for andre .....200 rd. 1000 rd.
- generalkommissariatsskriver ved det danske kontor Andreas Holm, på sig og folk samt til skrivematerialier ..... 700 rd.
- 1 fyrbøder [3] ..... 100 rd.
- 1 bud ..... 80 rd.
- 1 do ..... 58 rd. 21s.

Af den skrivelse, hvormed generalkommissariatet, i anledning af tronskiftet, indsendte de forskellige bestillinger til konfirmation [4], fremgår, at det nu var blevet sædvane at erhverve normal bestilling til generalkommissariatsbetjentene - altså i modsætning til forholdet 1730 og tidligere.

Den følgende tid blev rig på benådnings til disse betjente, idet Marcus Pahl den 29. april 1747 blev kancelliråd [5], Stavanger og Andreas Holm den 4. september s.å. blev krigsråder [6]. 11. januar 1754 fik Wodroff og 31. marts 1755 ligeledes Pahl, Stavanger og Andreas Holm justitsråds karakter [7].

Det kan have sin interesse at anføre, at alle kontorche-

ferne nu som bierhverv og mod særligt honorar havde forskelligt revisionsarbejde, nemlig Wodroff den militære uldmanufaktur regnskaber [1], Stavanger de norske regimenters lægds-kaseregnskaber [2], og Andreas Holm krigshospitalets og pensionskassens samt ladegårdens regnskaber [3].

Denne betydelige bivirksomhed synes at have sinket kommissariatets normale arbejde. I 1756 var kongen utilfreds med, at de normale, årlige indstillinger vedrørende fæstningsarbejder, artilleri og munderingsvæsen ikke var fremsendt i rette tid, og generalkommissariatet måtte udførligt gøre rede for årsagen. Senere på året var det atter galt. Man har øjensynlig fundet, at kommissariatet arbejdede for langsomt [4].

Når undtages en mindre gageforhøjelse på 100 rd. til fuldmægtigen i bogholderkontoret, Jørgen Holm, p.g. af ulykkelige familieforhold [5], vedrører årenes lønningsbevægelser udelukkende Stavanger. På grund af det voksende arbejde i norske kontor bevilgedes der ham i 1747 et løntillæg af 200 rd. [6], men i 1753 måtte generalkommissariatet yderligere indstille, at der, p.g. af det mer end dobbelt forøgede arbejde som følge af de norske hærudvidelser, i norske kontor ansattes en edsvoren, kgl. fuldmægtig, Bent Henrich Paxdorph, med årsgage 200 rd., og dette bevilgedes 4. april 1753. [7]

Alligevel har det knebet med at overkomme arbejdet i norske kontor. 20. august 1757 døde Stavanger, og belært af tidligere erfaring (Holm var jo 1738 fra lakaj hos daværende kronprins Frederik bleven chef for danske kontor) indstillede de deputerede allerede den 23. august, at Stavangers kontor atter deltes i et kavallerikontor under Paxdorph og et norsk kontor under Hans Christian Degn, der i mange år havde arbejdet under Stavanger, og som man synes at have været særdeles tilfreds med.

Men Andreas Holm kom atter i vejen med en direkte til hoffet indsendt allerunderdanigst Pro Memoria, hvori han klagede over tilsidesættelse, og den 7. september 1757 resolverede kongen, at kavallerisagerne henlagdes under Holm, som fik et gagepålæg af 350 rd. Til generalkommissariats-skriver og chef for norske kontor udnævntes Paxdorph med 950 rd. i årsløn m.v. Der tilforordnedes kontoret som kgl. fuldmægtig den ovenfor nævnte Hans Christian Degn med 300 rd. i årsløn, og Degn fik expectance på Palsdorps stilling [8].

Omtrent samtidig var Marcus Pahl - som det nedenfor nærmere skal blive refereret - efter ansøgning bleven fritaget for registratortjenesten. Under 24. august 1757 var Oluf Olufsen Bagge bleven ansat som arkivregistrator med 200 rd. i årsløn. Han angives, da at have arbejdet i bogholderkontoret i 16 år [9].

Iflg. militærreglementet af 4. januar 1758 omfattede generalkommissariatet følgende betjente:

- generalkommissariatssekretær udi det tyske kontor, justitsråd Conrad Daniel Wodroff på sig og folk samt til skrivematerialier.....1100 rd.
    - Nok for at revidere manufakturregnskaberne af dens kasse allernådigst tillagt den 28. december 1752 ..... 200 rd.
  - generalkommissariatsbogholder, justitsråd Marcus Pahl på sig og folk samt til skrivematerialier ..... 900 rd.
    - fuldmægtig Jørgen Hansen Holm.....200 rd. 1100 rd.
    - Nok fuldmægtig Holm allernådigst tillagt af den extra fonds den 3. maj 1747 ..... 100 rd.
  - generalkommissariatsskriver, justitsråd Andreas Holm (i det danske kontor) på sig og folk samt til skrivematerialier .....700 rd.
    - Nok tillagt, hvorfor han skal besørge, hvis det i Danmark forlagte kavalleris indkvartering og forplejning betræffer...350 rd. 1050 rd.
  - generalkommissariatsskriver Bent Henrich Paxdorff (i det norske kontor) for sig og folk samt til skrivematerialier .....550 rd.
    - fuldmægtig Hans Christian Degn .....300 rd. 850 rd.
    - herforuden er kommissariatsskriver Paxdorff tillagt af den extra fonds årlig.....200 rd.
    - item for at revidere de 13 norske nationale regimenters lægdkassers regninger, af bemeldte kasser årlig.....200 rd.
  - arkivregistrator Oluf Olufsen Bagge, som derfor efter allernådigst ordre af 24. august 1757 er tillagt årlig af den extra fonds.....200 rd.
  - 1 fyrbøder ..... 100 rd.
  - 1 bud..... 80 rd.
  - 1 do..... 58 rd. 21 s.
- det hele unægtelig en upraktisk ordnet, kompliceret lønningsangivelse, hvor endda ikke alt er kommet med.

Medens der hidtil kun har foreligget fragmentariske oplysninger om de enkelte kontoreres arbejdsområde, er det omkring 1756 muligt at angive samme i alt væsentligt som følger:[1] Danske kontor:

Kongerigetets fæstninger, danske artilleri, giet- og tøjhuse i København, det i kongeriget forlagte kavalleris indkvartering og

forplejning, det i kongeriget garnisonerende infanteris kvarterforhold, forplejning, marcher og transporter, danske landmiliti, de kongerigske magasiner.

Norske kontor:

Kongeriget Norges hær og fæstninger.

Tyske kontor:

Afregning med og munderingsvæsen for de i Danmark, Hertugdømmerne og Grevskaberne garnisonerende tropper. Alle øvrige militære forhold vedrørende Hertugdømmer og Grevskaber.

Bogholderkontor:

Det samlede landmilitære regnskabsvæsen.

Det tyske kontor er stadig regnet for det fornemste, hvad der skyldes Wodroffernes særlige arbejdsduelighed [1]. Efter danske kontors mangeårige forfald er det ikke lykkedes Andreas Holm at genvinde den oprindelige position. Man havde aldrig helt glemt, at han selv havde pånødt sig kommissariatet, og efter en halv snes års god aktivitet synes han nu i tilbagegang. Stavanger i norske kontor har været duelig og velanset, men hans kontor havde spændt over for meget. Hans efterfølger Paxdorff synes at have skuffet, så snart han kom i en mere selvstændig stilling.

Generalkommissariatet var jo i 1741 "med størst mulig menage" bleven installeret i den Stormske gård bag Børsen. Hyppige småreparationer havde været nødvendige, og i anledning af nogle sådanne skriver kommissariatet i sommeren 1756: "... Derimod, var det heel godt, dersom en Hoved Reparation til sin tiid med den heele Bygning blev foretagen, eftersom, den paa adskillige stæder, er siuncken, og har tagen skade" [2].

c. Arbejds måde

Adressen på de kongelige skrivelser var som hidtil: "Vore Deputerede udi Land Etatens General Commissariat", og selv betegnede dette sig som "Land Etatens General Commissariat" eller, ved højtideligere udfærdigelser: "Hans Kongl: May:ts til Danmark Norge etc. Deputerede ved Land Etatens General Commissariat".

Såvel det nyere segl (af 1709) som det ældre (af 1676) er fundet anvendt.

Man har ikke anset alle deputeredes underskrift for nødvendig, undtagen på allerunderdanigste forestillinger.

Den sproglige indstilling er uforandret, med 12-1400 ekspeditioner årligt fra danske kontor, 1700-1900 fra tyske kontor [3]. Det samlede ekspeditionstal er således lavere end tidligere.

d. Virksomhed

Efter sin tiltræden som overkrigssekretær gled general *L e r c h e* reelt ud af generalkommissariatet, og det forandrer intet heri, at han har ladet sig de allerunderdanigste forestillinger og enkelte andre, vigtigere skrivelser forelægge til medunderskrift. Den nødvendige forbindelse mellem ham og kommissariatet opretholdtes ad skriftlig vej, og hvor tyngent det indbyrdes forhold i virkeligheden var, fremgår tydeligt af en lille sag fra november 1748, hvor kommissariatet henviste en regimentschef i Rensborg til selv at søge nødvendig information hos overkrigssekretæren. [1]

Ganske tilsvarende har forholdet været i *Schulenburgs* tid, hvorimod *Ahlefeldt* straks efter sin tiltræden i efteråret 1755 satte sig i nærmere forbindelse med generalkommissariatet, af hvilket han jo også nogle år tidligere havde været medlem. Snart optoges dog også han helt af virksomheden i krigskancelliet, og hans forbindelse med generalkommissariatet blev af samme formelle karakter som forgængernes.

De øvrige deputeredes underskrifter findes til stadighed. *Junge* har i sine sidste leveår været stærkt skrantende og har til tider vel kun ved underskriften dokumenteret sin deltagelse i arbejdet. Nogen anseelse eller position i kommissariatet har han ikke nydt. Hans yderst derangede, økonomiske forhold havde ført ham ind i et påtrængende tiggeri - i reglen med gunstigt resultat - hos kongen, såsnart han et eller andet sted vejrede herreløse eller ledige penge i en kasse, og det kan kun gøre et usympatetisk indtryk at se ham henvise til nødvendigheden af at kunne leve standsmæssigt, samtidig med at han behandlede sine kreditorer lidet honnet.

Af de andre deputerede må fremhæves *Stürup* og *Braem*, og navnlig *Stürup* var en erfaren og duelig mand, men han var gammel (født 1678), svagelig og plaget af sygdom.

Det skal i forbigående anføres, at generalauditør *Linck* som repræsentant for generalkommissariatet deltog i kongens rejse til Norge i 1749. Han havde med sig krigsråd *Stavanger* og en kopist [2], men kom tilbage, inden rejsen var afsluttet. Under kongens fraværelse var generalkommissariatet underlagt de tilbageblivende i gehejmeråd *K. A. Berckentin* og gehejmekonferensråd *Carl Holstein* [3].

Generalkommissariatet rystedes i 1750erne af en usædvanlig sag, der vakte røre i vide kredse. Chefen for bogholderkontoret, kancelliråd *Pahl*, hvem tillige "General-Commissariatets store *Archiv*" som registrator var betroet, erfor den 31. maj 1754, at en stor del af arkivets ældre dokumenter, hovedsagelig indkomne sager, mønster- og zahlruller samt koncepter, var bortstjålet. Han gjorde anmeldelse, og ved en undersøgelse viste det sig, at den skyldige var en "skriverkarl", som havde

arbejdet i bogholderkontoret i 18-19 år. Han arresteredes, det overdroges politimesteren at efterspore de stjålne sager, som han tilstod at have solgt til urtekræmmere ude i byen, og en kommission under forsæde af konferensråd Linck nedsattes til sagens undersøgelse. En mindre del af det bortstjålne kom til stede igen, men manden døde i sin arrest, inden dom i sagen var faldet [1].

Tyveriet siges at have voldt den aldrende Pahl megen sorg og at have taget på hans arbejdsevne. Et par år senere søgte han om fritagelse for registratortjenesten, og som omtalt overdroges denne til hans mangeårige medarbejder Bagge [2].

I hele det her omhandlede tidsafsnit må generalkommissariatets arbejdstempo betegnes som yderst roligt, til tider præget af en mærkelig sløvhed. Det er et vidnesbyrd om indre brist, at sådant noget kunde forekomme, som at kommissariatet i maj 1755 sendte den ny land- og krigskommissær på Fyn en genpart af den i 1732 for embedet udfærdigede instruks med besked om at holde sig samme efterrettelig, for så vidt den "komer overeens med nærværende tiider", med de udgåede kgl. ordrer og anordninger, såvelsom med de af generalkommissariatet gennem årene trufne foranstaltninger, om hvilket alt man ikke tvivlede, at den ny mand jo vil have fundet fornøden underretning i forgængerens "Sterfboe" [3]. Men var der indre brist, må det til gengæld hævdes, at de ydre arbejdsvilkår har været meget deprimerende, idet de stærke nedrustnings- og besparelseskraav har gjort ethvert rationelt arbejde umuligt. Nogle eksempler vil vise dette:

I december 1750 henlede den altid aktive kommandant i København, tidligere overkrigssekretær, general Michael Numsen, opmærksomheden på, at "Khauns Fæstning icke er saaleedes at den retskaffen kand Defenderes", og indstillede derfor, at general Jobst Scholtens projekt fra 1717 gennemførtes, hvorefter bl. a. fæstningsforsvaret skødes frem til hinsides søerne. Generalkommissariatet sluttede sig hertil, men overkrigssekretæren, Lerche, forholdt sig reserveret, og kongen resolverede: "Udsat indtil viidere" [4].

Udslidte dele af beholdningerne fornyedes ikke [5]. Det kom så vidt, at i 1756 holstenske artilleri indberettede, at dets håndvåben efter 52 års brug var så medtagne, at geværrerne var ganske ubrugelige, sidevåbnene slidte og inegale [6], og at i august 1757 holstenske rytterregiment indberettedes at have karabiner og pistoler, der vel kunde bruges til eksercits, men ikke til skydning, hvorhos samtlige pallasker var "zum Ernst gar nicht zu gebrauchen". - "Da nun aber Ihro Königl: Mayt. bey verschiedenen Gelegenheiten die Lieferungen neuen Gewehrs, an die Cavallerie allernädigst abgeschlagen", turde generalkommissariatet ikke gøre fornyet indstilling, men nøje-

des med at henlede overkrigssekretærens opmærksomhed på forholdet [1].

Først hen i 1758, under de truende krigsudsigter, resolverede kongen, at rytteriet skulde have ny sidevåben, således at der årlig anskaffedes det for 3-4 regimenter fornødne antal [2].

Betydelige foræringer af skyts og ammunition til Barbareskstaterne toges fra hærens beholdninger, men endnu i 1757 har generalkommissariatet gentagende, forgæves krævet, at økonomi- og kommercekollegiet godtgjorde store udlån fra årene 1747-49. I 1758 klages der til kongen, der resolverer, at udlånene snarest skal erstattes. Men endnu ved slutningen af 1761 var dette ikke sket [3].

Under den samtidige udvikling af det norske hærvesen afgaves fra København betydelige mængder materiel, som det kneb hårdt at få erstattet. De danske regimenter på Københavns tøjhus opbevarede "gesvindtskydende" kanoner sendtes således i 1748-49 til Norge, og først i 1752 påbegyndtes anskaffelsen af andre [4]. Da ligeledes 76 håndmorterer var afgivet til Norge, indstillede generalkommissariatet i 1751 om erstatning, men indstillingen henlagdes af Lerche, og ny indstilling måtte indsendes november 1754 [5].

En forbedring af dragonudrustningen afsloges i 1749 af kongen med de ord: forbleibet bey dem alten [6].

Kun eet forhold nød til enhver tid allerhøjeste beivring - uniformsspørgsmålet. Der indførtes uniformer af ny farve og snit, gradstegn, broderier, snore, sløjfer osv., alt var genstand for ændringer, til liden eller ingen nytte, men til stadig udgift for staten som for uniformens bærer.

Årene 1755-56 bragte misvækst i Danmark og Norge, medens de på Island blev rene uår, og det var da kun naturligt, at der af fæstningernes magasinkorn bortsolgte, udlåntes eller til den nødlidende almue uddeltes større mængder rug og havre [7]. Bekymret herover søgte overkrigssekretær og generalkommissariat at få afgangen erstattet, men kongen resolverede på rentekammerets indstilling i sagen, at det skulde have sit forblivende med den sædvanlige kornudskrivning, "men at man herefter maatte være betænkt paa Hands Maj:ts Magaziner med meere Forraad at forsiune" [8]. Også 1757 gav kun ringe høst, og dette år lød den kgl. resolution på generalkommissariatets indstilling, at da det er bleven berettet, at kornet vil løbe så højt i pris, må man nøjes med udskrivning ganske som sædvanlig [9]. I løbet af vinteren 1757-58 forværredes forholdene, der klagedes fra alle sider over, at rugen var overmåde dyr, ved afdelingerne kunde underofficerer og mandskab næsten ikke skaffe sig brødet for deres fattige penge. Udlevering af rug fra magasinerne måtte finde sted [10]. Ved en mærkelig skæbnens tilskikkelse syntes forsyningssituationen 1709 at skulle gentage sig.

Ligesom dengang levede generalkommissariatet også nu, indtil udgangen af april 1758, i den dybeste ro, uden i mindste måde at være holdt orienteret om den politiske situation, så lidt som om de problemer, der debatteredes i de afgørende regeringskredse. Af marts' 31 dage er der såvel i danske som tyske kontor kun 11 med ekspeditioner, og af disse 11 dage har danske kontor 1, tyske derimod 3 med kun en enkelt ekspedition.

Med maj 1758 skulde virksomheden tage en uanet fart.

Iflg. landetatens hovedbøger [1] over militien i Danmark, Slesvig, Holsten og Oldenburg er der udbetalt: 1746 - 1268356 rd. 29 1/2 s., 1747 - 1224209 rd. 85 1/2 s., 1748 - 1139131 rd. 18 s., 1749 - 1214059 rd. 91 3/4 s., 1750 - 1254307 rd. 26 1/2 s., 1751 - 1245436 rd. 26 1/2 s., 1752 - 1204243 rd. 22 1/2 s., 1753 - 1238032 rd. 23 1/2 s., 1754 - 1214758 rd. 93 1/2 s., 1755 - 1322553 rd. 4 1/2 s., 1756 - 1438689 rd. 25 1/2 s., 1757 - 1537972 rd. 69 s.

I disse hovedsummer indgår fra 1751 udgiften til en militær styrke i "Tranquebar", fra 1755 til "De Westindiske Eylande og deres Milice". Etableringen synes at have kostet henholdsvis 39000 og 23000 rd. De påfølgende, årlige udgiftssummer var stærkt varierende.

Stigningen i hovedsummerne de sidste år af tidsafsnittet skyldes den da foregående udvidelse af rytteriet.

Restancerne er i hele tidsrummet aftagende, i 1757 knebent 132000 rd. Alle normale udbetalinger må være præstetret fuldt ud. Afdragene i afregningerne, indtil 1 års gage var opsparet, suspenderedes i 1751 for de påfølgende to år og bortfaldt helt fra september 1754 [2].

Regnes som tidligere 2/3 som kongerigets andel i udgiften, fås for 1746 c. 846000 rd., 1747 c. 816000 rd., 1748 c. 759000 rd., 1749 c. 809000 rd., 1750 c. 836000 rd., 1751 c. 830000 rd., 1752 c. 803000 rd., 1753 c. 825000 rd., 1754 c. 810000 rd., 1755 c. 882000 rd., 1756 c. 959000 rd. og 1757 c. 1025000 rd.

Hertil må lægges militiens årlige behov af rug og havre [3], gennemsnitlig for alle årene 20600 tdr. rug og 42136 tdr. havre. Med en beregnet gennemsnitspris pr. td. rug af 2 rd. 8 s. og havre 80 s. fås den samlede værdi lig c. 43000 + c. 35000 eller c. 78000 rd.

Kongerigets skattebyrde til hæren skulde således, grovt regnet, beløbe sig til:

1746.....	c. 920000 rd.
1747.....	c. 900000 -
1748.....	c. 840000 -
1749.....	c. 890000 -
1750.....	c. 910000 -
1751.....	c. 910000 -

1752.....c.	880000 rd.
1753.....c.	900000 -
1754.....c.	890000 -
1755.....c.	960000 -
1756.....c.	1040000 -
1757.....c.	1100000 -

Disse summer er imidlertid for høje, idet vel alle udgifter er medtaget, men derimod bl.a. ikke værdien fradraget af magasinforråd, som i misvækstårene bortsolgte, udlåntes eller uddeltes. Dernæst er der 1746-1757 i franske subsidier indgået ialt 3550000 rd. [1], således at retteligen c. 300000 rd. årlig burde fradrages, selv om de i virkeligheden er forbrugt i andet øjemed.

B. STIGENDE KRIGSBEREDSKAB 1758 - 1762.

AFVIKLING. GENERALKOMMISSARIATETS OPHÆVELSE 1763

a. De deputerede

Foråret 1758 var der følgende deputerede:

- generalløjtnant Georg Christopher Stürup...2000 rd.
- generalløjtnant og overkrigssekretær, greve Conrad Wilhelm Ahlefeldt, gageret ved krigskancelliet,
- konferensråd Jacob Gotlieb Linck .....1200 rd.
- konferensråd Gothard Albrecht Braem .....1200 rd.
- justitsråd Hieronymus Johann Schultze ....1200 rd.

Af de deputerede var Stürup gammel og svagelig. I juni 1760 meddeltes det ham, at da han har tjent i så mange år "mit Eifer, Fleiß und Distinction", vil kongen, at han skal have sin frihed til at holde sig hjemme eller møde i generalkommissariatet, som og når det passer ham og uden derfor at kortes i gage [2]. 22. april 1761 fik han bestalling som general af infanteriet [3]. 15. april 1762 døde han, 83 år gammel [4].

Også Linck var i sine sidste leveår svagelig, desuden trykket af slette, økonomiske kår. Han døde 14. oktober 1761, 68 år gammel [5].

Da der maj 1758 oprettedes et feltkommissariat ved det samtidig formerede troppekorps i Holsten, afgik justitsråd Schultze dertil som deputeret [6].

Den efterhånden stedfindende tilgang udefra blev uden praktisk betydning.

7. august 1759 beskikkedes oberstløjtnant ved holstenske rytterregiment Carl Rudolph Schubart til deputeret [7]. Han var født i 1714, havde tjent sig op i geleddet, sad ret hårdt i det og havde af økonomiske grunde søgt stillingen, men nåede ikke at komme i virksomhed, idet han under en tilstået, indleden-

de orlov døde den 9. oktober 1759 i Odense af børnekopper [1].

23. januar 1760 beskikkedes oberst Levin Ludewig von Hoben, medlem af feltkommissariatet, til deputeret i generalkommissariatet, idet han dog, så længe de nuværende omstændigheder måtte vedvare, skulde forblive ved feltkommissariatet som deputeret i dette [2].

Hoben [3] var født 1700, infanteriofficer. Han nåede ikke at komme i funktion i generalkommissariatet.

Og endelig udnævntes den 3. december 1760 general-krigs- og ammunitionskommissær Johan Frederik Classen til yngste deputeret i generalkommissariatet, indtil videre uden gage, idet der samtidig forundtes ham karakter af generalkrigskommissær [4]. Classen [5] var født 1725 og var leder af krudtværket og kanonstøberiet i Frederiksbærk. Han har ikke deltaget i generalkommissariatets arbejde eller været medunderskriver af dets korrespondance.

Det blev derimod af betydning, at generalkommissariatssekretær, justitsråd Wodroff august 1759 søgte om at blive meddeputeret, idet han henviste til sit 14årige arbejde som kontorchef og til, at han var tredje generation, der tjente generalkommissariatet, samt at han ellers måtte føle sig til-sidesat, når engang feltkommissariatet blev ophævet - en klar hentydning til Schultze.

Wodroff udnævntes til deputeret den 13. august 1759, men således at han (som i sin tid faderen) tillige beholdt sit kontor og lod det bestyre ved en edsvoren fuldmægtig [6].

Wodroff [7] var da 34 år gammel.

22. april 1761 fik han bestalling som generalkrigskommissær [8].

De deputeredes lønningsforhold reguleredes i årenes løb som følger:

13. september 1758 tilstodes der Wodroff 200 rd. årligt i gagetillæg p.g. af det forøgede arbejde med afregningerne under troppesamlingen i hertugdømmerne [9], 28. oktober 1761 fik Braem gagetillæg af 300 rd. [10], og 28. april 1762 tillagdes der Hoben 2000 rd. i årsløn, og fik Wodroff et tillæg på 400 rd. [11].

Ved generalkommissariatets ophævelse i oktober 1763 fandtes der altså følgende deputerede:

- generaløjtnant og overkrigssekretær, greve Conrad Wilhelm Ahlefeldt, gageret ved krigskancelliet,
- generalmajor [12] Levin Ludewig Hoben.....2000 rd.
- konferensråd Gothard Albrecht Braem .....1500 -
- generalkrigskommissær Hieronymus Johann Schultze .....1200 -
- generalkrigskommissær Conrad Daniel Wodroff .....1700 -[13]
- generalkrigskommissær Johan Frederik Classen .....

b. Kontorforhold m.v.

- Af kommissariatsbetjente fandtes i foråret 1758:
- Kommissariatssekretær, justitsråd Conrad Daniel Wodroff (tyske kontor) på sig og folk samt til skrivematerialier.....1100 rd.
    - nok for at revidere manufakturregn-
skaberne..... 200 -
  - kommissariatsbogholder, justitsråd Marcus Pahl på sig og folk samt til skrivematerialier .....900 rd.
    - fuldmægtig Jørgen Hansen
Holm .....200 - 1100 rd.
    - Nok fuldmægtig Holm tillagt..... 100 -
  - kommissariatsskriver, justitsråd Andreas Holm (danske kontor) på sig og folk samt til skrivematerialier .....700 rd.
    - Nok tillagt, hvorfor han skal
besørge, hvis det i Danmark
forlagte kavalleris indkvarter-
ring og forplejning betræffer ..350 - 1050 rd.
  - kommissariatsskriver Bent Henrich Pax-
dorff (norske kontor) på sig og folk samt til
skrivematerialier .....550 rd.
    - fuldmægtig Hans Christian
Degn .....300 - 850 rd.
  - herforuden kommissariatsskriver Paxdorff til-
lagt årlig ..... 200 rd.
  - item for at revidere de 13 norske nationale regi-
menters lægdkassers regninger, årlig..... 200 rd.
  - arkivregistrator Oluf Olufsen Bagge .... 200 rd.
  - 1 fyrbøder..... 100 rd.
  - 1 bud ..... 80 rd.
  - 1 bud ..... 58 rd. 21s.

Efter at arbejdet i norske kontor i årenes løb var betydelig tiltaget, og navnlig efter at en del af de norske tropper var bleven sat på krigsfod og sendt til hertugdømmerne, viste det sig umuligt for Paxdorff at bestride forretningerne, og efter generalkommissariatets forslag gennemførtes da fra juli 1761 en deling af nævnte kontor, således at alt, den norske armé vedrørende, behandlede i et, Paxdorff vedblivende betroet kontor, medens alt, de norske fæstninger og magasiner, norske artilleri, norske lægdkasseregnskabers revision samt Moss¹ kanonstøberi vedrørende, henlagdes til et nyt kontor, der betroedes hidtilværende fuldmægtig Hans Christian Degn. Paxdorff beholdt 950 rd. som før, Degn fik 700 rd. [1].

I generalkommissariatets indstilling i sagen spores en vis ængstelse for, at uvedkommende skal trænge sig ind (som i

1738) eller på anden måde vælte de planlagte dispositioner (som i 1757). Den i begge tilfælde skyldige, chefen for danske kontor, Andreas Holm, havde man aldrig forsonet sig med. Han har været en velbegavet, men efterhånden yderst vanskelig mand, hvis færd havde vakt opsigt ude i byen [1]. I 1762 kom det til en krise. Efter en mindre, privat affære, hvor klage over ham indgik til overkrigssekretæren [2], rettedes der i august et stærkt angreb på ham af generalkommissariatets deputerede. Holm er forsømmelig, han har ikke vist sig på kommissariatet siden først i maj måned, men ladet sin private fuldmægtig passe forretningerne. Holm er bagud med sit arbejde, med revisionsforretningerne osv., han er uhøflig og egenrådlig, over for Frederiksværk og generalkrigskommissær Classen har han efterhånden udviklet en sådan aggressivitet, at Classen har erklæret, enten måtte han gå fra værket, eller dettes sager henflyttes til et andet kontor, osv. [3].

Efter de deputeredes forslag resolverede da kongen under 1. september 1762, at Andreas Holm, med bibeholdelse af 200 rd. af sin hidtil hafte gage, tvangsforflyttedes til det ledige amtsforvalterembede ved Kalundborg amt. Krigskancellist Ole Dalgaard, der tidligere havde arbejdet ved generalkommissariatet, ansattes som generalkommissariatsskriver og chef for danske kontor med 850 rd. s årsgage og expectance på Holms 200 rd. [4].

I bogholderkontoret døde fuldmægtigen, Jørgen Hansen Holm, den 12. juli 1761, 64 år gammel, og arkivregistrator Oluf Olufsen Bagge overtog foruden sit eget nu tillige fuldmægtigembedet. Han havde hidtil haft 300 rd. i årsløn [5] og fik nu tillige 200 rd. af Holms løn samt expectance på de resterende 100 rd., der foreløbig tilstodes enken [6].

Da den gamle, svagelige justitsråd Marcus Pahl døde 30. maj 1762 [7], søgte Bagge om bogholderstillingen. Han konstitueredes vel, men embedet bortgaves 27. juli 1763 til hidtilværende bogholder ved feltkommissariatet, krigsråd Caspar Schive, med samme årsløn som formanden [8]. Schive synes først at have tiltrådt omkring den 26. oktober [9].

Den ny generalkommissariatsskriver Dalgaard lykkedes det 19. oktober 1763, efter ansøgning, at opnå karakter som virkelig krigsråd [10]. Hans to ældre kolleger, Paxon og Degn følte sig brøstholdne derover, men opnåede først at få krigsrådstitlen nogle uger efter generalkommissariatets ophævelse, den 16. november 1763 [11].

Og endelig forundtes der under 26. oktober 1763 den kgl. fuldmægtig i tyske kontor Johannes Outzen, bestalling som kancellisekretær [12].

Oktober 1763 fandtes derefter følgende kommissariatsbetjente:

- generalkrigskommissær Conrad Daniel Wodroff, tyske

kontor, - se under deputerede -,	
- generalkommissariatsskriver Bent Henrich Paxdorff,	
norske armés kontor, på sig og folk samt til skrivemateria-	
lier.....	950 rd.
- generalkommissariatsskriver Hans Christian	
Degn, norske fæstningers m.v. kontor, på sig og	
folk samt til skrivematerialier	700 -
- generalkommissariatsskriver, krigsråd Ole Dals-	
gaard, danske kontor, på sig og folk samt til skri-	
vematerialier	850 -
- generalkommissariatsbogholder, krigsråd Caspar	
Schive, på sig og folk samt til skrivematerialier ..	900 -
- generalkommissariats-archiv-registrator Oluf	
Olufsen Bagge.....	300 rd.
- tillige, som fuldmægtig i bogholder-	
kontoret	<u>200</u> - 500 -
- fyrbøder	100 -
- bud	80 -
- bud	58 -21s.

Det tidligere egentlig vel førte arkiv er fra halvtredsernes sidste år aftagende i kvalitet. Danske kopibog er for 1758 ufuldstændig, sjusket og har adskillige fejl. 1762 er skrivelser nu og da ikke indført, og også anden uorden findes, navnlig vedrørende datoangivelsen. 1763 bedre arbejde. Kopibogen er ført igennem til sidste dag, 5/11, med supplement, afviklingen vedrørende, indtil 31/12 1767. I tyske kopibog 1758 fattes en del skrivelser - ligeså de følgende år. For 1762 meget ufuldstændig (omkring det halve år fattes). I 1763 kun ført til 15/10 (ikke til afslutningen 5/11). "Vorstellung" foreligger for hele tidsrummet kun i koncepter, hvoraf endda en del synes at være gået tabt.

I den Stormske gård var generalkommissariatet efterhånden blevet "så indkneben at alle Comptoirene fast ingen Plads haver", og til det ny kontor under H.C. Degn måtte derfor "den nødvendige Indretning nogenleedes...gjøres" i kvisten over bygningen. [1]. Det er næppe blevet til komfortable vilkår, thi foruden klage over anden brøstfældighed siges det, at tage og vinduer er utætte, så vandskade truer [2].

c. Arbejds måde

Formelle forhold, titulatur osv. forblev ganske som tidligere. Generalkommissariatets ældre segl (fra 1676) findes stadig anvendt ved norske kontor, det nyere (fra 1709) ved de andre kontorer. Fra 1762 findes en ny udgave af seglet, i hovedsagen sammenfaldende med foregående, men med nogen forenkling af bogstavslængningerne.

Den sproglige indstilling er som før. Man har ganske savnet følelsen af det forargelige i, at generalkommissariatet skrev på tysk til kongerigske, kommunale myndigheder, ja selv til medlemmer af almuen, såsom udskrævne landsoldaters pårørende - ganske uanset, at forudgående henvendelse til kommissariatet var foregået på modersmålet.

d. Troppeopstilling ved Sydgrænsen 1758 - 1762

Feltkommissariatet af 1758

3. maj 1758 tilgik der Generalkommissariatet kgl. ordre om, at der for at sikre sydgrænsen skulde formeres og i hertugdømmerne indtil videre kantonneres et troppekorps under markgreve Frederik Ernst og omfattende afdelinger såvel fra begge kongeriger som fra hertugdømmerne, ialt ca. 24000 md. [1]. Opbrud fra garnisonerne påregnedes omkring 20. juni, med marcherouter udfærdigede af generalkommissariatet [2].

Ordren efterfulgtes snart af bestemmelser vedrørende sundhedstjenesten ved troppekorpsset, herunder oprettelsen af de fornødne lazaretter [3].

Til bestridelse af den administrative tjeneste ved troppekorpsset befalede under 10. maj 1758 oprettet et "Feld Commissariat" med de deputerede:

- konferensråd og generalkrigskommissær Caspar von Gähler,
- justitsråd og deputeret ved generalkommissariatet Hieronymus Johann Schultze [4],

kor efter suppleret med:

- oberst Levin Ludewig Hoben, chef for Falsterske gevorbne infanteriregiment [5].

Gähler [6] var født c. 1683, havde 1722-30 været kommitteret i rentekammeret og siden haft den overordnede krigskommissariatstjeneste i hertugdømmerne. Om Schultze og Hoben henvises til, hvad under krigskancelliet resp. her ovenfor fremsat.

Af de deputerede var Gähler altså c. 75 år gammel og har, al hans erfaring ufortalt, næppe været af videre værdi for kommissariatsarbejde, det hele måtte indtil videre afhænge af Schultze, der var flittig, arbejdsdygtig og ærgerrig, men samtidig omstændelig, inaktiv og forbenet kontormand [7].

Valget af deputerede kan ikke siges at have været heldigt.

Gähler døde 19. december 1759 [8], og i hans sted udnævntes til deputeret den tidligere "Kirchspielvoigt zu Kaltenkirchen" Peter Bruhn, der ved feltkommissariatets oprettelse var bleven antaget som overkrigskommissær. Han fik som de-

puteret snart efter justitsråds karakter [1].

Hoben, Schultze og Bruhn fungerede som deputerede indtil feltkommissariatets ophævelse, dog således at Hoben, der den 16. oktober 1760 var blevet generalmajor [2], fra 23. marts 1762 fik en fortrinsstilling som "Commissaire general", sikkert nok for herved at holde den ikke altid lige lette Schultze i ave [3].

Som feltkommissariatsbetjente antoges, efter Schultzes indstilling:

- 1 feltkommissariatsskriver, krigssekretær Friderich Christian Hallmann [4], med 2 kopister,
- 1 feltkommissariatsskriver Peter Kleen [5], med 2 kopister,
- 1 feltkommissariatsbogholder Caspar Schive [5], med 1 skriver og 1 kopist,
- 1 feltbager, overkrigskommissær Christian Hinrich Würtzen [6], med 1 kopist.

Hertil kom senere, i 1762,

- 1 feltkasserer Ole Hornemann [7], med 1 kopist.

Af dette personel havde Hallmann været fuldmægtig i generalkommissariatets tyske kontor, Kleen fuldmægtig hos konferensråd Gähler, Schive krigskancellist, Würtzen proviantkommissær i Citadellet, med overkrigskommissærs karakter, og Hornemann regimentskvartermester ved livregimentet til fods - alle må regnes for fuldtud kvalificerede.

Af de anførte betjente benådedes i 1762 Hallmann og Schive med krigsråds, Kleen med overkrigskommissærs karakter [8].

Der organiseredes to egentlige kontorer, begge tyske, 1. kontor, Hallmann, fik "die Geld-Verpflegung", 2. kontor, Kleen, "die Natural-Verpflegung". Ordningen, der skyldtes Schultze, var uhensigtsmæssig, arbejdet blev snart overvældende ved 2. kontor, men derimod lidet omfattende ved 1. kontor. Kommissariatet, der stadig var opsat på udvidelse, gjorde indstilling herom til krigskancelliet, men afvist [9], uden at man dog derved slap for stadige personelbevægelser og antagelse af ekstrahjælp.

Under feltkommissariatet kom til at fungere:

- 2 overkrigskommissærer,
- 6 fourageforvaltere,
- 11 fourageskrivere [10],

og juli 1762, da fredsbrud syntes uundgåeligt, bemyndigedes feltkommissariatet til "zu den vorstehenden Verrichtungen... ein Mecklenburgeschén" yderligere at antage 5 "Commissaires" d. v. s. krigskommissærer [11].

Trods det talrige personel synes arbejdet at være gået ret tungt og med en del uro, såvel hvad angår personel som dispositioner.

Den i krigskancelliet udfærdigede "Instruction wornach...

Unsere zu Felde gehende deputirte des Commissariats... sich ...richten und verhalten sollen", udgik 16. august 1758 [1]. Den er bygget op på og er en videre udpensling af den for generalkrigskommissær von Platen under 9. marts 1712 udfærdigede instruktion, der følges punkt for punkt. Den kommanderende generalskompetence er fremhævet endnu mere end tidligere, landetatens generalkommissariat derimod sat i baggrunden.

Feltkommissariatet henvistes til at benytte generalkommissariatets nyere segl (af 1709).

I instruktionen selv, såvel som i de følgende års korrespondance benyttedes altid af krigskancelli og generalkommissariat myndighedsangivelsen "Feld Commissariat", meget imod Schultzes bestræbelser for at gennemtvinge den finere, ældre betegnelse "Feld-General-Commissariat", der dog normalt måtte indskrænkes til den lokale korrespondance, hvor den til gengæld blev flittig anvendt og hævdet.

Også på anden vis synes det gamle generalkrigskommissærbegreb at have stået Schultze i hovedet, således da feltkommissariatet fra markgreven havde fået tilstillet en ekstrakt af den for ham udfærdigede instruktion og i den anledning september 1758 henvendte sig til kongen, fordi man "måtte nære nogen tvivl om, at hvad der var indeholdt i nævnte ekstrakt, stemmede overens med kongens hensigter". Feltkommissariatet opnåede kun at få besked om, i et og alt at adlyde markgreven, som om det var kongen selv, der gav ordre [2].

Med generalkommissariatet i København enedes man - som det altid havde været skik - om en "Convention", der gav regler for, når og hvorledes afdelingerne overgik til feltkommissariatets forsyng, og konventionen godkendtes af kongen [3].

Juli 1758 begyndte tropperne at ankomme - feltkommissariatet var da i fuld virksomhed. Allerede 19. maj begynder 2. kontors "Correspondance Protocol", idet Gähler, assisteret af Kleen, så småt tog fat på det indledende arbejde. 29. maj kommer Schultze til, og feltkommissariatet melder markgreven, at det er rede. Først den 29. juni angives Hoben at være med. Til at begynde med toges ophold i Slesvig, men i juni flyttedes til Itzehoe, der blev feltkommissariatets faste sæde de følgende år.

1. kontors "Correspondance Protocoll" er påbegyndt 5. juni 1758 [4].

Feltkommissariatet fik fra første færd en del vanskeligheder at kæmpe med. Magasinbeholdningerne såvel i hertugdømmerne som i kongeriget var kun små. I hertugdømmerne herskede i almindelighed stor brist på levnedsmidler - som det siges: "...das Essen war vor Gelt nicht zu kriegen...", også foderknaphed gjorde sig gældende, dernæst var høet, navnlig i Holsten, af meget ringe kvalitet.

Til trods for, at man vinteren 1758-59 gik over til mere

spredte kantonementer, fortsatte vanskelighederne, men det bør ikke skjules, at feltkommissariatet mangen gang har taget uhyre tungt og ubehjælpsomt på problemerne. Høsten 1758 sagdes dog at have givet "en velsignet Mengde Korn" [1].

Også pengevanskeligheder gjorde sig efterhånden gældende. April 1759 klages der over, at 3. kvartal 1758 endnu ikke er anvist til udbetaling [2].

Foråret 1760 synes man at have haft mere end rigeligt af rug og havre, men dette år blev pengebristen så stor, at det ved kgl. resolution af 9. juli befaledes, at alle ekstraordinære udgifter, for hvilke hjemmel ikke havde i betalingsreglementerne, indtil videre skulde udsættes [3], - og under slige forhold sled man sig videre gennem året 1761 og begyndelsen af 1762. Troppstyrken var da steget til c. 27000 md., hvoraf et par tusind syge.

Men fra midten af februar 1762 begyndte man feberagtigt at gøre sig klar til det fredsbrud, der syntes uundgåeligt. 13. februar befaledes hovedmagasiner oprettet i Rensborg og Glückstadt, så hurtigt, at de kunde træde i funktion i midten af maj, ligesom proviantering af grænsefæstningerne og disses fortifikatoriske armering anordnedes [4]. Den ny overgeneral, generalfeltmarskal St. Germain, der den 10. marts 1762 afløste markgreve Frederik Ernst [5], ønskede dog ikke et rent defensivt forsvar, men påbegyndte i juli måned en indrykning med troppekorpset i det for kamp gunstige Mecklenburg. Dette var i modstrid med de tidligere planer, feltkommissariatet havde ikke smidighed og resoluthed nok til at ændre dispositionerne, og selv blev det hængende tilbage. Der opstod forplejningsvanskeligheder. Det for hæren bestemte kød leveredes ikke regelmæssigt, og brødet var "zum Theil sehr schlecht und ver-schimmelt, auch von ungleichem Gewicht" [6]. Eller forplejningen udeblev ganske, hvorefter afdelingerne tog sig selv til rette, til skade for befolkningen.

En voldsom vrede rejste sig mod feltkommissariatet - "le commissariat n'ayant pas l'esprit et le calcul necessaire", og ganske særlig mod Schultze, der betegnedes som "lent, sans resolution et entrant plus dans la minutie que dans le grand" [7] eller, som det et andet sted siges om Schultze og folk af hans mentalitet: "Ces gens ne voyent jamais les choses que par les cotés difficultueux et ils ne savent lever aucunes difficultés, ils en ajoutent même toujours d'étrangerès aux naturelles et ne savent jamais trancher court" [8].

Det kom som bekendt ikke til kamp. I sidste halvdel af august gik troppekorpset tilbage til hertugdømmerne. For Schultze selv kom der yderligere modgang. Efter Frederik Vs ordre skulde oberst, greve U. A. Holstein og Schultze med de mecklenburgske myndigheder ordne afregningen for præstere-de ydelser, men Holstein negligerede ganske Schultze, konfe-

rerede alene med Mecklenburgerne og sendte alene rapport om resultatet til J. H. E. Bernstorff [1].

Naturligvis har det kun kunnet forværre forholdene ved hæren, at dennes pengevæsen i sommeren 1762 så at sige brød sammen. 5. august klager St. Germain fra Mecklenburg over, at feltkommissariatet på alle hans henvendelser kun svarer, "daß kein Geld vorhanden wäre", og at det af den grund er i stor og vedvarende forlegenhed [2]. 14. august besværges over-krigssekretæren stærkt og indtrængende den første deputerede for finanserne at gøre sin indflydelse gældende, så rentekammeret omgående får de fornødne pengebeløb sendt afsted. Det gælder den kommanderende generals anseelse og feltkommissariatets reputation [3].

Efter tilbagemarchen var det, af økonomiske grunde, vigtigt snarest at få hæren ført til sine garnisoner og bragt ned på normal fredsstyrke, men der var ingen penge til aftakningen, de tilvejebragte magasiner lå ved sydgrænsen, medens der rundt i landet herskede vanskelige ernæringsforhold, efter at også året 1762 havde bragt misvækst. Først i maj 1763 synes man at have nået normal fredsfod, hvad der i høj grad har vakt A. G. Moltkes mishag [4].

Det havde været meningen at ophæve feltkommissariatet den 6. april 1763 [5], men dette lykkedes ikke, og først efter adskillig opsættelse kunde det den 11. oktober 1763 befales, at Hoben og Schultze skulde afgå til deres normale fredsarbejde ved generalkommissariatet i København, medens Bruhn i Itzehoe med kommissariatsbetjentenes hjælp fortsatte afviklingen [6]. Bruhns arbejde sluttede med årets udgang, og han gik derefter, indtil videre, på ventepenge (samtidig med at han midlertidigt varetog generalkrigskommissærtjenesten i hertugdømmerne) [7]. Også de af feltkommissariatsbetjentene, der ikke fandt anden anvendelse, kom på ventepenge [8], iøvrigt fortsattes afviklingen i København og er ifølge bøgerne først tilendebragt august 1771.

e. Virksomheden i København.

Generalkommissariatet ophæves 28. oktbr. 1763.

I København var i de travle og kritiske år Braem og Wodroff ene om at bære virksomheden ved generalkommissariatet, men heldigvis var de begge energiske, meget myndige og duelige mænd, med fast hold på arbejdet og i stand til at klare for sig og give gensvar, hvad enten der - i reglen med A. G. Moltke som ophavsmand - ønskedes forklaring, hvor det dog kunde være, der nu meldte sig så mange brist, eller de af rentekammeret fik skylden for magasinernes utilstrækkelige tilstand [9]. Da kongen (A. G. Moltke) i november 1759 havde skænket og ef-

tergivet Moss jærnværk den pligtige leverance af 40000 kanonprojektiler, uanset at Københavns tøjhus -som havde måttet forskyde dem til Barbareskstatene - kun var meget dårlig forsynet, indstillede generalkommissariatet straks om 43000 rd. til indkøb af projektilerne andetsteds [1]. Den vedvarende og kostbare begunstiggelse af Frederiksværkforetagendet, bl. a. på bekostning af krigshospitalskassen og den militære enkekasse, bekæmpede generalkommissariatet efter evne [2]. Selvrådighed hos afdelingschefer m.fl. påtaltes, og det nyttede intet, at de pågældende derefter klagede til overkrigssekretæren [3].

Det kunde kun genere arbejdet, at økonomiske vanskeligheder i stigende grad gjorde sig gældende. Juli 1760 måtte alle ekstraordinære udgifter forbydes, for hvilke hjemmel ikke udtrykkelig fandtes i betalingsreglementerne [4]; juli 1762 erklærede de finansdeputerede, ikke at kunne præstere lønning til soldatesken på flåden- hvilket generalkommissariatet straks indberettede, for selv "ausser aller Verantwortung zu sein" [5]. Og sluttelig tilgik der januar 1763 generalkommissariatet ordre, at da kongen havde fattet "den festen Entschluß" p.g. af kassens tilstand fremtidig kun at anvende 1568695 rd. til landmilitæretaten som helhed i kongens riger og lande, skulde alt indrettes herefter, og alle overslag affattes, "damit Ihr mit gedachter Summe alle bey dem Land militair Etat vorfallende Ausgaben gehörig bestreiten können" [6]. Selvfølgelig gav denne bestemmelse kommissariatet et meget betydeligt ekstraarbejde i den påfølgende tid [7].

- Samtidig med kongens "faste beslutning" om besparelser får man det utiltalende indtryk at se A.G. Moltkes unge søn, oberst og kammerherre Caspar Moltke, roligt anvende dobbelt så stor en sum som bevilget til standarder ved husarregimentet og straks få det overskydende beløb eftergivet, ligesom der tilstås husarofficererne større felttillæg end normalt [8]. Senere tillodes det nævnte oberst Moltke at sælge husarregimentet til en tysk baron for 14000 rd. i klingende mønt [9]. Han beholdt livregiment dragoner, men fik 3 måneder senere i stedet livgarderne til hest og til fods [10]. I mellemtiden var han tillige blevet deputeret i generalkrigsdirektoriet med 3000 rd. i års-gage - han var netop fyldt 25 år ! -

I de 1763 foregående hærorganisatoriske overvejelser var generalkommissariatet bleven direkte inddraget ved en kgl. ordre af 30. januar om straks at meddele generalfeltmarskal St. Germain enhver oplysning, han måtte afkræve det, og som det sad inde med [11]. Arkivet viser kun få spor i så henseende, men det må efterhånden være bleven de deputerede klart, at generalkommissariatet vilde komme til at dele krigskancelliets skæbne. Den 28. oktober 1763 ophævedes dette, og samtidig også kommissariatet ved følgende kgl. missive. [12]

"Vor synderlig Gunst tilforn! Da Vi allernaadigst fin-

de for godt, de Vores General-Commissariat hidtil betroede og Vores Armée, Fæstninger, Artilleri, Magaziner, samt Vores Militaire Klæde Fabrique, Friderichsværck, Krigs-Hospitals, Militaire Enke Pensions=Lægs og Cadets-Cassen angaaende Forretninger, det oprettende General-Krigs-Directorium at overdrage og Vores hidtil subsisterende General-Commissariat aldeles at ophæve, som Vi det hermed allernaadigst ophæve. Saa have Vi Eder saadan Vores allerhøyeste Intention hermed villet bekiendtgjøre, og tillige allernaadigst befale, at saasnart Eder denne Vores Allerhøyeste Ordre til Hænde kommer, I ikke viidere med diße Forretninger Eder befatte, men at I samtlige i dette Departement værende Betientere tilkiendegive, at de sig herefter og fremdees til det nu oprettende General-Kriigs-Directorium i alle deres Comptoirer vedkommende Ting have at holde; og hvad dem der igiennem befales, med vedbørende Troeskab, Fliid, Reedelighed og Iver herefter som hidtil, efter deres allerunderdanigst aflagde Troeskabs-Eed saaleedes at forrette, som de agte for Os at forsvare og gestændig at være.

Og som I nu saaleedes af dette Vores hidtil subsisterende General-Commissariat udtræde: saa ville Vi Eder paa en convenable Maade anderleedes i Vores Tieneste emploiere, da Vi med Eders i dette Departement og de besværlige Tiider viiste allerunderdanigste troe og reedelige Tieneste, utrettelige Fliid og Nidkierhed aldeeles ere til Freds og Eder herved om Vores Kongelige Naade, Bevaagenhed og allernaadigste Forsorg forsikre, hvoraf Vi Eder ved alle Leyligheder ville lade finde Virkningen. Hermed skeer Vor Villie. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slott Fredensborg den 28de Octobr: 1763./.

Friderich R.

/A. G. Moltke

Til Land-Etatens-General-Commissariat."

Der er noget for A. G. Moltkes flotte overfladiskhed ganske betegnende i denne overilede og ubetænksomme ophævelse af en eksisterende organisation, uanset at en anden arbejdsordning endnu ikke var etableret. Det nødvendige tilbagetog kom efter et par dages forløb ved følgende af Moltke selv udfærdigede, både overfladiske og uhøflige håndbrev [1], der modificerede det forudgående kgl. missive:

"Hochwohl und Wohlgebohrne hochgeehrte Herren!

Wann es Ihre Königl: May:tt allergnäd. : gefällig gewesen dem General Comissariat unterm 28n dieses anzubefehlen sich mit denen der Königl: Armée, den Festungen, der Artillerie mit mehreren angehenden Verrichtungen künftighin nicht zu befaßen, sondern, daß solche vermöge allerhöchster Resolution von selbigem Dato dem General Kriegs-Directorio hinführo übertragen werden sollten, ist keines weges In:ro May:ttten Willens Meinung gewesen Dero Hochwohl und Wohlgeb. dadurch auf einmahl außer aller Activité zu setzen, oder daß dieselben

das Commissariat solcher gestalt ohne vorhergehende ordentliche Ablieferung verlaßen sollten, sondern daß Dero Bemühungen dahin gingen alle zu dem Comissariat gehörige Documenta in Ordnung zu bringen, und die bereits geschene Verfügungen dem General Kriegs Directorio bekannt zu machen: Dero Hochwohl und Wohlgeb. werden also vermøge besagten allerhöchsten resolutionen und Ih:ro May:tt. itzo an mich wiederholhten Befehle Sich angelegen seyn laßen, solches aufs genaueste nachzukomen, damit die unter dem General Comissariat sortirende Cassen und Documenten in gehöriger Ordnung gebracht und dem General Kriegs Directorio so bald möglich nach Beschaffenheit der Umstände überliefert werden könnten.

Ich verharre übrigens mit Consideration.....
Friedensboug den 31n Octob 1763. A.G. Moltke."

An dhrn Conference Rath Braem und den General
Kriegs Comissair Wodroff.

Braem og Wodroff har derefter uden videre fortsat arbejdet indtil den 5. november 1763. Efter et tomrum fortsættes fra 29. november af særligt "authoriserede Deputerede udj det Kongl:General Kriegs Directorio". Iflg. danske kopibog afsluttedes likvidationen 31. december 1767.

Iflg. landetatens hovedbøger over militiens tractamente i Danmark, Slesvig, Holsten og Oldenburg [1] er der udbetalt: 1758 - 1621775 rd. 34 1/2 s., 1759 - 2069044 rd. 22 1/2 s., 1760 - 2081342 rd. 15 s., 1761 - 2143784 rd. 67 s., 1762 - 2864474 rd. 29 s.

Restancerne er gennem hele denne - troppesamlingens - tid stærkt stigende, iøvrigt ujævnt fordelte, og bl. a. stærkt varierende fra afdeling til afdeling. De beløber sig i 1758 til c. 224000 rd., men i 1761 er det bleven til c. 436000 rd. og i 1762 til ikke mindre end c. 657000 rd. - vidnesbyrd om den kritiske, økonomiske situation.

Regnes der som hidtil med 2/3 som kongerigets andel i udgiften (1/3 som hertugdømmers og grevskabers) fås for 1758 c. 1080000 rd., 1759 c. 1380000 rd., 1760 c. 1390000 rd., 1761 c. 1430000 rd. og 1762 c. 1910000 rd.

Hertil må lægges præsterede naturalydelser iflg. den hvert år udskrevne "Korn=Skat" [2]. Da man p. g. af misvækst havde trukket på de militære magasiner i de forløbne år, blev skatten for 1759 større end sædvanlig, hvorfor der tilstodes nogen nedsættelse af de ordinære kvartalsskatter. For 1761 var naturalieafgiften usædvanlig lille, 1760 og 1762 derimod højere [3]. Udlån fra magasinerne p. g. af misvækst måtte vedblivende finde sted. En værdiansættelse er ret vanskelig, da udskrivningen kunde variere så at sige fra amt til amt [4], men regnes der med c. 324000 tdr. kontribuerende hartkorn [5] og værdi iflg. kapitelstakst, vil man som et grovt

skøn kunne nå til (1758 c. 78000 rd. [1]), 1759 (godtgørelsen fradraget) c. 232000 rd., 1760 c. 158000 rd., 1761 c. 41000 rd., 1762 c. 142000 rd. Som del af kornskatten, men denne naturalieberegning uvedkommende, krævedes i "Korn=Skats=Penge" 1760 c. 32500 rd., 1761 c. 179000 rd., 1762 c. 81000 rd.

Endelig udskreves der i 1758 høl til hæren og 1761 i en del af landet havre, men begge gange mod betaling [2], der her er regnet at kunne ekvivalere med de stadige udleveringer (formelt udlån) p. g. af misvækst.

Kongerigets skattebyrde til hæren skulle derefter, grovt regnet, kunne sættes til:

1758.....c.	1160000 rd.,
1759.....c.	1610000 -
1760.....c.	1550000 -
1761.....c.	1470000 -
1762.....c.	2050000 -

De varierende udgiftstal skyldes de første tre år almindelige beredskabsudgifter samt afhjælpning efter mange års nedskæring. 1761 er man færdig hermed, men 1762 kommer hovedkulds organisation i sidste øjeblik af ny afdelinger, fortifikatorisk armering af grænsefæstninger, hærens overgang til feltfod osv. med deraf flydende udgiftsforøgelse.

Den angivne skattebyrde er - som tidligere - noget for høj. Der er i disse år indgået i subsidier c. 788000 rd. [3] og burde derfor rettelig fradrages c. 157000 rd. årlig.

10. Tilbageblik

Da kong Christian V i 1679 bestemte sig for selv at lede hærens administration med en enkeltperson (generalkrigskommissær) som hjælper, fik det skæbnsvangre følger, at den hertil udpegede rentemester Henrik v. Stöcken døde snart efter, uden at have nået at skabe organisatoriske bestemmelser for virksomheden, så det blev efterfølgeren, den uordentlige og uegnede overrentemester Peter Brandt, der kom til at bestemme udviklingen i den følgende halve snes år. Hærens økonomi kom i den vildeste uorden, og hvad værre var, der skabtes en modvilje hos og en traditionsmæssig afhængighed af rentekammeret, som holdt sig gennem generationer. Det hjalp lidet eller intet, at man under sin famlen fremefter, gentagende og til sidst definitivt, skiftede til kollegialt styre, thi det samarbejde og den støtte, der skulde have været ydet af krigskanceliet, udeblev, og de fleste af overkrigssekretærene ses endog at have stillet sig overlegent modvillige over for generalkommissariatet - som var det en myndighed af lavere rang. Også i valget af kommissariatsdeputerede, hvor overkrigssekretærene selvfølgelig har haft en afgørende indflydelse, har disse i almindelighed været lidet interesserede, så generalkommiss-

sariatets ledelse gennemgående har bristet - alene undtaget tiden 1716-20, da kong Frederik IV havde valgt den udmærkede administrator Jobst Scholten til dets leder, uden dog herved at tilsigte mere end en rent midlertidig forbedring af forholdene.

Med den bristende ledelse fulgte det særegne forhold, at det fra begyndelsen af 1700tallet er kommissariatsbetjentene, nøjere bestemt kontorcheferne, der tager styret - det Scholtenske tidsrum alene undtaget. Der vises af dem ofte stor dygtighed, hvorom alene navne som Hans Seidelin, Georg Albrecht Wodroff og dennes søn Conrad Daniel vil være bevis nok. Disse tre kommissariatsbetjente nåede da også, i indtrædende, kritiske situationer, optagelse i de deputeredes række.

Men, og det er billedets skyggeside, der udviklede sig i årenes forløb tillige en meget utiltalende bureaukratisme. Denne har i almindelighed forøget generalkommissariatets arbejdsvanskeligheder og ved en enkelt lejlighed, felttoget i Skåne 1709-10, haft sin direkte, skæbnesvangre betydning.

Noter

Side

- 5 [1] Pers. ti. 2, V. 1 ff. [2] Kjøbenhavns diplomatarium VI, 635. [3] R. K. Kgl. originale resol. 3/4 1675. [4] Dep. 1676 nr. 1544. [5] Mil. tidsskr. XXX, 132. [6] Kr. sekr. s indk. breve 1679. [7] Smstds. 1681. [8] Smstds. 1682. [9] Ditlev Ahlefeldt opfører Wedel blandt de "Degradirten seithero Ao. 70 am Dänischen Hoeffe." Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie V, henvisninger 34.
- 6 [1] Lexicon over adelige Familier I, 223. [2] S. R. 1684 nr. 147. [3] O. I. B. 1690 28/3. [4] Joh. Hugo Lente 28/1 1685. Chr. Lentes arkiv. [5] Kkc. I. S. 9/3 1679 - Kr. sekr. s indk. breve 7/3 1682, 14/1, 24/1, 27/3 1683, 13/11 1684. [6] Christiansen II, 43. [7] Bricka XV, 463.
- 7 [1] Som kuriosum kan nævnes, at Seckman 22/12 1688, indtil stillingen som justitssekretær i højesteret blev ledig, fik tilsagn om den ham for hans sekretærstilling ved krigskollegiet tillagte årlige løn (S. R. 1688 nr. 319). [2] Kr. kanc. 1/6 1689 registr. nr. 297. [3] Appelinstanternes embedsetat. Kb. 1928, 39. [4] Kr. kanc. Geheime Registr. 1689-92 nr. 50/1691, udat. [5] Kkc. I. S. febr. 1679 nr. 59. [6] Z. Militiens Udgift 1681. Refer. bil. 614. [7] Z. Hof Estatens Udgift 1681. Refer. bil. , 213. [8] Kkc. I. S. 1682. Revers af 2/1 1682. [9] Kgl. ordres, Kkanc. betj. vedr. 1684-1763. Bestalling af 12/1 1684, med revers fra Bøgvad som kancellist. [10] Der var desuden en "opvarter oc fyrbøder". [11] G. C. Correspondentz Protoc. Lit. H. 24/9 1689; Kr. kanc. koncepter 1689 nr. 188. [12] O. I. B. 1689-90. [13] Kkc. I. S. 1691 nr. 203. [14] Kr. kanc. kommissar. prot. 1691 28/2 nr. 52.
- 8 [1] Nyt Hi. ti. II, 203. [2] M. R. VI, f. nr. 1a Braem 1691 bil. 111; 1692, bil. 24, 26. [3] Kgl. ordres Kr. kanc. betj. vedr. og disses reverser 1684-1763. [4] Smstds. [5] Z. 1693. Hof-Estaten, ref. bil. 656. [6] Jfr. Refer. S. 1710 10/6 nr. 24, 17/11 nr. 10. [7] Pers. ti. 2, V, 104. [8] Kkc. I. S. 1694 nr. 353. [9] Smstds. 1694 nr. 354. [10] Kr. kanc. Kgl. ordres, Kr. kanc. betj. vedr. 1684-1763. [11] Sammestds. betj. vedr. 1684-1763. [12] Fra 19/8 1699 var Bøgvad tillige kasserer ved krigshospitalets kasse (Hirsch).
- 9 [1] Z. 1680, 1681, 1682. [2] Kkc. I. S. april 1680 nr. 139. [3] Kr. sekr. s indkomne breve, marts 1683. [4] I. B. K. 1678 nr. 184, Kkc. I. S. jan. -sept. 1679 passim. [5] Jfr. K. O. 1698 nr. 17, 1699 nr. 13. [6] Kkc. I. S. 1682 nr. 80. [7] Konc. kgl. E. 1683, sammenholdt med registraturen.
- 0 [1] De talrige, franske officerer, der på denne tid ansattes, har man haft mange kvaler med. De var vant til en meget afvigende tjenestegang, bl. a. hvad retsplejen angik, forstod

Side

- "weder soldat noch baur" og kunne p.gr. af sprogvanskeligheder heller ikke gøre sig fortrolige med tjenestebestemmelserne i almindelighed (Mejers breve til Harboe, navnlig 8/11 1684). [2] Kkc. I. S. 1680 nr. 64. [3] Smstds. 1683 nr. 367. [4] Pers. ti. 2, V, 10. [5] Kkc. I. S. 1683 nr. 605. [6] Smstds. 1683 nr. 671. [7] Smstds. 1684 nr. 33. [8] Kr. sekr. s indk. breve.
- 11 [1] Pers. ti. 2, V, 9. [2] Kr. kanc. Prot. ofver Sager til Gen. Comm. 1685 nr. 197. [3] smstds. 1686 nr. 189, 1686 nr. 235, 1689 nr. 113; K. O. 1689 nr. 39, 70 osv. [4] Kkc. I. S. 1687 nr. 92, 1688 nr. 48, 1693 nr. 528. [5] Kr. sekr. s indk. breve 1687 8/2, 15/2 (Viettinghoff), 23/2 (Remingsey). [6] Smstds. 9/1 1688 (Offenberg). [7] S. R. 1688 nr. 198. [8] S. R. 1688 nr. 196, 197. [9] S. R. 1688 nr. 199.
- 12 [1] Konc. kgl. E. 1688 nr. 306. [2] Johan Hugo Lente 28/2 1685 (Chr. Lentes arkiv). [3] samme 10/3 1685. [4] O. I. B. 15/12 1698. [5] Pers. ti. 1, I, 47.
- 13 [1] Johan Hugo Lente 28/3 1693 (Chr. Lentes arkiv). [2] Margarethe Lente 28/3 1693 (smstds.). [3] Om Jessen jfr. Franz v. Jessen: En slesvigsk Statsmand I Kb. 1930. [4] Da. Saml. 2, V, 331. [5] Johan Hugo Lente 15/2 og 23/2 1692 (Chr. Lentes arkiv). [6] Samme 22/3 1692. [7] I Pers. ti. 2, V, 17 har denne begivenhed tidligere været behandlet. Jfr. tillige Johan Hugo Lente 10/6 og 3/8 1693 (Chr. Lentes arkiv) samt kongens dagregister 27/6 1693 (Aarsberetn. VII, 30). Oberst Harboe skriver 30/6 1693 fra Glückstadt, at kongens afgørelse i sagen med hofmarskal Raabe har rørt ham dybt og er ham tilstrækkelig tilfreds (Kkc. I. S. 1693 nr. 324). Conrad Reventlows arkiv er for tiden utilgængeligt og har derfor ikke kunnet benyttes. [8] Margarethe Lente 14/11 1693 (Chr. Lentes arkiv). [9] Johan Hugo Lente 23/12 1693 (Chr. Lentes arkiv). [10] Christian Sigfred Plessen 27/11 1694 (Chr. Lentes arkiv). [11] Samme 21/12 1695. [12] Johan Hugo Lente 7/4 1696 (Chr. Lentes arkiv).
- 14 [1] Da. Saml. 2, IV, 228. [2] Johan Hugo Lente 17/3 1694, 18/6, 23/7, 2/11 1697 (Chr. Lentes arkiv). [3] Nyt Hi. ti. II, 643. [4] Om intrigerne for at skaffe også Jessen af vejen jfr. et interessant brev af 8/8 1700 fra C. D. Reventlow (O. I. B. 1700). [5] Da. Saml. 2, IV, 196. [6] A. Hojer: König Friederich des vierten glorwürdigstes Leben. Tondern 1829, 11. Da. Saml. 2, IV, 196. [7] D. B. L. XIV, 244.
- 15 [1] Kkc. Prot. 1699 nr. 40-42, 52, 65, 67. [2] Bricka X, 206. [3] Fr. Weilbach: Frederik IVs Italiensrejser, Kb. 1933, 115. [4] Hof- og civiletatens afregningsbog 1704-5, litr. P, 82. [5] 1709 anslog Lente selv dem til 3000 rd. årlig (Gasparis Urkunden, 1789, 8). [6] Et militærreglement for 1700 har

aldrig foreligget (Da. kopib. litr. S 1703 nr. 1030)

[1] Jfr. K.O. 1700 af 9/7 nr. 132. [2] Smstds. 1700 nr. 133. [3] Z. 1700. Ld. Mil. Et., ref. bil. 76. [4] K.O. 1701 af 3/7 nr. 108. [5] K.O. 1701 nr. 125. 12/6 1708 fik han også auditørchergen sammesteds. Kkc. Prot. 1708 nr. 756. [6] Kgl. Ordres krkanc. betj. vedr. 1684-1763. Han var broder til krigssekretæren (krigsråd Fues' høje-steretssag 1725). [7] 6/8 får enken tilladelse til at sidde i uskiftet bo. S.R. 1708 nr. 153. [8] Kgl. Ordres Krigskanc. betjentene vedr. 1684-1763. [9] Weilbach: Frederik IVs Italiensrejser, 142. [10] Kgl. Ordres Krigskanc. betjentene vedr. 1684-1763. [11] Smstds. Kkc. Prot. 1711 af 9/3 nr. 370. Refer. S. 1711 16/3 nr. 15.

[1] Da. kopib., litr. P 1701 nr. 525. Kkc. Prot. 1702 nr. 1127. [2] Pas. [3] For mindre fejltælling kan, nu så lidt som tidligere garanteres, dels under hensyn til mangler ved bogføringen, dels p. g. af begrænset tid til optællingen. [4] Medens seglene gennemgående er dårligt bevarede i landetatens arkiv, fremgår det af admiralitetets udmærket bevarede kgl. originale resolutioner, at seglet fra 1684 endnu er anvendt 1/8 1699, det ny segl 5/9 1699 og senere. [5] Jfr. i "Koncepter og indlæg til... håndbreve 1699-1702" redegørelse på en løs seddel med overskriften "Monsieur" (der må være Seckman). [6] Kkc. Prot. 1703 af 5/5 nr. 517.

[1] Betegnelsen "Memorial" havde i 1690erne efterhånden arbejdet sig frem.

[1] Militære embedsmænds arkiver, 1699-1700, Hertug Ferdinand Vilhelms papirer. Concepter og indlæg til... håndbreve 1699-1702. O.I.B. 1699-1701. [2] Selv med datidens høflighedsformer in mente må det siges at være en overraskende udtalelse af en overkrigssekretær og gehejmeråd, i et nyt årsbrev af 2/1 1703 til hertugens broder Carl Rudolf findes da også kun almindelig udtryksform (Concepter 1703-04). [3] O.H.B. Konc. 3/2 1700. [4] Smstds. 13/3. [5] Smstds. 16/3.

[1] Kkc. Prot. 1700 af 3/7 nr. 933. Jfr. også 1700 af 9/7 nr. 959. [2] O.H.B. Konc. [3] O.I.B. 1700 18/12. [4] d. v. s. Superintendent. [5] O.I.B. 1700 28/12. [6] Wedel havde, som bekendt, taget fast ophold i Oldenburg! [7] O.H.B. 1702 24/1. [8] Smstds. Konc. 16/5. [9] Smstds. 13/5.

[1] Smstds. 15/6. [2] Smstds. 21/3. [3] O.H.B. 1702. [4] O.H.B. Konc. 14/10. [5] Smstds. 2/12. [6] d. v. s. lidighedens hæder.

Side

- 22 [1] O. H. B. 1703 16/1 (Konc.) [2] Smstds. 1703 23/6 (Reventlow). [3] Smstds. 1704 26/2. [4] Smstds. 5/4. [5] Smstds. 26/4. [6] Lente havde i 1703 haft den sorg, at såvel hans sidstlevende datter som en broderdatter, statsråd Adellers hustru, døde. Lente var nu en ensom enkemand.
- 23 [1] Da. kopib. lit. W 1704 af 12/5 nr. 123. Land Etatens komm:ts prot. 1704 13/5. [2] Kkc. Prot. 1704 af 6/5 nr. 554. [3] O. H. B. Konc. 1704, 29/9. [4] Smstds. 1704 septbr. [5] Smstds. 18/10. [6] d. v. s. forslag til personelbesættelser. [7] O. H. B. Konc. 1705 10/1. [8] Smstds. 1705 23/9. Konc. m. Lentes egen hånd, tidspunktet dog usikkert, da årstallet er makuleret. [9] L. har først skrevet "Roy", men det er overstreget. [10] uløselig forkortelse - "très humbles"? [11] O. H. B. Konc. 1706 5/6. [12] Smstds. 1705 28/11 (Folckersam), 12/12 (Wedel).
- 24 [1] Hof- og civiletatens afregningsbog 1704-05, lit. P, 510. [2] O. H. B. 1705 Konc. , 23/5 (Gedde), 30/5 (Harbøe). [3] O. H. B. 1706 13/3. [4] Smstds. 27/4. [5] Hof- og civiletatens afregningsbog pro 1706, lit. R, 491. [6] K. O. 1706 af 13/9 nr. 84. [7] Dette år bortfaldt den årlige inspektionsrejse, fordi kongen var upasselig (O. H. B. 1707 5/7, 12/7). [8] O. H. B. 1708 Konc. 19/5. [9] O. I. B. 1708 18/3 (Storm).
- 25 [1] D. B. L. XIX, 424. [2] Kkc. Prot. 1707 nr. 573. [3] O. H. B. 1707 Konc. 19/7, 26/7, 2/8. [4] Memorialer 1706-09, 9/1, 9/1 og 31/1 1708. [5] O. I. B. 1708 26/5. [6] Hof- og civiletatens afregningsbog 1708, 466. [7] Reventlow kommanderede tropperne, som inspiceredes. [8] Iflg. Hojer: Friederich des IV. Leben, 160, vidste dronningen intet om den forestående rejse, og Lente siger selv i et brev til htg. af Wttbg.: "Vous aurèz bien la bonté, Monseigneur, de ne rien dire à personne du Voyage du Roy, parce que cela n'est pas connu encore." (O. H. B. 1708 Konc. 7/11).
- 26 [1] S. T. 1708 af 7/11 nr. 349. [2] S. T. 1708 af 7/11 nr. 347 K. O. 1708 nr. 144. [3] Kkc. Prot. 1709 nr. 43. [4] O. H. B. 1708 Konc. 3/12. [5] Smstds. 1709 4/1. [6] Weilbach: Frederik IVs Italiensrejser 142. [7] O. H. B. 1709 3/5. [8] O. I. B. 1709.
- 27 [1] 10/9 1709. Gaspari: Urkunden. 1789, 15. [2] 13/8 1709. Smstds. 3. [3] O. H. B. 1710 af 4/1 nr. 3 og 6 (m. fl.). [4] Da. kopib. 1709 af 18/12 nr. 780. Hof- og civiletatens afregningsbog lit. W, 176-177.
- 28 [1] Ty. kopib. 1709 af 21/12 nr. 1179. [2] Store, overdæk-

Side

- kede trainvogne. [3] O. H. B. 1709 Konc. 7/12 (Giese og Neve). [4] Da. kopib. 1710 af 7/3 nr. 599 (Lente) "fandt sig j gaar af Feeber incommoderet". [5] O. H. B. 1710 15/3 (Tritzchler), 19/4 (Schnitter), 13/5 (Danneskjold). [6] O. I. B. 1710 7/3, Sehested. [7] O. H. B. Konc. 1710 12/3 nr. 159. [8] Memorialer 1710 12/3, Seckman. [9] Kkc. Prot. 1710 17/5 nr. 1167. [10] Da. Mag. 5, III, 331, D. Vibe.
- 29 [1] D. B. L. VI, 258; Pers. ti. 6, IV, 112 ff. [2] Gaspari: Urkunden 1789, 50. Ty. kopib. 1710 4/1 nr. 3. [3] O. I. B. 1710 8/2. [4] Da. Mag. 5, III, 330, D. Vibe.
- 30 [1] Kkc. Prot. 1172 nr. 1167. [2] Militærrgl. 1710, Corps de Grenadiers. [3] Se Bidrag III, 26, fodnote. [4] Har han ikke lidt af skrivekrampe? [5] Jfr. Refer. S. 1712 9/2. Den samme hånd, der har påtegnet f. eks. sag nr. 12, ses i margenen til et dansk brev fra Bøgvad at have nedskrevet en tysk ekstrakt til brug for Eickstedt. [6] Refer. S. 1711, 27/2 nr. 10. [7] En optælling for det "rolige" år 1716 viser 778 (eller c. 30%) danske, 1840 tyske og 2 latinske kgl. ekspeditioner. [8] Hof- og civiletatens afregningsbog 1712, 383.
- 31 [1] Kgl. ansættelse 21/7 1710 (Kgl. ordres kr. kanc. betjentene vedr. 1684-1763). Tillige auditør ved drabantgarden. [2] I reglementet kaldes han Lorenzer. [3] 3/11 1713 tillige auditør ved landkadetkompagniet og drabantgarden (Kkc. Prot. 1713 af s. d. nr. 2324). [4] K. O. 1709 af 21/10 nr. 166. [5] Kkc. Prot. 1711 af 9/3 nr. 370, 1711 26/8 nr. 1737. Refer. S. 1711, passim. [6] K. O. kr. kanc. betj. vedr. [7] Søn af den fra Griffenfeldstiden kendte borgmester Jørgen Fogh. [8] Kkc. Prot. 1711 nr. 719. [9] Refer. S. 1710 3/5 nr. 7, indlæg. [10] K. O. krk. betj. vedr. [11] O. H. B. 1715 Konc. nr. 15-16. [12] Han var meget selvfølende og vanskelig at stille tilfreds. Jfr. O. I. B. 1715 19/10, 5/11, 3/12. O. H. B. 1715 Konc. nr. 38 af 27/11. Refer. S. 1715 19/11 nr. 13. [13] Refer. S. 1715 9/8 nr. 2 og 13/8 nr. 28. [14] Smstds. 1716 5/10 nr. 21. [15] Jfr. O. H. B. 1717 nr. 129 og Refer. S. 1717 5/2 nr. 45. [16] Søn af Frederik IVs kendte livlæge. [17] Kkc. Prot. 1716 nr. 1375.
- 32 [1] Her efter Kkc. Prot. 1710 17/5 nr. 1172. [2] O. H. B. 1710 9/6 nr. 257.
- 33 [1] Smstds. 1710 20/5 nr. 212, 1710 21/6 nr. 295. [2] Smstds. 1710 14/6 nr. 280. [3] Jfr. eks. vis smstds. 1710 20/12 nr. 764. [4] Smstds. 1710 1/7 nr. 327. [5] Da. kopib. 1711 29/6 nr. 1539. [6] Da kancellist Mauritzen i 1715 pludselig døde, afgik Fogh til "Krigs Cancelliet en

Side

- Campagne" (O. H. B. 1715 Konc. 15/9 nr. 15 og 16).
 [7] Skriftlig instruks for krigskancelliet ses ikke denne gang at være udfærdiget. [8] Refer. S. 1712 13/1 nr. 13, 23/3 nr. 5, 18/5 nr. 24, 25/6 nr. 13. O. H. B. Konc. 1712 30/12 nr. 1197. [9] S. R. 1714 nr. 155. [10] Eks. vis er i 1711 koncepterne til overkrigssekretærens håndbreve til konseillets dispositioner i militære sager og til Bøgvads egne udfærdigelser registrerede i flæng og senere indført i protokollen over håndbreve, der rettelig burde hedde "Krigskancelliets andre, ikke kgl. udfærdigelser." Kun af koncepterne kan det i reglen ses, hvem der har udfærdiget skrivelserne. 1712 er overkrigssekretærens indkomne breve tydeligt nok ikke bleven samlet. De må søges, dels i refererede sager, dels som indlæg ved koncepter til håndbreve. 1715 er håndbrevene ikke protokollerede, 1716 har man påbegyndt, men ikke fuldført protokolleringen... osv.
- 34 [1] Bidrag III-V. [2] Kkc. Prot. nr. 1324. [3] Bidrag VII, 231, VIII, 5.
- 35 [1] Den skyldes vel ikke Anna Sophie Reventlow?
 [2] O. H. B. 1716 Konc., 30/6 og 16/11; jfr. også 3/5.
 [3] Smstds. nr. 316, 1/7. [4] "Krigs-Cancelliet" havde under Eickstedt udviklet sig til at blive den officielle betegnelse for overkrigssekretærens ekspeditionskontor, regelmæssige indberetninger m. v. indsendtes til det og ikke længere til overkrigssekretæren, hvad der selvfølgelig betød en lettelse for ham. Men der er en videre udvikling at spore. Kongen viser tilbøjelighed til at bruge angivelser "krigskancelli" for "overkrigssekretær", og i en kgl. forordning (trykt) af 20. februar 1717 om behandlingsmåden for memorialer, supplicationer o. l. ligestilles krigskancelliet med de andre kancellier og omtales overkrigssekretæren som "Cheffen af Krigs=Cancelliet". Det var, for så vidt, en siden Harboes tid afbrudt udvikling, der her genoptoges. [5] Bricka X, 496. [6] Refer. S. 1717 januar, Pro Memoria IV. [7] Smstds. 26/2, sidste side nederst. [8] Smstds. 8/3 nr. 17, 15/3 nr. 8, 19/3 nr. 9, 3/5 nr. 4. [9] Smstds. 5/4 nr. 12. [10] R. K. Kgl. resolutioner nr. 23076. [11] R. K. Bestallingsbog nr. 6, 386.
- 36 [1] D. B. L. VII, 534 ff. Topsøe-Jensen og Marquard; Officerer af den dansk-norske Søetat, I, 421 ff. [2] Bidrag IX, 73. [3] Kkc. Prot. 1717 nr. 718. [4] S. R. 1717 nr. 153. [5] Kkc. Prot. 1717 nr. 770-780.
- 37 [1] Af 1045 i året 1722 gennem krigskancelliet udgåede kgl. ekspeditioner var 483 (eller 46%) danske, 557 tyske og

Side

- 5 latinske. [2] O. H. B. 1717 26/6 nr. 199. Noget lignende viser sig vedr. nytårslykønskningerne de følgende år. [3] Refer. S. 1718 9/12 nr. 4. [4] Rigsarkivet, Privatarbiver, Nikolaj Bøgvad og hustru (Commissarie-Skifte). [5] Kkc. Prot. 1719 nr. 106. Samme dag beskikkedes tillige Seckman i Bøgvads sted som kasserer ved danske krigshospitalskasse og ved officerssenkekassen (Smstds. 1719 nr. 107). Kasserervirksomheden havde været delt mellem Bøgvad og krigsråd Wodroff ved generalkommissariatet, og der viste sig nu at være stor uorden i disse kasser, hvad dog krigsårenes forvirrede forhold bar hovedskylden for. Seckmans auditørstilling ved drabantgarde og landkadetkompagni afstod han til v. Eynen. [6] Kkc. Prot. 1723 nr. 273. [7] I militærreglementerne 1721 og senere opføres overkrigssekretæren under krigskancelliet.
- 38 [1] Kkc. Prot. 1720 17/6 nr. 732. [2] Kkc. Prot. 1720 17/6 nr. 732. [3] Smstds. 1723 8/11 nr. 888. [4] Kgl. ordres kr. kanc. betj. vedr. 1684-1763. [5] A. D. Jørgensen; Centraladministrationens Bygningshist. (Hist. afhdlr. IV, 305). I krigskancelliets arkiv er intet fundet flytningen vedr. [6] Den danske Centraladministration. Kb. 1921, 34-37. [7] Memorialer 1717 18/11, Bøgvad. [8] Her efter Kkc. Prot. 1717 4/6 nr. 780. [9] Jfr. "Gabels koncepter", henliggende i O. H. B. Konc. okt. 1718.
- 39 [1] O. H. B. 1718 15/8 nr. 273, 274 samt koncepter til samme. [2] S. T. 1717 nr. 258. [3] Kun en enkelt gang, 17/6 1718, ses Gabel personlig at have refereret. [4] Refer. S. 1717 29/9 nr. 1, 22/10 nr. 1. [5] Smstds. 1717 5/7 nr. 5.
- 40 [1] Jfr. eks. vis Kkc. Prot. 1720 2/1 nr. 7, 1720 22/1 nr. 102. [2] Jfr. t. eks. smstds. 1718 3/9 nr. 1357 til de deputerede for finanserne. [3] Jfr. eks. vis smstds. 1718 5/2 nr. 195, sammenholdt med Memorialer 1718 5/7, L. E. G. C. Endvidere Ty. kopib. (æ. Wodroff) 1721 23/5 nr. 89 og O. H. B. 1726 23/3 nr. 107. [4] Kkc. Prot. 1717 29/9 nr. 1318.
- 41 [1] Bidrag IX, 150. [2] Medens Gabel i sine håndbreve 1717 til tider havde været ret langt ude, blev han forsigtigere de følgende år. [3] Memorialer 1718, passim. 10/8 er det 8 indstillinger, det drejer sig om! [4] Smstds. passim. [5] Smstds. passim. En kgl. ordre af 5/9 1718 havde t. eks. omhandlet 5 rytterregimenter, medens et 6te var glemt. [6] Bidrag IX, 174 ff.
- 42 [1] Hof- og civiletatens afregningsbog 1719-20, sp. 49. [2] Holm I, 266. [3] Smstds. 269. [4] Smstds. 80, 321, 335. [5] Da i efteråret 1721 renteskriverne klager til kongen over de deputerede for finanserne, er det Gabel, der af-

Side

- holder forhør og bringer orden tilveje. (Memorialer 1721, R. K. 4/12). [6] Holm I, 18. [7] Konc. kgl. E. 1725 nr. 698, indlæg, dat. 23/2. [8] Det er den dag i dag overraskende at se, i hvilken udstrækning man kan finde Lüders' - altså kongens - grundige og omfangsrige detailbehandling af hærens sager af enhver art. Kong Frederik må have ofret mange af sine timer herpå. [9] I 1722 krævede han sig tilsendt forslag til fæstningsarbejderne i det følgende år. (O. H. B. 1722 19/9 nr. 178, 1722 af dec. nr. 233.) [10] Dette var så meget mere uheldigt, som der herskede megen jalousi mellem de højere officerer, og disciplinære forseelser forekom i hidtil ukendt tal. Kongen synes en tid at have tænkt sig general von Eynden som Scholtens eftermand, men det blev ikke til noget, og 1725 tog von Eynden sin afsked.
- 43 [1] Jfr. de mange skrivelser i O. I. B. Det er ret betegnende, at en renteskriver i 1722 søgte Gabels hjælp til lønforbedring (O. I. B. 1722, G. Clausen 5/5). [2] Holm I, 81 ff. [3] Kkc. Prot. 1723 5/4 nr. 292. [4] Pallisaderinger ude i vandet. [5] Memorialer 1723, Egenhændig udfærdigelser af Gabel. [6] I et håndbrev af novbr. 1725 lader hans eftermand skinne igennem, at han helst ikke vil have noget at gøre med "diese dem H:rn Cammer Herrn Gabel en particulier aufgetragene affaire" (O. H. B. 1725 24/11). Ryttergodsets forhold henhørte under rentekammeret (Kkc. Prot. 1724 3/1 nr. 19). [7] Kkc. Prot. 1721 1/8 nr. 875-877. [8] Memorialer 1722, Gabel 16/11, Kkc. Prot. 1724 25/8 nr. 529, 1724 13/11 nr. 738, 1725 31/3 nr. 233, 237. [9] Imarts 1724 beordres Gabel til i kommission med to andre at overveje en forbedret toldordning i Sundet. (Kkc. Prot. 1724 27/3 nr. 216), hvad der synes at være foranlediget af Gabel selv. [10] Han var fra 1721 kabinetssekretær (Hojer II, 207) og ledsagede kongen på rejsen.
- 44 [1] Kkc. Prot. 1724 24/7 nr. 391-403. [2] O. H. B. 1724 17/6 nr. 100, 1724 23/6 nr. 104. [3] Der er i Gabels fraværelse ekspederet sager til udtalelse, usigneret, alene med påtegning "krigskancelliet". Andre sager er betegnede "krigskancelliet" og signerede af v. Eynen. [4] Jfr. t. eks. Konc. kgl. E. 1725 nr. 808, indlæg. [5] Jfr. t. eks. O. H. B. Konc. 1724, nr. 79-80, indlæg.
- 45 [1] Jfr. Da. Mag. 5, II, 251. [2] Holm I, 325. [3] Fortrinsvis O. H. B. 1720, passim. [4] O. H. B. 1722 25/4 nr. 91, O. I. B. 1722 3/5, Meyer. [5] Konc. kgl. E. 1725 nr. 698, indlæg. [6] Smstds. 1725 nr. 834, indlæg.
- 46 [1] S. T. 1725 nr. 382-386. [2] Holm I, 337. [3] O. I. B. 1725, Mörner, 27/10. [4] Holm I, 338. [5] R. K. Bestal-

Side

- lingsprotokol nr. 8. [6] Holm I, 338, 268. Også senere har man rådspurgt Gabel, jfr. O.H.B. 1727 18/10 nr. 307 og 1733 28/11 nr. 457. [7] Holm I, 268, antyder den mulighed, at kongen har skænket Gabel betydelige pengesummer. [8] Bricka IX, 642.
- 47 [1] A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, Kb. 1924, 172. [2] Chr. Bruun: Frederik Rostgaard II Kb. 1871, 289. [3] Kkc. Prot. 1725 29/10 nr. 732-736. [4] S. T. 1725 29/10 nr. 410. [5] Kkc. Prot. 1726 nr. 40, Bestallingen er af 22/1 (Kgl. ordres krk. betj. vedr. 1684-1763). [6] Embedsudnævnelser under rentekammeret, 1699-1772, 155. Bestallingen er af 8/4 (R. K. Bestallings Protocoll nr. 8, 185). [7] Kkc. Prot. 1726 nr. 249.
- 48 [1] Meddelelserne til myndigheder og højere officerer om Körbitz¹ tiltræden havde ganske samme ordlyd som forhen og er derfor uden interesse. [2] Jfr. bl. a. Ty. kopib. 1726 13/4 nr. 541, Königl. Memoriale 1726 31/8. [3] "... ein heftiger Stickfluß." O.H.B. 1726 1/1 nr. 1. [4] Kkc. Prot. 1726 nr. 333, 338. [5] Smstds. 1726 27/4 nr. 353. [6] O.H.B. 1726 nr. 231. [7] Kkc. Prot. 1726 nr. 899.
- 49 [1] Tuxen: Løvenørn 172-173. [2] Bricka XIV, 22. [3] S. T. 1727 nr. 16. [4] Kkc. Prot. 1727 nr. 48-50. [5] Tuxen: Løvenørn 173. [6] J. Møller: Mnemosyne III Kb. 1832, XXVI. [7] Bricka anf. st., Holm I, 344.
- 50 [1] O.H.B. 1728 24/1 nr. 33, 1728 9/3 nr. 76; O.I.B. 1729, Pretorius 9/9, 1730 Numsen 18/1. [2] Bricka XII, 1. [3] Kgl. ordres kr. kancbetj. vedr. 1684-1763. [4] Reg. kgl. E. 1728 nr. 189, Jfr. Refer. S. 1728, 9/2 nr. 12.
- 51 [1] Lüders døde august 1727, og Møinichens svigersøn Peter Ramshart efterfulgte ham som Gehejmekabinetsssekretær. [2] O.H.B. 1727 15/7 nr. 182. [3] K.O. 1728 nr. 117, 127, 129, 137, 138, 140; 1729 nr. 87, 112, 123, 168; 1730 nr. 56. [4] Kkc. Prot. 1729 14/2 nr. 137. [5] Bidrag I, 129 ff.
- 52 [1] Kkc. I. S. 1683 nr. 836. [2] Koncepter og indlæg til O.H.B. 1703-04. (Lente til hertug Carl Rudolf 2/1 1703). [3] K.O. 1729 (trykte). Nr. 58. Exercices für die geworbene und nationale Infanterie. Nr. 136. Exercices für die geworbene und nationale Cavallerie. Nr. 137. Exercices für die geworbene und nationale dragoner. I manuskript foreligger førstnævnte som Kkc. Prot. 1729 21/2 nr. 160. [4] Russe havde i sin tid foreslået ansættelse af en "Generall Exercitien Meister". I. B. K. 1672 24/5 nr. 203. [5] Memoriale 1729, Staffeldt, 29/11 1728, jfr. også Øtken 20/5 1729. [6] Kkc. Prot. 1728 6/12 nr. 1128; K.O. 1728 nr. 156 (trykt). Erläuterungen hertil K.O. 1729 nr. 64, 65 (trykt). [7] K.O. 1730 nr. 34 (trykt). [8] Smstds. 1730 nr. 93b (trykt).

Side

- [9] Holm I, 579. [10] Memorialer 1730, Dreeßen 23/9, jfr. O. H. B. Konc. 1730 31/1 nr. 42.
- 53 [1] Jfr. Pers. ti. 3, I, 248. [2] Chr. Bruun: Frederik Rostgaards Liv og Levnet. Kb. 1870, 402. Revenfeldt døde 1746 som kommandant i Rensborg. [3] D. B. L. XV, 120 ff. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn. Kb. 1924. [4] Da. hi. ti. 9, IV, 73, Rockstroh.
- 54 [1] S. T. 1730 nr. 40. [2] Kkc. Prot. 1730 nr. 70-72. [3] De nødvendigeste ekspeditioner ved krigskancelliet var i de forløbne uger ekspederet af Chr. L. Plessen. [4] S. R. 1730 nr. 4. Altså i stedet for de af Frederik IV anvendte deputerede for finanserne. 1734 vendte man tilbage til den ældre ordning (K. O. 1734 nr. 19). [5] Kkc. Prot. 1730 nr. 75. [6] S. T. 1730 nr. 58. [7] S. R. 1731 nr. 100. [8] Kkc. Prot. 1732 nr. 1041. [9] Tilfældige, personelle forhold ved landetatens generalkommissariat bevirkede, at al dette kollegiums vigtigere korrespondance var tysk. Da svar udfærdigedes på samme sprog som henvendelse, har dette forhold også sat spor ved krigskancelliet. [10] Tuxen 278. [11] O. H. B. Konc. 1732 11/10 nr. 423. [12] Kkc. Prot. 1731 5/2 nr. 140. [13] Tillige kasserer ved krigshospitalskassen, og officerssenkekassen. Bad sig i dec. 1731 fritaget herfor efter de mange ved kasserervirksomheden som ved krigskancelliet "igiennemgangne fortrædelige Forretninger" (Kgl. ordres, krkanc. betj. vedrørende), men ansøgningen bevilgedes ikke.
- 55 [1] Tillige auditør ved drabantgarder og landkadetkompagni (Kkc. Prot. 1731 1/5 nr. 396). [2] Tillige regimentskvartermester ved drabantgarder og landkadetkompagni (Smstds. 1731 22/1 nr. 104, 1731 1/5 nr. 396. [3] Krigskanc. Forskellige sportelberegninger m. v. samt en indstilling af 16/7 1710 fra overkrigssekretæren, henliggende i Kgl. ordres, krigskanc. betjentene vedrørende. Jfr. desuden O. H. B. 1743, konc. 12/3 nr. 64. [4] Kkc. Prot. 1733 nr. 291. [5] Refer. S. 1735 31/12 nr. 9, indlæg (F. Undall). [6] Smstds. 1736 15/6 nr. 23 (Fleischer). [7] Refer. S. 1733 6/7, Mundtlige Referenda, Schmidt var svagelig og afskedigedes to år senere fra sin ny post (Reg. kgl. E. 1735 1/7 nr. 748. [8] Kkc. Prot. 1733 nr. 1019. [9] Smstds. 1733 nr. 1078, jfr. hermed en ved koncepten liggende, ikke uinteressant "Pro Memoria". [10] Han havde tidligere været en renommeret dansk aktør (Nystrøm: Den danske Komadies Oprindelse. Kb. 1918, 187, 217). [11] K. O. 1736 nr. 6. [12] Hirsch.
- 56 [1] Bricka VI, 423. [2] Krkc. Prot. 1737 31/12 nr. 1154. Gähler fik dog tilladelse til at afslutte sit arbejde som sekre-

Side

- tær ved den, i anledning af landmilitsens oprettelse i hertugdømmerne, fungerende enroleringskommission og kom først til København sidst i juni 1738 (O. H. B. Konk. ureg. af 25/1 1738; Ty. kopib. 1738 17/6 nr. 1253). [3] Brodersøn af kancelliforvalteren. [4] 1734 nr. 1350. [5] 1736 nr. 913, 1738 nr. 111.
- 57 [1] O. H. B. Konk. 1730 13/12 nr. 62. [2] Smstds. 1730 26¹ og 30/12 nr. 74.
- 58 [1] Allerede i foråret 1731 siger en officer i et brev til Løvenørn: ". . . sans Vous il n'ia pas ame vivante autour du Roy, intéressé pour le bien de l'Armée. . .". (O. I. B. 1731 2/5, Mørner). [2] I 1734 gives der ved Løvenørn en kgl. reprimande til en generalmajor (O. H. B. Konk. 1734 2/6 nr. 295. [3] O. H. B. Konk. 1734 31/7 nr. 364B. [4] formentlig tuberkulose. I 1736 klager han over "eine starcke Hecticam" (Refer. S. 1736 5/3 mundtl. refer.). [5] I brev af 16/12 1734 takker stabssekretær Gähler Løvenørn for tilbudet om at tiltræde Eynens plads, hvis denne skulde dø (O. I. B.). [6] O. H. B. Konk. 1730 18/11 nr. 14. [7] Smstds. 1735 22/3 nr. 204. [8] Refer. S. 1735 28/1. [9] Eks. vis indl. og konc. til hdb. 1735 8/8 nr. 477A; Admiralitetets kgl. resolut. 1735 10/8 nr. 68.
- 59 [1] Konk. kgl. E. 1737 nr. 293 indlæg. [2] Smstds. 1737 nr. 951 indlæg; jfr. også indlæg og koncept til hdb. 1735 23/8 nr. 504. [3] Holm II, 31. Tuxen: Løvenørn 218. [4] E. Holm: Poul Løvenørn og Konsejlet i Kristian VI's første Regeringsår. Småskrifter, tilegnede A. F. Krieger. Kb. 1887, 87 ff. [5] Trykt forordning af 30/10 1730. [6] Trykt forordning af 4/2 1733. [7] "Det var sikkert et skridt, som kun den højeste nød kunde undskylde, da de nationale regimenter ophævedes", hedder det i L. Koch: Kong Chr. VI's Historie, Kb. 1886, 242.
- 60 [1] D. B. L. V, 595 ff. [2] Kkc. Prot. 1731 12/12 nr. 1074. [3] Tuxen: Løvenørn, 252 ff. [4] Der lå i dette udtryk en skjult brod. Løvenørn var ikke meget generalkommissariatsinteresseret. [5] Da. Mag. 3, III, 40-41; 5, V, 160 ff. [6] Admiralitetets kgl. resolutioner 1735. [7] Reg. kgl. E. 1735 nr. 865. [8] Smstds. 1735 nr. 1270.
- 61 [1] Tuxen, Løvenørn, 254. [2] Kkc. Prot. 1738 30/5 nr. 503. [3] Tuxen, Løvenørn, passim. [4] O. H. B. 1737, Konk. ureg. 19/10 (Suckow). [5] H. L. Møller: Kong Christian den sjette og grev Christian Ernst af Stolberg-Wernigerode. Kb. 1889, 181. [6] Bl. a. på grund af dettes store arbejdsafgivelser. [7] Memorialer 1730. [8] Kkc. Prot. 1731 22/1 nr. 94.

Side

- 62 [1] Om den bitterhed, der herved skabtes, er et typisk eksempel anført i Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie, VI, 71. [2] Møller 134. [3] Rigsarkivets håndskriftsamling VI nr. 35: "Idées sur l'Etat Militaire de la Couronne de Dannemarc. Mois de Mars 1739." - Betænkning, henført til generalløjtnant Amthor. Jfr. Rockstroh III, 151 ff. [4] O. H. B. 1738 Konc. ureg. 10/1 (Revenfeldt) O. I. B. 1739 31/10 (Potterie). Refer. S. 1738 24/2, mundtlig refer. nr. 5. [5] Rigsarkivets håndskriftsamling VI nr. 35: "Idées sur les forces de Terre de la Couronne de Dannemarc". Usign. og udat. betænkning, iflg. indholdet fra 1730erne. [6] (Amthors) ovenanførte betænkning.
- 63 [1] O. H. B. 1740 Konc. 23/1, Gähler til oberst Finecke. [2] D. B. L. XVII, 270. Munthe af Morgenstjerne: Feltmarskal Michael Numsen og hans Tid, Kb. 1938. [3] Refer. S. 1740, 29, nr. 1. [4] Mnemosyne III, Kb. 1832, CCXXXIII. [5] Møller, anf. værk, 188. [6] S. T. 1740 nr. 183, 184.
- 64 [1] Reg. kgl. E. 1740 nr. 271, 272. [2] Eks. vis har den tyskprægede registratur en vidtløftig dansk titel og dansk register. [3] 1741 af 1339+4=1343 nrr. 633 danske, 708 tyske og 2 latinske. 1743 af 1719 + 2 = 1721 nrr. 275 d., 1442 t. og 4 l. 1744 af 1524 + 18 = 1542 nrr. 28 d., 1496 t., 18 l. 1745 af 1385 + 7 = 1392 nrr. 285 d., 1096 t., 11 l., 1746 (til 9/8) af 733 + 8 = 741 nrr. 265 d., 465 t., 11 l. [4] Bestalling som sådan den 12/2 1740 (S. R. 1740 nr. 65. [5] Tillige kasserer ved krigshospitalskassen og landetatens pensionskasse. [6] Tillige regimentskvartermester ved drabantkorps og landkadetkompagni. [7] Tillige auditor ved drabantkorps og landkadetkompagni. [8] Reg. kgl. E. 1741 nr. 228. [9] Smstds. 1741 nr. 1052.
- 65 [1] Kancelliforvalteren må altså have oppebåret 3/8 af betjentes sportler. Af konc. til hdbrev 1743 12/3 nr. 64, fremgår, at fordelingen skete rent traditionsmæssigt. I håndbrevet afvises en forsøgt indblanding fra rentekammerets side. [2] Refer. S. 1754 16/5. Pro Memoria. [3] Reg. kgl. E. 1742 nr. 725. [4] Smstds. 1743 nr. 199. [5] D. B. L. XXI, 415. [6] Reg. kgl. E. 1743 nr. 560. Schultze overtog Miles' bierhverv som auditor ved drabantgarde og landkadetkorps (Smstds. 1743 nr. 561). [7] Reg. 1744 nr. 1214. Sidstnævnte var brodersøn af den i 1737 afdøde kancellist F. A. v. E. [8] Reg. 1745 nr. 622. [9] S. T. 1741 nr. 659. [10] Reg. 1741 nr. 1283, 1745 nr. 1337. [11] At dette ikke altid har været en gennemgangsstilling, ses af en ansøgning om pension fra en ældre mand, der havde tjent under Bøgvad i 2 år og under Seckman i 14 år (Refer. S. 1752 1/3 nr. 5, indlæg).
- 66 [1] O. H. B. 1742, nov. nr. 79 af 17/11. [2] Da, mag. 6, II,

346. [3] O. H. B. 1742 Konc. dec. nr. 41 af 8/12.
 [1] Almindeligvis mandag, når hoffet var i København, fredag, når det var på et af slottene uden for samme.
 [2] Det er sikkert kun en del af disse, der er refereret i Odin Wolffs: Journal for Politik, Kb. 1815, og senere i Da. mag. 6, II, 330 ff. [3] D. B. L. XIV, 623. [4] Konc. kgl. E. omfatter 1743 ialt 5 pkr., O. H. B. Konc. 15, 1744 er tallene 5, respektive 12, 1745 ialt 4 mod 11. Fra 1730erne haves aldrig mere end 2 årlige pakker koncepter til håndbreve. [5] Refer. S. 1740 11/4, mundl. referend.
 [1] O. H. B. 1740 Konc. 11/11, ureg. [2] De fik i det første år i slaveriet kun vand og brød! [3] O. H. B. 1741 Konc. 29/7 nr. 135, indlæg. [4] Smstds. 1740 12/4, 1/6 16/7, alle ureg. [5] Kkc. Prot. 1740 14/11 nr. 1081. [6] O. H. B. 1741 Konc. jan. nr. 46. Ude i hæren blev "Pro Memoria" udfærdigelserne først nogenlunde almindelige en halv snes år senere. [7] Refer. S. 1742 16/4, indlagt seddel i Pro Memoria.
 [1] O. H. B. 1740 23/7, ureg. til alle rgtschefer. [2] Samstedes 1740 23/7, ureg. til cheferne for de gevorbne regter Reg. kgl. E. 1740 14/11 nr. 1078; Krkc. Diverse sager. II. [3] O. H. B. 1741 Konc. 8/9 nr. 31, 27/9 nr. 142, 143; Reg. kgl. E. 1742 19/2 nr. 139. [4] Reg. kgl. E. 1741 24/4 nr. 462, 1741 7/4 nr. 780 (forordning). [5] Smstds. 1741 13/2 nr. 117. [6] Forordning af 30/3 1742. [7] Yderligere detaljer hos Rockstroh III, 157 ff. og navnlig hos Munthe af Morgenstjerne, 48 ff. [8] O. Vaupell: Den danske Hærs Historie II Kb. 1876, 69 ff. Herfra oftere citeret, således i L. Koch: Christian den sjettes Historie. Kb. 1886, 244.
 [1] Jfr. eks. vis O. H. B. 1744 11/1 nr. 39, 27/8 ureg.
 [2] Holm II, 196 ff. [3] Reg. kgl. E. 1742 nr. 1045.
 [4] Søn af Jobst von Scholten. [5] O. H. B. 1742 Konc. 28/11 nr. 148. Konc. kgl. E. 1743 27/8 nr. 1018. Jfr. Da. mag. 6, II, 346, 348. [6] Og denne korrespondance, gennem den tyske v. d. Lühe, med den stærkt tyskprægede konge, bærer nok sin del af skylden for den stigende tyskthed i krigskanckliet. [7] Krigskanc. Forestillinger og memorialer med kgl. resolutioner i anl. af krigsforholdene 1743.
 [8] I kongeriget provinser samt i hertugdømmerne forblev en styrke på 8-9000 mand. [9] O. H. B. 1743, Konc. 21/9 nr. 180. [10] Jfr. blandt ovennævnte forestillinger m. v. nr. XIII, udat. XXIII af 5/8 XXXIX udat., XLVII udat.
 [1] Reg. kgl. E. 1744 nr. 176 og 293 ff. [2] O. H. B. 1743 Konc. sept. nr. 230. [3] Reg. kgl. E. 1743 18/10 nr. 1439.
 [4] O. H. B. 1745 29/5 nr. 747. [5] O. H. B. 1745 Konc.

Side

- dec. nr. 29 af 9/12. Reg. kgl. E. 1745 13/12 nr. 1342.
 [6] Man havde i august 1743 midlertidig genindført denne post. [7] Reg. kgl. E. 1745 24/6 nr. 675, 1745 30/7 nr. 836. [8] Forestillinger og memorialer... i anledning af krigsforholdene 1743.
- 72 [1] O. H. B. 1744 5/3, 19/4, begge til generalkommissariatet. [2] O. H. B. 1744 12/9; Reg. kgl. E. 1745 4/1 nr. 5; Refer. S. 1745 8/3, mundtl. refer. ; Reg. kgl. E. 1745 15/3 nr. 225. [3] O. H. B. 1744 4/4; Reg. kgl. E. 1744 18/9 nr. 1130; Refer. S. 1745 11/1, mundtl. refer. nr. 2; O. H. B. 1745 jan. nr. 34 af 17/1. [4] O. H. B. 1745 Konc. juli nr. 100 af 17/7, aug. nr. 84 af 13/8, nov. nr. 123 af 25/11. Smstds. 1746 febr. nr. 103 af 22/2. [5] O. H. B. 1745 Konc. juli nr. 168 af 31/7, aug. nr. 27 af 7/8, okt. nr. 68 af 9/10.
- 73 [1] Bl. a. synes mandskabsdesertionerne fra nu af at være af mindre omfang. [2] Reg. kgl. E. 1746 nr. 30, 36 og 37. [3] D. B. L. XIV, 266.
- 74 [1] Reg. kgl. E. 1746 nr. 30. [2] O. H. B. 1746 Konc. aug. nr. 1. [3] S. T. 1746 nr. 33. [4] Reg. kgl. E. 1746 8/10 nr. 244. [5] O. H. B. 1747 Konc. aug. nr. 5 af 5/8, nr. 11 af 12/8; Memorialer 1748. Rasmus Finde 2/8.
- 75 [1] Tillige kasserer ved krigshospitalskassen og ved landetatens pensionskasse. [2] Tillige regimentskvartermester ved drabantkorps og landkadetkompagni. [3] Tillige auditør ved drabantkorps og landkadetkompagni. [4] Refer. S. 1746 12/10, Pro Memoria; Reg. kgl. E. 1746 nr. 268. Det blev den eneste benådning til personellet i de 7 år, Lerche var overkrigssekretær. [5] Reg. kgl. E. 1747 nr. 1170. [6] Smstds. 1747 nr. 245. [7] Smstds. 1747 nr. 342. [8] Reg. kgl. E. 1747 nr. 145. [9] Smstds. 1750 nr. 774. Jfr. Refer. S. 1750 16/9. Pro Memoria. [10] Siden maj 1747 (Refer. S. 1747 15/5, nr. 14). [11] D. B. L. I, 575.
- 76 [1] Fra 26. februar 1749 tillige overauditør i Danmark med 200 rd. i årsgage som sådan (Reg. kgl. E. 1749 nr. 150, 152). [2] Reg. kgl. E. 1751 29/12 nr. 1083. [3] Nrr. 296-323 og 976-993 fattes. [4] Refer. S. 1747, 11/10 nr. 1.
- 77 [1] Jfr. O. H. B. 1754 Konc. maj nr. 27 af 4/5, sept. nr. 48 af 11/9. [2] Smstds. 1747, sept. nr. 1 af 2/9.
- 78 [1] O. H. B. 1746 Konc. sept. nr. 164 af 27/9. Jfr. smstds. okt. 118 af 29/10, nov. 4 af 1/11 og 1747, nov. 98 af 25/11. [2] Reg. kgl. E. 1746 23/12 nr. 466 og koncept med indlæg. Denne er en allerunderdanigst forestilling fra Lerche med påtegningen "So approbirt". [3] Eks. vis Reg. kgl. E. 1752 9/11 nr. 855; Refer. S. 1753 25/4 nr. 7. [4] Reg. kgl. E. 1747 8/3 nr. 162; G. C. Königl. Memor. Prot. 28/2 1747.

- [1] O. I. B. 1750, Numsen 5/11. [2] O. H. B. 1751, Konc. oktbr. nr. 48 af 12/10, Det var grøftegravning i Gribskov, det drejede sig om. [3] Refer. S. 1753, 7/3 nr. 2.
- [4] Jfr. eks. vis O. H. B. 1750 7/1 nr. 19; Refer. S. 1751 27/1 nr. 24, indl.; O. H. B. 1752 Konc., septbr. nr. 110 af 23/9; Da. Kopib. 1753 29/12 nr. 1336. [5] Reg. kgl. E. 1751 28/4 nr. 407, 408; Jfr. O. H. B. 1754 Konc., septbr. nr. 59 af 14/9 indl., og smstds. 1755 novbr. nr. 176 af 29/11.
- [6] I Norge gennemførtes i disse år en betydelig modernisering og udvikling af hæren, takket være den duelige og initiativrige højstbefalende, feltmarskal Arnoldt. [7] Reg. kgl. E. 1746 23/11 nr. 388 og koncept med indlæg. Dette er en allerunderdanigst forestilling fra Lerche med påtegning: allernådigst approbirt".
- [1] I sine "Anecdotes historiques" I, 43 siger U. Ad. Holstein, at Lerche "s'était brouillé avec le cte de Moltke".
- [2] Kkc. Prot. 1753 nr. 314. [3] D. B. L. XXI, 395.
- [1] Kkc. Prot. 1753 nr. 314. Der blev denne gang ikke udfærdiget bestalling ved danske kancelli. [2] Smstds. 1753 nr. 327. [3] Kkc. Prot. 1753 21/4 nr. 328. [4] Tillige kasserer ved krigshospitalskassen og ved landetatens pensionskasse. [5] Tillige regimentskvartermester ved drabantkorps og landkadetkompagni. [6] Tillige overauditør i Danmark. [7] Tillige auditør ved drabantkorps og landkadetkompagni.
- [1] S. R. 1754 nr. 7. [2] Refer. S. 1754 22/5 nr. 18, indlæg. [3] Kkc. Prot. 1754 nr. 570. [4] Siden 1751 - Refer. S. 1751 6/10 nr. 9. [5] D. B. L. XXV, 613. [6] Kkc. Prot. 1754 25/5 nr. 586. [7] Konc. kgl. E. 1755 nr. 528.
- [1] Kkc. Prot. 1726 11/2 nr. 87. [2] Refer. S. 1747, 30/9 nr. 29; Reg. kgl. E. 1747 4/10 nr. 977; O. H. B. 1754 Konc. okt. nr. 40 af 12/10; jfr. nr. 68 af 19/10; Da. kopib. 1755 2/8 nr. 892-893. [3] O. I. B. 1753, Arholdt 2/6. [4] Refer. S. 1754 1/5 nr. 16. [5] Konc. kgl. E. 1754 3/7 nr. 703 med indlæg. [6] O. H. B. 1755 Konc. aug. nr. 120 af 29/8, indlæg.
- [1] O. H. B. 1754, Konc. marts nr. 89 af 20/3; 1755 marts nr. 117 af 25/3. [2] Kkc. Prot. 1754 6/3 nr. 123; O. H. B. 1754 Konc. marts passim. Konc. kgl. E. 1755 8/1 nr. 15. O. H. B. 1755 Konc. marts nr. 56 af 8/3, nr. 57 af 11/3, nr. 130-131 af 29/3, april nr. 59 af 15/4.
- [1] Refer. S. 1755, 25/6 nr. 19. [2] Den blev ved skydning hurtigt fyldt med krudtslam. [3] Refer. S. 1755 12/2, Pro Memoria. [4] Jfr. den udmærkede karakteristik af ham i Bricka XV, 351-352. [5] Friis: Bernstorfferne og Danmark I, Kb. 1903, 294; Friis: Bernstorffs Papirer I, Kb. 1904, 36; Konc. kgl. E. 1755 nr. 396. Det blev ikke ved denne

Side

- ene protégé. Familiens utro hovmester fik Bernstorff anbragt som sekretær i tyske kancelli! (Friis:Bernstorfferne I, 349).
- 86 [1] Det skal her lige nævnes, at i 1754 måtte de hårdt forspændte krigshospitals- og pensionskasser afgive 16000 rd. til det almindelige handelskompagni (Kkc. Prot. 1754 9/11 nr. 2077). [2] O. H. B. 1755, Konc. sept. nr. 27 af 17/9. [3] D. B. L. I, 169; Bobé: Slægten Ahlefeldts Historie VI Kb. 1907, 71 ff. [4] Jfr. karakteristiken i Rockstroh III, 207. Et i et samtidigt brev fremsat angreb på hans moral (jfr. Friis: Bernstorfferne og Danmark II, 50) er ikke andetsteds fundet bestyrket og er vist kun at anse for onskabsfuld sladder.
- 87 [1] Konc. kgl. E. 1755 nr. 1097-1098. [2] O. H. B. 1755, Konc. septbr. nr. 31 af 18/9. [3] Refer. S. 1755 8/10 nr. 13. [4] Konc. kgl. E. 1755 nr. 1172-1177. [5] Smstds. 1758 31/3 nr. 315. [6] Nogle koncepter er gået tabt, og angivelsen kan derfor kun blive omtrentlig. [7] Tillige kasserer ved krigshospitalskassen og ved landetatens pensionskasse. [8] Tillige overauditør i Danmark. [9] Tillige auditør og regimentskvartermester ved drabantgarde og landkadetkompagni.
- 88 [1] Refer. S. 1755 18/10 nr. 22, indlæg. Man havde længe været utilfreds med ham, da han var "sehr zum Trunk verfallen" (Smstds. 1755 14/5 nr. 18). [2] Havde en tid lang tjent i generalkommissariatets norske kontor (Smstds. 1755 18/10 nr. 21, indlæg). [3] Konc. kgl. E. 1755 25/10 nr. 1211. [4] Smstds. 1756 18/8 nr. 994. [5] Refer. S. 1756 18/8. Pro Memoria nr. 2; Konc. kgl. E. 1756 25/8 nr. 1057. Også udenforstående tilstræbte fra nu af krigssekretærtitlen, jfr. eks. vis smstds. 1757 23/3 nr. 316, 1757 10/8 nr. 982. [6] Konc. kgl. E. 1756 25/8 nr. 1058. [7] Smstds. 1756 18/8 nr. 1021. [8] Konc. kgl. E. 1757 9/3 nr. 259, 260, 264, 265. [9] Smstds. 1757 9/3 nr. 257. Ved samme lejlighed tillodes det den ny overauditør i Danmark Daniel Hensel at assistere ved krigskancelliets tyske korrespondance m. v., dog uden herfor at oppebære særligt honorar. Han døde 28/5 1760 (Smstds. 1760 18/6 nr. 1156, indlæg). [10] D. B. L. III, 505; O. I. B. 1756, Bornemann 15/11. [11] Konc. kgl. E. 1757 nr. 346. [12] Smstds. 1757 nr. 1305. [13] desuden, som auditør ved danske artillerikorps, 150 rd. [14] Konc. kgl. E. 1757 29/10 nr. 1291.
- 89 [1] O. H. B. 1757, Konc. novbr. nr. 158 af 22/11. Fra 1754-63 er iøvrigt "Sportulbøger" bevaret. [2] Konc. kgl. E. 1758 nr. 62. [3] Smstds. 1758 31/5 nr. 671. [4] Smstds. 1758 7/6 nr. 741. [5] Smstds. 1759 17/10 nr. 1485; S. R. 1759

Side

- nr. 568 af 2/11; Konc.kgl.E.1759 nr.1608 og 1759 nr. 1611, begge af 3/11; krigssekretærbestillingen var kun en formel gevinst. [6] Refer.S.1759 2/5 nr.45; Konc.kgl.E.1763 novbr.nr.37 af 30/11. [7] Konc.kgl.E.1759 25/10 nr.1551. [8] Smstds.1760 nr.589,590. [9] Smstds.1760 2/4 nr.609.
- 90 [1] Smstds.1760 16/1 nr.50, 1760 13/8 nr.1409. [2] Smstds.1760 nr.1405. [3] Konc.kgl.E.1760 20/8 nr.1482. [4] Smstds.1760 27/8 nr.1527. Og det hermed forbundne honorar, 91 rd. 24 s. blev indtil videre hans løn. [5] Smstds. april 1761 nr.106. [6] Smstds.maj 1761 6/5 nr.27. [7] Smstds.marts 1762 17/3 nr.176. [8] Kgl.Ordres,Krigskanc.Betjenterne vedrørende. 17. marts 1762. [9] Konc.kgl.E.septbr. 1762 1/9 nr.40. [10] Kgl.Ordres Krigskanc.Betjenterne vedrørende.1. septbr. 1762. [11] Smstds. 19. oktbr. 1763.
- 91 [1] Tillige kasserer ved krigshospitalskassen og ved landetatens pensionskasse. [2] S.R.1763 28/10 nr.619. [3] Sygeorlov. [4] Og som overauditør i Danmark 350 rd. [5] S.R.1763 28/10 nr.619. [6] Heraf 91 rd. 24s. som auditør ved drabantgarde og landkadetkompagni. [7] Lønnedes af sportelkontoen (Konc.kgl.E.1760 29/10 nr.1907. [8] Refer.S.1755 8/11,promemoria; Konc.kgl.E.1755 15/11 nr.1282.
- 92 [1] Det hedder nu egentlig ikke'referatsdag", selv om vendingen forekommer: "Als ich S:r May:tt dem Könige aus denen hiebey gehenden,anlagen allerunterth referirte" (Hdbr.1760, aug.204 af 16/8), men "forestillingsdag" eller "expeditionsdag", med tilhørende udtryk som "vorzutragen", "allerunterth:r Vortrag" osv. [2] O.H.B.1757 Konc.oktbr.nr.84. [3] Smstds.1757 nr.216 af 5/2, juni nr.18 af 4/6, juli nr. 275 af 30/7; 1758 oktbr.158 af 19/10; 1760 juli nr. 152 af 19/7.
- 93 [1] Smstds.1758 aug.nr.264 af 26/8. [2] O.I.B.1762, Baurenfeindt 21/10. [3] Refer.S.1762, 6/1 nr.3, 5/5 nr. 15 m.v. [4] Konc.kgl.E.1756 1/4 nr.325, 1756 12/5 nr.540 og 1757 26/5 nr.633, april 1761 1/4 nr.14.
- 94 [1] Da Ahlefeldt i oktober 1756 fandt magasinernes tilstand betænkelig, opfordrede han generalkommissariatet til at forhandle herom med rentekammeret, hvorefter dette opnåede kgl. resolution om sagens henlæggelse indtil videre (Da.kopib.1756 16/10 nr.1080, 1756 19/11 nr.1349, K.O. 1756 16/11 nr.316). En mand som Numsen vilde selv have taget sagen op. [2] O.H.B.Konc. april 1757 5/4 nr.56. Til Marmorkirkens bygning afgaves alene 200 md.(konc... kgl.E.1757 2/3 nr.217). [3] Konc.kgl.E.1758 25/1 nr.

Side

- 96-97, 160 af 11/2, 444 af 26/4, 800 af 21/6. [4] O. H. B. 1756 Konc. decbr. nr. 168 af 21/12. Jfr. også smstds. 1758 febr. nr. 30 af 4/2. [5] Smstds. 1757, passim. [6] O. I. B. 1756, Sover 11/8. [7] O. H. B. 1756, Konc. april nr. 112 A af 15/4, juli nr. 181 af 24/7; jfr. Friis: Bernstorfferne og Danmark II, 264. "efterhånden afpresede han Staten over halvhundrede Tusind Rigsdaler, men lavede ikke en eneste brugelig Kanon". [8] O. H. B. 1757 Konc. septbr. nr. 89 af 10/9. [9] Smstds. 1757 maj nr. 16 af 5/5, oktbr. 1689 af 15/10. [10] Konc. kgl. E. 1759 30/5 nr. 721.
- 95 [1] Refer. S. 1757 19/1, referendum; 1758 4/1 nr. 13, 1/2 nr. 25, 11/2, Sollicitanten nr. 9, 15/2 nr. 20. [2] Eks. vis tilfældet Moser. . Rotterhofer 1763, bl. a. i Refer. S. [3] Konc. kgl. E. 1757 14/9 nr. 1123. [4] K. O. 1757 29/1 nr. 24. [5] Holm III, 1, 208 ff.; P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium. Kb. 1882, 95 ff.; Forestilling af 25/6 1759 fra J. H. E. Bernstorff (R. A. Bernstorffske papirer). [6] Konc. kgl. E. 1758 3/5 nr. 519 ff.
- 96 [1] O. I. B. 1758. Gähler 3/11. [2] Konc. kgl. E. 1758 nr. 941B og 1758 nr. 1097. Jfr. tillige bl. fl. konc. til Vorstrelung af 9/12 1758. [3] O. H. B. 1758 Konc. juni nr. 160 af 17/6. [4] Konc. kgl. E. 1759 31/3 nr. 440, indlæg. [5] Refer. S. 1760 24/12. Pro Memoria. Kongen var da syg.
- 97 [1] O. I. B. 1762. Bornemann 19/6, Schmidt 8/6. [2] Kommanderende general i Norge var i disse år Hans Jacob Arnoldt, d. 24/12 1758 og derefter Gustav Grüner fra 14/3 1759 til hans død 18/2 1763. Med den norske kommissariatstjeneste var det gået således, at det den 5/12 1740 tillodes generalkr. komm. Swertfejer at afstå sin stilling til justitsråd Jøachim Hein, for hvem der samme dag udfærdigedes bestalling som overkr. komm. (Kkc. Prot. 1740 nr. 1159). Han havde hidtil været kr. komm. og krigsbogholder. 21/9 1746 blev han generalkr. komm. (Kkc. reg. 1746 nr. 200). Han døde 1760 (formentlig 21/12), og i hans sted beskikkedes 21/1 1761 oberst Peter Deichman til generalkr. komm. (Konc. kgl. E. 1761, jan. nr. 63-64 af 21/1). 22/4 s. å. blev han generalmajor (K. O. 1761 nr. 190).
- 98 [1] O. H. B. 1759, Konc. novbr. nr. 54 af 10/11. Indlæg. Af de regelmæssige generalrapporter fra troppestyrken fremgår, at Rockstroh har ret, når han (III, 193) hævder, at både dengang og senere i tiden har man stærkt overdrevet omfanget af desertionerne. Over disse klages der egentlig kun i juli-aug. 1762 (O. I. B. 1762, St. Germain). [2] Konc. kgl. E. 1760 9/4 nr. 638. [3] O. H. B. 1760 Konc. juli nr. 129 af 19/7. [4] Generaladjutantstillingen var oprettet under den skånske

Side

- fejde, idet - som det hed - kongen vilde, at hans såvelsom generalernes ordrer skulde tilgå afdelingerne "durch gewisse creditirte personen", hvis navne kundgjordes for arméen. Det var 4 generaladjutanter og 8 generaladjutantløjtnanter (Krigskoll. Depeches 1677 nr. 781). Dette synes at være den første antydning af virkelig generalstab herhjemme. [5] D. B. L. VIII, 523. [6] Konc. kgl. E. 1760 26/3 nr. 519-520. Jfr. Refer. S. 1760 20/3 nr. 1. [7] O. H. B. 1759, konc. septbr. 15/9 nr. 194, indlæg. [8] D. B. L. IX 444. [9] D. B. L. XVI, 60. [10] D. B. L. XXI, 216.
- 99 [1] O. H. 1759 Konc. septbr. 194 af 15/9. [2] D. B. L. XX, 493. [3] Konc. kgl. E. 1760 nr. 1998-99. [4] Konc. kgl. E. 1762 marts B 98 og C 98. Om chefsskiftet tilgik der chefferne for samtlige kantonnerende regimente og batailloner fornøden meddelelse ved skriv, marts 1762 17/3 nr. 174. Det angives på koncepten at kun de tre vigtigste udfærdigelser er underskrevne af kongen selv, de øvrige derimod efter speciel kgl. befaling af overkrigssekretæren. [5] Smstds. marts 1762 10/3 nr. 88; nr. 9 af 3/3. [6] Smstds. februar 1762 A 46 af 10/2; marts 1762 A 12 af 3/3. [7] Smstds. januar 1762 nr. 122 af 30/1; marts 1762 nr. 16 af 5/3. [8] Smstds. maj 1762 12/5 nr. 67, indlæg.
- 100 [1] Smstds. septbr. 1762 1/9 nr. 5. [2] Vedel: Den ældre Bernstorffs Ministerium, 362. [3] Om et af sine projekter siger St. Germain (26/2 1763): "Je le lirai demain et aujourd'hui au grand maréchal et à Mr. de Bernsdorff après quoy il serat remi au roy..." (Da, mag. 6, IV, 40). [4] Friis: Bernstorffske Papirer II, 3-11.
- 101 [1] Trykte forordninger 1763 3/8. [2] Konc. kgl. E. oktober 1763 nr. 219, Bestalling, se smstds. nr. 220 af 26/10. [3] Eks. vis K. O. 1763 nrr. 366-367. [4] Trykte forordninger 1763.
- 104 [1] Dets arkiv afleveredes til rentekammeret (Ty, kopib. 1705 14/7 nr. 424.). [2] R. K. II Kgl. Reskripter til... Stöcken 1679-81. [3] Aarsberetn. II, 228 ff. [4] Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1871, 151 ff. [5] Det blev Niels Larsen Rosing. Desuden var krigskommissær Emanuel Junge til generalkommissærens assistance ved afregningerne med hærens afdelinger. [6] I Danmark: Sjælland 1, Lolland Falster 1 (1690 slået sammen med Sjælland), Fyn 1, Jylland 2 (fra 1690 dog kun 1), Landkommissærinstitutionen ophævedes midlertidigt af besparelshensyn den 1/1 1694.
- 105 [1] M. R. VI f, nr. 3. Friis 1680-81, bil. 16. [2] M. R. VI f nr. 1, Braem 1683, bil. 212 A; nr. 2. Sehested 1681, bil. 112; nr. 3. Friis 1680-81, bil. til antegn. nr. 34; 1682, bil. 105.

Side

- [3] Indk. breve til... Stöcken, 6/2 1680, 29/10 1680.
 [4] Kgl. reskripter til... Stöcken 3/4 1680. [5] M.R. VI f. nr. 2. Sehested 1680 bil. 74.
- 106 [1] O. 30/8 1679. [2] smstds. 29/11 1679. [3] Krigs-
 sekr. indk. breve 3/11 1683. [4] R.E. 1679 23/8 nr. 191.
 [5] R.E. (16) 1679 nr. 1. [6] R.E. 1680 nr. 57, 1681 nr.
 118, 1682 nr. 18. I de successive skattebreve må der vist
 også ses et vidnesbyrd om, at man oprindeligt kun regnede
 med rent foreløbige forhold. [7] R.E. 1680 nr. 35,
 1681 nr. 102, 1682 nr. 182. [8] Krigssekr. indk. breve
 31/10 1683. [9] Aarsberetn. II, 228 ff.
- 107 [1] Christiansen II, 34. [2] Christiansen II, 37, 40.
 [3] smstds. 41, 45. [4] D.B.L. IV, 14 ff.
- 108 [1] Kr. sekr. indk. breve 13/10 1683. [2] Indk. breve
 til Brandt 1681-83 (Lambsdorf). [3] Avance (d. v. s.
 forskud) skulde landkommissæren "udi huer quartals tuen-
 de første Maaned lade betalle,... paa dend tredje Maaned
 udi huer quartal gifves ingen avance formedelst afreignin-
 gen da Vorder udferdiget, og ded som da betalt er Decorte-
 rit". (M.R. VI f. nr. 2 Sehested 1680, bil. 47). Dette var theo-
 rien, om praksis oplyser en ordre af december 1680 om af-
 regning med et regiment for tiden indtil 31. juli (smstds.
 bil. 56). Lønningsmåneden var på 32 dage, kvartalet på 96,
 derfor med stadigt skiftende datoangivelser. En specifika-
 tion over kvartalerne 1680-1707 findes bag i "Protocoll
 over Kongelige Reglementer 1685-90, Lit. G.". [4] Jfr.
 eks. vis Indk. breve til Brandt 30/11 1682 (Meldrum).
 [5] Instructioner og Ordonnancer I.
- 109 [1] Kr. Konc. kgl. E. 1683, ureg., liggende mellem nrr. 1236
 og 1237. [2] De enkelte udfærdigelser af samme reglement
 kan være differerende. Der blev hyppig "glemt" noget.
- 110 [1] Jfr. Christiansen II, 567. [2] K.O. 1683 nr. 1.
- 111 [1] Smstds. 1683. Ureg. genpart. Tillige optaget i "Regi-
 stratur ofuer alle Kongl: Befalinger 1683-94". [2] K.O.
 1683 nr. 2, original. [3] d. v. s. de til en fæstning sær-
 ligt knyttede tropper.
- 120 [1] Et senere reskript af 14/8 1683 indskærpede, at alle
 generalkommissariatets assignationer, landmilitiens beta-
 ling alene undtaget, skulde lyde på Zahlmesteren, "oc ingen
 anden" (K.O. 1683 nr. 83). [2] Samtidig med nyordningen
 i Danmark var der for Norge fastsat 2 landkommissærer
 (søndenfjælds resp. nordenfjælds). Overkrigskommissær
 Hans Kaas vedblev dog at fungere indtil 23/1 1683, en rime-
 lig overgangsforanstaltning. Bogholderen Hans Hansen blev
 landkommissær søndenfjælds, men da man i 1685 fandt det
 nødvendigt at genoprette overkrigskommissærembedet,

Side

- overtog han dette. Han fik 1686 våbenbrev under navnet Rosencreutz. [3] Da. Saml. 2, V, 112. Jfr. resolution af 26/5 1683 på en fra Gyldenløve indkommen memorial (Registratur 1683 nr. 787. Kkc. I. S. 1683 nr. 398).
- 121 [1] Registratur aller aus der Königl: Kriegs Cantzley expedirten Sachen, 1683 nr. 635. [2] Kkc. I. S. 1683 nr. 310. [3] K. O. 1683 nr. 8. [4] M. R. VI f, nr. 1 a. Braem bil. 1683 nr. 21, 22, 1684 nr. 30-34, 1685 nr. 121. [5] Bogholder Niels Justesen havde i mellemtiden været amtskriver over Vordingborg og Møns amter (Henry Bruun: Danm. s Amtsforvaltere 19). [6] M. R. VI f, Braem bil. 1683 nr. 169, 1684 nr. 184, 1685 nr. 73.
- 122 [1] Krigssekr. indk. breve 29/10 1684. [2] Registratur aller aus der Königl: Kriegs Cantzley expedirten Sachen 1683 nr. 910.
- 123 [1] Den danske protokol (kopibog) overgik i 1685 til søetatens kommissariat (Corresp. Protoc. Lit. L, fol. 93 1/2 1694) og findes formentlig ikke mere. [2] M. R. VI f, nr. 3a Friis 1683, bil. 35.
- 124 [1] K. O. 1683 nr. 3. [2] Jfr. Registratur aller aus der Königl: Kriegs Cantzley expedirten Sachen 1683 nr. 636. [3] Kkc. I. S. 1683 nr. 297. [4] Registratur... 1683 nr. 647.
- 125 [1] K. O. 1683 21/4 nr. 15. [2] Smstds. 1683 nr. 17. [3] Smstds. 1683 nr. 18. [4] Konc. kgl. E. 1683 nr. 957. [5] Smstds. 1683 nr. 958, Harboes koncept. Ved denne en samtidig genpart med angivelse "Glückstadt den 20. juli" - men da var kongen i København. Registraturen har for dette nr. og for 1683 nr. 957 igen afvigende datoangivelse. [6] I efterfølgende korte sammendrag er kun enkelte forhold af særlig interesse gengivet fuldstændigt efter den tyske tekst.
- 126 [1] d. v. s. orden.
- 127 [1] Tydsch Protocol Nr. 1 19/7 (Meldrum). - Krigssekr. indk. breve 20/7 (Elnberger). [2] Registratur 1683 22/5 nr. 769. Patent wegen verübter insolentien uf dem Marche... [3] Krigssekr. indk. breve 31/10. [4] Konc. kgl. E. 1683 25/9 nr. 1260. [5] K. O. af 20/10 1683, ureg. Konc. kgl. E. 1683 nr. 1323. [6] Konc. kgl. E. 1683 20/10 nr. 1322.
- 128 [1] M. R. VI f, nr. 16. Landkasse 1683, bil. 102. [2] Kkc. I. S. 1683 nr. 475. [3] M. R. VI f nr. 16. Landkasse 1683 bil. 196; 1684 bil. 185, 188, 221. Detlef Neve var broder til renteskriver Johan Neve. [4] Smstds. 1684 bil. 247, 253. [5] Krigssekr. Indkomne breve 3/10, 13/10 1683 (Mejer). [6] Smstds. 19/7 1683 (Neve). Han var vist også broder til renteskriveren.

Side

- 129 [1] Da. Mag. 5, V, 327. [2] Krssekr. indk. breve 13/10 1683. [3] Krssekr. indk. breve 31/10 1683. Det følgende er, hvor ikke andet angives, bygget på Mejers breve 1683-84. [4] 12/1 1684. [5] d. v. s. lønningsudbetalingerne. [6] 26/3 1684, jfr. 2/4. [7] 30/1, 23/4, 22/10 1684.
- 130 [1] Krsekr. indk. breve 1684 (Liewens). Det skal dog oplyses, at afdelingen den meste tid havde været indkvarteret hos bønderne. [2] 30/4 1684. [3] smstds. 1684 7/3, 25/3 (A. Harboe), 29/3 (Junge), 3/7 (Elnberger), 10/7 (Duncan). [4] 23/4 1684. [5] smstds. 20/4 1684, men brevet er henlagt under "august" måned (da Harboe øjensynlig har haft brug for det - jfr. nedenfor). [6] 7/12, 12/12, 15/12 1683, 19/1 1684. [7] 12/12 1683. [8] Jfr. bl. m. a. K. O. 1684 nr. 276. [9] 28/11 1683. [10] 21/11 1683. [11] 23/1 1684. [12] 22/3 1684.
- 131 [1] Bestalling som sådan fik han 6/5 1684 (S. R. 1684 nr. 150). [2] Fornemste Bestallingsprotocoll (nr. 19) fol. 71 5/6 1684. [3] 25/10 1684. [4] 29/10 1684. [5] 18/12, 20/12 1684. [6] M. R. VI f, nr. 16. Landkasse 1685, bil. 175.
- 132 [1] Jfr. brev af 10/2 1685 samt et udateret brev (jan. 1685?) fra Johan Hugo Lente (Chr. Lentes arkiv). [2] Krsekr. indk. breve 1684 12/1, 26/1, 30/1 (Mejer). K. O. 1684 nr. 184 og ureg. af 11/11 1684; Correspondentz protocoll nr. 2, 5/2, 12/2 1684 m. fl. st. [3] 27/9 1684. [4] Jfr. bl. a. Krsekr. indk. breve 28/12 1683 (Vegrslef), 3/10 1684 (Ernesti). [5] 5/11 1684. [6] 26/1 1684. [7] Kkc. I. S. 1684 nr. 205. [8] Krkc. Reg. og Prot. over G. C. sager 1684 nr. 90. [9] K. O. (til G. C. og kammerkoll.) ureg. 25/3 1684. [10] Kkc. Reg. 1684 nr. 161; K. O. 1684 nr. 233. [11] K. O. 1684 nr. 244.
- 133 [1] K. O. 1684 nr. 244, 1684 nr. 260. [2] Kkc. Protocoll ofver. Sager til General Commisariatet, 1685 nr. 57.
- 134 [1] Kkc. Prot... 1685 nr. 55 og 56. [2] D. B. L. VI, 285. [3] Kkc. Prot... 1685 nr. 59-61, 63-73, 75. [4] M. R. VI f nr. 1a. Braem 1685 bil. 121. [5] Der er lige så lidt her, som før eller i den påfølgende tid, regnet med de udenlandske subsidier. De synes i den begrænsede udstrækning de kom landetaten til gode, at have været anvendt til materielindkøb og til hvervning.
- 135 [1] M. R. VI f nr. 1a. Braem 1685 bil. 3, 47. [2] (G. C.) Correspondentz Protocoll Litr. A, 3. [3] (G. C.) Correspondentz Protocoll No. 3, 91. [4] Litr. A, 92 No. 3, 41.
- 136 [1] Registratur over kgl. Befalinger - til General Com-

Side

- missariatet fol. 459 nr. 36. - En noget lignende redaktion i "Uddrag af Generalkommissariatets kgl. Befalingsbøger 1679,1729 (begge i søetatens arkiv). [2] Der er, mærkeligt nok, ikke truffet spor af, at man har tilskrevet ham om forandringen. Brandt synes i nogen tid at have været uvis, om han vilde fortsætte eller ej. (Prot. no. 3, 7/4 (Junge)). [3] Prot. no. 3, 11/4 (Junge). [4] Jfr. hans, også om kommissariatsforholdene, oplysende breve til Chr. Lente, med hvem han var beslægtet, og hos hvem han tidligere havde været sekretær (Chr. Lentes arkiv).
- 137 [1] Og af hele dette arkiv er vist nu kun bevaret to tynde læg: "Register beym Protocol", d. v. s. et meget summarisk register over udfærdigelser i tiden 25/9-30/11 1683. - De er nu henliggende i "Tydsch Protocoll No. 1." [2] M. R. VI f nr. 16. Landkasse 1685 bil. 80, 81. [3] Kongebref Bog 1685, No. 16 af 28/8. [4] M. R. VI f nr. 1 a. Braem 1685 bil. 185. - Jfr. søetatens reglement 1686 "Betiente ved Holmen". [5] K. O. 1685 nr. 24. [6] M. R. VI f nr. 2. Monrad 1689 bil. 23, 24, 235. [7] Instruktionens pkt. 1. [8] Prot. No. 3, 28/4 1685.
- 138 [1] Denne, gennem årene fortsatte uskik synes også at have været øvet over for rentekammerets sager, thi der indskærpedes det senere, at intet måtte afgøres uden samtlige deputeredes vidende (Christiansen II, 61). [2] Kkc. Prot. ofver Sager til Gen. Comm. 1685 nr. 133.
- 139 [1] Brandt har yndet at administrere fra sit normale kontor i rentekammeret og ladet Clauson møde og assistere sig her, medens de to andre deputerede samtidig arbejdede i selve generalkommissariatet. [2] Kkc. Prot. ofver.. Sager til Gen. Comm. 1685 nr. 242, 248, 254; - K. O. 1688 nr. 23, 145. 1689 nr. 36 samt ureg. af 8/2 og 21/7. [3] M. R. VI f, nr. 3 a, Friis, 1686, bil. 151. - Nr. 2, Monrad 1686 bil. 152-1687, bil. 110, 111. - Nr. 1a, Braem 1688 bil. 145. [4] M. R. VI f nr. 16, Landkasse 1685 bil. 59, 65. - Nr. 1a, Braem 1688 bil. 22 - 1689 bil. 28, 44, 129. [5] De under foretagendet mod Hamburg udgåede kgl. ordrer er naturligvis ikke medregnet her. [6] Juni-aug. 1689 var Sehested dog ude med flåden (jfr. bl. a. Kkanc. Indk. sager, søetatens vedk. 1689 nr. 343 o. ff.). [7] Teutsches Protocoll. . bey der Attaque der Stadt Hamburg. [8] M. R. VI f nr. 34. Pengeregnskab; nr. 35. Proviant- og Magasinregnskab. [9] I det første kvartal af 1689 fik han endda sin lønning ved rentekammeret, som renteskriver. Z. 1689. Hoff-Estaten fol. 15.
- 140 [1] M. R. VI f nr. 2, Monrad 1687 bil. 97. [2] Christiansen II, 52, 563 ff, 623 ff. [3] K. O. 1685 3/2 nr. 314.
- 141 [1] Kkc. Prot... til de deputerede 1686 nr. 17, 48, 51, 132, 172.

Side

- [2] Exped:n bey der Attaque der Stadt Hamburg 10/7; Kkc. Prot. nr. 115, 135, 159. [3] M. R. VI f nr. 16. Landkasse 1685 bil. 255. [4] Et ganske lignende brev til en jysk landkommissær: Lit. B 24/11 1685 (Friis). [5] Prot. Lit. A. 69 ff. [6] Lit. A. 6/6, 20/6, 27/6, 30/6, 4/7, 22/8, 8/9, 15/9 1685.
- 142 [1] Lit. A. 18/5, 18/8, 19/9 1685. [2] Lit. A. 4/8, 11/8, 22/8, 2/10 1685. Lit. B. 7/11, 28/11, 8/12, 22/12 1685. [3] Lit. A. 24/8 1685. [4] Lit. A. 18/8 1685. [5] M. R. VI nr. 1 a, Braem 1685, bil. 176. [6] Ksekr. indk. breve 1685 1/8 (Crane). [7] Smstds. 1689 17/12 (Crane). [8] Lit. A. passim. Prot. No. 3 22/8. [9] Kkc. Prot. 1686 nr. 21.
- 143 [1] Smstds. nr. 55. [2] Kkc. Prot. 1686 nr. 83. [3] (G. C.) Dansche Correspondentz Protocol Lit. A-H (Tysk) Correspondentz Protocol No. 3-8. [4] K. O. 1687 nr. 89. Kkc. I. S. 1687 nr. 308. Krsekr. indk. breve 1687 15/7 (Scholten). [5] Kkc. I. S. 1690 nr. 38.
- 144 Lit. B 24/11 1685 (Friis): "P. S. for alting saa hielper oð af med denne plage". [2] Instruktionen af 1680, se Årsberetn. II, 228 ff. [3] G. C. 1683-93. Indk. breve (23/12 1686). [4] K. O. 1689 nr. 39. [5] I 1685-92 blev volden uden om Christianshavn opført. [6] K. O. 1687 nr. 102. [7] M. R. VI f nr. 37. Regnskab for fæstningsbygningen ved Oldesloe; Kkc. I. S. 1690 nr. 6; K. O. 1690 nr. 39 Lit. A. [8] K. O. 1688 nr. 95, 107, 112, 114, 128, 129, 132, 138, 149 samt ureg. af 27/10. [9] K. O. 1688 18/12 nr. 148. [10] Smstds. 1689 8/1 nr. 4. [11] Smstds. nr. 6, 8, 10, 35, 38, 53.
- 145 [1] Smstds. nr. 35. [2] Smstds. nr. 68. [3] D. B. L. XV 446. [4] Kkc. Reg. G. C. 1689 nr. 154. [5] Lit. G 11/6 1689 no. 8, 15/6, 9/7 1689. [6] Denne havde opnået genansættelse i generalkommissariatet (Z. 1687. Militien, fol. 6), var altså nu med i Holsten og afgik om efteråret til England som kommissariatsskriver ved auxiliærkorpset (Lit. H. 21/9 1689. Z. 1689. Militien fol. 23). [7] M. R. VI f nr. 33. Penge-, Mag. - o. fl. Regnskaber fra Holsten. 1689 (Junge). [8] M. R. VI f nr. 3 a. Friis 1689 bil. 233. [9] M. R. VI f nr. 16. Landkasse 1689 bil. 81. [10] Prot. nr. 8, 1689 24/8, signering af Brandt og Mejer. [11] Bricka XIV, 181. [12] Udkast til (eller genpart af) instruktioner for begge, i Kkc. Instruktioner og Ordonnancer II nr. 47 og 48. - Rosenheim døde i Dublin 1690 (Kkc. I. S. 1691 nr. 203); Junge blev 1690 afløst af kommissær Wichman-Hansen (K. O. 1690 31/5 nr. 32), kom hjem, men døde 10/5 1692 (Rüset og Bobé: Stamtavler X, 308).

Side

- 146 [1] O.I.B. 1689 12/10, 15/10, 6/11.
- 147 [1] Det er karakteristisk, at ingen af disse skrivelser er at finde i generalkommissariatets kopibøger. De må henføres under Brandts udstrakte udenomskorrespondance. [2] Af M.R. VI f nr. 17. Landkasse 1689 fol. 58 fremgår, at dette forskud var på 3088 rd. 9 s. Kommis-særens årsløn var iflg. reglementet 800 rd. [3] O.I.B. 1689 jan. og febr. (Amthor). [4] Smstds. 17/7 1689 (Bieg). [5] G.C. Indkomne Breve 1690 (G.I. Wodroff). [6] K.O. 1689 nr. 80, 99, 101, 103. [7] Kkc. I. S. 1690 nr. 37, 38.
- 148 [1] Smstds. nr. 38. [2] Kongens dagbog (Nyt hi. ti. I, 507-11). [3] K.O. 1690 nr. 24. Lit. A. [5] Nyt hi. ti. I, 508. [5] K.O. 1690 nr. 30. Lit. A. [6] 29. jan. 1689 havde iøvrigt Sehested gentaget sit andragende i en aller- underd. memorial om flådens tilstand (Kkc. Geheime Reg. 1689-92, nr. 1). [7] Kongens dagbog. Nyt hi. ti. I, 511.
- 149 [1] En udateret og usigneret opgørelse, der angives at være lagt til grund for repartitionen i april kvartal 1686, har kongerigets bekostning i 1686 lig 610263 5/12 rd. (M.R. B. a. nr. 71 a. Kopi af Repartitioner) - altså noget mindre end 2/3 (c. 653000 rd.). Hertil skal jo så lægges uforudsete udgifter samt værdien af udskrevne naturalier. [2] S. T. 1690 nr. 45. Original i K.O. 1690 nr. 1. [3] S. T. 1690 nr. 46. Original i K.O. 1690 nr. 2. [4] S. T. 1690 nr. 268, 269. Original i K.O. 1690 nr. 65.
- 150 [1] K.O. 1690 nr. 5. [2] Smstds. 1690 nr. 6.
- 151 [1] forfatning.
- 152 [1] K.O. 1690 nr. 7. [2] egenskab.
- 153 [1] Se "Kong Christian den Femtes Forordninger" 1683-99, 483. [2] Begge i K.O. 1690 nr. 29. Lit. A. [3] K.O. 1690 nr. 8.
- 156 [1] Vagtbygningerne. [2] Stråsække.
- 159 [1] K.O. 1688 8/1 nr. 1. [2] O.I.B. 1689 10/12. [3] Be- mærk reservationen i instruktionens pkt. 2. [4] O.I.B. 1690 6/3. [5] D.B. L. XV, 446. [6] S.R. 1687 nr. 113.
- 160 [1] S.R. 1690 nr. 198; S. T. 1690 nr. 267. [2] Christiansen II, 141. [3] K.O. 1690 nr. 43, indlæg. [4] Refer. S. 1709 1/11 nr. 23; M.R. VI. f nr. 2, Petersen 1691 bil. 72. [5] Han opføres endnu i danske militærreglement 1690, udgået 25. januar, som kommissariatsskriver. [6] Han havde tid- ligere været kopist i danske kancelli (Memorialer 1710, Seidelin 17/3). Om ham se tillige Bricka XV, 527. [7] M.R. VI f nr. 2, Monrad 1690 bil. 131 ff., 201. [8] K.O. 1692 nr. 83. [9] Smstds. 1693, ureg. af 27/5, Wodroffs "Abrechnung"; jfr. K.O. 1694 nr. 11.

Side

- 161 [1] Z. 1690, militien, ref. bil. 18-29, 314; - 1691, militien, ref. bil. 2. [2] Z. 1690, militien, ref. bil. 18-29. [3] M. R. VI f nr. 2, Monrad 1690 bil. 135. [4] M. R. VI f nr. 2, Petersen 1693 bil. 54. [5] M. R. VI f nr. 2, Monrad 1690 bil. 136, 137. [6] M. R. VI f nr. 1a. Braem, 1690 regnskabet, 23. [7] M. R. VI f nr. 2, Monrad 1690 bil. 129, 130 og nr. 2. Petersen 1693 bil. 54. [8] M. R. VI f nr. 2, Petersen 1693 bil. 54. [9] smstds. bil. 69. [10] Desuden den private skriver David Løseke, med maa- nedsløn 8 rd. (M. R. B. a. nr. 64. Specifikation af 16/9 1693, sign. Wodroff).
- 162 [1] Correspondance eller Missive Protocoll, fol. 94, 109, 117, 119, 121, 131, 140. [2] M. R. VI f nr. 3b Hofman 1690 bil. 62; 1691 bil. 156; nr. 2, Petersen 1691 bil. 65. [3] M. R. VI f nr. 3 b. Hofman 1691 bil. 223. [4] M. R. VI f nr. 2, Monrad 1690 bil. 166.
- 163 [1] Smstds. bil. 202. [2] M. R. VI f nr. 1 a. Braem 1692 bil. 178, 184. Nr. 2, Monrad 1690 bil. 165. [3] M. R. VI f nr. 1 a. Braem 1690 bil. 24. - Nr. 2, Monrad 1690 bil. 121. [4] M. R. VI f nr. 2, Monrad 1691 bil. 25. [6] Forandringen skabte nu som tidligere vanskeligheder vedrørende bogføring og arkivalier. Endnu under 22/3 findes i den tyske protokol (nr. 10, fol. 84) optaget en skrivelse, signeret Sehested, 25/4 måtte Brandt afkræve Niels Justesen "Huad Protocoler, Brefue, Documenter... eller andet hand hafuer som Vedkommer Land Estaten". (Bræmers Correspondance Protokol). [6] Sjøetaten. Gen. Kommissariatet. Kgl. resol. 1690 nr. 10. [7] K. O. 1690, ureg.
- 164 [1] En anden, af Brandt i april 1690 udfærdiget repartition regner med en hovedsum på 1047454 rd., hvoraf fra Danmark ca. 465000, Norge ca. 71000, fyrstendømmer og grevskaber ca. 512000 rd. (Kkc. Geheime Expeditioner 1689-99). [2] K. O. 1690 25/11 nr. 90. [3] M. R. VI f nr. 1 a. Braem 1690 bil. 153 af 31/5. [4] M. R. VI f nr. 1 a. Braem, 1690 regnskabet s. 11 bil. 49; 1692. Repartitioner m. fl. st. [5] M. R. VI f nr. 1 a. Braem 1690 regnskabet, 9. [6] Smstds. bil. 49. [7] Smstds. 1691, regnskabet, 32.
- 165 [1] Smstds. bil. 128, 129. [2] M. R. VI f nr. 2. Monrad 1690 Antegnelser post 22. [3] Z. 1691. Antegnelser. [4] formentlig lønningsmåneder. [5] K. O. 1690 nr. 61. [6] M. R. VI f nr. 1 a. Braem 1690 bil. 100, 101. [7] Smstds. 1691 bil. 115. [8] Smstds. bil. 105. [9] Smstds. bil. 136. [10] Corresp. Prot. Lit. J. 7/3 1691. [11] M. R. B. a nr. 71a Det skal anføres, at heri regnedes ydelserne præsteret med ca. 2/3 fra kongeriget, ca. 1/3 fra fyrstendømme og grevskaber.

Side

- 166 [1] Andetsteds i opgørelsen angives 489904 rd. Man griber undertiden af tvivl, om samtiden overhovedet har vidst besked. Jfr. også skrivelse af 3/5 1690 til overkrigskommis- søren i Holsten (G. C. Ty. kopib. nr. 10, fol. 137). [2] Jfr. Nyt hi. ti. II K. Christian den Femtes Dagbøger 1691. - 1. oktober, 234, 15. oktober, 236. [3] Christiansen II, 57-92.
- 167 [1] Kkc. I. S. 1690-92 og K. O. 1690-92 passim. [2] K. O. 1690 nr. 30. [3] Kkc. I. S. 1692 nr. 5. [4] K. O. 1692 nr. 3. [5] Christiansen II, 100, 820. [6] M. R. Ba. nr. 70 c. Repartition for Militær-Etatens Afregninger.. 1692.
- 168 [1] Jfr. bl. a. Kkc. I. S. 1693 nr. 122, 316, 414. [2] Årsber. VI, 260. Kong Christian Vs egenhændige dagregister 14/1 1692. [3] Da. kopib. Lit. K. [4] M. R. VI f nr. 1 a. Braem, 1693 bil. 120. [5] M. R. VI f nr. 2. Petersen 1693 bil. 26. [6] Christiansen II, 99, 104. [7] Kkc. I. S. 1692 nr. 376. [8] K. O. 1692 9/4 nr. 32. [9] Smstds. 1693 29/4 nr. 23. Instruks i Ty. kopib. nr. 16 fol. 5 ff.
- 169 [1] "Herr geheimer Raht Brandt wirdt nicht mit gehen, sondern in Copenhagen bleiben, so ihm nicht Lieb ist." Margarethe Lente 18/7 1693 (Chr. Lentes arkiv). [2] De hidtil benyttede danske og tyske protokoller forblev i Køben- havn, men er ikke førte under Mejers fraværelse (juli-novbr. 1693). Bræmers bevarede korrespondanceprotokol var udskre- vet en måned forinden, og en fortsættelse er mulig gået tabt. En "Copie Bog over Expeditionen" giver indblik i virksomhe- den sommeren 1693 i Seidelins kontor, derimod synes den tilsvarende tyske (Wodroffs kontor) nu ikke mere at eksistere. [3] K. O. 1693. [4] I 1693 blev han titulær etatsråd. D. B. L. XV, 447.
- 170 [1] Kkc. Commiss:ts protocoll 1691 17/4 nr. 93.
- 171 [1] K. O. 1694 nr. 1, orig. [2] Kkc. komm:ts protokol 1694 nr. 34 og 35. S. T. 1694 nr. 29. Sidstnævnte synes at vise at redaktionelt forlæg har foreligget fra krigskancelliet og kun- de dermed vidne om samarbejde mellem Moth og Harboe. [3] Krcanc. komm:ts protokol 1694 nr. 33.
- 172 [1] Krcanc. Registratur over udfærdigede Sager 1694. [2] Krcanc. kommissariatsprotokol 1694 nr. 38. [3] Jfr. tillige nedenstående instruktions pkt. 13. [4] De findes alle optaget i Bricka: Biogr. Lexikon, Oluf Hansen dog kun i Bricka¹. [5] K. O. 1694 nr. 2, orig.
- 182 [1] Se Kkc. I. S. 1696 nr. 234. [2] Årsberetn. VII, 11. 28/3 1693.
- 183 [1] Det kan straks siges, at general Plessen ikke fandt sig i således at blive skubbet til side. Den 10/3 1694 ses der at være udfærdiget et kgl. reskript til ham om "tillige med de

Side

- deputerede Ved Land= og Sø=Estaten at underskrive hvis breve... National Veßenet angaaende herefter maatte udstedis." (Kkc.Reg. over udfærdig. Sager 1694). I den følgende tid træffes han lejlighedsvis som medunderskriver - men deputeret var han ikke. Hvad Braem angår, da ses han ikke at have deltaget i noget kommissionsmøde, han må udelukkende have holdt sig til sin virksomhed ude i provinsen. [2] G.C. Forplejnings-Ordonnantser m. m. II. [3] K.O. 1694 nr. 8.
- 184 [1] Z. 1694. Land Mil. Est. ref. bil. 28, 29, 38. [2] K.O. 1694 nr. 43. [3] Smstds. 1694 nr. 11. [4] I alm. efter milit. reglt. 1695. De mangelfulde oplysninger skyldes, at bogholderens kassebog og zahlkassens regnskabsbilag ikke længere eksisterer. [5] Kkc.kommissariatsprotokol 1694 nr. 249. [6] Smstds. 1696 nr. 12. [7] M.R. VI f nr. 1 a. Braem 1690 bil. 130. [8] Mil. reglt. 1695. [9] 30/12 1699 fik han bestalling som krigskommissær i Jylland (Bestallings... Protocoll 1 b). [10] Kkc. ureg. I. S. 1699. C-E. [11] K.O. 1690 nrr. 43, 56. [12] G.C. "Land Etatens Commissariats Protocol over indkomne og udgående Breve, Resolutioner oc Anordninger", nr. 1-7, 1694-99.
- 185 [1] Anf. sted 10/1 1698. [2] O. I. B. 1698 17/9. [3] Tage-Register 358. Sehested er sidste gang fundet som deltager i kommissariatsmøde 7/10 1698. [4] d. v. s. godkendelsen af nyhvervet mandskab.
- 186 [1] anf. sted 29/6 1695. [2] I septbr. 1694 fulgte f. eks. Juul, Moth, Harboe og Mejer kongen til Holsten, medens Brandt og Hansen (og Sehested?) forblev i København. I maj-juni 1697 var det Juel, Harboe og Mejer, der ledsagede kongen. De havde med sig Wodroff og Seidelin. Brandt og Hansen forblev i København, og her var også Bræmer. [3] G.C. Land Etatens Commissariats Protocol No. 2, p. 1.
- 187 [1] Der er foruden mødeprotokollerne bevaret kopibøger fra det danske og det tyske kontor samt ryttergodskontoret. Over indg. sager foreligger registraturer eller ekstrakter fra samtlige kontorer, men af sagerne selv synes kun de kgl. ordrer bevarede. Blandt det tabtgåede må navnlig beklages bogholderkontorets korrespondance- og kassebøger. [2] Commiss. prot. 7/4 1697. [3] smstds. 17/2, (19/2), 24/2 1694. [4] smstds. 5/3 1694. [5] smstds. 2/8, 10/8 1695. [6] smstds. 18/8 1694. [7] smstds. 28/3 1695. [8] smstds. 13/8 1694; K.O. 1694 nr. 10. [9] Jfr. Comm. prot. 23/12 1695. [10] Da. kopib. A nr. 99 af 26/2 1694. Bilagene synes ikke længere at eksistere. [11] A nr. 196.
- 188 [1] Da. kopib. B nr. 45. [2] Naturligvis for at kunne holde brødbagningen i gang. [3] Militaire Regnskabssager, Nr. 1-3, 23/2 1695, 21/3 1696, 23/2 1697, 12/3 1698, 25/2 1699.

Side

- [4] Bag indberetningernes glatte ord skjuler der sig dog sikkert mange friktioner. 2/4 1695 klagede kommandanten på Kronborg over, at da han, efter mange andragender, endelig havde opnået at få assignation på lønningsavancen for det forløbne kvartal 26/10 1694 - 28/1 1695 og derefter henvendte sig til oppebørselsbetjenten, meddelte denne ham, at han først ult. maj eller i juni vilde have de nødvendige penge i sin kasse! (O.I.B. 1695, v. d. Pfordten). [5] Jfr. Christiansen II, 567. [6] ved benyttelse af beregningen, Christiansen II, 589.
- 189 [1] K. O. 1898 nr. 6, 48. [2] Smstds. 1698 nr. 21, 23; Instruktion se Ty. kopib. 1698 21/5 nr. 375.
- 190 [1] Landetatens kommissariatsprotokol nr. 7, møderne 28/8 - 1/9 1699. [2] Z. 1700, Hoff-Et., ref. bil. 76 (Brandt); L. Mil. Et. ref. bil. 76 (Harboe). Hoved Bog over Militiens Tractamente 1699, fol. 180. [3] Kkc. Prot. 1699 nr. 181. [4] Landet. komm:ts protokol. [5] Topsøe Jensen og Marquard:Office-rer i den da. - no. Søetat. I, 681. [6] Christiansen II, 119. [7] K. O. 1699 nr. 39. [8] Smstds. 1700 nr. 65; Kkc. Prot. 1700 nr. 562. [9] Bestalling som sådan 6/1 1700 (S. R. 1700 nr. 5). [10] Bestalling som sådan 8/1 1700 (S. R. 1700 nr. 7). [11] Må have fået denne titel i første halvdel af juli 1700. [12] D. B. L. I, 117. [13] Bidrag I, 388. Mon ikke på grundlag af hans egne breve? [14] Nationalmuseet: Danmarks kirker. Sorø amt, Nordrup, 511, ligkisteplade. [15] Som omtalt under krigskancelliet har der aldrig foreligget noget militærreglement for året 1700. 9/1 1700 befalede derimod kongen kommissariatet at konferere med de deputerede for finanserne om "reglementets indrettelse for militair Estaten for det Aar 1700." Der skulle regnes med, såvel at freden bevaredes, som at krig blev nødvendig. Udfærdigelse in duplo skulde underskrives af alle og indsendes til kongen (K. O. 1700 nr. 4).
- 191 [1] d. v. s. mødeprotokollen. [2] Da. kopib. 1704 nr. 710. [3] Kkc. Prot. 1704 26/2 nr. 218-219; Landetatens komm. protokol 4/7 1705. [4] K. O. 1707 nr. 57, 64; Da. kopib. 1707 2/4 nr. 459, 460. [5] Ofte afbildet, således i Bruun: Kjøbenhavn II, 433 og "Den danske Centraladministration", 24, 26. [6] Ty. kopib. 1716 13/11 nr. 863 og 31/12 nr. 949 godtgør, at det var Marcantonio Pelli, der havde opførelsen i entreprise. Broderen Domenico arbejdede fortrinsvis i hertugdømmerne.
- 192 [1] Da. kopib. 1709 23/7 nr. 593; K. O. 1709 nr. 44. [2] Bogholderkontorets arkiv fra disse år er ikke bevaret, rytterkontorets er ganske overvejende dansk. [3] Landetatens kommissariatsprotokol 24/9 og 30/9 1704. [4] Militærreglementet 1710. [5] 12/3 1700 var det blevet befalet, ugentlig til

Side

- kongen at indsende tabellarisk ekstrakt af alle indgåede, ekspederede, udsatte og henlagte sager (Kkc. Prot. 1700 nr. 337). Dette er senere ændret til månedlig indsendelse, men tidspunktet herfor er ikke fundet. Udfærdigelsen påhvilede Seidelins kontor. I december 1710 blev indsendelsen af de nævnte månedsekstrakter indskærpet (T. K. Inländ. reg. 1710 19/12).
- 193 [1] Kkc. Prot. 1699 29/8 nr. 28. [2] Smstds. nr. 111 og 188. [3] Smstds. nr. 343. [4] Smstds. nr. 378. [5] Krkanc. Geheime Protocoll nr. 5 af 17/10 1699. [6] Margarethe Lente 11/6 1695 (Chr. Lentens arkiv). [7] Johan Hugo Lente 18/6 1697 (Chr. Lentens arkiv).
- 194 [1] Christiansen II, 118. [2] Kkc. Prot. 1699 11/11 nr. 348. [3] Smstds. 1699 31/10 nr. 297. [4] d. v. s. Eders Nædes. [5] Denne Lentens oprædten overfor Plessens betroede mand kunde synes usandsynlig, men måske har Lentens hjerte ikke banket særlig varmt for Plessen, efter at denne i Nederlandene havde stillet ham i skyggen og tilendebragt de hidtil skæbende og resultatløse forhandlinger. [6] Kkc. Prot. 1699 31/10 nr. 296. [7] For den gamle, erfarne Reinhold Mejer var dette sidste punktum jo nok det eneste, der havde interesse.
- 195 [1] Et selvopfundet udtryk, der skal dække over manglende viden. [2] Således behandlede altså det vanskelige problem i mønstringerne. [3] = meddelt. Udtrykket havde dengang noget kraftigere betydning end nu. [4] d. v. s. rekvirere, beslaglægge. [5] Som kuriosum kan oplyses, at rejsepasset for ham og medhavende kommissariatsbetjente lød på afgivelse af 8 forspandsheste og 14² bøndervogne (Da. kopib. L 1699 nr. 1063). [6] Memorialer 1699, Mejer 25/11. [7] Tyske kontor lededes i Wodroffs fraværelse af hans "Fuldmægtig" Daniel Ditlev Dreeßen.
- 196 [1] K. O. 1700 ureg. af 30/6 og ureg. af 19/8. [2] M. R. VII g 9. Holstenske magasinregnskaber 1700. Personlig udfærdigelse 27/8 1700. Memorialer 1700. Indlæg af 10/7 i klage fra greve C. D. Rantzau. [3] Bidrag I, 247 ff. [4] O. I. B. 1700, særlig 30/3. [5] Da. kopib. M 1700 3/2 nr. 231, 1700 6/2 nr. 248. Jfr. Lente til hertugen 3/2 og endelig denne til Lente 14/2; "Ie la supplie de parler a Sa Majesté qu'on ordonne le Payement un Officiers, car ils sont dans la dernière misere." (O. I. B. 1700 - resp. hertugens papirer 1699-1700). [6] Således må vist en ytring af Lente forstås i brev af 4/7 1700 til Wodroff (O. H. B. Konc. 1699-1702). [7] Da. Kopib. M. 1700 nr. 738. [8] M. 1700 nr. 308. [9] N. 1700 nr. 32. [10] N. 1700 nrr. 307, 422, 447. [11] N. 1700 nr. 546. [12] Maj 1710 hævdede generalkommissariatet over for kongen, at en generalkommissariats-

Side

- deputeret ved armeen "alleine von Ewr. Königl: May:st eigenen und keines Generalen ordre dependiret...!" (Ty. kopib. 1710 2/5 nr. 873).
- 197 [1] Christiansen II, 119. [2] Ty. kopib. I 1702 2/5 nr. 361. [3] Kkc. Prot. 1700 11/5 nr. 703. [4] S. T. 1700 21/5 nr. 188. [5] Bidrag I, 411 ff., 468 ff. [6] Da. kopib. N. 1700 27/8 nr. 862. [7] Da. kopib. O 1700 nr. 1065. Assignationsvæsenet, f., Ordre fra generalkommisariet 1700. [8] 19/3 1701 indleveredes til kommissariatet "Copie Bog af Hr. Estats Raad Mejers udi Holsteen udfærdigede danske Breve, begynt den 29 Novembris A:o 99 oc en det den 2 Septembris 1700." Desuden henstod der i kommissariatet en forsegleet kuffert med dokumenter, som i maj afleveredes tillige med et af Wodroff og Seidelin affattet register. (Landet:s Comm:s prot. nr. 9). Alt dette synes nu at være tabt.
- 198 [1] Kkc. Prot. 1700 19/10 nr. 1172. [2] Da. kopib. O. 1700 9/10 nr. 357. [3] Da. kopib. P. 1701 8/2 nr. 15. [4] G. C. Hoved Bog over Militiens Tractamente 1699. [5] Assignationsvæsenet, 4a. General Balancer og Zahlkasse-Extrakter.
- 199 [1] Rockstroh II, 409. [2] S. T. 1700 nr. 272. [3] Instruks se ty. kopib. 1701 10/9 nr. 907. [4] Da Dietrich snart efter døde, efterfulgtes han, ved kammerets indgriben ("du choix de la chambre"), af den holstenske kommissær Tobias Rossbach (O. H. B. Konc. 14/10 1702). Om hans instruktion se ty. kopib. 1702 nr. 964). Som så ofte før havde kammeret ikke været heldig med sin indgriben. Man fik meget vrøvl med Rossbach, han begik underslæb, og det kom til sidst til vidtløftig proces (Rockstroh: Et dansk korps' historie. Kb. 1895, 116 ff.). [5] Kkc. Prot. 1701 13/9 og 4/10 nrr. 1173 og 1303. [6] Smstds. 1701 7/6 nr. 800. [7] Smstds. 1702 22/5 nr. 424, 1703 23/6 nr. 607. [8] Smstds. 1701 26/11 nr. 1469. [9] Smstds. 1702 nr. 957 og 1043. [10] Smstds. 1701 nr. 1290, 1702 nr. 1088.
- 200 [1] Memorialer 1702 20/10 og 14/11. O. H. B. (missivebog) 1702 21/10. Refer. S. 20/10 1702 nr. 10; 1/12 1702 nr. 2. [2] O. H. B. Konc. 24/10 1702. [3] Gieses betydelige rejseudgift vilde Lente ikke "menge" sig i, men juni 1705 udvirkede oversekretær Sehested, at Giæse fik 30 rd. ugentlig hertil, med tilbagevirkende kraft (Hof- og civiletatens afregningsbog 1704-05, lit. P, 505). Gieses hjælper Dreeßen havde store vanskeligheder med at få sine rejseudgifter refunderede (eks. Da. kopib. 1705 30/3 nr. 4). Derimod sørgede Lente altid for snarlig refusion til sig og sine (kammertjener, kok, kusk og 3 lakejer) såvelsom til krigskancellist (med tjener) og kopist. [4] Militære

Side

- embedsmænds papirer. Etatsråd Giese. [5] Da.kopib. P.1701 nr.920, R.1702 nr.657,737, S.1703 nr.651. [6] K.O.1703 nr.28 orig.(Et par skrivefejl i originalen er rettede og angivne ved [ ]).
- 212 [1] Senere blev det værre endnu. Reglementet 1705 har dato 27. juni, 1710 endog 18. juli (og 1709 blev intet reglement udstedt). [2] I Norge var Hans Hansen Rosencreutz den 4/6 1692 bleven afløst af Johan Hieronymus Hoffmann, der dog først noget senere tiltrådte stillingen. Han døde i 1696, og 21/11 s.å. udnævntes Frederik Mercker til norsk overkrigskommisær. [3] Iflg. Landetatens kommissariats protokol afholdtes i 1703 fælles møder 15/3, 28/3, 13/9 og 20/12. De synes derefter atter at være ophørt. [4] Krkanc. Instruktioner og Ordonnancer I.
- 213 [1] Da.kopib. S.1703 nr.1030. [2] Nu tabt gået. [3] Kkc. Prot.1704 nr.218,219; Landetatens komms.prot. 4/7 1705; K.O.1705 19/1 ureg. (og 18/12 1704); smstds.1705 nr.90 og 1705 nr.993. [4] Landetatens kommissariatsprot; Også Bræmers protokoller forblev henliggende uindsendte, jfr. Protocol over Kongelige Ordres, 1705, 284. [5] O.H.B. Konc.3/6 1702.
- 214 [1] K.O.1704 nr.9; Kkc.Prot.1704 nr.75; I 1706 var Hansens årslønning endnu 1500 rd., Adellers 1000 og Gieses 800 rd., men fra 1707 fik alle tre 1500 rd. (Hof- og civiletatens afregningsbøger). [2] Bricka XVIII, 564. [3] Landetatens kommiss.prot., der for øvrigt nu begynder at svigte. [4] G.C.Da. og ty.kopib. [5] Kkc.Prot.1704 6/5 nr.553. [6] Landetatens kommissariatsprot.6/6 1704. [7] Instruktion, dat. Ålborg 26/5 1704. Krkanc. Prot.1704 nr.677. [8] Hof- og civiletatens afregningsbog 1704-05, 58. 1706, 491. [9] smstds.1706, 491. [10] Ty.kopib.nr. 512, 631, 641, 755. [11] Da.kopib.1704 2/8 nr.545. [12] Den 11/10 havde Lente skrevet til Giese om snarest at komme hjem. Den 14/10 gav han ham endnu et hverv (Håndbreve 1704). [13] Da.kopib.1705 30/3 nr.4.
- 215 [1] O.H.B.Konc.1706 28/8 (Voigt). [2] Prot.over håndbreve 1707 19/3. [3] Da.kopib.1708 12/5 nr.216. [4] Ty.kopib.1706 25/9 nr.694. [5] Hof- og civiletatens afregningsbog 1707, 189, 346. [6] Kkc.Prot.1705 nr.327, 1707 nr.664, 667; Hof- og civiletats afr.bog 1706, 330; Da.kopib.1708 nr.443. [7] I 1705-07 deltog tillige Seidelin (nævnte afr.bog 1705, 510-1706, 491 - 1707, 467) - i 1708 såvel Wodroff som Seidelin (smstds.1708, 466). En lille notits: Det til tropperne ved Ringsted bestemte brød ses at være indladet i København, sejlet til Køge, der udladet og pr.vogn ført til Ringsted. Landevejen over Roskilde må have væ-

Side

- ret slem! (Da.kopib.1705 nr.269 m.v.). [8] Kkc. Prot.1705 nr.1181, 1706 nr.1122, 1707 nrr.257, 280, 281; - Memorialer 1706 1/3; - G.C.Prot.over kgl. ordres 1706 31/8; O.H.B.1707 5/4, 9/7 o.fl. [9] S.T. 1706 19/7 nr.207.
- 216 [1] Kkc.Prot.1708 nr.1098. [2] Da.kopib.1705 18/7 nr.824. [3] O.I.B.1708 18/3 (Storm). [4] Memorialer 1706-09, 31/1 1708. [5] Som eksempel på anden uheldig optræden kan nævnes, at da en oberst i 1707 varmt foreslog indførelsen af enkeltmandsfeltflasker, frarådede kommissariatet det, fordi intet af de andre regimenter havde slige flasker. Subsidiært foreslog det den billigere anskaffelse af store tomands-feltflasker. Den kgl. resolution var afslående (Prot.over kgl.ordres til G.C.1707,318). Det skete i en tid, da man fandt råd til utal af knapper, tresser, galoner og andet unyttigt kram - men ved krigsudbruddet 1709 måtte dog enkeltmandsfeltflasker anskaffes, over hals og hoved og derfor med større udgift.
- 217 K.O.1708 nr.140. [2] Smstds.1708 nr.141. De indviklede gradsangivelser skyldes, at officererne i garderne og grenaderkorpset rangerede en grad højere end de ved våbnene. [3] 10/11 1708 skrives til Lente, at efter at have erfaret, at han skal følge med kongen, sender man ham de bedste ønsker for rejsen osv. (Ty.kopib.1708 nr.664). [4] S.T.1708 nr.347; K.O.1708 nr.144, dateret Koldinghus den 7. november. [5] Da.kopib.1708 nr.739. [6] Jfr. da.kopib.1709 12/7 nr.154; ty.kopib.1709 13/7 nr.389. Wodroff, Dreeßen og Seidelins kopist nævnes som hans ledsagere. [7] Da.kopib.1709 30/4 nr.637. [8] Forordninger af 9/10 1703, 24/10 1707 og 15/10 1708, alle trykte.
- 218 [1] Det var oplagt tjenesteforsømmelse "jfr. instruktionens § 23. [2] Da.kopib.1709 4/5 nr.641. [3] Smstds.1709 22/6 nr.48. I slige tilfælde havde rentekammeret tidligere gjort frygtelige ophævelser og krævet ansvar rejst. [4] Smstds.1709 19/3 nr.465. [5] Om de pligtige subsidier fra kejserhoffet er intet fundet, men da man i vinteren 1707-08 var ængstelig i anledning af betalingerne udeblivelse, afskede kongen general Reventlow hans "sentiment". Svaret gik ud på, at man måtte sætte alt pres på, thi var freden først sluttet, fik man i stedet for penge kun en hoben regninger for excesser, tropperne skulde have begået, og "wan gleich dero truppen nicht den geringsten exces gethan, so fehlen doch die pretexte nümmer beym Kayserl: hofe." Memorialer 1706-09 23/1 1708. Dette til vurdering af samtidige klager over excesser. [6] Af "Assignationsvæsenet, 4. General Balancer 1700-03 og Lommebøger over Indtægt og

Side

- Udgift 1704-08" kan kongerigets andel i årene 1701-08 udregnes til gennemsnitlig 0,656. [7] Kapitelstaksterne for de nævnte år fører til gennemsnitsprisen, for 1 td. rug 9 1/2 m., 1 td. havre 3 1/2 m. [8] Munderingen synes at have kostet 11 rd. eller for henimod 14000 md. ialt ca. 150000 rd.
- 219 [1] Kkc. Prot. 1705 11/7 nr. 684. [2] Ty. kopib. 1704 12/1 nr. 29. [3] Da. kopib. 1709 16/2 nr. 356. [4] O. H. B. Konc. 1709. [5] Kkc. Prot. 1709 nr. 663, 668, 674, 682 o. fl. [6] Trykte forordninger. [7] Kkc. Prot. 1709 nr. 859, 860, 897, 970, 1036. [8] Smstds. nr. 1077, 1078. [9] Kkc. Prot. 1709 26/8 nr. 624, 625.
- 220 [1] Smstds. 1709 26/8 nr. 650. [2] Smstds. 1709 13/9 nr. 739. [3] Smstds. 1709 nr. 792, 903, 1017. [4] Kkc. Geheime-Protocoll 1709 nr. 14. [5] Da. kopib. 1709 nr. 605. [6] Smstds. 1709 nr. 606, jfr. 1709 nr. 629. [7] Trykte forordninger. [8] Da. kopib. 1709 7/10 nr. 71 og 1709 8/10 nr. 88. [9] K. O. 1709 nr. 141, 169.
- 221 [1] Da. kopib. 1709 2/11 nr. 863. [2] Smstds. 1709 2/11 nr. 873. [3] K. O. 1709 4/11 nr. 224. [4] Ty. kopib. 1709 nr. 579, 580. [5] Smstds. 1709 nr. 809. Af interesse er også 1709 nr. 756. [6] O. I. B. 1709, Giese 9/10. [7] Bidrag II, 201. [8] Ty. kopib. 1709 nr. 518. [9] Smstds. 1709 nr. 748. [10] K. O. 1709 19/10 nr. 158. [11] Han kom med efter særlig ansøgning, men gageforhøjelse opnåede han ikke (Refer. S. 1/11 1709 nr. 23).
- 222 [1] Kkc. Prot. 1709 nr. 1252-1255. [2] S. T. 1709 nr. 431, 433, 434. [3] D. B. L. XVI, 600. [4] Bidrag II, 197, mener, at den general Reventlow selv meddelte instrux, "er uden Tvivl affattet paa Grundlag af et af Generalen selv givet Udkast". Umiddelbart forinden siges derimod, at en felttogsplan synes ikke at foreligge, og at generalen "ingen udstrakt Myndighed" fik, men var henvist til at søge kongens afgørelse. Alt dette er i strid med Reventlows hele personlighed, og den administrative karakter, der præger instrukser (Krkanc. Geheime=Protocoll 1709 nr. 28) peger snarere hen på et samarbejde mellem kongen og den meget virksomme oversekretær Vibe. Forresten var man vist allerede ved at blive træt af Reventlow og hans krav om en omhyggeligere krigsforberedelse. [5] Ty. kopib. 1709 18/10 nr. 748.
- 223 [1] K. O. 1710 6/5 nr. 185, 2/6 nr. 264. [2] Bestalling som krigskommissær den 31/10 1709 (S. T. 1709 8/11 nr. 459 og K. O. 1709 nr. 225). [3] Bestallingen den 1/11 1709 (smstds.) De havde indtil nu været regimentskvartermestre, og Schrader havde i sin tid været kancellist i krigskanc. Om Schrader se desuden Bricka XV, 290 samt Refer. S. 1711 20/2 nr. 7.

Side

- [4] Anføres med varierende betegnelser. Deres bestal-
linger udfærdigedes i rentekammeret (Bestallingsprot.
nr. 4, 242). [5] Da. kopib. 1709 4/11 nr. 945, 7/11 nr.
1054. [6] Kkc. Memorialer 1706-09, 8/11 1709.
[7] d. v. s. personligt udstyr. [8] O. I. B. udateret,
fransk, på et løst ark papir. Det skal bemærkes, at Re-
ventlow 18-22/11 foretog en personlig rekognoscering ind
i Skåne (Bidrag II, 259).
- 224 [1] Kkc. Prot. 1709 26/11 nr. 1464. [2] Jfr. i "Instruction-
ner og Ordonnancer I" en memorial af 6/12 1709 fra Giese
og Neve, hvori tillige den trufne ordning motiveres.
[3] Han fik den 21/12 1709 bestalling som krigskommissær
(i stedet for Simonsen). K. O. 1709 8/11 nr. 225, indlæg.
[4] O. I. B. 1709, Reventlow 16/12. [5] Smstds. Reventlow
12/12. [6] Jfr. liste i Himmelstrups regnskab (M. R. R.
i, IX i nr. 3). [7] Vedrørende ordningens detaljer se Bi-
drag II, 294 ff. Iflg. redegørelsen der har også Ducke haft
et distrikt. [8] O. I. B. Reventlow 12/12. [9] Smstds.
19/12. [10] Bidrag II, 293. [11] Kkc. Prot. 1709 nr.
1633, 1634. [12] Kkc. Prot. 1709 nr. 1645-1647. [13]
Han ses endnu den 9/11 at have medunderskrevet nogle skri-
velser.
- 225 [1] Kkc. Prot. 1709 22/10 nr. 1133. [2] Gaspari: Urkunden
1789, 10 - 3/9 1709. [3] Væl som følge af manglende in-
struktion! [4] Den i Bidrag II, 288 ff. givne fremstilling må
tages med varsomhed, idet den ses at være bygget på kom-
missariatets ikke helt uangribelige forsvarsindlæg. Den er
derhos ikke uden fejl, f. eks. er der ikke den 11/11 udleveret
yderligere 12 dages brød til landgangskorpset, men nævnte
dag befalede kommissariatet proviantforvalteren i København
at foretage sådan udlevering, ukendt på flåden uanset, at
korpset da befandt sig på transportflåden, ovre ved den skån-
ske kyst (Da. kopib. register og tekst 1709 11/11 nr. 24).
- 226 [1] Da. kopib. 1709 25/11 nr. 347, 26/11 nr. 349. [2] Disse
var jo i svensk eje. [3] O. H. B. Konc. 1709. [4] Derom
havde Reventlow allerede den 8. oktober givet Lente anvis-
ning (se O. I. B.), men Lente havde altså hidtil ikke reflekte-
ret herpå - og mel er ikke medført på flåden som af Revent-
low ønsket! [5] O. I. B. 1709. [6] "foutumasse"(?)
[7] Da. kopib. 1709 6/12 nr. 555, 10/12 nr. 619, 12/12 nr. 672,
14/12 nr. 699. [8] Ty. kopib. 1709 nr. 1179. [9] Da. kopib.
1709 nr. 604.
- 227 [1] Ref. S. 1709 10/12 nr. 21. [2] K. O. 1709 nr. 258. [3]
Denne skrivelse er udfærdiget gennem krigskancelliet. Er
det mon en tilfældighed, at Lente ikke har paraferet den?
[4] Da. kopib. 1709 nr. 836. [5] Smstds. 1710 18/1 nr. 2,

Side

- 21/1 nr. 41. [6] Ty.kopib.1710 24/1 nr.107. [7]Da.kopib.1709 5/12 nr.554, 10/12 nr.619. Ty.kopib. 1709 19/12 nr.1178, 31/12 nr.1263, 1710 18/1 nr.85, 8/2 nr.201. [8] Da.kopib.1710 4/2 nr.192. [9] Ty.kopib.1709 30/12 nr.1261.
- 228 [1] I alm.udmærker tyske kontor sig i denne tid ved sin skarpe og affejende tone over for korpset. [2] Kkc.Prot.1710 nr.46,47. [3] Ty.kopib.1710 11/1 nr.48. [4]K.O.1710 3/3 nr.74, 1710 11/3 nr.84. Blandt de kommitterede var Bræmer, som repræsentant for generalkommissariatet (Da.kopib.1710 5/4 nr.91). [5] Da.kopib.1709 17/12 nr.750, 1710 14/1 nr.1057, 18/1 nr.4, 8/2 nr.225. [6]Da.kopib.1709 21/12 nr.807, 22/12 nr.834, 24/12 nr.839, 18/1 1' nr.2 og 4. [7] Da.kopib.1710 4/1 nr.970-973, 18/1 nr.5, 23/1 nr.70, 18/2 nr.344. [8] Ty.kopib.1710 4/1 nr.2. Da.kopib.1710 4/1 nr.955, 10/2 nr.265, 25/2 nr.425, 4/3 nr.501. [9] Memorialer 1710 10/1. [10] Bidrag II, 303 ff.
- 229 [1] O.I.B.1710 10/1,17/1; Memorialer 1710 19/1. [2] O.I.B.1710 20/1,25/1,3/2,8/2,12/2,19/2; Memorialer 1710 8/2,11/2,13/2,19/2. [3] O.I.B.1710 8/2,Reventlow. [4] Smstds.4/1. [5] Memorialer 1710 26/2,27/2. [6] Smstds.2/3,Giese. [7] Kkc.Prot.1710 nr.803. [8] Memorialer 1710 31/1. [9] Endnu i det 19. årh.kan denne beskyldning findes fremsat.Jfr. Hi. ti. I,363. [10] Memorialer 1710 21/3. [11] Smstds.23/3. [12] Land M. Etatens Udgifters Beregning 1710,76. [13] Kkc.Prot.1710 nr.1139.
- 230 [1] Da.kopib.1710 1/4 nr.49. [2] Da.kopib.1710 5/6 nr.283, 11/6 nr.359. [3] Smstds.1711 9/1 nr.333. [4] Smstds.1711 5/12 nr.469. [5] Bidrag II,96. [6] Inländ. Registr.1710,260. K.O.til G.C.1710 nr.508.
- 231 [1] Da.kopib.1711 21/2 nr.754. [2] Bidrag III,20 ff,139 ff. [3] Hans underskrift er senest fundet 2/4 1710. Giese opnåede den 9/8 1712 at blive amtmand over Vordingborg amt. Han døde 6/7 1719. (J.Block;Stiftamtmand og Amtmand.Kb.1895,40). [4] Kkc.Prot.1710 nr.1361. [5] Bidrag III,126. [6] Refer.S.1710 3/5 nr.7, nr.21. [7] Kkc.Prot.1710 nr.1729. [8] D.B.L.VIII,80. [9] Bidrag II,184 ff, III,86,96 ff. [10] 23/8 1710. Gaspari: Urkunden 1789,51. [11] K.O.1704 nr.25, 1709 nr.158.
- 232 [1] Memorialer 1710 Seidelin 17/3. [2] Kkc.Prot.1710 nr.748. [3] Den samme, der ved korpset i Skåne havde fungeret som dansk kommissariatsskriver. [4] K.O.1710 nr.185,indlæg. [5] Refer.S.1710 10/6 nr.25. [6] Kkc.Prot.1710 nr.1095. [7] Han havde tjent i bogholderkontoret i 24 år,

Side

- hvoraf 13 som kopist og fuldmægtig, og var novbr. 1710
 bleven bogholder ved kommissariatet i Skåne. [8] Det
 har dato 18. juli ! [9] Den mangeårige tyske kopist
 samt medarbejder hos Giese, Daniel Ditlev Dreeßen an-
 vendtes en tid i særlige hverv (Da. kopib. 1710 11/10 nr.
 652) og udnævntes derefter til krigskommissær i Norge
 (Kkc. Prot. 1911 20/2 nr. 287), men kom i juli 1713 tilbage
 til hæren i Danmark (Kkc. 1713 17/7 nr. 1531, 1532).
- 233 [1] Da. kopib. 1711 22/12 nr. 640. [2] Ty. kopib. 1710
 2/5 nr. 873. [3] D. B. L. XXI, 291. [4] Kkc. Prot.
 1710 6/6 nr. 1438, 13/6 nr. 1500, 20/6 nr. 1554.
- 234 [1] K. O. 1710 nr. 307; Ty. kopib. 1710 16/6 nr. 1306.
 [2] Kkc. Prot. 1710 nr. 2021, 2067, begge af 25/8.
 [3] D. B. L. XVII, 269. [4] O. I. B. 1719, Numsen 27/10.
 [5] Kkc. Prot. 1710 5/9 nr. 2069. [6] Smstds. 1710 nr.
 2114. [7] S. T. 1710 nr. 320. [8] Memorialer 1710,
 Seidelin, udateret. [9] Kkc. Prot. 1710 3/11 nr. 2384,
 [10] Smstds. 1710 nr. 2668; K. O. 1710 nr. 426. Det er ved
 denne embedsbesættelse første gang påtruffet, at ansøger-
 ne tilbyder en recognition til den kgl. kasse for at få stil-
 lingen. Dette "salg" af embeder, fortæller Lente, var ge-
 hejmeråd Krag's påfund. (Gaspari: Urkunden 1789, 79).
 [11] Genpart i "Instructioner og Ordonnancer I". Det er
 formodenlig den, der er ladet plads åben til i Kkc. Prot.
 som nr. 2068 (aldrig indført). Bogføringen er i denne tid
 ret uordentlig og mangelfuld.
- 235 [1] d. v. s. ved udstedelse af "March=Router". [2] Kkc.
 Prot. 1710 3/11 nr. 2385.
- 236 [1] Da. kopib. 1710 18/11 nr. 1126. [2] K. O. 1710 15/9
 nr. 419, 20/9 nr. 425. [3] Kkc. Prot. 1710 19/12 nr. 2715,
 2716. [4] Kkc. Prot. 1711 17/1 nr. 91, 19/1 nr. 92. Schol-
 tens protokol 1711 nr. 147, 158. [5] Kkc. Prot. 1711 9/3
 nr. 388, 392. [6] Smstds. 1711 nr. 665. [7] Da. kopib.
 1711 27/6 nr. 1527, 30/6 nr. 1563, 4/7 nr. 38. [8] Det
 skal have været "grumme nødig", at han gik om bord. Bi-
 drag IV, 64.
- 237 [1] S. R. 1711 nr. 120; Kkc. Prot. 1711 nr. 719. [2] Kkc.
 Prot. 1711 nr. 1014. [3] Rentekammerets hovedbog 1711, fol.
 168. [4] Frederik IV's kabinetsarkiv. Diverse ekspeditio-
 ner, militien vedkomm. [5] S. T. 1711 17/7 nr. 318. [6]
 K. O. 1711 17/7 nr. 313 (S. T. 1711 nr. 322). [7] K. O. 1711
 nr. 121. [8] Jfr. militærreglement 1711 1/6. [9] Schra-
 der blev den 15/6 tillige "Feltkasserer" (K. O. 1711 nr. 206),
 men afgav 27/9 kassen til kommissariatsskriver Christen
 Sørensen (M. R. IX, 3. 40, bil. 42) og afgik til Rensborg som
 stedfortræder for den, 6/9 1711 afdøde, lokale overkrigskom-

Side

- missær Lorenz Nissen (Kkc. Prot. 1711 24/9 nr. 1895) samt fik 22/12 1711 chargen efter ham (Smstds. 1711 nr. 2421). [10] En "Fremdling" (tysker), som i 1710 var kommet ind i landet og, trods duel og andre historier, ved protektion var blevet krigskommissær den 12/12 1710 i Duches sted (Kkc. Prot. 1710 nr. 2650). Numsen fandt Br. "Ryde og wild", men kongen holdt sin hånd over ham (Prot. 1712 6/2 nr. 168). Krigskommissær Kihling havde i efteråret 1710 absenteret sig p. g. af mangler ved regnskabsaflæggelsen (S. T. 1710 21/11 nr. 385; Kkc. Prot. 1711 1/5 nr. 776). [11] Først antaget under felttoget i Schraders sted, fra 27/10 1711 (Militiens hovedbog 1711, 109). [12] Broder til general-kommissariatsbogholder Johan Christoffer Lindberg. Om begge se Pers. ti. 10, II, 127 og 130.
- 238 [1] Søn af generalkommissariatssekretæren. [2] Ty. kopib. 1711 7/3 nr. 370. Kkc. Prot. 1711 21/8 nr. 1689. [3] Kkc. Prot. 1711 26/8 nr. 1738-40, 15/9 nr. 1828. [4] Bestallinger af 4/5, resp. 29/6 1711 (Bestall. Prot. nr. 4). [5] M. R. IX, 5. 86. Himmelstrup. [6] M. R. IX. 5. 85. Folsach (Attestation af 17/9 1718). [7] Jfr. Scholtens protokol 1711 18/7 nr. 375. [8] Da. kopib. 10/10 nr. 35, 1711. [9] Kkc. Prot. 1711 nr. 1653-55.
- 239 [1] Kkc. Prot. 1711 nr. 1669-70. [2] Smstds. passim; Da. kopib. 1711 29/8 nr. 508, 1/9 nr. 526, 14/11 nr. 330. [3] De militære regnskaber, navnlig IX, 5, 86. Himmelstrup. [4] Jfr. Bidrag III, til hvis detaljerede fremstilling, 193 ff. 263 ff, der henvises, også hvad forsyningstjenestens gennemførelse angår. [5] S. T. 1711 nr. 543. [6] S. T. 1711 10/10 nr. 585.
- 240 [1] M. R. IX, 5, 85. Folsach. Numsens attestation af 19/3 1720. [2] Kkc. Prot. 1711 19/12 nr. 2400, 22/12 nr. 2424. [3] Smstds. 1712 4/1 nr. 16, 5/1 nr. 19, 23, 14/1 nr. 57. [4] Smstds. 1712 13/1 nr. 52, 53, 14/1 nr. 57.
- 241 [1] Kkc. Prot. 1711 nr. 2017; Ty. kopib. 1711 20/10 nr. 1658. [2] Hvorhen denne "accommoderedes", er uvist. En eftersøgning har kun givet det usikre resultat, at en kommerce-assessor Johannes Christensen den 27/10 1711 fik bestalling som renteskriver (Bestallings Prot. nr. 4). [3] Da. kopib. 1711 9/7 nr. 116, 22/8 nr. 469, 20/10 nr. 135. [4] Smstds. 1711 9/12 nr. 496, 11/12 nr. 505. [5] Ty. kopib. 1711 1/9 nr. 1490. Kkc. Prot. 1711 4/9 nr. 1799. [6] K. O. 1711 20/8 nr. 289. [7] Refer. S. 1711 4/9 nr. 1, 14/9 nr. 1; O. H. B. 1711 29/9 nr. 622. [8] Refer. S. 1711 4/9 nr. 3 (brev af 20/8 fra Adler til Eickstedt). [9] Kkc. Prot. 1711 8/9 nr. 1806.
- 242 [1] Smstds. 1711 nr. 1948-49. [2] Smstds. 1711 2/10 nr.

Side

- 243 1952. [3] K.O. 1712 nr. 9. [4] Kkc. Prot. 1712 nr. 68. [1] Smstds. 1712 24/1 nr. 117-118. [2] Da. kopib. 1712 nr. 1033. [3] Kongl: Majes:ts Land=Militair=Estats Ud-giffter. 1709. Hoved=Bog 1710, 1711. [4] Rentekammerets hovedbøger for de nævnte år. [5] Trykt forordning ad 23/9 1709. [6] Rentekammerets hovedbog 1709, fol. 331.
- 244 [1] Prisen er her og i det følgende taget fra samtidige kornindkøb, opførte i rentekammerets hovedbøger. [2] Trykt forordning af 29/9 1710. [3] Trykt forordning af 30/7 1710. [4] Trykt forordning af 19/9 1711. [5] Årsagen var vist ikke alene den store brist på likvide midler, men også en bevidst stræben efter at komme bort fra de p. g. af transporterne yderst besværlige og tillige kvalitativt usikre naturalydelse. Noget senere forsøgte man også en løsning ved engagement af leverandører. Tiden var dog ikke moden til alt dette, og eksperimenterne medførte kun en vedvarende proviantmangel ved hær og flåde. [6] Trykt forordning af 30/11 1711. [7] Rentekammerets hovedbog 1711, fol. 260. [8] E. Holm: Danmark-Norges indre Historie II, 199. Bidrag III, 58 ff, 372 ff.
- 245 [1] O. I. B. 1711 8/8. [2] O. H. B. 1711 23/8 nr. 526. [3] Kkc. Prot. 1712 nr. 334; Hof- og civiletatens afregnings-bog 1712, 326, 1713, 309. [4] D. B. L. XVI, 600. [5] Jfr. Norske tegnelser 1712 4/8 nr. 65.
- 246 [1] Kkc. Prot. 1712 nr. 1398. [2] D. B. L. XIX, 605.
- 247 [1] Han havde været kopist i bogholderkontoret i 15 år (Refer. S. 1714 17/8 nr. 1). Der var 28 andre ansøgere! [2] O. H. B. Konc. 1713 nr. 52, indlæg. [3] Refer. S. 1713 29/4 nr. 26. Instruktion, se Da. kopib. 1713 16/6 nr. 541. [4] Der er i kopibogen et umotiveret spring fra nr. 494 til nr. 895.
- 248 [1] Bidrag III, 361 ff. [2] Kkc. Prot. nr. 340. [3] Memorialer 1712 29/1. [4] Refer. S. 1712 14/2 nr. 12.
- 249 [1] Memorialer 1712 26/2. [2] Hirsch: Danske og norske Officerer; Kkc. Prot. 1709 nr. 1107, 1710 nr. 727; Da. kopib. 1710 8/11 nr. 985, 25/11 nr. 1285. [3] I en klage kalder generalkommissariatet ham "meget fortræden oc selvraadig" (Refer. S. 1712 2/7 nr. 4). [4] K. O. 1710 15/3 nr. 96; 24/5 nr. 255. [5] Kkc. Prot. 1711 8/10 nr. 2000. [6] Memorialer 1712, Kol-ding anf. dat. [7] Kkc. Prot. 1712 nr. 384. [8] Refer. S. 1712, 27/4 nr. 18. [9] Kkc. Prot. 1712 9/3 nr. 385. [10] Smstds. 1712 nr. 600.
- 250 [1] Smstds. 1712 16/3 nr. 41 i, 412. [2] S. T. 1712 20/4 nr. 205; Kkc. Prot. 1712 8/6 nr. 1129. Patenten Reg. 11/6 1712. [3] Refer. S. 1712 27/4 nr. 18. [4] Kkc. Prot. 1712 7/5 nr. 837. [5] O. H. B. 1712 18/5 nr. 462, 19/5 nr. 463; Kkc. Prot. 1712 7/5 nr. 838, 25/5 nr. 1019. [6] Kkc. Prot. 1712 nr. 659.

Side

- [7] Militærreglementet 1712, sammenholdt med M.R. IX, i 3, nr. 38 og 39a. Platens Feldkasse=Rechnung 1712 og 1713. [8] Krigs- og landkommissær Himmelstrup var i januar 1712 afgået til Fyn for at varetage sin normale funktion (Refer. S. 1712, 30/1 nr. 7).
- 251 [1] På grund af overvældende arbejde bevilgedes senere 2 kopister (Kkc. Prot. 1712 af 22/7 nr. 1380). [2] Da rejsekommissær Hans Husum, efter af rentekammeret at være opholdt i København, august 1712 meldte sig til Platen, blev han afvist af denne (Refer. S. 1712, 15/8 nr. 17, 22/8 nr. 17). Gregorius Wulff blev fra den 13. april 1712 opført som krigskommissær. (Herom og om hans tidligere tjeneste se Refer. S. 1718, 14/8 nr. 19, indlæg). [3] Platens kopibog 1712. [4] O.I.B. 1712 nr. 411 af 7/5, 469 af 21/5, Refer. S. 1712, 18/5 nr. 8, 4/6 nr. 20. Seidelin regnede med, at han fra 7/5 1712 ei lenger var "Deputered ved General Commissariatet udi Campagne". [5] Kkc. Prot. 1713 28/3 nr. 568. [6] Platens danske kopibog 1712 6/11 nr. 337, 356 af 19/11. [7] Refer. S. 1713 31/5 nr. 17, 14/6 nr. 13. [8] S.R. 1713 nr. 289a. Om hans senere liv se D. B. L. XXI, 587. [9] Kkc. Prot. 1713 1/3 nr. 393. [10] Instruktion af 12/4 1713 i M.R. IX. 3 nr. 42, Feld Cassa Rechnung 1713, bilagene. Forandringen indtrådte dog først den 6/6 1713 (Hoved Bog 1713, p. 157).
- 252 [11] Felt-Gen. Comm. Memoriale Prot. 1713 13/8 nr. 79. [1] Kkc. Prot. 1712 nr. 1019 og 1022 af 25/5, 1071 af 1/6, 1148 af 8/6. [2] Smstds. 1712 4/6 nr. 1099. Refer. S. 1712, 26/5 nr. 1 og senere 21/10 nr. 1. [3] Da. kopib. 1712 nr. 269 af 28/5, 379 af 7/6, 418 af 11/6. Ty. kopib. 1712 nr. 445, 448, 481, 920, 935, 977, 985. [4] Refer. S. 1712 2/7 nr. 4. [5] O. H. B. 1712 nr. 493 af 25/5, 727 af 11/8. [6] Bidrag III, 445 ff. [7] Refer. S. 1712 21/10 nr. 1.
- 253 [1] Bidrag IV, 106-111. [2] Memorialer 1712, Oldesloe 30/11. [3] Kkc. Prot. 1712 18/11 nr. 2132. [4] Som illustrerende eksempel kan anføres, at i januar 1713, da Svenskerne og derefter de allierede oversvømmede Holsten og store dele af Slesvig, anviste rentekammeret 129427 rd. af nærmere specificerede indtægter fra hertugdømmerne til 3 måneders avance til armeen. Den lokale overkrigskommissær erklærede, heri kun at kunne se en ren papirsdisposition. (M.R. IX i 3, nr. 41. Hofetatens Feld Casse Rechnung 1712). [5] Kkc. Prot. 1713 24/7 nr. 1584, 1713 9/8 nr. 1676. [6] 9. februar 1713 havde således den ansete generalmajor v. Eynden til Eickstedt beklaget sig over de "harte Expressiones", v. Platen tillod sig over

Side

- 254 for ham (O. I. B. 1713). [7] Kkc. Prot. 1713 nr. 1702. [1] Smstds. 1713 nr. 1703. [2] M. R. IX i 2, nr. 37c. Antegnelser til hofetatens regnskab en campagne 1712. [3] Kkc. Prot. 1713 nr. 1842. [4] Platen førtes i 1715 til København, domfældtes 1720, sattes 1726 på fri fod og beordredes snart efter til at forlade landet. Han døde 1727 i Brandenburg (Hirsch). [5] Kkc. Prot. 1715 16/4 nr. 790. [6] Smstds. 1713 nr. 1843. [7] Nemlig ovennævnte Kkc. Prot. nr. 1842. [8] Det udeladte vedrører kun forholdsmåden ved eventuelle uoverensstemmelser med Platen. [9] Kkc. Prot. 1713 nr. 1841. [10] Det var Carl Rudolph af Württemberg og Scholten, Førstnævnte, der havde kommanderet auxiliærtropperne i Nederlandene, var ved disses tilbagekomst blevet chef for kavalleriet og designeret overgeneral, når kongen var fraværende (Kkc. Prot. 1713 22/4 nr. 769-770). Scholten beholdt kommandoen over infanteriet. [11] Kkc. Prot. 1713 2/9 nr. 1900. [12] Smstds. 1713 nr. 1844.
- 255 [1] D. B. L. I, 162; Bobé: Slægten Ahlefeldt III, 40 ff. [2] D. B. L. VI, 497 ff. [3] Bricka XVIII, 477. [4] Iflg. rentekammerets hovedbøger tillagdes der hver af de deputerede en årsgage af 2000 rd. foruden felttillæg. [5] Kkc. Prot. 1715 3/12 nr. 2134. [6] Som kuriosum kan nævnes, at i instruksen for de deputerede et enkelt sted, i pkt. 6, anvendes den senere gængse betegnelse "Feldt Commissariat". Det er første gang, dette udtryk overhovedet er fundet.
- 256 [1] Scholtens prot. 1713 17/10 nr. 168. [2] Bidrag VI, 223 ff. [3] Sørensens Feld Cassa Rechnung 1715, bilag 1946. [4] Bestalling som krigskommissær 2/10 1711 (Kkc. Prot. 1711 nr. 1971). Krigskommissær Sasse var i 1714 af de deputerede indstillet til afsked. Indstillingen tiltrådtes af kongen. (Kkc. Prot. 1714 31/7 nr. 1536), Sasse afgik, men - anvendtes senere i særligt hverv (Bidrag VIII, 208, 238 ff.) og blev derefter postmester i Stralsund. [5] Feltgenkts ty. kopibog 1715 nr. 771 af 20/6. Breitenbach forvoldte den der kommanderende general mange brynderier (Kkc. Prot. 1716 31/1 nr. 208, 28/2 nr. 414). Han var ilde lidt af alle og blev afskediget (Smstds. 1716 21/8 nr. 1758) - med karakter af justitsråd og overkrigskommissær, fordi han derved kunde gøre et godt parti. Til gengæld skulde han erlægge 1000 rd. til statskassen! [6] Feltgenkts ty. kopib. 1715 5/7 nr. 882. [7] Bidrag VII, 71 ff, 252 ff.
- 257 [1] Hoved Bog over Militien udi Danmark, Holsten og Ol-

Side

- denborg for Anno 1712, 1713, 1714, 1715. [2] Feltkassen, der administreredes af feltgeneralkommissariatet, forsynedes hovedsagelig fra landskasserne i fyrstendømmer, grevskaber og okkuperede landsdele (jfr. Bidrag VII, 72). [3] Kkc. Prot. 1713 21/7 nr. 1544. [4] For flåden gjaldt til stadighed den vanskelighed, at den i fredstid havde et relativt lille, men til gengæld i krigstid et stort budget, som det voldte store vanskeligheder at tilfredsstille.
- 258 [1] Påbud om kornskat 25/10 1712, 23/10 1713, 25/10 1714 og 21/9 1715 (Trykte forordninger). [2] Jfr. t. eks. Kkc. Prot. 1714 5/11 nr. 2337 og Memorialer 1715, rentekammeret 7/9. [3] Trykt forordning af 30/8 1713, 29/9 1714, 21/9 1715. [4] Rentekammerets hovedbog 1713, 303. [5] Kkc. Prot. 1716 22/4 nr. 871 med resolution på memorial af 13/4 fra Scholten. [6] Smstds. 1716 20/3 nr. 533.
- 259 [1] Kkc. Prot. 1716 20/3 nr. 534. K. O. 1716 nr. 73. [2] D. B. L. XXI, 291 ff. [3] Dette forhold skabte kølighed mellem Scholten og hertugen, der i 1716 efter nogen tids reserveret holdning forlod landet og i 1717 tog sin afsked (Kkc. Prot. 1717 27/3 nr. 418). Scholten blev derefter påny kongens første mand i militær henseende. [4] Kkc. Prot. 1716 22/4 nr. 867, 874. [5] Smstds. 1716 22/4 nr. 868. [6] Weyse afgik 22/4 1716. Eynden lønnedes ved kommissariatet året ud (Landetatens hovedbog 1716). [7] Kringlebach 154.
- 260 [1] Bricka III, 590. Pers. ti. 7, V, 230. [2] Kkc. Prot. 1718 nr. 496. Gen. Comm. fik først meddelelse herom den 29/3. (Smstds. 1718 nr. 544). [3] Bobé: Slægten Ahlefeldt III, 41. Hans underskrift er senest fundet angivet den 13/12 1718. [4] Bestalling som sådan 30/1 1719 (S. T. 1719 nr. 40). [5] Ty. kopib. 1720 14/9 nr. 1703. Hans underskrift er senest fundet angivet 7/9 1720. [6] Kkc. Prot. 1720 nr. 60. [7] Smstds. 1720 nr. 1324. [8] D. B. L. XII, 143 ff.; Thiset: Stamtavler X, 308. [9] Bricka XII, 115 ff. [10] S. R. 1721 10/1 nr. 10, antedateret til 4/11 1720. [11] Jfr. tillige K. O. 1720 13/2 nr. 169. [12] Oprindelig et løntillæg som generalgouvernør i Stift Bremen. Det lykkedes Scholten at fastholde det, da han skiftede til præses i generalkommissariatet (Kkc. Prot. 1716 22/4 nr. 872 og 1717 12/4 nr. 524). [13] Den påtænkte dansk-russiske landgang i Skåne. [14] Kkc. Prot. 1716 22/4 nr. 874, 875.
- 261 [1] d. v. s. tjener. [2] Desuden formelt også Reinhold Fuess der den 18/8 1716 fra kvarterkommissær i hertugdømmerne blev taget til tjeneste som krigskommissær ved armeen (Kkc. Prot. 1717 5/2 nr. 133), men som snart igen overgik til lokal tjene-

Side

- ste. Han havde fungeret i hertugdømmerne siden begyndelsen af 1670erne og i 1683 en kort tid været general-kommissariatskriver. [3] Kkc. Prot. 1717 nr. 326. R. K. Bestallingsbog nr. 6, 214. [4] Kkc. Prot. 1720 nr. 74. Lindberg blev senere, 17/9 1727, renteskriver (R. K. Bestall. Prot. nr. 9, sp. 109). [5] Kkc. Prot. 1720 nr. 512. [6] Smstds. 1720 3/11 nr. 1323, 11/11 nr. 1353. Hvad feltkasserer Sørensen angår, konstateredes senere betydelige underslæb (Jfr. bl. a. Trykt forordning af 22/12 1722. [7] Det skal oplyses, at "ingen Reglementer for 1713, og fremdeles indtil 1721... for Land Etaten er... meddeelt" (Kkc. Prot. 1727 nr. 350 af 16/4). Man havde hjulpet sig med at føre reglementet for 1712 så vidt mulig å jour. 1721 og følgende år udkom militærreglementet atter regelmæssigt ved årets begyndelse. [8] Se nedenfor. [9] Forhøjedes 23/8 1721 til 900 rd. (Kkc. Prot. 1721 nr. 953). Jfr. kopibog over danske memorialer 1721 10/5 nr. 192.
- 262 [1] Kkc. Prot. 1718 28/1 nr. 150. [2] d. v. s. forvalter. [3] d. v. s. tjener. [4] Da, kopib. 1720 6/6 nr. 778, 5/11 nr. 20.
- 263 [1] Kkc. Prot. 1718 nr. 740. Også andre krigskommis-særer modtog denne titel, og der opstod straks en syge-lig kappestrid om at opnå samme benådning. [2] Bi-drag VIII, 100 ff. [3] Kkc. Prot. 1716 24/3 nr. 619, 8/4 nr. 796, 13/4 nr. 830. [4] Kkc. Prot. 1716 22/6 nr. 1336. [5] Smstds. 1716 9/5 nr. 1091. [6] Bidrag VIII, 222 flg. [7] Kkc. Prot. 1716 13/6 nr. 1279, 3/7 nr. 1396. [8] Smstds. 1716 17/10 nr. 2101.
- 264 [1] Jfr. t. eks. Ty. kopib. 1717 2/2 nr. 283, Da, kopib. 1718 18/2 nr. 216. [2] Kkc. Prot. 1716 31/7 nr. 1611; Ty. kopib. 1716 14/9 nr. 1983; Memorialer 1718 (Gene-ralkommissariatet) 12/8, bilag; jfr. O. I. B. 1740 5/11, Hartmann. [3] Ty. kopib. 1717, 241. [4] Kkc. Prot. 1718 5/4 nr. 589, 2/5 nr. 752.
- 265 [1] K. O. 1717 4/6 nr. 139, 141. [2] K. O. 1718 5/2 nr. 194. [3] Ty. kopib. 1718 20/1 nr. 126; Kkc. Prot. 1718 2/5 nr. 752. Det var jo noget lignende, gamle Christoffer Sehested i 1680erne havde kæmpet for og midlertidig opnået for flådens vedkommende. [4] O. H. B. 1717 8/9 nr. 285, 23/9 nr. 316; Ty. kopib. 1717 11/9 nr. 1957. [5] K. O. 1717 6/12 nr. 286, 13/12 nr. 294. [6] Kkc. Prot. 1718 11/2 nr. 238, 19/2 nr. 276. [7] O. H. B. 1717 15/9 nr. 292. [8] Bidrag IX, 136-137.
- 266 [1] Kkc. Prot. 1717 29/9 nr. 1318. [2] Ty. kopib. 1717

Side

- 2/10 nr. 2078. [3] Bidrag IX, 150 ff. [4] Der nævnes 337000 rd.! Bidrag IX, 195. [5] Memorialer 1718 passim. [6] Kkc. Prot. 1718 5/2 nr. 195. Memorialer 1718 (landetatens generalkommissariat) 5/7. [7] Ty. kopib. 1718 12/8 nr. 1446. [8] Refer. S. 1718 31/5 nr. 4. [9] Kkc. Prot. 1718 10/12 nr. 1839.
- 267 [1] Smstds. 1718 15/12 nr. 1861. [2] O.I.B. 1718, landetatens generalkommissariat 13/8, ekstrakt. [3] Kkc. Prot. 1718 2/7 nr. 1040, 9/7 nr. 1057; Memorialer 1718 (Landetatens generalkommissariat) 5/7. [4] Kkc. Prot. 1717 1/12 nr. 2434. Memorialer 1718 (Landetatens generalkommissariat) 22/3, 4/5. [5] Kkc. Prot. 1718 nr. 759. [6] Overkrigskommissær Frederik Mercker, var død 25/2 1716, og den 16/5 s. å. var generalauditor Detlef Johan Schwertfeger beskikket i hans sted. S. skildres som en hæderlig, men langsomt arbejdende mand. Han kom nu til at gå generalkrigskommissæren til hånd (Kkc. Prot. 1716 16/5 nr. 1148, 1718 2/5 nr. 764). Den 2/9 1719 afgik Bertouch dog atter som generalkrigskommissær og blev kommandant på Akershus. Kommissariatsforretningernes ledelse overgik da til Schwertfeger, der 26/1 1723 fik bestalling som generalkrigskommissær (Kkc. Prot. 1719 2/9 nr. 1187, 1923 26/1 nr. 57.)
- 268 [1] Kkc. Prot. 1718 nr. 496. [2] Smstds. 1718 2/7 nr. 1046. General Arnoldt fik kopist i generalkommissariatets norske kontor Hans Lyng, med til assistance. Landetatens hovedbog 1718, 667, 1720, 488. [3] Kkc. Prot. 1718 9/12 nr. 1825; O. H. B. 1718 24/12 nr. 412, 415. [4] Kkc. Prot. 1719 10/2 nr. 10. [5] Der bevilgedes ham 2000 rd. i årsgage (Kkc. Prot. 1719 23/5 nr. 725). [6] Kkc. Prot. 1719 21/1 nr. 63, 27/1 nr. 78, 79. [7] Smstds. 1719 28/2 nr. 244; GC. Prot. kgl. Memorialien 1719 2/3 nr. 19; Kkc. Prot. 1719 2/3 nr. 273. [8] Kkc. Prot. 1719 20/5 nr. 688; Jfr. Bidrag X, 38 ff.
- 269 [1] GC. Prot. kgl. Memorialien 1719 17/6 nr. 58, 20/6 nr. 61, 17/7 nr. 65; Jfr. Bidrag X, 52 ff. [2] Kkc. Prot. 1719 nr. 1128. [3] Smstds. 1719 nr. 1481. [4] Bidrag X, 176 ff. [5] Kkc. Prot. 1719 29/9 nr. 1298. [6] Bidrag IX, 257 ff. [7] Kkc. Prot. 1720 nr. 310. [8] Ty. kopib. 1720-1721 passim. Der gives her interessante oplysninger om virksomheden og om de mangeartede vanskeligheder, man havde at kæmpe med.
- 270 [1] Ty. kopib. 1721 30/5 nr. 934. [2] Memorialer 1721, landetatens generalkommissariat 10/3, med indlæg; K. O. 1721 31/3 nr. 45. [3] O. I. B. 1721, landet. gnrlkomm. t. 23/5. [4] Jfr. Memorialer 1721, 19/7 (Seidelin og Dree-

Side

- ßen). [5] Landetatens hovedbog 1720, 484, 494. Flådepersonnellets fredsorganisation havde hidtil været mere end mangelfuld, jfr. en drastisk udtalelse af Gabel til admiral Judichær (O. H. B. 1720 11/7 nr. 201), og udbetalingerne var sket planløst. De ordnedes nu "ligesom ved Land Etaten skeer." (Søetatens generalkommissariats kopibog 1720 19/1 nr. 46, 26/3 nr. 233, 1/6 nr. 497).
- [6] Ty. kopib. 1716 30/5 nr. 603. [7] Hertil medgik vistnok bl. a. de 600000 rd., som Sverige iflg. fredstraktaten skulde betale.
- 271 [1] Kkc. Prot. 1718 2/5 nr. 752. [2] Trykte forordninger 1716 18/9, 1717 25/10, 1718 12/11, 1719 2/10, 1720 17/9, 1721 4/11. [3] For 1716 dog suppleret efter kapiteltaksten. [4] Trykte forordninger 1716 14/1, 18/4, 6/7, 18/7, 14/9, 12/10, 1717 8/7, 1718 23/7, 1719 15/7, 1720 29/7, 9/9, 1721 29/9.
- 272 [1] S. R. 1924 nr. 7. [2] Norsk Bestallings Protocol nr. 1, 391; Hans underskrift findes sidste gang anført i kopibogen den 6/11 1728. [3] S. R. 1726 nr. 260. [4] Refer. S. 1724 13/11 nr. 5. [5] Munthe af Morgenstjerne: Feltmarskal Michael Numsen og hans Tid. Kb. 1938, 18, 20. [6] Kkc. Prot. 1729 nr. 165. [7] D. B. L. IX, 446; Hauch-Fausbøll: Personalhistoriske Samlinger I, Kb. 1906. [8] Kkc. Prot. 1718 29/4 nr. 740. [9] S. T. 1728 8/10 nr. 534.
- 273 [1] d. v. s. forvalter. [2] Tidligere feltgeneralkommissariatsbud, som man her gav en art nådsensbrød. [3] d. v. s. tjener. [4] Han var født c. 1650 (Memorialer 1730, Wodroff, 15/4). [5] Kkc. Prot. 1723 nr. 54. Garnisonsauditørstillingen i København, som den æ. Wodroff i mange år havde betalt en anden for at bestride, fik nu en virkelig indehaver (Kkc. Prot. 1723 8/3 nr. 72). [6] Kkc. Prot. 1724 nr. 19.
- 274 [1] Kaldes også Lunge. Han havde 1704-10 forrettet tjeneste ved danske kancelli og bl. a. været med kongen i Italien, havde derefter været kopist i kommissariatets "Norske Contoir" og, som omtalt, 1718-19 til assistance for generalerne Arnoldt og Cicignon ("Norske Commission"). (Memorialer 1722, Lunge 16/5). [2] Königl. Memoriale 21/7 1727 afsnit 39. [3] Kkc. Prot. 1727 1/9 nr. 839. Pahl var kopist i tyske kontor og var oprindelig kommen her til landet med de fra kejserlig tjeneste tilbagevendende auxiliære tropper. Da generalkommissariatet nu meddelte ham udnævnelsen, averteredes han tillige om, at "mit negstem Unsere instruction" vilde tilgå (Ty. kopib. 1727 9/9 nr. 1762), men under den almin-

Side

- delige travlhed synes dette at være gået i glemmebogen. [4] Kkc. Prot. 1730 20/3 nr. 255. [5] d. v. s. i virkeligheden "Cavalleriets Indquartering og Forpflægning i Danmark" (Kkc. Prot. 1730 20/3 nr. 255).
- 275 [1] Eks. vis Da. kopib. 1722 6/3 nr. 591. [2] Kkc. Prot. 1722 27/4 nr. 340; jfr. også 1722 31/8 nr. 703, 704.
- 276 [1] - hvorimod enhver yderligere udgift krævede særlig kgl. approbation. [2] Da. kopib. 1722 17/3 nr. 626. [3] -"bald dieses, bald jenes Regiment.." Kkc. Prot. 1722 27/5 nr. 431. [4] O. I. B. 1722, Arentskjold 11/2; O. H. B. 1722 21/2 nr. 36; Ty. kopib. 1722 21/2 nr. 354. [5] O. I. B. 1722, Rentekammer og landetats generalkomm., passim Kommandanten i Fladstrand og Hals (Catterbach) 16/7, 29/9. [6] O. I. B. 1725, L. E. GC. 14/8; Ty. kopib. 1725 14/8 nr. 1301.
- 277 [1] Jfr. Ty. kopib. 1726 8/6 nr. 957 og O. H. B. 1726 15/6 nr. 199. [2] Kkc. Prot. 1722 11/4 nr. 305, 29/6 nr. 541. [3] Smstds. 1723 10/5 nr. 386; Ty. kopib. 1723 9/4 nr. 580; Krigsråd Fuess' højesteretssag 1725. Det kan tilføjes, at Fuess senere rettede en række grove beskyldninger mod rentekammerets deputerede (Kkc. Prot. 1727 4/4 nr. 295). [4] K. O. 1722 18/3 nr. 40. De nævnte myndigheder opnåede dog den indrømmelse, at officerernes afregning skulde blive stående, til den nåede indtil et års gagebeløb, så kongens interesse ikke led skade, hvis der ved dødsfald fandtes tjenstlig gæld, hvis underslæb opdagedes e. l. (Jfr. Refer. S. 1725 3/12 nr. 2).
- 278 [1] Ty. kopib. 1709 30/12 nr. 1261. [2] K. O. 1714 5/2 nr. 42. [3] Refer. S. 1714 9/11 nr. 18, indlæg. [4] Der haves adskillige eksempler på, at afgående chefer og regnskabsbetjente har beholdt deres regnskaber for at have dem til rådighed, når der engang skulde afregnes. [5] Efter mangeårig afvisning forelagde søetatens generalkommissariat i 1727 sagen for kongen. Det mente, en sådan regnskabsopgørelse egentlig var ugørlig og forlangte i hvert fald c. 8 år dertil samt antagelse af ekstraskriverne. Men kongen fatholdt kravet. Kkc. Prot. 1727 17/11 nr. 1094. [6] Ty. kopib. 1726 9/4 nr. 533; Jfr. også Da. kopib. 1727 18/8 nr. 198.
- 279 [1] Biskop Deichmanns håndgangne mand og medlem af den gehejme kommission. [2] D. K. Landmilice-Sager. Diverse dokumenter 1701-1728. [3] S. T. 1726 nr. 277. [4] Kkc. Prot. 1727 nr. 242. [5] Reg. kgl. E. 1728 nr. 8, med tilsvarende koncept (Protokollen formentlig tabt gået). [6] Smstds. 1728 5/1 nr. 7. [7] De andre medlemmer var oversekretær Moinichen, generalmajor Staffelt og,

Side

- som foran omtalt, justitsråd Hauch.
- 280 [1] O.I.B.1728, Møsting 26/6; Kkc.Prot.1728 24/7 nr.656. [2] Kkc.Prot.1728 19/11 nr.1089, 2/12 nr.1121, 1729 14/2 nr.134, 3/9 nr.799. [3] Smstds.1728 6/12 nr.1134. [4] Smstds.ureg. af 3/10 1729. [5] S.R.1731 12/1 nr.10. [6] Disse forelå dog i koncept. Jfr.Kkc.Prot.1727 24/3 nr.242. [7] Kkc.Prot.1730 20/3 nr.255. [8] "Hovet Bog over Militien udî Danmarck Holsteen og Oldenborg for Anno 1722" - samt følgende år.
- 281 [1] Holm I,173,502. [2] Ty.kopib.1722 19/1 nr.75, 13/2 nr.199. [3] M.L.Nathanson; Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- og Finansvæsen fra 1730 til 1830. II. Kb.1833,25-26.
- 282 [1] Landetatens hovedbog 1731,28. Hans underskrift var bleven sjælden i vinterens løb og findes senest angivet den 28/3 1731. [2] S.R.1731 6/6 nr.209. [3] S.T.1730 nr.58. Hans underskrift er første gang fundet angivet 22/11 1730. [4] S.R.1730 nr.102. [5] D.B.L. XIX,111. [6] Kkc.Prot.1731 nr.16. [7] Bricka VII, 174.
- 283 [1] K.O.1731 nr.38. Marcus Pahls påtegning på genpart af Rantzaus bestalling. [2] Hans underskrift findes sidste gang anført i kopibøgerne 10/11 1731. [3] Kkc.Prot.1731 nr.1054; hans underskrift findes første gang 8/12 1731. [4] Kkc.Prot.1734 3/2 nr.119, 1731 7/5 nr.410, 1734 2/5 nr.704. [5] Smstds.1736 16/4 nr.273. [6] T.K.Patenten 24/12 1736; hans underskrift er sidste gang fundet angivet i kopibøgerne 22/12 1736. [7] Kkc.Prot.1739 nr.168. [8] Hans underskrift er sidst fundet 22/1 1740. [9] Underskrift sidst fundet 31/10 1741. [10] S.T.1740 nr.183,184; hans underskrift er første gang angivet i kopibøgerne 8/4 1740. [11] Kkc.Prot.1739 13/4 nr.364, 1740 18/4 nr.299, 1741 20/11 nr.1194, 1740 29/2 nr.75. [12] K.O.1740 nr.81.
- 284 [1] Königl.Mem.Prot.1730 29/12. [2] Refer.S.1733, juni udat.nr.11, Henry Bruun; Danmarks Amtsforvaltere, Kb.1919,7. [3] Ulrich Sontum; Sønligt og skyldigst Klagemaal..Kb.1737. [4] Kkc.Prot.1737 nr.265. Harboe havde arbejdet i kontoret i 26 år, senest som Sontums (private) fuldmægtig (Refer.S.1737 2/4, Pro Memoria). [5] Kkc.Prot.1738 nr.1138. Stavanger havde da tjent i 24 år, senest som (privat) fuldmægtig i norske kontor (Refer.S.1738 1/12, mundtl.referat). [6] Refer.S.1738 8/12, Pro Memor.; Kkc.Prot.1738 15/12 nr.1167. Det kan tilføjes, at Rahrs enke kun opnåede halvt så meget

Side

- i pension som Sontums enke to år tidligere (Kkc. Prot. 1737 24/5 nr. 422, 1739 23/2 nr. 140)! [7] Pers. ti. 10, II, 127.
- 285 [1] Konc. kgl. E. 1741 nr. 581. I bestillingen nævnes kun bogholderstillingen, registratortjenesten omhandles derimod i en udfærdigelse 1741 af s. d. nr. 580, til generalkommissariatet. [2] Se nedenfor. [3] Se nedenfor. [4] d. v. s. i virkeligheden: det gevorbne kavalleris indkvartering og forplejning. Nationalkavalleriet var ophævet i 1730 og ikke senere genoprettet. [5] Konc. kgl. E. 1741 10/2 nr. 116, 20/3 nr. 274; Da. kopib. nov. 1741 passim. Jfr. tillige A. D. Jørgensen: Centraladministrationens Bygningshist. - Hist. afh. IV, 310 ff. samt Den danske Centraladministration, Kb. 1921, 79 ff. Om den Stormske gård, sidst anførte, afbildn. 14 og 16.
- 286 [1] Det skal anføres, at i 1742 har tyske kontor ikke nummereret sine ekspeditioner, hvorfor det tidligere forbehold vedrørende helt nøjagtig optælling her gøres. Retfærdighed byder derhos at tilføje, at det i sin tid tilkomne nationalkavalleriets kontor stadig ikke er medregnet ved optællingen. Det havde i 1732 ialt 810 ekspeditioner, brugte en afvigende registrering og ekspeditionstallet er derfor ikke uden videre anvendeligt. Endelig er i opgørelserne intetsteds det norske kontor medregnet. Dettets arkivalier afleveredes i 1822 til kongerigets Norge kommissær (Registraturer m. m. vedk. landmilitærvæsenets arkiver. Bindet: General Commissariatets Archiv. Påtegning til afsnit IV). [2] Kkc. Prot. 1730 15/10 nr. 1. [3] K. O. 1731 nr. 95 (Genpart af Rantzaus skrivelse til kongen og af dennes resolution). [4] Jfr. hvad der herom under krigskancelliet er fremsat.
- 287 [1] Kkc. Prot. 1731 26/6 nr. 616. [2] Jfr. bl. a. smstds. 1731 21/11 nr. 1019 og Memorialer 1733 18/3 nr. 11. [3] Kkc. Prot. 1734 7/4 nr. 576. [4] S. R. 1733 10/4 nr. 100, 1733 11/4 nr. 102. [5] Refer. S. 1734 20/5 nr. 26. [6] S. R. 1735 21/1 nr. 17, 18. [7] Rockstroh. III, 102. [8] Jfr. Holm II, 74. [9] Kkc. Prot. 1733 30/12 nr. 1275, 1734 6/1 nr. 6, 20/1 nr. 70. [10] Sammesteds 1734 3/2 nr. 138. Instruktion se Ty. kopib. 1734 19/4 nr. 1174.
- 288 [1] Kkc. Prot. 1733 5/5 nr. 494. [2] Eks. vis Kkc. Prot. 1738 29/8 nr. 805, 1740 8/3 nr. 160. [3] Der var i 1736 ikke udstedt noget militærreglement. [4] Kkc. Prot. 1737 8/4 nr. 266. [5] Smstds. 1738 27/6 nr. 625,

Side

- 1741 10/4 nr. 397.
- 289 [1] Atter en af de uheldige følger af Gabels dispositioner nogle og tyve år tidligere. [2] Holm II, 118. [3] Kkc. Prot. 1739 3/1 nr. 5, 6. [4] K. O. 1739 10/1 nr. 8. [5] Kkc. Prot. 1739 19/1 nr. 57. [6] Kkc. Prot. 1739 nr. 167, 168; jfr. O. I. B. 1739, M. Pahl 16/3; - Fuldmægtig hos Wodroff blev Elias Dietrich. [7] S. R. 1739 6/3 nr. 94. [8] Kkc. Prot. 1739 9/3 nr. 183. [9] Smstds. 1740 29/2 nr. 76, 77. [10] Holm II, 151 ff. [11] Kkc. Prot. 1741 28/2 nr. 201. [12] Georg Albrecht Wodroffs yngre broder. [13] Reg. kgl. E. 1741 13/3 nr. 224; instruktion se Ty. kopib. ureg. af 28/10.
- 290 [1] En til Plessen (rentekammeret) den 25/4 1731 afgivet beregning af restancerne havde som hovedsum c. 263000 rd., men heraf var "Nordische Schulden" c. 103000 rd. og den af sikkerhedshensyn tilbageholdte, indtil et års officersafregning c. 125000 rd., så at der i virkeligheden kun resterede nogle få, fra krigsårene stammende gældsposter, og hærens tilgodehavende realiter kunde siges at være betalt (Ty. kopib. 1731, 582). [2] R. K. -IA. 4. Indtægt og udgift 1731, udfærd. 12/5 1734; udgifter 1735, udfærd. 26/4 1737. [3] K. O. 1739 10/1 nr. 8.
- 291 [1] M. L. Nathanson: Danmarks national- og statshusholdning. Kb. 1844, 299. [2] O. H. B. Konc. 1742, decbr. nr. 21. [3] Reg. kgl. E. 1742 23/11 nr. 1045. [4] Königl: Memor. Prot. 1742 8/12. [5] Eks. vis Königl: Memor. Prot. 1743 22/3 og 27/7; K. O. 1743 nr. 166. [6] Reg. kgl. E. 1743 nr. 1014, 1016. [7] Smstds. 1743 nr. 1017.
- 292 [1] Bricka IX, 332. [2] Reg. kgl. E. 1743 27/9 nr. 1300. I indlæggene til koncepten findes nærmere oplysninger om betjentene. Her skal kun tilføjes, at Dietrich var fuldmægtig i generalkommissariatets tyske kontor og som sådan den 28/9 1743 afløstes af Conrad Daniel Wodroff, søn af den deputerede og kontorchef G. A. Wodroff. [3] Reg. kgl. E. 1743 27/8 nr. 1018. [4] - og dermed gennem Platen's instruktion af 1712 visende tilbage til instruktionen af 1710 for den ældre Numsen. [5] Reg. kgl. E. 1743 20/9 nr. 1269. [6] K. O. 1743 4/10 nr. 361. [7] K. O. 1743 nr. 374.
- 293 [1] Königl: Memor: Prot. 1743 19/11. [2] Smstds. 6/12. [3] Reg. kgl. E. 1744 nr. 176. [4] Smstds. 1744 nr. 293. [5] Protocollum derer im teutschen Comptoic beyrn Feld=Gen:Commissariatet vorgefallenen Expeditionen - resp. Protocollum over de danske Expeditioner ved Feld=Gen:Commissariatet. [6] M. R. X. 1. Magazinregnskab for Kjøben-

Side

- havns Feltfourage 1743-44. [7] Refer. S. 1743 23/12 nr. 12; Reg. kgl. E. 1743 23/12 nr. 1673, 1674. [8] Reg. kgl. E. 1745 22/12 nr. 1376. [9] Smstds. 1745 nr. 1038. [10] Reg. kgl. E. 1744 nr. 670. Hans underskrift er første gang fundet angivet 8/6 1744.
- 294 [1] Refer. S. 1745 29/3 nr. 4. [2] O. I. B. 1745. F. Seckman 17/8. [3] O. H. B. Konc. 1745 juli 27/7 nr. 146; Landetatens hovedbog 1744, pag. 334. [4] Hans underskrift er fundet angivet senest den 10/8 1745. [5] O. I. B. 1745, Seckman 17/8, C. B. Wodroff 16/8, Junge 16/8. [6] Smstds. C. D. Wodroff 21/8.
- 295 [1] Reg. kgl. E. 1745 nr. 924; K. O. 1745 nr. 223. [2] Udstedt 4. januar 1746. [3] Refer. S. 1745 8/3 nr. 12; 8/10 mundtl. refer. nr. 1; Reg. kgl. E. 1745 15/10 nr. 1081. [4] Trykte forordninger: 16/8 1743. [5] Smstds. :27/9 1743.
- 296 [1] Desuden forsynedes jo flåde og hofetat heraf. [2] Trykte forordninger: 1/10 1745. [3] I og for sig må det antages, at rugen ikke har været til hærens, men til flådens behov. 21. aug. 1745 skriver generalkommissariatet til rentekammeret, at man af magasinerne kan dække behovet i 1746 og endda have c. 2900 tdr. rug i behold (Da. Kopib. 1745 nr. 823). [4] S. T. 1746 nr. 33.
- 297 [1] Reg. kgl. E. 1746 nr. 222. Hans underskrift er første gang fundet angivet 8/10 1746. [2] S. R. 1746 16/9 nr. 53. [3] Reg. kgl. E. 1746 21/9 nr. 194. [4] Refer. S. 1748 26/12 nr. 7. Underskrift sidste gang fundet angivet 7/12 1748. [5] Reg. kgl. E. 1748 26/12 nr. 819. Underskrift første gang fundet angivet 31/12 1748. [6] Bricka X, 299. [7] O. H. B. Konc. 1753, maj nr. 120 af 24/5. [8] Reg. kgl. E. 1750 29/7 nr. 630. Underskrift sidste gang truffet 15/9 1750. [9] Reg. kgl. E. 1750 29/7 nr. 632. Underskrift første gang 13/11 1750. [10] Kkc. Prot. 1752 5/1 nr. 5. [11] Bricka XVI, 540. [12] Kkc. Prot. 1753 nr. 314. [13] Konc. kgl. E. 1755 nr. 1097; underskrift ved G. C. første gang fundet angivet 11/10 1755. [14] Kkc. Prot. 1753 nr. 511; underskrift første gang den 2/6 1753. [15] D. B. L. III, 558. [16] Konc. kgl. E. 1756 11/8 nr. 944, jfr. 1756 15/12 nr. 1555. [17] S. R. 1754 nr. 149. [18] Konc. kgl. E. 1757 9/3 nr. 264, 265; Schultze ses at have underskrevet allerede den 2/4. [19] Konc. kgl. E. 1757 29/10 nr. 1290. [20] D. B. L. XXI, 415. [21] Underskrift senest fundet 27/9.
- 298 [1] Konc. kgl. E. 1755 31/3 nr. 264. [2] Smstds. 1758 31/3 nr. 315. [3] Den ældre skik, at anvende "fyrbø-

Side

- deren" i selvstændige hverv uden for kommissariatet var efterhånden hørt op, hvorfor hans navn nu ikke mere her angives. [4] Memorialer 1746, generalkommissariatet 19/9. [5] S.R. 1747 nr. 163. [6] Reg. kgl. E. 1747 nr. 906. [7] S.R. 1754 nr. 8, 1755 nr. 159.
- 299 [1] Konc. kgl. E. 1752 28/12 nr. 978. [2] Kkc. Prot. 1753 4/4 nr. 248. [3] Reg. kgl. E. 1750 19/6 nr. 507; jfr. Konc. kgl. E. 1756 12/5 nr. 537. [4] O. I. B. 1756. Generalkommissariatet 20/4, 21/9. [5] Reg. kgl. E. 1747 3/5 nr. 410; jfr. Konc. kgl. E. 1758 5/4 nr. 340. [6] Reg. kgl. E. 1747 26/8 nr. 777. [7] Kkc. Prot. 1753 nr. 248. Paxdorph sagdes da at have tjent 16 år i kontoret. [8] Konc. kgl. E. 1757 7/9 nr. 1089, med indlæg. [9] Smstds. 1757 24/8 nr. 1025, med indlæg.
- 300 [1] Jfr. bl. a. O. H. B. Konc. 1755 27/3 nr. 129 A, indlæg, samt Konc. kgl. E. 1757 7/9 nr. 1089, indlæg.
- 301 [1] Under lejrsamlingen ved København 1753 udfærdigede og underskrev C. D. Wodroff på generalkommissariatets vegne alle de daglige detailordrer og klarede hvervet fortræffeligt. [2] Da. kopib. 1756 31/8 nr. 922. [3] 1748 danske 1409 eksp. tyske 1901, 1751 resp. 1360 og 1693, 1754 derimod 1363 og 1763.
- 302 [1] O. H. B. Konc. 1748, nov. nr. 74 af 23/11, indlæg. [2] O. H. B. Konc. 1749, marts nr. 25 af 6/3. [3] Reg. kgl. E. 1749 16/4 nr. 328.
- 303 [1] Kavallerikontorets kopibog 1754 4/6 nr. 341, 11/6 nr. 345; Kkc. Prot. 1754 29/6 nr. 660; Refer. S. 1755 23/7 nr. 49; O. H. B. Konc. 1756, jan. nr. 3 af 3/1, indlæg. [2] Konc. kgl. E. 1757 24/8 nr. 1025. [3] Da. kopib. 1755 3/5 nr. 421. [4] Konc. kgl. E. 1751 24/2 nr. 95 med indlæg. Det anføres af Numsen, at han allerede i 1742, som overkrigssekretær, havde fremsat forslaget, men var bleven afvist af Christian VI. Og på den måde er altså fra allerhøjeste sted begivenhedsforløbet i 1807 bleven forberedt! [5] Jfr. bl. m. a. Königl: Vorkommissionens Prot. 1754 7/9, 1755 19/7; Refer. S. 1754 16/1, Referendum; smstds. 11/9, Referendum. [6] Refer. S. 1756 8/12 nr. 1.
- 304 [1] O. H. B. Konc. 1757 aug. nr. 11 af 6/8, indlæg. [2] Konc. kgl. E. 1758 5/4 nr. 339. [3] Da. kopib. 1757 23/7 nr. 826, 26/11 nr. 1489; Konc. kgl. E. 1758 1/2 nr. 125; Da. kopib. 1761 28/11 nr. 336. [4] Da. kopib. 1751 11/9 nr. 884; Kkc. Prot. 1752 3/5 nr. 368, 9/12 nr. 959. [5] Da. kopib. 1751 11/9 nr. 886 med påtegning. [6] Refer. S. 1749 5/2, Referendum.

Side

- [7] Konc.kgl.E.1756 nr.614 af 8/6, 700 af 7/7, 869 af 28/7, 902 af 4/8, 992 af 18/8; O.H.B.Konc. 1756 maj nr.123 af 15/5, 178 af 29/5, 199 af 31/5, juli nr. 165 af 24/7, aug.nr.62 af 14/8; smstds. 1757 nr.204 af 2/2. [8] K.O. 1756 16/11 nr.316.[9] Konc.kgl.E.1757 21/9 nr.1139. [10] G.C.Konc.t.Kgl.Vorstell.1758 18/4; Da.Kopib.1758,passim; Refer.S. 1758 19/4,Referendum.
- 305 [1] Årets hovedbog er i alm. sluttet det følgende års 31. december under generalkommissariatsbogholderens navn og ansvar, er altså helt samtidig og dertil særdeles klar og overskuelig. Enkelte uvedkommende, navnlig norske, udgifter kan findes. [2] Konc.kgl.E.1754 25/9 nr. 972 med indlæg. [3] Det opgaves hvert år i august måned til rentekammeret som partsgrundlag for den årlige kornudskrivning. Der regnedes med 18 måneders behov for derved at oparbejde de nødvendige magasinforråd.
- 306 [1] V.A.III,42. R.K.I.A.4. Indtægter og udgifter 1730-1746. Heri Pro Memoria. "An frantzøsischen Subsidiën sind eingekommen" (1746-1758). Nathansen: Danmarks National- og Stats-Husholdning,321, anfører et noget højere beløb. [2] Konc.kgl.E.1760 18/6 nr.1142. [3] Smstds.1761, april nr.132. [4] Danske hovedbog (kladde) 1762, fol.54. Hans underskrift er senest fundet angivet 12/12 1761. [5] Smstds.1761,fol.43. Hans underskrift sidste gang angivet 16/5 1761. [6] Konc.kgl.E.1758 10/5 nr.549. [7] Smstds.1759 nr.1100.
- 307 [1] O.H.B.Konc.1759 13/10 nr. oktober 131,indlæg. [2] Konc.kgl.E.1760 nr.147 A. [3] D.B.L. X,285. Omkring 1760 synes det i officerskorpset at være blevet almindelig skik at anvende prædikatet "von" foran navnet. Dette er der i den følgende fremstilling ikke taget hensyn til. [4] Konc.kgl.E.1760 nr.2004-5. [5] D.B.L. V, 263. C. Nyrop: Johan Frederik Classen. Kb.1887. [6] Refer. S. 1759 7/8 nr.42; Konc.kgl.E.1759 13/8 nr. 1128. Fuldmægtig i tyske kontor blev Johannes Outzen. [7] Bricka XIX,127. [8] Konc.kgl.E.1761 april nr. 138. Bestallingen dateret 3/12 1760. [9] Smstds. 1758 nr.1217. [10] Smstds. 1761 oktober nr.168. [11] Smstds. 1762 april 168. [12] Bestalling af 16/10 1760. Smstds. 1760 nr.1819. [13] "på sig og folk samt til skrivematerialier" ved tyske kontor.
- 308 [1] Konc.kgl.E.1761 af 22/7 nr. juli 155.
- 309 [1] Interiører fra kong Frederik 5tes hof (Charl.Dor.Biehl). Kb.1909,114. [2] O.I.B.1762. A.Holm 8/5. [3] Jfr.

Side

- C. Nyrop, 147, 148, 215. [4] Konc. kgl. E. 1762 af 1/9 nr. september 1740 og 1762 af 8/9 nr. september B 50. Holm blev suspenderet juni 1766 og 5/11 1767 fradømt sit ny embede p. g. af kassemangel (Bruun; Danm. s Amtsforsvaltere, 11). [5] Efter løntillæg på 100 rd. siden 8/11 1758 (Konc. kgl. E. 1758 nr. 1484). [6] Smstds. 1761 5/8 nr. aug. 31- [7] Dansk hovedbog 1762, fol. 60. [8] Konc. kgl. E. 1763 nr. juli 35. [9] Smstds. 1763 nr. oktober 180. [10] Smstds. 1763 nr. oktober 129. [11] Smstds. 1763 nr. november A 12. [12] Smstds. 1763 nr. oktober 253.
- 310 [1] Konc. kgl. E. 1761 af 22/7 nr. juli 155. [2] Da. kopib. 1760 af 2/6 nr. 464, 6/9 nr. 961.
- 311 [1] Konc. kgl. E. 1758 nr. 519. [2] Smstds. 1758 25/5 nr. 616. [3] Smstds. 1758 7/6 nr. 707. [4] Smstds. 1758 nr. 549. [5] Smstds. 1758 7/6 nr. 722. [6] Thiset og Bobé: Stamtavler X b, 277. [7] Schultze fik under 17/10 1759 karakter af generalkrigskommissær (Konc. kgl. E. 1759 nr. 1487). [8] O. H. B. Konc. 1759 dec. nr. 313 af 29/12. Indlæg.
- 312 [1] Konc. kgl. E. 1758 31/5 nr. 671, 1760 4/11 nr. 21; T. K. Patenten 1760 februar nr. 20 af 4/2. [2] Konc. kgl. E. 1760 nr. 1819. [3] Smstds. 1762 marts nr. 244, 1762 juli nr. 96 af 8/7. [4] Smstds. 1758 25/5 nr. 630 med indlæg. [5] Smstds. 1758 31/5 nr. 671. [6] Smstds. 1758 7/6 nr. 695. [7] K. O. 1762 5/5 nr. 250. [8] Konc. kgl. E. 1762 maj nr. 191 af 26/5; K. O. 1762 5/5 nr. 253. [9] O. H. B. Konc. 1758, oktober nr. 83 af 14/10 med indlæg. [10] Konc. kgl. E. 1758 passim. [11] Smstds. 1762, juli nr. 114 af 14/7.
- 313 [1] Smstds. 1758 nr. 1097. [2] Smstds. 1758 4/10 nr. 1334. [3] Konc. kgl. E. 1758 26/10 nr. 1424. [4] Trods betydelige kassationer (i 1780) må arkivet som helhed siges at være ret velbevaret.
- 314 [1] Da. kopib. 1758 12/9 nr. 433. [2] O. H. B. Konc. 1759 april nr. 249 af 28/4 (Til de deput. f. finanserne). [3] Konc. kgl. E. 1760 nr. 1196. [4] O. H. B. Konc. 1762 febr. nr. 38, nr. 55. [5] Konc. kgl. E. 1762 marts B 98, C 98. [6] O. H. B. Konc. 1762 juli nr. 228 af 31/7 (til F. C., refererende St. Germain's klager). [7] U. A. Holsteins Memoires XIII, 28. [8] Gaspari: Urkunden II, 1789. St. Germain 4/10 1762.
- 315 [1] Refer. S. 1762 29/9, Referendum 20/10 Referendum (Schultzes klager). [2] O. I. B. 1762, St. Germain. [3] O. H. B. Konc. 1762 aug. nr. 83. [4] O. H. B. Konc. 1763 marts nr. 307 lit. A af 29/3. [5] Konc. kgl. E.

Side

- 1763 jan. nr.107 af 26/1. [6] O.H.B.Konc.1763 oktober nr.108. [7] Konc.kgl.E.1763 maj nr.36 af 11/5; smstds. 1763 november nr.38 af 30/11. [8] K.O.1763 nr.155,281. [9] Refer.S.1758 passim; Da.kopib.1758 29/7 nr.1497.
- 316 [1] Da.kopib.1759 3/12 nr.233. [2] Refer.S.1760 20/8, Referendum; Da.kopib.1760 18/3 nr.680, 27/12 nr.547, 1761 13/1 nr.676. [3] O.I.B.1762, htg.af Augustenborg, gnrlm.Ingenhaeff,ob.greve Caspar Moltke. [4] Refer.S.1760 11/6, Referendum; Konc.kgl.E.1760 9/7 nr.1196. [5] Refer.S.1762 13/7,Referendum. [6] Konc.kgl.E.1763 jan.nr.60 af 19/1 (K.O.1763 nr.17). [7] Jfr.bl.a.Da.kopib.1763 23/6 nr.1315. [8] Konc.kgl.E.1763 jan.nr.61,62 af 19/1. [9] Refer.S.1763 1/9 nr.6. [10] Konc.kgl.E.1763 december nr.33,34 af 8/12. [11] O.H.B.Konc.1763 jan.nr.309 af 30/1; jfr.O.I.B.1763, St.Germain 1/2. [12] Konc.kgl.E.1763 oktober nr.269 af 28/10 (K.O.1763 nr.388).
- 317 [1] K.O.1763 nr.389.
- 318 [1] Renskrævne hovedbøger findes for årene 1758-61. De er afsluttede 31. december resp.1763, 1764, 1765 og 1769 og underskrævne af arkivar Oluf Olufsen Bagge. Foråret 1762 findes kladde til hovedbog, fuldstændig, men udateret og usigneret. [2] Trykte forordninger 23/9 1758, 15/9 1759, 1/11 1760, 19/10 1761. For året 1758 må regnes med normale fredsforhold, jfr. forrige afsnit. [3] Hertugdømmerne måtte gennem alle årene præstere store naturalydelse. [4] Jfr. navnlig kornskatten for 1762. [5] Kkc.Forslag og betænkninger til hærens omdannelse,II,1761-63. Bruuns memorial af 30/9 1763 om landmilitiets indretning.
- 319 [1] Jfr. forrige afsnit. [2] Trykte forordninger 8/9 1758 og 18/2 1761. [3] Nathanson; Danmarks National- og Stats-Husholdning, 321.

Personregister

(de danske konger ikke medtaget)

- Adeler, Frederik Christian, etatsråd, kommissariatsdeputeret, II 190, 197, 200, 213, 214, 215, 216, 219, 225, 231, 236, 240, 241, 242, 243.
- Ahlefeldt, Cai Burchard, greve, amtmand, kommissariatsdeputeret, II 254, 255, 259, 260, 262.
- Ahlefeldt, Carl, greve, præsident i kommercekollegiet, medlem af gehejmekonseillet, statholder i hertugdømmerne, II 33, 86, 237.
- Ahlefeldt, Claus, generalløjtnant, feltmarskal, I 15, 37, 58.
- Ahlefeldt, Conrad Vilhelm, kommissariatsdeputeret, overkrigssekretær, II 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 296, 297, 298, 302, 306, 307.
- Ahlefeldt, Frederik, generalkrigskommissær, statholder, storkansler, I 11, 15, 45, 60, 65, 75, 78, 123, 175, 181, 217.
- Ahlefeldt, Frederik, generalmajor, medlem af krigskollegiet, I 11, 15, 37, 49, 58, 135.
- Ahlefeldt, Hans, generalløjtnant, medlem af krigskollegiet, I 11, 15, 37, 58, 135, 136.
- Amthor, Ehrenfried, krigskommissær, II 128.
- Arenstorff, Carl v., general, I 80, 81, 86, 172.
- Arenstorff, Frederik, oberst, vicepræsident i krigskollegiet, I 58, 59, 74, 82, 87, 88, 93.
- Arnoldt, Hans Jacob, generalmajor, II 70, 72, 268, 288.
- Augustini, Johan Samuel, kancellist, 1. sekretær, justitsråd, II 75, 76, 81, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97.
- Bagge, Oluf Olufsen, arkivregistrator, II 299, 300, 308, 309, 310.
- Banner, Erik, generalkrigskommissær, Norge, I 65.
- Bennich, Nicolaus, proviantkommissær, I 144, 147.
- Berckentin, K. A., gehejmeråd, II 302.
- Berg, Johan, fyrbøder (forvalter), II 160, 161.
- Bergh, Friederich, kopist, II 31, 32, 37.
- Bernoffski, Jahco, justitssergent, I 29.
- Bernstorff, Johan Hartvig Ernst, greve, udenrigsminister, II 79, 85, 92, 93, 99, 100, 315.
- Bertouch, Georg v., oberst, generalkrigskommissær i Norge, II 267.
- Bibow, Siegwert v., mecklenburgsk officer i dansk tjeneste, I 82.
- Bielke, Henrik, rigsadmiral, I 60, 75, 78, 82, 138, 175.

Personregister

- Bielke, Jørgen, generalløjtnant, vicepræsident i krigskollegiet, I 15, 17, 21, 31, 36, 37, 43, 49, 58, 59, 60, 71, 73, 74, 135.
- Biener, Samuel, renteskriver, I 29.
- Biermann, Conrad, sekretær, I 72, 86, 88.
- Bildt, Hans Jacob zum, generalgevaldiger, I 29, 63.
- Bille, Anders, rigsmarsk, I 7.
- Bille, Steen Andersen, vicekommandant i København, medlem af krigskollegiet, I 12.
- Bjørnsen, Poul Jørgen, viceadmiral, I 30.
- Blicher, Jens, feltkommissariatsskriver, II 292.
- Bollund, Niels Jensen, kopist, I 63, 78, 94, 155, 161.
- Bornemann, Vilhelm, sekretær, krigsråd, II 88, 89, 90, 97.
- Borregaard, Thomas Christensen, kopist, kancellist, II 7.
- Borring, Hans, feltkommissariatsbogholder, II 292.
- Braem, Gothard Albrecht, kommissariatsdeputeret, senere præsident i København, II 297, 298, 302, 306, 307, 315, 318.
- Braem, Gotthardt, overkrigskommissær, II 12, 153, 154, 172, 176, 182, 183, 197.
- Brandt, Jens, zahlmester, I 166, 202.
- Brandt, Peter, kgl. krigszahlmester, overrentemester, kommissariatsdeputeret, generalkrigskommissær, gehejmeråd, I 166, 171, 179, 180, 204, 205, 216, 223, 231, 237, II 12, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 120, 124, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 183, 185, 188, 189, 319.
- Breda (el. Bredow) Joachim, medlem af krigsrådet, kommandant i København, I 8, 10, 15.
- Brehmer, Johan Friderich, assessor, II 168.
- Breitenau, Christoph Gensch v., politisk forfatter, deputeret ved finanserne, II 129, 190.
- Breitenbach, Conrad Christian, krigskommissær, medlem af generalkommissariatet i felten, II 237, 240, 250, 251, 256.
- Bruhn, Peter, overkrigskommissær, medlem af feltkommissariatet, II 311, 312, 315.
- Brübel, Johann, profos, I 29.
- Bræmer, Thomas, kommissariatsbogholder, II 160, 161, 162, 169, 170, 184, 190, 191, 213, 221, 225, 232.
- Bøckmann, Svend, kancellist, II 8, 16, 18, 19, 23, 24, 25, 26.
- Bøgvad, Nicolaj, kancelliforvalter, II 7, 8, 16, 30, 31, 32, 33, 37, 39, 273.
- Carl Ernst Friderich, hertug til Sachsen, II 101.
- Carl Rudolf, hertug af Württemberg, generalløjtnant, II 22, 23, 199, 259.
- Caroc, Herman Alexander, kancellist, generalauditør, II 65, 66, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 87, 88.

Personregister

- Christensen, Johannes, dansk kopist, assessor, II 220, 223, 232, 241.
- Christensen, Peter, kopist, II 31.
- Christian, Geörgen Serensten, stokkeknægt, I 29.
- Cicignon, Frederik Christopher, generalmajor, kommandant, kommissariatsdeputeret, II 260, 268.
- Classen, Johan Frederik, generalkrigs- og ammunitions-kommissær, kommissariatsdeputeret, II 307, 309.
- Clausen, Gregorius, kommissariatsskriver, renteskriver, II 121, 128, 137, 138, 139, 145, 160.
- Corneliussen, Poul, overproviantmester, I 171, 202.
- Costa, Buth v., kaptajn, II 93.
- Crane, ukendt, I 95.
- Croy, Carl Eugen, fransk officer i dansk tjeneste, I 87.
- Dalsgaard, Ole, krigssekretær, generalkommissariatsskriver, krigsråd, II 88, 89, 90, 309, 310.
- Danckwart, krigskommissær, I 230.
- Danneskiold-Samsøe, Frederik, greve, kommissariatsdeputeret, overkrigssekretær ved søetaten, surintendant de Marine, II 60, 62, 66, 67, 68, 70.
- Degn, Hans Christian, kommissariatsskriver, II 299, 300, 308, 309, 310.
- Deichmann, Bartholemæus, biskop, II 45.
- Dietrich, Christian, overauditør, overkrigskommissær, II 189, 198, 199.
- Dietrich, Elias, krigskommissær, II 292.
- Dietz, Wolfgang, Sigmund, kopist, I 10, 27, 63, 95.
- Dreeßen, Daniel Ditlev, generalauditør, tysk kommissariatsskriver, krigskommissær, II 82, 83, 200, 214, 215, 220, 223, 256, 261, 277.
- Ducke, Jens, regimentskvartermester, II 224.
- Duncan, Jacob, general, skotsk officer i dansk tjeneste, I 86, 87.
- Duwall, Gustav, svensk resident, I 14, 36, 41.
- Eberstein, Ernst Albrecht v., feltmarskal, I 8, 9, 10, 14, 44, 45, 46, 49, 50, 74.
- Eggers, Georg Jacob, kopist, II 128, 136, 145, 161.
- Ehlers, Claus, kopist, II 121.
- Ehlers, Jørgen, assessor, kommissariatsdeputeret, II 134, 138, 139, 141, 142, 146, 148, 149, 163, 170.
- Eickstedt, Valentin v., generalmajor, overkrigssekretær, kommissariatsdeputeret, amtmand, II 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 102, 217, 224, 231, 236, 241, 242, 243, 245, 246, 250, 251, 252, 253, 257, 260, 264.
- Ernesti, Johan Benjamin, krigskommissær, II 292.
- Eynden, Albrecht Philip v., generalmajor, generalløjtnant, II 254, 255, 259.

Personregister

- Eynen Friderich Arnold v.,
kancellist, II 31, 32, 37, 38,
40, 42, 44, 45, 47, 48, 50, 51,
55, 56, 57, 58, 60, 77.
- Eynen, Jacob Friderich v., ko-
pist, felttøjskriver, II 65, 66,
75, 76, 81, 82.
- Felden, Christian Burchart v.,
kammerråd, kommissariats-
deputeret, II 149, 160.
- Ferdinand Vilhelm, hertug af
Württemberg, overgeneral,
II 19, 20, 145, 193.
- Finecke, Søren, garnisonspræst,
I 63.
- Fogh, Albert, kancellist, II 31,
33.
- Fogh, Jørgen, borgmester,
medlem af krigskollegiet,
I 58, 74.
- Foss, Jens, kopist, kommissa-
riatsskriver, II 232, 246, 261,
262, 273.
- Frandsen, Mathias, kopist, II
161.
- Frederik Ernst, markgreve,
statholder, generalfeltmar-
skal, II 63, 70, 72, 73, 85, 95,
98, 311, 314.
- Friis, Hans, overauditør, gene-
ralauditørløjtnant, I 71, 78.
- Friis, Jacob, kopist, I 27, 36,
63, 70, 71, 78, 94, 95, II 6, 7.
- Friis, Thomas, krigskommis-
sær, I 230, 236.
- Frijs, Mogens, rentemester, I
34.
- From, Jacob, kopist, II 121.
- Fuchs, Adolph, generalmajor,
medlem af krigskollegiet,
I 38.
- Fuess, Reinhold, kommissari-
atsskriver, II 121, 277.
- Gabel, Christian Carl, over-
krigssekretær, II 36, 37, 38,
39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 53, 61, 260, 264, 265, 266,
267, 268, 270, 276, 286.
- Gabel, Christoffer, renteme-
ster, statholder i København,
I 48, 49, 50, 61, 65, 101, 112,
115, 118, 123, 124, 127, 132,
143, 147, II 36, 159.
- Gabel, Frederik, vicesatholder
i Norge, II 36.
- Garde, Paul de la, kopist, audi-
tør, II 55, 56, 64, 65.
- Gebler v., sekondløjtnant, II 95.
- Gehren, Friederich Bernhard v.,
krigskommisær, II 168.
- Gercken, Jürgen, kopist, I 165,
170, 195.
- Gersdorff, Joachim, rigshofme-
ster, rigsdrost og præsident
i statskollegiet, I 8, 9, 10, 14,
15.
- Giedde, Frederik Eiler, gehej-
meråd, admiral, II 231, 236,
237, 240, 242, 243.
- Giese, Christoph Joachim,
etatsråd, kommissariatsde-
puteret, II 190, 191, 197, 199,
200, 213, 214, 215, 216, 217, 219,
220, 221, 222, 223, 224, 225, 226,
229, 231.
- Giese, Frederik, assessor, I 69,
75.

- Gjedde, Ove, rigsadmiral, rigsråd, I 8.
- Glensten, Christoph, justitssergent, I 29.
- Goltz, Joachim Rüdiger v. d. feltmarskalløjtnant, I 84, 85.
- Grandvillier, generalmajor, I 209.
- Griffenfeld, Peder Schumacher, rigskansler, I 53, 54, 57, 58, 60, 62, 66, 67, 72, 73, 75, 87, 96, 147, 149, 150, 163, II 102.
- Gueißer, Marcus, krigsfiskal, I 26.
- Guelcke, Reimer Voigt, hjælper i landetatens generalkommissariats tyske kontor, II 279.
- Gyldenløve, Ulrich, Christian, generalløjtnant, medlem af krigsrådet, I 8, 9, 10.
- Gyldenløve, Ulrich Friderich, statholder, generalfeltmarskal, I 50, 59, 60, 70, 86, 88, 194, 211, 215, II 120, 140, 157, 180, 186, 199.
- Gähler, Caspar v., general-krigskommissær, konferensråd, II 293, 311, 312, 313.
- Gähler, Peter Elias v., generalmajor, II 96, 98, 100.
- Gähler, Sigismund Vilhelm v. kancelliråd, stabssekretær, kancellist, II 56, 64, 292, 293.
- Gössel, Georg August, cand. jur. sekretær, krigsråd, II 88, 89, 91.
- Hafenreffer, Georg Thomas, krigskommissær, I 25.
- Hagen, Frantz v., kopist, I 161.
- Hahn, Vincentz Joachim, overjægermester, medlem af krigskollegiekommissionen, kommissariatsdeputeret, I 82, 88, 94, 179, 181, 182, 183, 184, 195, 197, 201, 206, 228, II 107.
- Hahne, Chr., kopist, I 161.
- Hallensen, Jens, krigssekretær, II 89, 90, 91.
- Hallmann, Friderich Christian, feltkommissariatsskriver, krigssekretær, II 312.
- Hansen, Hans, bogholder i norske kommissariat, I 211.
- Hansen, Oluf, overzalmester, etatsråd, justitsråd, kommissariatsdeputeret, II 170, 171, 183, 185, 190, 197, 200, 213, 214, 216, 225, 231, 236.
- Hansen, Reimert, kopist, II 161, 162, 184, 191.
- Harbech, Peter Lorenzen, kopist, kancellist, II 16, 27, 31, 33.
- Harboe, Andreas, oberst, II 13.
- Harboe, Christian, generalkommissariatsskriver, II 284.
- Harboe, Jens, krigskommissær, krigssekretær, overkrigssekretær, deputeret, I 85, 90, 92, 93, 94, 95, 216, II 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 51, 59, 68, 102, 108, 109, 110, 120, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 142, 146, 147, 148, 159, 160, 167, 170, 171, 172, 182, 183, 185, 189.
- Harder, Theodorus, kopist, kancellist, II 8, 16, 18, 22, 23.
- Hartman, Christoffer, bogholder ved nationalkavalleriet, II 184.
- Hartman, Christoffer, land- og krigskommissær, kommissa-

Personregister

- riatsdeputeret, II 237, 240, 241, 242, 245, 246, 260, 262.
- Hartmann, Christopher, kopist, kancellist, II 89, 90.
- Hartmann, Hans, kopist, II 37, 38, 47.
- Hartmann, Johan, regimentskvartermester, rejsekommissær, II 264.
- Hasse, Matthias, arsenal- og tøjhusskriver, krigsbogholder, assessor i kammerkollegiet, I 20, 25, 30, 40, 64, II 5, 6.
- Hauch, Andreas, oberst, generaladjutant, generalmajor, II 83, 98, 100.
- Hauch, Bertel, krigskommissær, kommissariatsdeputeret, II 256, 261, 272, 282, 283, 286, 288, 289.
- Haxthausen, Christian Frederik, kommissariatsdeputeret, overladdrost i Oldenborg, II 282, 283, 288.
- Heel, Andreas, kopist, I 27.
- Heick, Adolf August, kancellist, II 16, 31.
- Heimbach, Wolfgang, maler, I 30.
- Heldt, Christian, kancellist, arkivar, kancelliråd, II 31, 32, 37, 38, 47, 50, 55, 56, 64, 65, 66, 75, 76, 77, 81, 82.
- Helm, Frederik Christian, kammerjunker, sekretær i krigskancelliet, II 8, 16.
- Himmelstrup, Peder, krigs- og landkommissær, II 222, 223, 224, 237.
- Hoben, Levin Ludewig v., oberst, kommissariatsdeputeret, II 95, 307, 311, 312, 313, 315.
- Hoffmann, Peter, kancellist, II 90, 91.
- Hofman, Johan Hieronymus, krigskommissær, krigskasserer, I 216, 230, 236.
- Hofsteter, Christian August, kopist, II 31, 32, 37, 38, 42, 47, 50.
- Holck, Eiler, generalmajor, assessor i krigskollegiet, I 21, 34, 38, 58, 61, 74, 122, 126, 133, 134.
- Holm, Andreas, generalkommissariatsskriver (tidl. lakaj), krigsråd, justitsråd, II 284, 285, 294, 295, 298, 299, 300, 301, 308, 309.
- Holm, Jørgen Hansen, fuldmægtig, II 274, 284, 285, 295, 298, 299, 300, 308, 309.
- Holstein, Carl v., gehejmekonferensråd, kammerherre, II 302.
- Holstein, J.G. v., gehejmeråd, II 42, 268.
- Holstein, J.L., greve, gehejmeråd, oversekretær i danske kancelli, II 72.
- Holstein, U.A., oberst, II 314.
- Holstein, U.A., greve, storkansler, II 42.
- Hondorf, Sten, rentemester i landetaten, medlem af generalkommissariatet, I 48, 101, 127, 133, 148, 150, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 170, 173, 180, 181, 204.
- Hornemann, Ole, feltkasserer, II 312.
- Hougaard, Jacob, kopist, II 37.
- Husum, Hans, "rejsekommissær", II 238.

Personregister

- Hübsch, Elias, generalauditør,
I 28, 62, 94.
- Hüttemann, Gerhard, kopist,
I 95, II 128, 136.
- Høppener, Nicolay, kopist,
I 27, 63.
- Jacobsen, Hinrich, stokke-
knægt, I 29.
- Jessen, oversekretær i tyske
kancelli, gehejmeråd, II 11,
13, 14.
- Johansen, Matthias, krigsfiskal,
I 26, 40, 62.
- Juel, Jens, baron, diplomat,
præsident for land- og søeta-
tens generalkommissariat,
I 82, 86, 211, 223, II 110, 120,
125, 131, 171, 183, 185, 190.
- Juel, Niels, admiral, I 86, 231.
- Junge, Emanuel, krigskommissær,
I 201, 216, 223, 230, 237,
II 121, 128, 136, 137, 139, 145.
- Junge, Severin de, justitsråd,
kommissariatsdeputeret,
II 260, 272, 275, 282, 283, 286,
288, 289, 294, 295, 296, 297,
302.
- Justesen, Niels, kopist, I 165,
170, 196, 199, 202, 219, 228,
236, II 121, 122, 135, 137, 138,
139, 160.
- Juul, Ove, vicekansler i danske
kancelli, I 86.
- Jäger, Paul, krigskommissær,
medlem af generalkommissa-
riatet, I 171, 201, 216.
- Kalkkreutz, S. L. v., general,
II 84, 99.
- Kielmansegg, Hans Henrik Kiel-
man v., kgl. landråd i Hol-
sten, gehejmeråd, II 111,
120, 125, 128, 130, 131, 136.
- Kiempe, Jens Pedersen, fyrbø-
der, II 191, 232, 246, 247.
- Kihling, Jacob, krigskommissær,
II 223, 224.
- Kitte, Johan Georg, kancellist,
II 8.
- Kleen, Peter, feltkommissari-
atsskriver, II 312, 313.
- Klein, Christian, bud, II 161.
- Knuth, Eggert Christoffer, amt-
mand, I 163.
- Koefoed, Hans, feltkasserer,
II 292.
- Krabbe, Otto, gehejmeråd, II
26, 33, 237.
- Krag, Erik, oversekretær i dan-
ske kancelli, I 10, 12, 13, 31.
- Krag, Otte, rigsråd, I 178.
- Kruse, Edvard, krigskommissær,
I 230.
- Kørbitz, Johan Christoph v., ge-
neralmajor, overkrigssekre-
tær, II 46, 47, 48, 49, 53, 276.
- Körbitz, Johan Christoph v., rigs-
marskal, generalkrigskommissær,
medlem af krigskollegiet,
I 10, 15, 17, 37, 43, 58, 60, 74, 75,
78, 82, 87, 99, 148, 150, 154, 155,
160, 162, 164, 170, 172, 173, 174,
175, 176, 179, 180, 181, 182, 183,
195, 197, 206, 233.
- Kaas, Hans, amtmand, I 211.
- Lambsdorf, oberst, II 11.
- Larsen, Anders, bud, II 162.

- Lemfort, Zacharias, overauditør, I 170.
- Lente, Christian v., overkrigssekretær, diplomat, kommissariatsdeputeret, I 69, 75, 95, 197, II 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 52, 102, 190, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 231, 257, 303.
- Lente, Johan Hugo v., diplomat, I 95.
- Lente, Theodor, kammersekretær i tyske kancelli, I 13, II 14.
- Lerche, Christian, generaløjtmant, kommissariatsdeputeret, overkrigssekretær, II 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 89, 283, 288, 289, 294, 295, 296, 297, 302, 304.
- Lerche, Peder Pedersen, admiralitetsassessor, kommissariatsdeputeret, I 181, 182, 184, 197, 202, 203, 205, 214, 219, 223, 228, 230, 236.
- Lerche, Vincents, ordenssekretær, ceremonimester, II 73.
- Leslie, kejserlig feltmarskal, I 86.
- Lilliecrona, svensk resident, I 49, 50.
- Linck, Jacob Gotlieb, generalauditør, kommissariatsdeputeret, konferensråd, II 83, 297, 298, 302, 303, 306.
- Lindberg, Adam Levin, feltbogholder, II 237, 250, 256, 261.
- Lindberg, Johan Christoffer, kopist, kommissariatsbogholder, II 234, 246, 261, 273, 274, 278, 279, 280, 283, 287, 288.
- Linde, A.C. krigsråd, overkrigskommissær, II 287.
- Lundhoff, Hans, kopist, kommissariatsskriver, II 241, 246, 247.
- Luxdorph, Bolle, oversekretær i danske kancelli, II 11, 12.
- Lübbes, Eggerich Johan, generalmajor, medlem af krigskollegiet, I 15, 37, 38.
- Lüders, Andreas, kammertjener, kabinetssekretær, II 35, 39, 43, 51, 67.
- Lühe, V.A. v.d., kammerjunkerk, gehejmeråd og overkammerjunkerk, II 67, 70, 71, 72, 78, 84, 92.
- Lyhm, Claes, bogholder ved generalkommissariatet, I 165, 166, 170, 180, 196, 199, 202, 228, 236.
- Lynge, Hans Petersen, fuldmægtig, amtsforvalter, II 274, 284.
- Löscke, David, privat skriver, II 161.
- Løvenørn, Poul Vendelbo, generalmajor, overkrigssekretær, kommissariatsdeputeret, II 49, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 73, 282, 283, 286, 288, 289.
- Madsen, Simon, kopist, II 161.
- Mand, Mathiß, justitssergent, I 29.
- Mauritzen, Hendrik, kopist, kancellist, II 8, 16, 19, 23, 24, 25, 27, 31, 33.
- Meiner, Jacob Otto, auditør, I 50.
- Mejer, Herman, krigssekretær, assessor i krigskollegiet, ge-

- neralauditør, kommissariatsdeputeret, I 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 48, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 104, 116, 135, 136, 139, 142, 147, 148, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 171, 173, II 5, 7, 9, 10, 11, 102, 106, 108, 110, 121, 122, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 133.
- Mejer, Reinhold, etatsråd, kommissariatsdeputeret, II 14, 145, 149, 159, 163, 166, 168, 169, 170, 171, 183, 185, 187, 190, 193, 194, 195, 196, 197.
- Mercker, Johan, kopist, kancellist, II 16.
- Michelsen, Søren, kancellist, II 88, 89.
- Miles, Frederik, 2. kopist, auditør, II 65.
- Moltke, A. G., greve, overhofmarskal, II 78, 79, 80, 84, 86, 87, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 315, 316, 317.
- Moltke, Caspar Herman Gottlob, greve, oberst, regimentschef, II 98, 316.
- Moth, Else Margrethe, I 147.
- Moth, Matthias, oversekretær i danske kancelli, gehejmeråd, II 11, 12, 13, 14, 171, 172, 183, 185, 189.
- Moth, Sophie Amalie, I 144.
- Motzmann, Johan Christian, krigskommissær, II 222, 223, 224, 229.
- Mouritz, Hans Hansen, I 199.
- Mühlhausen, Johan Ludvig Witz v., generalgevaldiger, I 28, 29.
- Müller, Hans Christian, kancellist, II 31, 33.
- Müller, Hinrich, rentemester, I 115, 118, 133.
- Müller, Niels, kopist, dansk kommissariatsskriver, II 251, 256, 261.
- Müller, v., fændrik, II 95.
- Münch, Hans Ludvig, 3. kopist, II 65.
- Münch, Peter Ludvig, kopist, kancellist, justitsråd, II 50, 55, 56, 64, 65, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 87, 89, 90, 91, 93, 97.
- Møinichen, Christian, oversekretær i danske kancelli, II 47, 53, 279, 280, 287.
- Mörner, B. J., general, II 287.
- Møsting, Alexander Frederik, etatsråd, kommissariatsdeputeret, II 260, 272, 275.
- Neve, Detlef, kopist, II 128, 136.
- Neve, Gerhard, kancellist, sekretær i krigskancelliet, II 7, 8, 128.
- Neve, Johan, etatsråd, kommitteret i rentekammeret, deputeret for finanserne, II 222, 223, 224, 229, 245, 246, 259.
- Nielsen, Rasmus, proviantskriver, I 216.
- Nielsen, Simon, kopist, II 161.
- Nissen, N., kancelliråd, II 224.
- Nissen, Nikolaj, krigskommissær, medlem af generalkommissariatet, I 162.

- Normand, Hans, kopist, II 8
- Numsen, Mathias, general-
krigskommissær, kommis-
sariatsdeputeret, gehejme-
råd, II 63, 234, 236, 237, 238,
239, 240, 242, 245, 246, 248,
249, 250, 252, 260, 262, 271,
272, 275, 279, 282.
- Numsen, Michael, overkrigsse-
kretær, generalmajor, kom-
missariatsdeputeret, II 49,
63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 76, 80, 102, 279, 291, 292,
293, 294, 295, 296, 303.
- Osten, Carl Henrik v. d., oberst,
I 143.
- Osten, Wilhelm August v. d.,
direktør for finanserne, II 71.
- Otto, Marcus, feltkommissari-
atsskriver, II 292, 293.
- Outzen, Johannes, kgl. fuldmæg-
tig, kancellisekretær, II 309.
- Pahl, Marcus, registrator, kom-
missariatsbogholder, kancel-
liråd, II 274, 284, 285, 295, 298,
299, 300, 302, 303, 308, 309.
- Parsberg, Christoffer, greve,
gehejmeråd, I 133.
- Parsberg, Enevold, stiftsbe-
lingsmand, I 95, 178.
- Pauli, Johan Georg, kancellist,
gehejmekancellist, II 90.
- Paxdorff, Bent Henrich, edsvo-
ren kgl. fuldmægtig, II 299,
300, 301, 308, 309, 310.
- Pedersen, Anders, sekretær, I
101.
- Pelli, Marcantonio, venetiansk
bygmester, II 191.
- Peyrembert, oberst, II 79, 94.
- Platen v., hofmarskal, II 191,
249.
- Platen, Hans Casper v., general-
krigskommissær, II 248, 249,
250, 251, 252, 253, 254, 255, 278,
313.
- Plessen, Carl Adolf, hofembeds-
mand, medlem af konseillet,
II 59.
- Plessen, Christian Ludvig v.,
medlem af konseillet, general-
direktør over finanserne, II 54,
57, 59.
- Plessen, Christian Sigfred, gehej-
meråd, præsident f. rentekam-
meret, II 13, 14, 15, 167, 168, 169,
171, 172, 176, 177, 178, 181, 183,
185, 186, 187, 188, 189, 193, 194,
195, 197, 211.
- Plessen, Samuel Christoph v., ge-
neralløjtnant, II 130, 143, 147,
148, 153, 159, 166, 167, 176, 182,
183, 211.
- Plön, Hans Adolf af, hertug, over-
feltmarskal, præsident i krigs-
kollegiet, I 73, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 85, 87, II 6, 7, 129.
- Powisch, Otto, generalkrigskom-
missær, medlem af krigskolle-
giet, I 14, 15, 20, 37, 43, 44, 50,
58, 60, 61, 65, 67, 70, 74, 86, 98,
99, 101, 103, 104, 105, 107, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 118, 120,
121, 122, 123, 124, 125, 126, 127,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 144, 146, 147, 148, 149, 156,
158, 159.
- Pufendorf, Esaias, svensk kansler,
I 49.

Personregister

- Raben, J.O. v., hofmarskal, II 13.
- Rahr, Jens, kommissariatsbogholder, kommissariatsskriver, kancelliråd, II 223, 232, 246, 261, 273, 274, 275, 284, 287, 288.
- Ramel, Ove, amtmænd, I 206, 221.
- Ramshart, Peter, gehejmekabinetssekretær, II 51.
- Rantzau, Christian, greve, kommissariatsdeputeret, senere præses i land- og søetatens generalkommissariat, vicestatholder i Norge, II 59, 282, 283, 286.
- Rantzau, Christian, greve, medlem af krigskollegiet, overstatholder, I 16, 26, 37, 38, 42, 43, 45, 112.
- Rantzau, Ditlev, greve, statholder, I 82.
- Rantzau, Henrik, rigsråd, medlem af krigsrådet, I 10, 15.
- Rasmussen, P., renteskriver, II 162.
- Reedtz, Peder, kansler og præsident i kancellikollegiet, I 14, 15, 23.
- Reenberg, Christian, overauditor, I 78.
- Reguelsen, Rasmus, kopist, 1. kancellist, krigsråd, II 37, 38, 47, 50, 55, 56, 64, 65.
- Rehfeldt, Albert, kancellist, II 90, 91.
- Revenfeldt, Ditlev, overkrigssekretær, II 49, 50, 51, 52, 53, 54, 69, 277, 279.
- Reventlow, Christian Ditlev, general af infanteriet, overgene-
ral, II 25, 26, 28, 29, 33, 216, 219, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230.
- Reventlow, Conrad, greve, storkansler, II 23, 49.
- Rhode, Andreas, krigsnotar, I 25, 39, 40, 62.
- Riemann, Gotfried, kopist, II 65, 66, 75, 76, 81, 82, 87, 88.
- Riis, Matthias, fyrbøder, II 295.
- Riis, Poul, kopist, II 7, 8.
- Roche de la., oberst, I 41.
- Rodsteen, Marquard, admiral, I 86.
- Rodsteen, Peter, stiftbefalingsmand, kommissariatsdeputeret, II 246.
- Rosencreutz, Hans Hansen, deputeret for finanserne, II 190.
- Rosendal, Hans, kopist, regiments-
skriver, II 121.
- Rosenheim, Jens, etatsråd, overkrigskommissær ved auxiliærkorpset, II 145.
- Rosenkrantz, Anne, I 178.
- Rosenkrantz, Gunde, rigsråd, I 9.
- Rosenkrantz, Iver, direktør for danske og tyske kancelli, II 59.
- Rosenkrantz, Ludvig, generalkrigskommissær i Norge, I 65, 160, 170, 211.
- Rosenkrantz, Niels, oberst, medlem af krigskollegiet, I 58, 59, 74.
- Rosse, ritmester, II 95.
- Rossing, Niels Larsen, kopist, I 165, 170, 196, 199, 201, 219, 227, 231, 236.
- Rumohr v., sekondløjtnant, II 95.
- Ruse, Henrik, se Rysensteen, Henrik Ruse.

- Rysenstein, Henrik Ruse, generalmajor, overinspektør over fæstningerne, medlem af krigskollegiet, I 38, 44, 49, 58, 61, 74, 82, 86, 122, 125, 126, 127, 134.
- Rømer, Christian Ludvig, major, II 85.
- Saint-Germain, Claude Louis de generalfeltmarskal, II 90, 99, 100, 314, 315, 316.
- Salvat, løjtnant, II 93.
- Samlandt, David, kopist, senere renteskriver, I 165, 170, 196, 202, 216, 227, 236.
- Sasse, Daniel, krigskommissær, II 237, 240, 250, 251.
- Scavenius, Hans, kopist, arkivar, krigsråd, II 75, 76, 81, 82, 87, 88, 91.
- Schack, Hans, greve, feltmarskal, præsident i krigskollegiet, I 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 58, 59, 60, 61, 65, 68, 69, 70, 73, 74, 76, 98, 101, 103, 106, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 128, 132, 136, 148.
- Schack, Hans Christian, general-løjtnant, II 13, 172.
- Schack, Joachim, general, I 82, 86, 87.
- Schack, Otto Diderich, greve, I 215.
- Shive, Caspar, kopist, bogholder, krigsråd, II 82, 87, 88, 89, 309, 310, 312.
- Shive, Jacob, kancellist, kancellisekretær, II 89, 90, 91.
- Schmettau, Waldemar Hermann, rigsgreve, general, II 98, 99.
- Schmidt, Carl Christian, krigssekretær, II 89, 91.
- Schmidt, Simon Hansen, kopist, arkivar, II 31, 32, 37, 38, 42, 47, 50, 55.
- Schnell, Vilhelm, krigskommissær, II 199.
- Scholten, Henrik v., general, II 70, 72.
- Scholten, Jobst, overgeneral, præsident i generalkommissariatet, præsides i landetaens generalkommissariat, II 33, 34, 35, 40, 41, 42, 61, 73, 96, 102, 199, 229, 230, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 248, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 303, 320.
- Schouboe, Niels Leth, kopist, krigsfiskal, II 47, 50, 55.
- Schrader, Johan, kopist, regimentskvartermester, krigskommissær, II 8, 223, 224, 237.
- Schröder, Gerhard, kancelliråd, I 72.
- Schubart, Carl Rudolph, oberst-løjtnant, deputeret, II 306.
- Schulenburg, Werner v.d., feltmarskal, kommissariatsdeputeret, overkrigssekretær, II 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 289, 297, 302.
- Schulin, Johan Sigismund, greve, udenrigsminister, oversekretær i tyske kancelli, II 61, 63.
- Schultz, Hans Valentin, generalmajor, medlem af krigskolle-

- giet, I 38, 58.
- Schultze, Hieronumus Johann, kancellist, justitsråd, kommissariatsdeputeret, II 65, 66, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 93, 94, 297, 298, 306, 307, 311, 312, 313, 314, 315.
- Schumacher, Cornelius, volontær i krigskancelliet, kopist, II 43, 47.
- Schwertfeger, norsk general-krigskommissær, II 279.
- Schøller, Caspar, gehejmebogholder, I 75, 86, 236, II 119, 120.
- Seckman, Balthasar, sekretær, kancellist, kommissariatsdeputeret, I 90, 92, 93, 95, II 6, 7, 8, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 212, 237, 240, 241, 242, 243.
- Seckman, Frederik, kopist, kancellist, kancelliforvalter, II 16, 27, 31, 32, 33, 37, 38, 40, 42, 44, 46, 47, 50, 54, 56, 58, 63, 64, 65, 68, 75, 77.
- Seckman, Jørgen, kopist, regimentskvartermester, II 56, 64, 65, 66, 75.
- Sehested, Chr., kommissariatsdeputeret, oversekretær i tyske kancelli, gehejmeråd, II 21, 22, 26, 27, 28, 33, 35, 42, 170, 171, 172, 183, 185, 189, 230, 237, 268.
- Sehested, Chr. Thomesen, admiral, II 60.
- Sehested, Christoffer, hofmarskal, kommissariatsdeputeret, I 182, 183, 184, 197, 202, 205, 215, 217, 219, 223, 228, 230, 232, 236, II 110, 120, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 146, 148, 149, 163, 165, 170.
- Sehested, Hannibal, rigsskatmester, rigsråd, I 14, 42, 44, 48, 49, 109, 111, 112, 113, 115, 124.
- Seidelin, Hans Hansen, kommissariatsskriver, bogholder, justitsråd, krigs- og landkommissær, overkrigskommissær, II 160, 161, 162, 169, 184, 185, 191, 192, 200, 213, 214, 216, 221, 225, 231, 232, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 248, 250, 251, 263, 277, 320.
- Severin, Ch., volontør, II 38.
- Silberloh, Matthias, kancellist, II 90, 91.
- Simonsen, Christian, kommerce-assessor, krigskommissær, II 222, 223, 224.
- Skeel, Christen, rigsråd, I 8, 9.
- Skeel, Otto (Christensen), general, kommissariatsdeputeret, I 181, 182, 183, 184, 197, 201, 206, 215, 216, 217, 222, 223, 224, 228, 230, 232, 236, II 110, 128, 131, 133, 134.
- Skoning, Jens Nielsen, soldat, I 34.
- Sontum, Arent, generalkommissariatsskriver, kancelliråd, II 247, 261, 262, 273, 274, 275, 278, 284, 287, 288.
- Spaltholtz, Johan Sigmund, feltpræst, I 29, 63.
- Sperling, Otto, læge, I 40.
- Sponneck, Georg Wilhelm v. Hedwiger, rigsgreve, generalløjtnant, kommandant i København, II 61.
- Stavanger, Peter Bendixsøn, generalkommissariatsskriver, rigsråd, justitsråd, II 284, 285, 294, 295, 298, 299, 301, 302.

Personregister

- Steensen, Vincents, krigskommissær, I 38.
- Stegman, Christoffer, krigsbud, I 27, 61, 63, 165, II 6, 121, 161.
- Steinberg, Jacob Nicolay, bogholder, I 101.
- Stevens, Hans August, oberst, kommissariatsdeputeret, II 292, 293.
- Stolberg, Chr. Günther, rigsgreve, overhofmester, II 62.
- Storm, islandsk købmand, II 285.
- Stürup, Georg Christopher, generalmajor, kommissariatsdeputeret, II 297, 298, 302, 306.
- Stöcken, Henrik v., kommissariatsdeputeret, rentemester, generalkrigskommissær, I 88, 94, 148, 150, 154, 155, 158, 160, 162, 164, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, II 10, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 122, 124, 125, 144, 319.
- Succow, Clemens, kopist, I 195, 201, 223, 236.
- Suhm, Heinrich, proviantkommisær, I 162.
- Sørensen, Christen, kommissariatsskriver, feltkasserer, II 237, 251, 256, 261.
- Sørensen, Peter, kopist, I 170, 195.
- Testmann, C.D., sekretær, I 45.
- Thomsen, Michael Frederik, kopist, II 128, 136.
- Thott, Knud, gehejmeråd, kommissariatsdeputeret, I 221, II 110, 132, 133, 134, 190, 197.
- Thuresen, Frederik, stadsoberst, medlem af krigskollegiet, I 15, 31, 38, 58, 59.
- Tordenskjold, Peder, viceadmiral, II 41.
- Trampe, Frantz Joachim, generalmajor, medlem af krigskollegiet, I 15, 37, 38.
- Trojan, Wenceslaus Fredericus, kopist, I 27.
- Trolle, Corfits, gehejmeråd, I 78, 82, 135.
- Tromp, Cornelis Martenz, admiral, I 86, 204, 217, 218.
- Trøstrup, Jens Ibsen, kopist, II 121.
- Tscherning, Poul, generalauditor, assessor i krigskollegiet, I 15, 16, 17, 27, 28, 31, 38, 62, 112.
- Tugelius, Gerlach, kopist, I 195, 196, 201, 216, 228, 236.
- Tønder, Jacob, kopist, II 121.
- Ulfeldt, Corfits, rigshofmester, I 40, 41.
- Urup, Axel, feltmarskal, rigsråd, medlem af krigskollegiet, I 8, 9, 10, 15, 16.
- Walther, J.D., kopist, II 8.
- Wedel, Gustav Wilhelm, general, feltmarskal, I 89, 94, 95, 228, II 5, 10, 13, 20, 23, 229.
- Weigner, Henrich, arkivar, II 55, 56, 64, 65.
- Weitersheim, Carl Eugenius v., oberstløjtnant, II 85.

Personregister

- Vernan, Arbojyst, stokkeknægt, I 29.
- Wesemann, Henning, overkommisær, I 230, 236.
- Weyher, Adam, feltmarskalløjtnant, I 73, 80.
- Weyse, Andreas, etatsråd, kommissariatsdeputeret, II 254, 255, 259.
- Vibe, Ditlev, oversekretær i danske kancelli, II 25, 26, 27, 34, 35, 41, 211, 234, 239.
- Vieregg, Claus Henrik, gehejmeråd, kommissariatsdeputeret, II 214, 215, 225, 231, 236, 237, 240, 241, 242, 244, 245, 246.
- Wilcken, "kancellist ad interim", II 8.
- Wilisen, oberstløjtnant, II 11.
- Willebrand, Johan Christoph, kopist, krigsråd, II 82, 87, 88, 89, 90, 91, 97.
- Willer, Hanneß Jochum, justitssergent, I 29.
- Willumsen, Søren, kgl. staldknægt, II 247, 261, 262, 273, 274, 284.
- Vind, Holger Skåning, gehejmeråd, kommissariatsdeputeret, I 135, 163, 175, 181, 182, 183, 184, 196, 197, 198, 202, 203, 204, 205, 210, 215, 217, 219, 220, 223, 228, 229, 230, 232, 233, 236.
- Winterfelt, Helmuth Otto v., overhofmarskal, II 12.
- Winther, Christen Lauritzen, garnisonspræst, I 29, 63.
- Wisberg, Jens Hansen, "rejsekommissær", I 166, 167, 196, 200, 204, 207, 215, 226, 227, 236.
- Wisch, Henrich v. d., general-
krigskommissær, I 65, 158.
- Wium, Friderich, kancellist, II 90, 91.
- Wium, Hendrich, kopist, II 50, 55.
- Wodroff, Caspar, kopist, II 161.
- Wodroff, Conrad Daniel, kommissariatssekretær, kommissariatsdeputeret, general-krigskommissær, II 294, 295, 298, 299, 300, 307, 308, 309, 315, 318, 320.
- Wodroff, Frederik, overkrigskommissær, kommissariatsdeputeret, II 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297.
- Wodroff, Georg (Jürgen) Albrecht junr., kommissariatsskriver, kommissariatsdeputeret, II 238, 251, 256, 260, 261, 262, 273, 274, 275, 278, 279, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 294, 320.
- Wodroff, Johan Conrad, kommissariatsskriver, krigskommissær, krigsråd, II 121, 137, 138, 140, 160, 161, 162, 169, 184, 185, 191, 195, 196, 213, 216, 220, 221, 225, 228, 232, 240, 246, 248, 257, 260, 261, 263, 273.
- Wogensen, Mouritz, kopist, II 161.
- Worm, Jacob, præst og satiriker, I 182.
- Worm, Johan, overauditør, I 78, 95.
- Wulff, Gregorius, krigskommissær, II 238, 251, 256, 261.
- Würtz, Poul, generalløjtnant, medlem af krigskollegiet, I 38, 49, 50, 68, 74.
- Würtzen, Christian Hinrich, overkrigskommissær, II 312.
- Ziege, Johan Christian, kopist, II 7, 8.

